

Fragmenta

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT BADAŃ LITERACKICH

Biblioteka Pisarzy Polskich
Seria B Nr 27

Redaktor naczelny
MIKOŁAJ SZYMAŃSKI

Komitet redakcyjny

ANDRZEJ DĄBRÓWKA, MACIEJ EDER, BOGDAN HOJDIS,
JACEK WÓJCICKI, ŁUKASZ CYBULSKI (sekretarz redakcji)

oraz

zespół opracowujący „Dzieła wszystkie”
Jana Kochanowskiego

ANDRZEJ DĄBRÓWKA (przewodniczący zespołu), BARTOSZ AWIANOWICZ,
JERZY AXER, [MARIAN BORECKI], ELWIRA BUSZEWICZ, MARIA CHANTRY,
EWA CYBULSKA-BOHUSZEWICZ, EWA DEPTUCHOWA, JOANNA DUSKA,
MACIEJ EDER, MARIUSZ FRODYMA, JANUSZ S. GRUCHAŁA,
RADOSŁAW GRZEŚKOWIAK, MAREK A. JANICKI, KRYSZYNA KAJTOCH,
[MARIA KARPLUK], KONRAD KOKOSZKIEWICZ, JOANNA KOZIÓŁ,
[BOGUSŁAW KREJA], MARCIN KUŹMICKI, AGNIESZKA LEW,
[JERZY MAŃKOWSKI], [MARIA RENATA MAYENOWA],
BARBARA MILEWSKA-WAŻBIŃSKA, MAREK OSIEWICZ, PATRYCJA POTONIEC,
WOJCIECH RYCZEK, ROBERT A. SUCHARSKI, DOROTA SUTKOWSKA,
TERESA SZOSTEK, MIKOŁAJ SZYMAŃSKI, IZABELA WINIARSKA-GÓRSKA,
[WIKTOR WEINTRAUB], [KRYSZYNA WILCZEWSKA],
[TADEUSZ WITCZAK], JAROSŁAW WŁODARCZYK, JACEK WÓJCICKI,
[ZDZISŁAW ZAWADZKI], [JERZY ZIOMEK]

Chylimy czoło w hołdzie Twórcom pierwszych tomów, zwłaszcza tym, którzy nie doczekali
zakończenia dzieła, zawdzięczającego także im swoje istnienie.

Jan
Kochanowski
DZIEŁA WSZYSTKIE

Wydanie sejmowe
TOM V

Fragmenta

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT BADAŃ LITERACKICH

Jan
Kochanowski

Fragmenta

Opracowali

ELWIRA BUSZEWICZ, BARBARA MILEWSKA-WAŻBIŃSKA,

WOJCIECH RYCZEK, KRYSTYNA WILCZEWSKA,

ZDZISŁAW ZAWADZKI

WARSZAWA
WYDAWNICTWO
INSTYTUTU BADAŃ LITERACKICH
MMXXII

Edycja ukazuje się pod wysokim patronatem
Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej

UCHWAŁA

powzięta na V sesji — 19 posiedzeniu Sejmu
dnia 26 października 1978 r.

„Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej
dla upamiętnienia 450. rocznicy urodzin i 400. rocznicy śmierci
znakomitego humanisty i wielkiego poety

Jana Kochanowskiego

twórcy polskiego języka literackiego
świadom wielkiej roli sztuki poetyckiej i myśli patriotycznej Poety
dla rozwoju kultury narodowej i ogólnoludzkiej

postanawia

zrealizować narodowe wydanie dzieł wszystkich Jana Kochanowskiego,
aby dostarczyć społeczeństwu autentycznych tekstów poety
we wzorowym opracowaniu naukowym i typograficznym
wraz z nowoczesnym tłumaczeniem utworów łacińskich na język polski.

Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zleca Radzie Ministrów
przeznaczenie na ten cel odpowiednich środków i przekazanie
tej uchwały do wykonania Polskiej Akademii Nauk i Ministrom:

Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki
oraz Kultury i Sztuki”.

Wstępy wydawców

Wprowadzenie

Fragmenta w edycji *Dzieł wszystkich* Jana Kochanowskiego mają już całkiem długą i bogatą historię. Pierwsze wersje transkrypcji, komentarza językoznawczego i indeksów powstały w toruńskiej Pracowni Słownika Polszczyzny XVI wieku. Przekaz tekstu, opracowania językoznawcze zgodne z formułą wstępu, zestawienia tekstów oraz indeksy były owocem pracy Zdzisława Zawadzkiego (29 I 1933 – 14 VII 1988). Przez ponad trzydzieści lat Zawadzki, absolwent filologii polskiej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, związany był z Pracownią Słownika Polszczyzny XVI wieku. Opracował około 1200 haseł słownikowych. Brał poza tym udział w pracach nad krytycznymi edycjami pism ważnych działaczy reformacyjnych: Piotra z Goniądza (*O Trzech, O Synu Bożym*), Marcina Czechowica (*Rozmowy chrystyjańskie*), Andrzeja Lubienieckiego (*Poloneutichia*) i Szymona Budnego (*O przedniejszych wiary chrystyjańskiej artykulech*). Interesował się historią polskiej fleksji, liczbą podwójną i problemami edytorstwa tekstów staropolskich.

W przekazanych nam materiałach zachował się list z Torunia, datowany na 3 marca 1987 roku, adresowany do Marii Renaty Mayenowej, z którego wynika, że transkrypcja i część opracowań zostały wstępnie zamknięte, choć z poczuciem, że ta „robota ... nie ma właściwie końca”. Zredagowane i odbite w maszynopisie materiały, zamknięte w dwóch teczkach, miały ponadto dwie kopie. Zostały one przygotowane najprawdopodobniej dla przyszłych autorów komentarza językoznawczego oraz „klasycznego”. Nagła śmierć Zawadzkiego w 1988 roku zakłóciła zaawansowane prace nad edycją *Fragmentów*, zwłaszcza że dwa miesiące wcześniej zmarła Maria Renata Mayenowa, koordynująca prace całego zespołu. Funkcję tę objęła na jakiś czas Elżbieta Sarnowska-Temeriusz, która powierzyła sporządzenie komentarza językowego Krystynie Wilczewskiej, związanej z toruńską Pracownią Słownika Polszczyzny XVI wieku. Wywiązała się ona ze swego zadania, przygotowując komentarze do wszystkich tekstów Jana z Czarnolasu składających się na *Fragmenta*, lecz wkrótce prace nad kolejnymi tomami edycji sejmowej

znalazły się w impasie. Na ich wznowienie i kontynuację trzeba było czekać ponad dwadzieścia lat.

Po reaktywacji prac nad *Dzielaми wszystkimi* Kochanowskiego w 2013 roku i powołaniu nowego zespołu przygotowującego edycję *Fragmentów* stanęliśmy w obliczu konieczności przejrzenia i uporządkowania otrzymanych materiałów, niekiedy znacznego ich uzupełnienia i przeredagowania, zwłaszcza wtedy, gdy wymagały tego nowe reguły edytorskie. Komentarze I i II zostały w tej edycji scalone. Nie chcieliśmy bowiem utrzymywać sztucznego w naszym przekonaniu podziału komentarza na część językoznawczo-polonistyczną i „klasyczną”, tym bardziej że są one wielokrotnie silnie ze sobą związane, a ponadto wzajemnie się uzupełniają. Objasnienia „polonistyczne” poszerzyliśmy ponadto o niezbędne konteksty historyczno-kulturowe, pozwalające lepiej zrozumieć teksty Kochanowskiego. O ile komentarz II, przygotowany przy współudziale zespołu przez Barbarę Milewską-Ważbińską, powstawał zupełnie od podstaw, o tyle wykonując pozostałe prace (związane z transkrypcją, komentarzem I, a przede wszystkim indeksami), byliśmy świadomi, że mamy wielki dług wdzięczności u naszych poprzedników z toruńskiego zespołu *Fragmentów*, zarówno u śp. Zdzisława Zawadzkiego, jak i u śp. Krystyny Wilczewskiej, która nie tylko przygotowała wcześniej pierwszą wersję komentarza I, lecz także do ostatniej chwili służyła nam swą wiedzą i radą (zmarła 9 IV 2020 roku).

Rewizja odziedziczonych materiałów objęła w największym zakresie transkrypcję, stanowiącą zapis rozumienia wydawanego tekstu. W przypadku *Fragmentów*, zbioru utworów niedokończonych, kwestia ta nabierała szczególnego znaczenia. Czytając wnikliwie transkrypcję przygotowaną przez Zawadzkiego, mogliśmy zrekonstruować jego lekturę, a czasami nawet interpretację, pośmiertnego zbioru Kochanowskiego. Weryfikowaliśmy ją jednak zawsze, podejmując własne próby odczytania różnych gatunkowo i stylistycznie tekstów poety i kierując się pragnieniem możliwe najpełniejszego oddania ich sensu. Można powiedzieć, że nasza transkrypcja powstawała przez cały czas w twórczym dialogu zarówno z poetą, jak i jego późniejszymi wydawcami, zwłaszcza Zawadzkiem.

Mają swe losy książki. Mają je – jak już wspomnieliśmy – i *Fragmenta*. Czasami są to historie zaskakująco do siebie podobne. Zapisane karty, „które jeszcze dotąd świata nie widziały” – jak pisał w liście dedykacyjnym Jan Januszowski – trafiają z Czarnolasu do Krakowa, prawdopodobnie dzięki zapobiegliwości Doroty Kochanowskiej. Z tego chociażby powodu trudno odmówić jej wkładu w historię literatury polskiej. Ponad cztery wieki później teczki przechowujące poźółtkły maszynopis trafiają *via* Warszawa znów do Krakowa. Po raz kolejny rozpoczyna się praca nad odczytaniem tekstów zapisanych na owych kartach i ustaleniem ich brzmienia.

Fragmenta są szczególnym zbiorem utworów w twórczości Kochanowskiego, „fragmentarycznym” nie tylko z nazwy. Wydane po śmierci poety i – ze zrozumiałych względów – często niedokończone, zaniechane, wrywkowo przenoszone do innych zbiorów, stanowią wyzwanie dla edytorów. Każą się zastanawiać nad każdą, nawet najmniejszą, koniekturą, podążać domniemaną drogą myśli twórcy, podejmować (nieraz radykalne) trudne decyzje, tym trudniejsze, gdy ma się świadomość, że trzeba postawić kropkę nad i, której sam poeta być może nigdy nie postawił.

E.B., W.R.

Wybór przekazu i charakterystyka wydania

Fragmenta albo pozostałe pisma Jana Kochanowskiego miały do końca XVII wieku dwanaście edycji. Niektóre druki były fałszywie datowane, jak ustalił Kazimierz Piekarski¹, który sporządził opis tych wydań. Oto lista edycji oparta na jego ustaleniach:

1. Kraków, Drukarnia Łazarzowa, 1590 (symbol: 1590A);
2. Kraków, Drukarnia Łazarzowa, 1590 (w rzeczywistości 1590–1593; symbol: 1590B);
3. Kraków, Drukarnia Łazarzowa, 1590 (w rzeczywistości 1590–1593; symbol: 1590C);
4. Kraków, Drukarnia Łazarzowa, 1590 (w rzeczywistości ok. 1598; symbol: 1590D);
5. Kraków, Drukarnia Łazarzowa, 1590 (w rzeczywistości ok. 1600; symbol: 1590E);
6. Kraków, Drukarnia Łazarzowa, Bazyl Skalski, 1604 (w rzeczywistości: inny drukarz, symbol: 1604);
7. Kraków, Drukarnia Łazarzowa, 1608 (symbol: 1608);
8. Kraków, Drukarnia Andrzeja Piotrkowczyka, 1612 (symbol: 1612A);
9. Kraków, Drukarnia Andrzeja Piotrkowczyka, 1612 (w rzeczywistości: po 1617; symbol: 1612B);
10. Kraków, Drukarnia Andrzeja Piotrkowczyka, 1617 (symbol: 1617);
11. Kraków, Drukarnia Andrzeja Piotrkowczyka, 1629 (symbol: 1629);
12. Kraków, Drukarnia Andrzeja Piotrkowczyka, 1639 (symbol: 1639).

Pierwsze wydania *Fragmentów* występują w bibliotekach polskich niezwykle rzadko, często są też uszkodzone². Druk 1590A jest zachowany w kraju

¹ K. Piekarski, *Bibliografia dzieł Jana Kochanowskiego: wiek XVI i XVII*, Kraków 1930, s. 18–25. Drugie, rozszerzone wydanie tego studium (z 1934 r.) nie wnosi nic nowego w kwestii staropolskich edycji *Fragmentów*.

² Szczegółowa bibliografia dzieł J. Kochanowskiego opracowana została w wersji maszynopismiennej (1987) w Instytucie Badań Literackich PAN pod redakcją Krystyny Korotajowej i Joanny Krauze-Karpińskiej.

(w Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk) w jednym tylko egzemplarzu; brak w nim stron 37–42. Drugi egzemplarz udało się odnaleźć w Bibliotece Uniwersyteckiej w Budapeszcie. Wydanie drugie (1590B) również jako jedyne znajduje się w gdańskiej Bibliotece PAN, podobnie trzecie (1590C), zachowane w jednym egzemplarzu, w którym brak stron 17–32, w poznańskiej Bibliotece Uniwersyteckiej. Wydanie czwarte (1590D) jest dostępne w publicznych bibliotekach polskich w dwóch egzemplarzach: w Warszawie (BUW) i Krakowie (Biblioteka Książąt Czartoryskich). Następne edycje mają w Polsce po kilka lub kilkanaście egzemplarzy, a niektóre – po dwa egzemplarze w tej samej bibliotece (np. wydanie piąte 1590E w toruńskiej Książnicy Miejskiej i wrocławskim Ossolineum).

Za podstawę niniejszego wydania przyjęto poznański egzemplarz edycji I (1590A)³. Z powodu występującego w nim defektu uzupełniono brakujące strony na podstawie skanów zamówionych w budapeszteńskiej Bibliotece Uniwersyteckiej. Sporządzono także mikrofilmy egzemplarza trzeciego wydania, znajdującego się w Państwowej Publicznej Bibliotece w Sankt Petersburgu. Wykaz *Zmian tekstowych w poszczególnych wydaniach (Aneks 1)* pozwala prześledzić różnice między tymi edycjami. Zestawienie to, swoisty zapis historii tekstu *Fragmentów*, jest pomocne w ustaleniu transkrypcji niniejszego wydania, najbardziej prawdopodobnej, choć z konieczności w niektórych miejscach hipotetycznej. Trzeba pamiętać, że dzieło to, obejmujące teksty różnorodnie genologicznie, ukazało się sześć lat po śmierci poety. Stało się to za sprawą Jana Januszowskiego, który uratował dla polskiej kultury „kart pisanych kilka ..., które jeszcze dotąd światá nie widziały” (FragJan 3/24). Za utwory skończone można uznać niektóre pieśni oraz trzy epigramaty ze zbioru *Ná 12 tablic ludzkiego żywota*. Tabl 4 to bowiem wierna kopia fraszki *Ná młodość*, Tabl 11 to fraszka *Ná starość*, a Tabl 12 to z jedną zmianą leksykalną (*omylny zam. obłudny*) fraszka *Ná śmierć*.

Oba zachowane do naszych czasów egzemplarze edycji 1590A miał zapewne w rękach Kazimierz Piekarski, który uznał je za należące do tego samego wydania⁴. Należy jednak zwrócić uwagę, że egzemplarz budapeszteński, identyczny z poznańskim (świadczą o tym m.in. takie same pozycje sygnatur⁵), ma inny układ ostatniej strony tekstu (54). Najpierw wydrukowano w nim wiersz *Ná swé księgi do Łaskiego*, a potem *Epitáfijum (Prózné nászé stáráníě)*, czyli odwrotnie niż ma to miejsce w egzemplarzu poznańskim i we wszystkich [!]

³ Skany dostosowano do formatu zgodnego z wymogami edycji.

⁴ Piekarski nie odnotował ubytków w tekście pochodzącym z Biblioteki PTPN. Być może defekt (brak kilkunastu kart) powstał w czasie II wojny światowej lub tuż po jej zakończeniu.

⁵ Zob. K. Piekarski, *Bibliografia dzieł ...*, tabl. III. Położenie sygnatur w *Fragmentach*.

innych wydaniach. Trudno powiedzieć, co było przyczyną tej zmiany składu na ostatniej stronie dzieła. Być może była to zwykła pomyłka zecera, który w jednym (lub kilku) odbiciach zamienił kolejność dwóch ostatnich tekstów w zbiorze. Umieszczenie sześciowersowego epigramatu adresowanego do Olbrachta Łaskiego, w którym poeta dokonuje przeglądu własnej twórczości i dość jednoznacznie wskazuje potencjalnych czytelników swych dzieł, wydaje się znakomitym zamknięciem całego tomu.

Respektując zasadę Biblioteki Pisarzy Polskich IBL PAN, głoszącą, że podstawą edycji ma być przekaz najwcześniejszy, przyjęliśmy za podstawę egzemplarz pierwszego wydania (1590A), przechowywany w Bibliotece PTPN pod sygnaturą 31023 I, uzupełniony stronami 37–42 z egzemplarza budapeszteńskiego (sygnatura Ant. 6861). W tej najstarszej edycji (1590A) pojawiają się formy i wyrazy niepoświadczony w innych staropolskich edycjach *Fragmentów*.

Na s. 12/4 i 12/10 (Ap 19, 1 i 7) występuje dwukrotnie, użyta także w 1590B, forma *litewszczy*. Mogła się ona wydawać zbyt archaiczna, skoro w 1590C poprawiono ją na *litewscy*. Zrobili to też późniejsi wydawcy, mimo że forma *litewszczy* funkcjonowała w polszczyźnie XVI wieku jako stadium przejściowe między pierwotnym *litewszczy* a późniejszym *litewscy*; fakt ten znajduje poświadczenie w materiałach Sł. XVI (MiechGłab). Witold Taszycki podaje przykłady tej formy *N pl m pers* w innych hasłach także z Bielskiego i Orzechowskiego⁶. Transkrypcja *litewszczy* nie jest więc czymś niezwykłym.

Na s. 52/3 (FragNagr 5) mamy z kolei frazę *Trudná to ná mię z a* jasnym (w postaci hasłowej *trudzien*) wobec *a* pochylonego we wszystkich następujących jedenastu wydaniach *Fragmentów*. Tylko na pozór forma *trudna* (od *trudny*) jest w tym przypadku właściwsza. *N sg f* przymiotników w funkcji orzecznika w tego typu użyciach miał w XVI wieku najczęściej *a* pochylone⁷. Spotykamy jednak w polszczyźnie XVI wieku również formy *z a* jasnym⁸. Możliwa jest więc w omawianej frazie forma *trudná (z a* jasnym).

Niczym niestosownym nie jest także wyrażenie ze s. 47/22 (Pogrz 21) *zá tym fortunnym terazniejszym przypadkiem*. Czytelnik spodziewałby się raczej formy *niefortunnym* zam. *fortunnym*, bo chodzi o przypadek nieszczęśliwy (pogrzeb brata). Taką formę mają poza pierwszym wszystkie inne staropolskie i późniejsze wydania. W XVI wieku *fortunny* to przede wszystkim ‘szczęśliwy’

⁶ W. Taszycki, *O przymiotnikowej formie typu polszczy (królowie)*, „Język Polski” 46 (1966), s. 1–8.

⁷ Świadczy o tym wiele przykładów w materiałach Sł. XVI, np. CzechRozm 65v: *Lecz to podobno ná cię ciężka, bo to wiem, iż temu wászy nie wierzą.*

⁸ Por. np. CzechEp 65: *bo to ná tatusie ciężká.*

lub ‘pomyślny’, ale Sł. XVI (t. VII, s. 114) notuje ten przykład (obok trzech innych) ze znaczeniem przymiotnika *fortunny* jako ‘zależny od losu’, czyli od Fortuny przynoszącej i szczęście, i nieszczęście.

Transkrypcja wiernie zachowuje również niepoświadczony w kolejnych edycjach zapis równoważnika zdania ze s. 45/13 (Alc 34) *Párki zdradliwie podszedzsy*, przerobiony później na *Párki zdradliwé podszedzsy*. Pierwsza lekcja znajduje uzasadnienie w greckim wyrażeniu $\delta\omicron\lambda\iota\omega\ \tau\acute{\epsilon}\chi\upsilon\eta$ i łacińskim *arte dolosa*, druga natomiast wypacza znaczenie tekstu. Nie określa bowiem zabiegów Apolla wobec bogiń losu i przeznaczenia, które dzięki boskiej interwencji miały uchronić Admeta od śmierci (co jest zgodne z opowieścią mityczną), ale przydaje Parkom nieoczekiwany epitet. W materiałach Sł. XVI *Párká* może *prząść* (GostCast 12), *przeciągąć przędze* (GostCast 52), *szczęśliwie prząść wásze látá* (SapEpit B4v), *życzyć światá* (ZbylPrzyg, kt v), może też *nie życzyć czegoś* (SzarzRyt C4v) albo *wieku ukrocić czy skrocić* (KořakCath Bv i B3) lub *z światá obálić* (KořakCath B2). *Párká* może być ponadto *mieszczesna* (KořakCath B2), *zazdrosna* (SzarzRyt C4v), a u Kochanowskiego *sroga* (EpRadz 10), *sprzyjaźliwa* (Fr III 65, 16), ale nie *zdradliwa*.

Dyskusyjne jest, czy Alcestis miałyby koniecznie *stára* umrzeć (tak od 1590C do 1639 i później), skoro może też *stáro* umrzeć 46/5 (Alc 56), jak w 1590A i B.

W pierwszych czterech wydaniach (1590A–D) spotykamy na s. 52/20 (FragNagr 22) wers *Kiedy cię twoją biedna Hánná upuściłá*. W następnych edycjach *upuściłá* zostało zamienione na *opuściłá*. W naszej transkrypcji podajemy wcześniejszą lekcję *upuściłá*, gdyż w tekstach szesnastowiecznych przedrostek *u-* funkcjonuje równolegle z przedrostkiem *o-* w formacjach od *puścić*⁹. U Kochanowskiego mamy również w innym zbiorze formę *upuszczáć* (Tr 19, 24) w znaczeniu ‘opuszczać’.

Opisywany starodruk bliższy jest prawdopodobnie intencjom poety w tych miejscach, gdzie nie występują zaburzenia sylabizmu zachodzące w następnych wydaniach, np. 15/4 (PieřFrag 1, 38): *Przebyć bez wszelkiej wády* (w pozostałych jedenastu wydaniach i w wielu późniejszych błędnie: *bez wszelákiej wády*), 19/7 (PieřFrag 5, 27): *Á jesli mu tu nie płáćisz* (tak w 1590B i C) wobec *Ále jesli* itd. w 1590D do 1612B oraz 1629; 23/24 (PieřFrag 7, 13): *áno* (tak w 1590B i w 1604 do 1639) zgodnie z izosylabizmem wobec *á* w 1590C, 1590D i 1590E.

⁹ Por. np. GrzegRóżn Kv: *upuścili onego prawdziwego Bogá Ojcá z Synem*, Mącz 226b: *upuścić nieco z summy*, Mącz 429d: *upuścić czas i pogodę ná którą rzecz*, ModrzBaz 66v: *pogodę dobrze czynienia upuszczáją*, ModrzBaz 123v: *i wiele się czásem do dobrej ábo jákiej zacnej spráwy drog upuścić musi*.

W obecnej edycji *Fragmentów* niektóre utwory występują pod innymi tytułami niż będące tradycyjnie w obiegu¹⁰. Zachowujemy więc *Epitáfijum* (*Co raz Bóg przejrzał*) 52/23, *Pieśń* (*Niewinna duszo*) 53/1, *Pieśń* (*Kto mię w mym ciężkim frásunku rátuje*) 53/10 zamiast jednego tytułu *Nagrobek*, nadanego tym utworom w pozostałych staropolskich wydaniach i w niektórych późniejszych. Podobnie *Pieśń* (*Kto kiedy miał słuszniejszą przyczynę płákánia*) 53/19 nie występuje pod tytułem *Pieśń żałobna*, jak w wielu wydaniach.

Pierwodruk przyjęty za podstawę wydania ma też usterki. Uznajemy je za błędy druku i dlatego wprowadziliśmy do transkrypcji niezbędne emendacje.

Pierwsza rzecz to brak tytułu dla przekładu prologu Eurypidesowej *Alkestis*. Co więcej, sposób oznaczenia kwestii Apollina na s. 44 (zob. fototypia) sprawia wrażenie, że tytułem jest *Apollo*. Włączyliśmy zatem do naszego przedruku tytuł z pozostałych wydań, tj. <Alcestis męża od śmierci zastąpiła>. Po drugie, zdarzyły się w edycji 1590A cztery załamania izosylabizmu. Koniektura wprowadzona na s. 27/30 (PieśFrag 11, 15) na podstawie jedenastu edycji staropolskich (od 1590B do 1639) polega na wyeliminowaniu (dla wyrównania sylabizmu w wersie) niepotrzebnego spójnika *i*: *Że ty, wspomniawszy [y] ná mé pozwolności*. We wszystkich pierwszych pięciu wydaniach opatrzonych datą 1590 jest na s. 30/13 (Firl 12) za dużo sylab, ale drukarz w 1604 roku prostuje to uchybienie i odtąd kolejne wydania mają już *Niepr* zam. błędnego *Nieper*. Również tę poprawkę uwzględniamy w transkrypcji. Wykolejenie sylabizmu na s. 27/3 (PieśFrag 10, 17) zauważyli twórcy wydania 1617 i 1639, ale dokonali poprawki nie do przyjęcia: *Bowiem poki duch jest we mnie*. We wszystkich edycjach¹¹ nie poprawia się jednego odstępstwa sylabicznego, a mianowicie na s. 45/27 (Alc 48): *Idź, uczyni, bo nie wiem, jeśli cię namówię* (tego przykładu ze względu na brak różnic nie uwzględniono w wykazie zmian tekstowych).

Lekcję na s. 39/12 (Tabl 8, 2) *Fortuná światem, nie nasz rozum rządzí* przyjęliśmy za edycją 1639, bo dopiero tam spotykamy *nasz* zam. *nas*. Tę emendację uznaliśmy za właściwą, ponieważ wyraz *nas*, choć mógłby być dopełnieniem orzeczenia *rządzí* (zgodnie z podwójną rekcją tego czasownika w XVI wieku), wydaje się tu pomyłką.

Oczywisty błąd na s. 13/3 (Ap 12, 4) *około wtárgnieniu* skorygowano dopiero w wydaniu 1604 (odtąd: *około wtárgnienia*), błędne zaś *marginoe* 32/3 (Mac 25) poprawiono na właściwe *marginie* w edycji 1590D¹².

Nie poprawiamy na s. 48/19 (Pogrz 41) *okrésóna* (*part praet pass* od *okresić*), choć jedno dawne wydanie (1629) ma bardziej – jak by się wydawało –

¹⁰ Por. *Zmiany tekstowe w poszczególnych wydaniach* (Aneks 1).

¹¹ Wyjątek stanowi edycja Bohomolca (zob. niżej).

¹² Różnic tych nie zamieszczono w *Zmianach tekstowych ...*, lecz w *Wykazie błędów druku*.

właściwą postać *okreszona*. Jednak forma *okrészona* nie jest odbiciem mazurzenia, bo poeta się go wystrzegał¹³; jest jednak – jak pokazują materiały Sł. XVI – jednym z trzech (inne to *okreszona* lub *okresiona*¹⁴) możliwych derywatów od czasownika *okresić*. Podobnie od *okrasić* Sł. XVI notuje *part praet pass okrassony*, na podstawie cytatu z StrykKron 81: *nálażł miejsce nád jeziozem puszczami, łąkami i rozłogami wdzięcznymi okrassone*.

Zdanie ze s. 44/17 (Alc 10): *bo sie pánu dostał* bywa współcześnie niepotrzebnie poprawiane na: *bom się panu dostał*. Nie zamieszczamy tego w tabeli zmian tekstowych, bo między wszystkimi staropolskimi edycjami nie ma tu różnic. Podmiotem domyślnym tego zdania jest „dom [Admeta]”, nie zaś Apollo, jest to zatem forma 3. osoby, a nie 1.

Po 1639 roku *Fragmenta* nie ukazywały się już jako osobne dzieło, ale jako część wydań zbiorowych. Niektóre z nich odcisnęły swe piętno na historii tekstu *Fragmentów*. Wymieńmy najpierw edycję Franciszka Bohomolca zatytułowaną *Ĵana Kochanowskiego rytmy wszystkie w jedno zebrane prócz tych, które wolniejszych żartami uczciwych czytelników odrażały*, Warszawa 1767. Już sam tytuł sygnalizuje, że wydawca dokonał cięć cenzorskich. Ze zbioru *Fragmentów* usunięto *Carmen macaronicum* ze względu na „nazbyt śmiałe wyrażenia” i ponieważ „takowy sposób pisania szkodliwy być zdaje się językowi naszemu, który teraz od makaronizmów oczyszczać poczynamy” (s. nlb. 8). Utwór ten pominięto również dlatego, że jego autorstwo, w czym Bohomolec powołuje się na świadectwo innego jezuitę, wybitnego paremiografa, Grzegorza Knapskiego, jest wątpliwe. W edycji tej pominięto *Pieśń VII (Bodaj ci złe dni)*. Sito cenzorskie nie przepuściło też kilku *Apoftegmatów* (2, 3, 17, 18, 20 i 22). Usunięcie Ap 18, ale pozostawienie tytułu, doprowadziło do tego, że Ap 19 przedrukowano pod bezsensownym tytułem *Odpowiedź niespodziewana*. Reszta pozostaje (łącznie z dedykacją Januszowskiego) zgodna z układem wydań staropolskich¹⁵. Nie sposób ustalić podstawy przedruku *Fragmentów* w edycji Bohomolca (s. 16). Porównanie przyjętych wyrazów i form, a w niektórych wypadkach grafii (np. wielkie litery), z wydaniem staropolskim prowadzi do wniosku, że opierał się on najprawdopodobniej na wydaniu 1590C. Wbrew swoim zapowiedziom Bohomolec zmienia gdzieniegdzie tekst Kochanowskiego i to zarówno w zakresie słownictwa, jak i grafii. Drastycznym przykładem takiej interwencji może być zakończenie *Pieśni VIII* (u Bohomolca: *Pieśń VII*): *Albo na koniec twą małżonką będę* (s. 25/22); w dawnych wydaniach jest w analogicznej pozycji składniowej wyrażenie *twoją żoną*.

¹³ Zob. S. Rospond, *Język i artyzm językowy Ĵana Kochanowskiego*, Wrocław 1961, s. 71.

¹⁴ Te trzy możliwości uwzględniono w indeksie, gdzie hasło tego wyrazu jest trójwariantowe.

¹⁵ Wydaje się to o tyle ważne, że niektórzy późniejsi wydawcy zmieniali kompozycję tomu.

Osiemnastowieczny wydawca pozostawia niekiedy załamanie sylabizmu w takiej postaci, jaką znajduje w przyjętej podstawie edycji, w innych natomiast wypadkach dokonuje koniektur i to całkiem udanych. Na s. 15/4 (PieśFrag 1, 38) przyjmuje lekcję: *Przebyć bez wszelakiej wady* (jak w 11 wydaniach staropolskich) zamiast: *Przebyć bez wszelkiej wady* (jak w 1590A), na s. 30/13 (Firl 12) zmienia *Nieper* na *Niepr* dla uzyskania izosylabizmu wiersza.

Największym osiągnięciem Bohomolca jest to, że jako pierwszy dostrzegł załamanie rytmu na s. 27/3 (PieśFrag 10, 17) i poprawił (nikt z wcześniejszych staropolskich wydawców tego nie zrobił) zgodnie z akrostychem (*Źagnieśka Kryska Jan*) wers na: *Abowiem poki duch we mnie*. Emendacja ta znalazła się również w niniejszej transkrypcji.

We wspomnianym już wersie na s. 45/27 (Alc 48) Bohomolec prostuje okaleczenie rytmiczne oraz załamanie średniówki, zmieniając *uczyni* na *czyni* i osiągając przez to izosylabizm wiersza oraz odpowiednie położenie średniówki (żaden z pozostałych wydawców nie dokonał tu zmiany). Choć taka koniektura wydaje się kusząca, pozostawiono ten wers w nienaruszonej brulionowej postaci. Nie ma bowiem wystarczających materiałowych podstaw, aby wprowadzić tu poprawkę.

Następna edycja, opracowana przez Tadeusza Mostowskiego, zatytułowana *Jan Kochanowskiego dzieła polskie* (Warszawa 1803, t. I i II), zasługuje na uwagę ze względu na przyjęty układ utworów. W tym wydaniu, wydrukowanym w serii *Wybór Pisarzy Polskich*, PieśFrag 1–6 i 8–11 znajdują się w *Księgach trzecich Pieśni* (Pieśni dzielą się tu na *Ksiąg czworo*) jako *Pieśń I–X*, ArcGn, Kol, Firl, Śm to (odpowiednio) *Pieśń XI–XIV*, a PieśKto kiedy to *Pieśń XIX* (*Pieśń żałobna*). PieśFrag 7, pominiętą w edycji Bohomolca, przedrukowano w *Księgach czwartych* jako *Pieśń XXXIII* z nowym tytułem *Do złotnej*. Pozostałe utwory pod nagłówkiem *Fragmenta albo pozostałe pisma Jana Kochanowskiego* znajdujemy w t. II w następującym układzie: FragJan, Ap 1–23, Pogrż, potem teksty wierszowane, a na końcu Mac, o którym Mostowski pisze: „Zachowane tu jest *Carmen macaronicum*, w którym J. Kochanowski zdaje się wyszydzać śmieszna i barbarzyńska mieszaninę polszczyzny z łaciną” (s. 422). Wydawca wprowadził ponadto lekcję PieśFrag 10, 17 *Abowiem*, a wspomnianą formę z Pogrż 41 *okrésona* odczytał jako *określona*.

Wpływ Mostowskiego na kolejne edycje przejawia się w tym, że zachowują one zaproponowany przez niego układ utworów. Jest tak w przypadku następujących wydań¹⁶:

¹⁶ Do opisu tych wydań w tomie *Wprowadzenie wydawnicze* wkładły się pewne pomyłki i niejasności. Informację o tym, że Bobrowicz nie przedrukowuje prozy (s. 21), trzeba uściślić i powiedzieć, że odnosi się ona do innych utworów prozaicznych niż te zamieszczone we

1. *Dzieła Jana Kochanowskiego wierszem i prozą*, t. 1–2, Wrocław, u Wilhelma Bogumiła Korna, 1825;

2. *Dzieła Jana Kochanowskiego*, wyd. Jana Nepomucena Bobrowicza, t. 1–3, *Biblioteka Kieszonkowa Klasyków Polskich*, t. 14–15, Lipsk, u Breitkopfa i Haertla, 1835;

3. *Wszystkie dzieła polskie Jana Kochanowskiego*, wyd. Kazimierza Józefa Turowskiego, t. 1–2, Przemyśl, nakład Michała Dzikowskiego, 1857;

4. *Dzieła Jana Kochanowskiego*, Warszawa, nakładem Jana Breslauera, 1864, *Biblioteka Klasyków Polskich*;

5. *Wszystkie dzieła polskie Jana Kochanowskiego*, t. 1–2, Lwów, Księgarnia F. H. Richtera (H. Altenberg), 1882;

6. *Dzieła Jana Kochanowskiego*, t. 1–4, Wydawnictwa Kazimierza Bartoszewicza, t. 6–9, Kraków, nakładem K. Bartoszewicza, w Drukarni A. Koziańskiego, 1882–1883.

Wszystkie te wydania zawierają też interesujące nas teksty prozaiczne (brak jedynie *Przy pogrzebie rzeczy* u Bartoszewicza); niektóre mają je na osobnym miejscu (np. u Turowskiego), a nawet pod nagłówkiem *Pisma prozą* (u Altenberga). W edycjach Bobrowicza i Breslauera brak Mac. Bartoszewicz zamieścił dodatkowo przekład *Carmen makaronicum* pióra Władysława Syrokomli.

Krytyczne w założeniu *Wydanie Pomnikowe (Jana Kochanowskiego dzieła wszystkie*, t. 1–4, Warszawa 1884) przywraca układ utworów ze staropolskich wydań *Fragmentów*. Z licznych przypisów wynika, że wydawcy mieli w rękach dwa wydania datowane na rok 1590 (być może również niektóre późniejsze) i na nich oparli swą edycję. Porównanie form *Wydania Pomnikowego* z formami wydań staropolskich pokazuje, że była to edycja tych tekstów według Piekarskiego 4. (1590D) i 5. (1590E). Są tu bowiem formy zarówno z jednego wydania (np. 4/13, FragJan 39) *przyymysz* (czytaj: *przyjmiż* – rozkaznik) wobec *przyjmiesz* w pozostałych), jak i z drugiego (np. *obietąła* wobec *obierąła* 45/15, Alc 36, w pozostałych). Podejście krytyczne zmusza wydawców do wprowadzenia w niektórych miejscach (nie wszystkie jednak tego wymagały) niezbędnych koniektur. Zamiana *Nieper* na właściwy *Niepr* 30/23 (Firl 12) to świadomy zabieg („dla miary wierszowej”), tak samo wyrównanie sylabizmu w zdefektowanym wersie 27/3 (PieśFrag 10, 17), ale w tym wypadku transkrypcja jest niezbyt przekonująca: *Bowiem póki ducha we mnie*. Z wycuciem przyjęto formę 30/23 (Firl 22) *niewdzięczny* (w przypisie: „w wydaniach

Fragmentach. Stwierdzenie zaś odnoszące się do wydania Turowskiego (s. 22): „Proza z *Fragmentów (Apoftegmata, Przy pogrzebie rzeczy)* ginie zupełnie” należy rozumieć nieco inaczej. Nie występuje ona w sąsiedztwie tekstów wierszowanych, ponieważ została przeniesiona w inne miejsce pod powtórnym i rozszerzonym tytułem *Fragmenta albo pozostałe pisma*.

z r. 1590 jest *wdzięczny, mylnie*”), także 39/12 (Tabl 8, 2) *nie nasz rozum rządzi* (w przypisie: „w obu wydaniach z r. 1590 wydrukowano błędnie: *nas*”). Nie poprawiono ponadto formy *okrésona* 48/19 (Pogrż 41), lecz ją objaśniono: „dziś: określona, ograniczona”. Dzięki tym zmianom osiągnięto w niektórych miejscach tekst identyczny z naszym. Wprowadzane w nim koniektury podyktowane są jednak analizą porównawczą wszystkich wydań staropolskich.

W 1919 roku ukazały się *Jana Kochanowskiego dzieła polskie*, wydanie kompletne, opracowane przez Jana Lorentowicza (Warszawa, t. 1–3). Przyjęty przez wydawcę układ utworów *Fragmentów* jest kompromisem między klasycznym układem staropolskim a tym przyjętym przez Mostowskiego. Teksty wierszowane z wyjątkiem *Carmen makaronicum*, z którego całkowicie zrezygnowano, i Alc znajdują się w tomie 2. pod nagłówkiem *Fragmenta poetyckie*¹⁷, a *Apoftegmata* i *Przy pogrzebie rzecz* pod tytułem *Pisma prozaiczne*. *Alcestis* znajduje się natomiast w tomie 3.

Wpływ Lorentowicza zaznaczył się też częściowo w układzie kolejnego wydania: Jan Kochanowski, *Pisma zbiorowe*, wydał Aleksander Brückner, t. 1–2, Warszawa 1924. U Brücknera PieśFrag 7 ma tytuł *Do zalotnej, Alcestis zamieszczono w części Przekłady*, a Ap i Pogrż w części *Pisma proza*. Ważnym *novum* w stosunku do wszystkich poprzednich wydań jest podzielenie *Amurata* (pt. *Fragmenty epiczne*) na cztery części, z których pierwsza stanowi odrębny utwór, mianowicie *Omen*, a dopiero potem następuje (w 3 pozostałych częściach) właściwy tekst poematu. Na końcu zbioru zatytułowanego *Fragmenta albo pozostałe pisma* umieszczona została *Broda*. W szczegółach dotyczących tekstu i emendacji Brückner naśladuje wiernie *Wydanie Pommikowe*, przejmując wprowadzone lekcje i koniektury.

W okresie powojennym spuściznę Kochanowskiego udostępnił szerokieму gronu czytelników Julian Krzyżanowski. W jego opracowaniu ukazało się już 12 wydań dzieł poety (ostatnie: Jan Kochanowski, *Dzieła polskie*, opracował Julian Krzyżanowski, Warszawa 1989)¹⁸. Sposób przedruku *Amurata* zaczerpnął on od Brücknera (*Omen* w pierwszej części, a dalej trzy części właściwego tekstu), lecz inaczej zatytułował ten utwór [*Włodzisław Warnieńczyk*]. Na końcu części *Fragmenta albo pozostałe pisma* (gdzie znalazły się utwory wier-

¹⁷ Tu znajduje się też PieśFrag 7 z tytułem *Do zalotnej* wprowadzonym przez Mostowskiego.

¹⁸ Trzeba sprostować błędy druku, jakie wkradły się do *Wprowadzenia wydawniczego* (s. 33). Krzyżanowski oparł się na wydaniu 1590D (u Piekarskiego pod numerem 4, a nie 8), przechowywanym w zbiorach BUW, sygn. 28.4.5.13 (błąd dotyczy ostatniej cyfry sygnatury). Opierał się – jak pisze w *Nocie bibliograficznej* (s. 44) – także na wydaniach późniejszych, a zwłaszcza na *Wydaniu Pommikowym*, które jest według niego zbliżone do edycji Januszowskiego. Dowodzi tego lekcja *obiecata* 45/15 (Alc 36) występująca w staropolskich przekazach tylko w 1590E, zapożyczona przez Krzyżanowskiego z *Wydania Pommikowego*.

szowane z wyjątkiem *Carmen makaronicum*, z którego zrezygnowano, i *Alcestis* (umieszczonej na innym miejscu) dodano też (jak u Brücknera) *Brodę*.

W samym tekście wprowadza Krzyżanowski kilka koniektur. Niektóre z nich opatruje przypisami, inne zaś nie (traktuje bowiem swoje opracowanie jako popularne). Są wśród nich koniektury bardziej lub mniej udane. Słuszne wydaje się poprawienie *doma* (45/20, Alc 41) na *domu*, gdyż sens *I temu domu niestusznie pomagać* zgodny jest zarówno z logiką zdania, jak i z oryginalnym tekstem Eurypidesa. Nie ma natomiast potrzeby poprawiać *też* 30/9 (Firl 8) na *taż* (z przypisem: „poprawiono błąd druku: *też*”). Nie należało także zmieniać *bo* 44/17 (Alc 10) na *bom* i opatrywać tego przypisem: „w pdr. błędnie: «bo»”, bo o żadnym błędzie nie może tu być mowy. Za ceną, choć do pewnego stopnia niesatysfakcjonującą, trzeba uznać koniekturę *Do zimnej Traczej* 46/16 (Alc 67)¹⁹. Trzeba powiedzieć, że wydawca poprawił niemal wszystkie uchybienia w zakresie sylabizmu, uważając – co niejednokrotnie podkreślał – że nie mogły one wyjść spod pióra Kochanowskiego. Krzyżanowski wyrównał miary wierszowe w następujących miejscach: 15/4 (PieśFrag 1, 38) *bez wszelkiej wady* (a w przypisie: „w druku: *wszelakiej*”), 27/30 (PieśFrag 11, 25) *wspomniawszy na me pozwolności* (bez zbędnego *i*, co zresztą jest zgodne z jego podstawą przedruku), 30/13 (Firl 12) *Niepr* (bez przypisu) i wreszcie 27/3 (PieśFrag 10, 17) *Abowiem* (z adnotacją w przypisie: „Akrostych wymaga lekcji «Abowiem»”). Lekcję tę wprowadził jako pierwszy Bohomolec, a potem przyjął ją Mostowski i niektórzy jego późniejsi naśladowcy, jednak Krzyżanowski jako pierwszy przekonująco ją uzasadnił, wskazując na akrostych. Sprostował on załamania izosylabizmu, których w pierwodruku jest ok. 40, z tylko jednym wyjątkiem – *Idź, uczyni, bo nie wiem, jeśli cię namówię* 45/27 (Alc 48). Trudno dociekać, czy wydawca świadomie dopuścił w tym jednym wypadku załamanie metryczne, czy po prostu je przeoczył.

Transkrypcja przedstawiona w niniejszej edycji nie jest jedynie wierną kopią pierwodruku. Świadomość, że poeta nie mógł mieć wpływu na postać pierwszego wydania dzieła, pozwoliła w niektórych przypadkach ingerować w tekst. Można powiedzieć, że *Fragmenta* zawdzięczają ostateczny kształt dotychczasowemu wydawcom tego zbioru.

Z.Z., E.B., W.R.

¹⁹ W objaśnieniu do Alc 65 czytamy: „Herkules wysłany do Tracji, którą, od pierwodruku, błędnie drukowano jako «zimną Trabę». Forma *Traczej* jest niezgodna z ówczesną wymową tego słowa, która brzmi „Tracyjej”, ta zaś postać naruszyłaby regularność jedenastozgłoskowca. Nie zmienia to jednak naszego przekonania o trafności intuicji Krzyżanowskiego, każącej mu uznać „Trabę” za pomyłkę i wprowadzić w tym miejscu emendację. Zob. W. Ryczek, „*Zimna Trąba*” *Jana Kochanowskiego*, „Ruch Literacki” R. LVIII (2017), nr 6, s. 551–568.

Cechy gramatyczne *Fragmentów* Kochanowskiego

UWAGI O GRAFII, INTERPUNKCJI I TRANSKRYPCJI

1. Cechy druku

Tekst *Fragmentów* odbity został, jak prawie wszystkie polskojęzyczne druki szesnastowieczne, szwabachą, tytuły zaś oraz kolofon – antykwą. Wielkie litery – także zgodnie z ówczesną praktyką wydawniczą – pozbawione są diakrytyki, a ponadto w antykwie przeważnie brak znaków diakrytycznych przy spółgłoskach (mają je natomiast samogłoski). Transkrypcja opatruje litery właściwymi znakami, a jeśli następuje poprawa błędu druku, wyróżnia dodatkowo literę graficznie (kursywą).

2. Wielkie litery

Panuje tu z jednej strony dowolność, z drugiej zaś – widać tendencję do uporządkowania. Początek wersów oznaczany był konsekwentnie wielką literą, dlatego jedno odstępstwo od tej reguły (początek wersu 52/8: *wyciłka*) uznajemy za błąd druku. Wielkich liter używa się też po kropce (choć z wyjątkami, np. 9/1, 34/22, zob. fototypia) oraz (rzadko) po dwukropku (np. 12/2) i po ukośnej kresce (np. 12/2). Nazwy własne i przymiotniki od nich utworzone pisane są na ogół wielkimi literami; podobnie *Bóg* (w przeciwieństwie do bogów pogańskich), a także nazwy niektórych urzędów i godności (np. *Arcybiskup*, *Biskup*, *Hetmány*, *Kánclérz*, *Káosztelanowi Czérłkiému*, *Akolitowie* itp., zob. indeksy), choć i tu są odstępstwa (np. *bogá* 39/17, *biskup* 12/14, *hetmáném* 42/26). W niniejszym wydaniu stosujemy w tym przypadku dzisiejsze zasady ortograficzne, honorując także intencjonalne odautorskie względy uczuciowe i grzecznościowe, w myśl których nie tylko rzeczownik *Bóg*, ale i przymiotniki oraz zaimki odnoszące się do Stwórcy transkrybujemy wielką literą.

3. Wyrazy obcego pochodzenia

Pisownia wskazuje na rozmaity stopień ich przyswojenia. Występują zapisy całkowicie w oryginalnej obcej postaci, jak np. łac. *V sg Phoebe* 45/9, *Epitaphium* 50/11 (przez *ph* i bez kreskowanego *a*), ale też *Pholphorowi* 21/17 (przez *ph* i z polską końcówką) czy *Phidiás* 21/23 (z *a* kreskowanym), *G sg Ewrithea* 46/15 (z polską końcówką, ale przez *th* i bez kreskowanego *a*) albo *Iáson* 41/11, gdzie samogłoski mają polskie znaki diakrytyczne, ale za to *f* między samogłoskami, mające wartość *z*, wskazuje na łacińską pisownię. Wyraz *zelozus* 13/2 ma natomiast całkowicie polską pisownię. Niekiedy ten sam wyraz zapisany jest dwojako, np. *Paris* 26/19 (przez *a* bez kreski oraz przez *i*) lub *caeremonie* 8/12, ale obok tego w sposób całkowicie spolszczony, np. *Párys* 22/1, *ceremonie* 12/15. W transkrypcji spolonizowanych wyrazów obcych stosujemy grafie oddającą spolszczoną wymowę, dokonując koniecznych koniektur (np. w zakresie kreskowania samogłosek) bez umieszczania tych form w *Wykazie błędów druku*; natomiast całkowicie łac. *Phoebe* czy *beneficium* zostawiamy w oryginalnej postaci.

Nieco inaczej ma się rzecz w *Carmen makaronicum*, gdzie wyrazy zmakaronizowane mają na ogół polskie rdzenie (z polską grafia), ale łacińskie końcówki. Bywają jednak formy, w których łacińskie końcówki fleksyjne zapisano zgodnie z polską grafia, szczególnie w zakresie rozróżniania *a* i *á* oraz *i* i *y* (np. *wodám* 36/6, *błyskabát* 36/11, *rozummy* 37/9); niekiedy w ich rdzeniach pojawiają się odstępstwa od polskich norm. Takie przypadki traktujemy jako błędy druku i dokonujemy stosownych koniektur; zob. *Wykaz błędów druku* i odpowiednie miejsca w transkrybowanym tekście.

4. Pisownia enklityk

Występuje (choć niekonsekwentnie) tendencja do łączenia enklityk z wyrazami, z którymi tworzą one zestroje akcentowe, na przykład w zapisie cząstki *-by* jako wykładnika trybu przypuszczającego (np. *coby* 15/10, *drugiby* 23/17, *iákobyfmy* 50/8, *Kiedybyście* 49/9, *komuby* 13/9, *któraby* 49/4, *Próznoby* 15/24 itd.), nawet gdy spełnia jednocześnie funkcję spójnika (*Daybyfmy* 29/14, *Iżby* 26/10). Cząstka *-ci*, zarówno jako partykuła, jak i *D* zaimka *ty*, doczepiana jest przeważnie do poprzedzającego ją wyrazu, np. *iaciem* 7/10, *wiémci* 7/16, *Bodayci* 23/12, *byłcim* 27/25, *comci* 27/28, *móglćibych* 23/13. Tendencja do łączenia enklityk znajduje liczne egzemplifikacje (np. *wiérzmi* 46/13, łączny sposób pisania cząstki *-kolwiek*, partykuł *-li*, *-że* itp.), ale są również przykłady podważające tę zasadę, np. *Iż bych* 53/23, *kto by* 46/8, *Nigdy by* 22/2, *Iáko cię kolwiek* 51/6; połączenie *fiękto* 18/2 należy uznać za błąd druku.

5. Pisownia przyimków

Brak tu wyraźnych zasad, co utrudnia sformułowanie kategoriycznych wniosków na temat zleksykalizowania niektórych połączeń. Dla poszczególnych przyimków zachodzą następujące prawidłowości:

- *dla* pisane jest zawsze rozdzielnie (nawet *dla tego* 7/10);
- *do* – rozdzielnie (w tym *do woleý* 22/21 i *do woli* 24/29); łączny zapis *dotéýze* 49/22 uznajemy za błąd druku;
- *ku* – rozdzielnie, ale *k/g* – łącznie, np. *kwóli* 41/15, *gwóli* 24/14, *grzeczy* 15/8, *ktemu* 25/15, *kłtárości* 46/1, z wyjątkiem *k śwému* 54/16;
- *na* – rozdzielnie (w tym *ná ten czas* 8/3), z wyjątkiem zapisów *nań* 7/7 oraz połączeń mogących mieć charakter przysłówków, np. *nádół* 19/24, *nákoniec* 14/14, *nápoły* 11/9, *Náprédce* 42/22, *názas* 54/17; *naprzód* ma już wyraźnie charakter przysłówka, o czym świadczy też zmiana *a* jasnego na pochylone w przedrostku (zob. indeks I);
- *nad/nade* – rozdzielnie, tylko *nádemną* 19/13 łącznie;
- *o* – bezwyjątkowo rozdzielnie;
- *od/ode* – rozdzielnie z wyjątkiem *odemnie* 45/17;
- *po* – rozdzielnie (także *po tému* 29/9); łącznie natomiast: *Pochwili* 38/18, *pomátu* 52/11 (*niepomátu* 49/6), *poránu* 20/18, *powoli* 16/13 oraz *pospołu* i *potym* (zob. indeksy);
- *pod* – bezwyjątkowo rozdzielnie;
- *przel/przez* – rozdzielnie z wyjątkiem: *przécz* 22/5, *Przéczsche* 45/24 i *Przeto* 21/15;
- *przeciw/przeciwko* – zawsze rozdzielnie;
- *przed/przede* – rozdzielnie (w tym *przed się bierze* 15/15 i *przed tym* 10/5), łącznie natomiast: *wziął... przedsię* 6/18, *przedtym* 12/21, *przedewszystkimi* 22/33 oraz partykuła *przedsię*;
- *przy* – bezwyjątkowo rozdzielnie;
- *w/we* – na ogół rozdzielnie (*w poły* 22/31, *w pół* 52/19, *w rok* 20/23, a także w uznanym tu za przyimek połączeniu *W poórzód* 43/5), łącznie zaś: *wcále* 43/15, *wczás* 45/6, *wednie* 16/3, *wemnie* 27/3, *wniwecz* 27/28, *wobec* 49/16, *Wrok* 10/3, *wrzeczy* 21/10;
- *z/ze* – najczęściej rozdzielnie (tu również: *z dáleká* 19/1, *z przodków* 42/8, *ze włzech* 52/13, a także *z inąd* 23/8), łącznie natomiast: *zdáleká* 24/16, *zenną* 19/14, *známi* 12/8, *znikim* 48/12, *zprzodków* 42/11, *ztołą* 20/13, *zewłzech* 22/26; można tu dodać przykłady zapisów (przez *z* i łącznie) wyrazów *skąd* i *stąd* (np. *zkađ* 11/6, 54/17; *ztađ* 49/6);
- *za* – przeważnie rozdzielnie (w tym *zá się*), ale niekiedy również łącznie: *zacz* 46/8, *zań* 44/23 oraz *záprawdę* 42/7, *záráz* 15/13, *zárázem* 7/4, *zátym* 13/8 i *zásię* stanowiące osobny wyraz.

Widać zatem tendencję do scalania niektórych połączeń, co może świadczyć o dokonującym się procesie ich leksykalizacji.

6. Pisownia partykuły *nie*

Nie funkcjonuje zarówno jako osobna partykuła, jak i cząstka wyrazów zaprzeczonych (rzeczowników, przymiotników, imiesłowów odmiennych i przysłówków); w tym drugim wypadku występuje na ogół pisownia łączna. Do wyjątków należą następujące zapisy: *Nie długo* 38/17, *Nie dobrze* 9/11, *nie mądré* 34/1, *nie nabyty* 23/8, *nie rad* 18/3, *nie żywa* 54/6. Do przykładów pisowni łącznej należą: *niepomáhu* 49/6, *niepotrzebá* 51/26 oraz imiesłowy nieodmienne *Niechcąc* 26/2, *nierzkąc* 21/12, a rozłącznej: *nie bárzo* 47/8, *nie ináčzy* 52/8, *nie ledá* 22/11, *nie trzebá* 54/15 oraz połączenia z zaimkami (*nie ták* 40/4) i formy *impers* czasowników (np. *nie dawano* 9/18, *nie mówiono* 10/13). Oba typy pisowni notujemy w takich połączeniach: *nie lepiéy* (1 raz łącznie 17/7, 1 raz rozłącznie 39/5), *nie tylko(ć)* (7 razy łącznie i 1 raz rozdzielnie 40/14) oraz w formach *inf* czasownika (5 razy łącznie, 3 razy rozłącznie). Największy chaos panuje w połączeniach z formami osobowymi czasowników (na 161 użyć 96 zapisów łącznych i 65 rozłącznych). Ponadto *niemáŝ* w znaczeniu 'non est' pisane jest zawsze razem. Dla tej formy, wbrew dzisiejszej ortografii, zachowujemy w transkrypcji staropolski zwyczaj, respektując uchwałę zespołu opracowującego *Dziela wszystkie* Jana Kochanowskiego o jednolitym (łącznym) zapisie połączenia *niemáŝ* (zgodnie z dzisiejszymi normami powinno ono mieć zapis *nie ma-ŝ*).

7. Skróty

Typowe dla druków szesnastowiecznych skróty *ŝć*. 12/20 i *etć*. 23/18 transkrybujemy zawsze antykwą zgodnie z przyjętym zwyczajem jako *etc*. Występujący dwukrotnie skrót *X*. (11/8 i 28/10), oznaczający w jednym przypadku *księdzu*, a w drugim – *księdza*, rozwiązujemy zgodnie ze znaczeniem. Skrótowe zakończenie *G sg m* form przymiotnikowych i zaimkowych przez znak ° w górnej frakcji (*Kochánowŝkié* 50/11, *Ie*° 30/1) rozwiązujemy, nie sygnalizując tego, przez *-go*.

8. Interpunkcja pierwodruku

W pierwodruku zostały użyte trzy podstawowe znaki przestankowe: kropka, dwukropek i ukośna kreska (w antykwie odpowiada jej przecinek), a ponadto pytajnik, a nawet nawiasy (48/2). Funkcja tej interpunkcji jest głównie intonacyjna.

a) Kropka najczęściej ma wartość dzisiejszej kropki, co zbliża ją do współczesnego logiczno-składniowego systemu interpunkcji, który przyjęliśmy w transkrypcji. Nie każdą jednak kropkę z *Fragmentów* można oddać przez dzisiejszą kropkę – oznacza ona nieraz antykadencję, a nie kadencję, jak np. miejsca na s. 13/13 i 26/4 (kropka zastąpiona w transkrypcji przecinkiem) lub 22/30 i 27/31 (zastąpiona średnikiem), a na s. 16/12 (przed *Albo*) nie potrzeba żadnego znaku. Kropkę zastępujemy też niekiedy pytajnikiem, np. 24/15, ponieważ w tym miejscu kończy się pytajny okres retoryczny, albo wykrzyknikiem, np. 21/14, gdzie kończy się pytanie retoryczne o silnym zabarwieniu uczuciowym.

b) Dwukropek jako znak pośredni między kropką i ukośną kreską odzwierciedla podobną wartość w transkrypcji; zastępuje się go na ogół kropką, średnikiem lub przecinkiem. W niektórych miejscach da się i dziś uzasadnić zachowanie dwukropka, np. 15/15, 22/28 itd. (poprzedza część zdania zawierającą uściślenie treści), 30/6, 50/19 itd. (oddziela część zdania zawierającą wynik, skutek) lub 28/21 (przed wyliczeniem); w takich miejscach dwukropek pozostawiamy zgodnie z pierwodrukiem.

c) Ukośna kreska jest znakiem interpunkcyjnym najniższego stopnia; zastępujemy ją najczęściej przecinkiem (np. 51/19), a niekiedy średnikiem (np. 51/9), dwukropkiem (np. 50/25), a nawet kropką (np. 13/4).

Intonacyjny system interpunkcyjny stosowany w starodruku nieraz pomaga w interpretacji. Widać to na przykładzie wypowiedzenia: *bo ów powiadał wŹytko/ wiém* 11/6, gdzie miejsce ukośnej kreski pokazuje wyraźnie, że *wŹytko* jest okolicznikiem do *powiadał* (a więc przysłówkiem zaimkowym), a nie dopełnieniem do *wiém* (formą zaimka *wŹytek*), jak by można fałszywie rozumieć, gdyby nie było działu intonacyjnego po *wŹytko*.

WŁAŚCIWOŚCI GRAFICZNO-FONETYCZNE

EWOLUCJA FORM PIERWOTNYCH

Nie ma wyrównań w tematach wyrazów, w których zachodził przegłos, a więc notujemy (regularnie z przegłosem) np. *Biádłsz* 23/14, *wiary* 27/23, *niołq* 6/12 itd. oraz (regularnie bez przegłosu) *przy bieśiedzie* 13/2, *w wierze* 29/3, *nieśie* 20/17 itd.; wszystkie formy pierwotne. Pierwotną formę ma też *kociel* (jeszcze bez przegłosu). Zawsze spotykamy formy z *a* w wyrazie *powiadać* (bez oboczności do dialektycznego mazowieckiego *powiedać*). Dialektyzmu można się doszukać natomiast w wyrazie *wjachać*; rezultat tzw. hiperpoprawności (poza tym występuje też *jechać* i *przyjechać*). Zachodzi alternacja w grupach *chuc* | *chęć* oraz *smutny* | *smętny* (ale wyłącznie: *smętek*).

Dawna grupa *-ir-* pojawia się tylko w wyrazie *sirota*, a poza tym występuje zawsze (kilkadziesiąt razy) grupa *-er(z)-*.

SAMOGŁOSKI

W analizie druków staropolskich trzeba zwrócić uwagę na samogłoski jasne i pochylone²⁰. Pierwodruk przejawia typową dla Drukarni Łazarzowej zasadę kreskowania *a* jasnego oraz *e* i *o* pochylonego, dostarczając w tym zakresie danych mieszczących się w systemie języka, ale można tu dostrzec również błędy. Niektóre z nich można wytłumaczyć (np. brak kreskowania w wyrazach pochodzenia obcego), inne mogą jednak wynikać z omyłek popełnionych w drukarni, np. pomylenia litery kreskowanej z niekreskowaną. Widać to szczególnie w *Carmen makaronicum*, gdzie trzeba było dokonać najwięcej koniektur, eliminując np. niepotrzebne kreskowania *a* w łacińskich formantach i końcówkach fleksyjnych, np. *myślándo* 31/10 – *ab gerundium*, *bárwá* 31/12 – *Ab sg*, *błyłkabát* 31/15 – *3 sg impf*, *fukniám* 31/17 – *A sg*, *przynośzántur* 31/20 – *3 pl praes pass*, *niepotrzebnás* 32/9 – *A pl f*, *przekázát* 32/10 – *3 sg praes* itd., zob. *Wykaz błędów druku*. Dokonaliśmy zróżnicowania zapisu dyftongów *ae* i *oe* bez odnotowywania tego w wykazie błędów i zaznaczania w tekście, gdyż pierwsze wydania mają bez różnicy *oe* (np. *futureo* zamiast *futurea* w Mac 8).

1. Samogłoska *a*

W tekście polskim, zgodnie z szesnastowieczną normą, w odpowiednich miejscach zaznaczono *á* (jasne), w odpowiednich *a* (pochylone). Nieliczne oczywiste błędy, np. *kśiédza* 8/10, *wiary* 25/24 (brak kreskowania) lub *wyznawá* 19/28 (niepotrzebna kreska) itd., poprawiamy w transkrypcji.

Sposób oznakowania samogłoski *a* jest niekiedy tak konsekwentny, że może być (podobnie jak interpunkcja) pomocny w poprawnym odczytaniu tekstu. Przykładem może tu być połączenie *niemász*, które ma we *Fragmentach* bezwyjątkowo *á* (jasne). Nie ulega zatem wątpliwości, że dwuznaczne *Niémasz* 27/4 (PieśFrag 10, 18), w którym brak kreski nad *a*, należy uznać za dwa wyrazy (*nie* + *2 sg praes* od *mieć*), a nie jeden, jak byli skłonni uważać niektórzy wydawcy.

Ówczesna norma dopuszczała w niektórych przypadkach wariantywność *á* (jasnego) i *a* (pochylonego), co znalazło odzwierciedlenie w pierwodruku *Fragmentów*, np. *tráwić* 17/8 i *trawić* 39/6 (w obu razach w rymie do *poprąwić*),

²⁰ Por. S. Urbańczyk, *Jaką polszczyzną mówił Jan Kochanowski i jego rówieśnicy*, w: idem, *Prace z dziejów języka polskiego*, Wrocław 1979, s. 236–247.

przeplátány 22/25 (chodzi o *á* rdzenne) i *przeplatána* 27/10, końcówki *-ách* (*polách* 16/28) i *-ach* (*gránicach* 29/6).

Formant *-an-* w imiesłowach biernych czasu przeszłego ma *a* jasne, np. *przyodźiáné* 28/9 (w rymie do *ćioláné*), ale nawet w tym samym wyrazie zdarza się *a* pochylone, np. *przyodźiana* 14/18, mimo że rymuje się z *á* (*koronowána*). W tej drugiej formie na pochylenie *a* mogło mieć wpływ sąsiedztwo spółgłoski nosowej (w dawnej polszczyźnie spółgłoska półotwarta, zwłaszcza nosowa, często zmienia artykulację poprzedzającej ją samogłoski).

Przedrostek *na-* w rzeczownikach *nagroda* i *namowa* ma *a* pochylone, a w czasownikach *nágródził* 22/4 i *námówię* 45/27 – *á* jasne. Materiały Sł. XVI potwierdzają, że oboczność w tego typu formach była wówczas regułą. Przedrostek *na-* ma *a* jasne jedynie w formach czasownikowych i pochodnych (imiesłowowych, a także rzeczownikowych zakończonych na *-anie*, *-enie*), a w rzeczownikach (oraz w odpowiednich przymiotnikach i przysłówkach), utworzonych w inny sposób niż za pomocą formantów *-anie*, *-enie*, w przedrostku mamy przede wszystkim *a* pochylone (zob. np. Sł. XVI *nálewać*, *nálewanie*, ale *nalewka*; *námysłać się*, *námyslić się*, ale *namysł*, *namysłnie* itp.).

2. Samogłoska *e*

W odniesieniu do *e* (pochylonego lub jasnego) spotykamy w pierwodruku wyrazy i kategorie, w których system polszczyzny szesnastowiecznej dopuszczał rozmaite możliwości. W takich przypadkach, w odróżnieniu od ewidentnych błędów druku, zostawiamy wahania, np. w wyrazie *biedny* oraz w formach *umrzeć* i *świecić* (zob. indeksy). Poprawiamy natomiast zapis *A sg kres* 52/6 na *krés*, ponieważ w całym paradygmacie jest i ma być (zob. Sł. XVI s.v.) *é*. Podobnie za błąd uznajemy zapis *też* 25/11, ponieważ w pozostałych 22 wystąpieniach pojawia się w tym wyrazie *é*; są tu zresztą także warunki do zwężenia samogłoski jako skutku wzdłużenia zastępczego. Kreskowanie *e* pochylonego będącego rezultatem wzdłużenia zastępczego jest we *Fragmentach* dość konsekwentne, dlatego w formach *Strzedz* 17/16 i *rzec* 48/22 dokonujemy koniektur na *é*; inne formy tych wyrazów ze wzdłużeniem zastępczym mają kreskowanie, por. *-m strzégl* 44/16, *rzékl* 7/9, *by rzékl* 8/19.

Jak już wspomniano, dawna grupa *-ir-* (również taka, która mogła pochodzić z pierwotnego *ř*) jest realizowana najczęściej przez *-er(z)-*. W grupie tej występuje na ogół (nie bezwyjątkowo) *é*. Zawsze *e* jasne mają wyrazy: *miłosierdzie*, *piers*, *pierscień* (w przykładach chodzi o pierwsze *e*), *śmierć*, *śmiertelny* itp. (zob. indeksy). Mamy też przykłady, w których *é* i *e* występują obocznie w tych samych wyrazach, np. *ćierpię* 25/4 i *ćierpimy* 54/14, *Sędomierłkiego* 6/6 i *Sendomierłkiego* 50/12, *niezámierzác* 26/9 i *zámierzác* 52/6.

W sąsiedztwie spółgłoski nosowej spotykamy przede wszystkim *e* jasne. Występuje jednak również *é*: *dzién, ielén, iesién, ogién, strumién* (zob. indeksy) oraz w *kámiéniiu* (w rymie do *podziwieniu*) 21/21 – zawsze przed *ń*, choć nie bezwyjątkowo (por. np. powyższe *podziwieniu*).

Końcowe *-e* w przysłówkach i partykułach jest zawsze jasne, ale tylko po spółgłosce miękkiej (i funkcjonalnie miękkiej), dlatego zapis *ná nicé* 16/15 (rymujący się zresztą z *táiemnice*) uznaliśmy za błąd. Gdy zaś *e* poprzedzone jest spółgłoską twardą, jest ono pochylone, co widać w wyrazie *ledwé* 43/10 (obok tego *ledwie* 15/13); poza tym *záilté* 47/21.

W formach deklinacyjnych końcówkowe *-e*, pochodzące z pierwotnego **bje*, ma w zdecydowanej przewadze prawidłowe w tym przypadku *e* pochylone, ale są też zapisy z *e* jasnym, np. para rymowa *liście – przyłzcie* 20/20–21, *miłosierdzie* 54/9, *wefe* (w rymie do *wiele*) 51/19. *L sg* rzeczowników żeńskich twar-dotematowych ma w jednym wypadku *-é* (*ná ścienie* 12/7), co można wytłumaczyć położeniem *é* po spółgłosce nosowej (*ń*). Oprócz tego w tym przypadku zawsze występuje *e* jasne.

Niektóre formy (w *sg* i *pl*) mają końcówkę *-é* w deklinacji przymiotnikowej i zaimkowej. Notujemy tu znów charakterystyczne dla polszczyzny XVI wieku oboczności (przy przewadze *é*), np. *e* jest przede wszystkim w formach zaimkowych *ie* (od 1. *on*), *moie* (wobec bezwyjątkowego, powstałego ze ściągnięcia, *mé*, zob. odpowiednie miejsca w indeksach), *czyiekolwiek* 8/14, poza tym w takich formach, jak np. *człowiecze* 47/16, *łáskáwłze* 20/28, *przednie* 41/24; są też formy mające oboczności, np. *nié* (od 1. *on*) 7/6 i *nie* 20/7, *fwoié* 16/10 i *fwoie* 11/11 (wobec *fwé*). W kontekstach *Gniewliwéś morze... všmiérzáłá* 27/14 i *Kámiennéś serce... przenikáłá* 27/15 brak *é* w odpowiednich miejscach jest być może błędem składu; mechanizm jego powstania można tłumaczyć utożsamieniem zakończenia *-eś* z ruchomą końcówką męską od *być*. Nie poprawiamy tego hipotetycznego błędu ze względu na odnotowane w tych formach wahania.

Końcówka przymiotnikowo-zaimkowa *-égo* ma *e* pochylone poza formami zaimkowymi, w których nie nastąpiło ściągnięcie, np. *czego, iego, tego, wśzego* (zob. indeksy), gdzie pojawia się *e* jasne, nawet jeśli rymuje się z *-égo*, np. 15/2, 17/19. Forma *Kochánowskiégo*, która występuje bezwyjątkowo w żywej paginie, nie ma żadnego uzasadnienia, dlatego wprowadzamy w niej poprawkę *Kochánowskiégo*.

Norma szesnastowiecznej polszczyzny tolerowała wyjątkowo *e* jasne w zakończeniach *-ej*; dotyczy to *G* i *D sg f* przymiotników i zaimków oraz formantu końcowego *comp* przysłówek. Odzwierciedleniem tego są w pierwodruku takie przykłady: *wprzýmey* 49/14, *więcey* 52/16 oraz *Piérweiem* (*chował*) 40/24. Wobec przytłaczającej przewagi w tych formach pochyłeń (pierwszy przy-

kład występuje nawet w bezpośrednim sąsiedztwie wyrazu z *é* w końcówce) uznaliśmy brak *é* w tych zapisach za błąd zecerski wymagający poprawy.

W końcówkach fleksyjnych, w których na artykulację *e* mogło oddziaływać sąsiedztwo spółgłoski nosowej, *-émi* ma zawsze *é* pochylone, np. *pielczonémi* 16/25, nawet w rymie do *ziemi*. Przeważa też forma *-ému* poza zaimkowym *czemu*, *iemu*, *niemu* i *temu* (zob. indeksy), ale w ostatnim przykładzie mamy wahania: *Tému* 22/12 oraz *po tému* 29/9 w rymie do *fwému*. W końcówce *-em* jest natomiast *e* jasne, z wyjątkami np. *hetmaném* 42/26 i *stáraniém* 23/10, co jest naturalne, bo *N. sg stáranié* ma również *é*. Końcówka rzeczownikowa *L pl -éch* ma zawsze *e* pochylone.

Jeśli chodzi o formy czasownikowe, w *inf -eć* zawsze jest *e* jasne (poza wspomnianą już obocznością *umrzeć | umrzéc*). Bezokolicznik zakończony na *-eść* ma zarówno *e* pochylone, jak i jasne, np. *odwieść* 8/6, *dowieść* 45/6 i *ieść* 10/16, *wywieść* 47/3. W formach osobowych czasowników atematycznych występuje *é* (zob. indeksy s.v. *jeść*, *rozumieć* (się), *umieć*, *wiedzieć*, *zjeść*); wyłamujące się z tej reguły *niewiem* 23/15 uznaliśmy za błąd druku. Inaczej ma się rzecz z końcówką *-em* (*jestem*). Częstsze jest w niej *e* jasne, ale notujemy także przykłady: *PEwieném tego* 13/21, *tymém pewnieyłyzy* 19/3, *teném [szeląg] przepił* 41/1; zawsze między dwiema spółgłoskami nosowymi.

W całym tekście w partykule *nie e* jest aż 20 razy kreskowane, czyli pochylone (zob. indeksy). Charakterystyczne, że 19 razy to *é* występuje przed *m*, w tym 6 razy w *niémálz* (bezwzględnie), ale spotykamy też jedno użycie w pozycji izolowanej (*Nié* 45/29). Do tego można dodać 2 zapisy *niémal* 10/12 i 42/34 oraz 1 *Mniémáiąc* 28/17, gdzie *nié-* występuje również przed spółgłoską *m*. Można jednak wyliczyć 25 przypadków, w których *nie* w pozycji przed spółgłoską *m* oparło się jej działaniu i zachowało *e* jasne.

3. Samogłoska *o*

Zawsze jest ona jasna w formach: *cory* (tu w rymie do *który*) 21/5, *proła* (w rymie do *zgoła*) 44/1, *pozniéy* 50/21, *pozny* 21/32, *sol* 28/22, a także w wyrazie *cnota*. Zaprzeczałby temu sformułowaniu zapis *cnóty* 50/14, który wobec wielu innych form z *o* i ustaleń Sł. XVI (zob. s.v.) uznaliśmy za błąd druku.

Zawsze *o* pochylone mają wyrazy: *próžno*, *kwóli* i *gwóli*, *krój*, *spólnie*, *spólny*, *wódz* (w przypadkach zależnych *wódzem* 42/19, *wódzu* 14/31), a także *marmór*, *róta* (zob. indeksy). Dopisujemy do tego wyraz *król* z całą rodziną wyrazową, chociaż mamy 4 zapisy z *o* (37/16, 43/25, 43/27, 46/30), które, opierając się na ustaleniach Sł. XVI, zaliczyliśmy do błędów druku.

W warunkach do wzdłużenia zastępczego *o* jasne przechodzi w naturalny sposób w *ó*, jak w przykładach: *Cóz* 23/3, *iaków* 43/27, *tegóz* 7/1, *Mnóz*

29/18, *przyśpórz* 29/18. Wyjątkiem jest *Pomoż* 41/21 z *o* jasnym. Spotykamy też *ó* w zakończeniach *G pl* rzeczowników i to nie tylko w sylabach zamkniętych spółgłoską dźwięczną (np. *oń* 49/8), ale i bezdźwięczną (np. *cnót* 42/18, *Włóch* 9/14).

Polszczyzna szesnastowieczna dopuszcza w końcówce *G pl m* rzeczowników wahania (*-ów* | *-ow*) z przygniatającą przewagą *o* pochylonego. We *Fragmentach* obserwujemy tylko jeden zapis z *o* jasnym: *przodków* 42/8. Na tej samej jednak stronie występuje jeszcze trzykrotnie (w. 11, 17 i 21) ta forma z *ó*; powyższy zapis potraktowaliśmy jako błąd druku.

Oboczność *ó* | *o* zauważamy w takich wyrazach, jak np. *droga*, *rowny*, *roża* (zob. indeksy).

W przypadku *o* w sąsiedztwie spółgłoski nosowej, znajdujemy wyrazy i grupy, które mają wyłącznie *ó*, np. (*o*)*brónić*, *brón*, *gónić*, *gróm*, *grómić*, *króm*, *pómnieć*, *przelómić*, (*s*)*chrónić się*, *skłónić*, *uskrómić*. Są też wyrazy, które mają wyłącznie *o*, np. *bronić się*, *gromny*, *korona*, *koronowany*, *koronny*, *obrona*, *pomniony*, *wspomnieć*. Są wreszcie wyrazy, które mają w swych formach zapisy z obiema samogłoskami, np. *dom*, *koń*, *łakomy* (zob. indeksy).

W formancie imiesłowowym *-ony*, *-ona*, *-ono* itd. jest *o* jasne (ale: *strácon* 45/28). W zakończeniu *impers* czasowników *-ono* występuje wyłącznie *o* jasne.

W końcówce rzeczownikowej *-óm* prawie zawsze jest *ó* (z jedynym wyjątkiem: *śirotom* 50/3). Warto w tym miejscu wspomnieć, że błędne zapisy łac. końcówki *-um*: *Zóltóm... żóltómque* 31/22 (w *Carmen macaronicum*) mogą być przesłanką do wniosków o sposobie wymowy *o* pochylonego w tym czasie.

W połączeniu *-om*, powstałym z doczepienia do wygłosowego *o* czasownikowej końcówki ruchomej *-m*, *o* albo nie ulega ścieśnieniu (np. *com* 24/31, *Czegom* 27/22, *Tegom* 25/11), albo ulega (np. *tegóm* 44/16).

4. Samogłoska *ę*

Oznaczana jest ona w pierwodruku przez *e* z ogonkiem, z jednym wyjątkiem: *Sendomierłskiégo* 50/12. O stosunku *ę* do *u* wspomniano już w rozdziale *Ewolucja form pierwotnych*. Ponadto:

a) w stosunku do *a*; należy zwrócić uwagę, że spotykamy wahania w repartycji *ę* i *a* w formach czasownikowych, np. para rymowa *rzedzić* – *zblędzić* 14/29–30, *związać* 24/23, *ogłędąć* 26/10, *-ś osiągnął* 41/20, *wętpić* 54/15, ale obok tego: *rządzi* 16/1, *Oglądał* 26/8.

b) w stosunku do *e*; najpierw należy tu omówić formy zaimkowe *mię*, *cię*, *się*. Zawsze występują poświadczenia *cię* (z nosówką); brak *cie*. Obok zapisu *mię* pojawiają się 2 razy poświadczenia *mie* (*mie* 46/19, 53/21). Mogłoby to być potwierdzeniem, że mamy tu do czynienia ze staropolskim rozróżnieniem: *mię*

z przyimkiem i *mie* jako dopełnienie czasownika. We *Fragmentach* znajdujemy 22 użycia *mie* (zob. indeksy s.v. ja), a poza tym w tradycji Drukarni Łazarzowej nie było rozróżnienia: *mie* + przyimek, *mie* + czasownik²¹. Z tego powodu uznaliśmy 2 zapisy *mie* za błędy zecerskie. Zaimek *się* zachowuje rozróżnienie jako formant czasowników zwrotnych lub jako dopełnienie przy czasowniku ma formę *sie* (*nie dał... sie odwozić* 8/1, *sie... nie dał odwieść* 8/6, *sie... da widzieć* 42/23 wszystkie czasowniki zwrotne), a przy przyimku *się* (*sam przez się* 42/8; zob. indeksy).

Wyrazy *niezbedny*, *szedziwy*, *tesknica* i *tesknić* (zob. indeksy) obroniły się przed wtórnym *ę* i mają dawne postaci, ale w *między* zawsze jest wtórne *ę*, podobnie jak w wielu formach, w których obserwujemy podwójną nazalizację, np. *ciąni* 52/22, *imięniem* 41/29, *kamięnice* 8/7, *kamięnicą* 7/22, *kamięnią* 28/8, *Księnią* 45/5, *księni* 52/21, *łemięsz* 28/23, *więniec* 22/24, *zięmią* 52/22, *zięmięństwo* 36/12, *peędem* 22/34 (tu wtórne *ę* w końcówce).

Pewien problem mogą stanowić dwa zapisy: *wzgóré* 41/30 (zrymowane z *któré*) i *dotknęło* 52/11 (w rymie do *wyięło*). Pierwsza para rymowa została wcześniej dostrzeżona przez badaczy, którzy dopatrywali się w tym dowodu na zanik nosowości²². W odniesieniu do drugiego przypadku dałoby się przyjąć tezę o odnosowieniu samogłoski. Zwróćmy jednak uwagę, że w drukach szesnastowiecznych zdarzało się mieszanie *ę* z *é* lub *e*. Przywołajmy bardzo wczesny (1522) przykład, OpecŻyw 52: *Za dwieście pieniędzy chleba nie będzie im dosyc*. Z późniejszych czasów przytoczmy najpierw parę rymową z ZawJeft 39/33–34: *dziecię lwoię – dżięło moię* (1587, a więc przed wydaniem *Fragmentów*), a po wydaniu *Fragmentów* pary rymowe z GosłCast (1597) 48/27–28: *ápłęki – przeždżięki*, z GosłCast 74/25–26: *głowę moie – niepokoie*. Trzy ostatnie przykłady pochodzą z Drukarni Łazarzowej. Mieszanie tych głosek, jak widać, dokonywało się w obu kierunkach; być może było odzwierciedleniem ówczesnej wymowy (odnosowne *ę* mogło się upodobnić do *é* lub *e*), ale raczej mimowolnym i nieortograficznym. Świadczy o tym jeszcze jeden przykład z GosłCast, gdzie spotykamy zapis *Ná pámięc* (s. 48 kust). Prawdopodobnie skutek poprawki zecerskiej na s. 49/1 jest już właściwie: *Ná pámięc*. Dokonujemy zatem koniektur i wprowadzamy tu zapis *wzgóré* i *dotknęło*, przez co nie tylko prostujemy nienaturalną w tym przypadku pisownię *Fragmentów*, ale też zbliżamy się do dzisiejszej ortografii, chociaż rym utracił odpowiedniość *któré* – *wzgóré* i stał się graficznie niedokładny.

²¹ *Wprowadzenie wydawnicze*, s. 41. Zob. S. Rospond, *Język i artyzm ...*, s. 107: „Do systemu językowego naszego poety należały formy *mie*, *cie*, *się*, a nie *mie*, *cie*, *sie*”.

²² S. Rospond, *Język i artyzm ...*, s. 63; Z. Stieber, *Historyczna i współczesna fonologia języka polskiego*, Warszawa 1966, s. 38.

5. Samogłoska *u*

Występuje ona w dzisiejszej postaci graficznej tylko w środku wyrazu, natomiast na początku wyrazu zastępowana jest przez literę *v*. W tekście łacińskim (Mac) *u* ma wartość łac. *v*, a w wyrazach zmakaronizowanych także polskiego *w*, np. *gotouum* 38/8; obok tego też *gotowa* 38/3 z polskim *w*.

6. Samogłoski *y* oraz *i*

Zarówno Kochanowski, jak i jego wydawca zdawali sobie sprawę, że obie głoski są wariantami jednego fonemu, a różnica między nimi jest funkcjonalna (*i* występuje po spółgłosce miękkiej, *y* po twardej). Januszowski w *Nowym charakterze polskim* zapisał głos Kochanowskiego w tej sprawie (k. Gv–G2):

Ty dwie pierwsze literze małą samy między sobą różność mają z przyrodzenia, ale między innymi literami, jako my Polacy dziś piszemy, wielką odmianę czynią. ... Bo kiedy przed nimi [tzn. literami, które się na dwoje albo na troje dzielą] idą, odmieniają się każda w swą naturę, że inaczej brzmieć muszą, kiedy po którym *y* idzie, a inaczej, kiedy proste *i* jako to na tym miejscu, kiedy rzekę, „babi”, to jest staré żony, a „babi”, co po łacinie *obstetricatur*, już tu inaczej b brzmi, a inaczej tam.

Sam zaś we własnym imieniu pisał (JanNKar G2v):

Ná to jest regułką u mnie, że po *c*, *cz*, *ł*, *dz*, *dź*, *rz*, *ż* nigdy nie idzie proste *i*, jedno tępe *y*. Także po *ć*, *dź*, *l*, *ś*, *ź*, nie idzie tępe *y*, jedno zgoła proste *i*.

Kochanowski dodawał jeszcze (k. G2v):

Dla skromniejszego pisma wedle tych liter *cz*, *d*, *dź*, *r*, *t*, *ż*, kiedy się trafi pisać *i* albo *y*, raczej to małe *i*, chyba by się komu inaczej zdało, *rim* albo *rym* wszystko za jedno, *dim* albo *dym* także, wszakże jakom powiedział, dla skromniejszego pisania wolę to isté *i*.

W pierwszym odbiciu *Fragmentów* w zasadzie po spółgłosce twardej występuje *y*, a po miękkiej *i*; odstępstwa od tej reguły (np. *miślisz* 20/14 lub zmakaronizowane formy: *berety* 31/23 zamiast *bereti*, *rozumy* 37/9, *defydero* 37/24) uznaliśmy za błędy druku i dokonaliśmy odpowiednich koniektur. Po *c*, *r*(*z*) i *ż* zdarzają się jednak zapisy zarówno z jedną, jak i drugą głoską, czego nie można potraktować jako pomyłki. Przytoczmy kilka przykładów: *Alcides* 17/11, *kunktáciiey* 13/17, *Lukreciiey* 40/1, ale też *Erycyná* 26/21, *Feritowému* 44/19, *Káncellariiey* 12/11, *przydzie* 17/27, *przyydziesz* 39/21, *łkrity* 15/26 (w rymie do *znákomity*), *Striia* 25/17, ale też *krzyw* 24/25, *Nieprzyiaciél* 19/13, *przydzie* 27/29, *przyciaźń* 48/10, *łkryté* 30/25 (w rymie do *znákomité*), *trynóg* 23/1, *trzymá* 28/16 (w rymie do *niéma*), *żiie* 16/22 (w rymie do *nápiie*), ale też *żyie* 42/13. W niektórych przykładach z *i* można się dopatrzeć obciążenia łacińską

pisownią (zob. uwagi o pisowni), ale są także wyrazy rodzime, w których miesza się *y* z *i*.

Niektóre z tych przykładów obrazują sposób oznaczenia połączeń *-yi-* oraz *-ij-*. Spotykamy dla nich zapisy przez dwie litery *i*: *Kleliiéy* 40/6, *krześciianſką* 42/30, *Lukreciiéy* 40/1, ale także przez jedną: *ceremonie* 12/15, *Klelia* 40/7, *Krześciány* 43/8, *LVkrecią* 40/2.

Półsamogłoskę *j* oznacza się przez *y* (np. *czuyna* 16/8, *hoyny* 11/2), a między samogłoskami przez *i* (np. *boiem* 42/33, *czuiemy* 47/23, *máieſtat* 41/28), także po przedrostkach (np. *odiádać* 11/11, *przeiechác* 14/8, *zié* 6/14, *ſie...* *ziednał* 8/11). Litery *j* (poza łac. zapisem, np. *dijſ* 32/18) brak we *Fragmentach*.

SPÓŁGŁOSKI

1. Realizacja dawnych grup spółgłoskowych

Fragmenta dostarczają najczęściej przykładów na uproszczenie grup spółgłoskowych, np. *ielli* (tak zawsze, zob. indeksy), *naieźnik* 17/1, *pozny* 21/32, *lprofność* 42/29, *uczelniki* 50/7, *właſnie* 54/23, ale też na brak ich uproszczenia, np. *zawiftnie* 51/8.

Dawną grupę **sr-* ilustrują takie przykłady: *śrząd* 53/25, *Śrządkiem* 52/10, *w pośrzedku* 19/30, *W pośrząd* 43/5 i *śrębrem* 22/32 (o zmakaronizowanym *srebrum* zob. niżej). Stara grupa **sr-* przekształcana jest zawsze w *-jźrz-*, np. *poyźrzeniém* 26/8, *przeyźrzał* 52/24, *przeyźrzenie* 18/2, *vyźrzawſzy* 5/16, *weyzrzy* 16/16 (tu brak kreski nad *z* jest błędem druku), *zayźrzála* 44/2.

2. Spółgłoski dźwięczne lub bezdźwięczne

Spotykamy się tu albo z pisownią etymologiczną (lub pseudoetymologiczną), albo z pisownią fonetyczną, np. *bydź* (tak zawsze pisane), *Przebydź* 15/4, *Strzedz* 17/16, ale także *Doſiąc* 23/4. Mamy np. *prędki* 23/2 (zawsze *d* w całej rodzinie), *gládka* 21/33, ale także *podkác* 25/3, *podkawſzy ſie* 8/2; np. *kwóli* 41/15, ale także *gwóli* 24/14 i *grzeczy* 15/8; np. *Bozkié* 18/2, *męztwo* 30/22, *wązka* 48/19, *zwycięztwa* 41/24, *nawyſzé* 53/9, ale także *zwiąſki* 43/15. Jest tu np. przytaczana już forma *Iáſón* 41/11 (odczytane jako *Źazon*), ale także *zelozus* 13/2, *Párnazem* 28/4. Występują np. formy *ciężkié* 47/5, *rzeźcie* 21/21, *nieſnażek* 43/14, *A zaż* 17/7, *Cóź* 23/3, *iaków* 43/27, *Mnóz* 29/18, *Tóź* 8/3, ale także *Dźiatkiłz* 54/5, *Idźciéſz* 10/16, *tóſz* 46/19, *tudźieſz* 30/5.

Pisownie etymologiczna i fonetyczna przeplatają się również w przedrostkach. Przedrostek *bez-*, który występuje tylko przed spółgłoskami bezdźwięcznymi, ma zawsze *f*, np. *bepiecznym* 15/6, *bepiecznum* 32/21, *niebepiecznych* 14/9

(przyimek *bez* ma natomiast zawsze *z*). W przedrostku *roz-* przed spółgłoską dźwięczną występuje przeważnie *z* (np. *rozdawa* 22/11, *rozgamiaret* 31/8, *rozlicznę* 28/6, *rozmiarzonym* 22/33, *roznieście* 30/11), a przed bezdźwięczną *l* (np. *rofkázował* 43/29, *rolkaże* 5/14, *rolkofz* 14/21). Także przed spółgłoską bezdźwięczną zachowana jest nieupodobniona, etymologiczna postać, np. *rozstác fie* 44/27, *rozświéca* 18/7. Uderza brak upodobnienia typu **roświeca*. Przedrostkowe *z-*, którego zapis rozkłada się podobnie jak w przedrostku *roz-* (np. *zbiéra* 18/6, *zbráciłi fie* 42/31 obok *skrity* 15/26, *stráce* 22/9), czyli przed dźwięczną *z*, przed bezdźwięczną *s*, występuje również przed spółgłoską bezdźwięczną zapisane jako *z* (np. *zchwalonych* 21/9, *ztrófkánéy* 50/4, nawet *zład* 11/6 i *zład* 22/9).

3. Głoska *ś*

Oddawana jest ona we *Fragmentach* na ogół przez *sz* albo (przed *cz*) przez samo *l*. Interesujące są formy, w których możliwa jest oboczność *sz* | *ś*, np. *przyłście* 20/21, *welzčia* 40/19, *zálzčia* 48/12, *zelciu* 48/3 (niektóre rymujące się z *ś*), *názládowác* 51/10, *ofzláchcił* 22/28, *Szláchetny* 53/16, ale też *poślednieyzy* 19/4, *śklána* 28/25, *Sliczna* 26/22, *Slub* 24/18.

4. Spółgłoski miękkie

Z reguły są one kreskowane nad literą, nawet przed *i*, dlatego wyłamanie się z tego systemu w zapisie *nieprzyciacielłkiéy* 43/4 uznaliśmy za błąd druku. Miękkie *ń* przed *i* oraz wszystkie spółgłoski miękkie zapisane dużą literą nie mają znaków diakrytycznych, a spółgłoska wargowa w wygłosie jest kreskowana tylko dwa razy w wyrazie *kreń* 21/10, 40/5. Nie ma upodobnienia w formach typu *poczciwość* 40/3, *poczciwa* 51/22, *uczciwość* 49/10, *uczciwy* 42/23.

5. Wielofunkcyjność litery *l*

Na podstawie przytoczonych powyżej przykładów widać, że oznacza ona *s*, *sz* (przed *cz*) nieraz *z*, ale niekiedy także *ś*. Najbardziej interesuje nas ostatni przypadek, czyli zakres oddawania przez *l* spółgłoski miękkiej. Abstrahując od zapisów wielkimi literami, gdzie występuje 10 razy w nagłówku postać *Piefn* (II–XI), w której końcowe dwie litery trzeba odczytywać miękko (ze względu na sygnalizowany już brak znaków diakrytycznych nad spółgłoskami), pozostałe *l* w tekście polskim drukowanym szwabachą oznaczają jednak *s*. Wyjątkowo *l* ma wartość *ś* w wyrazie *fie* (wszystkie użycia), *fię* 27/23, 42/8 i *fiadác* 10/14. Większość odpowiednich wyrazów ma w podobnych razach *ś*, w tym także *się* 15/15 i *siadác* 10/11; *l* oddaje zatem *ś* w polskim tekście *Fragmentów*

w nielicznych przypadkach, i to – co bardzo ważne – tylko w pozycji przed *i*. Zapisu *nieuſpiony* 41/12 nie można wobec tego interpretować jako *nieuſpiony*, jak to robili niektórzy poprzedni wydawcy.

W formach zmakaronizowanych w *Carmen makaronicum*, tak samo jak w tekście polskim *l* oznacza *s*, a spółgłoska miękka oddawana jest przez *ś*. Są jednakże trzy zapisy (*ſrebrny* 32/12, *rozmyſlo* 32/25 i 33/3), z których każdy należy interpretować odmiennie. Uznając, że do tych zapisów *l* dostało się raczej przypadkowo, w pierwszym wypadku tworzymy hasło *srebrum* a. *śrebrum*, bo mimo że w tekście poetyckim mamy zaświadczone *śrebro*, możliwe jest tu też *srebro*. Drugi zapis uznajemy za błąd i odczytujemy jako *rozmyſlo*, gdyż jest to czasownik w 1. osobie liczby pojedynczej. Drugie *rozmyſlo* 33/3 to *Ab sg* od zmakaronizowanego wyrazu *rozmyſhus*.

WŁAŚCIWOŚCI FLEKSJI

Zamiast przedstawienia całego systemu deklinacyjnego i koniugacyjnego ograniczymy się do omówienia zjawisk najistotniejszych dla polszczyzny XVI wieku.

RZECZOWNIKI

A. Liczba pojedyncza

1. Dopełniacz

a) rodzaj męski

Można się tu dopatrzeć kształtującej się normy, polegającej na tym, że końcówkę *-a* mają przeważnie rzeczowniki żywotne (np. *Bogá* 15/23, *brátá* 49/7), a *-u* nieżywotne (np. *fortélu* 21/4, *głodu* 29/26, *pokoju* 43/18)²³. Nie jest to jednak stan ustabilizowany (jak i współcześnie); spotykamy bowiem formy z końcówką *-a* także w kategorii rzeczowników nieżywotnych, np. *żywotá* 15/20 zrymowane z *kłopotá* 15/21, *kłopotá* 23/28 zrymowane z *kotá* (*A sg*). Dziwna forma *kłopotá* ma zresztą w XVI wieku szczególną predylekcję do rymowania się (zob. Sł. XVI s.v.). Formę *stołá* 44/9 można wytłumaczyć względami stylistycznymi (podniosłość poetyckiego, często archaicznego stylu²⁴), bo obok tego mamy w tekstach prozaicznych 5 razy zaświadczone *stołu* (8/14, 9/1, 10/9, 12, 11/10). Notujemy w nich 2 razy formę *klasztorá* (13/1, 8), która w XVI wieku rywalizuje na pograniczu równowagi z postacią *klasztoru* (zob. Sł. XVI s.v.).

²³ Odtąd przykłady przytaczane będą tylko w transkrypcji.

²⁴ S. Rospond, *Język i artyzm ...*, s. 80.

b) rodzaj żeński

W rzeczownikach miękkotematowych na *-a* dominuje końcówka *-e*, np. *chwile* 51/29, *kamiężnice* 8/7, *łożnice* 22/23, *nádzije* 51/16, *wieże* 5/17; tak również w dopełniaczu rzeczownika *krzew* – *krwie* 47/17 (to normalny staropolski kontynuant formy dawnego tematu na **-ū*). Obok tego wkracza już nowa końcówka do kategorii tych rzeczowników, które w *N* miały *a* pochylone, np. *bráciěj* 49/15, *kunktacyjěj* 13/17, *wolěj* 22/21 (ale w rymie do *niewoli* *L sg* mamy formę ściagniętą do *woli* 24/29).

2. Celownik

Również w *D* rzeczowników rodzaju męskiego widać ścieranie się nowego ze starym. Poświadczona jest tu zarówno dawna końcówka *-u*, np. *chłopcu* 9/5, *plączu* 52/6, *świátu* 47/3, *wieku* 21/20, jak i (dość licznie) nowa końcówka *-owi*, np. *ániołowi* 25/27, *dłużnikowi* 11/4, *dworzáninowi* 10/1, *gospodarzowi* 44/16, *kárdynatowi* 9/9, *sklepowi* 22/17; w wyrazie *człowiek* mamy w *D* albo *człowieku* 25/27 w rymie do *wieku*, albo *człowiekowi* 20/24 w rymie do *się... postanowi*; poza tym raz występuje forma *człowiekowi* 47/5. Znamienne, że we *Fragmentach* nie potwierdza się typowa dla XVI wieku tendencja do występowania końcówki *-u* po przyimku *ku*²⁵; mamy bowiem tylko *-owi*: *ku dniowi* 21/18 (w rymie do *Fosforowi*), *ku wieczorowi* 22/22 i *k swému końcowi* 54/17.

3. Biernik

a) w rzeczownikach rodzaju męskiego warto zwrócić uwagę na jeden archaizm z końcówką zerową w wyrażeniu *prze Bóg* 5/6 (dawny *A*) oraz postać *flusá* 10/18, gdzie nazwa gry przeszła do kategorii rzeczowników żywotnych, w których *A sg* jest równy *G sg*.

b) w rzeczownikach rodzaju żeńskiego *A sg f* ma końcówkę *-q* w tych wyrazach miękkotematowych, w których w *N sg* jest *a* pochylone lub *-i*, np. *pieczą* 48/7, *unią* 12/8, ale także *księnią* 45/5.

4. Narzędnik

W rzeczownikach rodzaju nijakiego z dawnym przyrostkiem **-bje* zwyciężyła zupełnie w *I sg* końcówka *-ém*, np. *pojźrzeniém* 26/8, *stárániém* 23/10.

5. Miejscownik

Nowym tworem w *L sg f* rzeczowników miękkotematowych jest forma *przy káncelláryjěj* 12/11. Odnotowaliśmy też archaizm *zimie* 9/18, bez przyimka.

²⁵ Ibidem, s. 83.

6. Wołacz

W *V sg m* obok właściwych form na *-u* (np. *królu* 40/23) i *-e* (np. *księżę* 7/10) notujemy skróconą postać wyrazu *księżę* (*ksze* 10/15) oraz charakterystyczną dla rzeczowników z przyrostkiem *-ic* formę *królewicze* 40/4.

B. Liczba mnoga

1. Mianownik

W *N pl* rzeczowników rodzaju męskiego żywotnych (w naszym przypadku osobowych) warto odnotować oboczność końcówek *-i* (*y*) | *-owie*. Mamy tu takie przykłady, jak: *diabli* 36/2, *mniszy* 35/6 i *ąkolitowie* 12/16, *panowie* 12/14. W rzeczownikach miękkotematowych jest wyłącznie *-e*, np. *gracze* 10/19, *pisarze* 12/10.

2. Biernik

W *A pl m pers* nie ma jeszcze we *Fragmentach* zrównania z *G pl*. Są więc np. *bogi* 20/28, *hetmány* 54/24, *mężę* 51/2, *przodki* 42/9, *syny* 43/26, *Tátary* 44/5.

3. Narzędnik

W *I pl* rzeczowników rodzaju męskiego i nijakiego pojawia się w XVI wieku nowsza końcówka *-ami*. Pierwsze wydanie *Fragmentów* zachowało jednak wyłącznie dawną końcówkę *-y(i)*, np. *dąry* 40/12, *ląsy* 22/29, *Polaki* 43/13, *rymy* 21/27, *ląty* 48/4, *słowy* 13/13.

4. Miejscownik

W *L pl m i n* obok upowszechnionej już końcówki *-ach* (przejętej z *L* deklinacji żeńskiej samogłoskowej) spotykamy także *-ech*, np. *w lesiéch* 28/2, *w leciéch* 48/15.

C. Liczba podwójna

Reprezentowana jest ona przez dwa klasyczne przykłady (*dwu kotu* 6/1 i *dwá królá* 10/19), a poza tym przez wyrazy oznaczające parzyste części ciała, np. *oczy*, *oczu*, *ręce*, *ná rękú*, *uszu* (zob. indeksy). Wyraz *oko* występuje poza tym w liczbie mnogiej (*oczóm*, *w mych oczách*).

DEKLINACJA PRZYMIOTNIKOWO-ZAIMKOWA

Nie spotykamy żadnej repartycji końcówek w *I i L sg m i n*; zawsze jest w tych przypadkach końcówka *-ym(im)*, np. (*I*) *czym inszym* 29/2, *jednym* 42/33, *mym* 51/24, *osobliwym* 22/8, *swym* 22/4, *swoim* 40/14, *wielkim* 5/5, *złotym* 18/7; (*L*) *ná tym biédnym świecie* 39/2, *w długim pokoju* 15/6, *w dobrym zdrowiu*

15/17, *ná nim* 7/5, *po zmárłym ojcu* 48/6. W *D pl* natomiast, gdzie dominuje końcówka *-ym(im)*, np. *chudym* 14/6, *długim* 21/29, *im* 7/21, *onym* 47/7, *swym* 42/32, *wászym* 16/24, spotykamy 2 użycia z końcówką *-em*. W pierwszym przypadku (*wszem* 17/25) da się to wyjaśnić niewystępowaniem w tym wyrazie nigdy innych końcówek. Drugi przypadek to pozycja rymowa, mianowicie *swojem* 42/34 zrymowane jest z *bojem*. Oprócz tego obserwujemy także *-em* w *D* liczebnika zaimkowego: *kilkiem* 10/10.

Naturalną konsekwencją braku w *A pl m pers* rzeczowników nowszych form równych *G pl* są w odmianie przymiotnikowo-zaimkowej takie formy, jak: *hárdé Krzyżáci* 42/33, *kowale grómné* 44/13, *ony zancé męże* 51/2, *wszystki przyjacióły* 44/24; jako przydawki, ale występujące także samodzielnie w funkcji rzeczowników, np. *stáré i młodé* 50/20.

Obok panującej w *I pl* wszystkich rodzajów końcówki *-émi* (np. *rymy głádkiémi* 21/27, *kryształowémi rzekámi* 22/29, *słowý próznémi* 23/21) obserwujemy również *-imi*, np. (*m*) *drugimi (końmi)* 8/2, *przede wszystkimi* 22/33, (*f*) *z nimi (trudnościami)* 48/7, *z swoimi Helenámi* 26/12.

Fragmента dostarczają wielu przykładów na niezłożoną formę przymiotników, występujących przeważnie w funkcji orzecznika, chociaż nie tylko. Oto niektóre z nich: (*N sg m*) *godzien* 43/27, *krzyw* 24/25 (ale obok tego w funkcji orzecznika forma złożona: *práwy* 24/25), *pevien* 13/21, *prózen* 51/16, *rádzien* i *pomocen* 48/16, *świádóm* 25/13, *żyw* 27/25; (*f*) *pewná* 25/11, *świéżá* 38/20, *trudná* 52/3; (*n*) *godno* 22/10. Typ ten reprezentowany jest również w przymiotnikach dzierżawczych zakończonych na *-ów*, np. (*N sg m*) (*dom*) *Ádmetów* 46/26, (*V sg m*) *Ádmetów domie* 44/8, (*A sg f*) *powieść Homerowé* 15/10. Przykładem złożonej formy w tej kategorii jest (*A sg m*) *dom Feretowý* 46/12. Dawne formy niezłożone przymiotników zachowały się także w spetryfikowanych formach: *w cále* 43/15, *náprédce* 42/22, *po máłu* 52/11.

Warto zauważyć, że w deklinacji zaimków osobowych (*ja*, *ty*) w *G*, *D*, *A* występują na przemian formy oboczne, np. od *ja* w *G* *mnie* występuje 7 razy (brak *mię*), w *D* *mi* 25 razy, *mnie* 8 razy, w *A* *mię* 25 razy (w tym 2 razy *mie* uznane za błąd), *mnie* 1 raz (wypowiedziane ustami Tatarzyna z Ap 1, a więc możliwa jest w tym przypadku celowa stylizacja), w *G* a *A* *mię* 5 razy, *mnie* 1 raz; od *ty* w *G* *ciebie* 3 razy, *cie* 1 raz, w *D* *ci* (*ć*) 10 razy, *tobie* 3 razy, w *A* *cię* 19 razy, *ciebie* 4 razy (zob. indeksy).

FORMY LICZEBNIKA

Liczebnik *dwa* w kategorii *N m pers* nie ma wchodzącego w użycie w XVI wieku nowotworu *dwaj*. Obok cytowanej powyżej liczby podwójnej (*dwá królá* 10/18) jest tylko: *dwá do siebie pijá* 8/18, *dwá pisárze* 12/10.

ODMIANA CZASOWNIKÓW

O niektórych kwestiach związanych z odmianą czasowników była już mowa we wstępie charakteryzującym pierwodruk i staropolskie wydania *Fragmentów*; zwróciliśmy tam uwagę na zagadnienie braku wykładnika końcówkowego w 1. i 2. osobie. Można ponadto wskazać zachowaną szczątkowo dawną końcówkę *-(e)m, -im* w 1 *praes* i *fut pl*, np. *dziwujem się* 40/15, para rymowa *idziem – przyjdziem* 54/17, *możem* 50/2, *uczynim* 29/17. Dominującą jest tu nowsza końcówka *-emy, -imy*.

1. Czas przyszły złożony

Fut tworzy się od czasowników niedokonanych przez dodanie do formy czasu przyszłego słowa posiłkowego *być* formy imiesłowu przeszłego czynnego lub bezokolicznika odpowiedniego czasownika.

a) w pierwszym przypadku notujemy przykłady, w których imiesłów jest na drugim miejscu (szyk wyłączny), np. *będę dziękował* 20/1, *będziesz miała* 27/27, *będę siedział* 28/2, *będzie wiedział* 21/32, *będą wyznawały* 39/17, *nie będą znają* 25/15.

b) w drugim przypadku (możliwy szyk przestawny) możemy wskazać tylko przykłady z *inf* na pierwszym miejscu, np. *chować będzie* 30/21, *kląć będziesz* 46/19, *kwitnąć będzie* 51/4, *trwać będzie* 30/15.

2. Czas zaprzeszczy

Częste stosowanie *plusq*, zwłaszcza w prozie, świadczy o potocznym charakterze tego czasu²⁶. W samych *Apoftegmatach* znajduje się 14 przykładów tej konstrukcji, zbudowanej z form czasu przeszłego słowa posiłkowego *być* i form imiesłowu przeszłego odpowiedniego czasownika. Szyk tych elementów jest dowolny, np. *był dał* 10/5, *był dąrował* 9/9, *był podał* 10/2, *był sprzedał* 12/21, *byli ujechali* 12/5; w *impers* również *było napisano* 12/7 i (w utworach poetyckich) *był nągotował* 19/21 oraz (w szyku odwrotnym) *przewiedział był* 10/11, *zwykł był* 5/5.

3. Tryb rozkazujący

a) W 2 *sg imp* są poświadczane formy archaiczne z końcówką *-i*, np. *szydzi* 39/24 (w rymie), *wodzi* 30/28 (też w rymie), a także *pomści* 25/18. Formy trybu rozkazującego są jednak zgodne z dzisiejszymi, tj. tworzony jest tylko ze spółgłoską miękką (także funkcjonalnie) lub z jotą na końcu, np. *dopusć* 42/5, *idź* 45/27,

²⁶ Zob. S. Rospond, *Język i artyzm ...*, s. 119: „Czas zaprzeszczy jest produktywny zwłaszcza w prozie, co najlepiej świadczy o jego potocznym [nie zaś „efemerydalnym” i papierowym] charakterze”.

podnieś 15/1, *porzuć* 26/16, *uczyni* 25/19, *powieź* 24/2 (ale: *wieź* 46/2 i 51/25), *plącz* 18/1, *rącz* 29/23, *przypátr* *sz* 25/25, *zdarz* 29/9, *tusz* 22/13, *każ* 5/11, *kochaj* *sz* 27/6, *pátr* *sz* 54/8, *szál* *sz* 24/2, *uchowaj* 29/26. Formy *blógostaw* 29/24, *uskrom* 14/32 czy *wátp* 27/2 mają spółgłoski twarde na końcu, co może być przypadkiem wynikającym stąd, że w pierwodruku tylko 2 razy (i to w wyrazie *krew*²⁷) kreskowano spółgłoski wargowe w wygłosie. W niektórych późniejszych wydaniach pojawiają się nieregularnie kreskowania tych form (np. *wátp* w 1590D), lecz nie odnotowujemy ich w *Zmianach tekstowych w poszczególnych wydaniach*.

b) Inne poza 2 *sg* i *pl* formy *imp* tworzone są przeważnie w nowy, opisowy sposób, mianowicie za pomocą partykuły *niech*(*aj*), np. *niechaj* *będzie* 29/16, *niech* *sz* *cieszy* 24/22, *niechaj* *dawa* 29/25, *niech* *wzdycha* 16/29, *niech* *uwważamy* 29/19, *niechaj* *chodzą* 18/25, *niechaj* *znają* 20/5. Zdarzają się i starsze formy, np. 3 *sg* *bądź* 29/12, *daj* 25/24, *zápł* *sz* 40/23.

4. Tryb przypuszczający

W *con* zachowały się resztki form dawnego aorystu, np. *bych* *był* 45/2, *bych* *pokrył* 25/5, *mógł* *bych* 23/13, *bych* *wiedział* 28/1.

5. Imiesłowy

a) *Part praes act*, zakończony regularnie na *-ac*, ma jedną formę z for-mantem *-ecy* (*chęc* *sz* 7/2). Ten archaiczny relikw ma znaczenie przysłówkowe ('umyślnie'), paralelne do znanego dziś *niechc* *sz*. Warto dodać, że w iden-tycznym przysłówkowym znaczeniu użyto we *Fragmentach* również formy *chc* *sz* (43/28), która w pozostałych użyciach (10/13, 26/2, 47/3) ma znaczenie imiesłowowe.

b) *Part praet act* nie ma we *Fragmentach* formantu *-lszy*; jest tylko *-wszy*, np. *podją* *wszy* 24/10, *przypuści* *wszy* 15/11, *usłysz* *aw* *wszy* 12/18, i *-szy*, np. *ob-szed* *sz* 44/24, *podszed* *sz* 45/13, *przyszed* *sz* 44/15.

SŁOWOTWÓRSTWO

NEOLOGIZMY

Pogląd, że Kochanowski był twórcą wielu neologizmów, został już dawno pod-ważony przez badaczy języka poety. Stanisław Słoński²⁷ i Stanisław Rospond

²⁷ S. Słoński, *O języku Jana Kochanowskiego*, Warszawa 1949, s. 64; S. Rospond, *Język i artyzm ...*, s. 207. Zob. M. Kucała, *Słownictwo rzadkie w polszczyźnie Jana Kochanowskiego*, „Język Polski” 36 (2010), s. 125–131.

zauważyli, że nie posługiwał się on zbyt często tego rodzaju formacjami, co może dziwić w odniesieniu do pisarza-humanisty wykształconego na klasycznej literaturze.

Podobny umiar spotykamy we *Fragmentach*, gdzie mamy złożenia i zrosty występujące dość często w polszczyźnie XVI wieku, które mogą być nawet niezauważane, np. (przytaczamy według częstotliwości występowania w XVI wieku na podstawie kartoteki Sł. XVI) *miłosierdzie*, *białagłowa*, *staradawny/starodawny*, *bogobojny*, *świętobliwy*. *Trynog* obok naszego użycia zaświadczony jest w materiałach Sł. XVI (jako *trzynog*) jeszcze tylko 3 razy ze słowników (Mymer¹ 1 raz i Mącz 2 razy). Inne wyrazy złożone występujące we *Fragmentach* są wyłączną własnością poety. Epitety, np. *nocoświatny* i *szostydziesiąty*, nie-notowane są nigdzie indziej, a określenia złożone, np. *prędkolotny*, *wielowładny* i *złotorogi*, przejęli od Kochanowskiego późniejsi autorzy.

ZDROBNIENIA

Formacje deminutywne są również nielicznie reprezentowane we *Fragmentach*. Z tej kategorii należy wyłączyć wyrazy *dziewka* i *jutrzenka*, które nie mają charakteru zdrobnienia. Pozostają tylko *muszka* oraz użyte w funkcji hipokorystycznej *duszka*, *działki* i *dziateczki* (*dem.* drugiego stopnia). *Duszka* występuje jako składnik zestawienia *pani duszka* tylko w *Carmen macaronicum*. Sł. XVI odnotowuje 22 razy to zestawienie, ale ani razu u czarnoleskiego poety, ponieważ Mac nie wchodzi do kanonu ekscerpowanych źródeł. W twórczości Kochanowskiego jest jeszcze kilka podobnych przypadków występowania jakiejś formacji językowej jedynie w Mac.

FORMACJE PRZEDROSTKOWE

Zwracają one uwagę ze względu na częstość występowania, szczególnie w czasownikach i formach od nich pochodnych. Rospond zauważył, że w porównaniu z Mikołajem Rejem u Kochanowskiego widać wstrzemięźliwość pod tym względem²⁸. Choć w języku poety występuje mniej formacji prefiksalnych niż u Reja, to wiele ich przykładów można odnaleźć we *Fragmentach*. Wystarczy przejrzeć pod tym kątem indeksy wyrazów zaczynających się od *do-*, *na-*, *o-*, *po-*, *prze-*, *przy-*, *roz-* i *z-*. Nie ma potrzeby przytaczać długiej listy tych formacji; warto tylko wskazać takie formy, które z dzisiejszego punktu widzenia uderzają swą przestarzałością albo w XVI wieku bywają rzadkie. O jednym tego typu wyrazie (*upuścić*) była już mowa przy opisie wydań *Fragmentów*. Inne,

²⁸ S. Rospond, *Język i artyzm ...*, s. 192.

warte zasygnalizowania, to np. *obmysłowanie*, *pochodzony*, *przemowienie*, *przepomnieć* ('zapomnieć'), *przyplawiony* (wyraz użyty w XVI wieku tylko 1 raz i to po Kochanowskim, w SarnStat), *schwalony*, *ujechać* ('odjechać, wyjechać'), *wywieść* ('dowieść'). Są i takie formacje przedrostkowe, które w materiałach Sł. XVI reprezentowane są tylko we *Fragmentach*, np. *oplusnąć*, *przeziębły*, *utroskać*, *zarezać* (mamy tu do czynienia z celową stylizacją). Makaronizm *rozganieo* jest jedyną tego rodzaju formacją poety, hasło bowiem *rozganiać* w materiałach Sł. XVI nie zawiera przykładów z Kochanowskiego.

Zdarzają się czasowniki bez formantu przedrostkowego, w których dziś oczekiwalibyśmy postaci z przedrostkami²⁹, np. *mieniać*, *mrzeć*, *nosić*, *potkać*, *przedać*, *przedawać*, *stradać* (ale jest i *ostradać*), *syłać*. Niektóre z nich nie powinny budzić zdziwienia, jeżeli spojrzy się na nie od strony polszczyzny XVI wieku, bo np. w materiałach Sł. XVI *spotkać*, *sprzedać* ma tylko kilka użyć, a *sprzedawać* w ogóle brak.

FORMACJE ZAPRZECZONE

Również one uderzają częstością występowania. Rospond za Słońskim odnotowuje wyraźną predylekcję Kochanowskiego do takich form językowych, szczególnie w zakresie przymiotników i imiesłowów, podkreślając, że „formacje te pełnią funkcję dostojnej stylizacji”³⁰. Spostrzeżenie to znajduje potwierdzenie we *Fragmentach*. W indeksie frekwencyjnym tekstu wierszowanego partykuła *nie* ma najwyższą rangę, a w prozie znajduje się ona na czwartym miejscu; rzadziej występują również w prozie wyrazy o formancie *nie-*. Charakterystyczne, że wyraz *niefortunny* 24/12 w utworze poetyckim ma w tekście prozaicznym swój odpowiednik w postaci *fortunny* 47/22, oznaczającej 'zależny od losu', 'zesłany przez los'.

Nie cytując pełnej listy formacji zaprzeczonych (zostały wymienione w indeksach), zwracamy jedynie uwagę, że są to rzeczowniki i przysłówki, ale największą ich liczbę stanowią przymiotniki i imiesłowy. Wśród nich zdarzają się bardzo rzadkie, np. *nienabyty*, *niespracowany*, *nieskłonny*, *nieublagany*; są też neologizmy, np. *nieokrotny*, *nieprzespany*, *nieuśpiony*, *niewściągiony*. Do neologizmów Kochanowskiego zaliczyć trzeba także imiesłowy *nieosuszony* 52/10 i *niewstrącony* 52/9.

FORMACJE PRZYMIOTNIKOWE I IMIESŁOWOWE

Stanowią one najliczniejszą grupę wyrazów w leksyce *Fragmentów*, szczególnie w tekście wierszowanym; w prozie nie jest to tak wyraźne zjawisko. Swo-

²⁹ Podobnie jest w wypadku rzeczownika odstownego *pojźrenie*.

³⁰ S. Rospond, *Język i sztuka* ..., s. 198.

ją frekwencją przewyższają te formacje, nawet znacznie, bardzo liczną grupę prefiksalnych (niektóre z nich zachodzą na siebie). Chodzi tu o przymiotniki i imiesłowcy z pochodzenia, chociaż niektóre z nich zaliczane są w indeksach do innych kategorii (np. imiesłowcy do przymiotników albo i jedne, i drugie do rzeczowników). Charakterystyczne formanty sufiksalne przymiotników to: *-any* (*szklany*); *-aty* (*powinowaty*); *-awy* (*łaskawy*); *-isty* (*pochodzisty*); *-ity* (*sowity*); *-iwy* (*chciwy*); *-liwy* (*pierzchliwy*); *-m(y)* (*świadom, łakomy*); *-ny(en)*, np. *chwalny, pomocen* (jest to formant najliczniejszy, reprezentowany przez około 100 przykładów); *-owy* (*kryształowy*); *-y(i)*, np. *rany* (nie *ranny*), *trzeźwi* (nie *trzeźwy*). Imiesłowcy odmienne urobione są przez typowe formanty, takie jak: *-any*, np. *ciosany*; *-acy*, np. *kwitnący*; *-ty*, np. *zakwitły*; *-ony*, np. *doniesiony*; *-ty*, np. *przeklęty*.

Gromny, pomniony, radzien, szelągowy i *wyrzutny* to kolejne neologizmy poety w zakresie przymiotników i imiesłowców. Występujące tylko w Mac formacje przymiotnikowe *makowy* (a. *makowus*) i *żonatus* nie mają swoich odpowiedników w twórczości Kochanowskiego w materiałach Sł. XVI.

PRZYŚLÓWKI ODPRZYMIOTNIKOWE

Tworzone są zarówno za pomocą formantu *-e*, np. *bogacie*, jak i *-o*, np. *sowito*. Rozkład jest mniej więcej równomierny z niewielką przewagą formacji zakończonych na *-e*, a niektóre raz mają *-o*, np. *prosto*, a innym razem *-e*, np. *proście* 30/3 (w tym przypadku w rymie do *roście*). Przy okazji zwracamy uwagę, że przysłówek zaimkowy *zawždy* jest tak zapisany 12 razy, a w postaci *zawsze* występuje jedynie raz.

FORMY SUPERLATYWNE

Przymiotniki i przysłówki w stopniu najwyższym mają zawsze formant *na-* (np. *nawierniejsza* 46/33, *napiękniej* 21/18), który uchodził za literacki w przeciwieństwie do potocznego albo dialektalnego *naj*³¹.

SKŁADNIA

W historii języka składnia jest tą dziedziną, w której dokonuje się niewiele zmian. Czytając teksty staropolskie, widzimy, że konstrukcje składniowe

³¹ S. Rospond, *Język i artyzm ...*, s. 212.

w małym stopniu różnią się od dzisiejszych³², a jeżeli nawet są w nich jakieś rozbieżności, to nie sprawiają one kłopotu w zrozumieniu tekstu. To samo daje się zauważyć we *Fragmentach*. Poruszamy tu zatem kwestie, które w jakiś sposób wyróżniają się swą indywidualnością albo mogą stanowić przyczynek do historii języka polskiego.

Mamy do czynienia z tekstami niejednorodnymi gatunkowo i stylistycznie; zarówno utworami poetyckimi, jak i zróżnicowaną prozą (jeżeli zestawimy potoczne *Apoftegmata* z dopracowaną pod względem gramatyczno-retorycznym oracją pogrzebową, jaką jest *Przy pogrzebie rzecz*). Ponadto nie wszystkie utwory w tomie zatytułowanym *Fragmenta* były przez poetę przeznaczone i przygotowane do druku.

Typowym tego przykładem są *Apoftegmata*. Jest to zbiór pośpiesznie spisanych anegdot i krótkich opowieści mogących być materiałem przeznaczonym do dalszego opracowania. W nich, jak nigdzie indziej chyba u Kochanowskiego, odbija się potoczny tok zdaniowy, charakteryzujący się długimi okresami, wielokrotnością zdań pobocznych, w dodatku niespójnych, i wykolejonymi konstrukcjami składniowymi (anakolutami). Kwestię tę dość szczegółowo omówił Rospond³³. Nie mają tych cech ani mowa pogrzebowa (*Przy pogrzebie rzecz*), ani wiersze, choć niektóre z nich nie zostały dopracowane do postaci przewidzianej do druku. Wszystkie utwory mają jednak pewne wspólne cechy składniowe.

RÓWNOWAŻNIKI ZDAŃ

Zenon Klemensiewicz³⁴ nazywa takie konstrukcje oznajmieniami. Z powodu wielości tego typu wypowiedzeń nie sposób ich wszystkich przytoczyć. Ze względu na budowę da się wśród nich wyróżnić krótkie (nawet jednowyrazowe), np. (*widzę, że*) *próżno* 7/11, (*choć nie*) *wojewodą* 41/28, *Próżna twa chłubá* 27/6, *Szalony ludzki rozum* 15/18, *Sławna śmierć wászá* 30/22, *Przyczyną tego Juppiter* 44/10. Są mniej lub bardziej rozwinięte, np. *że z tym źle żártować* 5/12, *słów sie prózno chwytáć* 24/21, *W rozkoszách świátá tego źle pokládáć wiele* 51/20, *Mój to obyczaj záwždy z łukiem chodzić* 45/19, *Cnocie niebo zaplátá i wieczné wesele* 51/19, *Próżné nászé stáráníé Ná wieczné Boskié zdáníé* 54/12, *Á žáłość tudziez w tropy zá rozkoszá* 30/5. Pojawiają się oznajmienia połączone szeregowo, np. *kto krzyw, á kto práwy* 24/25, *Sławna śmierć wászá, sławné męstwo wszędzie* 30/22. Są wreszcie oznajmienia rozwinięte w postaci zdań podrzęd-

³² Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Spławiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, wyd. II, Warszawa 1964, s. 393.

³³ S. Rospond, *Język i arcyzm ...*, s. 131–135.

³⁴ Z. Klemensiewicz, *Zarys składni polskiej*, wyd. III, Warszawa 1957, s. 7.

nych, np. *kto ná swym przestał, to bogáty* 39/15, *Jeslibyeh miáta, i to trudno wie-dzieć* 24/27, *Wielka chłubá záprawdę, komu to Bóg daje, Że czego z przodków nie ma, sam przez sie dostáje* 42/7–8. Częste posługiwanie się oznajmieniami widać także w tekście makaronicznym, np. *Swojus res optima kátus* 37/19.

Ze względu na funkcję oznajmień można wskazać przykłady złorzeczeń i życzeń, np. *Bodaj ci złé dni* 23/12, *Snádz by lepij, by jedno nie czuć żalu swégo, Twardą skálą gdzie stánąc śród morzá hucznégo* 53/24–25; wykrzyknień, np. *Biádaż mnie ná cię* 23/14, *O práwo krzywdy pełné, o nieznośna księni Mdłych bogów i pod ziemią mieszkájących cięni* 52/21–22; wreszcie pytań (także retorycznych), np. *komu by sie piérwěj bronić, czy Tátarów od muru, czy mnichóm od żony* 13/9–10, *Ázaż nie lepij sławy swěj popráwić Niż prózno siedząc, w cieniu wiek swój tráwić* 17/7–8.

Konstruowane są one najczęściej za pomocą takich wyrazów, jak: *lepiej, prózno, prózny, trudno, źle*. Bardzo często tworzywem tych konstrukcji jest forma *inf* czasownika. Można tu podać następujące przykłady: *Strácić, kto ma być strácón* 45/28, *gdzie by sie z żoną i z dziećmi udác* 13/5–6, *Nie wiedzieć, ty li więtszą część masz z przodków swoich Czyli oni chwálniejszy z wysokich cnót twoich* 42/17–18.

PYTANIA

Częstością występowania zwracają uwagę podczas lektury *Fragmentów* liczne zdania pytajne, zwłaszcza pytania retoryczne. Zjawisko to, nieobce twórczości Kochanowskiego, jest interesujące zwłaszcza z punktu widzenia składni poetyckiej; nas interesuje jednak w tym miejscu sposób budowy tych zdań. Obserwujemy charakterystyczny dla tego typu wypowiedzi paralelny układ zdań, w którym dominują anafora i inne figury paralelizmu retorycznego (homoiptoton, homoioteleuton). Jako egzemplifikację tego zjawiska można wskazać fragment *Pieśni III* (15/27–16/4):

Kto miał rozumu, kto ták wiele mocy,
Że świat postáwił króm żadnej pomocy?
Kto władnie niebem? Kto gwiazdami rządzi,
Że sie z nich żadna nigdy nie obładzi?
Zá czyją sprawą we dnie słońce chodzi,
Á miesiąc świeci, kiedy noc náchodzi?

PARENTEZY

Zdania wtrącone, nie tak jednak częste jak np. w *Trenach*, bywają krótkie (np. *ách, żáłości* 52/13) albo dłuższe (np. *Z czego Pánu Bogu bądź chwałá* 48/11–12);

graficznie wydzielone zostały nawiasami (np. *prawdą sie znąc musi* 48/2, łac. *diis sit gratia* 32/18) albo tylko ukośnymi kreskami (np. *że tak mam rzec* 48/22).

KONSTRUKCJE ZAPRZECZONE

Tworzone są one we *Fragmentach* na ogół w sposób nieodbiegający od szesnastowiecznej normy, trochę innej od dzisiejszej. Tamta pozwalała w większym zakresie na opuszczanie partykuły *nie* przy innych wykładnikach negacji, podczas gdy dziś może to być ograniczone tylko do utartych połączeń. Zbieżne byłyby więc takie przykłady: *áni myślisz o tym* 20/14, *nic po tym* 20/15, gdzie w pierwszym przypadku wykładnikiem przeczenia jest partykuła *ani*, a w drugim tylko zaimek *nic*. Kochanowski, choć nie nadużywa we *Fragmentach* możliwości tworzenia zdań zaprzeczonych z pominięciem *nie*, czasami posługuje się tego typu wypowiedziami ze względu na zwięzłość wystowienia. Funkcję samodzielnej partykuły przeczącej może pełnić *nic*, np. *Z każdym sie zgodzę, jedno z ląkómym nic* 6/3. Bez wzmocnienia negacji przez *nie* obywają się także niektóre zdania zaczynające się od spójnika *ani*, np. *áni żadného ná nim chce ciérpieć, jeno kogo ón ná nié wsádzi* 7/5–6, *Áni miecz, áni mię siłą Złęj przygody obróniłá, jeno szczéra láská twoją* 19/25–27.

Ciekawym i szczególnym przypadkiem jest wyrażenie negacji w paratactycznym stosunku łącznym w taki sposób, że jeden człon zawiera wykładniki przeczenia (*nic, nie*), a drugi zespolony jest spójnikiem łącznym niezaprzeczonym (*także*), np. *Ja ná fábách málárskich nic sie nie rozumiém, Tákże wiele z mármórem postępowác umiém* 21/25–26. Konstrukcje podobne, choć nieliczne, znane są polszczyźnie szesnastowiecznej, np. SarnUzn C: *ludzie... ná tym miejscu nie mogą záwsze być áni tu i na owym miejscu záraz* lub CzechEp 94: *nikogo nie biją áni lżą i nań fordrują*.

Występują także konstrukcje z negacją, które mają sens niezaprzeczony. Chodzi o połączenia składniowe typu *nie... jeno*, które orzekają o wyłączności kogoś albo czegoś, np. *nie był tám, jeno* ('był tam tylko') *przez lato* 9/14–15, *Nié masz, jeno* ('masz tylko') *slugę ze mnie* 27/4, *Nie nálaźł, okróń żony* ('znalazł tylko żonę') 44/26.

SKŁADNIA RZĄDU

Badacze języka polskiego uważają, że w tej dziedzinie składni możliwe są najczęstsze zmiany³⁵. Rozpatrując jednak rekcję czasowników w zbiorze *Fragmenten-*

³⁵ D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, *Kultura języka polskiego*, Warszawa 1971, s. 304: „Rząd poszczególnych wyrazów – to dziedzina zjawisk składniowych, w których najszybciej przebiegają procesy ewolucji i pojawiają się innowacje”.

tów, możemy powiedzieć, że nie różni się ona znacznie od dzisiejszej, a jeżeli są jakieś niezgodności, to mieszczą się one w systemie szesnastowiecznej polszczyzny. Stosując zasadę ogólnej informacji o niektórych zjawiskach językowych, odsyłamy czytelnika do indeksów (np. s.v. grać, nakarmić, obronić, rzędzić³⁶, uchwycić, wątpić, zwątpić) i do komentarza, w którym odnotowano szczególnie interesujące przypadki składni rządu.

W zdaniach zaprzeczonych rekcja czasowników zmienia się w ten sposób, że w dopełnieniu biernik wymienia się na dopełniacz, np. *Daj wszystko dobré 29/27*, ale *nie dąłś weszcia 40/19*, *Áni nálażł fortélu 21/4* (brak przykładu na niezaprzeczone *należć*). W powyższych przykładach zaprzeczony został bezpośrednio czasownik (ściślej: słowo osobowe) wymagający dopełnienia, ale bywają konstrukcje: negacja + słowo osobowe + *inf* + dopełnienie. W takich przypadkach dopełnienie mogłoby być wyrażone biernikiem, choć reguła ta nie znajduje potwierdzenia u Kochanowskiego, np. *Kto mi wiary dąć nie chce 25/24*, *Żeby nie prágnął przejechać szczęśliwie Dróg niebezpiecznych 14/8–9*. Szczegółowo zagadnienie to omówiła Krystyna Pisarkowa³⁷, która skupiła się na występowaniu biernika w konstrukcjach zaprzeczonych. Nie znalazła ona żadnego dopełnienia biernikowego u Kochanowskiego³⁸. Inaczej jest jednak, gdy ma się do czynienia z rzeczownikowym dopełnieniem orzecznikowym w postaci zaprzeczonej. Biernik nie ulega wówczas przekształceniu w dopełniacz, np. *Dálej nie będziesz ze mnie slugę miałá 27/27*. Użycie to dostrzegła Pisarkowa, która stwierdziła ponadto, że istnieje bardzo mało przykładów w literaturze ilustrujących tego typu konstrukcję (dopełnienie orzekające).

SKŁADNIA LICZEBNIKÓW

Fragmenta nie dostarczają w tej materii wielu przykładów. Występuje tu tylko liczebnik zaimkowy *kilka*, w którym widzimy dwa rodzaje związków: zgody w *G* (np. *słów kilká 19/18*) i rządu w pozostałych przypadkach, także w *L* (np. *po kilku lat 9/10*).

SKŁADNIA ZGODY

Interesujący jest stosunek orzeczenia do podmiotu wyrażonego rzeczownikiem zbiorowym. W takich przypadkach zachowana jest albo zgoda formalno-

³⁶ O podwójnej rekcji czasownika *rzędzić* była mowa przy charakterystyce staropolskich wydań *Fragmentów*.

³⁷ K. Harrer-Pisarkowa, *Przypadek dopełnienia w polskim zdaniu zaprzeczonym*, „Język Polski” 39 (1959), s. 9–32.

³⁸ *Ibidem*, tabela na s. 12.

gramatyczna w *sg* (np. *Litwá z námi unią uczyniła strojną* 12/8), albo zgoda realnoznaczeniowa w *pl*, np. *Uciekli* (ten sam podmiot co wyżej) *Litwá* 12/9, *Przywiódł Litwę do tego, że sprośność pogańską Porzuciwszy, przyjęli wiarę krześcijąńską* 42/29–30.

W zdaniu *szkápá jego stanął* 8/4–5 nie ma zakłócenia związku zgody; forma orzeczenia wynika stąd, że rzeczownik *szkapa* występował w XVI wieku w rodzaju męskim albo żeńskim. W Alc 46 Apollo zwraca się do Śmierci w rodzaju męskim (*żonę dał, po którą przyszedł* 45/25), co można tłumaczyć silnym uzależnieniem języka przekładu od oryginału (w jęz. greckim *Thanatos* jest rodzaju męskiego).

W zakresie związków podmiotu z orzeczeniem odnotujemy jednorazowe użycie *pl* w sposobie zwracania się do rozmówcy: *Ksze Naropiński, umyliście sie?* 10/15.

ORZECZENIE IMIENNE

Przykłady tego zjawiska są nieliczne; orzecznik wyrażany jest i narzędnikiem (np. *pánem będziesz* 30/7, *chociam bogiem* 44/8), i mianownikiem (np. *Grób jego jest Europá, szup – śnieżné Bálchány, Napis – wieczna pámiątká między krześcijány* 43/7–8). Więcej przykładów mamy na orzecznik przymiotny. W tej kategorii na kilkadziesiąt mianowników jest tylko kilka narzędników, np. *Bóg jest łaskáwym tobie* 22/14, *Mógłby zázwždy być znácznym* 42/14, *czym ón tym groźniejszym* *Był swym nieprzyjaciółóm* 42/31–32. Zasadą jest więc stosowanie orzecznika w *N*, np. *aby był pilniejszy* 7/16, *bądź ciérpliw* 15/20, *Mił mi nie będzie* 25/16, *jeszcze pochwaloná* 40/11, *twé imię będzie ná wieki pommioné* 40/21, *więc ci powinien przedsię nic nie będę* 46/18, *kto ma być strácon* 45/28. Tych kilka przykładów wystarczy, aby stwierdzić, że w orzeczniku przeważają przymiotne formy niezłożone, choć nie bezwyjątkowo. Obok naturalnego szyku spotyka się poza tym inwersję.

SZYK WYRAZÓW

Pojawia się sporadycznie tmeza, czyli inwersja zachodząca w obrębie jednego wyrazu lub utartego związku wyrazowego, np. słowo *jakokolwiek* jest jeden raz przedzielone innym wyrazem (*jáko cię kolwiek* 51/6), tak samo połączenie *leda jako* (*nie ledá Bóg jáko* 22/11).

Częstszym zjawiskiem jest rozrywanie (jednym wyrazem, dwoma lub więcej) związku przydawki z wyrazem określanym. Dzieje się tak w sytuacjach, kiedy przydawka stoi przed wyrazem określanym, ale i w szyku odwrotnym, i to zarówno w tekście polskim, jak i makaronicznym, np. *z mistrzmi porównam*

*dobrémi 21/28, z wielkiego występuje morza 24/7, bych... ná lepszą sie postawę zdobyta 25/6, áby ją letni żęgl ogień obfity 26/2, taka ráno wschodzi Jutrzenka 26/26–27, cién w gorąco miły 28/7, stoły z kámiénia ciosané 28/8, náuczonym sławna rymem swoim 40/14, O wielkiej swych porażce 40/17, Którą jáko naturá, ták i cnotá, z strony Káżdą swojej 52/14–15, prope wysokum celeberrima sylva Krákovum 31/3, mężos video adventare quaternos 31/11, thustum nodoso fune żywotum 31/14, nogá drewnianum calcabat nuda trzewikum 31/16, dworskam sorbere poléwkam 34/6, De swojo sluches dicentem pauca ziemięństwo 36/12, solos grzech est ożeniare káptanos 37/5. Zjawisko to ma tak szeroki zakres, że obserwujemy je również w przypadkach, gdy zdanie przydawkowe, zwłaszcza rozwijające, nie przylega do wyrazu, od którego zależy, np. *Czekając twęgo psalterza czas dawny, Który z twęj láski miał przysć w rękę moję 28/27–29/1, Ábych twą sławną bitwę mógł opisác słowy, Którąś miał z Ámuratem 41/22–23.**

Interesujące jest w historii języka polskiego zagadnienie położenia w zdaniu zaimka zwrotnego *się* będącego nieaglutynowanym formantem czasowników zwrotnych. Jest to ciekawe szczególnie dziś, kiedy obserwuje się niezgodną z polską tradycją tendencję do usztywniania pozycji tego wyrazu po czasowniku. Inaczej jest we *Fragmentach*, gdzie zgodnie z dawnymi zasadami obserwujemy, że *się* (a właściwie: *sie*) jest umiejscawiane przede wszystkim przed czasownikiem (zob. w indeksach s.v. *się*). Tendencja ta znalazła odbicie również w tekście makaronicznym, np. *qui se powagas wspinat ad altas 33/12*. Zdarza się jednak, że *sie* jest umieszczane po czasowniku, np. *Tráfiło sie 5/7* (ale obok tego: *kiedy sie tráfiło 8/13*), *sięgnął sie 10/4*, *ożeniwszy sie 11/20*, *frásować sie 12/2*, *záchować sie 21/20* (ale też *żeby był... sie záchował 47/10–11*), *przypátrzn sie 25/25*, *nie kochaj sie 27/6*, *wróć sie 42/22*. W większości przypadków są to jednak użycia, w których podczasownikowy szyk *się* jest obligatoryjny³⁹.

Z szykiem *się* ma się rzecz podobnie jak z szykiem czasownikowych końcówek osobowych *-(e)m*, *-(e)ś*, *-śmy*, *-ście*. I ich pozycja w zdaniu, a także formantu trybu przypuszczającego *-by*, była i jest dowolna. Dziś obserwujemy zrywanie z tradycją ruchomości owych końcówek i coraz częstsze umieszczanie ich tylko na końcu czasowników. We *Fragmentach* odwrotnie, końcówki te i cząstka *-by* w *con* znajdują się częściej w antepozycji; nieliczne są zapisy w postpozycji, np. *Widziałem 20/18*, *mógł ci bych 23/13*, *byłeś 19/12*, *nie dáłás 40/19*, *Miałby 17/17* (ale obok tego *ábych był miał 7/11*, *bych miał 52/2*), *moglibysmy 15/2*, *strácilismy 48/1*. Użyć tych jest tak mało, że brakuje jeszcze tylko kilku przykładów, aby wyczerpać całą ich listę. Przytłaczającą przewagę mają bowiem użycia z szykiem odwrotnym. Wymiennosc jednych z drugimi (jak i wymiennosc pozycji *się*) służy do wzbogacenia języka i urozmaicenia stylu.

³⁹ H. Misz, *Szyk „się” w dzisiejszej polszczyźnie pisanej*, „Język Polski” 46 (1966), s. 103.

UWAGI O RYMACH

Fragmenta są zbiorem utworów niejednorodnych. Obok prozy (Ap, Pogrż) mamy teksty wierszowane, a wśród nich wiersze bezrymowe (Alc i Mac), ale przede wszystkim wiersze rymowane. Wersów rymowych (wliczając w to dwuwiersz z Ap 19) jest 760. Tworzą one 377⁴⁰ rymów (22-wersowa PieśFrag 4 jako tercyna ma 8 rymów), na które powoływaliśmy się już w opisie języka. Tutaj chcielibyśmy usystematyzować nieco zagadnienia, jakie wyłaniają się z analizy rymów, pamiętając o tym, że to, co weszło do zbioru *Fragmentów*, nie było na ogół przez poetę ostatecznie dopracowane. Na graficzną postać rymu mógł mieć zatem wpływ (i to czasami znaczny) wydawca czy drukarz. Z 377 rymów prawie 2/3 to rymy gramatyczne.

Uznaje się Kochanowskiego za autora przywiązującego dużą wagę do sztuki rymowania⁴¹. Jego pedanteria dotyczy nawet graficznej postaci rymu (*a z a, e z e, á z á, é z é* itp.). Poeta miał poczucie „dobrego” rymu. W *Ortografii* pisał (k. E): „Czàsẽm tẽż dla dobrych rymów tẽ znaki [tzn. kreski nad literą *a*] sã dobrẽ”. Można więc przyjąć, że jego założeniem było, aby rymy odznaczały się jak największą dokładnością. W praktyce zdarzają się jednak odstępstwa od tej zasady lub pozorne odstępstwa. Jest ich mniej w wydaniach, które poeta przygotowywał samodzielnie. W edycję *Fragmentów* ingerować nie mógł, dlatego uwagi o rymach odnoszą się do stanu, jakiego dostarcza nam w tym zakresie pierwodruk.

Daje się w nim zauważyć z jednej strony tendencja do tworzenia rymu dokładnego nawet dla oka, z drugiej zaś jakby niedbałość o to, aby rym był graficznie identyczny. Znajdujemy tu rymy albo ściśle pod każdym względem, albo takie, którym brak w jakimś sensie tej ścisłości. W transkrypcji nie dokonujemy wyrównań form w parach rymowych (poza nielicznymi wyjątkami opisanymi powyżej), ponieważ nie sposób bezbłędnie orzec, które formy byłyby „lepsze”; najczęściej bywa tak, że i jedna, i druga forma mieści się w systemie językowym XVI wieku.

Najwięcej graficznych niedokładności rymowych jest w relacji *y – i* (aż 26). Nie będziemy ich wszystkich przytaczać, gdyż na podstawie braku różnic fonetycznych między tymi głoskami można uznać, że rymy te należą do kategorii dokładnych. Odnotujemy jedynie, że obok zapisów np. *znákomitych – zákry-*

⁴⁰ Rozbieżność liczby rymów w stosunku do liczby podanej przez Władysława Lubasia wynika stąd, że autor opierał się na wydaniu J. Krzyżanowskiego, który do *Fragmentów* włączył również *Omen i Brodę*; W. Lubaś, *Rym Jana Kochanowskiego. Próba lingwistycznej charakterystyki i oceny*, Katowice 1975, s. 24.

⁴¹ S. Rospond, *Język i sztuka ...*, s. 175.

*tych*⁴² 14/15–16 (PieśFrag 1, 17–18), *cnotliwa – nie żywa* 54/5–6 (PieśKto kiedy 11–12) spotykamy wyrównania w pisowni, np. *znákomity – skryty* 15/25–26 (PieśFrag 3, 3–4), *śie... nápiie – žiie* 16/21–22 (PieśFrag 3, 27–28).

Inaczej trzeba potraktować rymy *przydźie – zydźie – idźie* 17/27–18/1–18/3 (PieśFrag 4, 14–16–18) i *idźiem – nieprzydźiem* 54/17 (EpiPróz 11–12). Zapis dwuliterowy (*iy*) może być odbiciem wymowy, ale może też być podyktowany względami ortograficznymi zabytku; w wyrazie bowiem *przyść* (zob. indeks utworów poetyckich) poza jednym przypadkiem wyrównania rymowego *idźie – przydźie* 27/28–29 (PieśFrag 11, 23–24) zawsze mamy podobne formy z *iy*. Jeśli chodzi o wymowę, to różnice są tu tak minimalne (*y + i* niezgłoskotwórcze, a więc głoski fonetycznie podobne), że można te rymy uznać, jeżeli nie za dokładne, to na pewno za bardzo zbliżone.

Fonetyczne podobieństwo, a być może i identyczność⁴³, występuje także w rymach *trzymia – niéma* 28/16–17 (ArcGn 5–6) i *pozdrowiwłszy – piérwłszy* 42/21–22 (FragAm 47–48).

Rymy *é – e* notujemy 9 razy: *prágniemy – nierozumiemy* 14/11–12 (PieśFrag 1, 13–14), *namędrfżému – temu* 14/27–28 (PieśFrag 1, 29–30), *zbáwienného – tego* 15/1–2 (PieśFrag 1, 35–36), *ná nicé – táiemnice* 16/15–16 (PieśFrag 3, 21–22), *piełczonými – žiemi* 16/25–26 (PieśFrag 3, 31–32), *włzelákiego – śwého – iego* 17/15–17–19 (PieśFrag 4, 2–4–6), *twého – włżego* 19/29–30 (PieśFrag 5, 49–50), *kámiéniu – podżiwieniu* 21/21–22 (PieśFrag 6, 39–40), *temu – řádzonému* 22/17–18 (PieśFrag 6, 69–70). O większości z tych form była już wcześniej mowa. Zakończenie *-eniu* zostało również użyte w rymie ścisłym: *baczeniu – vtrápieniu* 54/9–10 (PieśKto kiedy 15–16). O przytoczonych powyżej 9 formach można zatem powiedzieć, że albo w wymowie (wbrew oznakowaniu) nie było między nimi różnicy, albo różnica ta była niewielka (*é* jako głoska pośrednia miała zapewne dużo podobieństwo z *e*). Można te rymy zaliczyć wobec tego do bardzo przybliżonych.

Rymuje się *á* z *a* w następujących 3 przypadkach: *koronowána – przyodźiána* 14/17–18 (PieśFrag 1, 19–20), *popráwić – trawić* 39/5–6 (Tabl 6, 1–2), *řlawy – řpráwy* 42/13–14 (FragAm 39–40). *Inf trawić* występuje obocznie w postaci *tráwić* (także w rymie do *popráwić*) w niemalże identycznym dwuwierszu 17/7–8 (PieśFrag 3, 43–44). Ze względu na podobieństwo głosek pośrednich *á* i *a* należy uznać te rymy za przybliżone.

Na rymowanie *o* z *ó* mamy 3 przykłady: *pómni – niewłpomni* 15/16–17 (PieśFrag 2, 9–10), *rogi – drógi (sb G sg)* 18/19–20 (PieśFrag 5, 11–12),

⁴² W podawanych przykładach powracamy do transliteracji.

⁴³ S. Rospond, *język i artyzm ...*, s. 175.

cory – *który* 21/5–6 (PieśFrag 6, 23–24). W użyciach tych nie robimy koniektur, ponieważ wobec istniejących oboczności w formach czy formacjach podobnych (forma *córy* nie musi wcale mieć pochylonego *o*) byłby to zabieg zbyt arbitralny. Należy przy tym dodać, że w wyrazie *rowny* 2 razy nastąpiło wyrównanie rymowe, a w wyrazie *droga* 1 raz (zob. indeks utworów poetyckich). Rymy *o* – *ó* mimo różnych oznakowań uważamy także za przybliżone akustycznie.

Z innych samogłosek przytoczymy rym *oblubieniec* – *więzien* 22/23–24 (PieśFrag 6, 75–76), w którym nie ma wyrównania. Pojawia się ono jednak w podobnym rymie *książni* – *ciągni* 52/21–22 (FragNagr 23–24).

O rymie *dotknęto* – *wzięto* 52/11–12 (FragNagr 13–14), jak i o wyrównaniu rymowym *które* – *wzgórze* 41/29–30 (FragAm 25–26), pisaliśmy przy okazji omawiania samogłoski *ę*. Inne podobne formy rymują się zgodnie z ówczesną ortografią, np. *minęła* – *odięta* 26/13–14 (PieśFrag 9, 19–20) i *minęło* – *wpłynęło* 50/24–25 (NagrTęcz 7–8).

W przypadku spółgłosek wspomnimy tylko o niewątpliwie błędnej formie (brak *ń*) w sprostowanym przez nas rymie *pogańka* – *krześciąńka* 42/29–30 (FragAm 55–56) i o tradycyjnie zgodnych rymach typu *Tiránna* (przez *nn*) – *Pánna* 16/29–30 (PieśFrag 3, 35–36), *Rádziwile* (przez jedno *l*) – *chwile* 51/28–29 (FragNagr 1–2). Istotniejsze są niedokładności graficzne w rymach: *liście* – *przyszcie* 20/20–21 (PieśFrag 6, 9–10) i *niewieścia* – *weszcia* 40/18–19 (Telez 5–6). W pośpiesznej wymowie *ś* i *śc* jest bardzo zbliżone, jeżeli nie zupełnie upodobnione fonetycznie. Te rymy można potraktować jako pozornie niedokładne.

Z kwestią dokładności rymów wiąże się też zagadnienie wyrównań form. O fonetycznych mówiliśmy powyżej; teraz wskażemy te przypadki, w których nastąpiły wyrównania morfologiczne, np. *żywie* 14/7 (PieśFrag 1, 9) w parze do *szczęśliwie*⁴⁴, ale *żyje* 16/22 (PieśFrag 3, 28) w rymie do *sie... nąpije*. Zdarzają się pary rymowe, w których wyrównanie jest niejako obustronne: *zeznawa* – *dawa* 18/21–22 (PieśFrag 5, 13–14), *rozdawa* – *dawa* 22/11–12 (PieśFrag 6, 63–64), *podawa* – *zdawa* 43/23–24 (FragAm 83–84), ale też *wstaje* – *podaje* 22/21–22 (PieśFrag 6, 73–74), *daje* – *dostaje* 42/7–8 (FragAm 33–34).

W opisie fleksji omówiono przykłady na wyrównanie form przypadkowych podyktowane rymami. Są to następujące pary rymowe: *żywota* – *kłopotą* 15/20–21 (PieśFrag 2, 13–14), *człowiekowi* – *sie postanowi* 20/24–25 (PieśFrag 2, 13–14), *Fosforowi* – *dniowi* 21/17–18 (PieśFrag 6, 35–36), *kłopotą* – *kotą* 23/28–29 (PieśFrag 7, 17–18), *w niewoli* – *nie zniewoli* 24/22–23

⁴⁴ Przykłady przytaczamy w transkrypcji.

(PieśFrag 8, 17–18), *w... niewoli – do woli* 24/28–29 (PieśFrag 8, 23–24), *wieku – człowieku* 25/26–27 (PieśFrag 9, 3–4), *bojem – swoim* 42/33–34 (FragAm 59–60).

Nie rościmy sobie prawa do tego, aby przedstawiony powyżej opis języka *Fragmentów* uważać za wyczerpujący. Naszą intencją było wydobyć wybranych najistotniejszych zagadnień i pokazać ich na tle polszczyzny XVI wieku. Szczegółowe wyjaśnienia zamieszczono w komentarzach.

Z.Z.

Aneks 1

ZMIANY TEKSTOWE W POSZCZEGÓLNYCH WYDANIACH

Dotyczy zmian leksykalnych, szyku wyrazów oraz niektórych zmian morfologicznych i fonetycznych

	kt/6		5/16	
			(Ap 1, 13)	
1590A	Z Drukárnie Lázárzowéy		vyžrzawfzy	
1590B	Z Drukárnie Lázárzowéy		vyžrzawfzy	
1590C	W Drukárni Lázárzowéy		vyrzawfzy	
1590D	W Drukárni Lázárzowéy		vyžrzawfzy	
1590E	W Drukárni Lázárzowéy		vyžrzawfzy	
1604	W Druk: Lázárzowéy/ Bázylí Skálfki		vyrzawfzy	
1608	W Drukárni Lázárzowéy		vyžrzawfzy	
1612A	W Drukárni Andrzejá Piotrkow: K.I.M. Typogr.		vyrzawfzy	
1612B	W Drukárni Andrzejá Piotrkow: K.I.M. Typogr.		vyžrzawfzy	
1617	W Drukárni Andrzejá Piotrkow: K.I.M. Typogr.		vyrzawfzy	
1629	W Drukárni Andrzejá Piotrkow: K.I.M. Typogr.		vyžrzawfzy	
1639	W Drukárniey Andrzejá Piotrkowczyká K.I.M. Typogr.		vyžrzawfzy	
	6/13–14	7/2–3	7/12	
	(Ap 4, 3–4)	(Ap 5, 6–7)	(Ap 5, 16)	
1590A	to mu Pan	vczynił wzmiankę	y dawfzy mu rękę	niktórzy
1590B	to mu Pan	vczynił wzmiankę	y dawfzy mu rękę	niktórzy
1590C	to mu Pan	vczynił wzmiankę	y dawfzy mu rękę	niktórzy
1590D	to mu Pan	vczynił wzmiankę	y dawfzy mu rękę	niektórzy
1590E	to mu pan	vczynił wzmiankę	y dawfzy mu rękę	niektórzy
1604	to pan	vczynił wzmiankę	dawfzy mu rękę	niektórzy
1608	to pan	vczynił wzmiankę	dawfzy mu rękę	niektorzy
1612A	to pan	vczynił wzmiankę	dawfzy mu rękę	niektorzy
1612B	to Pan	vczynił wzmiankę	dawfzy mu rękę	niektorzy
1617	to pan	vczynił wzmiankę	dawfzy mu rękę	niektorzy
1629	to Pan	vczynił wzmiankę	dawfzy mu rękę	niektorzy
1639	to Pan	wzmiankę vczynił	dawfzy mu rękę	niektorzy

	7/20 (Ap 7, 2)	7/21 (Ap 7, 3)		8/16 (Ap 7, 10)	9/11 (Ap 10, 4)	9/14 (Ap 11, 1)
1590A	iechał	przyfzło fie im miiác		odwieść	kák	iechawfzy
1590B	iechał	przyfzło fie im miiác		odwieść	kák	iechawfzy
1590C	iechał	przyfzło im fie miiác		odwieść	kák	iechawfzy
1590D	iechał	przyfzło im fie miiác		odwieźdź	kák	iechawfzy
1590E	iechał	przyfzło im miiác fie		odwieźdź	kak	iechawfzy
1604	iechał	przyfzło im miiác fie		odwieźdź	kák	iechawfzy
1608	iechał	przyfzło im miiác fie		odwieźdź	kák	iechawfzy
1612A	iechał	przyfzło im miiác fie		odwieść	kák	iechawfzy
1612B	iáchał	przyfzło im miiác fie		odwieść	iák	iechawfzy
1617	iechał	przyfzło im miiác fie		odwieść	kák	iechawfzy
1629	iáchał	przyfzło im miiác fie		odwieść	kák	iáchawfzy
1639	iechał	przyfzło im miiác fie		odwieść	kák	iechawfzy
	9/16 (Ap 11, 3)	10/3 (Ap 12, 5)	10/10 (Ap 13, 2)	10/20 (Ap 14, 3)	11/9 (Ap 16, 2)	
1590A	przyiechał	ten	kilkiem	powiáda	przećię	
1590B	przyiechał	ten	kilkiem	powiáda	przećię	
1590C	przyiechał	ten	kilkiem	powieda	przećię	
1590D	przyiechał	ten	kilkiem	powieda	przedsię	
1590E	przyiechał	ten	kilkiem	powieda	przedsię	
1604	przyiechał	on	kilkiem	powieda	przedsię	
1608	przyiechał	on	kilkiem	powiáda	przedsię	
1612A	przyiáchał	on	kilkiem	powiáda	przedsię	
1612B	przyiáchał	on	kilkiem	powiáda	przedsię	
1617	przyiáchał	on	kilkiem	powiáda	przedsię	
1629	przyiáchał	on	kilkom	powiáda	przedsię	
1639	przyiáchał	on	kilkom	powiáda	przedsię	
	12/4 (Ap 19, 1)	12/5 (Ap 19, 2)	12/10 (Ap 19, 7)	12/20 (Ap 21, 3)	13/3 (Ap 22, 4)	
1590A	Litewfzc	viecháli	Litewfzcy	powiáda	vmyślnie	
1590B	Litewfzcy	viecháli	Litewfzcy	powiáda	vmyślnie	
1590C	Litewfcy	viecháli	Litewfcy	powiáda	vmyślnie	
1590D	Litewfcy	viecháli	Litewfcy	powiáda	vmyślnie	
1590E	Litewfcy	viecháli	Litewfcy	powiáda	vmyślnie	
1604	Litewfcy	viecháli	Litewfcy	powiáda	vmyślnie	
1608	Litewfcy	viecháli	Litewfcy	powiáda	vmyślnie	
1612A	Litewfcy	viecháli	Litewfcy	powiáda	vmyślnie	
1612B	Litewfcy	viecháli	Litewfcy	powiáda	vmyślnie	
1617	Litewfcy	viácháli	Litewfcy	powiáda	vmyślnie	
1629	Litewfcy	viecháli	Litewfcy	mowi	vmyślnie	
1639	Litewfcy	viácháli	Litewfcy	powiáda	vmyślnie	
	14/8 (PieśFrag 1, 10)	15/4 (PieśFrag 1, 38)		16/10 (PieśFrag 3, 16)	16/16 (PieśFrag 3, 22)	
1590A	przeiecháć	wfzelkiéy		wfzytki	w iego táiemnicé	
1590B	przeiecháć	wfzelákiéy		wfzytki	w iego táiemnicé	

1590C	przeiechác	wfelákiéy	wfzytki	w iego táiemnice
1590D	przeiechác	wfelákiéy	wfzytki	w iego táiemnicé
1590E	przeiechác	wfelákiéy	wfzytki	w iego táiemnicé
1604	przeiechác	wfelákiéy	wfzytki	w iego táiemnicé
1608	przeiechác	wfelákiéy	wfzytki	w iego táiemnicé
1612A	przeiáchác	wfelákiéy	wfzytki	w iego táiemnice
1612B	przeiáchác	wfelákiéy	wfzytki	w iego táiemnice
1617	przeiechác	wfelákiéy	wfzytki	w iego táiemnice
1629	przeiáchác	wfelákiéy	wfzytkie	w iego táiemnice
1639	przeiechác	wfelákiéy	wfzyftkie	w iego táiemnice
	16/17 (PieśFrag 3, 23)	17/1 (PieśFrag 3, 37)	17/2 (PieśFrag 3, 38)	17/26 (PieśFrag 4, 13)
1590A	przeię	naieznik	znákomitéy	żebyfmy nošili
1590B	przedsię	naieznik	znákomitéy	żebyfmy nošili
1590C	przedsię	naieznik	znákomitéy	żebyfmy nošili
1590D	przedsię	naieznik	znákomitéy	żebyfmy nošili
1590E	przedsię	náieznik	znákomitéy	żebyfmy nošili
1604	przedsię	naieznik	znákomitéy	żebyfmy nošili
1608	przedsię	náieznik	znákomitey	żebyfmy nošili
1612A	przedsię	naieźnik	znákomitey	żebyfmy nošili
1612B	przedsię	naieźnik	znákomitey	żebyfmy nošili
1617	przedsię	naieźnik	znakomitey	żebyfmy nošili
1629	przedsię	naieźnik	znákomitey	żebyfmy znošili
1639	przedsię	naiezdnik	známienitey	żebyfmy nošili
	18/2 (PieśFrag 4, 17)	18/23 (PieśFrag 5, 15)	19/7 (PieśFrag 5, 27)	19/10 (PieśFrag 5, 30)
1590A	przeýźrzenie	w wielkiéy obfitości	A iefli	wieczór
1590B	przeýźrzenie	w wielkiéy obfitości	A iefli	wieczór
1590C	przeýźrzenie	w wielkiéy obfitości	A iefli	wieczór
1590D	przeýźrzenie	w wielkiéy obfitości	Ale iefli	wieczór
1590E	przeýźrzenie	w wielkiéy obfitości	Ale iefli	wieczór
1604	przeýźrzenie	w wielkiéy obfitości	Ale iefli	wieczór
1608	przeýźrzenie	w wielkiéy obfitości	Ale iefli	wieczor
1612A	przeýrzenie	wielkiéy obfitości	Ale iefli	wieczor
1612B	przeýrzenie	wielkiéy obfitości	Ale iešli	wieczor
1617	przeýrzenie	wielkiéy obfitości	Lecz iefli	wieczor
1629	przeýźrzenie	wielkiéy obfitości	Ale iefli	wwieczor
1639	przeýźrzenie	wielkiéy obfitości	Lecz iefli	w wieczor
	19/30 (PieśFrag 5, 50)	20/19 (PieśFrag 6, 8)	21/21 (PieśFrag 6, 39)	22/7 (PieśFrag 6, 59)
1590A	w pośrzodku	wieczór	kámiénium	też iftą
1590B	w pośrzodku	wieczór	kámiénium	też iftą
1590C	w poyśrzodku	wieczór	kámiénium	też iftą
1590D	w poyśrzodku	wieczór	kámienium	też iftą
				22/21 (PieśFrag 6, 73)
				do wołéy
				do wołéy
				do wołéy
				do wołéy

1590E	w poyśrzodku	wieczór	kámieniu	téz iftą	do woléy
1604	w poyśrzodku	wieczór	kámieniu	téz iftą	do woléy
1608	w pośrzodku	wieczor	kámieniu	téz iftą	do woley
1612A	w poyśrzodku	wieczor	kámieniu	też iftą	do woli
1612B	w poyśrzodku	wieczor	kámieniu	też iftą	do woli
1617	w pośrzodku	wieczor	kámieniu	też iftą	do woli
1629	w poyśrzodku	wwieczor	kámieniu	też iftą	do woli
1639	w poyśrzodku	w wieczor	kámieniu	téz iftą	dowoli

	22/34 (PieśFrag 6, 86)	23/14 (PieśFrag 7, 3)	23/24 (PieśFrag 7, 13)	24/21 (PieśFrag 8, 9)
1590A	obrzym	to mi	áno niémałz kogo	gwóli
1590B	obrzym	to mi	áno niémałz kogo	gwóli
1590C	obrzym	to mi	á niémałz kogo	gwóli
1590D	obrzym	to mnie	á niémałz kogo	gwóli
1590E	obrzym	to mi	á niémałz kogo	gwóli
1604	obrzym	to mnie	áno niémałz kogo	gwóli
1608	obrzym	to mnie	áno niémałz kogo	gwoli
1612A	obrzym	to mnie	áno nie máłz kogo	gwoli
1612B	olbrzym	to mnie	áno nie máłz kogo	gwoli
1617	obrzym	to mnie	áno nie máłz kogo	gwoli
1629	olbrzym	to mnie	áno nie małz kogo	kwoli
1639	obrzym	to mnie	áno nie małz kogo	gwoli

	24/19 (PieśFrag 8, 14)	24/22 (PieśFrag 8, 17)	24/28 (PieśFrag 8, 23)
1590A	niezwaláá głowá	mię	w fwéy ciężkiéy niewoli
1590B	niezwaláá głowá	mię	w fwéy ciężkiéy niewoli
1590C	niezwaláá głowá	mię	w fwéy ciężkiéy niewoli
1590D	niezwaláá głowá	mię	w fwéy ciężkiéy niewoli
1590E	niezwaláá głowá	mię	w fwéy ciężkiéy niewoli
1604	nie zwaláá głowá	mię	w fwéy ciężkiéy niewoli
1608	nie zwaláá głowá	mię	w fwey ciężkiéy niewoli
1612A	nie zwaláá głowá	mnie	w fwey ciężkiéy niewoli
1612B	nie zwaláá głowá	mnie	w fwey ciężkiéy niewoli
1617	nie zwaláá głowá	mnie	w fwey ciężkiéy niewoli
1629	nie zezwala głowá	mnie	w fwey ciężkiéy niewoley
1639	nie zwaláá głowá	mnie	w fwey ciężkiéy niewoli

	24/29 (PieśFrag 8, 24)	26/1 (PieśFrag 9, 7)	26/5–6 (PieśFrag 9, 11–12)
1590A	do woli	gwóli	wonnym Návrottem
1590B	do woli	gwóli	wonnym Návrottem
1590C	do woli	gwóli	wonnym Návrottem
1590D	do woli	gwóli	wonnym Návrottem
1590E	do woli	gwóli	wonnym Návrottem
1604	do woli	gwóli	wonnym Návrottem

1608	do woli	gwoli	wonnym Nawrotem
1612A	do woli	gwoli	wonnym Nawrotem
1612B	do woli	gwoli	wonnym Nawrotem
1617	do woli	gwoli	wonnym Nawrotem
1629	dowoley	kwoli	rownym Nawrotem
1639	do woli	gwoli	wonnym Nawrotem
	26/11	26/13	27/5–6
	(PieśFrag 9, 17)	(PieśFrag 9, 19)	(PieśFrag 10, 17)
1590A	ftárodawné	włzytki	Bowiem póki duch wemnie
1590B	ftárodawné	włzytki	Bowiem póki duch wemnie
1590C	ftárádawné	włzytki	Bowiem póki duch wemnie
1590D	ftárádawné	włzytki	Bowiem póki duch wemnie
1590E	ftárádawné	włzytki	Bowiem póki duch wemnie
1604	ftárádawné	włzytki	Bowiem póki duch we mnie
1608	ftárádawné	włzytki	Bowiem poki duch we mnie
1612A	ftárádawné	włzytki	Bowiem poki duch we mnie
1612B	ftárádawné	włzytki	Bowiem poki duch we mnie
1617	ftárádawné	włzytki	Bowiem poki duch ieft we mnie
1629	ftárodawné	włzytkie	Bowiem poki duch we mnie
1639	ftárádawné	włzytkie	Bowiem poki duch ieft we mnie
	27/15		27/25
	(PieśFrag 11, 10)		(PieśFrag 11, 20)
1590A	Kámiennés ferce słowy przenikáłá		byłćim
1590B	Kámiennés ferce słowy przenikáłá		byłćim
1590C	Kámiennés ferce słowy przenikáłá		byłćim
1590D	Kámiennés ferce słowo przenikáłá		byłćim
1590E	Kámiennés ferce słowo przenikáłá		byłćim
1604	Kámiennés ferce słowy przenikáłá		byłćim
1608	Kámiennés ferce słowy przenikáłá		byłćim
1612A	Kámiennés ferce słowy przenikáłá		byłćim
1612B	Kámiennés ferce słowy przenikáłá		byłćim
1617	Kámiennés ferce słowy przenikáłá		byłćiem
1629	Kámiennés ferce słowy przenikáłá		byłćim
1639	Kámiennés ferce słowy przenikáłá		byłćiem
	27/30	28/10	28/21
	(PieśFrag 11, 25)	(ArcGn <i>w tyt.</i>)	(ArcGn 11)
1590A	wfpomniawłzy y ná	Do Iego M. X. Arcybifkupá	fol
1590B	wfpomniawłzy ná	Do Iego M. X. Arcybifkupá	fól
1590C	wfpomniawłzy ná	Do Iego M. X. Arcybifkupá	fol
1590D	wfpomniawłzy ná	Do Iego M. X. Arcybifkupá	fól
1590E	wfpomniawłzy ná	Do Iego M. X. Arcybifkupá	fól
1604	wfpomniawłzy ná	Do Iego M. X. Bifkupá	fol
1608	wfpomniawłzy ná	Do Iego M. X. Bifkupá	fol
1612A	wfpomniawłzy ná	Do Ie ^o M. X. Bifkupá	fol

1612B	wfpomniawfzy ná	Do Ie° M. X. Bifikupá		fol
1617	wfpomniawfzy ná	Do Ie° M. X. Arcybifikupá		fol
1629	wfpomniawfzy ná	Do I. M. X. Bifikupá		fol
1639	wfpomniawfzy ná	Do I. M. X. Arcybifikupá		fol
	28/22 (ArcGn12)	29/3 (ArcGn 19)	30/13 (Firl 12)	30/17 (Firl 16)
1590A	łemiefz	ftáradawnéy	Nieper	Ku czći dziedźicznéy
1590B	łemiefz	ftáradawnéy	Nieper	Ku czći dziedźicznéy
1590C	łemiefz	ftáradawnéy	Nieper	Ku czći dziedźicznéy
1590D	łemiefz	ftáradawnéy	Nieper	Ku czći dziedźicznéy
1590E	łemiefz	ftáradawnéy	Nieper	Ku czći dziedźicznéy
1604	łemiefz	ftáradawnéy	Niepr	Ku czći dziedźicznéy
1608	łemiefz	ftáradawnéy	Niepr	Ku czći dziedźicznéy
1612A	łemieřz	ftárodawnéy	Niepr	Ku czći dziećinnéy
1612B	łemieřz	ftárodawnéy	Niepr	Ku czći dziećinnéy
1617	łemieřz	ftárodawnéy	Niepr	Ku czći dziećinnéy
1629	łemieřz	ftárodawnéy	Niepr	Ku czći dziećinnéy
1639	łemieřz	ftárodawnéy	Niepr	Ku czći dziećinnéy
	30/23 (Firl 22)		30/26 (Firl 25)	
1590A	žadny wiek ták niewdźięczny		bądź życzliwy	
1590B	žadny wiek ták niewdźięczny		bądź życzliwy	
1590C	žadny wiek ták niewdźięczny		bądź życzliwy	
1590D	žadny wiek ták wdźięczny		bądź życzliwy	
1590E	žadny wiek ták wdźięczny		bądź życzliwy	
1604	žadny wiek ták wdźięczny		bądź życzliwym	
1608	žadny wiek ták wdźięczny		bądź życzliwym	
1612A	žadnen wiek ták wdźięczny		bądź życzliwym	
1612B	žadny wiek ták wdźięczny		bądź życzliwym	
1617	žadny wiek ták wdźięczny		bądź życzliwym	
1629	žadnen wiek ták wdźięczny		bądź życzliwym	
1639	žadnen wiek ták niewdźięczny		bądź życzliwym	
	31/9 (Mac 7)	31/10 (Mac 8)	31/17 (Mac 15)	33/2 (Mac 49)
1590A	de conditione żywoty	futuroe	fukniám	pendes
1590B	de conditione żywoty	futuroe	fukniám	pendes
1590C	de conditione żywoty	futuroe	fukniám	pendes
1590D	de conditione żywoty	futuroe	fukniám	pendes
1590E	de conditione żywoty	futuroe	fukniám	pendes
1604	de conditione żywoty	futuroe	fukniám	pendes
1608	de conditione żywoty	fortunae	fukniá	pedes
1612A	de conditione żywotá	futurae	ukniám	pendes
1612B	de konditione żywotá	futurae	fukniám	pendes
1617	de conditione żywotá	futurae	fukniám	pendes

1629	de conditione żywotá		futurae	fukniám	pendes
1639	de conditione żywotá		futurae	fukniám	pendes
	33/5 (Mac 52)	34/3 (Mac 71)	35/13 (Mac 106)	35/21 (Mac 114)	
1590A	tua labetur	liberet	proefecit	buloe	
1590B	tua labetur	liceret	pręfecit	buloe	
1590C	tua labetur	liceret	proefecit	buloe	
1590D	tua labetur	liceret	proefecit	buloe	
1590E	tua labetur	liceret	proefecit	buloe	
1604	tua labetur	liceret	proefecit	bullá	
1608	tu labetur	liceret	praeficit	bullá	
1612A	tua labetur	liceret	praeficit	bullá	
1612B	tua labetur	liceret	praeficit	bullá	
1617	tua labetur	liceret	praeficit	bullá	
1629	tua labetur	liceret	praeficit	bullá	
1639	tua labetur	liceret	praeficit	bullá	
	36/4 (Mac 120)	37/13 (Mac 152)		38/3 (Mac 167)	
1590A	iuuenis	quid faciant		Omne gotowa	
1590B	iuuenis	quid faciant		Omne gotowa	
1590C	iuuenis	quid faciant		Omne gotowa	
1590D	iuuenis	quid faciant		Omne gotowa	
1590E	iuuenis	quid faciant		Omnia gotowa	
1604	iuuenis	quid faciat		Omne gotowa	
1608	iuuenis	quid faciat		Omne gotowa	
1612A	iuueni	quid faciat		Omne gotowa	
1612B	iuueni (!)	quid faciat		Omne gotowa	
1617	iuueni	quid faciat		Omne gotowa	
1629	iuueni	quid faciat		Omne gotowa	
1639	iuueni	quid faciat		Omne gotowa	
	39/12 (Tabl 8, 2)		40/3 (Lucr 2)	40/20 (Telez 7)	
1590A	nie nas rozum/ rządźi		iz mi ma	Nieprzyiaciółóm	
1590B	nie nas rozum/ rządźi		iz mi ma	Nieprzyiaciółóm	
1590C	nie nas rozum/ rządźi		iz mi ma	Nieprzyiaciółóm	
1590D	nie nas rozum/ rządźi		iz mi ma	Nieprzyiaciółóm	
1590E	nie nas rozum/ rządźi		iz mi ma	Nieprzyiaciółóm	
1604	nie nas rozum/ rządźi		iz ma	Nieprzyiacielóm	
1608	nie nas rozum/ rządźi		iz ma	Nieprzyiacielóm	
1612A	nie nas rozum/ rządźi		iz ma	Nieprzyiacielóm	
1612B	nie nas rozum/ rządźi		iz ma	Nieprzyiacielóm	
1617	nie nas rozum/ rządźi		iz mi ma	Nieprzyiacielóm	
1629	nie nas rozum/ rządźi		iz ma	Nieprzyiacielóm	
1639	nie nálfz rozum/ rządźi		iz mi ma	Nieprzyiacielóm	

	41/15 (FragAm 11)	42/32 (FragAm 58)	43/15 (FragAm 75)	44/2 (FragAm 96)
1590A	kwóli	dam pokóy	ftárádawne	zayzrzálá
1590B	kwóli	dam pokóy	ftárádawne	zayzrzálá
1590C	kwóli	dam pokóy	ftárádawne	zayzrzálá
1590D	kwóli	dam pokóy	ftárádawne	zayzrzálá
1590E	kwóli	dam pokóy	ftárádawne	zayzrzálá
1604	kwóli	dam pokóy	ftárádawne	zayzrzálá
1608	gwoli	dam pokóy	ftárádawne	zayzrzálá
1612A	gwoli	dan pokoy	ftárádawne	zayzrzálá
1612B	kwoli	dan pokoy	ftárádawne	zayzrzálá
1617	kwoli	dan pokoy	ftárodawne	zayzrzálá
1629	kwoli	dan pokoy	ftárodawne	zayzrzálá
1639	kwoli	dał pokoy	ftárodawne	zayzrzálá
	44/4 (FragAm 98)	44/7 (Alc <i>w tyt.</i>)		
1590A	ftárádawny	APOLLO		
1590B	ftárádawny	Alceftis meżá od fmierci záftapilá		
1590C	ftárádawny	Alceftis meżá od fmierci záftapilá		
1590D	ftárádawny	Alceftis meżá od śmierci záftapilá		
1590E	ftárádawny	Alceftis meżá od śmierci záftapilá		
1604	ftárádawny	Alceftis meżá od śmierci záftapilá		
1608	ftárádawny	Alceftis meżá od smierci záftapilá		
1612A	ftárodawny	Alceftis meżá od śmierci záftapilá		
1612B	ftárodawny	Alceftis meżá od śmierci záftapilá		
1617	ftárodawny	Alceftis meżá od śmierci záftapilá		
1629	ftárodawny	Alceftis meżá od smierci záftapilá		
1639	ftárodawny	Alceftis, meżá od śmierci obroniłá.		
	44/8 (Alc 1)	44/24 (Alc 17)	45/8 (Alc <i>przed</i> 30)	
1590A	ADmetów domie	Wfzytki	SMIERC	
1590B	APOLLO. ADmetów domie	Wfzytki	<i>brak</i>	
1590C	APOLLO. ADmetow domie	Wfzytki	<i>brak</i>	
1590D	APOLLO. ADmetów domie	Wfzytki	<i>brak</i>	
1590E	APOLLO. ADmetów domie	Wfzytki	<i>brak</i>	
1604	APOLLO ADmetów domie	Wfzytki	<i>brak</i>	
1608	APOLLO ADmetow domie	Wfzytki	<i>brak</i>	
1612A	APOLLO. ADmetow domie	Wfzytki	<i>brak</i>	
1612B	APOLLO. ADmetow domie	Wfzytki	<i>brak</i>	
1617	APOLLO. ADmetow domie	Wfzytki	<i>brak</i>	
1629	APOLLO. ADmetow domie	Wfzytkie	<i>brak</i>	
1639	APOLLO. ADmetow domie	Wfzyftkie	<i>brak</i>	
	45/9 (Alc 30)	45/13 (Alc 34)		
1590A	CO przed	Párki zdradliwie podfzedfzy		
1590B	SMIERC. CO przed	Párki zdradliwé podfzedfzy		

1590C	SMIERC. CO przed	Párki zdrádlivé podfzedfzy	
1590D	SMIERC. CO przed	Párki zdrádlivé podfzedfzy	
1590E	SMIERC. CO przed	Párki zdrádlivé podfzedfzy	
1604	SMIERC. CO przed	Párki zdrádlivé podfzedfzy	
1608	SMIERC. CO przed	Párki zdrádlivé podfzedfzy	
1612A	SMIERC. CO przed	Párki zdrádlivé podfzedfzy	
1612B	SMIERC. CO przed	Párki zdrádlivé podfzedfzy	
1617	SMIERC. CO przed	Párki zdrádlivé podfzedfzy	
1629	SMIERC. CO przed	Párki zdrádlivé podfzedfzy	
1639	SMIERC. CO przed	Párki zdrádlivé podfzedfzy	
	45/15	45/20	45/23
	(Alc 36)	(Alc 41)	(Alc 44)
1590A	Alceftis obieráá	Y temu domá niešťufznie pomagáć	Wfzákem
1590B	Alceftis obieráá	Y temu domu niešťufznie pomagáć	Wfzákem
1590C	Alceftis obieráá	Y temu domu niešťufznie pomagáć	Wfzákem
1590D	Alceftis obieráá	Y temu domu niešťufznie pomagáć	Wfzákem
1590E	Alceftis obiecáá	Y temu domu niešťufznie pomagáć	Wfzákem
1604	Alceftis obieráá	Y temu domu niešťufznie pomagáć	Wfzákem
1608	Alceftis obieráá	Y temu domu niešťufznie pomagáć	Wfzákem
1612A	Alceftis obieráá	Y temu domu niešťufznie pomagáć	Wfzákem
1612B	Alceftis obieráá	Y temu domu niešťufznie pomagáć	Wfzákiem
1617	Alceftis obieraá	Y temu domu niešťufznie pomagáć	Wfzákžem
1629	Alceftis obieráá	Y temu domu niešťufznie pomagáć	Wfzákem
1639	Alceftys obieráá	Y temu domu niešťufznie pomagáć	Wfzákžem
	46/5	46/16	
	(Alc 56)	(Alc 67)	
1590A	Gdy ftáro vmrze	Do žimnéy Thrąby	
1590B	Gdy ftáro vmrze	Do žimnéy Thrąby	
1590C	Gdy ftára vmrze	Do žimnéy Thrąby	
1590D	Gdy ftára vmrze	Do žimnéy Thrąby	
1590E	Gdy ftára vmrze	Do žimnéy Thrąby	
1604	Gdy ftára vmrze	Do žimnéy Thrąby	
1608	Gdy ftára vmrze	Do žimney Thrąby	
1612A	Gdy ftára vmrze	Do žiemney Thrąby	
1612B	Gdy ftára vmrze	Do žiemney Thrąby	
1617	Gdy ftára vmrze	Do žiemney Thrąby	
1629	Gdy ftára vmrze	Do žiemney Thrąby	
1639	Gdy ftára vmrze	Do žiemney Trąby	
	47/22	48/5	48/13
	(Pogrz 21)	(Pogrz 27)	(Pogrz 35)
1590A	fortunnym	włzyftki	obmyśłowaniu
1590B	niefortunnym	włzyftki	obmyśławaniu
1590C	niefortunnym	włzyftki	obmyśławaniu
1590D	niefortunnym	włzyftki	obmyśławaniu

1590E	niefortunnym	wfzyftki	obmyślawaniu
1604	niefortunnym	wfzyftki	obmyślawaniu
1608	niefortunnym	wfzytki	obmyślawaniu
1612A	niefortunnym	wfzytki	obmyślawaniu
1612B	niefortunnym	wfzytki	obmyślawaniu
1617	niefortunnym	wfzytki	obmyślawaniu
1629	niefortunnym	wfzytkie	obmyślawaniu
1639	niefortunnym	wfzytkie	obmyślawaniu
	48/19	49/11	49/23
	(Pogrz 41)	(Pogrz 58)	(Pogrz 70)
1590A	okréfoną	więc y oddania	ták wielką tedy
1590B	okréfoną	więc y oddania	ták wielką tedy
1590C	okréfoną	więc y oddania	ták wielką tedy
1590D	okréfoną	więc y oddania	ták wielką tedy
1590E	okréfoną	więcéy oddania	ták wielką tedy
1604	okréfoną	więc y oddania	ták wielką tedy
1608	okrefoną	więc (!) y oddania	ták wielką tedy
1612A	okrefoną	więc y oddania	ták wielką tedy
1612B	okrefoną	więc y oddania	ták wielką tedy
1617	okrefoną	więc y oddania	ták tedy wielką
1629	okrefzona	więc y oddania	ták wielką tedy
1639	okrefoną	więc y oddania	ták tedy wielką
	50/6	50/7	50/17
	(Pogrz 78)	(Pogrz 79)	(NagrTęcz w tyt.)
1590A	nie tylko	vczefniki	Nagrobek Tęczynfkiemu
1590B	nietylko	vczefniki	Nagrobek Tęczynfkiemu
1590C	nietylko	vczefniki	Nagrobek Tęczynfkiemu
1590D	nietylko	vczefniki	Nagrobek Tęczynfkiemu
1590E	nietylko	vczefniki	Nagrobek Tęczynfkiemu
1604	nietylko	vczefniki	Nagrobek Tęczyńfkiemu
1608	nie tylko	vczeftniki (!)	Nagrobek Tęczyńfkiemu
1612A	nietylko (!)	vczeftniki	Nagrobek Tęczyńfkiemu
1612B	nietylko	vczeftniki	Nagrobek Tęczyńfkiemu
1617	nie tylo	vczeftniki	Nagrobek Tęczyńfkiemu
1629	nie tylko	vczeftniki	Nagrobek Tęczyńfkiemu
1639	nie tylo	vczeftniki	Nagrobek Tęczyńfkiemu
	50/22	51/4	
	(NagrTęcz 5)	(NagrTęcz 12)	
1590A	Aby kto ... doczekał	Sławá kwitnie	
1590B	Aby kto ... doczekał	Sławá kwitnie	
1590C	Aby kto ... doczekał	Sławá kwitnie	
1590D	A by kto ... doczekał	Sławá kwitnie	
1590E	A by kto ... doczekał	Sławá kwitnie	
1604	A by kto ... doczekał	Sławá kwitnie	

1608	A by kto ... doczekał	Sławá kwitnie
1612A	A by kto ... doczekał	Sławcá (/) kwitnie
1612B	A by kto ... doczekał	Sławá kwitnie
1617	A by kto ... doczekał	Sławcá kwitnie
1629	A by kto ... doczekał	Sławcá kwitnie
1639	A by kto ... doczekał	Sławcá kwitnie

	51/5 (NagrTęcz 13)	51/24 (Śm 14)	52/3 (FragNagr 5)
1590A	o Tęczynłki	niźby	Trudná to ná mię
1590B	o Tęczynłki	niźby	Trudna to ná mię
1590C	o Tęczynłki	niźby	Trudna to ná mię
1590D	o Tęczynłki	niźby	Trudna to ná mię
1590E	o Tęczynłki	niźby	Trudna to ná mię
1604	o Tęczynłki	niźby	Trudna to ná mię
1608	o Tęćinłki	iźby	Trudna to ná mię
1612A	o Tęczynłki	niźby	Trudna to ná mię
1612B	o Tęczynłki	niźby	Trudna to ná mię
1617	o Tęczynłki	niźby	Trudna to ná mię
1629	o Tęczynłki	niźby	Trudna to ná mię
1639	o Tęczynłki	niźby	Trudna to ná mię

	52/5 (FragNagr 7)	52/20 (FragNagr 22)
1590A	A/ by téz był	Kiedy cię ... vpuścílá
1590B	A/ by téz był	Kiedy cię ... vpuścílá
1590C	A/ by téz był	Kiedy cię ... vpuścílá
1590D	A by téz był	Kiedy cię ... vpuścílá
1590E	A by téz był	Kiedy cię ... opuścílá
1604	A by téz był	Kiedy cię ... opuścílá
1608	Aby téz był	Kiedy cię ... opuścílá
1612A	A by téz był	Kiedy cię ... opuścílá
1612B	A by téz był	Kiedy cię ... opuścílá
1617	A by téz był	Kiedy cię ... opuścílá
1629	A by téz był	Kiedy cię ... opuścílá
1639	Aby téz był	Kiedy cię ... opuścílá

	52/23 (EpitCo raz <i>w tyt.</i>)	53/1 (PieśNiewin <i>w tyt.</i>)
1590A	Epitaphium	Piefn
1590B	Nagrobek	Nagrobek
1590C	Nagrobek	Nagrobek
1590D	Nágrobek	Nagrobek
1590E	Nágrobek	Nagrobek
1604	Nagrobek	Nagrobek
1608	Nagrobek	Nagrobek
1612A	Nagrobek	Nagrobek

1612B	Nagrobek	Nagrobek
1617	Nagrobek	Nagrobek
1629	Nagrobek	Nagrobek
1639	Nagrobek	Nagrobek
	53/10 (PieśKto mię <i>w tyt.</i>)	53/12 (PieśKto mię 2)
1590A	Piefn	ták łączną
1590B	Nagrobek	ták łączną
1590C	Nagrobek	ták łączną
1590D	Nagrobek	ták łączną
1590E	Nagrobek	ták łączną
1604	Nagrobek	ták łączną
1608	Nagrobek	ták łączna
1612A	Nagrobek	ták łączna
1612B	Nagrobek	ták łączna
1617	Nagrobek	ták łączna
1629	Nagrobek	ták łączna
1639	Nagrobek	ták łączna
	53/19 (PieśKto kiedy <i>w tyt.</i>)	
1590A	Piefn	
1590B	Piefn żałobna	
1590C	Piefn żałobna	
1590D	Piefn żałobna	
1590E	Piefn żałobna	
1604	Pieśń żałobna	
1608	Pieśń żałobna	
1612A	Pieśń żałobna	
1612B	Pieśń żałobna	
1617	Pieśń żałobna	
1629	Pieśń żałobna	
1639	Pieśń żałobna	

Wykaz błędów druku

Lokalizacja	Jest	Powinno być
3/2 (FragJan)	Pa.	Pá
3/26 (FragJan)	był	był
5/10 (Ap 1)	powiádá	powiáda
5/12 (Ap 1)	zártowác	zártowác
6/13 (Ap 4)	Spyték	Spytek
7 źp	Kochánowłkiego	Kochánowłkiego
8/10 (Ap 7)	kšiędza	kšiędza
9 źp	Kochánowłkiego	Kochánowłkiego
11 źp	Kochánowłkiego	Kochánowłkiego
12/5 (Ap 19)	łkonczeniem	łkónczeniem
12/22 (Ap 22)	Šliemienłki	Šliemienłki
13 źp	Kochánowłkiego	Kochánowłkiego
13/3 (Ap 22)	wtárgnieniu	wtárgnienia
13/6 (Ap 22)	Šliemienłkiego	Šliemienłkiego
13/8 (Ap 22)	Šliemienłki	Šliemienłki
14/25 (PieśFrag 1, 27)	łkále	łkále
15 źp	Kochánowłkiego	Kochánowłkiego
16/15 (PieśFrag 3, 21)	ná nicé	ná nice
16/16 (PieśFrag 3, 22)	weyźrzy	weyźrzy
16/22 (PieśFrag 3, 28)	Człowiek	Człowiek
17 źp	Kochánowłkiego	Kochánowłkiego
17/16 (PieśFrag 4, 3)	Štrzedz	Štrédz
18/2 (PieśFrag 4, 17)	łiekto	łie kto
19 źp	Kochánowłkiego	Kochánowłkiego
19/28 (PieśFrag 5, 48)	wyznawá	wyznawa
20/14 (PieśFrag 6, 3)	mišłifz	myšłifz
21 źp	Kochánowłkiego	Kochánowłkiego
21/34 (PieśFrag 6, 52)	Troia	Troią
22/23 (PieśFrag 6, 75)	łóźnice	łóźnice
23 źp	Kochánowłkiego	Kochánowłkiego
23/15 (PieśFrag 7, 4)	wiem	wiém
25 źp	Kochánowłkiego	Kochánowłkiego
25/11 (PieśFrag 8, 37)	też	téż
25/24 (PieśFrag 9, 1)	wiary	wiáry
26/4 (PieśFrag 9, 9)	niedobité	niedobyté

27 żp	Kochánowfkiego	Kochánowfkiego
27/3 (PieśFrag 10, 17)	Bowiém	Abowiém
27/30 (PieśFrag 11, 25)	wfpomniawfzy y ná	wfpomniawfzy ná
28/3 (PieśPam w tyt.)	Fragment	Frágment
29 żp	Kochánowfkiego	Kochánowfkiego
29/14 (Kol 3)	Daybyfmy	Day byfmy
30/13 (Firl 12)	Nieper	Niepr
31 żp	Kochánowfkiego	Kochánowfkiego
31/5 (Mac 3)	wodám	wodam
31/9 (Mac 7)	żywoty	żywoti
31/10 (Mac 8)	myślándo	myślando
31/12 (Mac 10)	bárwá	bárwa
31/13 (Mac 11)	kápica	kápica
31/15 (Mac 13)	blyfkabát	blyfkabat
31/17 (Mac 15)	fukniám	fukniam
31/20 (Mac 18)	przynofzántur	przynofzantur
31/21 (Mac 19)	kapam áxámity	kápam áxámity
31/22 (Mac 20)	Zóltóm	Zóltum
31/22 (Mac 20)	zóltómque	zóltumque
31/23 (Mac 21)	szpadám	szpadam
31/23 (Mac 21)	berety	bereti
32/3 (Mac 25)	marginoe	marginoe
32/4 (Mac 26)	robotá	robotá
32/5 (Mac 27)	szłzbaq;	szłzbaq;
32/9 (Mac 31)	niepotrzebnás	niepotrzebnás
32/10 (Mac 32)	przekázát	przekázát
32/12 (Mac 34)	szreby/ złotyque	szreby/ złotique
32/13 (Mac 35)	Zbiérandyque	Zbiérandyque
32/15 (Mac 37)	czapká	czapkam
32/22 (Mac 44)	káppám	káppam
32/23 (Mac 45)	rozumy	rozumi
32/24 (Mac 46)	porádám	porádám
33 żp	Kochánowfkiego	Kochánowfkiego
33/3 (Mac 50)	rozmyfło	rozmyfło
33/3 (Mac 50)	porádá	poráda
33/7 (Mac 54)	choiná	choiná
33/12 (Mac 59)	powagás wfpinát	powagás wfpinát
34/4 (Mac 72)	niepotrzebnám	niepotrzebnám
34/6 (Mac 74)	Naftułkámque	Naftułkamque
34/6 (Mac 74)	dworfkám	dworfkam
34/6 (Mac 74)	poléwkám	poléwkam
34/11 (Mac 79)	szwietckás	szwietckás
34/14 (Mac 82)	nędzám	nędzam
34/17 (Mac 85)	Krzywdá	Krzywda
34/24 (Mac 92)	duchownám	duchownam
35 żp	Kochánowfkiego	Kochánowfkiego
35/1 (Mac 94)	głowám	głowam
35/4 (Mac 97)	długóz	długos
35/8 (Mac 101)	niebá	niebá
35/10 (Mac 103)	wefolas	wefolas

35/11 (Mac 104)	młodám	młodam
35/11 (Mac 104)	kuchárkám	kuchárkam
35/15 (Mac 108)	twoiá	twoia
35/15 (Mac 108)	głowá	głowa
35/18 (Mac 111)	kápicá	kápica
35/20 (Mac 113)	fzérocyś	fzérociś
35/21 (Mac 114)	buloe	bulloe
35/22 (Mac 115)	tempeftáte	tempeftate
36/1 (Mac 117)	ftula	ftulá
36/6 (Mac 122)	drogám	drogam
36/8 (Mac 124)	udzkásque przymowkás	ludzkasque przymowkas
36/9 (Mac 125)	wyflucháftique	wyfluchaftique
36/19 (Mac 135)	twoie	twoioe
37 źp	Kochánowfkiego	Kochánowfkiego
37/1 (Mac 140)	wára	wára
37/8 (Mac 147)	kurwám	kurwam
37/8 (Mac 147)	kuchárkám	kuchárkam
37/9 (Mac 148)	rozumy	rozumi
37/16 (Mac 155)	łáfkám	łáfkam
37/16 (Mac 155)	królewfkám	królewfkam
37/23 (Mac 162)	lichwiándo	lichwiándo
37/24 (Mac 163)	defydera	defidero
37/25 (Mac 164)	włafnámque	włafnamque
38/8 (Mac 172)	roráśe	roráśe
39 źp	Kochánowfkiego	Kochánowfkiego
39/12 (Tabl 8)	nas	náfz
40/24 (MostWarFrag 2)	Piérweiem	Piérweiem
41 źp	Kochánowfkiego	Kochánowfkiego
41/20 (FragAm 16)	stolec	stolec
41/30 (FragAm 26)	wzgóre	wzgóre
42/3 (FragAm 29)	wielowładny	wielowładny
42/8 (FragAm 34)	przodków	przodków
42/30 (FragAm 56)	krześciáńfká	krześciáńfká
43 źp	Kochánowfkiego	Kochánowfkiego
43/25 (FragAm 85)	królem	królem
43/27 (FragAm 87)	królowáli	królowáli
44/7 (Alc w tyt.)	APOLLO	Alceftis mężá od śmierci záftapilá.
45 źp	Kochánowfkiego	Kochánowfkiego
45/20 (Alc 41)	domá	domu
46/16 (Alc 67)	Thráby	*Thráki
46/19 (Alc 70)	mie	mię
46/27 (Alc 78)	POŁO.	POŁO.
46/30 (Alc 81)	Królowéy	Królowéy
47 źp	Kochánowfkiego	Kochánowfkiego
48/22 (Pogrz 43)	rzec	rzéc
49 źp	Kochánowfkiego	Kochánowfkiego
49/14 (Pogrz 60)	vprzymey	vprzyméy
49/19 (Pogrz 65)	wiary	wiáry
49/22 (Pogrz 68)	dotéyże	do téyże
50/11 (EpiKKoch w tyt.)	Epitaphium	Epitáphium

50/14 (EpiKKoch 2)	cnóty	cnoty
51 źp	Kochánowfkiego	Kochánowfkiego
52/6 (FragNagr 8)	kres	krés
52/8 (FragNagr 10)	wycífka	Wycífka
52/11 (FragNagr 13)	dotknęło	dotknęło
52/14 (FragNagr 16)	nátura	náturá
52/16 (FragNagr 18)	więcey	więcýy
52/23 (EpiCo raz <i>w tyt.</i>)	Epitaphium	Epitáphium
53 kust	Epitaphium	Piefn
53 źp	Kochánowfkiego	Kochánowfkiego
53/21 (PieśKto kiedy 2)	mie	mię
54/11 (EpiPróz <i>w tyt.</i>)	Epitaphium	Epitáphium

Rozwiązanie skrótów utworów zawartych we *Fragmentach*

Uwaga: Ostatnia rubryka odsyła do tabeli wersyfikacyjnej poezji polskiej znajdującej się w tomie *Wprowadzenie wydawnicze* (s. 72 i nast.).

Skrót MostWarFrag utworzono dla odróżnienia od fraszki *Na most warszawski*, a PieśFrag I–XI – od pieśni zawartych w tomie *Pieśni*.

Skrót	Tytuł (incipit)	Strona	Nr kolejny tabeli wers.
Alc	<Álcestis mężá od śmierce zastąpiłá>	44	2
Ap 1–23	Ápoftegmatá <1–23>	5	–
ArcGn	Do Jego M<iłości> Ks<iędzâ> Árcybiskupá Gniéźnieńskieío	28	102
EpitCo raz	Epitáfijum (<i>Co raz Bóg przejrzał, to już być musi</i>)	52	183
EpitKKoch	Epitáfijum Kásprá Kochánowskieío	50	194
EpitPróz	Epitáfijum (<i>Prózné nászê stárániê</i>)	54	184
Firl	Do Jego M<iłości> Páná Mikołájá Firlejá	30	103
FragAm	Frágment bitwy z Ámuratem u Wárny	41	207
FragJan	<i>Wstęp: dedykacja Jana Januszowskieío do Jana Firleja</i>	3	–
FragNagr	Frágment nagrobku	51	208
FragParn	Frágment (<i>Pod Párnázem</i>)	28	206
Klel	Ná obraz Klelijéj	40	328
Kol	Kołodá	29	234
KsŁas	Ná swé ksiégi do Łaskieío	54	346
Lukr	Ná obraz Lukrecyjéj	40	329
Mac	Carmen macaronicum	31	(s. 144)
MostWarFrag	Ná most wárszawski	40	319

NagrTęcz	Nagrobek Tęczynskiemu	50	299
PieśFrag 1–11	Pieśni I–XI:		
	I (<i>Pezwieném tego á nic sie nie mylę</i>)	13	488
	II (<i>Nié ma świát nic trwałégo</i>)	15	365
	III (<i>Oko śmiertelné Bogá nie widziáło</i>)	15	421
	IV (<i>Kiedy by kogo Bóg był swémi słowy</i>)	17	230
	V (<i>Pánie, jáko bárzo błądzą</i>)	18	473
	VI (<i>Co by ty, urodziwa Háanno,</i> <i>ná to dáła</i>)	20	44
	VII (<i>Bodaj ci złé dni</i>)	23	8
	VIII (<i>Kiedy sie ráné zápálają zorzá</i>)	24	231
	IX (<i>Kto mi wiáry dáć nie chce</i>)	25	247
	X (<i>¶uno, porzuć swój gniew długi</i>)	26	228
	XI (<i>Próżna twa chluba</i>)	27	503
PieśKto kiedy	Pieśń (<i>Kto kiedy miał słuszniejszą</i> <i>przyczynę plákánia</i>)	53	490
PieśKto mię	Pieśń (<i>Kto mię w mym ciężkim frásunku</i> <i>rátuje</i>)	53	491
PieśNiewin	Pieśń (<i>Niewinna duszo, owaś ty już</i> <i>w niebie</i>)	53	492
Pogrż	Przy pogrzebie rzecz	47	–
Śm	Śmierci sie nie bać, cnoty nászládowác	51	543
Tabl	Ná 12 tablic ludzkiego żywotá	38	274
Telez	Ná mężną Telezylę	40	316

Tekst

Reprodukcja fototypiczna
Transkrypcja

FRÁGMENTÁ

álbo pozostále pismá

JANÁ

KOCHÁNOWSKIÉGO

W Krákovie,

5

z Drukárnie Łázárowej, roku

Pánskiégo 1590

[A]

72

FRAGMENTA

álbo pozostałe Pisma

I A N A

KOCHANOWSKIEGO.

W Krakowie /

3 Drukarnie Łazarzowej / Roku

Panńskiego / 1590.

310 2/3 I

[Av]

WIELMOŻNÉMU PÁNU Á PÁNU

Jego M<iłości> Pánu Janowi Firlejowi

Z DĄBROWICE, PODSKÁRBIÉMU

koronnému etc., swému

M<iłościwému> Pánu,

5

Jan Jánuszowski służby swé powolné
w miłościwą łaskę záléca.

Zá tym, á daj, Boże, by szczęsnym, W<ászěj> M<iłości> mégo M<iłościwého> Pá-
ná wstępem ná podskárbstwo koronné, widząc wiele
ich, którzy witájá, szczęsného i dlúgiého życia winszu- 10
já, poczty oddawájá i znáki porádowania wystáwiá-
já, witam i ja též, winszuję i z tą jáką taką pocztá stáwiam
sie przed osobá W<ászěj> M<iłości> mégo M<iłościwého> Páná. Znák wprawdzie
máły porádowania, ile ná pojźrzeniu, godny jednák, ile rozu- 15
miém, równěj, jesliž nie wiétszěj, cény z inszémi, którzy ábo od
zlotá i srébrá, ábo więc od klejnotów drogich co oddawájá.
Pytasz W<ászá> M<iłość>: co tákiego? Kart kilká; nie owych málowá-
nych, ále owych, které sie i Jego M<iłości> Pánu Wojewodzie Krá-
kowskiému i W<ászěj> M<iłości>, mym M<iłościwym> Pánóm podobály ná ón čás, 20
kiedyście W<ásze> M<iłości> obádwá, przez Jędrzejów przed dwiemá
láty jádác, zbieglé przed powietrzem *Musas* liché moje z
miłościwěj łaski swěj náwiédzác raczyli. Kart pisáných kil-
ká pozostáłych oného pámiéci wiecznéj Kochánowskiého Ja-
ná, které jeszczé dotąd šwiátá nie widziály. Kochánowskiého 25
– mówię – który ile w swěj professyjěj, iż jeden táki čásów ná-
szých był, pošwiadczyš i W<ászá> M<iłość> sam, i dom wszystek zacny

W<ászěj> M<iłości>

A2

WIELMOZNEMV PANV A PANV,
Ie° M. Pa° Ianowi Firleiowi
Z DAMBROWICE, PODSKARBIE°
Koronnému, &c. swému
M. Pánu.

*Ian Ianusowski, služby své povolné
w milosći-wa láske záleca.*

SA tym/á day Bože by šťastným/W. M. mégo M. Pá-
ná wstepem ná Podskárt stwo Koronné / widzac wiele
ich/ Którzy witáią / šťastného y dlugiego žycia winsu-
iá/ pocztý oddawáią/ y znáti porádownia wystáwiá-
iá: Witam y ia též, winsuie/ y z ta iaká taká pocztá stáwiam
sie przed osoba W. M. mégo M. Pána. Znák wprawdzie
máły porádownia/ ile ná poyzreniu: godny iednák ile rozu-
miém/ równéy iesliž nie wietšéy ceny z infémi/ Którzy ábo od
zlotá y stébrá / ábo wiece od kleynotów drožich co oddawáią.
Pytaš W. M. co tákiego: Kart kílka/ nie owych málowá-
nych / ále owych Ktore sie y Je° M. Pánu Woiewodžie Krá-
kowškiému/ y W. M. mym M. Pánóm podobáły ná ón čas/
Kiedyscie W. M. obádwá przez Jedžeiów / przed dwiemá
láty iádac/ zbieglé przed powietrzem Nusas liché moie / z
Milosćiwéy láški swéy náwiedžác raczyli: Kart pišáných kíl-
ká pozostálych onégo pámieci wiecznéy Kochánowského Ja-
ná/ Ktore iesze dotąd swiátá niewidžáły. Kochánowského
mówie/ Który ile w swéy professiiéy / iž ieden táki časow ná-
šých byl/ poswiadczyš y W. M. sam / y dom wšystek zacny

W. M. y Koroná wšyšká / náwet y postronné kráie / któré
 iesliž nie z twarzy/ tedy go z godności znaly. Wiém iż sie go
 dzilo dawniey ie wydać/ czego bym był y sobie sam życzył: ienó
 W. M. mój M. Pan wiedzieć raczyš / gdzie człowiek uelis
fortuna in diuersos scopulos huc atque illuc impellitur / á pewnego portu
 dosięc / y mocnego mástu wiąć sie niemože / tam trudno iná
 czey. Nie omieškáto sie iednák nic / á podobno ná czás / áby
 przy skárbiéch Koronnych / y ten ostatni kłénocik skárbu Pol
 skięgo był / pod obronę W. M. Wprawdzie ná niektórych
 miejscach niezupelny / bom go niškąd dostać niemógł: ale á
 za kto y siebie zupelnie wšyškó miarowy / do mnie posle / te
 dyby sie potym wšyškó wcale wydało. W. M. tedy mój
 M. Pan / przyjmieš to / proše / témi czasy z miłosćiwą lástką
 tą / którą y W. M. sam / y dóm wšyštek W. M. był niekiedy
 lástkw ná samęgo Authora / y ná mie též niegodnego kiedys
 sluge domu W. M. A zátym iáko nappilniey moge / zálecam
 sie do téžje lástki miłosćiwéy W. M. mégo M. Pána: Pána
 Bogá prošac / ábys W. M. w lásce pánskiéy / scześcien / skárby
 nietylko swemi / któremi lástká Pánstka / nátura / rozum / y scze
 ścié samęgo W. M. y Dom wšyštek zacny hoynie wdárová
 lá: ale y Koronnemi dlugo dobrze sáfowác vmiat / y stróžem
 ich dobrym bydž raczył. Dan z Krakowá 20. dnia Czerw
 cá / Roku Pánstkiego / 1 5 9 0.

W<ąszėj> M<ilości>, i Koroná wszystká, náwet i postronné kráje, które
 jesliż nie z twarzy, tedy go z godności znály. Wiém, iż sie go-
 dziło dawniej je wydać, czego bym był i sobie sam życzył, jeno
 W<ąszá> M<ilość> mój M<ilościwy> Pan wiedzieć raczysz, gdzie człowiek *velis*
fortunae in diversos scopulos huc atque illuc impellitur á pewného portu 5
 dosiąć i mocného másztu ująć sie nie może, tám trudno iná-
 czěj. Nie omieszkało sie jednak nic, á podobno ná czás, áby
 przy skárbiéch koronnych i ten ostatni klénocik skárbu pol-
 skiégo był pod obroną W<ąszėj> M<ilości>. Wprawdzie ná niktórych
 miejscach niezupełny, bom go niskađ dostać nie mógl, ále á- 10
 za kto, u siebie zupełnie wszytko miawszy, do mnie poszle, te-
 dy by sie potym wszytko w cále wydało. W<ąszá> M<ilość> tedy mój
 M<ilościwy> Pan przyjmiesz to, proszę, témi czásy z miłościwą łaská,
 tą, którą i W<ąszá> M<ilość> sam, i dóm wszystek W<ąszėj> M<ilości> był niekiedy 15
 łaskaw ná sámego autorá i ná mię téż, niegodného kiedyś
 słuę domu W<ąszėj> M<ilości>. Á zátym jáko najpilniéj mogę, zálé-
 cam sie do téjże łaski miłociwéj W<ąszėj> M<ilości> mégo M<ilościwego> Páná, Páná
 Bogá prosząc, ábyś W<ąszá> M<ilość> w łasce Páńskiej szczęścien skárby
 nie tylko swémi, którémí łaská Páńska, náturá, rozum i szczę- 20
 ścié sámego W<ąszę> M<ilość> i dom wszystek zacny hojnie udárowá-
 lá, ále i koronnémi długo dobrze száfowác umiał i stróžem
 ich dobrym być raczył. Dan z Kráková 20 dnia czérw-
 cá Roku Páńskiego 1590.

ÁPOFTE-

[A2v]

ÁPOFTEGMÁTÁ

JANÁ KOCHÁNOWSKIÉGO

<1.> Z głupim źle żártowác

Czárnkowski, biskup poznański, będąc podágra
 bárzo udřeczony, zwykl był częstokroć przed wiel- 5
 kim bólem té słowá mówić: „Prze Bóg, dobij
 kto, odpuszczę”. Tráfiło sie, iż leżąc w téjże chorobie, nie był
 nikt inszy przy nim, jeno Tátáryzn Kámárády, sługá jego.
 Ten, pomniąc, co więc pan mówił, ofiárował mu sie z po-
 sługą swą: „Pánie – powiáda – daj ty mnie báchmátá á 10
 kaź mię wolno do hordy przepuścić, á ja ciebie záreżę, já-
 ko prosisz”. Biskup obaczył sie, że z tym źle żártowác: „Do-
 brze – powiáda – Kámárády, ále kaź tu komu piérwéj do
 mnie, że mu rozkażę, áby cię po méj śmierci dobrze odprá-
 wiono i wolno puszczone”. Wyszedł Tátáryzn i záwo- 15
 łał kilku sług do páná. Pan, ujřzawszy sługi, dopiéro z
 onégo przestráchu otrzézwiál i kazał Tátáryzná do wie-
 że wsádzić, á sam potym był ostroźniejszy.

Dwu ko-

A3

80

A P O P H T E G M A T A
I A N A K O C H A N O W S K I E G O .

Z głupim zle zartowác.

Bzarnkowski Biskup Poznański / będąc podagra-
bárzo wdreczony / zwykł był częstokroć przed wiel-
kim bólem té słowa mówić: Prze Bóg / dobry
kto / odpuszcze. Trafiło sie iż leżąc w téjże chorobie / nie był
nikt inšy przy nim / ieno Tatarzyn Kamarady / slugá ieę:
ten pomniąc co wiec pan mówił / ofiarował mu sie z po-
sluga swą: Pámie / powiada / day ty mnie báchmátá / á
każ mie wolno do hordy przepuścić / á ia ciebie zareże / ia-
ko prosisz. Biskup obaczył sie / że z tym zle zartowác: Do-
brze / powiada / Kamarady: ale kaž tu komu piérwéy do-
mnie / że mu rostkaze / aby cie po méy śmierci dobrze odpra-
wiono / y wolno puszczono. Wyszedł Tatarzyn / y zawo-
łał kilku slug do pana. Pan wyzrawszy slugi / dopiéro z
oného przestráchu otrzeźwiał / y kazał Tatarzyná do wie-
że wsádzić / á sam potym był ostroźnieyšy.

Dwu kotu w ieden wór zle sadzác.

Kancelarz ieden Koronny / częstokroć zwykł to był mawiać: Składym sie zgodze / iedno z lakomym nic / bo on chce / a ia też chce.

Zárt nie ná czás.

Tenże vpoirwszy małmazyia iedného Kanonika Sedmiérskiego / kiedy mu powiedziano nazájutrz / że vmarł / nie inšego ná to nie powiedział / iedno to / iż mu był iešce iednéy niespełnił.

Tytuł wielki, dochód máły.

Spyteł Jordan / Káštelan Krakowski / mówiać w rádzie o doległościach / które wysokié vrzedy zá soba niosa / też to powiedział: Co sobie Spyteł nágotuie / to mu Pan Krakowski zie.

Niedługi rozmysł.

Siadz Siemikowski / máiać beneficium iedno controuersum, w którym mu Gámrat Arcybiskup Gnieźniński przeszkadzał / wziął te ráde przedsie / że przystal do tegoż Arcybiskupa / rozumieiać / że ón iako słudze iuz

swému

<2.> Dwu kotu w jeden wór źle sadzić

Kánclérz jeden koronny częstokroć zwykł to był ma-
wiać: „Z káżdym sie zgodzę, jedno z łákómych nic, bo ón
chce, á ja téż chcę”.

<3.> Żárt nie ná czás

5

Tenże, upoiwszy máłmázyją jednégo kánoniká sędó-
miérskiego, kiedy mu powiedziano názájutrz, że umárl,
nic inszého ná to nie powiedział, jedno to, iż mu był je-
szcze jednéj nie spełnił.

<4.> Tytuł wielki, dochód máły

10

Spytek Jordan, kásztelan krákowski, mówiąc w rá-
dzie o doległóściach, które wysokie urzędy zá sobą niosą,
téż to powiedział: „Co sobie Spytek nágotuje, to mu
pan krákowski zjé”.

<5.> Niedługi rozmyśl

15

Ksiądz Siemikowski, májąc *beneficium* jedno *con-*
troversum, w którym mu Gámrat, árcybiskup gnié-
źnieński, przeszkadzał, wziął tę rádę przed się, że przystał
do tegóz árcybiskupá, rozumiejąc, że ón, jáko słudze już

swému

[A3v]

swému, nie miał mu w tym przeszkadzać. I tegóż dnia prawie, kiedy mu go zálécono i kiedy mu rękę dał, chcący uczynił wzmiankę okolo swého *beneficium*. Tám Gámrat zarázem opowiedział sie, że to *beneficium* jego jest podawania, áni żadného ná nim chce ciérpieć, jeno kogo ón ná nie wsádzi. Siemikowski zásię prosił, áby raczył nań ták wzgląd mieć, jáko ná sługę już swého, á tego mu życzył. Ále Gámrat porożem ná to bárzo wstrząsał. Co Siemikowski obaczywszy, rzékł: „Nu, Miłóściwy Księże, jaciem dlatego był do W<ászój> M<iłości> przystał, ábych był miał pomoc z W<ászój> M<iłości>, ále iż widzę, że prózno, á ja záś odstawam”. I dawszy mu rękę, szedł precz.

<6.> Wedle datku służbá

Ksiądz Trąbski, służąc Szydłowieckiemu, niepráwie był posług pilen. Tám, gdy go niktórzy z towáryszów upomináli, áby był pilniejszy, „Oj – powiáda – wiem ci ja, jáko zá kopę służyć”.

<7.> Zjednáníe nieumyślné

Gámrat árcybiskup gniewał sie ná księdzá Krupskiego. Tráfiło sie, iż árcybiskup jechał z zamku w Krákwie, á ksiądz Krupski ná zamek. I przyszło sie im mijác práwie już przed kámiénicá árcybiskupią. Księdzá Krupskiego

kón

[A4]

swému/niémial mu w tym przestadzác : y tegoż dnia prá-
wie/ kiedy mu go zálecono/ y kiedy mu reke dal/ chcecy v-
czynil wzmiánke okolo swégo beneficium. Tam Gám-
rat zárazem opowiedzial sie / że to beneficium / tego iest
podawánia/ ani žádného ná nim chce cierpiec / ieno kogo
ón ná nie wsádzi : Siemikowski záste prosil / aby raczył
nań tak wzglád miec/ iáko ná sluge iuz swégo/ á tego mu
žyczyl. Ale Gámrat porozem ná to barzo wstrzasal. Co
Siemikowski obaczywszy / rzekl : Tu Młósciwy
Ksieże / iaciem dla tego byl do W. M. przystal / ábych
byl miał pomoc z W. M. ale iz widze že prózno/ á ia záś
odstawam : y dawšy mu reke šedl precz.

Wedle datku službá.

Ksiazdž Trabski služac Szydłowieckiemu / niepráwie
byl poslug pilen : tam gdy go niktórzy z towarzyšów v-
pomináli/ aby byl pilniejšy : Oy/ powiáda / wiénci ia /
iáko zá kope služyc.

Ziednání nieumyslne

Gámrat Arcybiskup/ gniewal sie ná Ksiedzá Krupskie-
go: tráfilo sie/ iz Arcybiskup iechal z zamku w Krakowie/
á Ksiazdž Krupski ná zamek/ y przyšlo sie im miác práwie
iuz przed kámiénicą Arcybiskupią. Ksiedzá Krupskiego

kon

Kón miał ten obyczay / że od kóni nie dał sie lada iako od-
wodzić / y czesto sie trąsialo / że podkawşy sie z drugimi /
rad sie nazad wracał: Tóż y ná ten czas wczynił: Bo
ksiadz Krupski chciał Arcybiskupa ochotnie minac / á ská-
pá iego stanął / y zatarł sie z kóniem Arcybiskupim tak /
że sie żadnym o byczaiem nie dał odwieść / aż tak z nim po-
spolu do kamienice wiachał / z wielkim strachem y frasun-
kiem ksiadza Krupskiego. Arcybiskup poczał sie był z
przodku gniewać / ale obaczywşy potym co sie działo /
śmiał sie niewymownie / y prosił ksiadza Krupskiego ná
obiad / y tam sie z nim ziednal.

Niepotrzebné caremonie.

KSiadz Myszkowski / Biskup Plocki / kiedy sie trąsilo
komu przez zdrowie czyiekolwiek v iego stolu pic / prosił
aby to siedzac odprawowano: á iesliby iuż wstawac /
tedy przynamniéy / niechayby ci tylko stali / kto piie / y do
kogo piia: bo ci / iakokolwiek iuż maia przyczynę do sta-
nia: Ale / powiada / kiedy dwa do siebie piia / á trzeci téż
do nich wstanie / iakoby rzekł / piycie téż do mnie.

Wielkiemu pánu nie wşytkiego
baczyc.

GcieŃski Kanclerz koronny / dziwianie sie o to gniewał /

fto v

kón miał ten obyczaj, że od koni nie dał sie lada jako od-
 wodzić, i często sie trafiało, że potkawszy sie z drugimi,
 rad sie nazad wracał. Tóz i na ten czas uczynił, bo
 ksiądz Krupski chciał arcybiskupa ochotnie minać, a szká-
 pá jego stanął i zatarł sie z koniem arcybiskupim tak,
 że sie żadnym obyczajem nie dał odwieść, aż tak z nim po-
 społu do kámiénice wjechał, z wielkim strachem i frásun-
 kiem księdz Krupskiego. Arcybiskup poczał sie był z
 przodku gniewać, ale obaczywszy potym, co sie działo,
 śmiał sie niewymownie i prosił księdz Krupskiego na
 obiad, i tam sie z nim zjednał.

5

10

<8.> Niepotrzebne ceremonije

Ksiądz Myszkowski, biskup płocki, kiedy sie trafiało
 komu przez zdrowie czyjekolwiek u jego stołu pić, prosił,
 aby to siedząc odprawowano; a jesliby już wstawać,
 tedy przynamniej niechajby ci tylko stali, kto pije i do
 kogo pija, bo ci jakokolwiek już mają przyczynę do sta-
 nia. „Ale – powiada – kiedy dwa do siebie pija, a trzeci też
 do nich wstanie, jakoby rzekł: »Pijcie też do mnie!«”.

15

<9.> Wielkiemu panu nie wszytkiego
 baczyć

20

Ocieski, kánclérz koronny, dziwnie się o to gniewał,

kto u

[A4v]

kto, u jego stołu jedząc, obrus kiedy oplusnął. Pánu Wol-
 skiému, kásztelanowi czérskiému, tráfiło sie to, że jedząc
 u niego, oblał obrus. Gospodarz, jáko to był zwykł, oka-
 zał, że mu to niemiło. Co pan czérski obaczywszy, kazał
 chłopcu swému grosz ná stół polożyć, mówiąc: „Niech to
 praczce dádza, áby ten obrus upráłá”.

5

<10.> Potrąwy nieprzyrodzoné

Bárańczuch, Tátárzyn, którego był pan jego w Rzy-
 mie kárdynałowi jednému dárował, kiedy go potym
 po kilku lat jeden z znájomych, tráfiwszy sie do Rzymu, py-
 tał, jáko sie ma, powiedział: „Niedobrze; trawę jész kák
 báran”, dájąc znáć, że mu sie sálatá włoska nie podobála.

10

<11.> Ku temuż

Polak jeden, jechawszy ná náukę do Włóch, nie był tám,
 jeno przez láto, á ná zimę przyjechał záś do domu. Kiedy
 go ojciec pytał, czemu ták rychłó przyjechał, powiedział:
 „Że mię tám przez wszystko láto trawą karmiono, tákżem
 sie bał, żeby mi zimie síaná nie dawano”.

15

<12.> Cierpliwa pámiéc

Król Zygmunt miał ten obyczaj, że záváždy umywá-
 jąc sie, dáwał pierścienié z pálców trzymáć tym czásem

20

które-

B

Kto v iego stole iedzac obrus kiedy oplusnął. pánu Wol-
 skiému Káştelanowi Czerstkiému tráfilo sie to / że iedzac
 v niego oblał obrus : gospodarz / iáko to byl zwykl / oka-
 zał že mu to niemilo. Co pan Czerstki obaczywšy / kazał
 chlopcu swému groš na stól polozyć / mówiac : niech to
 pracze dadza / aby ten obrus vprala.

Potráwy nieprzyrodzoné.

Bránczuch Tátarzyn / którego byl pan iego w Rzy-
 mie Kárdynalowi iednému darował / kiedy go potym
 po kilku lat ieden z znáiomych tráfiwšy sie do Rzymu py-
 tał / iáko sie ma : powiedzial : Nie dobrze / trawe iéš kaš
 báran : daic znać že mu sie salata Wloška niepodobala.

Ku temuz.

Wlał ieden iechawšy ná náuke do Wloch / nie byl tam
 ieno przez lato / á ná žime przyiechal záš do domu : kiedy
 go oyciec pytał / czemu tak rychlo przyiechal : powiedzial /
 že nie tam przez wšytko lato trawa karmiono / takžem
 sie bał / žeby mi žimie siana nie dawano.

Cierpliwa pámieć.

Król Zygmunt miał ten obyczay / že záwždy vmywá-
 iac sie / dawal pierścienie z palców trzymać tym časem /

B

które

któremukolwiek dworzáninowi : Tráfilo sie raz / że siadając inż za stół / przypomniał ich v tego / komu ie był podał / á ten też nie przypomniał. Wroć potym zdéymuac także pierścienie z palców przed wodą / sięgnął sie tenże po nie / któremu ie też był przed tym dał : Król ręki wymylnal / mówiac : Wróćcie mi one pierwéy / com wam był tak roć dał trzymać.

Niepospolitowác sie bárzo z pány.

Tenże Król Zygmunť / iz nigdy sam nie siadł do stołu swégo / ale záwždy któremukolwiek pánu / albo y kúkiem siadac kazał : Ksiadz Naropiński przewiedzial to byl / tak iz niémal záwždy do królewskiego stołu siadał / choć mu nie nie mówiono : Chcac mu tedy to Król omierzić / spytał go przed obiadem inż kiedy miał práwie za stół siadac : Kse Naropiński / wymyślićie sie? wymyl / powiada / Miłosciwy Królu : Idźcieś do domu iesc.

Zárt pánski.

Tenże Król Zygmunť gráciac slusá / iz mu przyšly dwa króla / powiedzial / że ma trzy króle : kiedy go gracze pytali / á trzeci gdzie? A tom ia / powiada / trzeci : y wziął gre.

Niepewny

którémukolwiek dworzáninowi. Tráfiło sie raz, że siadając już zá stół, przepomniál ich u tego, komu je był podał, á ten též nie przypomniál. W rok potym, zdéjmując tákże pierścienié z pálców przed wodą, sięgnął sie tenże po nié, którému je též był przedtym dał. Król ręki umknął, mówiąc: „Wróćcie mi oné piérwěj, com wam był ták rok dał trzymác”.

5

<13.> Nie pospolitowác sie bárzo z pány

Tenże król Zygmunt, iż nigdy sam nie siadł do stołu swégo, ále zázwdy którémukolwiek pánu álbo i kilkiem siadác kazał, ksiądz Naropiński przewiedziál to był, ták iż niémal zázwdy do królewskiégo stołu siadał, choć mu nic nie mówiono. Chcąc mu tedy to król omierzić, spytał go przed obiádem, już kiedy miał práwie zá stół siadác: „Ksze Naropiński, umyliście sie?”. „Umył – powiáda – Miłóściwy Królu”. „Idźciéž do domu jeść!”.

10

15

<14.> Żárt páński

Tenże król Zygmunt grájąc flusá, iż mu przyszyły dwá króla, powiedziál, że ma trzy króle. Kiedy go gracze pytáli: „á trzeci gdzie?”, „á tom ja – powiáda – trzeci”; i wziął grę.

Niepewny

[Bv]

<15.> Niepewny dłużnik

Gámrat árcybiskup, iz był pan hojny, co zá tym więc rádo chodzi, był též i dłużny. Á gdy mu przypominano od kogo, áby o tym myślił, jákoby dłużnikowi záplácić, „dosyć-em ja – powiáda – myślił, gdzim pieniędzy miał dostać, niechajże též ón myśli, skąd mu je zápláca”.

5

<16.> Ku temuž

Tenže był winien pewná sumę pieniędzy ks<i>iędzu</i>, w którój iz był juž ná poły zwątpił, przecię przynamniej chodził ná káždy dzień do jego stołu. I kto go jeno pytał: „Dokąd idziesz?”. „Idę – powiáda – swoje pięćset złotych odjádác u księdzá árcybiskupá”.

10

<17.> Łgarze

Stáńczyk powiádał, že niemász więtszych łgarzów w Polsce, jeno árcybiskup Gámrat á Máciejowski, biskup krákowski, bo ów powiádał wszystko: „Wiém”, á nie wiedział nic, ten záś mówił rad: „Wierę, nie wiém”, á wszystko wiedział.

15

<18.> Odpowiedź niespodziewána

Ziemiánin jeden w Polsce, ożeniwszy sie, w kilká nie-

20

dziel

B2

Niepewny dłużnik.

Gámrat Arcybiskup / iż był pan hojny / co zá tym wiec rádo chodzi / był też y dłużny : á gdy mu przypominano od kogo / aby o tym myslil / iákoby dłużnikowi zapłacić : Dosyćem ia / powiáda / myslil / gdziem pieniędzy miał dostać / niechayże też ón myslil zkad mu te zapláca.

Ku temuz.

Tenże był winien pewną summe pieniędzy £. w której iż był inż nápoly zwatpil / przecie przynamniéy chodził ná každý dzień do iego stolu : y kto go ieno pytal / dokad idziesz : ide / powiáda / swoje pieć set złotych odiadać v kšiedzá Arcybiskupa.

Lgarze.

Stánczyk powiádał / że niemáš wietšych lgarzów w Polsce / ieno Arcybiskup Gámrat / á Mácielowski Biskup Krakowski : bo ów powiádał wšytko / wiem / á nie wiedział nic : ten zaś mówil rad / wiere niewiém / á wšytko wiedział.

Odpowiedz niespodziewána.

Zemianin ieden w Polsce oženiwšy sie / w kilká nie-

dziel zastał a żona leży w pologu / y pocznie okna co były
zastłonięte oddzierać / y frąsować sie : A żona leżąc / Nie
frąsuy sie / powiada / niefrąsuy / nie twoiec.

NA seymie Lubelskim 1569. kiedy byli panowie Lite-
wscy przed skonczeniem wniey cicho wiechali / między in-
szemi żarty / których było niemalo / te dwa wierszyki na
ścienie było napisano :

Litwa znami wniey uczyniła stroyna :

Uciekli / zostawiwszy Haraburde z Woyna.

A to na ten czas byli dwa pisarze Litewscy / którzy byli
przy Kancellariiey zostali : Jakoby miasto wniey burda
y woyna.

ZJemianin ieden sędł przez kościół / gdzie na ten czas
niemala liczba kapłanów biskup poświęcał. A spyta coby
to za ceremonie były : Odpowiedział mu ieden : że to są
Akolitowie / co ie Biskup świeci. Rozumiem / powiada :
na nasze to pszenice wróble.

CJećtercki w Radomskiej ziemi / wstyskawszy jaká pod
oknem / który wywróciwszy niebácznie słowa / tak spie-
wał : Jezus Judasza przedał / zc. Dobrze tak / powia-
da / bo go on téż był przedtym przedał.

SJemiencki w Radomskiej ziemi mieszkając w mili od

Klasztorá

dziel zastał, á żoná leży w połogu. I pocznie okná, co były zászlonioné, oddziérác i frásowác sie. Á żoná leżąc: „Nie frásuj sie – powiáda – nie frásuj, nie twojeć!”.

<19.> Ná séjmie lubelskim 1569, kiedy byli pánowie litewscy przed skończeniem unijéj cicho ujecháli, między in-
szými zártý, których było niemáło, té dwa wierszyki ná
ścienié było nápisáno:

Litwá z námi unijá uczyniła strojná,

Uciekli, zostáwiwszy Háráburdę z Wojná.

Á to ná ten czas byli dwa pisárze litewscy, którzy byli
przy kánceláryjéj zostáli, jákoby miásto unijéj – burdá
i wojná.

<20.> Ziemiánin jeden szedł przez kościół, gdzie ná ten czas
niemáłą liczbę káptánów biskup poświęcał. I spyta, co by
to zá ceremonije były. Odpowiedział mu jeden, że to są
ákolitowie, co je biskup święci. „Rozumiém – powiáda –
ná nászę to pszenicę wróble”.

<21.> Ciecierski w ródmskiej ziemi, usłyszawszy żaká pod
oknem, który, wywróciwszy niebácznie słowá, ták spié-
wał: „Jezus Judaszá przedał” etc., „dobrze ták – powiá-
da – bo go ón téż był przedtým przedał”.

<22.> Siemieński w ródmskiej ziemi, mieszkájąc w mili od

klasztorá

[B2v]

klasztora, ábo bližej, sieciechowskiého, iż to ludzie nań
 wiedzieli, że około żony był niejako *zelosus*, przy biesie-
 dzie u niego w domu umyślnie wzmiánkę około wtár-
 gnienia Tátarów uczyniono. Tám, gdy káždy swé widze-
 nie, jáko w tákiéj trwodze, powiádał, gdzie by sie z żoną
 i z dziećmi udác, pytáli Siemieńského: „á ty gdzie z
 swoją?” . Drugi, siedząc podle niego: „Nie wiem, gdzie in-
 dziej, jeno do klasztorá” . Á Siemieński zátym: „Á wié go
 diabeł, komu by sie piérwéj bronić, czy Tátaróm od mu-
 ru, czy mnichóm od żony” .

5

10

<23.> Pan Dębieński, kánclérz koronny, májac poruczenie
 od króla, áby pewną sprawę, która sie ná ten czás toczyła
 przed królem, ná inszy dzień odłożył, témi słowy powie-
 dział: „W téj á w téj rzeczy ták Król Jego M<iłość> dekret
 czyni” etc., „á tę drugą odkłáda do sądného dnia” – miásto
 tego, co miał rzéc: „do sądowého dnia” . Ále ták podobno
 chciał tknąć kunktacyjéj, która zbytnia była.

15

PIEŚNI KILKÁ JANÁ KOCHÁNOWSKIÉGO

Pieśń 1

20

Pewieném tego á nic sie nie mylę,
 Ze bądźz zá dlugą, bądźz zá krótką chwilę,

Ábo

B3

Klasztorá / ábo bliżey Sieciechowskiego / iż to ludzie nam
wiedzieli / że okolo żony był nieiako zelozus / przy biesie-
dzie v niegoż w domu / vmyślnie wzmianke okolo wtár-
gnieniu Tatarów uczyniono / tam gdy każdy swé widze-
nie iako w takiéy trwodze powiadał / gdzieby sie z żona
y z dziećmi vdać / pytali Siemienskiego / á ty gdzie z
swoią ? Drugi siedzac podle niego : Niewiem gdzie in-
dziey / ieno do klasztorá. A Siemienski zátym : A wie go
diabel / komuby sie piérwey bronic / czy Tataróm od mu-
ru / czy Mnichóm od żony.

WAn Debienski Kancelerz Koronny / máiac pouczenie
od króla / aby pewną sprawe która sie na ten czas toczyła
przed królem / na inšy dzień odložyl. Témí słowy powie-
dział : W téy á w téy rzeczy / tak Król Je^o III. dekret
czyni / zc. A te druga odkłada do sadnego dnia / miásko
tego co miał rzec / do sadowého dnia : Ale tak podobno
chciał tknąć funktaću / która zbytnia była.

PIESNI KILKA
IANA KOCHANOWSKIEGO.

Piesn I.

BWieném tego / á nic sie niemyle /
Je / bądź zá dluga / bądź zá krótká chwile /

Albo w okrecie całym doniesiony :
 Albo na desce biédny przyplawiony :
 Bede iednak v brzegu/
 Gdzie daley niemasz biegu :
 Lecz odpoczynek/ y sen nieprzespany/
 Tak panóm/ iako chudym zgotowany.

Alé ná swiecie kto tak głupi żywie/
 Zeby niepragnął przeiechac szesliwie/
 Drog niebiesiecznych/ á vsé niepogody/
 A skurmów stogich/ krom swéy znaczney skody?
 Lecz tylko ze pragniemy/
 Ale nierozumiemy/
 Czego sie trzymac/ iako sie sprawowac/
 Zeby nieprzyszlo nakoniec bobrowac.

A chytré morze/ ile znakomitych/
 Tyle pod woda żywi skal zakrytych.
 Tu siedzi/ zlotem/ czesc koronowana :
 Tu lekkim piórem slawa przyodziana :
 Tu chwosc nieszczesliwa/
 Zbiera/ á nie vzywa.
 Tu luba rostos/ y zbytek wyrzutny/
 Pod niemi nedza predka/ y zal smutny.

Támże y krzywda/ y zazdrosc przekleta/
 Przed ktora biada zawždy cnota swieta.
 Wiec iesli czlowiek iedne skale minie/
 Wnet ná to miejsce ná insha naplynie :
 Tak iz snadz namedzsemu
 Trudno pogodzic temu/
 Aby przynamniéy wieznac/ ábo zbledzic
 Niemiał/ chyba gdy kogo Pan chce rzedzic.

Wódzu prawdziwy/ y wieczna swiatlosci/
 Vskrom z laski swéy mojskie nawalnosci.

A podnies

- 5 Álbo w okręcie całym doniesiony,
 Álbo ná desce biédnej przypláwiony,
 Będę jednák u brzegu,
 Gdzie dáléj nié mász biegu,
 Lecz odpoczynek i sen nieprzespány, 5
 Ták pánóm, jáko chudym zgotowány.
- 10 Ále ná świecie kto ták głupi żywie,
 Żeby nie prágnął przejechać szczęśliwie
 Dróg niebezpiecznych, á uśc niepogody
 I szturmów srogich króm swéj znacznej szkody? 10
 Lecz tylko że prágniemy,
 Ale nie rozumiémy,
 15 Czego sie trzymać, jáko sie spráwować,
 Żeby nie przyszło ná koniec bobrować.
- Á chytré morze, ile znákomitych, 15
 Tyle pod wodą żywi skał zákrytych.
 Tu siedzi złotem Cześć koronowána,
 20 Tu lekkim piórem Sławá przyodziana,
 Tu Chciwość nieszczęśliwa
 Zbiéra, á nie używa. 20
 Tu luba Rozkosz i Zbytek wyrzutny,
 Pod niemi Nędzá prędká i Żal smutny.
- 25 Támże i Krzywdá, i Zazdrość przeklęta,
 Przed którą biáda záváždy Cnotá święta,
 Więc jesli człowiek jednę skálę minie, 25
 Wnet ná to miejsce ná inszá náplynie,
 Ták iz snadź namędrszému
 30 Trudno pogodzić temu,
 Áby przynamniej więznąć ábo zbłądzić
 Nié miał, chyba gdy kogo Pan chce rzędzić. 30
- Wódku prawdziwy i wieczna Świátłości,
 Uskróm z láski swéj morskié nawałności,

Á podnieś

[B3v]

A podnies ogień portu zbawiennego :
 Na który patrząc moglibysmy tego
 Morza chytręgo zdrady
 Przebydź / bez wszelkię wady :
 A odpoczynąc po tym żeglowaniu /
 W długim pokoju / y bezpiecznym spaniu.

Pieśń II.

N Jęma świat nie trwałego : á to bázro grzeczy /
 Jáki liścia / taki jest rodzay y człowieczy.
 Ale rzadki / coby te powieść Homerowe /
 Przypuściwszy do vsu / wlepił sobie w głowe.
 Bo każdego swa własná nadziejá wwodzi /
 A ledwie sie z człowiekiem zaraz nieurodzi.
 Póki zakwitła mlodosć stoi w swoiëy mierze /
 Lekka myśl / niepodobné rzeczy przed sie bierze :
 O stárosći nie myśli / ani ná smierec pomni /
 A w dobrym zdrowiu będąc choroby niewspomni.
 Szalony ludzki rozum / ani oni znáją /
 Jáko mlodosć / y żywot przedko wpływają.
 Co ty wiedząc / bądź ciérpliw do kresu żywota /
 Strzegąc sie / ile możesz / troski á kłopotá.

Pieśń III.

Ko śmiertelné Boga niewidziáło /
 Próznoby sie tym kiedy chlubić miáło.
 Lecz ón w swych sprawách jest tak znakomity /
 Ze naprostszemu niemoże bydź skryty.
 Kto miał rozumu / kto tak wiele mocy ?
 Ze świat postáwił krom żadney pomocy ?

Kto

Kto władnie niebem : kto gwiazdami rządzi :
Ze sie z nich żadna nigdy nieobłądzi.

Za czyia sprawą wędnie słońce chodzi :
A miesiąc świeci / kiedy noc nādchodzi :
Kāżdy znać musi króm wśelākiej zwādy /
Ze sie to dzieie wśytko z Pāniskiej rādy.

Jego porządkiem lato wiosne goni /
A czynna iesień przed zimą sie chroni.
Ten opatruie / że morze nie wzbierze /
Choć wśytki rzeki w swoje łono bierze.

A to nas namniēy niechay nie obchodzi /
Ze nād niewinnym czasem zły przewodzi.
Albo że gorzky świat powoli maia /
A dobzy rychley niedostatek znaia.

Wśytko to Pan Bóg wyróci na nicé :
Jeno kto wezrzy w iego táemnice /
Jako nakoniec zły przecie wypada /
A dobry w iego maieścacie siada.

Toc grunt wśytkiego / bysiny Bogā znāli /
A iemu sprawe wśego przypisāli.
Kto sie za času tego nie napiie /
Czlowiek na świecie niepobożny žiie.

Tego swych dzieatek stārky nauczaycie /
To wychowanie synóm wāszym daycie :
A niech nie beda nāzbyt pieśczoneimi /
Niech przywykaiā spāc na gotey žiemi.

A skoro ktōry dorosćie swēy miary :
Niechay sie w polách wgania z Tātary.
Niech wzdycha žonā meżnego Tirānnā /
Pātrząc nań z murów : y dorosła Pānnā.

Diekstetysß /

- Kto władnie niebem? Kto gwiazdami rządzi,
 Że się z nich żadna nigdy nie obłądzi?
- 10 Zą czyją sprawą we dnie słońce chodzi,
 Á miesiąc świeci, kiedy noc nądchodzi?
 Kąždy znać musi króm wszelákíej zwądy, 5
 Że się to dzieje wszystko z Pńńskíej rády.
- 15 Jego porządkiem Látó Wiosnę góni,
 Á czujna Jesień przed Zimą się chróni.
 Ten opátruje, że morze nie wzbierze, 10
 Choć wszystkie rzeki w swoje łono bierze.
- 20 Á to nas namniej niechaj nie obchodzi,
 Że nąd niewinnym czasem zły przewodzi,
 Álbo że gorszy świat po woli mają,
 Á dobrzy rychlój niedostátek znają.
- 15 Wszystko to Pan Bóg wywróci ná nice,
 Jenó kto wejźrzy w jego tájemnice,
 Jáko ná koniec zły przecię wypada,
 Á dobry w jego májestacie siada.
- 25 Toć grunt wszystkiego, byśmy Bogá ználi
 Á jemu sprawę wszego przypisáli, 20
 Kto się zą czasu tego nie nápije,
 Człowiek ná świecie niepobożny żyje.
- 30 Tego swych dziątek, stárszy, náuczajcie,
 To wychowánié synóm wászym dajcie, 25
 Á niech nie będą nązbyt pieszczonými,
 Niech przywykáją spáć ná gołej ziemi.
- 35 Á skoro który doroście swój miáry,
 Niechaj się w polách ugania z Tátáry.
 Niech wzdycha żoná mężného tyránna,
 Pátrząc nań z murów, i dorosła pánná: 30

Niestetyż

[B4v]

- Niestetyż, by ten najeznik ták młody,
 Nie popadł jákiéj znákomitéj szkody,
 Jesli gdzie ná lwá nieborak ugodzi,
 40 Który po szyję we krwi ludzkiéj brodzi.
- Przed śmierciá żaden schronić sie nie może; 5
 I piérzchliwému prędkość nie pomoże.
 Ázaż nie lepiéj sławy swéj popráwić,
 Niż, prózno siedząc, w cieniu wiek swój tráwić?
- 45 Męstwem Achilles, męstwem Hektor słynie,
 Á ich pámiątká wiecznie nie záginie. 10
 Męstwem Alcydes do niebá sie dostał,
 I Polluks bogiem nieśmiertelnym został.

Pieśń 4

- Kiedyby kogo Bóg był swémi słowy
 Upewnił, że miał czasu wszelákiégo 15
 Strzec od złych przygód jego biednéj głowy,
- 5 Miałby przyczynę żáłowác sie swégo
 Nieszczęścia, plácząc, że mu sie nie zstało
 Dosyć ták zacnéj obietnicy jego.
- Ále że Bogu z námi sie nie zdáło 20
 Ták postępować, prózno nárzékamy,
 Ze sie co przeciw myśli nam przydáło.
- 10 Wszyscy w niepewnéj gospodzie mieszkamy,
 Wszycysmy pod tym právem sie zrodzili,
 Ze wszem przygodóm jáko cél być mamy. 25
- 15 Ná tym rzecz wszytká, żebyśmy nosili
 Skromnie, cokolwiek ná człowieká przyjdzie,
 Á w niefortunie názyt nie tesknili.

Plácz

C

Niestetyś/ by ten naieżnik tak młody /
 Niepopadł iakiéy znakomitey škody :
 Jeśli gdzie ná Lwa nieborak vgodzi/
 Który po syie we krwi ludzkéy brodzi.
 Przed śmiercią żaden schronić sie niemože :
 A pierzchliwému předkosć nie pomože.
 A zaż nielepíey slawy svéy poprávic/
 Tíż prózno siedząc w cieniu wiek swóy trávic ?
 Męztwem Achilles/ męztwem Zektor słynie/
 A ich pámiatka wíecznie niezáginie :
 Męztwem Alcides do niebá sie dostał/
 A Pollux bogiem nesmiertelnym został.

Pieśń III.

KJedyby kogo Bóg był swémi słowy
 Vpewnil že miał času wśfelákiego
 Strzedz od złych przygód/ iego biednéy głowy :
 Miałby przyczynę/ żalować sie swégo
 Nieszczęścia/ plácząc/ že mu sie nie sstało
 Dostć/ tak zacnéy obietnicy iego.
 Ale že Bogu známi sie niezdáto
 Tak postępować: prózno nárzékamy
 Ze sie co przeciw mysli nam przydáto.
 Wśyscy w niepewnéy gospodzie mieszkamy:
 Wśyscysmy pod tym právem sie zrodzili/
 Ze wśem przygodóm/ iáko cěl/ bydz mamy.
 Ná tym rzecz wśytká / žebyśmy nosili
 Skromnie/ cokolwiek ná człowieká przydzie :
 A w niefortunie názyt nie testnili.

Plącz/ albo nie plącz/ z drogi swęy nie zydzie
 Bockie przeyzrenie/ prózno sie kto zdzięra :
 Niewola ciągnie/ choć kto nie rad idzie.

Nadzięta dobra sercá niech podpięra :
 Żaż to/ że źle dziś/ ma źle bydz y potym :
 Jedenże to Bóg/ co y chmury zbięra :
 A co rozświęca niebo słońcem złotym.

Pieśn V.

Panie/ iáko bázno błędza/
 Któzy cie niecbáłym sędza :
 A iż práwie żadnéy rzeczy/
 Niechcesz mieć ná swoięy pięczy.

Niewiém/ czego wiecéy trzebá/
 Przeciwko nim świádcza niebá :
 Świádcza gwiazdy niezliczoné/
 Ná powietrzu zápaloné.

Kiedy słońce swęgo wschodu/
 Albo chybito zachodu :
 Kiedy miesiąc iásné rogi/
 Skłónil od swęy zwykley drogi :

Tóž nam y ziemiá zeznawa/
 Która peronnych czasów dawa/
 Zbożá w wielkięy obfitosci/
 Synóm ludzkim ku żywnosci.

Niechay źli we zlocie chodza/
 A nad lepsięmi przewodza :
 Jednáž złé sumnienie máia/
 Sądú twęgo sie lekáiz.

A ia páz

Płacz albo nie płacz, z drógi swój nie zydzie
 Boskie przejrzenie, prózno sie kto zdziéra:
 Niewola ciągnie, choć kto nierad idzie.

20 Nádziejá dobra sercá niech podpiéra,
 Zaż to, że źle dziś, ma źle być i potym? 5
 Jedenże to Bóg, co i chmury zbiera,
 I co rozświéca niebo słońcem złotym.

Pieśń 5

Pánie, jáko bárzo błądza,
 Którzy cię niedbálym sądza, 10
 Á iż práwie żadnéj rzeczy
 Nie chcesz mieć ná swojej pieczy.

5 Nie wiem, czego więcéj trzebá;
 Przeciwno nim świádczą niebá,
 Świádczą gwiazdy niezliczoné, 15
 Ná powietrzu zápaloné.

10 Kiedy słońce swégo wschodu
 Álbo chybiło zachodu?
 Kiedy miesiąc jásné rogi
 Skłónił od swéj zwykléj drógi? 20

15 Tóż nam i ziemiá zeznawa,
 Którá pewnych czasów dawa
 Zbożá w wielkiéj obfitości,
 Synóm ludzkim ku żywności.

20 Niechaj źli we złocie chodzą
 I nád lepszými przewodzą,
 Jednak źlé sumnienié mają,
 Sądu twégo sie lękájá. 25

Á ja, pá-

[Cv]

- Á ja, pátrzájác z dáleká
Ná szczęście złégo człówieká,
Im dáléj, tymém pewniejszy,
Ze jest żywót pósledniejszy.
- 25 Bo, żeś ty Pan spráwiedliwy, 5
Nie podoba-ć sie złośliwy,
Á jesli mu tu nie płácisz,
Musi czás być, gdzie go strácisz.
- 30 Wzywałém cię, wieczny Boże, 10
Idąc wieczór ná swé łoże;
Wzywałém cię o pólnocy,
Á byleś mi ku pomocy.
- 35 Nieprzyjaciél stał náde mną, 15
Mógł uczynić wszytko ze mną;
Spałem jáko zárzezány,
Ón mi nie śmiał zádáć rány.
- 40 Á ná piérwsze mé ocknienie 20
I słów kilká przemówienie,
(Pánie, znác, żeś mię ty brónił)
Uciekł, á nikt go nie gónił.
- Á co mnie był nágotował,
To sam máło nie skosztował,
Bowiém od wielkiégo stráchu,
Wypadł oknem ná dól z gmáchu.
- 45 Áni miecz, áni mię siłá 25
Zléj przygody obróniłá,
Jeno szczéra łáská twojá,
Co wyznawa duszá mojá.
- 50 I pójdę do dómu twégo, 30
Á w pószczodku zboru wszégo
- Będę-ć

A ia patrząc z daleką/
 Na szczęście złego człowieka:
 Im dalej/ tymém pewniejszy/
 Że jest żywot posledniejszy.
 Bo żeś ty Pan sprawiedliwy/
 Niepodobac się złościwy.
 A jeśli mi tu nieptácisz/
 Musi czas bydz/ gdzie go strácisz.
 Wzywalem cie wieczny Boże/
 Idac wieczór na swé łozę:
 Wzywalem cie o północy/
 A byles mi ku pomocy.
 Nieprzyiaciel stał nademną/
 Mógł uczynić wszystko zemną:
 Spałem/ iáko zarzeszany/
 On mi niesmiał zádac rány.
 A na piérwsze mé ocknienie/
 A słów kilka przemówienie/
 Pánie/ znać żeś mie ty brónił:
 Dciéłł/ á nikt go niegónił.
 A co mnie był nágotował/
 To sam máło nieskoftował:
 Bowiém od wielkiego stráchu/
 Wypadł oknem nádół z gmáchu.
 Ani miecz/ ani mie siła/
 Złéy przygody obrónitá:
 Jeno széera láská twoiá/
 Co wyznawá duszá moiá.
 A póyde do domu twégo/
 A w posrzedku zboru wsego/

Bedeć mój Pánie dziekował
Z láski twóej/ żeś mie zachował.

A ludzie zapámietáli/
Którzy spraw twych niepoználi:
Niechaj dziś ná oko znáją/
Ze cie dobrzy stróžem máją.

A przepuścili co ná nie/
Zlituieš sie ząsie/ Pánie :
Jáko wiec y złym sowito/
Pláćiš zątrzymáne myto.

Pieśń VI.

Coby ty/ wrodziwa Zánno, ná to dáła/
Aby tá twojá głádkość wiecznie ztobą trwála :
Wierze w tym wieku młodym áni misliš o tym :
Ale byś też y dobrze myslitá/ nic potym.
Bo cząs nie da trwác żadney rzeczy w iedney mierze/
A iáko wšytko niesie/ ták ząs wšytko bierze.
Widzialem iá poránu piékny kwiat przyiemny/
A widzialem ząs wieczór zwiédly/ y niŹzemny.
A dzewá/ które teraz odziały sie w liście/
Złupi z tego wbióru / mrožney žimny przyšćie.
W tymże práwie y człowiek/ á w goršym : bo kwiaty/
A dzewá/ w rok wetuią ząwždy swéy wtráty/
Odmladzáięc sie znowu : ále człowiekowi/
Kiedy sie raz ná twarzy žimá postánowi/
A włos śniegiem przypádnie/ gęsta wiosná minie/
Tżiżli z głowy przežiebléy ten žimny rok zginie.
Czemu icelén piérzchliwy lášťawše ma bogi/
Któremu wolno zrzucić pochodzone rogi ?

Czemu

Będe-ć, mój Pánie, dziękował,
Z łáski twéj żeś mié záchował.

Á ludzie zápamiętáli,
Którzy spraw twych nie poználi,
55 Niechaj dziś ná oko znáją, 5
Że cię dobrzy stróżem máją.

Á przepuściszli co ná nie,
Zlitujesz sie zásię, Pánie,
60 Jáko więc i złym sowito 10
Płácisz zátzymáné myto.

Pieśń 6

Co by ty, urodziwa Háнно, ná to dáłá,
Áby tá twojá gładkość wiecznie z tobą trwála?
Wierzę, w tym wieku młodym áni myślisz o tym,
5 Ále byś téż i dobrze myśliłá, nic po tym. 15
Bo czás nie da trwác żadnéj rzeczy w jednéj mierze,
Á jáko wszystko niesie, ták zás wszystko bierze.
Widziałem ja po ránu piękny kwiać przyjemny,
Á widziałem zás wieczór – zwiędły i nikczemny.
10 I drzewá, które teraz odziały sie w liście, 20
Złupi z tego ubioru mroźnéj zimy przyszcie.
W tymże práwie i człowiek, á w gorszym, bo kwiać
I drzewá w rok wetują zázwdy swéj utráty,
Odmładzając sie znou; ále człowiekowi
15 Kiedy sie raz ná twarzy zimá postánowi, 25
Á włos śniegiem przypadnie, gęsta wiosná minie,
Niżli z głowy przeziębłéj ten zimny rok zginie.
Czemu jelén piérzchliwy łáskáwsze ma bogi,
Którému wolno zrzucić pochodzoné rogi?

Czemu

[C2v]

20 Czemu wąż fortunniejszy, który z przyrodzenia
Káždy rok wiotché látá ná młodá plec mienia?
Człowiek, choć wyraz Boży, niesposobny ná to,
Áni nálaźl fortélu ná szedziwé láto. 5
Oszukały się królá tessálskiégo cory,
Á ojca nieboraká jeszcze bárziej, który
25 Dáć gárdło musiał dla ich głupiej pobożności,
Bo życząc mu nowych lat i piérwszej młodości
W nádzieję ziół schwalonych spólnie go zabiły,
Zeby w rzeczy stará krew' z niego wycédziły. 10
Potym go czarownicá w kociel wrzácéj wody
30 Wrzuciła między zioła, á ten, nie rzkać młody,
Ále áni wstał żywy. Jáko by to było
Kosztowné ziele, co by sto lat wypárzyło!
Przeto, póki pánuje wiosná w twarzy twojéj, 15
Daj się, Háнно, nápatrzyć wdzięcznéj krasy swojéj,
35 Którá nie da nic naprzód áni Fosforowi,
Kiedy napiękniej z morzá wynika ku dniowi.
Á wy, málárze, i wy, co mármór cieszećie,
Jesli przyszlému wieku záchowáć się chcećie, 20
Málujćie tę piékną twarz i rzeźćie w kámiéniu.
40 Nie był jáko żyw Zewksis w takim podziwieniu
Áni zacny Fidyjás, jáko wy możecie
Z téj tylko sáméj sztuki sławni być ná świecie. 25
Ja ná fárbách málárskich nic się nie rozumiém,
Tákże wiele z mármórem postępowáć umiém,
45 Ále wiérszem ozdóbnym i rymy gładkiém
Mam nádzieję, że z mistrzmi porównam dobrémi.
Témi ja przeciw długim látóm się zástawię,
Á zá chęćią cnych bogiń imię twé wybáwię 30
Z niepámięci nieszczęsnéj, że o twéj urodzie
50 Będzie wiek pozny wiedział i po nászym schodzie.
Nie była wiecznie gładka sławná páni oná,
Dla któréj mocná Trojá z gruntu wywróconá.

By ją

C3

112

Czemu waz fortunnieyszy ktory z przyrodzenia/
 Kazdy rok wiotche lata na mloda plec mienia ?
 Czlowiek choc wyraz Bozy/ niesposobny na to/
 Ani znalaz fortelu na bedzive lato.
 Ofukaly sie krola Tessalskiego cory/
 A oycá nieboraká iesze barzicie/ ktory
 Dac gardlo musial/ dla ich glupiey poboznosci :
 Bo zyczac mu nowych lat / y pierwszey mlodosci /
 W nadzieie ziól zchwalonych/ spólnie go zabily/
 Zeby wrzeczy starz krew z niego wycádzily.
 Potym go czarownica w kociel wrzacey wody
 Wrzucila miedzy ziola : a ten nierz kac mlody/
 Ale ani wstal zywy : iakoby to bylo
 Kostowne ziele/ coby sto lat wyparzylo.
 Przeto poki panue wiosna w twarzy twoiey/
 Day sie/ Hanno/ napatrzyc wdzieczney krasy swoiey :
 Ktora nie da nic naprzod ani Phosphorowi/
 Kiedy napietniey z morza wynika ku dniowi.
 A wy malarze/ y wy/ co marmór ciesecie/
 Jesli przyszlemu wieku zachowac sie chcecie :
 Maluycie te piekna twarz/ y rzezcie w kamieniu.
 Nie byl iako zyw Dewyis w takim podziwieniu :
 Ani zacny Phidiás/ iako wy mozecie/
 Stey tylko samey sztuki/ slawni bydz na swiecie.
 Ja na farbách malarskich nic sie nierozumiem/
 Takze wiele z marmórem postepowac vmiem :
 Ale wiersem ozdobnym/ y rymy gladkiemi/
 Mam nadzieie / ze z mistrzmi porównam dobreimi.
 Temi ia przeciw dlugim latóm sie zastawie/
 A za chcecie cnych bogin / imie twe wybawie
 Z niepamiéci nieszczesney : ze o twey vrodzic/
 Bedzie wiek pozny wiedzial/ y po naszym schodzie :
 Nie byla wiecznie gládka slawna pani ona/
 Dla ktorey mocna Troia z gruntu w ywrócona.

By ia był Parys poznał w śóstyndzieszym lecie/
 Nigdy by był téy trwogi nie wzbudził ná świećcie.
 Ale iednak/ co iéy wiek lákomy vszkodził/
 To swym pisinem zyczliwy poeta nagrodził.
 Zá co/ niewiem/ przecz go Bóg slepoty niezbauił/
 Ponieważ Stezychora o wzrok był przyprawił/
 Ze też ista śmiał ganic rymem vszczepliwym;
 Ale to potym odwołał piórem osobliwym,
 Ja ztąd oczu nie stráce/ y w tym bede staty/
 Ze chwalcie nie omieškam/ co iest godno chwały.
 Bo nie leda/ Bóg/ iáko swych dárow rozdawa/
 Tému láskawsy/ komu co nád ludzi dawa.
 Przeto tuś dobrze/ Szanno wrodziwa/ sobie/
 Z twoich dárow znać/ że Bóg iest láskawym tobie.
 Który iáko ozdobe y piekność śacnie/
 Ten czyn/ niezmiersonego światá okázuie/
 Tak pieknie zbudowany: kto sklepowi temu/
 Nadobnemi gwiazdami ślicznie śádzonému/
 Nádziwować sie moze: kto nocoswiétnego
 Miesiącá/ ábo ślonicá niespracowaného/
 Nápátrzył sie do woleý/ lubo ráno wstáie/
 Lubo tu wieczorowi przedki bieý podáie?
 Taki wiec z swéy łóznice nowy oblubieniec
 Wychodzi/ ná nim złoty płasz y złoty wieniec
 Perlami przeplátány/ goré znákomity/
 Jego zewšech namulśéy dar niepospolity.
 Ale y ziemiá nie iest bez swoiéy ozdoby/
 Bo y te Bóg ofláhcil dziwnemi sposoby:
 To górami/ to lásy/ to krystalowemi
 Rzekámi: to lákami pieknie kwitnacémi,
 A w polý ia przepasał morzem prérwanány/
 Prosto iáko by pásem srebrem okowaným,
 Taki przedewšytkimi/ polem rozmierzonym/
 Leći obrzym wdátny pedem niewściagnioným.

Tego

By ją był Parys poznał w szóstymdziesiątym lecie,
 Nigdy by był tój trwogi nie wzbudził ná świecie,
 55 Ále jednák co jój wiek łákomy uszkodził,
 To swym pismem życzliwy poétá nágrodził.
 Zá co, nie wiem, przécz go Bóg ślepoty nie zbáwił, 5
 Ponieważ Stezychorá o wzrok był przypráwił,
 Że tęż istá śmiał gánić rymem uszczypliwym,
 60 Ácz to potym odwołał piórem osobliwym.
 Ja stąd oczu nie stráćę i w tym będę stały,
 Że chwalić nie omieszkam, co jest godno chwały, 10
 Bo nie ledá Bóg jáko swych dárów rozdawa,
 Tému łáskáwszy, komu co nád ludzi dawa.
 65 Przeto tusz dobrze, Háнно urodziwa, sobie;
 Z twoich dárów znáć, że Bóg jest łáskáwym tobie;
 Który jáko ozdóbę i piękność szácuje, 15
 Ten czyn niezmiersoného swiátá okázuje,
 70 Ták pięknie zbudowány. Kto sklepowi temu,
 Nadobnémi gwiazdami ślicznie sádzonému,
 Nádziwować sie może? Kto nocoświétného
 Miesiącá ábo słońcá niesprácowáného 20
 Nápátrzył sie do woléj, lubo ráno wstáje,
 Lubo ku wieczorowi prędki biég podáje?
 75 Táki więc z swéj łóznice nowy oblubieniec
 Wychodzi; ná nim złoty płaszcz i złoty wieniec,
 Perłámi przeplátány, goré znákomity, 25
 Jego ze wszecz namilszój dar niepospolity.
 (Ále i ziemiá nie jest bez swójój ozdoby,
 80 Bo i tę Bóg oszláchcił dziwnémi sposoby:
 To górámi, to lásy, to kryształowémi
 Rzékámi, to łákámi pięknie kwitnáćémi; 30
 Á w poly ją przepasał morzem urównány,
 Prosto jákoby pásem śrębrem okowány).
 85 Táki przede wszytkimi polem rozmierzonym
 Leci obrzym udátny pędem niewściagnionym.

Tego

[C3v]

	Tego ná krésie czeka álbo trynóg drogi, Álbo prędkí kón, álbo bawól złotorogi.	
	To tákié, co widzimy. Cóz, gdzie nászé oczy	
90	Dosiąc nie mogą? Gdzie myśl, która niebem toczy, Gdzie sámá piękność świeci i kształty wszech rzeczy?	5
	Nie może tego pojąć mdły rozum człowieczy.	
	Dar Boży tedy gładkość á dar známienity, Bo jesli go ten nie da, zinađ nienábyty.	
95	Jáko są inszé rzeczy, których człowiek może Zá swym stárániém dostać, tu nic nie pomoże.	10

Pieśń 7

	Bodaj ci złé dni! Nie chcesz mię miłować; Bych sie czuł, mógł ci bych już podziękować. Biądáz mnie ná cię, to mi głowę psujesz;	
	Ináčéj nie wiem, jeno mię czárujesz.	15
5	Przypátrując sie twéj cudnéj postáwie, Drugi by przysiągł, iżes mu już práwie. Biądáz mnie ná cię etc.	
	Ináčéj nie wiem etc.	
	Nie obiecujesz áni téz odmawiasz, Jeno mię słowy próznými zábawiasz.	20
10	Biądáz mnie ná cię etc.	
	Ináčéj nie wiem etc.	
	Wszystko sie boisz, áno nie masz kogo; Nie káždyć kása, co to pátrza srogo.	25
15	Biądáz mnie ná cię etc.	
	Ináčéj nie wiem etc.	
	Mam z sobá więcej niż dosyć kłopotá, Á wszystko mi sie zda, że ciągnę kotá.	
	Biądáz mnie ná cię etc.	30
20	Ináčéj nie wiem etc.	

Nie karmże

[C4]

Tego ná krésie czeka / álbo trynóg drogi/
 Albo predki kón / álbo bawól zlotozogi.
 To také/ co widzimy. Cóz gdzie náše oczy
 Dosíac niemoga : gdzie mysl/ która niebem toczy/
 Gdzie samá piekność swieci / y kštalty wšech rzeczy :
 Niemože tego poiac mdly rozum człowieczy.
 Dar Boży tedy gładkosć / á dar známienity :
 Bo iesli go ten nie da/ z inąd nie nábyty.
 Jáko są inše rzeczy / których człowiek može/
 Zá swym stárániém dostać : tu nic niepomůže.

Pieśń VII.

Bodayci złé dni / niechceš mie miłowác/
 Bych sie czul/ móglcibych tuž podziękowác.
 Biadaš mnie ná cie/ to mi głowę psinieš:
 Ináčey niewiém/ ieno mie czárnieš.
 Przypátruiać sie trwéy cudnéy postáwie/
 Drugiby przysięgl/ ižes mu iuž práwie.
 Biadaš mnie ná cie/ etc.
 Ináčey niewiém/ etc.
 Nieobiecuieš/ áni tež odmawiaš/
 Jeno mie slowy próznemi zabawiaš.
 Biadaš mnie ná cie/ etc.
 Ináčey niewiém/ etc.
 Wšytko sie boiš/ áno niemaš kogo/
 Nie káždyc káša/ co to pátrza srogo.
 Biadaš mnie ná cie/ etc.
 Ináčey niewiém/ etc.
 Mam z soba wiecey niž dosyć kłopotá/
 A wšytko mi sie zda/ že ciągne kotá.
 Biadaš mnie ná cie/ etc.
 Ináčey niewiém/ etc.

Nie karmże

Nie karmże mie iuż tą nadzieia daley/
 Rączey mi powiedz / mój miły nieśaley.
 Biadaś mnie na cie / to mi głowe psuteś :
 Inaczey niewiem / ieno mie czarwieś.

Pieśn VIII.

KJedy sie rane zápaláia zozá /
 A dzień z wielkiego wystepnie morzá :
 Przyszedlem ná brzeg / kedy Wisła bieży /
 A tam siedziáta ná wysokiéy wieży /
 Podiawszy reke / smutna białagłowá :
 A pocznie z płaczem narzekać w té słowá.
Takżem ja barzo niefortunna bylá :
 Takżem ja wiele szczęciu przewiniá :
 Ze temu gwoli bydz niebogá musze /
 Który iáko grzech mierzi moie dusze.
 A ten gdzies siedzac narzeka zdáleká /
 Przed którym niemam milšego czlowieka.
Slub mi przywodza poniewolné słowá /
 Na które nigdy niezwaláta głowá :
 A ono byto lepiéy sercá pytać /
 Które gdy niechce / słow sie prózno chwytać.
 Niech sie tym ciešy / że mie ma w niewoli /
 Rece mógł zwiezác / myśli nieznievoli.
Bogu táiemné nie są ludzkie spráwy /
 Ten z niebá widzi / kto krzyw / á kto práwy.
 Ja niemam komu krzywdy swéy powiedzić /
 Jeslibych miáta / y to trudno wiedzić.
 Jedneż mam wolnoś w swéy ciężkiéy niewoli /
 Ze sie wždy moge náplákać do woli.
Wiec mie to zerwad szczęście potaráto /
 Wšytko mi záraz / com miáta / pobráto.

Nie karmże mię już tą nadzieją dálej,
 Rączej mi powiedź: „Mój miły, nie szalėj!”
 Biądáž mnie ná cię, to mi głowę psujesz;
 Ináčej nie wiem, jeno mię czárujesz.

Pieśń 8

5

Kiedy sie ráné zápálają zorzá,
 Á dzień z wielkiego występuje morzá,
 Przyszedłem ná brzeg, kędy Wisła bieży,
 Á tam siedziála ná wysokiej wieży,
 5 Podjąwszy rękę, smutna białogłowá, 10
 I pocznie z płaczem nárzekác w té słowá:
 „Tázkem ja bárzo niefortunna byłá,
 Tázkem ja wiele szczęściu przewiniła,
 10 Że temu gwóli być, niebogá, muszę, 15
 Który jáko grzech mierzi moję duszę?
 Á ten, gdzieś siedząc, nárzéka z dáleká,
 Przed którym nie mam milszego człowieka.
 Ślub mi przywodzą poniewolné słowá,
 Ná które nigdy nie zwalála głowá
 15 Á ono było lepiej sercá pytać, 20
 Które gdy nie chce, słów sie prózno chwytác.
 Niech sie tym cieszy, że mię ma w niewoli,
 Ręce mógl zwięzać, myśli nie zniewoli.
 20 Bogu tájémné nie są ludzkie spráwy, 25
 Ten z niebá widzi, kto krzyw, á kto práwy.
 Ja nie mam komu krzywdy swėj powiedzieć;
 Jeslibych miála, i to trudno wiedzieć.
 Jednęž mam wolność w swėj ciężkiej niewoli,
 Że sie wždy mogę náplákác do woli.
 25 Więc mię to zewsząd szczęście pokaráło, 30
 Wszytko mi zaráz, com miála, pobrało.

Ojczyzny

[C4v]

Ojczyzny nié mam, mátkim ostradála,
 Sámám sie w ręce okrutné dostała.
 Cóż mié gorszégo mogło potkác w boju
 30 Nád to, co ciérpié, niebogá, w pokoju?
 Czasem bych rádá zálość swá pokryła, 5
 Á ná lepszá sie postawę zdobyła,
 Ále smutnému trudno śmiéch przychodzi,
 Trzeźwi w pijánych spráwy nie ugodzi.
 35 I mnie, nieszczésną, lzy moje wydájá,
 Któré mi z oczu płynác nie przestájá. 10
 Tegom téz pewná, że mié nie miłuje;
 Nié mam mu zá zlé, mnie w tym nászláduje.
 Ón wié, co myśli, świádóm, o co stoi;
 40 Ja go nie sádzę áni mi przystoi.
 Wszakóz sie k temu záwsze będę znála, 15
 Mił mi nie będzie, bych dziś umrzeć miála.
 Á ty, mój brácie, wzorem stryjá twégo
 Pomści méj krzywdy i zelżenia swégo.
 45 Uczyń, co twéj krwi szláchetnéj przystoi,
 Miłość przy tobie nieomylna stoi. 20
 Jáć álbo zdrowia w tym frásunku zbędę,
 Álbo ná koniec twojá żoná będę”.

Pieśń 9

Kto mi wiáry dáć nie chce, daj ją oku swému,
 Á przypátrz sie stworzeniu pilnie ták pięknému; 25
 Táká jeszcze nie była zá dawnégo wieku,
 Ánjołowi podobna bárziej niż człowieku.
 5 Raj tám, gdzie oná siedzi á którédy mija,
 Zá jéj stopámi róza wstawa i lelija,

Jéj

D

Oczyzny nié mam/ mátkim ostradátá/
 Samám sie w rece okrutné dostátá.
 Cóz mie goršégo mogto podřác w boiu/
 Nád to co cíerpie/ nieboga/ w pokoju ?
 Czásém bych rádá žalóš swá pokrýlá/
 A ná lepšá sie postáwe zdobytá:
 Ale smutnému trudno smiéch przychodži/
 Trzežwi/ w piáných spráwy nieugodži.
 A mnie niešťešná lzy moie wydájá/
 Które mi z oczu plynáč nieprzešájá.
 Tegom tež pewná/ že mie nie milúie:
 Nié mam mu zá zlé/ mnie w tym nášlúdie.
 On wíe co myšlí/ swiádóm o co stóí:
 Já go nie šadže/ áni mi przyštoí.
 Wšakóž sie ktemu záwše bede znátá/
 Mít mi nie bedžie / bych džiš vmřzec mítá.
 A ty móy brácie/ wzorem Striiá twégo/
 Pomšci méy krzywdy y zelženjá swégo.
 Uczyń/ co twéy krwi šláchetney przyštoí/
 Miłóš przy tobie nieomylná stóí.
 Jáe álbo zdrowia w tym frásunku zbede/
 Álbo nátoniec twojá žoná bede.

Pieśń IX.

KTo mi wiary dáć niechce/ dáy iá oku swému/
 A przypátrz sie stworzeniu pilnie tak piéknému:
 Táká iešče niebylá zá dawného wíeku/
 Anyołowi podobná báržiey niż człowieku.
 Ray tám gđžie oná siedži/ á kóredy miiá/
 Zá iéy stopámi róža wstawa / y leliiá:

Ję gwóli piękne dziewczę / dając cięni sowy /
 Niechcąc aby iż letni żęgl ogień obfity.

A ona myśl wspaniałą znosząc z wklądnością /
 A niedobitę sercá zwyciężając miłością.
 A człowiekiem tak władnie iako stonice wonnym
 Nawrotem : albo Magnes żelazem nieśltonnym.

Wiele oczóm powinien / o Pani / kto ciebie
 Oglądał / a wciehszył twym pozrzeniem siebie.
 Dalszego czasu może niezamiérzać sobie /
 Iżby kiedy miał głódszą oglądać po tobie.

Niech się więcej niechlubią starodawne lata /
 Z swoimi Helenami : iest za tego świata /
 Która głódnością wpytki pierwszę tak minęła /
 Aż y przyszłym nadzieie na wieki odzela.

Pieśń X.

Gwno / porzuc swój gnięw długi /
 A ty Pallas także drugi :
 Gładka Venus / gładszą ezuiet /
 Nowy sąd Paris gotuje.
 Jabłko złote položyla
 Erycyną / bo zwątpila.
 Sliczna dziewczę / tak tuż sobie /
 Kleynot ten należy tobie :
 A żadna ieszcze niewstała /
 Która by go odiać miała.
 Równie taka rano wschodzi
 Jutrzenka / gdy dzień nądchodzi.
 Służyc / y holdowac tobie /
 Klade ia za szczęście sobie.

A ty

A ty o méy vprzýmósci/
 A niewatp o skátecznósci :
 Bowiém póki duch wemnie/
 Ciémasz / ieno sluge zemnie.

Pieśń XI.

PRóżna twa chluba / niekochay sie w sobie/
 Nie wszytkoć prawda / com pisał o tobie.
 Miłość mie zwiódła / y przez mie mówila/
 Ze nád cie nigdy wdzięcznieysza nie była.
 Jáko leliia róża przeplatána/
 Zdála mi sie twarz twoia malowána :
 Oczy twe / iáko gwiazdy sie błyskály/
 Pierśi twe śniegu sromote działály.
 Gnicwliwos morze smiéchem všmierzála/
 Kámiennes serce słowy przenikála.
 Teraz w mych oczách wszytko sie zmienilo/
 Obludné serce wszytko pokazilo/
 A twa niewdzieczność / która pokazuiesz
 Tam / gdzie powolność y chuc práwa czuiesz.
 Czego mi tedy skáteczné namowy/
 Niemogly wybić żadna miara z głowy :
 Czegom zbyć niemógł / przez ziola / przez czary/
 To sam dziś wyznam ná sie z práwey wiary :
 Sem byl zabłądził w swéy niemadréy sprawie/
 A bylcím / iesli komu / iák żyw práwie.
 Ale zes tego wdzięczna bydz niechciála/
 Dáléy nie bedziesz ze mnie sluge miála.
 To comci sluzyl / niech iuz wniwecz idzie/
 Bo jednáť ten czas kiedyżkolwiek przydzie/
 Ze ty wspomniawszy y ná me powolności/
 Musisz zapláćć nie raz od zátości.

Nia / bych ieno o tobie niewiedział/
 A w pustych lesiéch sam rad bede siedział.

Fragment.

Wod Párnazem / gdzie strumién sławny wody bieży/
 Łąká prawie ná záchód pochodzista leży:
 Którá zewsząd rozliczne drzewá otoczyły/
 Podawájac ku ziemi cieni w goráco miły.
 Tam bylo widáć stoly z kámiéná ciosané/
 Widáć y láwy kretnym bluszczem przyodziané.

Do Iego M. X. Arcybiskupá Gnieźnienskiégo.

W jakiéy testnicy domá pozostály/
 Wygláda oycá milégo / syn máły/
 Który mu kupić iármárk obicował/
 Gdy sie do miáská ráno wypráwował.
 Wiec sie klopoce / co tam oycá trzyma/
 Mniémájac / że ón inšéy spráwy niéma/
 Jeno pás kupić : álbo czapke nowa :
 Albo nákoniec kútle szelágowá.
 A ten / czego dom zá sie potrzebuie/
 Tym czásém chodzac po targu kupuie :
 Tu sol / tu gárnce / tu kociel miedziány :
 Tu króy / tu lemies / tu wóz okowány :
 Aż nic nákoniec niémáš w páchárzynie :
 Syná wždy sklána bánieczka nie minie.
 Tákżec ia testnie / o Biskupie sławny/
 Czekaúac twégo Psalterzá czás dawny :

Który

Á ja, bych jeno o tobie nie wiedział,
I w pustych lesiéch sam rad będę siedział.

Frágment

Pod Párnázem, gdzie strumién sławnéj wody bieży,
Łáká práwie ná záchód pochodzista leży, 5
Którą zewsząd rozliczné drzewá otoczyły,
Podawając ku ziemi cién w gorąco miły.
5 Tám było widác stoły z kámieniá ciosáné,
Widác i ławy krętnym bluszczem przyodziáné.

Do Jego M<iłości> Ks<iędzá> Árcybiskupá 10

Gniéźniénskiégo

W jákiéj tesknicy, domá pozostały,
Wygláda ojca miłego syn máły,
Który mu kupić jármárk obiecował,
Gdy sie do miástá ráno wypráwował, 15
5 Wiéć sie kłopoce, co tám ojca trzyma,
Mniémając, że ón inszój spráwy nie ma,
Jeno pás kupić álbo czapkę nowá,
Álbo ná koniec kuklę szelągowá,
10 Á ten, czego dom zásié potrzebuje, 20
Tým czásem, chodząc po targu, kupuje:
Tu sol, tu gárnce, tu kocieł miedziány,
Tu krój, tu lémiesz, tu wóz okowány,
Áż nic ná koniec nie mász w páchárzynie,
15 Syná wždy sklána bánieczka nie minie, 25
Tákżec ja tesknié, o biskupie sławny,
Czekając twégo psaltérzá czas dawny,

Który

[D2v]

Który z twéj łáski miał przyść w rękę moję,
 Á ty czym inszym dziś bawisz myśl swoję,
 Szukając w wierze starádawnéj zgody
 20 I strzegąc pilnie ojczystéj swobody,
 Jákoby domá sprawiedliwość byłá, 5
 Á ná gránicach gotowość i siła,
 Jákoby rząd był i dziś, i ná potym,
 25 Wszytká ná ten czas twojá piecza o tym,
 Którą zdarz, Boże, jesli téż po tému
 Czas kiedy będzie, ziść sie sładze swému. 10

Kolędá

Tobie bądź chwałá, Pánie wszego swiátá,
 Żeś nam doczekać dał Nowého Látá.
 Daj, bysmy sie i sámí odnowili,
 5 Grzech porzuciwszy, w niewinności żyli. 15
 Łáská twa swięta niechaj będzie z námi,
 Bo nic dobrého nie uczynim sámí.
 Mnóz w nas nádzieję, przyspórz prawéj wiáry,
 Niech uważamy twé prawdziwé dáry.
 10 Użycz pokoju nam i swiętéj zgody, 20
 Niech sie nas bojá pogáńskie narody,
 Á ty nas nie chciéj odstępowáć, Pánie,
 I owszem, rácz nam dopomagáć ná nie.
 Błogosław ziemi, z twéj szczodrobliwości
 Niechaj nam dawa dostátek żywności. 25
 15 Uchowaj głodu i powietrza złého,
 Daj wszytko dobré z miłosierdzia swého.

Do Jego

D3

128

Który z twéy láski miał przysć w rękę moie/
 A ty czym inšym dziś bawíš mysl swoie:
 Szukájąc w wierze stará dawneý zgody/
 A strzegąc pilnie oyczystéy swobody:
 Jáko by domá spráwiedliwość bylá/
 A ná gránicach gotowość y sílá.
 Jáko by rząd był y dziś/ y ná potom:
 Wšytká ná ten czas twojá piecza o tym/
 Która zdarz Bože: iesli též po temu
 Czas kiedy będzie, zisć sie sludze swému.

Kolędá.

Tobie bądź chwála/ pánie wšego swiátá/
 Ześ nam doczekáć dał nowego látá:
 Day byśmy sie y sámi odnowili/
 Grzech porzuciwszy/ w niewinności żyli.
 Láská twa swieta niechay będzie známi/
 Bo nic dobrého nie uczynim sámi:
 Mnóż w nas nádzieie/ przyspórz práwéy wiáry:
 Niech wważamy twé prawdziwe dáry.
 Vjycz pokoiru namr: y swietéy zgody/
 Niech sie nas boia pogańskie narody.
 A ty nas niechcieý odstepowác pánie:
 A owšem/ rácz nam dopomagáć ná nie.
 Błogosław ziemi/ z twéy szodroblivości/
 Niechay nam dawa dostátek żywności.
 Vchoway głodu / y powietrza zlégo:
 Day wšytko dobre/ z miłosierdzia swého.

Do Ie° M. páná Mikoláia Firleia.

Kóm dobrý slawy/ Która z cnoty roście/
 Nie posiadt człowiek nic trwałého proście.
 Sile y głádkość/ látá precz odnośá :
 A żátość tudzieś w tropy zá rośkośá.
 Fortuna známi igra iáko z dziećmi :
 Dżis pánem bedzieś/ iutro siáday z kmiécmi.
 Cnoty nié niéma / ieno sam od siebie :
 A téż do śmierci niepusci sie ciebie.
 A gdy cie w niebo miedzy bogi wnieśie /
 Slawe po świecie sieročo roznieśie.
 Tym twóy dziad Firley/ Mikoláiu słynie :
 A póki Wisła/ póki Dnieper popłynie/
 Ten ná południe / oná ná północy :
 Chwałá trwác bedzie iego spraw/ y mocy.
 Wiec y cnotliwy syn oycá nie wydał/
 Ku czci dziedziecznéy swoie własná przydał :
 Bo meźnie z plácu spiérájac pogány/
 Dusie cna wylat przez poczciwé rány.
 Szláchetné róty / Których martwé głowy
 Chowa/ y chowác bedzie bzég bugowy :
 Slawná śmierć wásá : slawné meźtwo wśedzie :
 A żadny wiek tak niewdzieczny niebedzie /
 Aby posługi wásé znákomité
 Były potomkóm przysłým kiedy skryté.
 A ty Firleiu/ bądź życzliwy moim
 Nowotnym rymóm / ábych przodkóm twoim
 Tym snádniey służył : á iuż mie niewodzi
 Tam/ gđzie Pegázów slawny zdroj wychođzi.

•••••

Carmen

Do Jego M<iłości> Páná Mikołájá Firlejá

Króm dobréj sławy, która z cnoty roście,
 Nie posiadł człowiek nic trwálégo proście.
 Siłę i gładkość látá precz odnoszą,
 Á żáłość tudziéz w tropy zá rozkoszą. 5
 5 Fortuná z námi igra jáko z dziećmi:
 Dziś pánem będziesz, jutro siadaj z kmiećmi.
 Cnoty nikt nié ma, jeno sam od siebie,
 Á téz do śmierci nie puści sie ciebie.
 10 Á gdy cię w niebo między bogi wniesie, 10
 Sławę po świecie szeroko rozniesie.
 Tym twój dziad Firléj, Mikołájú, słynie,
 Á póki Wisłá, póki Niepr popłynie,
 Ten ná południe, oná ná północy,
 15 Chwałá trwác będzie jego spraw i mocy. 15
 15 Więc i cnotliwy syn ojcé nie wydał,
 Ku czci dziedzicznój swoję własną przydał,
 Bo męźnie z plácu spiérájác pogány,
 Duszę cną wylał przez pocziwé rány.
 20 Szláchetné róty, których martwé głowy 20
 Chowa i chowác będzie brzég Bugowy,
 Sławna śmierć wászá, sławné męstwo wszędzie,
 Á żadny wiek ták niewdzięczny nie będzie,
 Áby posługi wászé znákomité 25
 25 Były potomkóm przyszłym kiedy skryté. 25
 Á ty, Firleju, bądź życzliwy moim
 Nowotnym rymóm, ábych przodkóm twoim
 Tym snádniej służył; á już mię nie wodzi
 Tám, gdzie Pegázów sławny zdroj wychodzi.

Carmen

[D3v]

Carmen makaronicum
de eligendo vitae genere

Est prope wysokum celeberrima sylva Krákowum,
Quercubus insignis, multo miranda żołądzio,
Istuleam spectans wodam Gdańskumque gościńcum. 5
Dąbie nomen habet, Dąbie dixere priores.

5 Hanc ego, cum suchos torreret Syrius agros
Et rozganiaret non mądra Canicula żakos,
Ingredior, multum de condicione żywoti
Deque statu vitae mecum myślądo futurae. 10

Ecce autem męzos video adventare quaternos,
10 Dissimiles habituque oris et dispare bárwa,
Quorum unus szára vestibat terga kápica,
Praecinctus tłustum nodoso fune żywotum.
Olli summo ingens błyskabat vertice pleszus 15
Et nogá drewniánum calcabat nuda trzewikum.

15 Ad talos alter sukniám demiserat imos,
Sukniám faldorum centum, nigrique coloris.
Huic quoque pleszus erat, sed eum nutante bereto
Texerat, Ausoniis quales przynoszantur ab oris. 20

Tertius induerat multi kápam áksámiti,
20 Żóltum kábatum et caligas, żóltumque koletum,
Żóltos trzewikos, szpadam piórumque bereti,
Denique láńcuchum, fulva ut sint omnia, złotum.

Extremo

[D4]

Carmen Makaronicum

De eligendo vitę genere.

Est prope wysokum celeberrima sylva Krakouum/
 Quercubus insignis/ multo miranda żoledzio/
 Istuleam spectans wodam/ Gdańskumq. gosćincum:
 Dabie nomen habet/ Dabie dixere priores.

Hanc ego/ cum suchos torreret Syrius agros/
 Et rozganiaret non mądra Canikula żakos/
 Ingredior/ multum de conditione żywoty
 Deque statu vitę mecum mysląndo futurę.

Ecce autem meżos video aduentare quaternos/
 Dissimiles habitnq; oris/ et dispare bąrwą/
 Quorum vnus sęara vestibat terga kępicą/
 Pręcinctus tłustum nodoso fune żywotum.
 Olli summo ingens blyskabat vertice plesus/
 Et nogą dzewnianum calcabat nuda trzewikum.

Ad talos alter suknią demiserat imos/
 Suknią faldorum centum/ nigrique coloris:
 Huic quoque plesus erat/ sed cum nutante bereto
 Texerat/ Ausonijs quales przynosąntur ab oris.

Tertius induerat multi kępam arąmity/
 Żółtóm kębatum/ et caligas/ żółtómque koletum/
 Żółtos trzewikos/ sępadąm/ piórumque berety/
 Denique ląncuchum/ fulua vt sint omnia/ żłorum.

Extremo

Extremo mákora fuit suknicá/ sine vlllo
 facta magisterio: si non argentea pará
 Haftkarum/ et seni penderent marginæ knáfli/
 Pondere/ quam wielka mage res pretiosa robotá.
 Congredimur/ dextrisque datis / sluzbáq; powolna/
 Ante alios/ slowis sic me compellat amicis
 fumiger: Apparet fili/ quod et ipse fatetur
 Vultus/ nescio quas animo te voluere curas/
 Et nepotrzebnaś forsan/ quæ vestra iuuenta est.
 Quicquid id est/ volnum tibi quod przekázát vmystum/
 fare age: forsan inest száro quoque ráda cucullo.
 Non me (respondi) srebry/ zlotyque cupido/
 Zbierándyque tenet niezbednos cura pieniádzos:
 Nec Woiewodarum sellas/ orlumque potentem
 Ambio/ Wirzchorum czapkę quoque nolo duorum.
 Sed neque per blandum contraxi debita flusum/
 Callida nec nostrum versat páni duszka rozumum.
 Omnibus his vacuum gero (dijś sit gratia) pectus.
 Noster in hoc omnis positus labor/ vnica cura est
 Hæc mea/ quo pacto possim rzadzare zywozum/
 Inuidiaque procul bespiecznum dirigere æuum.
 Quare/ si quid habes / szerokam concute káppám/
 Sekretasque tui cellas scrutare rozumy/
 Si mihi forte queas sanam conferre poradám.
 Sic ego rozmyslo: sic cepit frater ab alto.

Macte

Extremo mákowa fuit suknicá, sine ullo
 Facta magisterio, si non argentea pará
 25 Háftkarum et seni penderent margine knáfli,
 Pondere quam wielka mage res pretiosa robotá.
 Congredimur dextrisque datis służbaque powolna, 5
 Ante alios, słowis sic me compellat amicis
 Funiger: „Apparet, fili, quod et ipse fatetur
 30 Vultus, nescio quas animo te volvere curas
 Et niepotrzebna^s forsan, quae vestra iuventa est.
 Quicquid id est, wolnum tibi quod przekazat umysłum, 10
 Fare age, forsan inest száro quoque rádá cucullo”.
 „Non me (respondi) *śrębri* złoti^{que} cupido,
 35 Zbiér^{and}ique tenet niezbednos cura pieniądzos;
 Nec wojewodarum sellas orłumque potentem
 Ambio, wirzchorum czapkam quoque nolo duorum. 15
 Sed neque per blandum contraxi debita flusum,
 Callida nec nostrum versat páni duszká rozumum.
 40 Omnibus hic vacuum gero (dis sit gratia) pectus.
 Noster in hoc omnis positus labor, unica cura est
 Haec mea, quo pacto possim rządzare żywotum 20
 Invidiaque procul bezpiecznum dirigere aevum.
 Quare, si quid habes, szerokam concute káppam
 45 Secretasque tui cellas scrutare rozum*i*,
 Si mihi forte queas sanam conferre porádam”.
 „Sic ego rozmyśło (sic coepit frater ab alto): 25

Macte

[D4v]

Macte animo, iuvenis, qui non cum simplice turba
 Sortis ab arbitrio pendes ślepaque boginia,
 50 Sed te rozmysłó fulcis dobraque poráda.
 Ergo, cum saevis alios fortuna procellis
 Abripiet, tua labetur tuto aequore navis. 5
 Audi igitur sensuque imo mea verba reponas.
 Cernis, ut incolumi chrósto młodaque choina
 55 Annosae citius vertantur turbine quercus
 Cumque humili parcat Iovis indignatio chlewo,
 Excelsae srogo feriuntur fulmine turres, 10
 Sic et in humanis, fili charissime, rebus
 Accidit, ut qui se powagas wspinat ad altas,
 60 Fortunae mage sit telis obnoxius ostris;
 Quae qui serpit humi, qui kałum diligit unum,
 Non adeo timuisse potest. Et non nego quosdam 15
 Tales esse stanos, ubi, si non undique tutus,
 At minus invidiae, minus ipsi denique vivas
 65 Fortunae expositus

 Nam mea ter quinos aetas cum tangeret annos,
 Has itidem, quas te video nunc volvere curas, 20
 Mente volutabam tota totoque rozumo.

Fors

E

Nacte animo iuuenis/ qui non cum simplice turba
 Sortis ab arbitrio pendes/ ślepaque boginia/
 Sed te rozmyslo fulcis/ dobraque poráda.
 Ergo/ cum scuis alios fortuna procellis
 Abripiet/ tua labetur tuto æquore nauis.
 Audi igitur/ sensuque imo mea verba reponas.
 Cernis vt incolumi chrósto/ mlodaque choína/
 Annosæ citius vertantur turbine quercus :
 Cumque humili parcat Jouis indignatio chleuo/
 Excelsæ froggo feruntur fulmine turres :
 Sic et in humanis/ fili charissime/ rebus
 Accidit/ vt qui se powagás wspinát ad altas/
 Fortunæ mage sit telis obnoxius ostris :
 Quæ qui serpit humi/ qui fatum diligit vnum/
 Non adeo timuisse potest : et non nego quosdam
 Tales esse stanos/ vbi/ si non vndique tutus/
 At minus inuidiæ/ minus ipsi denique viuas
 Fortunæ expositus /

Nam mea ter quinos ætas cum tangeret annos
 Has itidem/ quas te video nunc voluere curas/
 Mente volutabam tota/ totoque rozumo.

Fors et aberrassem/ quæ sunt humana nie madre
 Ingenua/ et iam me chytrus tentare diablus
 Experat/ vt jonam nobis poymare liberet
 Et nepotrzednám capiti superaddere curam :
 Aut stare ingratae niwdziecznum limen ad aulæ
 Nastullámque sequi/ et dworskám sorbere poléwkám :
 Sed mihi donarunt meliorem numina mentem :
 Namque mihi in somnis/ nostræ lux religionis
 Visus adesse pater bialo Bernardus amictu/
 Non aliter splendens quam Krasné lumina Phæbi.
 Hic me cunctantem swietekás deponere curas
 Iussit / et ad sacrosanctum properare zakonum.
 Hec quoque chare tibi faciendum censeo fili/
 Si noliz nedzám præsentis noscere swiáti /
 Et sentire tamen venturæ gaudia uitæ.
 Paupertas tua te tutum præstabit ab omni
 Krzywda fortune/ cæloque immittet aperto.
 Sed frustra czekasz/ dum te Bernardus/ et ipsi
 Admoneant dobzy per talia somnia diui :
 Olim/ olim istud erat/ non cum ieiunia swiátus
 Despicit/ et missæ nulli præstantur honores
 Amplius. hæc mnichus : cepit sic deinde kaplanus.
 Omnia quæ poterant swietekos confundere stanos /
 Quæque tibi poterant uitam zalecare duchownám/
 Alta reuerendi dixit prudentia patris.

Quod

Fors et aberrassem, quae sunt humana niemądré
 70 Ingenia, et iam me chytrus tentare diablus
 Coeperat, ut zónam nobis pojmare liberet
 Et niepotrzebną capiti superaddere curam
 Aut stare ingratae niewdzięcznum limen ad aulae 5
 Nastułkamque sequi et dworską sorbere poléwką.
 75 Sed mihi donarunt meliorem numina mentem,
 Namque mihi in somnis nostrae lux relligionis
 Visus adesse pater biało Bernardus amictu,
 Non aliter splendens quam krasné lumina Phoebi. 10
 Hic me cunctantem świetckas deponere curas
 80 Iussit et ad sacrosanctum properare zakonum.
 Hoc quoque, chare, tibi faciendum censeo, fili,
 Si nolis nędzám praesentis noscere świáti
 Et sentire tamen venturae gaudia vitae. 15
 Paupertas tua te tutum praestabit ab omni
 85 Krzywda fortunae caeloque immittet aperto.
 Sed frustra czekasz, dum te Bernardus et ipsi
 Admoneant dobrzy per talia somnia divi.
 Olim, olim istud erat, non cum ieiunia świátus 20
 Despicit et missae nulli praestantur honores
 90 Amplius”. Haec mnichus. Coepit sic deinde kápłanus:
 „Omnia, quae poterant świetckos confundere stanos
 Quaeque tibi poterant vitam zálécare duchowną,
 Alta reverendi dixit prudentia patris, 25

Quod

[Ev]

Quod si forte tuam subit haec sententia *głowam*,
 95 Ut velis omnino chlebum jadare duchownum,
 Malim te księdzum quam gołum cernere mnichum.
 Nam etsi prodest *dlugos szemrre* pacierzos
 Et possunt missae wielkum recludere niebum, 5
 Et księża, et mniszy psalmos *śpiéwamus* eosdem,
 100 Et księża, et mniszy missas celebramus easdem
 Cumque pares simus coram qui *nieba* gubernat,
 Inferior certe coram mortalibus ille est;
 Nam neque *wesołtas* aliis pomagare *biesiádas*, 10
 Nec potis est *młodam*, ceu nos, choware *kuchárkam*.
 105 Adde, quod ipse Deus *káplanos* primus in orbe
 Instituit księdzosque suo praefecit *ovili*.

 Plura loqui nolo, neque enim impugnare zakonum
 Est animus, *twoja* tu cetera discute *głowa*”. 15
 Conticuit tandem factoque hic fine quievit.
 110 Tum dzworzáninus: „Non hoc sinat optimus ille
 Iuppiter, ut *szára* tectum te aliquando *kápica*
 Aspiciam aut *drewniános* gestare *trzewikos*.
 Sed neque te *manicis* capiat *reverenda* *szérocis*, 20
 Nec *canonicorum* *bul/ae*, *dziesiątaque* *kopá*.
 115 Nil magis *invisum* est hac *tempestate* *káplanis*,
 Nil *monachis* toto *videas* *odiosius* orbe.

Biskupos

E2

I40

Quod si forte tuam subit hęc sententia gloriám/
 Ut velis omnino chlebum iadare duchownum/
 Malim te kšiedzum/ quam golum cernere mnichum.
 Nam etsi prodest dlugoz hęmrare pacierzos/
 Et possunt misse wielkum recludere niebum/
 Et kšieža/ et mnisy psalmos spiewamus eosdem/
 Et kšieža/ et mnisy misas celebramus easdem.
 Cumque pares simus coram/ qui niebá gubernat /
 Inferior certe coram mortalibus ille est.
 Nam neque wesolas aliis pomagare biešiadas/
 Nec potis est mlodám/ ceu nos/ choware kucharšám.
 Adde/ quod ipse Deus kaplanos primus in orbe
 Instituit/ kšiedzosque suo prafecit ouili/

• • • • •
 Plura loqui nolo/ neque enim impugnare zakonum
 Est animus/ twoia tu cętera discute gloriá.
 Conticuit tandem/ factoque hic fine quietit.

Tum Dworzanius: Non hoc sinat optimus ille
 Iuppiter/ ut šara tectum te aliquando kápica
 Aspiciam/ aut drewnianos gestare trzewikos.
 Sed neque te manicis capiat reuerenda šerocys/
 Nec Canonicorum bulę/ dziesiataque kopá.
 Nil magis inuisum est hac tempestate kaplanis/
 Nil monachis toto videas odiosius orbe.

Et ij

Bisupos

Biskupos male czapká biceps / male stula tuetur /
 Nil prosunt klatsa / neque diabli forsitan ipsi
 Jam metuunt krzyżos.
 Te moneo / si quid inuenis sub pectore sanæ
 Mentis habes / chlebun noli curare duchownum :
 Inuenies aliam / libeat modo discere / drogám /
 Qua insiftens possis prodesse tibi que tuisque /
 Nec tantum inuidiæ subeas / ludzkaque przymowkás.

Audisti in nichos / wysuchastique káplanos /
 Et dworzáninum facientem verba tulisti /
 Extremus labor est / atque hic brevis / vt ziemiáninum
 De swoio suches dicentem pauca ziemiénskwo.
 Nec tibi nostra aliquem pariat dissensio bledum /
 Dum swoium laudat / dum cudzum quisque żywotum
 Improbat / et swoium każdus te vellet habere.
 Forsitan et monachus fieri / fierique káplanus
 Non mala conditio est / et habent sua commoda dwory :
 Nec ziemiánie carent. sed tu wybierare memento
 Vitam / naturæ quæ sit accommoda / twoie.
 Nempe / potes czystum verbis iurare żywotum /
 Et quod iurasti re ipsa præstare : káplanus
 Sis licet / et świetekos securus negligie stanos.
 Sin aliud natura inbet / quam świete káplanstwó /

Tu ne

Biskupos male czapká biceps, male stułá tuetur,
 Nil prosunt kłatwae neque diabli forsitan ipsi
 Iam metuunt krzyżos
 120 Te moneo, si quid, iuvenis, sub pectore sanae
 Mentis habes, chlebum noli curare duchownum. 5
 Invenies aliam, libeat modo discere, drogá,
 Qua insistens possis prodesse tibi que tuisque
 Nec tantum invidiae subeas ludzkasque przymowkas”.

 125 „Audisti mnichos, wysłuchastique kápłanos
 Et dworzáninum facientem verba tulisti. 10
 Extremus labor est, atque hic brevis, ut ziemiáninum
 De swojo słuches dicentem pauca ziemiénstwo.
 Nec tibi nostra aliquem pariat dissensio błędum,
 130 Dum swojum laudat, dum cudzum quisque żywotum
 Improbat et swojum káżdus te vellet habere. 15
 Forsitan et monachus fieri fierique kápłanus
 Non mala condicio est et habent sua commoda dwory
 Nec ziemiánie carent. Sed tu wybiérare memento
 135 Vitam, naturae quae sit accomoda twojae.
 Nempe potes czystum verbis iurare żywotum 20
 Et quod iurasti, re ipsa praestare. Kápłanus
 Sis licet et świetckos securus negligie stanos.
 Sin aliud natura iubet quam świeté kápłánstwo,
 Tu ne

[E2v]

140 Tu ne lude deos et srogum wára piorónum.
Atque hoc est unum, cur nostro tempore więćej
Expediat świetckum quam stanum ambire duchownum.
Omnes ludzie sumus, nobis tamen esse żonatis
Concessum est, solos grzéch est ożeniare kápłanos; 5
145 Quanquam mirari possis, et iure podobno,
Esse scelus księdzo cnotliwą ducere żonam
Et non esse scelus kurwam choware kuchárkam.
Sed valeat; nostri non est haec gadká rozumi.
Hoc inquirendum potius, dworskumne żywotum, 10
150 An tibi conducatur stanum wybiérare ziemiáńskum.
In qua parte quidem non est, quod multa loquamur,
Tu modo, quid faciant, non quid dworzánie loquantur,
Videris. Illi quidem laudant swojumque żywotum
Przekładant aliis, sed cum sunt multa locuti 15
155 Magnifice et láskam iactarunt usque królewskam,
Ad pługum tandem redeunt fiuntque ziemiáńie.
Unde obaczare potes, laudari forsitan aulas,
Sed miłé domá peti; swojus res optima kátus:
Nulli flecto genu, sum wolnus, servio nulli, 20
160 Gaudeo libertate mea pewnoque pokojo.
Non expono animam wiátris, longinqua petendo
Lucra, neque occido biednum lichwiando człowiekum.
Non habeo wielkos, sed nec desidero, skárbos,
Contentus sum sorte mea własnamque paternis 25

Bobus

E3

I44

Tu ne lude deos/ et frogum wára piorónum.
 Atque hoc est unum/ cur nostro tempore wiecey
 Expediat swietctum/ quam stanum ambire duchowni.
 Omnes ludzie sumus : nobis tamen esse zonatis
 Concessum est : solos grzech est ożeniare kaplanos.
 Quanquam mirari possis/ et iure podobno /
 Esse scelus ksiedzo cnotliwa ducere zonam/
 Et non esse scelus furwam choware eucharctam.
 Sed valeat: nostri non est hęc gadka rozumy.
 Hoc inquirendum potius/ dworsktumne zywtum/
 In tibi conducatur stanum wybierare ziemiánsktum.
 In qua parte quidem non est/ quod multa loquamur/
 Tu modo quid faciant/ non quid dworzanie loquantur/
 Videris : illi quidem laudant/ swoiwmque zywtum
 Przekladant aliis : sed cum sunt multa loquuti
 Magnifice/ et lastam iactarunt usque krolewstám/
 Ad plugum tandem redeunt/ fiuntque ziemiánie.
 Unde obaczare potes/ laudari forsitan aulas
 Sed mile doma peti : swoius res optima fatus :
 Nulli flecto genu/ sum wolnus/ sermo nulli/
 Gaudeo libertate mea/ perwnoque pokoio.
 Non expono animam wiátris/ longinqua petendo
 Lucra/ neque occido biednum lichwiándo czlowiekum.
 Non habeo wielkos/ sed nec desydero/ skarbos/
 Contentus sum sorte mea/ wlasniáwmque paternis

Bobus aro ziemiám / quæ me sustentat / alitque:
 Ipsi epulas nati / cnotliwaque zoná ministrat /
 Omne gotowa pati mecum / quodcunque ferat fors.
 Sum procul inuidia / bespiecznos dormio somnos /
 Spero nihil / curas abigo / mihi denique viuo.
 Sic olim virisse homines / cum złoté fuerunt
 Secula / crediderim potius / quam flumina lacte
 Manasse / et debos miódum vorasse gotouum.
 Atque hæc pro stano paucis sunt dicta ziemiánsko.
 A quo si quisquam te seuocat / ille videtur
 Omnino vitam tibi non zyczare beatam.

Ná XII. tablic ludzkiégo zywotá.

I.

Zróć / że sie czlowiek nie ná rostkosi rodzi /
 Wo z pláczem ná ten nedzny swiát przychodzi.

II.

Nie dlugo / dziatki / téy gry wáfey bedzie /
 Pochwili drugi nád czym inszym siedzie.

III.

Czego zá swieżá skowpá náwrzálá /
 Ten zapách bedzie w sobie dlugo miálá.

IIII.

Jakoby téż rok bez wiosny miec chcieli /
 Którzy chca / żeby mlódzi nie fáleli.

Wszystko

165 Bobus aro ziemiam, quae me sustentat alitque.
 Ipsi epulas nati cnotliwaque żoná ministrat,
 Omne gotowa pati mecum, quodcunque ferat sors.
 Sum procul invidia, bezpiecznos dormio somnos,
 Spero nihil, curas abigo, mihi denique vivo. 5
 170 Sic olim vixisse homines, cum złoté fuerunt
 Saecula, crediderim potius quam flumina lacte
 Manasse et dębos miodum rorasse gotovum.
 Atque haec pro stano paucis sint dicta ziemiáńsko.
 A quo si quisquam te sevocat, ille videtur 10
 175 Omnino vitam tibi non życzare beatam”.

Ná 12 tablic ludzkiego żywotá

I

Znać, że sie człowiek nie ná rozkosz rodzi,
 Bo z płaczem ná ten nędzny świat przychodzi. 15

II

Niedługo, dziatki, téj gry wászej będzie;
 Po chwili drugi nád czym inszym siędzie.

III

Czego zá świeżá skorupá náwrzálá,
 Ten zapách będzie w sobie długo miálá. 20

IV

Jákoby téż rok bez wiosny mieć chcieli,
 Którzy chcą, żeby młodzi nie száleli.

Wszystko

[E3v]

V

Wszystko myśliwcy ná tym biédnym świecie,
Moźniejszy ząwždy podlejszého gniecie.

VI

Áza nie lepiej sławy cnój poprąwić 5
Niż, prózno siedząc, w cieniu wiek swój trawić?

VII

Prąwá są równie jáko pájęczyná,
Wróbl sie przebijie, á ná muszkę winá.

VIII

Gdy szczęście nie chce, i rádą poblądzi; 10
Fortuná światem, nie nás<z> rozum rządzi.

IX

Nie kto ma złoto, ma perły, ma száty,
Ále kto ná swym przestał, to bogáty. 15

X

Gdy będą Bogá ustá wyznawály,
Niechajby sie go i sprąwy nie przály.

XI

Biedna stárości, wszyscy cię żądamy, 20
Á kiedy przyjdiesz, to zás nárzékamy.

XII

Omylny świecie, jákoć sie tu widzi,
Doszedłem portu, już więc z inszych szydzi!

Ná obraz

[E4]

V.
Wszetko myśliwoy ná tym biédnym świecie/
 Moźniejszy zázwoy podlejšego gniecie.

VI.
Aza nie lepiéy sławy cney popráwić/
 Niź prózno siedząc w cieniu wiek swóy trawic:

VII.
Prawá są równie iáko páieczyná/
 Wróbl sie przebite/ á ná muszke winá.

VIII.
Gdy seješcie niechce / y ráda pobládži/
 Fortuna swiátem/ nie nas rozum/ rzádži.

IX.
Nje kto ma złoto / ma perly / ma háty /
 Ale kto ná swym przeštal / to bogáty.

X.
Gdy beda bogá všta wyznawáły/
 Tichayby sie go y spráwy nieprzáły.

XI.
Jedna stáročí / všyscy cie žádamy/
 A kiedy przydzies / to zás nárzekamy.

XII.
Gnylny świecie / tářoc sie tu widži/
 Došedlem portu / tuž wic z inszych šydzí.

☪☪☪

Ná obraz

Ná obraz Lukreciiéy.

Lukrecia mie zwano / w Rzymiem sie rodziła /
 A iż mi ma poczciwość gwałtem wziętá była /
 Przez cie / zły królewicze / to / com nie tak dżogo
 Szacowała / swą własną krew przelałam stogo.

Ná obraz Kleliiéy.

A to Klelia plyne przez Tybrową wodę /
 A za sobą zakładny huf pánieniski wiode.
 Ale iż sie mnie znou dopierał król frogi /
 Wydano mie / vchodząc pospolitęy trwogi.
 Gdzie iednak miásto grozy ieszczem pochwalóná :
 A z wezcziwémi dáry do domu wróconá.

Ná mężną Telezylę.

Nie tyłkoś náuczonym sławna rymem swoim /
 Dżiwnicem sie y sercu / y weczynóm twoim /
 Cnotliwa Telezyllo : bo gdys vsłyszála
 O wielkiéy swych porażce / wnetes bróni porwála /
 A twym śmiáłym przykládem / wszytká plec niewiescia
 Rzuciła sie zá tobą / y nie dáłas weščia
 Nieprzyiaciolóm stogim w miásto choć zwalzone :
 Przeto twe imie bedzie ná wieki pomnioné.

Ná most Wárszáwki.

Bogżec záplác / o Królu / zes ten most zbudował /
 Piérweiem záwždy sieląg nád potrzebe chował :

Ná obraz Lukrecyjéj

Lukrecyjá mié zwano, w Rzymiem sie rodziłá,
 Á iž mi ma pocziwość gwałtem wziętá byłá
 Przez cię, zły królewicze, to, com nie ták drogo
 Szácowálá, swá wlasná krew', przelałam srogo. 5

Ná obraz Klelijéj

Ja to, Klelija, płynę przez tybrową wodę,
 Á zá sobá zakládny huf pánieński wiodę.
 Ále iž sie mnie znowu dopierał król srogi,
 Wydano mię, uchodząc pospolitěj trwogi, 10
 5 Gdzie jednák miásto grozy jesczem pochwaloná
 I z ucziwémi dáry do domu wróconá.

Ná mężną Telezylę

Nie tylkoś náuczonym sławna rymem swoim;
 Dziwujem sie i sercu, i uczynkóm twoim, 15
 Cnotliwa Telezyllo. Bo gdyś usłyszálá
 O wielkiej swych porażce, wnetes broń porwálá,
 5 Á twym śmiálym przykládem wszytká plec niewieścia
 Rzuciłá sie zá tobá i nie dáłás weszcia
 Nieprzyjaciólóm srogim w miásto, choć zwalczoné; 20
 Przeto twé imię będzie ná wieki pomnioné.

Ná most wárszáwski

Bógżec záplác, o królu, żeś ten most zbudował.
 Pierwéjem zázwdy szeląg nád potrzebę chował,

Á dziś

[E4v]

Á dziś i teném przepił, bo idąc do domu
 Napozniěj, od przewozu nie plącę nikomu.

Frágment Bitwy z Ámuratem u Wárny

	Którégo bohátérá będzie wola twojá	5
	Álbo królá dziś wspomnieć, złota lutni mojá?	
	Bogu cześć ma być naprzód i ná koniec dáná,	
	Bo ten wszytek świat rządzi, á sam nié ma páná.	
5	Temu sie niebo klánia i ognisté zorze,	
	Temu ziemiá holduje i nawálné morze.	10
	Kto nie wié, jáko Jázón do Kolchów żeglował,	
	Kędy smok nieuspiony złoté runo chował?	
	Komu tájné są brátów tebańskich niezgody	
10	I krzywdá zacnych Gréków, i trojáńskie szkody?	
	Álbo jáko Herkules kwóli pánu złému	15
	Przeciw srogim źwierzętóm czynił dosyc swému?	
	Niech ja téż co o tobie powiém, Włodzisławie,	
	Ácz mój dowcip trudno ma w to ugodzić práwie.	
15	Ále ty, święty królu, który prze swé cnoty,	
	I prze męstwoś osiągnął w niebie stolec złoty,	20
	Pomoż mi chucią swojá, á przyspórz wymowy,	
	Ábych twą sławną bitwę mógl opisác słowy,	
	Któraś miał z Ámuratem przy nieszczęsnéj Wárnie,	
20	Gdzie twé przednie zwycięstwá legły z tobą márnie.	
	Jáko więc kto nieznáczny, którému zámkniony	25
	Páński páłac, kiedy kto idzie przełożony,	
	Cisnie sie we drzwi, áby mógl zá tą pogodą	
	Páński májestat widzieć, choć nie wojewodą,	
25	Ták ja, o zacny królu, twym imięniem, które	
	Prze dziélność i wysoki rozum idzie wzgórzé,	30
		Swé

A dziś y teném przepít : bo idac do domu
 Tapozniéy / od przewozu nie pláce nikomu.

Frágment bitwy z Amuratem
 v Wárny.

Któřého Bohátéra / będzie wola twoia /
 Albo króla / dziś wspomnieć / złota lutni moia :
 Bogu cześć ma bydz / naprzód y nákoniec / dána :
 Bo ten wszytek swiát rzadzi / á sam niéma pána.
 Temu sie niebo klánia / y ognisté zozze /
 Temu ziemiá holduie / y nawálné morze.
 Kto niewié / iáko Jáson do Kolchów zeglował /
 Kedy smok nieuspiony złoté runo chował :
 Komu tajné są brátów Thebánskich niezgody :
 A krzywda zacnych Gréków / y Troiánskie škody :
 Albo iáko Hérkules / kwóli pánu zlému /
 Przeciw frogim zwierzetóm czynil dosyc swému :
 Niech ia též co o tobie powiem / Włodzisláwie :
 Ale mój dowcip trudno ma w to vgodzić práwie.
 Ale ty swiety królu / který prze své cnoty /
 A prze meztwos osięgnál w niebie stolec złoty /
 Pomož mi chuciá swoia / á przyspórz wymowy /
 Abych twá slawná bitwe mógl opisać slowy.
 Któřas miał z Amuratem przy nieszczesnéy Wárnie /
 Gdzie twé przednie zwycięstwa legly z tobą márníe.
 Jáko wíec kto nieznáczny / Któřému zámkniony
 Pánski pálac / Kedy kto idzie przeložony /
 Cisnie sie we dzwi / áby mógl zá tą pogoda /
 Pánski máiestat widzieć / choć nie Woiwoda :
 Ták ia / o zacny królu / twym imieniem / Któřé
 Prze dzielnosć / y wysoki rozum idzie wzgóřé :

Swé podle rymy zdobie / ábych mógl przy tobie/
 Weisnąć sie w ludzká pámieć / cos ty ziednal sobie.
 Nayda sie / króm wátpienia / wielowladny panie/
 Którym ku twéy ozdobie wymowy dostanie:
 Miedzy któremi dopusc tym téz táblkom plywać/
 Silá ich swoim plaszcem mozesz ty pokrywác.
 Wielka chluba záprawde / komu to Bóg dáie/
 Ze czego z przodków niéma / sam przez sie dostáie :
 A swá cnota tak swieci / ze y przodki dawne/
 Rozswieca / y potomstwu imie czyni slawne.
 Lecz to wiet sza / gdy kto jest z przodków téz zacności/
 Zeby mógl slawnym bydź zwan y króm swéy dziełności:
 A zás tak žyie / ze téz / króm przodków swych slawy/
 Mógłby záwždy bydź znacznym prze swé tylko sprawy.
 Tobie tá chluba / Królu / sluży : iesli komu :
 Bo wrodziwszy sie w tak znákomitym domu/
 Niewiedzié / tyli wiet sza cześć masz z przodków swoich/
 Czyli oni chwálnicy sy z wysokich cnót twoich.
 Tys mych rymów dziś wódzem : lecz ia / idąc w droge
 Obiecań / przystoynie skłonie piérwéy noge
 Do káplice twych przodków / które pozdrowiwszy
 Napredce / wroce sie zás ná gosćiniec piérw sy.
 Tu sie naprzód da widziéé twóy prádziad wczéiwy
 Jágetto / który wmyśl czyni mi wátpliwy :
 Jesli ma bydź człowiekiem zwan bogobożnicy sym/
 Czyli w rzeczach rycérskich hetmáném dziełnicy sym.
 On záprawde / prze cnote / y żywot swóy swiety/
 Bedząc z wielkiego ksiestwa ná królestwo wziety :
 Przywiódl Litwe do tego / ze sprośnosć poganistá
 Porzuciwszy / przyieli wiáre krzesćciánistá.
 Z zbráćili sie z Polstá : czym ón tym groźnicy sym
 Był swym nieprzyjacielóm : dam pokóy równicy sym.
 Ale hárdé Krzyżáki tak stárl iednym boiem/
 Ze ie niémał zwalczone podáł dziećiom swoim.

Z dobrych

Swé podlé rymy zdobię, ábych mógl przy tobie
 Wcisnąć sie w ludzká pámiéc, coš ty zjednał sobie.
 30 Najdá sie króm wátpienia, wielowładny pánie,
 Którym ku twéj ozdobie wymowy dostanie,
 Między którými dopuść tym též jábłkóm pływać – 5
 Siłá ich swoim płaszczem możesz ty pokrywać.
 Wielka chlúbá záprawdě, komu to Bóg dáje,
 35 Że czego z przodków nié ma, sam przez się dostáje,
 Á swá cnotá ták świeci, że i przodki dawné
 Rozświéca, i potomstwu imię czyni sławné; 10
 Lecz to wiétsza, gdy kto jest z przodków téj zacości,
 Żeby mógl sławnym być zwan i króm swéj dziélności,
 40 Á záš ták żyje, że též króm przodków swych sławy
 Móglby záwždy być znacznym prze swé tylko spráwy. 15
 Tobie tá chlúbá, królu, służy, jeśli komu,
 Bo urodziwszy sie w ták znakomitým domu,
 Nie wiedzieć, ty-li wiétszá czeš masz z przodków swoich,
 45 Czy-li oni chwalniejšy z wysokich cnót twoich.
 Tyš mych rymów dziš wódzem, lecz ja, idąc w drogę
 Obiecána, przystojnie skłónię piérwéj nogę 20
 Do káplice twych przodków, które pozdrowiwszy
 Náprédce, wrócę sie záš ná gošciniec piérwszy.
 50 Tu sie naprzód da widzieć twój prádziad uczciwy,
 Jágiełło, który umysł czyni mi wátpliwy, 25
 Jeśli ma być człowiekiem zwan bogobojniejšym,
 Czy-li w rzeczach rycérskich hetmáném dziélniejšym.
 Ón záprawdě prze cnotę i żywot swój święty,
 55 Będąc z wielkiego ksiéstwa ná królestwo wzięty,
 Przywiódl Litwę do tego, że sprośnošć pogáńską
 Porzuciwszy, przyjęli wiaré krzešcijáńską 30
 I zbrócili sie z Polska; czym ón tym groźnie<j>szym
 Był swym nieprzyjaciólóm. Dam pokój równiejšym,
 60 Ále hárdé Krzyżáki ták stárl jedným bojem,
 Że je niémá! zwalczoné poda! dziecióm swoim.

Z dobrych

[Fv]

Z dobrych dobrzy się rodzą; syn ojca nie wydał,
 Lecz ku sławie dziedzicznej i swą własną przydał
 Król dwu korón, Włodzisław, bo bijąc pogány,
 We krwi nieprzyjacielskiej upadł zmordowany
 65 Wpóśród ziemi tureckiej. Jego poświęconé 5
 Kości nie są w ojczystym grobie położoné:
 Grób jego jest Europá, słup – śnieżné Bálchány,
 Napis – wieczna pámiątka między krześcijány.
 Po nim ná páństwo wstąpił brát jego rodzony
 70 Kázimiérz, co uczynił ledwé námówiony, 10
 Bo przeglądał trudności, które nád Koroną
 Wisiály prze spór ludzki i myśl rozdwojoną
 Litwy (mówię) z Polaki; jedná w to ugodził,
 75 Á związki stárádawné w cále nam zostály, 15
 Áż zá czásem i myśli burzliwé ustály.
 Ten pruską ziemię posiadał, á Krzyżaki boju
 Ták nákarcił, że prosić musieli pokoju,
 80 Który ták otrzymáli, że páná inszého 20
 Nie mieli znáć ná wieki prócz króla polskiego.
 To był twój dziad, o królu, podobien orłowi,
 Który prędkim piorunem służąc Jowiszowi,
 Tákíe potomstwo ná świát, jáki sam, podawa,
 85 Á tym dziedziczny urząd i gróm lotny zdawa. 25
 Ták ón, będąc od Bogá królem postáwiony,
 Tákíe syny zostáwił, że káždy korony
 Był z nich godzien; jákóz téż wszyscy królowáli,
 Oprócz którzy stan inszy chcąc sobie obráli.
 90 Á stárszy więc Włodzisław Czechóm rozkázował, 30
 Á potym zá s i Węgróm walecznym pánował,
 Olbráchtá ubieżawszy. Stánał Bóg zá szkodę
 I temu; wziął ojczyste páństwo zá nagrodę.
 Ten, jáko był ku wielkim rzeczóm záwždy chciwy,
 Dałby to był Bóg, áby ták był i szczęśliwy;

Ále

F2

156

Z dobrých dobrý sie rodza : syn oycá nie wydal :
 Lecz ku slawie dziedziczney y swa wlasna przydal/
 Król dwu korón Włodzisław : bo bitac pogany/
 We krwi nieprzyziacielskéy upadł zmordowaný
 W posród ziemi Turckéy : iego poświęconé
 Kości nie sa w oyczystym grobie položoné :
 Grób iego iest Europa : slup sněžné Báhány :
 Napis / wieczna pámětká miedzy Krzesciány.
 Po nim ná páništvo wstąpił brát iego rodzoný
 Kázimierz / co uczynil ledwé namémioný :
 Bo przegledal trudności / ktoré nád koronę
 Wisiały / prze spór ludzki / y myśl rozdwoionę/
 Litwy (mówie) z Polaki : iednak w to vgodzil/
 Ze do dalszych niesnažek droge byl zagrodzil.
 A zwiastí staradawné wcale nam zostaly/
 Až za časem y mysli burzliwe vstaly.
 Ten Pruska zemie posiadł / á Krzyżaki boiu
 Tak ná armil / že prosic musiceli pokoiu :
 Który tak otrzymáli / že pána inšego
 Niemiel znác ná wieki / prócz Króla Polského.
 To byl twóy dziad / o Królu / podobien orłowi.
 Który predkim pionumem sluzac Jowisowi/
 Takie potomstwo ná swiat / iaki sam podawa/
 A tym dziedziczny vřad / y gróm lotny zdawa.
 Tak ón bedac od Boga krolem postawioný/
 Takie syny zostawil / že každý korony
 Był z nich godzien : iakž též wšyscy krolowáli/
 Oprócz którzy stan inšy chceg sobie obráli.
 A staršy wic Włodzisław Czechóm rořkázowal/
 A potym zás y Wegróm walecznym pánowal/
 Olbráchtá vběžawšy : stánal Bóg zá škode
 A temu / wzial oyczyste páništvo zá nagode.
 Ten iako byl ku wielkim rzeczóm záwzoy chciwy/
 Dalby to byl Bóg / aby tak byl y šczesliwy :

Ale fortuná záwždy iego rády prolá/
 A náwet y żywotá zayšrzala mu zgoła.
 Na iego miysce wstąpił Alexándér sławny/
 Ten Polakóm/ y Litwie zwiázek stárádawny
 Odnowił : Wołochy bił / y Tátáry grómił :
 Lecz y tego przedko sen želázny vstrómił.

A P O L L O

Admetów domie / gdziem ia / choćiam bogiem //
 Skořtowác musiał służebného stoła.
 Przyczyna tego Juppiter / który mi
 Syná pionnem zábił przedkolotnym.
 Zá którym gniewem pobílem Cyklopy /
 Kowale grómné / á oyciec mie zá to
 Przymusił służyć czteku smiertelnému.
 Przychedšy tedy w ten kraj / pástem woły
 Gospodarzowi / y tegóm strzégł domu
 Až do tych czásów : bo sie pánu dostał
 Swietobliwému / y sam swietobliwy
 Seritowému synu / któregóm ia
 Obrónił smierci / vblagawšy Párki/
 A pozwolily mi tego / że Admet
 Može vsć smierci / dawšy ná své miysce
 Kogo inšého / coby zań chciał vmrzéc.
 Wšytki obšedšy tedy przyiacioły/
 Oycá / y mátkę / co go vrodžila /
 Nie nálažł / okróm žony / która żywot
 Zań chce polożyć / y rozřtác se z swiátem/
 Która po domu teraz mđla nieboge /
 Na reku noša : bo tey džišiesšého

Dniá

Dniá umrzéc przyjdzie i duszę polożyć.
 Á ja, żebych przy tym nieszczęściu nie był,
 25 Pójdę precz á ten wdzięczny dom zostawię.
 Ále już i śmierć widzę niedáleko,
 Księżniá umárłych, która ją pod niská
 5 Ziemię ma dowieść; á práwie w czas przyszlá,
 Pilnując ná ten dzień, kiedy ma umrzec.

ŚMIERĆ:

30 Co przed tym domem, co tu, Febe, czynisz?
 Ná nowé krzywdzisz, łamiąc nászé práwá
 I łupy nászé gwałtem wydziérając.
 Máłoś miał ná tym, żeś Ádmetá śmierci
 Uchował, Párki zdrádliwie podszedzsy;
 35 Teraz czego tu z groźnym łukiem strzeżesz?
 To li Álcestis obiéráła, kiedy
 15 Zástąpić mężá i umrzéc zań rzeklá?
 ÁPOLLO: Nie bój sie krzywdy i gwałtu ode mnie.
 ŚMIERĆ: Jáko sie nie bać, takim ciebie widząc?
 40 ÁP<OLLO>: Mój to obyczaj záwždy z łukiem chodzić.
 ŚM<IERĆ>: I temu domu niesłusznie pomagác.
 ÁP<OLLO>: Bo mię przygodá przyjacielska boli.
 ŚM<IERĆ>: I chcesz mi odjáć i tego drugiégo?
 ÁP<OLLO>: Wszakem i tego gwałtem ci nie wydárł.
 45 ŚM<IERĆ>: Przéczze ná ziemi jest, á nie pod ziemiá?
 ÁP<OLLO>: Iż zá się żonę dał, po którąś przyszedł.
 25 ŚM<IERĆ>: Á odwiodeż ją pod ziemię głéboká?
 ÁP<OLLO>: Idż, uczyń, bo nie wiem, jesli cię námówię.
 ŚM<IERĆ>: Strácić, kto ma być strácon; toć sie rzekło.
 50 ÁP<OLLO>: Nié, ále tym śmierć dáć, którym przystoi.
 ŚM<IERĆ>: Już znam, czego chcesz, i chęc twoję widzę.
 30

Możeż

F3

I60

Dnia umrzeć przydzie/ y duszę położyć.
 A ja/ żebych przy tym nieszczęściu nie był/
 Pódyde przez/ a ten wdzięczny dom zostawie.
 Ale już y śmierć widze niedaleko/
 Ksienią umarłych / która ja pod niską
 Ziemię ma dowieść: a prawie wczas przyšla/
 Pilnując na ten dzień / kiedy ma umrzeć.

S M I E R C.

CO przed tym domem / co tu Phoebe czynisz?
 Na nowe krzywdzisz łamiąc nasze prawa:
 A łupy nasze gwałtem wydzierając.
 Miałos miał na tym / żeś Admetą śmierci
 Uchowal/ Párki zdradliwie podsędy:
 Teraz czego tu z groźnym łukiem strzeżesz?
 Toli Alcestis obierała kiedy
 Zastąpić meżá / y umrzeć zań rzekła?

- APOLLO. Niebóy sie krzywdy/ y gwałtu odemnie.
 SMIERC. Jáko sie nie bać / takim ciebie widząc.
 AP. Mój to obyczaj zawždy z łukiem chodzić.
 SM. A temu domá niesłusnie pomagac.
 AP. Bo mie przygodá przyiacielska boli.
 SM. A chcesz mi odiaz y tego drugiego.
 AP. Wszakem y tego gwałtem ci nie wydarł.
 SM. Przeczże na ziemi iest / a nie pod ziemią?
 AP. Jż za sie zone dal/ po któraz przyshedł.
 SM. A odwiodęz ja pod ziemię gleboką?
 AP. Idź / wezmi: bo niewiem/ iesli cie namówie.
 SM. Stracić kto ma bydz stracon: toć sie rzekło.
 AP. Tę: ale tym śmierć dać / którym przystoi.
 SM. Już znam czego chcesz: y chcę twoie widze.

- AP. Mójesz Alceſtis tedy przyść kſtároſci ?
 SM. Niemoże: ták wiédz / y ia czeſć rad wiédze.
 AP. Przedſie nie weźmieſ ieno iedne duſe.
 SM. Kiedy mra młodzi / wieſza chwale bioze.
 AP. Gdy ſtáro vmrze / hoymey iá pogrzeba.
 SM. Bogatym kwołi práwo Phæbe ſtáwiſ.
 AP. Jákos rzekł: czy ſie niepomniſ / choć mądry.
 SM. Kupilby / kto by miał zacé ſtárym vmrzéc.
 AP. Wiec mi téy káſki tedy nie uczyniſ ?
 SM. Niemoge: wſák wieſ moie obyczáie.
 AP. Ludzióm przeciwné / y bogóm mierżioné.
 SM. Próžno maſ o to ſtać / co bydż niemoże.
 AP. Uſtániſ wierżmi / chociaſ to ſurowa :
 Taki tu przydźie mąż w dom ſeretowy /
 Od Ewriſthea po konie poſłány
 Do żinnéy Thráby / który tu w goſćinte
 Bedae. wydrzec te gwałtem białą glowe :
 Wiec ci powinien przedſie nic nie bede /
 A ty uczyniſ tóſ / y kłáć mie bedzieſ.
 SM. Ty wiele mówiac przedſie nic nie weźmieſ :
 A tá niewiaſtá póydzie iuż pod ziemie.
 A ide do niéy przeſegnác iá koſá /
 Bo to iuż bogóm ziemnym poſr iecony /
 Komu ia koſa wloſ wſtrzyge z glowy.
 CHORUS. Czemu ták cicho we dworze /
 Czemu dom vmilkł Admetów ?
 POLO. Ale nigdziey przyaciela
 Niémaſ / coby nam powiedział /
 Jeſli iuż umarłéy plakác
 Krolowéy mamy / czy ieſcze
 Żywa Alceſtis / wedla mnie /
 A wedla wſytkich / meżowi
 Ze wſech niewiaſt nawiernieyſza. ∞

Przy po

	ÁP<OLLO>:	Możeż Álcestis tedy przysć k stáročici?	
	ŚM<IERĆ>:	Nie może, ták wiédz; i ja cześć rad widzę.	
	ÁP<OLLO>:	Przedsię nie weźmiesz, jeno jednę duszę.	
55	ŚM<IERĆ>:	Kiedy mrą młodzi, więtszą chwałę biore	
	ÁP<OLLO>:	Gdy stáro umrze, hojniéj ją pogrzebą.	5
	ŚM<IERĆ>:	Bogátym k wóli práwo, <i>Phoebe</i> , stáwisz.	
	ÁP<OLLO>:	Jákós rzékł? Czy sie nie pomnisz, choć mądry?	
	ŚM<IERĆ>:	Kupiłby, kto by miał zacc stárym umrzéc.	
60	ÁP<OLLO>:	Więc mi téj láski tedy nie uczynisz?	
	ŚM<IERĆ>:	Nie mogę, wszák wiész moje obyčzáje.	1 0
	ÁP<OLLO>:	Ludzióm przeciwné i bogóm mierzioné.	
	ŚM<IERĆ>:	Próżno masz o to stać, co być nie może.	
	ÁP<OLLO>:	Ustániesz, wiérz mi, chociaś to surowa.	
65		Táki tu przyjdzie mąż w dom Feretowy,	
		Od Ewrystea po konie posłány	15
		Do zimnéj *Tráki, który tu w gościnie	
		Będać, wydrze-ć tę gwałtem białągłowę.	
		Więc ci powinien przedsię nic nie będe,	
70		Á ty uczynisz tóż i kłać mię będziesz.	
	ŚM<IERĆ>:	Ty, wiele mówiąc, przedsię nic nie weźmiesz,	20
		Á tá niewiastá pójdzie już pod ziemię.	
		Á idę do niéj przeżegnác ją kosą,	
		Bo to już bogóm ziemnym poświęcony,	
75		Komu ja kosą włos ustrzygę z głowy.	
	CHORUS:	Czemu ták cicho we dworze?	25
		Czemu dom umilkł Ádmetów?	
	POŁO<WA CHÓRU>:	Ále nigdziej przyjaciela	
		Nié mász, co by nam powiedział,	
80		Jesli już umárléj plákác	
		Królowéj mamy, czy jeszcze	30
		Żywa Álcestis, wedla mnie	
		I wedla wszytkich, mężowi	
		Ze wszech niewiast nawierniejsza.	

Przy po-

[F3v]

Przy pogrzebie rzecz

Siłá sobie ludzie mądrzy dawného wieku, moi Łáská-
wi Pánowie, głowy utroskáli, chcąc to świátu wy-
wieść, że przygody, nieszczęście i smętki wszelákie mogą
człowiekowi nie być ciężkie áni silné, ále temu wszyt-
kiému rozum dobrze zdołác i wytrzymác może. I mie-
li po sobie wywody wielkie i wázné, jáko sie onym zdá-
ło, ále jáko sámá rzecz okázuje, nie bárzo potężné. Bo
nie tylko tego w ludzi wmówić nie mogli, ále i między
sámými rzadki, który by to był ná sobie przełómił, żeby był
w téj mierze według náuki swéj sie záchował. Ták po-
dobno wszystko łatwiej słowy wyrzéc niżli rzeczą sámą
wypełnić. I nie mász sie záprawdę czemu dziwowác, że
mądré i szerokie wywody smętku i záłości ludzkiej po-
hánowác nie mogą, bo trudno jest z przyrodzeniem wal-
czyć, á serce człowiecze nie jest kámienné áni želázné, já-
kiego żadna troská i zaden žal nie ruszy, ále z téjże krwie,
co sam człowiek, i tegóz ciálá stworzoné, które jáko rá-
dość i pociechę swoję czuje, ták z nieszczęścia i z przygo-
dy frásowác sie musi. Doświadczamy tego sámí ná so-
bie; daj, Boże, áby nie ták często, ále záisté doświadczá-
my. Á my więc teraz zá tym fortunnym terázniejszym
przypadkiem nászym czujemy, co to jest záłość. Ábo-

wiém

[F4]

Przy pogrzebie rzecz

Sła sobie ludzie mądzy dawného wieku / moi laska-
wi Pánowie / głowy utroskali: chcąc to światu wy-
wieść / że przygody / nieszczęście / y smetki wśelacie mogą
człowiekowi nie byđ ciężkie / ani silné: ale temu wśyt-
kiemu rozum dobrze zdolác / y wytrzymác może. A mie-
li po sobie wywody wielkie / y ważne / iáko sie onym zda-
ło: ale / iáko sama rzecz okazuje / nie barzo potężné. Bo
nietylko tego w ludzi w mówie niemogli / ale y między
samemi rzadki / którzyby to był ná sobie przelómil / żeby był
w téy mierze według náuki swéy sie zachował. Tak po-
dobno wśytko łatwiey słowy wyrzec / niżli rzecz sama
wypelnic. A niemáś sie záprawde czemu dziwować / że
mądre / y szerokie wywody smetku / y žalosci ludzkiej po-
hánowác niemoga: bo trudno jest z przyrodzeniem wal-
czyć: a serce człowiecze nie jest kámienné / ani żelazné: iá-
kiego żadna troska / y żaden žal nie ruszy: ale z téyże ktrwie /
co sam człowiek / y tegoż ciała stworzone: które iáko rá-
dosć / y pocieche swoje czuie / tak z nieszczęścia / y z przygo-
dy frásowác sie musí. Doświadczamy tego sami ná so-
bie: day Boże / aby nie tak często: ale / záiste doświadcza-
my. A my wiec teraz zá tym fortunnym terazniejszy
przypadkiem naszym czuemy / co to jest žalosc. Abo-

wiem

wiém stráčilismy w domu swoim tego/ iákiego drugiego (prawdá sie znác musí) niémamy. A stráčilismy nie tak brátá / iáko własníey oycá. W po zeszciu rodzicóv nášých / májac ón nietylko láty / ale y rozumem przed inšz brácia / wšyſtki trudnoſci náſze ſpólne / które wiec po zmárlym oycu ná dzieci poſpolicie przypadája / wziął był ná ſwoie pieczá : y tak ſie z nimi ſpráwował / żeſmy zá pilnoſcia iego żadnego wſczérbku w ſpráwiedliwoſci ſwéy nie wzięli. A zácoſmy mu y dziś wielce powinni / nietylko nam chudobe náſze wcale záchował / ale y przyiažni ſáſiedzka : boſmy do téy doby / z czego Pánu Bogu badž chwała / ani przyſiegi żadney / ani záſcia żadnego znikim nie mieli. Co wšytko Bogu naprzód / á potym iego obmyſlowániu / y przeſtrodze przypisác muſimy. A nietylko w mlodſzych léciech / y w niebytnoſci drugich nam był rádzien / y pomócen : ale przez wšytek wiek ſwóy iáko brát prawdziwy / trudnoſci náſzych wſzelákich preſtrzežgal / y brónil. A tá wiec iego godnoſc / która go był Bóg opátrzyć raczył / niebylá tak okréſona ábo wázká / žeby ſie tylko w domu iego ſámym záwierác miála : ale ſilá obcych ludzi / ſilá wdów y ſirót vbogich rády iego vžywálo : któžey ón nie funtem iſcie / že tak mam rzec / ani ložciem przedawał / ale y dárimo / y hoynie wšytkim potrebnym vžyčzał / y tak wiernie / že ná rádzie iego žádn ſie nigdy nie omylil. Słuſznie tedy prze ſmierc iego dziś ná

ſobie

wiem stráčilismy w domu swoim tego, jákiego drugiego
 (prawdá sie znác musi) nié mamy. Á stráčilismy nie ták
 brátá, jáko włásniéj ojcé. Bo po zeszcium rodziców ná-
 szych, májąc ón nie tylko láty, ále i rozumem przed inszą
 brácią, wszystkie trudności nászé spólné, ktoré więc po
 zmárłym ojcu ná dzieci pospolicie przypadają, wziął był
 ná swoję pieczę i ták sie z nimi spráwował, zesmy zá pil-
 nością jego żadného uszczérbku w spráwiedliwości swéj
 nie wzięli. Á zá cosmy mu i dziś wielce powinni, nie tyl-
 ko nam chudobę nászę w cále záchował, ále i przyjaźń są-
 siedzką; bosmy do téj doby, z czego Pánu Bogu bądź
 chwałá, áni przysięgi żadnéj, áni zászcia żadného z nikim
 nie mieli. Co wszystko Bogu naprzód, á potym jego ob-
 myśłowánium i przestrodze przypisác musimy. Á nie tyl-
 koć w młodszych leciách i w niebytności drugich nam był
 rádzien i pomocen, ále przez wszytek wiek swój jáko
 brát prawdziwy trudności nászych wszelákich przestrzé-
 gał i brónił. Á tá więc jego godność, ktorá go był Bóg
 opátrzyć raczył, nie byłá ták okrészona ábo wąska, žeby sie
 tylko w domu jego sámym zawiérác miála, ále siłą ob-
 cych ludzi, siłą wdów i sirót ubogich rády jego używá-
 ło, którój ón nie funtem íscie, že ták mam rzéc, áni łok-
 ciem przedawał, ále i dármo, i hojnie wszystkim potrze-
 bnym użyczał, i ták wiernie, že ná rádzie jego żaden sie
 nigdy nie omylił. Słusznie tedy prze śmierć jego dziś ná
 sobie

[F4v]

sobie ten ubiór nosimy i ná sercu žal wielki mamy, z
 którégosmy i obronę domá, i między ludźmi dobrá sła-
 wę mieli. Ále nam podobno teraz więcej trzebá ná taką
 rzecz sie zdobywác, która by žáłość nászê rychlêj léczyc, je-
 sliby to možna rzecz bylá, niżli játrzyć i szêrzyć moglá. 5

Jákóz niepomálu sie stąd cieszymy, że przy téj ostatniêj
 posłudze brátá nászêgo W<ászych> M<iłości> ták wiele i ták znacznych
 osób widzimy. Bo nie ledá to znak jest láski W<ászych> M<iłości> prze-
 ciwko niemu. Kiedybyście W<ásze> M<iłości> komu żywému tę
 uczciwość czynili, mogłoby sie jákokolwiek zdác, że to w 10
 nádzieję przypodobania jákiêgo álbo więc i oddánia czy-
 nienie. Ále czyniac to umárlemu kwóli, który tego oddác
 juź nie może, żadnéj wątpliwości w tym nie mamy, że
 to W<ásze> M<iłości> z uprzejmêj i práwêj chęci przeciwnu
 czynicie, dając to nie tylko nam, bráciêj i powinowátym 15
 jego, znác, ále wszystkim ludzióm wobec, że uczciwé zá-
 chowánie brátá nászêgo nie umárlo z nim pospołu, ále ży-
 wie w sercach W<ászych> M<iłości>, cnotliwych ludzi. Á toć jest ón
 owoc wiáry, cnoty i godności jego, z którêgo my, po-
 winowáci, cieszyć sie niepomálu mamy, á potomstwo je- 20
 go i przykład brác może, áby ojcowskim strychem sie sprá-
 wujác, do tegóz záchowania i do téjże dobrêj sła-
 wy przyść kiedy mogli. Zá ták wielká tedy láskę, która
 W<ásze> M<iłości> temu zmárlemu ciálu okazác raczyli, W<ászym> M<iłościom>
 pánóm swym wielce dziêkujemy, prosząc Páná Bo- 25

gá, áby

G

sobie ten wbiór nošimy / y ná sercu žal wielki mamy / z
 któregośmy y obrone domá / y miedzy ludźmi dobra sta-
 we mieli. Ale nam podobno teraz wiecey trzeba ná taką
 rzecz sie zdobywác / któraby žalóść náše rychley léczyć / ie-
 sliby to možna rzecz była / niżli iatrzyc / y szerczyć moglá.
 Jakóž niepomału sie ztąd cieszymy / że przy téy ostatniey
 posłudze bratá nášego / W. M. tak wiele / y tak zacnych
 osob widzimy. Bo nie ledá to znać iest láski W. M. prze-
 ciwko niemu. Kiedybyście W. M. komu żywému te
 uczciwość czynili / mogłoby sie iakołowiek zdać / że to w
 nadzieie przypodobania iakięgo / albo wiec y oddania czy-
 nicie : Ale czyniac to umarłému twóli / który tego oddać
 już niemože / żadney watpliwóści w tym nie mamy / że
 to W. M. z vprzýmey / y prawey checi przeciwko niemu
 czynicie : dáiac to nietylko nam bráciey / y powinowátym
 tego znać / ale wšytkim ludzióm wobec / że uczciwe za-
 chowanie bratá nášego nie umarło z nim pospolu / ale ży-
 wie w sercach W. M. cnotliwych ludzi. A toć iest ón
 owoc wiary / cnoty / y godności tego : z którego my po-
 winowáci cieszyć sie niepomału mamy / á potomstwo ie-
 go y przyklad brác može / aby oycowškim strychem sie sprá-
 wuiac / do tegož zachowania / y dotyczye dobrej sta-
 wy przysć kiedy mogli. Já tak wielką tedy láskę która
 W. M. temu zmarłému ciału okazać raczyli / W. M.
 panóm swym wielce dziekuiemy : prosząc PAná Bó-

G

gá / aby

gá/aby ón sam zá nas/ ktorzy tego tak dálece odslużyć nie
możem / W. M. to hoynie plácić / y nágradzác raczył.
Tego záprawde y sobie / y tym vbogim sírotom / także y
tęy wczirwéy á ztostkánéy małżonce iego życzymy / y pro-
símy/aby oni tęy lástki W. M. ktoréy oyciec ich po W. M.
nietylko zá żywotá / ale y po śmierci doznawał / mogli
bydź téż wczesniki. A oni zá powodem nas téż stárszych
stárác sie pospolu známi beda / iakobysmy lástke W. M.
sobie záslugowali : pánie Boże day tylko / aby w potrze-
bach pociesznieyszych/ niżli tá iest.

Epitaphium Kásprá Kochánowskié°

Pisarzá Sendomierskiégo.

Kásprá Kochánowskiégo tu schowano kóści/
Człowieká cnóty wielkiéy/ y wielkiéy godności.
Plączcie vbogió wdowy / y smetné síroty :
Dmárl ten/ co ná pieczy wáśé miał kłopoty.

Nagrobek Tęczyńskiému.

Stára stárgá/ á prózna/ná śmieré sie żáłowác/
Bowiém oná nikomu niezwyklá folgowác :
Bierze stáre y mlodé/ kto sie téy náwinie :
Ten piérwéy/ á ów późniéy : przed sie mikt nieminie.
Aby kto Nestorowéy doczekał stárości/
Co to iest przećiw onéy niezmiernéy wieczności :
Bo gdy ostátek przyjdzie/ cokolwiek minelo/
Jednym słowem/ niemáś nic/ wśytko wplynelo.

Dzie

gá, áby ón sam zá nas, którzy tego ták dálece odsłużyć nie
 możem, W<ászym> M<iłościom> to hojnie płácić i nágradzáć raczył.
 Tego záprawdě i sobie, i tym ubogim sirotom, tákże i
 téj uczciwěj á stroskáněj małżonce jego życzymy i pro-
 simy, áby oni téj láski W<ászych> M<iłości>, którěj ojciec ich po W<ászych> M<iłościach>⁵
 nie tylko zá żywotá, ále i po śmierci doznawał, mogli
 być téż uczesniki. Á oni zá powodem nas téż, stárszych,
 stárác sie pospołu z námi będą, jákobysmy láskę W<ászych> M<iłości>
 sobie záslugowali, Pánie Boże, daj tylko, áby w potrze-
 bach pociesniejszych, niżli tá jest.

10

Epitáfijum Káspra Kochánowskiého,
 pisarzá sędomierskiého

Kásprá Kochánowskiého tu schowano kości,
 Człowieká cnoty wielkiěj i wielkiěj godności.
 Płázczie, ubogie wdowy i smętné siroty;
 Umárl ten, co ná pieczy wászé miał kłopoty.

15

Nagrobek Tęczyńskiému

Stára skárgá á prózna ná śmierć sie żalowác,
 Bowiém oná nikomu nie zwyklá folgowác:
 Bierze stáré i młodé, kto sie jěj náwinie,
 Ten piérwěj, á ów pozniěj, przedsię nikt nie minie.
 Áby kto nestorowěj doczekał stáročci,
 Co to jest przeciw oněj niezmierněj wieczności?
 Bo gdy ostátek przyjdzie, cokolwiek minęło,
 Jednym słowem: nié mász nic, wszystko upłynęło.

20

25

Nie

[Gv]

10 Nie láty, ále cnotą żywot mierzyć mamy;
 Z téj ony zacné męże i dziś jeszcze znamy,
 Których kości już dawno w prochu nie znáć, ále
 Sławá kwitnie i kwitnąć zázwdy będzie w cále.
 Z téj strony, o Tęczyński, twój wiek będzie długi, 5
 Jáko cię kolwiek nagle imo twé zasługi
 15 Sroga, nieubłágána śmierć opánowała
 Á biég twojéj młodości zawistnie przerwała.

Śmierci sie nie bać, cnoty

nászládowác 10

Synu mój, słusznie sie zły człowiek śmierci boi,
 Ále sie jéj dobrému lękać nie przystoi;
 Bo zły mniema, że wszytek już ná wieki ginie,
 Á dobry práwie w ten czas do portu przypłynie. 5
 I ty méj śmierci nie plácz; mnie sie dobrze dzieje, 15
 Tákem bojázni prózen, jáko i nádzieje.
 Łáská Páńska náde mną; ty mię nie wydawaj,
 Á cnoty nászládowác, synu, nie przestawaj.
 Cnocie niebo zapláta i wieczné wesele, 10
 W rozkoszách swiátá tego źle pokládác wiele. 20
 Wszytko to jáko trawá czasu swégo minie,
 Ále sławá pocziwa i po śmierci słyńie.
 O tę sie, synu, stáraj wszelákim sposobem,
 Á wdzięczniéj mi uczynisz, niżby nád mym grobem
 15 Plákał we dnie i w nocy. Tó wiédz: kto do niebá 25
 Dostał się raz, tego już plákác nie potrzebá.

Frágment nagrobku

Jáż to ciebie cieszyć mam, smętny Rádziwile,
 W tym zálosnym przypadku téj nieszczęsnej chwile?

Gdzie

G2

I72

Nie láty / ale cnota život mierzyc mamy :
 Z téy ony začné meže y džis ieszcze znamy.
 Których kósci iuž dawno w prochu nieznác : ale
 Slawá kwitnie / y kwitnác záwždy bedzie wcale.
 Z téy strony / o Teczyniski / twóy wiek bedzie dlugi /
 Jáko cie kolwiek nagle / imo twé zaslugi /
 Sroga / nieublagána smierc opánowála
 A bieğ twoiéy mlodości zawisnie przerwála.

Smierci sie nie bac, cnoty nászládowác.

Synu móy / slusnie sie zly człowiek smierci boi /
 Ale sie téy dobremu lekáč nieprzyštoi :
 Bo zly mniema / że wšytek iuž ná wieki ginie /
 A dobry práwie w ten czas do portu przyplynie.
 A ty méy smierci nie pláč : mnie sie dobrze džicie /
 Takem boiáźni prózen / iáko y nádžicie.
 Láská pániška nádemná : ty mie nie wydaway /
 A cnoty nászládowác synu nie przestaway.
 Cnocie niebo zaplátá / y wieczné wesele /
 W rostokách swiatá tego źle pokládác wiele.
 Wšytko to iáko trawá času swégo minie /
 Ale slawá poczciwa y po smierci slynie.
 O te sie synu stáray wšelákim sposobem /
 A wdžieczniéy mi wczyniš / nižby nád mým grobem
 Plákal wednie y w nocy : to wiédz / kto do niebá
 Dostal sie raz / tego iuž pláć niepotrzebá.

Frágment nagrobku.

Jáż to ciebie ciešyc mam / smetny Rádžiwile /
 W tym žalósnym przypadku téy niešczęsney chwile!

Gdzie rzeczy / albo y słów tak władnych dostane/
 Którémibych miał leczyc twoie ciężka rane ?
 Trudna to ná mie : lubo twóy žal niehamowny/
 Lubo też chce wważyć ten swóy dowcip rowny :
 A/ by też był nawietży / iáko człowiek twemu
 Pláczu ma kres zamierzać tak spráwiedliwému ?
 Jáko tzy ma hamowác : Któré žal serdeczny
 wyciska/ nie inaczej ieno iáko wieczny/
 Wode z skály zdrojy pedzi / á tá niewstrzcona
 Szrodkiem nieosuszoney láki swóy plaw kona.
 Czy cie podobno szesście pomálu dotknelo/
 A nie pół práwie serca z pierśi twych wyieto ?
 Stradales (ách žalostí) ze wszech milšéy žony/
 Którz / iáko nátura / tak y cnotá / z strony
 Káżdá swoiéy / tak były bogácie nádáły/
 Ze w téy mierze iuż wiecey przydáć nie nie miáły.
 Názbyt szesliwy názbyt zdales sie bydż Bogu
 Kadživile / byś był w tym towarzyštwie / progu
 Swych lat ostatnich dosedł : w pół kresu nie była/
 Kiedy cie twoiá biedná žánná vpuscila.
 O práwo krzywdy pełné / o nieżnošná kšieni
 Wdlych bogów / y pod žiemią mieškájących cieni.

Epitaphium.

Oraz Bóg przeyrzał / to iuż bydż musi/
 A o to człowiek próžno sie kusi/
 Aby nawietšé iego stárání /
 Mogło zátrzymác to wieczné zdání.
 Wšytko ná šwiecie idzie swym pedem/
 Nie omylnošciá / ábo zá błedem.
 A co z przyczyny wiecznéy zšepuie/
 Tego y sam Bóg nie rad hámuie.

Epitaphium

Gdzie rzeczy álbo i słów ták włádných dostánę,
 Którémi bych miał léczyć twoję ciężką ránę?
 5 Trudná to ná mię, lubo twój žal niehá mowny,
 Lubo též chcę uważyc ten swój dowcip rowny.
 Á by též był nawiętszy, jáko człowiek twému 5
 Płáczu ma krés zámierzác ták spráwiedliwému?
 Jáko łzy ma há mowác, które žal serdeczny
 10 Wyciska nie ináčjéj, jeno jáko wieczny
 Wodę z skály zdroj pędzi, á tá niewstrácona
 Śrzodkiem nieosuszonej łáki swój pław kona? 10
 Czy cię podobno szczęście po málu dotknęło,
 Á nie pól práwie sercá z piersi twych wyjęło?
 15 Stradałéś (ách, záłości!) ze wszech milszéj żony,
 Którá jáko náturá, ták i cnotá, z strony
 Káżdą swojéj, ták były bogácie nádáły, 15
 Że w téj mierze już wicéj przydáć nic nie miáły.
 Názbyt szczęśliwy, názbyt zdałéś sie być Bogu,
 20 Rádziwile, byś był w tym towarzysztwie progu
 Swych lat ostatních doszedł; w pól krésu nie byłá,
 Kiedy cię twojá biedná Hánná upuściłá. 20
 O práwo krzywdy pełne! O nieznośná księni
 Mdłych bogów i pod ziemiá mieszkájących cięni!

Epitáfijum

Co raz Bóg przejrzał, to już być musi,
 Á o to człowiek prózno sie kusi, 25
 Áby nawiętszé jego stáráníé
 Mogło zátrzymác to wieczné zdáníé.
 5 Wszytko ná świecie idzie swym pędem,
 Nie omylnościá álbo zá błędem.
 Á co z przyczyny wiecznéj zstępuje, 30
 Tego i sam Bóg nierad há muje.

Epitáfijum <Pieśń>

[G2v]

Pieśn.

Niewinna duszo / owas ty już w niebie/
 A iam tu zostal nieszczesny bez ciebie /
 Na swoy ciężki płacz / ciężką żalosc swoie :
 Niechcial tego Bóg / bych był glowe twoie
 Ja pierwey zalęgl : bo ciebie straciwszy/
 Straciłem wszytko / a nad mie troskliwszy
 Już bydz nie może : stoga smierci / to ty
 Wmieś vgodzić / gdzie nawysse cnoty.

Pieśn.

Kto mie w mým ciężkim frasunku ratuie ?
 Moia tak łączna dusza sie nieczuie/
 Aby pocieche iakz przyiac miała/
 Wyjawšy kiedy prozna bedzie ciála :
 Tam cie oględac mam dobra nędzicie/
 Szlachetny duchu / dla którego mdlecie.
 A cierpiac w sercu tak nieznośna rane/
 Aż w ten czas plakac / gdy y żyć / przestane.

Pieśn.

Kto kiedy miał słusnieysz przyczynę plakania ?
 Razem mie szesćcie mego wszytkiego Kochania
 Zbawilo dusze tylko przy mnie zostawiošy /
 Jż bych vpad swoy czuic / tym był nieszczesliwszy.
 Snadźby lepiey / by iedno nieczuc żalu swęgo/
 Twardz skalz gdzie stanze szrod morza hucznego!

O którzby sie wiecznie morštíe rozbiáły
 Flagi/ y nieokrotné wiátry vderzály.

Równéy podobno rozum rádžic može škodžie/
 Ale táka jest mojá/ nie zdola przygodžie.
 Džiatkš mié ciešyc májá ? czy žoná cnotliwa ?
 A džiateczki Bóg pobral/ y mátká nie žywa.

Wieczny Bože / słusnie mié karzeš zá mé złošci/
 Jednák nietylko pátržay ná moie krewkošci/
 Lecz y miłosierdzie své chciey miec ná baczeniu/
 Lášká swojá mié twierdžac w moim vtrapieniu.

Epitaphium.

R óżné náše stáranie/ Co Bóg rzekł/ to ták bedžie/ A cokolwiek czynimy/ Wšytko pochodzi z niebá/ Piérwšy džien dal každému Koncowi wšyšcy idžiem/	N á wieczné Božkie zdánie: Człowiek tego niezbedžie. A cokolwiek cierpimy/ W tym nam wetpic nie trzebá. A ostátni/ á k swemu Škad už nážad nieprzydžiem.
---	--

Ná swé księgi, do Łaskiégo.

Psálmy sýlam / gđzie kogo nabožného slyše:
 A fráški záš dla dobrych towarzyszów piše.
 Sobótká pánióm służy: gracje odpráwuie
 Száchámi: á wesole piešniámi dárwie.
 Tobie/ Łaski / co włáśnie záwołánie twoie/
 Žacné žetmány dáie/ y surowé boie.

O którą by sie wiecznie morskie rozbijały
 Flagi i nieokrotne wiátry uderzały.

10 Równiej podobno rozum rádzić może szkodzie,
 Ále jáka jest moja, nie zdoła przygodzie. 5
 Dziaćkiż mię cieszyć máją czy żoná cnotliwa?
 I dziateczki Bóg pobrał, i mátká nieżywa.

15 Wieczny Boże, słusnie mię karzesz zá mé złości,
 Jednak nie tylko pátraj ná moje krewkości,
 Lecz i miłosierdzie swé chciéj mieć ná baczeniu, 10
 Łaską swoją mię twiárdząc w moim utrapieniu.

Epitáfijum

5	Prózne nászé stárání Co Bóg rzekł, to ták będzie, Á cokolwiek czynimy Wszystko pochodzi z niebá, Piérwszy dzień dał káżdému Końcowi wszyscy idziem,	Ná wieczne boskie zdání. Człowiek tego nie zbędzie. I cokolwiek cierpimy, W tym nam wąpic nie trzebá. I ostatni, á k swému Skąd już názad nie przyjdziem.	15
---	--	--	----

Ná swé księgi do Łaskiego

5 Psálmy syłam, gdzie kogo nabożného słyszę,
 Á Frászki zás dla dobrych towarzyszóv piszę. 20
 Sobótká pánióm służy; gracze odprawuję
 Száchami, á wesole Pieśniámi dáruję.
 Tobie, Łaski, co własnie záwołání twoje,
 Zacné hetmány dáję i surowé boje.

[G3v]

Cum gratia et privilegio S<acrae> R<egiae> M<aiestatis>

W KRÁKOWIE,

w Drukárni Łázárzowéj, roku Páŕskiego

1590

[G4]

180

Cum gratia & Priuilegio S. R. M.

W K R A K O W I E,
w Drukárni Lázárzowéy, Roku pánskiégo,

1 5 9 0.

Aneks 2

WIERSZ MAKARONICZNY O WYBORZE DROGI ŻYCIOWEJ

Na podstawie: Jan Kochanowski, *Carmen macaronicum de eligendo vitae genere*, red. G. Żurek, Warszawa 1981. W przekładzie tekstu dokonano niezbędnych poprawek i uzupełnień. Wszelkie interwencje oznaczono kursywą pogrubioną, dla odróżnienia od kursywy zawartej już w tekście wyjściowym.

Jest w pobliżu wysokiego Krakowa przesławny las, wyróżniający się dębami, zadziwiający mnogością żołądzi, położony nad wodą Wisły i gdańskim gościńcem: nosi nazwę Dąbie, Dąbiem nazwali go przodkowie.

Tam właśnie, gdy Syriusz palił suche pola i niemądra Kanikuła rozganiała zaków, wybrałem się, pogrążony w rozmyślaniach nad warunkami żywota i przyszłym bytowaniem.

I oto widzę czterech nadchodzących mężów, różniących się wyglądem twarzy i odmienną barwą. Jeden z nich miał grzbiet okryty szarą kapicą [*habitem*], a tłusty żywot [*brzuch*] przepasany węzłowym sznurem. Na czubku głowy błyszczał mu ogromny plesz [*tonsura*], zaś gołą nogę obuwał drewniany trzewik.

Drugiemu suknia opadała do samych kostek, suknia o stu fałdach, czarnego koloru. I on także nosił plesz, lecz przykrył go kiwającym się beretem, jakie przynoszą do nas z ziemi włoskiej.

Trzeci miał na sobie szeroką aksamitną kapę [*plaszcz*], żółty kabat i skórznie, żółty kolet [*kaftan*], żółte trzewiki, szpadę i beret z piórem, wreszcie złoty łańcuch, tak że wszystko na nim było żółte.

Ostatni nosił makową suknicę, wprawdzie uszytą niewytwornie, ale za to zdobiła ją para srebrnych haftek i z brzegu wisiało po sześć knafla [*guzików*]: rzecz bardzo cenna zarówno przez sam ciężar, jak i wielką robotę.

Podchodzimy do siebie i gdyśmy podali prawice oraz oświadczyli się ze służbą powolną, jako pierwszy tak oto zwrócił się do mnie przyjaznymi słowami ten przepasany powrozem: „Zdaje się, synu, bo i widać to po twojej twarzy, że dręczą cię jakieś troski, a może niepotrzebnie, jak to bywa w waszej

młodości. Cokolwiek by to było, co kazi twój wolny umysł, mów: może jest na to rada pod szarym kapturem”.

„Nie władnie mną – odpowiedziałem – ani żądza srebra i złota, ani troska o zebranie *niezbędnych [wstrętnych, niegodziwych]* pieniędzy; nie zabiegam też o względy wojewodów ani potężnego orła [*o łaskę królewską*]; nie pragnę również czapki o dwóch wierzchołkach [*infuła biskupia*]; nie popadłem w długi, grając w nęcącego flusa [*gra w karty*], ani sprytna pani duszka nie pomieszała mi rozumu; od tego wszystkiego (bogom niech będą dzięki) serce mam wolne. Cały mój trud i jedyna troska w tym, jak urządzić swój żywot i jak z dala od zawiści wieść bezpieczne życie. A zatem, jeśli możesz, przetrząśnij szeroką kapę [*habit*] i rozejrzyj się w tajemnych zakamarkach swego rozumu, czybyś przypadkiem nie mógł udzielić mi zdrowej porady”.

„Ja myślę tak – zaczął godnie braciszek. Chwała ci, młodzieńcze, że nie zdajesz się, jak prosty tłum, na wyroki losu i ślepej bogini, ale wspierasz się własnym rozmysłem i dobrą poradą. Przeto, gdy innych porwą srogie burze losu, twój okręt będzie płynąć po morzu bezpiecznie. Posłuchaj więc i moje słowa niech ci głęboko zapadną w serce. Sam widzisz, że wichur przedziej wyraca stare dęby, pozostawiając nietknięty chrust i młodą choinę, i podczas gdy gniew Jowisza oszczędza lichy chlew, srogi piorun razi wyniosłe wieże. Tak też, synu najdroższy, i w sprawach ludzkich zdarza się, że ten, kto się wspina do wysokich powag, bardziej naraża się na ostre pociski losu; kto zaś trzyma się ziemi, kto ukochał jeden kąs, ten może nie lękać się zbytnio. Otóż twierdzą, że są takie stany, gdzie można żyć, jeżeli nie całkiem bezpiecznie, to przynajmniej będąc mniej wystawionym na zawiść, mniej wreszcie na kaprysy losu.

I mnie także, kiedy wiek mój dochodził piętnastu lat, te same troski, które, jak widzę, nurtują teraz ciebie, zaprzętały całą duszę i cały rozum. Może byłbym i zbłądził, jak to bywa z niemądrymi umysłami ludzkimi, i już mnie zaczął kusić chytry diabeł, czyby nie pojąc żony, i wziąć na głowę niepotrzebny kłopot, albo wystawać u niewdzięcznych progów niemilego dworu, ciągnąc za nastułka [*czaprak, tutaj jako symbol orszaku pańskiego*] i chlipać dworską polewkę. Ale nieba podały mi lepszą myśl: we śnie ukazał mi się bowiem ojciec Bernard, ozdoba naszej religii, w białej szacie i jaśniejący niczym krasne światło słońca. On to, gdy się ociągałem, kazał mi porzucić świeckie troski i wstąpić do przynajświętszego zakonu. To samo i ty, drogi synu, powinienes – moim zdaniem – uczynić, jeśli nie chcesz doświadczyć nędzy tego świata, natomiast pragniesz zaznać radości życia przyszłego. Twoje ubóstwo zabezpieczy cię od wszelkiej krzywdy ze strony losu i otworzy ci bramy nieba. Ale na próżno czekasz, aż cię Bernard lub dobre nieba same we śnie do tego nakłonią: niegdyś tak było, lecz nie dziś, gdy świat gardzi postami, a msza nie jest już w poszanowaniu”.

Tyle mnich. Następnie tak zaczął kapłan: „Wszystko, co mogło zrazić cię do stanu świeckiego i zalecać życie duchowne, z głęboką roztropnością wyłożył wielebny ojciec. Jeżeli jednak w twojej głowie powstała taka myśl, że w ogóle chciałbyś jadać chleb duchowny, wolałbym widzieć cię raczej księdzem niż gołym mnichem. Albowiem, chociaż jest rzeczą pożyteczną szemrać długie pacierze, a msze mogą otworzyć wielkie niebo, to i księża, i mnisi te same śpiewamy psalmy, i księża, i mnisi te same odprawiamy msze. A wprawdzie jesteśmy równi w obliczu tego, który włada niebiosami, ale z pewnością niżej stoi mnich w oczach ludzi. Nie może bowiem pomagać innym w wesołych biesiadach, ani też, tak jak my, chować młodej kucharki. Dodaj, że sam Bóg pierwszy ustanowił kapłanów na świecie i przełożył księży nad swoją owczarnią. Więcej mówić nie chcę, bo nie jest moim zamiarem napadać na zakon, resztę rozważ we własnej głowie”. Umilkł zatem i w tym miejscu zakończył.

Wtedy dworzanin: „Niech najlepszy Jowisz nie dopuści, abym cię kiedykolwiek zobaczył okrytego szarą kapicą albo noszącego drewniane trzewiki. Niechaj cię nie wabi rewerenda [*sutanna*] z szerokimi rękawami ani bulle kanoniczne, ani dziesiąta kopa [*dziesięcina*]. W tym czasach nic nie budzi większej niechęci niż kapłani, w całym świecie nie ujrzysz nic bardziej znenawidzonego od mnichów. Biskupów nie chroni czapka podwójna ani stuła, nie pomagają kłatwy i może sami diabli nie lękają się już krzyży. Ostrzegam się, młodzieńcze, jeśli jeszcze masz w głowie choć trochę zdrowego rozsądku, nie ubiegaj się o chleb duchowny. Znajdziesz, bylebyś tylko chciał poszukać, inną drogę, którą krocząc, będziesz mógł żyć z pożytkiem dla siebie i swoich i nie będziesz narażony na nienawiść i przymówki ludzkie”.

„Słuchałeś mnichów, wysłuchałeś kapłanów, a i dworzanin do ciebie przemawiał. Pozostaje ci jeszcze trud, w tym wypadku niedługi, abyś posłuchał ziemianina mówiącego trochę o swoim ziemiaństwie. I niech cię nasza niezgodność nie wprowadza w błąd, gdy to każdy swój żywot chwali, a cudzy gani, i każdy chciałby cię mieć w swoim stanie. Być może, i mnichem zostać, i zostać kapłanem nie jest zły los, mają i dwory swoje dobre strony: przecież nie brak ich i życiu ziemian. Ale ty pamiętaj wybrać sposób życia, który byłby zgodny z twoim usposobieniem. Oczywiście, możesz słowami poprzysiąc czysty żywot i, coś poprzysiągł, w rzeczy samej dotrzymać: zostań kapłanem i spokojny nie troszcz się o stany świeckie. Lecz jeśli usposobienie nakazuje ci co innego niż święte kapłaństwo, nie żartuj z bogów i strzeż się srogiego pioruna. I dla tego jednego w naszych czasach lepiej jest ubiegać się o świecki stan niż o duchowny. Wszyscy jesteśmy ludźmi: nam jednak wolno być żonatymi, a tylko kapłanom grzech jest żenić się. Chociaż mógłbyś się dziwić, i podobno słusznie, że dla księdza zbrodnią jest pojąć cnotliwą żonę, a nie jest zbrodnią chować kurwę kucharkę. Lecz dajmy temu pokój: nie na nasz rozum taka

gadka [zagadka]. Trzeba raczej dociec, co jest dla ciebie odpowiedniejszego: czy wybrać dworski żywot, czy też ziemiański. W tej sprawie doprawdy nie ma potrzeby, abyśmy wiele rozprawiali: patrz tylko na to, co czynią, a nie, co mówią dworzanie. Oni wprawdzie chwalą swój żywot i przedkładają go nad inne, ale kiedy chępliwie się nagadają i naprzechwalają łaską królewską, wracają w końcu do pługów i zostają ziemianami. Stąd możesz obaczyć, że dwory może ludzie i chwalą, ale ciągnie ich miły dom: najlepsza rzecz własny kąt. Przed nikim nie zginam kolana, jestem wolny, nikomu nie służę, cieszę się swą wolnością i pewnym pokojem. Nie wystawiam życia na wiatry, goniąc za odległymi zyskami, ani też nie gnębię lichwą biednego człowieka. Nie mam wielkich skarbów, lecz ich też nie pragnę. Zadowolony jestem ze swego losu i orzę ojcowskimi wołami własną ziemię, która mnie utrzymuje i żywi. Własne dzieci podają mi do stołu i cnotliwa żona, gotowa znosić ze mną wszystko, co los przyniesie. Zawieść ode mnie z dala, śpię snem bezpiecznym, nie mam wielkich nadziei, od trosk się oganiam, krótko mówiąc – dla siebie żyję. Prędzej bym uwierzył, że tak niegdyś żyli ludzie w złotym wieku, niż że mlekiem płynęły rzeki, a z dębów sączył się gotowy miód. I tyle pokrótce niech będzie pochwały stanu ziemiańskiego. A ktokolwiek by cię od niego odstręczał, ten chyba w ogóle nie życzy ci szczęśliwego żywota”.

Objaśnienia

ŹRÓDŁA I LITERATURA

Częściej cytowane opracowania, antologie i kompendia
(pełną bibliografię opracowań zamieszczono poniżej)

<i>Anth. Epigr.</i>	<i>Anthologia veterum Latinorum epigrammatum et poematum</i> , ed. P. Burmann, H. Meyer, Lipsiae 1835.
<i>Anth. Lat.</i>	<i>Anthologia Latina sive Poesis Latinae supplementum</i> , ed. A. Riese, Leipzig 1894–1906.
<i>Anth. Pal.</i>	<i>Anthologia Palatina – Anthologia graeca, sive poetarum graecorum lusus</i> , ed. F. Jacobs, Leipzig 1794–1803.
CEL	<i>Carmina Epigraphica Latina</i> , ed. F. Buecheler, Lipsiae 1895–1897.
N. ks. przysł.	<i>Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich</i> , red. J. Krzyżanowski, t. 1–4, Warszawa 1969–1978.
PL	<i>Patrologia Latina</i> , ed. J.P. Migne, Paris 1844–1855.
PMG Page	<i>Poetae Melici Graeci</i> , ed. D.L. Page, Oxford 1962.
PSB	<i>Polski słownik biograficzny</i> , Kraków 1935 i nast.

Spis skrótów stosowanych w cytatach z literatury klasycznej

<i>Aetna</i>	[Pseudo-Vergilius] <i>Aetna</i>
Apol.	Apollodorus
<i>Bibl.</i>	<i>Bibliotheca</i>
<i>App.</i>	<i>Appendix Vergiliana</i>
Apul.	Apuleius
<i>Met.</i>	<i>Metamorphoses</i>
Arat.	Aratus
—	<i>Phaenomena</i>
Arist.	Aristoteles
<i>Hist. anim.</i>	<i>Historia animalium</i>
<i>Oecon.</i>	<i>Oeconomica</i>
Aus.	Decimus Magnus Ausonius
<i>Ep.</i>	<i>Epigrammata</i>
Calpurn.	Calpurnius Siculus
<i>Ecl.</i>	<i>Eclogae</i>

Catull.	Gaius Valerius Catullus
—	<i>Carmina</i>
Cic.	Marcus Tullius Cicero
<i>Acad.</i>	<i>Academica</i>
<i>ad Brut.</i>	<i>Epistulae ad Brutum</i>
<i>Arat.</i>	<i>Aratus</i>
<i>Arch.</i>	<i>Pro Archia poeta</i>
<i>Cato</i>	<i>Cato / De senectute</i>
<i>Div.</i>	<i>De divinatione</i>
<i>Fam.</i>	<i>Ad familiares epistulae</i>
<i>Fin.</i>	<i>De finibus bonorum et malorum</i>
<i>Font.</i>	<i>Pro Fonteio</i>
<i>Hort.</i>	<i>Hortensius</i>
<i>Inv.</i>	<i>De inventione</i>
<i>Leg.</i>	<i>De legibus</i>
<i>Mil.</i>	<i>Pro Milone</i>
<i>Off.</i>	<i>De officiis</i>
<i>Nat. deor.</i>	<i>De natura deorum</i>
<i>Parad.</i>	<i>Paradoxa stoicorum</i>
<i>Phil.</i>	<i>Orationes Philippicae</i>
<i>Rab. perd.</i>	<i>Pro Rabirio perduellionis reo</i>
<i>Rep.</i>	<i>De republica</i>
<i>Sest.</i>	<i>Pro Sestio</i>
<i>Tusc.</i>	<i>Tusculanae disputationes</i>
Claud.	Claudius Claudianus
<i>Carm. min.</i>	<i>Carmina minora</i>
<i>De IV cons. Hon.</i>	<i>De IV consulatu Honorii Augusti</i>
<i>Rapt. Pros.</i>	<i>De raptu Proserpinae</i>
<i>Cons.</i>	[Pseudo-Cicero] <i>Consolatio</i>
<i>Cons. Liv.</i>	[Pseudo-Ovidius] <i>Consolatio ad Liviam</i>
<i>Culex</i>	[Pseudo-Vergilius] <i>Culex</i>
Diod. Sic.	Diodorus Siculus
—	<i>Bibliotheca</i>
Diog. Laert.	Diogenes Laertius
—	<i>De vita et moribus philosophorum</i>
<i>El. Maec.</i>	[Pseudo-Vergilius] <i>Elegia in Maecenatem</i>
Enn.	Quintus Ennius
<i>Ann.</i>	<i>Annales</i>
<i>Epic. Drusi</i>	[Pseudo-Ovidius] <i>Epicedium Drusi</i>
<i>Epit. Bion.</i>	<i>Epitaphium Bionis</i>
Eurip.	Euripides
<i>Alc.</i>	<i>Alcestis</i>
<i>Andr.</i>	<i>Andromacha</i>
<i>Cycl.</i>	<i>Cyclopes</i>
<i>Hec.</i>	<i>Hecuba</i>
Hes.	Hesiodus
<i>Op.</i>	<i>Opera et dies</i>
<i>Th.</i>	<i>Theogonia</i>

Hom.	Homerus
<i>Il.</i>	<i>Ilias</i>
<i>Od.</i>	<i>Odyssea</i>
Hor.	Quintus Horatius Flaccus
<i>Ars</i>	<i>Ars poetica</i>
<i>Carm.</i>	<i>Carmina</i>
<i>Carm. saec.</i>	<i>Carmen saeculare</i>
<i>Epist.</i>	<i>Epistulae</i>
<i>Epod.</i>	<i>Epodi</i>
<i>Sat.</i>	<i>Satirae (Sermones)</i>
Hyg.	Hyginus
<i>Fab.</i>	<i>Fabulae</i>
<i>h. Hom. Ven.</i>	<i>Hymnus Homericus in Venerem</i>
Ios.	Iosephus Flavius
<i>Bell.</i>	<i>De bello Iudaico</i>
Iuv.	Decimus Iunius Iuvenalis
—	<i>Satirae</i>
Liv.	Titus Livius
—	<i>Ab Urbe condita</i>
Lucan.	Marcus Annaeus Lucanus
<i>Phars.</i>	<i>Pharsalia</i>
Lucr.	Titus Lucretius Carus
—	<i>De rerum natura</i>
M. Aur.	Marcus Aurelius Antoninus
—	<i>De se ipso seu vita sua</i>
Macr.	Ambrosius Aurelius Theodosius Macrobius
<i>Somn.</i>	<i>Commentarii in Somnium Scipionis</i>
Man.	Marcus Manilius
—	<i>Astronomica</i>
Mart.	Marcus Valerius Martialis
—	<i>Epigrammata</i>
Maxim.	Maximianus
—	<i>Elegiae</i>
Min. Fel.	Minucius Felix
—	<i>Octavius</i>
Ov.	Publius Ovidius Naso
<i>Am.</i>	<i>Amores</i>
<i>Ars</i>	<i>Ars amatoria</i>
<i>Epist.</i>	<i>Epistulae heroidum</i>
<i>Fast.</i>	<i>Fasti</i>
<i>Met.</i>	<i>Metamorphoses</i>
<i>Pont.</i>	<i>Epistulae ex Ponto</i>
<i>Rem.</i>	<i>Remedia amoris</i>
<i>Trist.</i>	<i>Tristia</i>
Paus.	Pausanias
—	<i>Descriptio Graeciae</i>
Pers.	Aulus Persius Flaccus
—	<i>Satirae</i>

Petr.		Petronius
	<i>Sat.</i>	<i>Satyricon</i>
Pind.		Pindarus
	<i>Ol.</i>	<i>Olympia</i>
	<i>Nem.</i>	<i>Nemea</i>
	<i>Pyth.</i>	<i>Pythia</i>
Plat.		Plato
	<i>Phaedr.</i>	<i>Phaedrus</i>
	<i>Phd.</i>	<i>Phaedon</i>
	<i>Symp.</i>	<i>Symposium</i>
Plaut.		Titus Maccius Plautus
	<i>Cist.</i>	<i>Cistellaria</i>
	<i>Ps.</i>	<i>Pseudohus</i>
Plin.		Gaius Plinius Secundus
	<i>Nat. hist.</i>	<i>Naturalis historia</i>
Plin.		Gaius Plinius Caecilius Secundus
	<i>Ep.</i>	<i>Epistulae</i>
Plut.		Plutarchus
	<i>Mor.</i>	<i>Moralia</i>
	<i>Sol.</i>	<i>Vita Solonis</i>
Prop.		Sextus Propertius
	—	<i>Elegiae</i>
Quint.		Marcus Fabius Quintilianus
	<i>Inst.</i>	<i>Institutio oratoria</i>
Sal.		Caius Sallustius Crispus
	<i>Cat.</i>	<i>De coniuratione Catilinae</i>
Sen.		Lucius Annaeus Seneca Iunior
	<i>Agam.</i>	<i>Agamemnon</i>
	<i>Ben.</i>	<i>De beneficiis</i>
	<i>Dial.</i>	<i>Dialogi</i>
	<i>Epist.</i>	<i>Epistulae morales</i>
	<i>Herc. fur.</i>	<i>Hercules Furens</i>
	<i>Herc. Oe.</i>	<i>Hercules Oeteus</i>
	<i>Nat.</i>	<i>Naturales quaestiones</i>
	<i>Oed.</i>	<i>Oedipus</i>
	<i>Phaed.</i>	<i>Phaedra</i>
	<i>Thy.</i>	<i>Thyestes</i>
Ps. Sen.		Pseudo-Seneka
	<i>Oct.</i>	<i>Octavia</i>
Sil.		Silius Italicus,
	—	<i>Punica</i>
Simon.		Simonides
Stat.		Publius Papinius Statius
	<i>Ach.</i>	<i>Achilleis</i>
	<i>Silv.</i>	<i>Silvae</i>
	<i>Theb.</i>	<i>Thebais</i>
Stesich.		Stesichorus

OBJAŚNIENIA

Stobaeus	Ioannes Stobaeus
—	<i>Anthologium</i>
Ter.	Publius Terentius Afer
<i>Ad.</i>	<i>Adelphoe</i>
<i>Eun.</i>	<i>Eunuchus</i>
<i>Heau.</i>	<i>Heauton timorumenos</i>
Theoc.	Theocritus
—	<i>Idyllia</i>
Tibull.	Albius Tibullus
—	<i>Elegiae</i>
Val. Max.	Valerius Maximus
—	<i>Facta et dicta memorabilia</i>
Var.	Marcus Terentius Varro
<i>Rus</i>	<i>De re rustica</i>
Verg.	Publius Vergilius Maro
<i>Aen.</i>	<i>Aeneis</i>
<i>Ecl.</i>	<i>Bucolica</i>
<i>Georg.</i>	<i>Georgica</i>
Xen.	Xenophon
<i>Hell.</i>	<i>Hellenica</i>

Wykaz skrótów odnoszących się do Biblii, literatury patrystycznej, średniowiecznej i nowołacińskiej

Aug.	Aurelius Augustinus
<i>Civ. Dei</i>	<i>De civitate Dei</i>
<i>C. Iul.</i>	<i>Contra Iulianum</i>
<i>Serm.</i>	<i>Sermones</i>
Boet.	Anicius Manlius Severinus Boethius
<i>Cons.</i>	<i>De consolatione Philosophiae</i>
<i>Carm. Bur.</i>	<i>Carmina Burana</i>
Dante	Dantes Alighierius (Dante Alighieri)
<i>Inf.</i>	<i>Commedia, Inferno</i>
<i>Parad.</i>	<i>Commedia, Paradiso</i>
Erasm.	Desiderius Erasmus Roterodamus
<i>Adag.</i>	<i>Adagia</i>
<i>Apoph.</i>	<i>Apophtegmata</i>
<i>Carm.</i>	<i>Carmina</i>
<i>Eccl.</i>	<i>Ecclesiastes</i>
Hier.	Eusebius Sophronius Hieronymus
<i>Ep.</i>	<i>Epistulae</i>
Petrar.	Franciscus Petrarca
<i>Afr.</i>	<i>Africa</i>
<i>Ecl.</i>	<i>Eclogae</i>
<i>Fam.</i>	<i>Epistulae familiares</i>
<i>Sen.</i>	<i>Epistulae seniles</i>
<i>Son.</i>	<i>Sonetti</i>
Vulg.	<i>Vulgata</i>

Źródła Słownika Polszczyzny XVI wieku
(skrótowo nieodnotowane we *Wprowadzeniu wydawniczym*)

CiceroKosz	M. T. Cicero, <i>O powinnościach wszech stanów ludzi ... księgi troje</i> , [tłum. S. Koszutski], Łosk 1575, Wilno 1583, 1593.
JanStat	J. Januszowski, <i>Statuta, prawa i konstytucje koronne łacińskie i polskie, z Statutów Łaskiego i Herbota i z konstytucyj koronnych zebrane ...</i> , Kraków 1600.
LustrPom	<i>Lustracja województwa pomorskiego 1565</i> , wyd. S. Hoszowski, Gdańsk 1961.
LuterMalKat	M. Luter, <i>Katechizm mały</i> , [tłum. H. Malecki], Kraków 1593.
PlutBBud	Plutarch, <i>Krótkich a węzłowatych powieści, które po grecku zowią apoftegmata</i> , księgi IV, [tłum. B. Budny], Wilno 1599.
PostępekPrCzart	<i>Postępek prawa czartowskiego przeciw narodowi ludzkiemu</i> , Brześć 1570.
RybWios	J. Rybiński, <i>Wiosna</i> , Toruń 1599.
SokołJanSzaf	S. Sokołowski, <i>Szafarz abo o pohamowaniu utrat niepotrzebnych dyjalog</i> , [tłum. J. Januszowski], Kraków 1589.
Volck	M. Volckmar, <i>Dictionarium trilingue tripartitum</i> , Gdańsk 1596.

WYKAZ EDYCJI, WEDLE KTÓRYCH CYTOWANE
SĄ TEKSTY NOWOŁACIŃSKIE I WŁOSKIE

- Bembo Pietro, *Prose e rime*, ed. C. Donisotti, Torino 1966.
- Buchanan George, *Paraphrasis Psalmorum Davidis poetica*, ed. T. Ruddiman, Edinburghi 1807.
- Camerarius Joachimus, *Fabulae Aesopi*, Norymberga 1546.
- Dante Alighieri, *Divina commedia*, ed. N. Sapegno, Firenze 1994.
- Du Bellay Joachim, *Poemata*, Paris 1558.
- Erasmus Roterodamus, *Adagiorum chilias prima*, ed. M.L. van Poll-van de Lisdonk, M. Mann Phillipst, Chr. Robinsons, w: *Opera omnia*, ordo II, t. I, Amsterdam 1993.
- *Apoftegmata*, w: *Opera omnia*, ed. J. Leclercque, Leiden 1703–1706, vol. IV.
- *Carmina*, *Poems*, ed. H. Vredeveld, Toronto 1993.
- *Ecclesiastes, sive de ratione concionandi libri IV*, Lugduni 1543.
- Ficino Marsilio, *De vita*, ed. C.V. Kaske, J.R. Clark, New York 1989.
- Janicki Klemens, *Dzieła wszystkie. Carmina*, wyd. J. Krókowski, Wrocław 1964.
- Manetti Giacomo, *De dignitate et excellentia hominis*, Patavii 1975.
- Marullus Michael, *Hymni naturales*, ed. O. Schönberger, Würzburg 1996.
- Palingenius, Marcantonius Stellatus, *Zodiacus vitae*, ed. J. Chomarat, Geneva 1996.
- Petrarca Francesco, *Africa*, ed. N. Festa, Firenze 1926.
- *Epistulae familiares, Familiarium rerum libri*, w: *Opere. Canzoniere. Trionfi. Familiarium rerum libri con testo a fronte*, introd. M. Martelli, Milano 1993.
- *Epistulae seniles*, w: *Opera quae exstant omnia*, Bazylea 1581, t. II.
- *Sonety*, w: *Drobne wiersze włoskie | Rerum vulgarium fragmenta*, oprac. P. Salwa et al., Gdańsk 2005.
- Pierio Valeriano, *Hieroglyphica, sive de sacris Aegyptiorum literis commentarii*, Basileae 1556.
- Ripa Cesare, *Iconologia*, ed. J.G. Hertel, Augsburg 1758–1760.

- Rojzjusz Piotr, *Carmina*, wyd. B. Kruczkiewicz, *Pars II carmina minora continens*, Kraków 1900.
- Sannazaro Jacopo, *De partu Virginis*, eds. Ch. Fantazzi, A. Perosa, Firenze 1988.
— *Epigrammata*, w: *Opera omnia*, Romae 1590.
- Thomas a Kempis, *De imitatione Christi libri IV*, Lipsiae 1867.
- Valla Laurentius, *De voluptate*, Norwalk 1977.

BIBLIOGRAFIA OPRACOWAŃ

I. Biografia Jana Kochanowskiego

- Abramowska J., *Jan Kochanowski*, Poznań 1994.
- Abramowska J., *Jan Kochanowski – poeta zgody*, w: *Pisarze staropolscy. Sylwetki*, pod red. S. Grzeszczuka, t. 2, Warszawa 1997, s. 71–147.
- Awianowicz B., *Jan Kochanowski in Königsberg*, „*Studi Slavistici*” R. VII (2010), s. 33–42.
- Barycz H., *Dwaj poeci renesansowi w murach Uniwersytetu Krakowskiego*, w: idem, *W blaskach epoki Odrodzenia*, Warszawa 1968, s. 5–41.
- Barycz H., *Z zaścianka na Parnas. Drogi kulturalnego rozwoju Jana Kochanowskiego i jego rodu*, Kraków 1981.
- Cochanoviana*, t. I. *Materiały do życia i twórczości Jana Kochanowskiego z lat 1551–1625*, wyd. i oprac. M. Korolko, Wrocław 1986.
- Gacki J., *O rodzinie Jana Kochanowskiego, o jej majątnościach i fundacjach*, Warszawa 1869.
- Głombiowska Z., *Elegie łacińskie Jana Kochanowskiego. Dwie wersje*, Warszawa 1981.
- Jan Kochanowski i epoka renesansu*, pod red. T. Michałowskiej, Warszawa 1984.
- Jan Kochanowski i kultura Odrodzenia*, pod red. Z. Libery i M. Żurowskiego, Warszawa 1984.
- Jan Kochanowski 1584–1984. Epoka – Twórczość – Recepcja*, pod red. J. Pelca, P. Buchwald-Pelcowej, B. Otwinowskiej, Warszawa 1989.
- Jan Kochanowski i jego czasy*, pod red. A.A. Witusika, Warszawa 1984.
- Jan Kochanowski. Twórczość i recepcja*, t. I, pod red. Z. Nowaka, Katowice 1985.
- Jan Kochanowski. Życie, twórczość, epoka*, pod red. B. Nadolskiego, Warszawa 1960.
- Kochanowski. Z dziejów badań i recepcji twórczości*, pod red. M. Korolki, Warszawa 1980.
- Korolko M., *Jana Kochanowskiego żywot i sprawy*, Warszawa 1985.
- Langlade J., *Jean Kochanowski. L’Homme – Le Penseur – Le Poète lyrique*, Paris 1932.
- Nehring W., *Jan Kochanowski. Życie i dzieła. Zarys biograficzny*, Petersburg 1900.
- Palacz T., *Człek Boże igrzysko. Jan Kochanowski w Radomsku*, Radom 1998.
- Pelc J., *Jan Kochanowski. Szczyt renesansu w literaturze polskiej*, Warszawa 2001.
- Plenkiewicz R., *Akta sądowe z wieku XVI użyte jako materiał do życiorysu Jana Kochanowskiego*, „*Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*” t. X, Kraków 1904.
- Przyborowski J., *Wiadomość o życiu i pismach Jana Kochanowskiego*, Poznań 1857.
- Rytel J., *Jan Kochanowski*, Warszawa 1967.
- Schulte J., *Jan Kochanowski i renesans europejski. Ośiem studiów*, przeł. K. Wierzbicka-Trwoga, Warszawa 2012.
- Szymdłowa Z., *Jan Kochanowski*, Warszawa 1985.
- Ulewicz T., *Jan Kochanowski*, PSB, t. 13, z. 57, Wrocław–Kraków 1967, s. 185–190.
- Ulewicz T., *Jan Kochanowski z Czarnolasu*, Kraków 2002.
- Ulewicz T., *Jana Kochanowskiego miejsce i znaczenie w literaturze europejskiej*, „*Ruch Literacki*” R. III (1962), nr 1, s. 1–14.

- Ulewicz T., *Świadomość słowiańska Jana Kochanowskiego. Z zagadnień psychiki polskiego Renesansu*, wyd. II, Kraków 2006.
- Ulewicz T., *Wśród impresorów krakowskich doby renesansu*, Kraków 1977.
- Ulewicz T., *Związki duchowe Jana Kochanowskiego ze środowiskiem stołecznym Krakowa*, „Ruch Literacki” R. XXII (1981), nr 4/5, s. 259–273.
- Urban W., *Druga wieś Jana z Czarnolasu*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” t. XXIII (1978). Warszawa 1947.
- Windakiewicz S., *Jan Kochanowski*, wyd. II, Warszawa 1947.
- W kręgu Jana Kochanowskiego. W czterechsetlecie śmierci*, red. J. Malicki, Katowice 1989.
- Źródła urzędowe do najbliższej rodziny Jana Kochanowskiego*, oprac. M. Garbaczowa, W. Urban, Kielce 1984.

II. Fragmenta

- Bartula Cz., *Z badań nad językiem Jana Kochanowskiego. Uwagi o fonologii, morfologii i składni prozy*, w: *Poeta z Czarnolasu. W czterechsetną rocznicę śmierci Jana Kochanowskiego*, pod red. P. Buchwald-Pelcovej i J. Pelca, Radom 1984, s. 77–90.
- Brahmer M., *Petrarkizm w poezji polskiej XVI wieku*, Kraków 1927.
- Brückner A., *Księga miłości Jana Kochanowskiego*, „Pamiętnik Literacki” R. XXX (1933), z. 1, s. 3–16.
- Buchwald-Pelcowa P., *Dawne wydania dzieł Jana Kochanowskiego*, Warszawa 1993.
- Buszewicz E., *Klasyk dla Sarmatów. Jan Kochanowski i dwie heroidy*, w: *Wiązanie sobótkowe. Studia o Janie Kochanowskim*, red. E. Lasocińska, W. Pawlak, Warszawa 2015, s. 132–149.
- Cytowska M., „*Apophthegmata*” d’Erasmie de Rotterdam, *manuel de morale chrétienne du XVIe siècle*, „Eos” t. LXI (1973), s. 123–133.
- Depaulis Th., *Un jeu de cartes du XVIe siècle. Le Flux*, „Le Vieux Papier” t. 29 (IV 1982).
- Doerman M., *Charakter i ornamentyka liryki miłosnej Kochanowskiego*, w: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu trzydziestoletniej pracy naukowej i nauczycielskiej Stanisława Dobrzyckiego*, Poznań 1928, s. 51–63.
- Dobrzycki S., *Do genezy dwóch pieśni Kochanowskiego*, „Pamiętnik Literacki” R. XXV (1928), s. 81–97.
- Dobrzycki S., *Ze studiów nad Kochanowskim*, Poznań 1929.
- Elementy platońskie w pieśniach Jana Kochanowskiego (Pieśń VI i Pieśń IX Fragmentów)*, w: *Inspiracje platońskie literatury staropolskiej. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Zespół Badań Literackich nad Historią Kultury Epok Dawnych Instytutu Literatury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego, 14–15 października 1998 r.*, pod red. A. Nowickiej-Jeżowej i P. Stępnia, Warszawa 2000, s. 279–305.
- Głombiowska Z., *W poszukiwaniu znaczeń. O poezji Jana Kochanowskiego*, Gdańsk 2001.
- Gołąbek K., Janicki M.A., *Najdawniejsze inskrypcje nagrobne kościoła Dominikanów na Nowym Mieście w Warszawie (do końca XVII wieku)*, w: *Atria caeli. Epitafia i nagrobki w dominikańskim kościele św. Jacka w Warszawie*, red. A. Markiewicz, Kraków 2009, s. 36–42.
- Grzeszczuk S., *Kochanowski i inni: studia, charakterystyki, interpretacje*, Katowice 1988.
- Grzeszczuk S., *O sztuce poetyckiej Jana Kochanowskiego. (Na przykładzie pieśni IV z Fragmentów)*, w: *Materiały do studiowania literatury staropolskiej*, cz. II, wyd. 2. zmienione i uzupełnione, Rzeszów 1981, s. 132–163.
- Grzeszczuk S., *Jan Kochanowski – „Pieśń IV” z Fragmentów albo pozostałych pism*, w: *Lektury polonistyczne. Średniowiecze – renesans – barok*, t. 2, red. A. Borowski, J.S. Gruchała, Kraków 1993, s. 169–196.

- Grzeszczuk S., „*Przy pogrzebie rzecz*” – konspekt intelektualny „*Trenów*”, w: *Jan Kochanowski. Interpretacje*, pod red. J. Błońskiego, Kraków 1989, s. 130–145.
- Grzeszczuk S., „*Wszyscy w niepewnej gospodzie mieszkamy*”. *Poetyka i filozofia „Pieśni IV” z „Fragmentów” Jana Kochanowskiego*, „*Pamiętnik Literacki*” R. LXX (1979), z. 1, s. 31–52.
- Hajkowski Z., *Akrostychy Jana Kochanowskiego. Przyczynek do życia i twórczości poety*, „*Ruch Literacki*” R. IV (1929), nr 1, s. 1–5.
- Hartleb K., *Jan z Ocieszyna Ocieski. Jego działalność polityczna i dziennik podróży do Rzymu 1501–1548*, Lwów 1917.
- Hartleb K., *Piotr Gamrat w świetle nieznanego życiorysu*, Lwów 1938.
- Kawecka-Gryczowa A., *Z dziejów polskiej książki w okresie renesansu*, Wrocław 1975.
- Kiliańczyk-Zięba J., *Czcionką i piórem. Jan Januszowski w roli pisarza i tłumacza*, Kraków 2007.
- Kulas J., *Odrzucony topos. „Tablica Cebesa” w kulturze polskiej XVI wieku*, Warszawa 2014.
- Lam A., *Pieśni nad złoto droższe. Co zawdzięczał Kochanowski Horacemu?*, „*Przegląd Humanistyczny*” t. 37 (1993), nr 6, s. 13–36.
- Łanowski J., Łowicka D., *Epigram grecki we „Fraszkach” Kochanowskiego*, „*Acta Universitatis Wratislaviensis. Classica Wratislaviensia*” 1991, nr 15, s. 103–119.
- Łempicki S., *Uwagi o próbach epickich Jana Kochanowskiego*, w: idem, *Renesans i humanizm w Polsce. Materiały do studiów*, Warszawa 1952, s. 221–245.
- Mikołczyńska-Rachubowa K., *Pomnik Katarzyny Ossolińskiej w warszawskim kościele oo. Dominikanów*, w: *Atria caeli. Epitafia i nagrobki w dominikańskim kościele św. Jacka w Warszawie*, red. A. Markiewicz, Kraków 2009, s. 73–90.
- Morawski J., *Polono-romantica. Etymologie romańsko-polskie*, „*Slavia Occidentalis*” t. 8 (1929), s. 506–520.
- Niedźwiedź J., *Mowa – rodzaj popisowy. Jan Kochanowski, „Przy pogrzebie rzecz”*, w: *Retoryka a tekst literacki*, pod red. M. Hanczakowskiego i J. Niedźwiedzia, t. 1, Kraków 2003, s. 102–121.
- Nowicka-Jeżowa A., *Cykl żałobny „Fragmentów” Jana Kochanowskiego*, w: eadem, *Sarmaci i śmierć. O staropolskiej poezji żałobnej*, Warszawa 1991, s. 267–290.
- Nowicka-Jeżowa A., *Liryka miłosna J. Kochanowskiego a madrygałowa pieśń romańska. Obserwacje komparatystyczne*, „*Przegląd Humanistyczny*” t. 22 (1978), nr 2, s. 105–119.
- Nowicka-Jeżowa A., *Madrygały staropolskie. Z dziejów liryki miłosnej w epoce renesansu i baroku*, Wrocław 1978.
- Ostrowska E., *Kochanowskiego „odziane lasy”*, w: eadem, *Z dziejów języka polskiego i jego piękna*, Kraków 1978, s. 344–363.
- Parylak P., *O pieśniach Jana Kochanowskiego*, Lwów 1879.
- Pelc J., *Jana Kochanowskiego „Ja na farbach malarskich nic się nie rozumiem”*, w: *Ars auro prior. Studia Ioanni Białostocki sexagenario dicata*, oprac. J.A. Chróścicki et al., Warszawa 1981, s. 67–70.
- Pelc J., *Jan Kochanowski w tradycjach literatury polskiej (od XVI do połowy XVIII wieku)*, Warszawa 1965.
- Pelc J., *Periodyzacja twórczości Jana Kochanowskiego a periodyzacja literatury polskiego renesansu*, „*Odrodzenie i Reformacja w Polsce*” t. XXVII (1982), s. 5–18.
- Pelc J., *Teksty Jana Kochanowskiego w kancjonatach staropolskich XVI i XVII wieku*, „*Odrodzenie i Reformacja w Polsce*” t. VIII (1963), s. 220–247.
- Pelczyński M., *Studia macaronica. Stanisław Orzelski na tle poezji makaronicznej w Polsce*, Poznań 1960.
- Respond S., *Język i artyzm językowy Jana Kochanowskiego*, Wrocław 1961.
- Rydzek W., „*Zimna Trąba*” Jana Kochanowskiego, „*Ruch Literacki*” R. LXVIII (2017), nr 6, s. 551–568.

- Schleier R., *Tabula Gebetis oder „Spiegel des Menschlichen Lebens, darin Tugend und untugend abgemalet ist“*. Studien zur Rezeption einer antiken Bildbeschreibung im 16. und 17. Jahrhundert, Berlin 1973.
- Sobczakówna H., *Jan Kochanowski jako tłumacz*, Poznań 1934.
- Sokolski J., *Cursus aetatis. O cyklu Na XII tablic ludzkiego żywota Jana Kochanowskiego*, w: idem, *Disiecta membra czyli drobiazgi filologiczne*, Wrocław 2015, s. 53–68.
- Szmydtowa Z., *Owidiuszowe nuty w „Sobótce”*, w: eadem, *Poeci i poetyka*, Warszawa 1964, s. 61–67.
- Szmydtowa Z., *Przysłowia i zwroty przysłowiowe w utworach Jana Kochanowskiego*, w: eadem, *Poeci i poetyka*, Warszawa 1964, s. 100–138.
- Ślaski J., *Jan Kochanowski i „Dworzanin polski” Łukasza Górnickiego*, w: *Jan Kochanowski 1584–1984. Epoka – Twórczość – Recepcja*, red. J. Pelc et al., Lublin 1989, t. 1, s. 275–307.
- Taszycki W., *O przymiotnikowej formie typu polszczy (królowie)*, „Język Polski” R. XLVI (1966), nr 1, s. 1–8.
- Weintraub W., *Rzecz czarnoleska*, Kraków 1977.
- Windakiewicz S., *Erotyk Kochanowskiego. Studium*, „Pamiętnik Literacki” R. I (1902), z. 1, s. 3–13.
- Włodarski M., *Proza polska lat 1550–1584 jako tło twórczości prozatorskiej Jana Kochanowskiego*, w: *Cracovia litterarum. Kultura umysłowa i literacka Krakowa i Małopolski*, pod red. T. Ulewicza, Wrocław–Kraków 1991, s. 366–371.
- Ziembka K., *Jan Kochanowski jako poeta egzystencji: prolegomena do interpretacji „Trenów”*, Warszawa 1994.

KOMENTARZE

Komentarze w tomie *Fragmenta*, chociaż przygotowywane były początkowo z podziałem na komentarz I i II, zostały w ostatecznej redakcji scalone, tak aby w odniesieniu do poszczególnych miejsc tekstu przedstawić jak najpełniejsze ich objaśnienie. Komentarz I obejmuje pierwotny komentarz językowy (skoncentrowany na kwestiach leksykalnych i frazeologicznych), opracowany w zasadniczej części przez dr Krystynę Wilczewską; zwraca on uwagę na specyficzne konstrukcje składniowe, które dzisiejszemu czytelnikowi mogą się wydawać odstępstwem od obowiązujących norm gramatycznych, podczas gdy mają one poparcie, mniej lub bardziej obfite, w ówczesnej literaturze. Został on uzupełniony o konteksty dotyczące realiów historycznych, obyczajowych i kulturowych, a także uwagi związane z genologią, retoryką i stylistyką. Komentarz II uwzględnia powinowactwa *Fragmentów* ze starożytną literaturą grecką i rzymską, tradycją biblijną i patrystyczną, a także niektórymi tekstami średniowiecznymi i nowołacińskimi. Zawiera też odniesienia do polskiej i łacińskiej twórczości Kochanowskiego.

Komentarze do poszczególnych utworów składających się na *Fragmenta* są zwykle poprzedzone krótkimi notami wstępnymi, określającymi charakter utworu, jego miejsce w tradycji genologicznej oraz stosunek do pierwowzorów literackich.

Karta tytułowa

kt 1: FRÁGMENTÁ albo pozostałe pismá – fragment – (z łac. *fragmentum*) ‘ułomek, odłamana, ukruszona część czegoś’, często w odniesieniu do porcji żywności, zwłaszcza

chleba; przejście od dosłownego (na podstawie ewangelicznej narracji o rozmnożeniu chleba) do metaforycznego rozumienia (np. jako części wykładu, wyvodu myślowego), zob. OrzQuin F4: *boć Káplani są ony kosze głębokie, w których schowane są odrobiny oné, które z chlebowych pátyk kru-szyły sie w rękách Páńskich i Apostołów jego ná puszczy. Pátykác to cáta iest, Pośle, Król, Królestwo, Egzekucyja. To iest podané całkiem od Bogá wam, láikóm, w ręce: Ale wyłożyc Egzekucyją, wyložyc Króla, wyložyc Królestwo krześcijiáńskie, jákowe ma być, Frágmentać (!) to są, drobne odrobiny to są, w głębokich koszách té odrobiny;* wyraz *fragment* na oznaczenie niedokończonego tekstu pojawia się w opracowanym przez Januszowskiego zbiorze w odniesieniu do trzech utworów (FragParn, FragAm i FragNagr).

Charakter całego zbioru, składającego się z pism niedokończonych (albo nawet zaledwie zaczętych) lub nieoddanych do druku, ocalonych od zapomnienia z szacunku dla poety, jest znakomitym uzasadnieniem wyboru takiego tytułu. Sam Januszowski w przedmowie do KochCz (1589) deklaruje pietyzm wobec dzieła czarnoleskiego poety i postulat zbierania jego choćby najmniejszych „okruców literackich”, zob. KochCzJan A2: *zem onégo po wszem świecie sławnégo Ianá Kochánowskiégo, poety polskiégo, rzeczy pisanych po części był między ludzi wydał, teraz iż sie jeszcze cokolwiek frágment jego zebrało, jáko namniejsza rzecz jego godna świátá i piástowania ludzkiego, ták to, cokolwiek jest, bez grzechu zákryćby człowiek nie mógt; pozostały – ‘ten, który pozostał’,* zob. FragJan 15–16 i komentarz.

W listach starożytnych słowo *fragmenta* odnosiło się zwykle do rzeczy materialnych: pokarmu, kamienia, metalu, kości, ubioru. Figuratywne użycie tego wyrazu w odniesieniu do przekazu słownego wiąże się z chrześcijańską tradycją egzegetyczną, szczególnie z interpretacją Ewangelii o rozmnożeniu chleba, Ioan 6, 20: *Colligite, quae superaverint fragmenta, ne pereant.*

Januszowski posłużył się w tytule zbioru Kochanowskiego określeniem dobrze znanym z wcześniejszych edycji Cycerona. Przyjaciel poety, Andrzej Patrycy Nidecki zebrał i opracował fragmenty dzieł (mów, listów, rozpraw, przekładów, poematów) Arpinaty, a następnie ogłosił je drukiem pod tytułem *Fragmentorum Marci Tulli Ciceronis tomii quattuor* (Venetiis: apud Iordanum Ziletum, 1561). W liście dedykacyjnym do Filipa Padniewskiego, biskupa przemyskiego i sekretarza królewskiego, opowiedział o swoim zainteresowaniu zbieraniem fragmentów twórczości wielkiego mówcy, rozproszonych w dziełach innych autorów (np. Kwintyliana, Seneki, św. Augustyna, św. Hieronima, Boecjusza, Izydora), które rozbudził w nim podczas studiów w Padwie Carlo Sigonio (ok. 1524–1584). Edycja Nideckiego znana była Kochanowskiemu, o czym świadczą ślady niektórych fragmentów Cycerona (zwłaszcza *De consolatione*) w dziełach poety, a także podjęte przez niego tłumaczenie poematu Aratosa *Phaenomena*. Wysoko oceniona przez znawców życia i twórczości Arpinaty była wielokrotnie później wznawiana (Wenecja 1565, Lejda 1570, 1578, Frankfurt nad Menem 1589, Lipsk 1593). Słowo użyte przez Januszowskiego w tytule pośmiertnego zbioru Kochanowskiego stanowiło wyraźny sygnał uznania literackiego autorytetu poety, którego nawet niedokończone utwory zasługiwały na ocalenie od zapomnienia i przekazanie potomnym. Były bowiem dla literatury polskiej tym, czym dla kultury łacińskiej fragmenty Cycerona; por. J.S. Gruchała, *Andrzej Patrycy Nidecki i Jan Kochanowski – wydawcy Cycerona*, „Filomata” (1991), nr 406, s. 446–458; P. Buchwald-Pelcowa, *Dawne wydania ...*, s. 164.

Również Petrarca opatrzył zbiór swoich utworów tytułowany też *Canzoniere*, *Rime* lub *Rime sparse* łacińskim tytułem *Rerum vulgarium fragmenta*, który w polskim tłumaczeniu oddano jako *Drobne wiersze włoskie*. „Fragmentaryczność” zbioru Petrarcki polega na tym, że każdy z 366 zawartych w nim utworów jest jedną z maleńkich całości składających się (podobnie jak pisane przez całe życie listy) na literacki autoportret. Sam poeta traktował swą twórczość jako zbieranie na nowo w całość fragmentów własnej duszy (a także odzyskiwanie okruców czasu), por. *Fam.* XIII 6, 2: *Interim ergo ne inanis rusticatio mea sit, cogitationum consumptarum fragmenta recolligo, ut omnis dies, si fieri possit, aut aliquid maioribus coeptis adiciat, aut minutum aliquid absolvat,*

„Tymczasem, aby mój pobyt na wsi nie był bezużyteczny, zbieram fragmenty przetrawionych myśli, by każdy dzień, jeśli to możliwe, albo coś dodał do większych przedsięwzięć, albo dokończył jakieś niewielkie”. W przypadku Petrarki mamy jednak do czynienia ze zbiorem świadomie zaprojektowanym i wyczelowanym przez dziesiątki lat, w przypadku Kochanowskiego – z „okruchami”, które Januszowski postanowił dołączyć do kanonu dzieł wielkiego pisarza, aby nie przepadły *in pulvere et oblivione*.

List dedykacyjny Jana Januszowskiego

s. 3/2–4 (FragJan tyt.): Janowi Firlejowi z Dąbrowice, podskarbiemu koronnemu – adresatem dedykacji jest Jan Firlej h. Lewart (zm. 1614), syn Jana, marszałka wielkiego koronnego, głównego przywódcy małopolskich różnowierców, i Zofii Bonerówny, brat wojewody krakowskiego Mikołaja; podskarbi wielki koronny (1590–1609), starosta wojnicki i kasztelan lubelski. Otrzymał wychowanie kalwińskie. Studiował w Altdorfie (1577–1579), Lipsku (1579–1580) i Padwie (1581), po czym udał się do Rzymu; tam miał się pod wpływem Roberta Bellarmina skłonić ku katolicyzmowi, lecz według świadectwa nuncjusza Klaudiusza Rangoniego konwersja nastąpiła dopiero na przełomie XVI i XVII w. Utrzymywał kontakty z ludźmi pióra: Janem Januszowskim, Sebastianem Fabianem Klonowicem, Justusem Lipsjuszem. Poprzedził przedmowa do Zygmunta III Wazy opracowane przez Januszowskiego na zlecenie brata Mikołaja *Statuta, prawa i konstytucje koronne łacińskie i polskie*, Kraków 1600.

Dzieje nazwiska Firlejów były przedmiotem rozmaitych dociekań etymologicznych i pseudo-etymologicznych. Januszowski w przedmowie do *Statutów*, skierowanej do brata podskarbiego, pisał o początkach rodu i nazwiska adresata: *Od przodkã W<aszej> M<iłości> mego M<iłościwego> Pánã blisko trzechset lat, jeszcze od królã Łokietkã, z którym zã jego peregrynãcjãmi nie zãwsze dobrowolnãmi tu sie byt przeprowadził, zãwsze aż dotãd zãcnã, zñãcznã i sławnã bywãły zãslugi domu W<aszej> M<iłości>. Bãdãc bowiãm u tegõž królã krãjczym albo rãczãj z niemieckãgo jãzykã Firlegerem (skãd i imiã zãcnã domu i Fãmilijãj W<aszej> M<iłości> Firlejem zã zwycãzãjem poczãtek swõj wziãło) zñãcznãmi zãraz przysługãmi swãmi do łãski Królã Jãgo M<iłości> i do wszãtykãj Korony sobie i potomnym swõim wrotã otworzył*, JanStat **5.

Rodowym gniazdem Firlejów była z nadania Władysława Łokietka (1317) Dąbrowica, wieś w Lubelskiem, oddalona o około 10 km od Lublina w stronę Warszawy. Od początku XV w. Firlejowie zaznaczali w oficjalnej tytulaturze swą główną siedzibę (*de Dabrovica*). Kochanowski, który prawdopodobnie gościł wiele razy w Dąbrowicy, upamiętnił ją w jednym z łacińskich epigramatów (KochFor 72 *In villam Dãbrovitãm*). Dotąd znajdują się tam ruiny zamku Firlejów (baszta przeznaczona na kaplicę zamkową).

s. 3/6 (FragJan tyt.): Jan Januszowski – Jan Łazarzowic (1550–1613), syn Barbary Wietorowej i Łazarza Andrysowica, właściciela Drukarni Łazarzowej, wydawca, pisarz, architypograf królewski. Studiował w Akademii Krakowskiej pod kierunkiem Jakuba Górskiego. Przebywał na dworze cesarza Maksymiliana II Habsburga, a po powrocie do kraju został pisarzem pokojowym Zygmunta Augusta. Przez jakiś czas był domownikiem Mikołaja Firleja. W latach 1575–1576 studiował w Padwie prawo. W czasie studiów pełnił funkcję konsyliarza nacji polskiej (1575). W 1576 r. objął urząd sekretarza Stefana Batorego. W 1577 r. przejął po ojcu drukarnię. Jako „wykształcony humanista i prawnik pragnął przekształcić Drukarnię Łazarzową na poważny ośrodek wydawniczy w służbie ojczyzny i Kościoła oraz nauk humanistycznych na wzór najprzedniejszych oficyn zagranicznych Estienne’a czy Plantina”, A. Kawecka–Gryczowa, *Jan Januszowski*, PSB, t. 10, s. 599. Zygmunt III Waza nobilitował go w 1588 r. (nadając mu herb Kłosińnik).

Drukarnia Januszowskiego nosiła od 2 III 1590 r. miano architypografii królewskiej i kościelnej. Jak zauważa Kawecka-Gryczowa, Januszowski zyskał sławę głównie jako wydawca dzieł Jana Kochanowskiego, zwłaszcza po śmierci poety. Jego twórczość omówiła szerzej J. Kiliańczyk-Zięba (*Czcionką i piórem ...*).

s. 3/6–7 (FragJan tyt.): służby swé powolné w miłościwą łaskę záléca – oficjalna formuła *zalecania służb* występuje w korespondencji i przedmowach dedykacyjnych od I poł. XVI w.; kierowano ją zwykle do adresatów pełniących ważne urzędy, por. M. Cybulski, *Obyczaje językowe dawnych Polaków. Formy werbalne w dobie średniopolskiej*, Łódź 2003, s. 262; zob. też GórnDworz A3: *uniżone á wieczne me służby w miłościwą łaskę W[aszej] K[rólewskiej] M[ości] zálécam*; JanStat **2: *Zygmuntowi Trzeciemu ... Ján Firléj z Dąbrowice poddaność swą w miłościwą łaskę królewską uniżenie záléca; służby – ‘posługi, usługi’; powolne – możliwy sens ‘wierne, posłuszne’, jak np. SienLekAndr a3v: W. P. M. powolny poddany sługá. Lázarz Andryswic Impresor, albo ‘przychylnie, łaskawe’, jak np. BielŻyw 7: *Przyjaciele sobie powolne wybieraj*, albo wreszcie ‘chętne, obojętne’, np. GłabGad O4: *na posługę powolny; w łaskę zálécać – ‘polecać łasce’*.*

s. 3/9 (FragJan 2): wstępem ná podskárbstwo koronné – ‘wstąpieniem na urząd podskarbiego koronnego’.

Jan Firlej objął ten urząd 12 maja 1590 r. w wieku 26 lat. Złożył go dobrowolnie w 1609 r. W trudnych czasach niepokojów politycznych i rokoszów sprawował swą funkcję z oddaniem, nie szczczędząc własnego majątku, a nawet zastawiając część rodowych dóbr. Rezygnując z godności, miał powiedzieć do Zygmunta III: „Pozwól, Miłościwy Panie, aby reszta majątku dla mnie i potomstwa została”. Zachowana korespondencja Jana Firleja z czasów pełnienia funkcji podskarbiego (zwłaszcza z lat 1601–1602) daje świadectwo jego sumienności; zob. m.in. W. Urban, *Rodzina Firlejów, w: Janowieckie Spotkania Historyczne „Firlejowie”*, red. A. Szymanek, Janowiec 1999, s. 19; A. Filipczak-Kocur, *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648. Projekty, ustawy, realizacja*, Warszawa 2006, s. 25–27.

s. 3/9–10 (FragJan 2–3): wiele ich – ‘wiele ludzi, wielu’, częste wyrażenie, zob. np. Mącz 236b: *Unus ex multis, jeden z wielu ich*; forma „ich” nie pełni tu swojej właściwej funkcji anaforycznej, podobnie z innymi liczebnikami nieokreślonymi, np. *mało ich – ‘niewiele’, kilka ich – ‘kilku’, siła ich – ‘wielu’*.

s. 3/10 (FragJan 3): k t ó r z y w i t á j á – objęcie urzędu stanowiło ważne wydarzenie w różnym stopniu sformalizowanej relacji mecenas–klient, sprzyjało powstawaniu okolicznościowych druków panegirycznych i mogło się wiązać z jakąś ceremonią gratulacyjną „witania” czy „wjazdu”.

s. 3/10–11 (FragJan 3–4): szczęsnégo i długiégo życia winszują – ‘życzą szczęśliwego i długiego życia’, w materiałach Śl. XVI poświadczane jest występowanie czasownika *winszować*, zapożyczonego z niemieckiego *wünschen*, w znaczeniu i kontekstach właściwych słowu *życzyć*, zob. np. ModrzBaz 10: *Potym [Chrystus] obłápiwszy je [małe dzieci], á na ręce wziąwszy, winszował im wszego dobrá*.

s. 3/11 (FragJan 4): p o c z t y o d d a w á j á – ‘składają dary na znak szacunku’, *poczta* – ‘dar mający na celu wyrażenie szacunku i uzyskanie przychylności’, zob. np. FalZioł V 53: *Dzień ku weselu godny ... Poczty, dary słac dobrze*; zwrot *poczte dawać (oddawać)* zob. PudłFr 15: *Niech sie nie łomią stáré obyczaje Przez mié, bo panu każdy pocztę daje*.

s. 3/11–12 (FragJan 4–5): z n á k i p o r á d o w á n i a w y s t á w i á j á – ‘okazują radość’, być może w kontekście gratulacyjnego powitania i pozdrowienia, zob. np. Leop 3. Mach 1/9: *Przyjáchal tedy do Jeruzálem [Filopator] i ofiárowal nawięszemu Bogu, á uczyniwszy porádownie abo przywitanie, co sie godziło uczynił wszystko miejscu onemu*.

s. 3/12 (FragJan 5): j á k á t á k á – ‘(przynajmniej) skromną’, np. GórnDworz Bv: *žeby zostála pámiątká jáka táka ná świecie chęci mojej przeciwko narodowi swemu*.

s. 3/12 (FragJan 5): *winszuję* – tu raczej w sensie ‘gratuluje’; czasownik *winszować* jest jednym z nielicznych w dawnej polszczyźnie wyrazów gratulacji; upowszechnił się w tej funkcji dopiero w XVII w., zob. wyżej 3/10–11 i komentarz.

s. 3/13–14 (FragJan 6–7): *Znák wprawdzie mały* – topos umniejszania wartości dzieła często obecny w dedykacjach, zob. np. Cic. *Parad.* Pr. 5: *Accipies igitur hoc parvum opusculum*; Mart. IV 10, 3–4: *perfer leve munus amico, Qui meruit nugas primus habere meas*, VIII 82, 2: *Nos quoque, quod domino carmina parva damus*. Podobną myśl zawarł Kochanowski w łacińskim epigramacie dedykacyjnym dla Stanisława Grzepeckiego, zapisanym na egzemplarzu wydania *L. Annae Senecae Cordubensis Tragoediae* (Bazylea 1541). Por. KochEl III 7, 64: *Carmina pro magnis accipe muneribus*.

s. 3/14 (FragJan 7): *ile ná pojźrzeniu – ile* – ‘pod względem, jeśli chodzi o’, zob. np. CzechRozm 19: *ile wedle człowieczeństwa tedy już [Syn Boży] początek ma; na pojźrzeniu* – ‘na pozór, z wyglądu’, zob. np. GórnDworz Q6: *ktorzy fáluszują czerwone złote, pospolicie im dáją taką fárbę, iż ná pojźrzeniu jeszcze sie lepsze zdádzą niż dobre*; w odniesieniu do tekstu, np. LuterMalKat A4v: *Ktoryż to Katechizm ácz ná pojźreniu máty sie być widzi ..., ále iście wielkie i owszem najwiétsze rzeczy w sobie zamyka*.

s. 3/14 (FragJan 7): *ile rozumiém* – ‘jak sędzę, według mego zdania’, por. np. RejWiz A3: *Co wszystko iście nie z pochlebstwa, ále z prawej prawdy (ile ja rozumiem) káždy Wielmożności Twej słusnie przywołaszczyc może; rozumieć* – ‘sądzić, uważać’.

s. 3/14–15 (FragJan 7–8): *godny ... równéj, jesliż nie wiétszég, cény* – ‘takiej samej, jeśli nie większej, wartości’, ‘godny przynajmniej takiego samego, jeśli nie wyższego, oszacowania’; przykład notowany w Sł. XVI s.v. *rowny*.

s. 3/15–16 (FragJan 8–9): *z inszém i, ktorzy ... oddawáją* – prawdopodobnie konstrukcja eliptyczna w znaczeniu ‘z innymi oznakami radości, wyrażanymi przez tych, którzy dają, przekazują [coś kosztownego]’; *oddawać* – tu: ‘ofiarowywać, darowywać’.

s. 3/15–16 (FragJan 8–9): *ábo od złotá i srébrá, ábo wiéc od klejnotów drogich co oddawáją* – przyimek *od* wskazuje w tym wyrażeniu na materiał, z którego coś wykonano, zob. w Sł XVI s.v. *od* (znac. 14. c), gdzie wskazano ten przykład; por. np. Stryj-Kron 562: *przyniesiono podárek Witoldowi, smoká piéknym á misternym dziełem od złotá i srebřá urobionego*.

Zestawienie złota, srebra i klejnotów pojawia się w Biblii, por. ustęp o mądrości Prov. 8, 19: *melior est fructus meus auro et pretioso lapide et genimina mea argenteo electo*; por. też Act 3, 6: *argentum et aurum non est mihi, quod autem habeo, hoc tibi do*. Do tego ostatniego wersetu nawiązuje Mikołaj Rej, *Żywot* (dedykacja): „Tylko proszę moich Miłościwych Panów, aby to ode mnie W.W., jako od zycziwego sławy i długiej pamięci W.W. wdzięcznie przyjęto było. Quia aurum et argentum non sunt mihi, quod habeo, hoc vobis do”. Por. też tradycję psalmiczną Ps 18, 11: *desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum*, Ps 118, 72: *melior mihi est lex oris tui super milia auri et argenti*.

Myśl, że literatura jest cenniejsza od złota, srebra i klejnotów, gdyż przynosi wieczną sławę, odnaleźć można w literaturze antycznej, zob. Hor. *Carm.* IV 8, 11–12: *gaudes carminibus; carmina possumus Donare, et pretium dicere muneri*, *Carm.* IV 2, 19–20: *dicit et centum potiore signis Munere donat*. Por. też Ov. *Am.* I 10, 61–62: *Scindentur vestes, gemmae frangentur et aurum; Carmina quam tribuent, fama perennis erit*. Zestawienie ornamentu literackiego ze złotem i klejnotami obecne jest również w *Dialogu o mówcach* Tacyta (22, 4). Por. też KochMuza 27–28: *Za wami idąc, ani o bogate złoto, Ani o perły drogiej ceny dbam*.

s. 3/17 (FragJan 10): *Kart ... kilká* – synekdocha *pars pro toto* z odcieniem pozornej bagatelizacji daru określająca dzieło literackie.

s. 3/17–18 (FragJan 10–11): Kart ... nie owych málowaných, ále owych, kt óré ... – ‘kart niepokrytych obrazkami, lecz tych, które ...’; wyrażenie *karta malowana* mogło oznaczać ‘obrazek’, zob. np. BielKron 445v: *miotał im kárty málowane, dzwonki i inne rzeczy*, albo kartę do gry; *malowane* – ‘pokryte farbą, wzorami’.

s. 3/17–18 (FragJan 10–11): Pánu Wojewodzie Krakowskiému i W <ászéj> M <iłóści>, mym M <iłóściwym> Pánóm – Mikołaj (III) Firlej, wojewoda krakowski od 1589 r., najstarszy brat adresata dedykacji, kasztelan biecki (1576), wcześniej starosta kazimierski (od 1562), łęczycki, pilźnieński, nowokorczyński, wólbromski i lubelski, referendarz wielki koronny (od 1576). Podczas podróży zagranicznych (Bologna, Rzym) przeszedł potajemnie na katolicyzm (1569), a po powrocie do kraju przywracał na tono tego wyznania kościoły znajdujące się w dobrach rodowych. W 1570 i 1572 r. posłował na sejm walny. Podpisał konfederację warszawską (1573). Brał udział w poselstwie do króla elekta Henryka Walezego. Od 1584 r. znajdował się w kręgu bliskich współpracowników Jana Zamoyskiego. W okresie, w którym ukazały się *Fragmenta*, czyli narastającego stopniowo konfliktu między królem a kanclerzem, zręcznie lawirował pomiędzy obozami. Ostatecznie przeszedł jednak na stronę Zamoyskiego (1592). Był mecenasem Januszowskiego, który na jego zlecenie opracowywał w latach 1590–1597 *Statuta, prawa i konstytucje koronne*. Za datę śmierci wojewody krakowskiego przyjmuje się często rok 1601. W dedykacji *Statutów*, adresowanej przez Januszowskiego do Jana, Piotra i Henryka Firlejów, datowanej 5 lipca 1600, wydawca wspomina jednak o przedwczesnej i niespodziewanej śmierci „pamięci świeżej i świętej” mecenasa, o którym pisze, że był to „senator wielki i mądry, filar potężny i mocny Korony wszytkiej, podpora i ozdoba domu zacnego”. Według niektórych źródeł, wojewoda krakowski, przywracający po wotach na sejm warszawski, zmarł w ostatnim jego dniu (16 III 1600). Przyjacielem Mikołaja Firleja był też Jan Kochanowski, który poświęcił mu jako „dowód swej miłości i szacunku” (*amoris et observantiae suae testimonium*) tom *Lyriconum libellus* (Kraków 1580).

s. 3/18–22 (FragJan 11–15): kt óré sie ... podobáły ná ón czás, kiedyście ... obádwa, przez Jędrzejów przed dwiemá láty jádąc, zbieglé przed powietrzem *Musas* liché moje ... náwiédzác raczyli – ‘które zyskały Wasze [tj. Jana i Mikołaja Firlejów] uznanie, gdy zechcieliście mnie odwiedzić w okolicach Jędrzejowa, dokąd uciekłem [= schroniłem się] z powodu zarazy’; *naonczas* – ‘wówczas, wtedy’, element wyrażenia *na onczas, kiedy ...*; *obadwa* – ‘obydwaj’, zob. np. GrzegRóżn E4: *są teźże natury obádwa, i rodziciel, i urodzony; przed dwiema laty* – ‘przed dwoma laty, dwa lata temu’, tj. w 1588 r.; *dwiema* – przeważająca wówczas postać narzędnika od *dwa*; *przed powietrzem* – ‘z powodu zarazy’, *powietrze* w sensie ‘zaraza, epidemia’, zob. w Sł. XVI s.v. (znac. 4); *nawiedzać* – ‘odwiedzać [kogoś]’.

Zaraza panowała w Krakowie zarówno pod koniec 1587, jak i w 1588 r. Były to czasy szczególnie dotkliwe dla podwawelskiego grodu, które przyniosły najpierw oblężenie stolicy przez arcyksięcia Maksymiliana Habsburga, upominającego się o swe prawa do tronu polskiego (X–XI 1587), potem epidemię osiągającą wymiar pomoru. Grasowała ona od października 1588 do stycznia 1589 r. Straty szacowano na kilka tysięcy ludzi. Januszowski wspomina o tej zarazie w liście dedykacyjnym opatrzonym datą 1 III 1589 r. do Mikołaja Firleja, poprzedzającym *Wrózki* wydane pod pseudonimem Jana Podworzeckiego, zob. JanWróż A2v: „Przypadły trwogi i wojny, i inше trudności, aż na ostatek to powietrze, które nas wszytkich z miejsca na miejsce poganiało ... Teraz w to powietrze na wsi siedząc, posłałem był służę do Krakowa na wzwiady, co by się wżdy z powietrzem działo; tam iż za łaską Bożą już ucihało”. O zarazie i oblężeniu Krakowa pisze Januszowski również w liście dedykacyjnym z 4 VII 1589 r. do Mikołaja Zebrzydowskiego, wojewody lubelskiego, otwierającym jego tłumaczenie dialogu Stanisława Sokołowskiego *Quaestor, sive de parsimonia atque frugalitate*, zob. SokołJanSzaf 7: „Jedno, zawo-

dząc się po kilkakroć, zawsze to trudności, to czasy niebezpieczne, to wojny, to powietrza, to inne przekazy przerywały”.

Opatem znajdującego się pod Jędrzejowem, miastem lokowanym przez Bolesława Wstydlwego w XIII w., leżącym na ważnym szlaku łączącym Kraków z Mazowszem i Litwą, klasztoru cystersów, założonego w 1140 r. przez małopolskiego możnowładcę Janika Jakę Gryfitę, był wówczas Stanisław Reszka (1544–1600), kanonik warmiński, sekretarz kardynała Stanisława Hozjusza i dyplomata będący w 1588 r. przedstawicielem Rzeczypospolitej na dworze papieskim. Na początku 1588 r. przebywał w Jędrzejowie i gościł, co starannie odnotował w swoim diariuszu, arcyksięcia Maksymiliana, odwiezionego tam z polecenia kanclerza Zamoyskiego jako jeńca po bitwie pod Byczyną (24 I 1588). Januszowski utrzymywał wcześniej kontakty z Reszką. W Drukarni Łazarzowej ukazała się w 1580 r. jego oda na śmierć Hozjusza, *De obitu magni Cardinalis Stanislai Hosii ode lugubris*.

Januszowski określa za pomocą metonimii (*moje liche Muzy*) swe zajęcia literackie związane z pracami edytorskimi lub przekładowymi, używając zgodnie z topiką skromności autorskiej epitetu umniejszającego ich wartość. Humanisci wierzyli w pełne utożsamienie dzieła literackiego z osobą jego twórcy, a przekonanie to stanowiło ważną przesłankę idei uobecnienia poprzez tekst. Odwiedzając „liche Muzy” Januszowskiego w Jędrzejowie, Firlejowie złożyli wizytę samemu autorowi.

Do toposu *Musae exules* nawiązywali autorzy renesansowi. Motyw ucieczki Muz z Italii pojawia się w tekście George’a Buchanana *Apollo et Musae exules* (1561) oraz Franza Hildesheima, *Neanica, ubi Musae exules, manipulus carminum ...* (1586). Metaforycznie o ucieczce Muz jako o niemocy twórczej wspomina Joachim Du Bellay, zob. *Patriae desiderium* 59: Heu, fugiunt Musae refugitque aversus Apollo. Metaforą ucieczki Muz od życia klasztornego posługuje się Paweł Diakon: *Angustae vitae fugiunt consortia Musae, Monumenta Germaniae Historica. Poetae Latini aevi Carolini*, ed. E. Duemmler, Berolini 1881, t. 1, s. 43. Zob. Z. Kadłubek, *Metaliteracka refleksja o Muzach w wierszu Pawła Diakona o incipicie „Angustae vitae fugiunt consortia Musae”*, w: *Staropolskie teksty i konteksty*, pod red. J. Malickiego i D. Rotta, Katowice 2003, s. 9–18.

s. 3/22–23 (FragJan 15–16): Kart pisanych kilką pozostałych onégo pamięci wiecznej – Januszowski używa wyrażenia *karty pisane* [= zapisane] w sensie ‘tekst, utwór literacki, książka’ (ten sam przykład odnotowano dla tego znaczenia w Sł. XVI s.v. k a r t a); w zupełnie innym sensie użył tego samego wyrażenia Kochanowski, KochPieś 2/31 (I, 1, 51): *Lepiej kuflá [syn szlachecki] świadomy albo kart pisanych*, mając na myśli karty do gry; *pozostale* – ‘które zostały, zachowały się po śmierci [Jana Kochanowskiego]’, zob. KochFrag tyt.: *Frągmentá albo pozostále písmá Janá Kochánorwskiego*; onégo pamięci wiecznej – ‘tego, który powinien być wiecznie pamiętany’.

s. 3/24 (FragJan 17): które jeszcze dotąd światá nie widziáły – formuła stosowana w odniesieniu do dzieł, które po raz pierwszy miały się ukazać drukiem, zob. np. Stryj-Kron kt: *Która przedtym nigdy światá nie widziáta, Kronika polska, litewska ...*

s. 3/25 (FragJan 18): ile – zob. FragJan 7 i komentarz.

s. 3/25–26 (FragJan 18–19): który ile w swój professyjéj, iż jeden taki czasów naszych był, poświadczysz i W<ászá> M<iłość> sam, i dom wszystek zacny W<ászéj> <Miłości> – ‘i Wasza Miłość, i cały zacny dom [= ród] Waszej Miłości możecie poświadczyć, że za naszych czasów, jeśli chodzi o ten rodzaj działalności [tj. twórczość poetycką], był tylko jeden taki [człowiek]’; aluzja do bliskich związków Kochanowskiego z rodziną Firlejów (zwłaszcza z Mikołajem), jak i pochwała, choć zwięzła, wyjątkowego talentu czarnoleskiego twórcy. Szerzej swoje przekonanie o wielkości Kochanowskiego wyraził Januszowski w przedmowie do edycji *Jan Kochanowski*, Kraków 1585, k. 2v: „Bo gdzie kiedy w polskim narodzie, albo, rzekę śmieiej, w pończym kraju wszystkim był taki poeta zacny?

Gdzie kiedy w Polsce śmiał się kto ztrzeć z onymi poety tak greckimi, jako i z łacińskimi, co rymy swemi bogi z nieba zwabiali, jako ten? Gdzie kiedy który zrównał z nimi, albo co by ze wszystkim tak być miał jako ten? Było za czasów naszych poetów dosyć znacznych w Polsce, tak jest, ale przedsię acz z tych każdy miał i ma swą pochwałę, ten jednak wszystkich – z pochlebstwa nie mówię, rzeczy to same świadczą – przeszedłszy swe godnością i obcych dosięgł; a z nim co by zrównać mógł, jeszcze go wieki nasze nie podają”.

s. 4/1 (FragJan 20): *postronné kráje* – ‘cudzoziemskie, obce kraje, zagraniczne ziemie’, zob. np. RejZwierc A5v: *Kto wiele chce wiedzieć, trzeba też o tym wiele rozumieć, jáko sie młody człowiek w postronnych krájach záchozwywać ma*, KochFr 97: *Ale dam káżdźidło wonné, Które nam kraje postronné Posylają*.

s. 4/2 (FragJan 21): *jesliż nie z twarzy, tedy go z godności znály* – ‘jeżeli nie poznały go osobiście [= nie był tam], to przynajmniej słyszały o jego zasługach’; *godność* – ‘zasługi, wartość, talent’, zob. np. RejPos 204: *iż to jemu wszystko przypada nie z szczyrej dobroliwosci Páńskiej, jedno ábo z rozumów jego, ábo z jákiej godności jego*.

s. 4/4–6 (FragJan 23–25): *gdzie człowiek ... pewného portu dosięć i mocného másztu ująć sie nie może* – aluzja do znanej metafory ludzkiego życia jako żeglugi; *port* – tu przenośnie ‘cel, ku któremu ktoś dąży, kres działania’, wyrażenie *pewny port*, zob. np. KołakSzczęśl Cv: *drogá dobrego życia bywa nájdowaná ná świecie jáko drogá płynącym ná morzu do portu pewnego; dosięć* – ‘dosięgnąć do czegoś’, tu: ‘dotrzeć do [określonego celu]’, zob. np. HistAl M5v: *Potym weszło to w serce Aleksandrowo, áby mógł dosięć głębokości morskiej*.

s. 4/5 (FragJan 24): *velis fortunae* – Fortuna z żaglem w ikonografii i literaturze antycznej symbolizuje zmienność i niestałość, zob. K. Reichert, *Fortuna oder die Beständigkeit des Wechsels*, Frankfurt am Main 1985; J. Sokolski, *Bogini – pojęcie – demon. Fortuna w dziełach autorów staropolskich*, Wrocław 1996; *huc atque illuc impellitur* – wyrażenie przysłowiowe mające swoje źródło w tekście Terencjusza, *Andria*, 266: *Cum in dubio est animus, paulo momento huc vel illuc impellitur*. Sentencja cytowana przez Erazma, *Adag.* 2576: *Aequales calculi*. Por. też Tomasz à Kempis, *De imitatione Christi*, 1, 13, 5: *sicut navis sine gubernaculo hinc inde a fluctibus impellitur, ita homo remissus et suum propositum deserens varie tentatur*.

s. 4/7 (FragJan 26): *Nie omieszkało się jednak nic, á podobno ná czas* – ‘nie zaniedbało się jednak tego wcale’, zob. np. SkarŻyw 98: *Idźże á dokładaj do tej wagi, jeśli omieszkasz, porwąć cię ci murzynowie; podobno* – ‘prawdopodobnie’; *na czas* – ‘[stało się] we właściwym, stosownym momencie’.

s. 4/7–9 (FragJan 26–28): *áby przy skárbiéch koronnych i ten ostatni klénocik skárbu polskiego był pod obroną W<ászj> M<iłości>* – koncept oparty na figurze retorycznej syllepsis, powstającej w wyniku użycia danego słowa bądź wyrażenia w dwóch znaczeniach jednocześnie, dosłownym i figuratywnym, na przykład metaforycznym; dedykując *Fragmenta* podskarbiemu wielkiemu koronnemu, wykorzystuje Januszowski możliwość wyrażenia przekonania, że twórczość Kochanowskiego jest także, chociaż w nieco innym sensie, skarbem narodowym, którym adresat powinien się niejako z urzędu zaopiekować; kontynuacja zapoczątkowanego na s. 3/16–17 zestawienia skarbów materialnych z wartością tekstu; *przy skárbiéch koronnych* – *przy czymś* – ‘łącznie z czymś’, przyimek *przy* użyty tu został w funkcji oznaczającej współwystępowanie albo współudział; przykład łączący tekst z innymi przedmiotami, zob. np. HistAl C8: *List posłany Daryjusowi od Aleksandrá, przy którym mu też posłał pieprzu*.

s. 4/10 (FragJan 29): *niskąd dostać nie mógł* – *niskąd* – ‘znikąd, z żadnego miejsca, źródła’, słowo notowane w Sł. XVI jako jeden z licznych przykładów występowania tego zaimka z partykulą przeczącą *nie*, zob. np. BielKron 191: *oblegli je Turcy w kóło iż im żywności nie mogły przebyć niskąd*, KochBr 153: *bo niskąd ták snádnie Jáko z złęgo sąsiáda szkoda nie*

przypadnie, przykład bez partykuły *nie* zob. np. KochSat B2v: *Bo prawda, wszyscy wiecie, ni-skąd jeno z nieba.*

s. 4/10–11 (FragJan 29–30): *áza* *kto*, u siebie zupełnie wszystko miał wszy, do mnie poszle – ‘jeśli ktoś, mając zupełnie wszystko [= cały niepublikowany dorobek Jana Kochanowskiego] u siebie, pošle [to] do mnie’; partykuła *aza* wprowadza zdanie okolicznikowe warunkowe; poza tym w Sl. XVI tylko jedno użycie, zob. CiekPotr 40: *o to łáčno, áza Dobrochowski Domu, którym mu przedał, zechce mi pozwolić.*

s. 4/12–13 (FragJan 31–32): w całe wydało ... Pan przyjmiesz to – *w cale* – ‘w całości’, *przyjmiesz* – ‘przyjmij’, forma czasownika w znaczeniu trybu rozkazującego, powstała być może ze zniekształconego *przyjmi-ż* – ‘przyjmijże’.

s. 4/14–15 (FragJan 33–34): i W <ászá> M <iłość> sam, i dóm wszystek W <ászej> M <iłości> był niekiedy łáskáw ná sámého autorá i ná mię t éż – *niekiedy* – ‘niegdyś, kiedyś’, zob. Sl. XVI s.v. znac. 1a; kolejna aluzja do mecenatu rodu Firlejów i jego powiązań z Kochanowskim i Januszowskim.

s. 4/16–17 (FragJan 35–36): *zálécam sie do ... łáski* – ‘polecam się łasce’, częsty zwrot używany, z niewielkimi zmianami, m.in. w formułach dedykacyjnych; zob. też komentarz do s. 3/6.

s. 4/18–21 (FragJan 37–40): *ábyś ... w łasce Páńskiej szczęścien skárby ... dobrze száfować umiał* – ‘doznając szczęśliwie łaski Pańskiej [= Boskiej]’; *szczęścien* – rzeczownikowa forma przymiotnika *szczęsny*; *skárby* – ‘skarbami’, *száfować* – ‘zarządzać, rozporządzać, zawiadywać’, zob. np. OrzQuin Fv: *áby król polski dobrze dármí bożymí w królestwie swym száfował*; przykład wyrażenia *skarby száfować*, zob. np. RejZwierc 148v: *jest jáko on burmistrz ná zacnym ratuszu, co miejskiemí skárby száfuje.*

s. 4/19–20 (FragJan 38–39): *náturá, rozum i szczęście* – nawiązanie do starożytnego przekonania o trzech kategoriach dóbr, jakie dane są człowiekowi, mianowicie: cielesnych („naturalnych”), duchowych (związanych z charakterem i umysłem) oraz zewnętrznych, będących darami Fortuny (czyli „szczęścia”), zob. J. Kochanowski, *Dziewostáb* w. 31–38:

Bo dobra na trzy części mądrzy rozpisują:
 Jedne w umyśle, drugie w ciele ukazują,
 Trzecie z strony przychodzą, co szczęściem zowiemy;
 Wszystkich trzeba, jeśli żyć doskonale chcemy.
 Umysł, rozum, wymowę cnota zastąpiła [= objęła];
 Przy ciele się zamyka zdrowie, gładkość, siła.
 Fortunie przypisują ród, powinowactwa,
 Dostojeństwo, majątność, skarby i bogactwa.

s. 4/23 (FragJan 42): *Dan z ...* – częsta w dawnej Rzeczypospolitej formuła datowania listu, po której umieszczano nazwę miejsca w dopełniaczu i datę.

Apoftegmata

s. 5/1 (Ap tyt.): *ÁPOFTEGMATÁ* – por. pochodzący z pierwszego wydania Żwierzynca tytuł zbioru Reja, znanego powszechnie pod zmienionym w II wydaniu tytułem *Figliki: Przypowieści przypáde, z których się można wiele rzeczy przestrzec ... Rozumiem, iżci sie to będzie niepráwie zdáło, iż ty przypadki dworskie ludzkie są też do tych statecznych rzeczy przypísáne.*

Ale záprawdę więcjé dla ćwiczenia języká polskiego. A téż młody człek przeczedzsy móże sie wiele ludzkiemi przygodámi przestrec. Gdyż téż to widamy, iż káždy narod czasem téż i leda co swym językiem pisze. A zowá to ápoftegmatá. Nazwą tą, pochodzącą z gr. ἀπόφθεγμα ('sentencja, powiedzenie'), określano zbiory celnych powiedzeń sławnych ludzi, często o charakterze aforystycznym, anegdotycznym czy przysłowiowym. W dobie renesansu bardzo popularne były *Apoftegmata* Erazma. Jak widać z wypowiedzi Reja poprzedzającej *Figliki*, utożsamiał on pierwotnie apoftegmata z facecjami, potem zaś w *Żwierzciadle* wyraża się bardziej precyzyjnie: *Apoftegmatá zá onych stárych, powáżnych á uczonych ludzi zzwano te słowá á powiéści roztropne á dworskie, które téż czásé bywáły w rozmowach ich, które sie téż i do ćwiczenia i do rozumu innym ná potym przytrefić [= przydać] mógły* (RejZwierc 210). Próbę zdefiniowania apoftegmatu podjął w swym słowniku Jan Mączyński (1564), określając go jako *powiéść [= powiedzenie, wypowiedź] subtylná á bárzo trafná wielkich a znamienitych ludzi*. Dwa lata później uczynił to w *Dworzaniuie polskim* Łukasz Górnicki, wprowadzając frazę, której nie było we włoskim pierwowzorze: *Tákowe tedy powiéści krolow, ksiąząt, hetmanow, przelożonych i inych zacnych ludzi cóś w sobie pózyteczniejszego niż śmiech záwierájá, á zowá je greckim słowem Apophftegmata* (GórniDworz Q6v–Q7). Być może Górnicki traktował *Apoftegmata* Kochanowskiego jako wzór gatunkowy, por. J. Ślaski, *Kochanowski i Dworzaniin polski Łukasza Górnickiego*, w: *Jan Kochanowski 1584–1984. Epoka – Twórczość – Recepcja*, red. J. Pelc et al., Lublin 1989, t. 1, s. 286.

Zbiory apoftegmatów, jeśli pominąć oczywiście średniowieczne egzemplia, pojawiły się w naszej literaturze w okresie renesansu. Ich tematy czerpano z dawniejszych zbiorów europejskich, narracji historiograficznych, biograficznych, obiegowych facecji oraz autentycznych wydarzeń. Apoftegmaty zbierano często jako budujące przykłady, wzory dla mówców i kaznodziejów. W tradycji ugruntowanej w XV i na początku XVI w. facecje są formą anegdoty prozą, opowieścią eksponującą bądź to dowcipną wypowiedź (*facete dictum*), bądź to ucieśzny postępek (*facete factum*). Zob. *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft*, ed. G. Braungart, H. Fricke, et al., Berlin 2007, Bd. 1, s. 572–575 (hasło *Fazetie*); zob. też T. Podgórska, *Facecja – teoria i rozwój gatunku*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” t. 27 (1987), nr 31, s. 7–30; T. Michałowska, *Facecja, Słownik literatury staropolskiej (średniowiecze – renesans – barok)*, pod red. T. Michałowskiej, przy udziale B. Otwinowskiej, E. Sarnowskiej-Temeriusz, Wrocław 1990, s. 204–208. W literaturze polskiej facecje mogły przybrać formę wierszowaną, jak u Reja, lecz najczęściej zapisywano je prozą, jak czynili to Kochanowski, Górnicki (w *Dworzaniuie*), anonimowy autor zbioru *Facecye polskie* powstałego ok. 1570 r. czy później Bieniasz Budny.

Zbiorek Kochanowskiego to pierwsza w naszej literaturze kolekcja apoftegmatów prozą. Składa się z 23 krótkich narracji bliskich facecjom. Na ogół są one precyzyjnie skonstruowane, widać w nich zwięzłość i mistrzowskie operowanie pointą; w niektórych przypadkach mogą robić wrażenie załączkowej formy fraszek. Jak sądzi Janusz Pelc, „Autor pisanych prozą facecji nie ustępował ... jako artysta twórca wierszowanych fraszek” (*Jan Kochanowski. Szczyt renesansu ...*, s. 461). Poeta zbierał apoftegmata najpewniej w okresie dworskim; ostatnim chronologicznie utrwalonym w nich wydarzeniem jest sejm Unii Lubelskiej 1569 r. Przed pierwszym drukiem w edycji *Fragmentów* musiały krążyć swobodnie w obiegu mówionym i rękopiśmiennym.

Słowo ἀπόφθεγμα na określenie celnego powiedzenia stratega Teramenesa, który nawet w obliczu śmierci nie stracił przytomności umysłu i poczucia humoru, użyte zostało po raz pierwszy przez Ksenofonta (Xen. Hell. 2, 3, 56). Kolekcje sławnych powiedzeń tworzono już w starożytności. Niezachowane do naszych czasów zbiory powiedzeń powstały w okresie hellenistycznym. W I w. n.e. Waleriusz Maksymus stworzył w języku łacińskim *Factorum ac dictorum memorabilium libri IX*, jedno z najczęściej kopiowanych w średniowieczu dzieł (*editio princeps* pochodzi z 1469 r.). Do najsłynniejszych zbiorów starożytnych należą zachowane wśród pism Plutarcha

Βσιλιέων ἀποφθέγματα καὶ στρατηγῶν oraz Ἀποφθέγματα Λακωνικά. Ich pierwsze drukowane wydanie weneckie wraz z łacińskim przekładem, którego autorem był Francesco Filelfo, pochodzi z 1471 r. Przekład Regiusa (Raffaele Regio) pt. *Regum et imperatorum apophthegmata* oraz *Laconica apophthegmata* wydany został po raz pierwszy w Wenecji w 1508 r., a potem był kilkakrotnie wznawiany. W 1522 r. wydano w Krakowie (pierwsza edycja miała miejsce w Rzymie w 1517 r.) często wznawiany zbiór łacińskich powiedzeń *Apophthegmata ad bene beateque vivendum mire conducentia* ułożony przez włoskiego humanistę Camersa (Guarino de Favera, Varinus Favorinus). W 1531 r. Erazm z Rotterdamu wydał w Bazylei w oficynie Frobena *Apophthegmatum sive scite dictorum libri sex*. Zawierają one wybór powiedzeń zaczerpniętych z dzieł autorów greckich: Plutarcha, Diogenesa Laertiosa, Atenajosa, Stobajosa oraz rzymskich: Swetoniusza, autorów *Scriptores Historiae Augustae*, por. M. Cytowska, „*Apophthegmata*” d’Erasmie de Rotterdam ..., s. 123–133.

Bardziej żartobliwy niż moralizatorski (charakterystyczny dla apoftegmatów) ton miały facecje. W 1470 r. Poggio Bracciolini opublikował najbardziej znany renesansowy zbiór żartów zatytułowany *Facetiae* (niedawno ukazały się one w polskim przekładzie: P. Bracciolini, *Opowieści uciężne*, przeł. I. Grześczak, red. W. Olszaniec, M. Olszewski, Warszawa 2019). Humanista niemiecki Heinrich Bebel stworzył trzytomowy zbiór *Facetiae* wydany po raz pierwszy w Strasburgu w latach 1508–1512. Podobne zbiory pozostawili także inni humaniści. Antonio Beccadelli (Panormita) ułożył zbiór *De dictis et factis Alphonsi regis Aragonum*, który poszerzył Aeneas Silvius Piccolomini. Tworzenie facecji w języku łacińskim kształtuje – nową dla humanistów – umiejętność składanego opowiadania o sprawach, których nie sposób wyrazić po łacinie stylem ozdobnym czy podniosłym. Zob. G.F. Poggio Bracciolini, *Les Facéties de Pogge. Traduites en français, avec le texte latin. Édition complète*, [ed. I. Liseux], t. 1, Paris 1878, s. 4–5 (*Ne aemuli carpant facetiarum opus propter eloquentiae tenuitatem*): „Existimabunt aliqui forsitan hanc meam excusationem ab ingenii culpa esse profectam, quibus ego quoque assentior, modo ipsi eadem ornatus politiusque describant, quod ut faciant exhortor, quo lingua Latina etiam levioribus in rebus hac nostra aetate fiat opulentior. Proderit enim ad eloquentiae doctrinam ea scribendi exercitatio. Ego quidem experiri volui, an multa, quae Latine dici difficulter existimantur, non absurde scribi posse viderentur, in quibus cum nullus ornatus, nulla amplitudo sermonis adhiberi queat, satis erit ingenio nostro, si non inconcinne omnino videbuntur a me referri”. Lodovico Carbone jest autorem pierwszego zbioru żartobliwych opowieści i powiedzeń napisanego w języku włoskim *Cento trenta novelle o facette*. Julian Krzyżanowski podkreśla rodzimość *Apoftegmatów* Jana Kochanowskiego, por. Jan Kochanowski, *Dziela polskie*, opr. J. Krzyżanowski, Warszawa 1976, t. II, s. 284. W zbiorze apoftegmatów poety odnaleziono kilka polskich zwrotów przysłowiowych, por. Z. Szymdłowa, *Przysłowia i zwroty przysłowiowe w utworach Jana Kochanowskiego* ..., s. 111.

s. 5/4 (Ap 1, 2): Czárnkowski, biskup poznański – Andrzej Czarnkowski h. Nałęcz (1507–1562), biskup poznański w l. 1553–1562, szambelan papieski, wcześniej scholastyk krakowski (od 1543) i płocki (od 1541), kanonik krakowski (1540), poznański (1540), gnieźnieński (1531), sekretarz królewski Zygmunta Starego (od 1541). Był synem Macieja, kasztelana bydgoskiego, i Katarzyny Opaleńskiej. Studiował m.in. w Padwie wraz ze Stanisławem Hozjuszem. Uczestniczył w wielu misjach dyplomatycznych jako poseł królewski. Po objęciu biskupstwa poznańskiego przystąpił do zwalczania wpływów zwolenników reformacji i przeprowadzenia niezbędnych reform kościelnych; w tym celu zwołał w Poznaniu dwa synody diecezjalne: 27 IV 1557 i 13 I 1561.

s. 5/4 (Ap 1, 2): podągrą – ‘artretyzmem, dną moczanową’, chorobą objawiającą się bólem (łamaniem) w nogach, zob. np. *Mącz* 17a, 307c: Habere dolores articulorum. *Podogrę á łamánie mieć w członkách*, *FalZioł* I 23c: *bolenie nog, które zową podagra*.

s. 5/6 (Ap 1, 3–4): przed ... bólem – ‘z powodu bólu’, zob. np. HistRzym [39]: *ona przed żalnością omdlawszy upadła*, RejAp 134: *Kąsali języki swoje przed boleścią*.

s. 5/7–8 (Ap 1, 5): leżąc ... nie był nikt inszy przy nim – ‘gdy leżał ..., nie było przy nim nikogo innego’, konstrukcja w XVI w., inaczej niż dzisiaj, uchodząca za poprawną – z imiesłowowym równoważnikiem zdania czasowego o stosunku współczesności, w którym podmiot zdania nadrzędnego jest inny niż podmiot czynności określonej imiesłowem.

s. 5/9 (Ap 1, 6): więc – partykuła o trudnej do sprecyzowania funkcji, często występująca w połączeniu *co więc*, zob. np. KuczKat 425: *Tymże obyczajem powiedają, że Pan Bog swoje kusi ..., co więc czyni, chcąc ich cierpliwości doświadczyć*.

s. 5/10 (Ap 1, 7): b á c h m á t á – ‘konia rasy tatarskiej, odznaczającego się wielką siłą i wytrzymałością’, zob. np. RejZwierc 183: *Gdyż mocniejszy Polski koń, rychlej báchmát pádnie*, BielSat L3v: *Wdowy niechaj wsiadają na Tureckie konie, Mężátki na báchmáty*.

s. 5/11 (Ap 1, 8): wolno przepuścić – ‘wypuścić kogoś na wolność’, zob. np. BielŻyw 80: *stało się jest tak, iż był jęt od nich [piratów], ale ... [ten, kto go kupił] wnet go przepuścił wolno*.

s. 5/11 (Ap 1, 8): z á r e ż e – z ukr. *zareżu* ‘zarżnę’, forma ze zmienioną końcówką osobową na polską.

s. 5/12 (Ap 1, 9): obaczył się, że z tym źle żártowác – *obaczyć się* – ‘spozrzeć się, przekonać się’, zob. np. BielKron 140: *Gdy sie obaczył [Pilat], iż niewinnie Krystusá osądził; z tym – ‘z nim’, częsta funkcja anaforyczna zaimka wskazującego *ten**, zob. np. RejJóz B3: *A coź nieboga matka? Tej już umrzeć pewno*.

s. 5/13–14 (Ap 1, 10–11): do mnie – ‘każ ... przyjdź do mnie’, częsta ówczesznie składnia tego czasownika z określeniem miejsca (bez formy bezokolicznikowej czasownika), zob. np. RejJóz H6v: *Potyfar kaže z Jozefem do wieże*, por. też KochPieś 20: *Od stołu żenie każesz*.

s. 5/14 (Ap 1, 11): że mu rozkażę – ‘abym mu rozkazał’, *że* w tej funkcji zob. np. Leop Ex 8/20: *Wypuść lud moj, że mi ofiáruje*.

s. 5/14–15 (Ap 1, 11–12): odpráwiono – ‘zaopatrzone, wyposażono’, zob. np. Strum R3: *Pan ... potym go [złego sługe] odpráwi jáko najlepszého, aby go jeno zbył*.

s. 5/16–17 (Ap 1, 13–14): ujźrzawszy ... dopiéro ... otrzeźwiał – ‘gdy ujźrzał, wówczas otrzeźwiał’; *dopiero* pełni tu dobrze potwierdzoną w St. XVI funkcję wskaźnika nawiązania w zdaniu czasowym, por. np. BierEz Kv: *poki przez pole bieżał, Bárzo za nim lew ustawał, Áż kiedy jelen w lesie był, Dopiero go lew pogonił*; zob. też po imiesłowowym równoważniku zdania, jak w omawianym przykładzie, np. OpecŻyw 150v: *słyszác, již on wszystko skromnie círpi ..., dopiro poznál, již on był wierny syn Boży*.

s. 5/17–18 (Ap 1, 14–15): do wieże – ‘do więzienia’, zob. cytat z RejJóz H6v w komentarzu do Ap 1, 10–11.

s. 6/1 (Ap 2, tyt.): Dwu kotu w jeden wór źle sadzác – przysłowie, zob. N. ks. przysł. s.v. *kot* nr 12 z pierwszym zapisem z RejKup g4: *A z tobą zawždy kłopoty, By w jednym worze dwa koty; dwu kotu* – forma liczby podwójnej, ‘dwa koty’.

s. 6/3 (Ap 2, 2): z łákómy m nic – *łakomy* – ‘chciwy’, por. np. OrzQuin T2v: *to królowi Pismo przykázuje ..., áżeby śrébrá áni zlotá nie zbiérał, to jest áby łakomym nie był; nic* występuje tu w funkcji równoważnika zdania, zob. np. BielKron 380v: *Była ta rzecz wszystkim Polakom od posłowo lítewskich wdzięczna, ále krolewnie nic*.

s. 6/5 (Ap 3, tyt.): nie ná czás – ‘nie w porę’, o niezręcznym dowcipie, por. GórnDworz 14: *iżby czasem nie powiedział jákiego słowká, rzkomo bárzo trefnie, áno iż nie ná czás, żaden sie one-mu nie rozśmieje*; możliwy też szerszy sens: ‘niestosowny’.

s. 6/6 (Ap 3, 1): m á ł m á z y j á – ‘wybornym słodkim winem’, zob. np. SienLek 74v: *po ránu rozmác trochę dryjakwi, kupiwszy w aptece, w winie álbo w máhnyzej*.

Nazywane tak wino sprowadzano najczęściej z Grecji; początkowo określano tak wina z miasta Napoli di Malvasia („Malwazyja”) w Morei, potem objęto tą nazwą również wina z Krety czy ogólnie greckie lub „południowe”.

s. 6/8–9 (Ap 3, 3–4): iż mu był jeszcze jednéj nie spełnił – jednéj – rodzaj żeński ze względu na domyślne „pełnej” (*pełna* – ‘kielich wina, toast’, zob. niżej); *mu ... nie spełnił* – ‘nie wypił za jego zdrowie’, zob. np. WerGość 211: *Kto komu nie spełni kilką pełnych, już nieprzyjacielem zostaje*.

Inną wersję tej anegdoty znajdujemy w *Dworzaniu* (GórniDworz R5), gdzie ocena powiedzenia jest nieco inna: *Jeszcze i to niesprosne rzeczenie, kiedy ten, kogo za niegłupiego mają, powie co takiego, co sie zda, żeby s prostoty [= braku głady] pochodziło ... W rodzie temu jest i ono J<ego> M<ilości> páná Ocieskiego, ochmistrzá krolewej Jęj M<ilości> rzeczenie. Pokwápił sie – práwi – ten ksiádz umrzeć, á dwie mi był jeszcze spełnić powinien*. Obie wersje, jak zauważa Jan Ślaski, opracowane być może niezależnie od siebie, uzupełniają się wzajemnie.

Jan Ocieski h. Jastrzębiec (1501–1563), kasztelan zawichojski, biecki, sekretarz królewski Zygmunta Starego (od 1544), poseł, dyplomata i mówca sejmowy, był rzeczywiście, jak nazywa go Górnicki, „ochmistrem królowej J. M. [= Bony]” od 1548 r. oraz, jak określa go Kochanowski, „kanclerzem ... koronnym” od 22 II 1552 r. Miał odznaczać się podobno dowcipem i błyskotliwością (*facilitate ingenii*); mianowany przez Stanisława Orzechowskiego polskim Alcybiadesem, por. K. Hartleb, *Jan z Ocieszyna Ocieski ...*, s. 17; J. Ślaski, *Jan Kochanowski i Dworzanin polski ...*, s. 287.

s. 6/10 (Ap 4, tyt.): Tytuł wielki, dochód mały – Kochanowski nadał tytułowi apoftegmatu formę przysłowia, co zdaniem Juliana Krzyżanowskiego dowodzi, że zdawał sobie sprawę z różnicy gatunkowej między jedną a drugą formą wypowiedzi. Badacz zwraca również uwagę, że apoftegmata ten, gdyby powstał na podstawie autentycznego zdarzenia, mógłby służyć za ilustrację procesu wiodącego od anegdoty do przysłowia; utwór opiera się jednak na „zgrabnym wyzyskaniu starego aforyzmu czy przysłowia dla doraźnej potrzeby”. Według anegdoty biograficznej przekazanej przez Szymona Starowolskiego sam poeta, rezygnując z oferowanej mu przez Stefana Batorego godności kasztelana połanieckiego, miał powiedzieć do Jana Zamoyskiego, że nie chce wpuszczać do swego domu pysznego kasztelana, który by zjadł to, co Kochanowski zarobił; por. J. Krzyżanowski, *Mądrej głowie dość dwie słowie. Trzy centurie przysłów polskich*, Warszawa 1960, s. 579; J. Gacki, *O rodzinie Jana Kochanowskiego ...*, s. 72–74.

Na ten apoftegmata powołuje się w połowie XVII w. Krzysztof Opaliński, *Satyry albo przestrogi ...*, Leszno 1650, s. 84 (*Sat. III, 10*): „Zbytek poje wszystko. A cóż na dygnitarstwach będący panowie, Dopieroż nam torują *ad luxum*. Jako ów Powiedział, że co sobie Spytek nagotował, To mu zjadł pan krakowski”. Przywołał go również w jednym ze swoich kazań Jacek Liberiusz, *Gospodyni nieba i ziemi NPM ...*, Kraków 1657, s. 99: „Styszeliście o powieści Jordana Spytko, pana krakowskiego? Gdy raz w senacie miał przemowę o trudnościach, które wysokie urzędy za sobą niosą, iż do kasztelanijej nie miał dobrych podszewek, a spese [= wydatki] niemała przy takiej godności musiał czynić, powiedział między innymi te mądre słowa: „Co sobie Spytek nagotuje, to pan krakowski zje” (marg: Coch[an]ovius] in Apoph[tegmata] Jordana Spytko P[ana] Krakowskiego powieść piękna)”.

s. 6/11 (Ap 4, 1): *Spytek Jordan* – Spytek Wawrzyniec Jordan z Zakliczyna, h. Trąby (1518 – 11 III 1568), syn Mikołaja Jordana i Anny Melsztyńskiej, podskarbi koronny w l. 1550–1555, kasztelan sądecki od 1549 r., potem wojewoda sandomierski i krakowski, kasztelan krakowski od 1565 r. Zgromadził spory majątek obejmujący wiele wsi (dziedziczny klucz melsztyński i myślenicki); na gruntach jednej ze swych wsi nad Dunajcem założył w 1558 r. miasteczko Zakliczyn. Miał dwór w Myślenicach oraz w Mogilanach pod Krakowem, gdzie wystawił drewniany pałac. Gościł w nim m.in. Mikołaja Reja i Macieja Wirzbiętę. Należał do najbardziej majątnych

dostojników na dworze Zygmunta Augusta (udzielał pożyczek również królowi). Był przeciwnikiem programu egzekucji praw i dóbr. Został pochowany w krakowskim kościele św. Katarzyny (nagrobek dłuta Santi Guccio).

s. 6/12 (Ap 4, 2): o doległościach, które wysokie urzędy za sobą niosą – *doległości* – ‘trudy, kłopoty’, zob. np. RejZwierz Aaav: *Pisał też* [Rej] ... „*Wojtą z pánem á z plebanem*”, *jáko sie też o swych doległościach rozmawiają; za sobą nieść* – ‘iść w parze z czymś, powodować’, zob. np. SarnStat 1051: *że słusznie wielka, á która by wieczną pamiątkę* [= pamięć] *zá sobą niosła, wdzięczność i nagrodá jemu zá nie pokazána być ma.*

s. 6/13 (Ap 4, 3): *n á g o t u j e* – ‘przygotuje, przysposobi’; znaczenie ‘przyrzadzić jedzenie, poddając je wysokiej temperaturze’ prawdopodobnie jeszcze się w XVI w. nie wyodrębniło, choć znajdujemy zwroty w rodzaju: *nagotować potrawy, placki*.

s. 6/14 (Ap 4, 4): *pan krákowski* – ‘kasztelan krakowski’, najwyższy senator świecki w dawnej Rzeczypospolitej.

s. 6/15 (Ap 5, tyt.): *rozmysł* – ‘namysł, zastanawianie się’, zob. np. RejJóz D8v marg: *Każda rzecz potrzebuje rozmysłu.*

s. 6/16 (Ap 5, 1): *Książd Siemikowski* – Wojciech Siemikowski h. Oksza (przed 1500–1558), być może syn Stoigniewa (przed 1522 r. był plebanem w Borszewicach k. Łaska i kanonikiem wieluńskim). Miała go charakteryzować łatwość dobierania i zmieniania możnych patronów. Nie wiadomo dokładnie, jak zaczęła się jego kariera; był prawdopodobnie protegowanym prymasa Jana Łaskiego. Studiował w Rzymie i Padwie (od 1529); gorliwie i energicznie troszczył się o zapewnienie sobie beneficjów. Być może jako sługa i domownik kardynała-nepota Alessandra Farnese wyjednał w Rzymie zatwierdzenie nominacji Piotra Gamrata na arcybiskupstwo gnieźnieńskie w 1541 r. Nowy arcybiskup miał wówczas uznać kontrowersyjną nominację Siemikowskiego na kanonik gnieźnieński. W 1547 r. toczył walkę o kanclerstwo gnieźnieńskie z Bartłojem Galkowskim. W l. 1549–1551 był penitencjarzem polskim w Rzymie, por. H.D. Wojtyśka, *Papieżstwo–Polska, 1548–1563. Dyplomacja*, Lublin 1977, s. 425–429.

s. 6/17 (Ap 5, 2): *Gámrat, árcybiskup gnieźnieński* – Piotr Gamrat h. Sulima (1487–1545), syn wójta wsi Samokłęski k. Jasła; studiował w Akademii Krakowskiej, a potem w Rzymie. Był protegowanym biskupa Erazma Ciołka; po powrocie do kraju znalazł się w kręgu królowej Bony. Otrzymywał kolejne intraty kościelne: biskupstwo kamienieckie (1531), przemyskie (1535), płockie (1537), krakowskie (1538); na tej ostatniej stolicy witał go oracją Samuel Maciejowski, który ubiegał się wcześniej o to samo biskupstwo. Jako arcybiskup gnieźnieński i prymas (od 1541 r.) zachował biskupstwo krakowskie. Był człowiekiem bardzo wykształconym, mecenasem uczonych i dobrodziejem Akademii Krakowskiej, do której dla podniesienia poziomu nauczania prawa sprowadził uczonego z Hiszpanii, Piotra Rojzjusza, którego hojnie opłacał. Kolekcjonował obrazy i inne dzieła sztuki, utrzymywał pełen przepychu dwór, na którym odbywały się uczone dysputy. Być może były one prekursorskie wobec biesiad prądnickich następcy Gamrata na tronie biskupim; niewykluczone również, że jego mecenas nie ustępował wcale zasługom Maciejowskiego, rozślawionego przez Górnickiego w *Dworzaninie*, por. K. Hartleb, *Piotr Gamrat w świetle nieznanego życiorysu*, Lwów 1938.

s. 6/17–18 (Ap 5, 2–3): *w którym mu ... przeszkadza* – ‘do którego również pretendował, które też pragnął zdobyć’, por. ta sama składnia i zbliżony sens StryjKron 416: *ktory także dwánaście brátow rodzonych zámordował, áby mu w páństwie* [= objęciu państwa] *nie przeszkadzáli.*

s. 6/18 (Ap 6, 3): *wziął tę rádę przed się* – ‘wpadł na ten pomysł, zdecydował się na to’; *rada* – ‘zamiar, zamysł’, por. podobny zwrot Mącz 352d: *nie podoba mi się tá radá, którąm był przedsię wziął.*

s. 6/19 (Ap 5, 4): rozumiejąc – ‘myśląc, spodziewając się’, zob. np. SkarŻyw 62: *gdy byli stáwieni przed cesarzá, rozumiejąc, iż wiele pieniędzy máją, spytał ich: Skádeście?*

s. 6/19–7/1 (Ap 5, 4–5): że ... nie miał – ‘że nie będzie’; formy czasownika *mieć* zastępują czas przyszły w różnych rodzajach wypowiedzi, m.in. w takich, które stanowią relację o zdaniu (wypowiedzianym lub pomyślanym) uprzednio, zob. np. BielKron 89: *przysiągł Ássur. Iż mu nie miał szkodzić* [= Przysięgam, iż ci nie będę szkodził] lub GrabowSet N2v: *Wierzyłem, żeś mnie miał wysłuchać, Pánie* [= myślałem: Pan mnie wysłucha].

s. 7/1–2 (Ap 5, 5): prawie – ‘właśnie’, zob. np. LibLeg 11/173v: *drugie* [= innych] *zamordowali prawie na ten czas, gdy poseł Jego Cesarskiej Miłości u nas był.*

s. 7/2 (Ap 5, 6): kiedy mu go zálécono i kiedy mu rękę dał, chcący – *kiedy mu go zalecono* ‘przedstawiono mu życzliwie jego sprawy, polecono go, zachwalono, pozytywnie przedstawiono’, zob. np. LibLeg 11/31v: *będziesz też ... prosił tegoż baszy, aby nas zalecał często cesarzowi Jego Miłości; rękę dać* – ‘przyrzec, podać dać rękę na znak umowy’, zwrot wielokrotnie potwierdzony, zob. np. Mącz 84a: *Cede dextram, Daj mi ná to rękę, to jest przyrzecz mi; chcący* – ‘rozmyślnie, celowo’, w tym znaczeniu forma ta w Śl. XVI notowana jest poza tym tylko z tekstów późniejszych, zob. np. RybGęśli C3: *Co zá głuństwo sprosne zgoła, Mieczem chcący krwáwić czoła; znacznie częściej występuje w tym znaczeniu forma chcąc*, zob. np. Mącz 328b: *Nie z nieobaczności, chcąc-em sie sprzeciwił*; por. w Śl. XVI s.v. *chcieć*.

s. 7/2–3 (Ap 5, 6–7): uczynił wzmiankę – ‘napomknął, wspomniął’, zwrot licznie udokumentowany, zob. np. MycPrz II c: *niktorzy wzmiankę czynią, żeby cesarz miał tráktaty jákieś mieć z krolen nieboszczykiem.*

s. 7/3 (Ap 5, 7): okóło – ‘na temat’, często w składni rządu czasowników lub rzeczowników oznaczających mówienie albo myślenie, por. np. OrzRozm A: *Rozmowá álbo dyjálog okóło egzekucyjnej Polskiej Korony.*

s. 7/4 (Ap 5, 7–8): Tám Gámrat zaráżem opowiedział sie, że ... – *tam* – ‘wówczas’, zob. np. LeovPrzep c4v: *chocia za Karolá Wielkiego toż złączenie planetow było, tedy przedsię tám nie mógł być koniec świata; zarazem* – ‘natychmiast’, zob. np. Prot B2: *Jeśli mię w kápie wczorá ná rynku widziano, To „Włoch jákieś przyjechał” zaráżem maswiano; opowiedzieć się* – ‘wypowiedzieć swoje stanowisko’, por. KochPs 206: *A nikt sie z tym nie opowie, Żeby laskaw ná mé zdrowię, RejZwierz 206v: już tu pewnie wiemy, jáko sie przeciwko nim opowiedział, iż też ó żadnym takim wiedzieć nie chce.*

s. 7/4–5 (Ap 5, 8–9): *beneficium* jego jest podawánia – ‘on ma prawo udzielania beneficjum’, por. *podawanie* w tym znaczeniu SarnStat 172: *Kto sobie uprosi duchowné opátrzenie podawánia królewskiego oraz z tym samym rzeczownikiem GroicPoirz t4: w sprawách duchownych ó wiárę, ó dziesięciny, ó podawánia beneficyj.*

s. 7/5 (Ap 5, 9): áni żadného ná nim chce ciérpieć – ‘i nie chce nikogo tolerować, godzić się, aby ktoś na nim był’; *ani* w znaczeniu ‘i nie’, zob. np. Leop Ps 38/10: *Oniemiałem ánim otworzył ust moich; ciérpieć* w tym właśnie znaczeniu por. BibRadz II 14d marg: *Áczkolwiek Bog cierpi do czasu obhudne w Kościele, wszákże je czasu swego okazuje*, por. też KochPieś 1/24 (I 1, 19): *Występných tám nie ciérpią.*

s. 7/6 (Ap 5, 10): ná nie wsádzi – ‘ustanowi, mianuje’, zob. np. SkarJedn 196: *Cyrusá, pátryjarchę cárogradzkiego wygnął, á ná jego miejsce Ipámmená mnichá ... wsadził.*

s. 7/8 (Ap 5, 12): życzył – ‘udzielił, użyczył’, zob. np. RejWiz 179: *gdyż Pan swojej chwały Nie chce życzyć nikomu*, SkarŻyw 451: *gdy go używał* [= upraszał], *áby mu go* [koniał] *za słuszne pieniądze życzył.*

s. 7/8 (Ap 5, 12): porożem ná to ... wstrząsał – tu być może ‘sprzeciwiał się temu z irytacją’, *porożem wstrząsać* – zwrot utarty, w pozostałych jednak użyciach w znaczeniu

‘okazywać butę’, zob. np. BibRadz Ps 74/6: *Nie podnoście się ku gorze strząsając porożym wászym*, por. też KochPieś 45/21–24 (II, 13, 29–32): *Zjąłeś mąszkárę butnému Tyránnowi moskiewskiemu: Okazałeś, że nie kása, Chocia to porożem wstrząsa*; najogólniejsze znaczenie tego zwrotu to ‘hardo się stawiać’. Zob. też KochPs 125: *Nieprzyjaciele Twoi hárdzi wznoszą rogi*.

W języku łacińskim istnieje też przysłowiowy zwrot „tollere cornua”, por. Erasm. *Adag.* 768: *Tollere cornua*; Hor. *Epod.* 6,12: *parata tollo cornua*. Por. również KochSteph 441–442: *sustulerant Te cornua adversum sua*.

s. 7/9 (Ap 5, 13): *Nu* – kilkakrotnie notowana w St. XVI partykuła rozpoczynająca wypowiedź, właściwa zapewne językowi mówionemu, zob. np. w utworze dramatycznym BielKom B5: *Nu tedy posłuchajmy wszyscy tej Mądrości* [imię osoby dramatu].

s. 7/11–12 (Ap 5, 15–16): *ále iż ... , á ja z áś odstawa m – a* – rozumiemy tu ten spójnik jako wynikowy, w połączeniu z poprzednim przyczynowym członem zdania złożonego, w sensie ‘wobec tego’; St. XVI s.v. nie wyróżnia jednak takiej funkcji, nie wskazuje również na możliwość połączenia *ale iż ... a; zaś* – tu zapewne ‘z powrotem’ do stanu, który był przed ‘przystaniem’; *odstawać* – ‘opuszczać służbę’, zob. np. GostGosp 18: *Dworká ma prosić, áby ją wpisano w inwentarz, kiedy przystawa, áby okázala ... , kiedy odstawá, gospodarstwo i służbę*.

s. 7/12 (Ap 5, 16): *szedł precz* – ‘wyszedł, odszedł’, zwrot bardzo licznie udokumentowany, zob. np. BielKron 342v: *nájadszy sie i nápiwszy, i podziękowawszy, szli precz; precz* jest objętne pod względem nacechowania emocjonalnego.

s. 7/13 (Ap 6, tyt.): *Wedle datku słuźbá* – powiedzenie notowane przez Samuela Adalberga (*Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich*, Warszawa 1889–1994, s. 509) jako przysłowie, ale jedynie na podstawie tego źródła; *wedle* – ‘odpowiednio, proporcjonalnie do czegoś’, zob. np. RejJóz H2v marg: *Wedle zasługi zapłata; datek* – ‘to, co się daje’, tu: ‘zapłata’, por. GostGosp 154: *dobrego urzędniká powinien [pan] ták datkiem jáko wychowániem [= utrzymaniem] według zasługi jego opatrzyć*.

s. 7/14 (Ap 6, 1): *Ks i ą d z Tr ą b s k i* – prawdopodobnie Paweł z Trąbek w powiecie zakroczymskim (zm. 1538), podkanclerzy mazowiecki w l. 1518–1524, prepozyt kolegiaty warszawskiej (od 1522), archidiakon warszawski (1523–1538), który podpisał dekret mazowiecki przeciw innowiercom w 1525 r., proboszcz w Nowym Mieście (powiat zakroczymski), por. *Dawna facecja polska XVI–XVIII w.*, oprac. J. Krzyżanowski, K. Żukowska-Billip, Warszawa 1960, s. 72; J. Tęgowski, *Testament ostatniego Piasta mazowieckiego*, „Przegląd Historyczny” t. 96/1 (2005), s. 90.

s. 7/14 (Ap 6, 1): *sł u ż ą c S z y d ł o w i e c k i ę m u* – Krzysztof Szydłowiecki (1467 – 30 XII 1532), hrabia na Szydłowcu, podskarbi nadworny koronny od 1511 r., starosta generalny krakowski i kanclerz koronny od 1515 r., kasztelan krakowski od 1527 r. Na dworze Zygmunta Starego kierował polityką zagraniczną, opowiadając się za porozumieniem z Habsburgami (zjazd trzech monarchów w Wiedniu w 1515 r.). Był przeciwnikiem politycznym królowej Bony. Został pochowany w kolegiacie św. Marcina w Opatowie (nagrobek z warsztatu Bartłomieja Berrecciego, współautorstwo: Giovanni Cini; cokolwiek zdobi słynny Lament Opatowski).

s. 7/14–15 (Ap 6, 1–2): *niepráwie był posług pilen* – *niepráwie* – ‘nie całkiem’, zob. np. FalZioł III 22c: *o oliwie, która jeszcze bywa z drzewa niepráwie użrzálego*, a może raczej ‘nie tak, jak należy’ podobnie jak łac. *male*, por. KochOdpr D2v: *gość niepráwie wierny*, KochPieś 22/12–13 (I 19, 11–12): *zęby Niepráwie biále; być pilen czegoś* – ‘wywiązywać się należyście ze swych zadań’, zob. np. OrzRozm M: *áby każdy w Rzeczypospolitej urzędu swego był pilen á to czynił, co mu czynić ábo sprawować przystoi; postuga* – ‘to, co sługa zobowiązany jest wykonywać na rozkaz pana’, zob. np. w RejZwierc 80v: *záspi czássem służka nieboraczek, iż zámieszka posługi jákiej*; zwrot *być pilen posługi*, zob. np. RejJóz C6 (do „hausknechta”): *A to twoje wszystkie dlugi [= obowiązki], Abyś był pilen posługi*.

s. 7/17 (Ap 6, 4): *z á k o p ę* – ‘za 60 groszy srebrnych’, co prawdopodobnie nie było uważane za wielką sumę, por. GórńDworz Q4: *że szkápá nierzkaç, práwi, z á ták wielkie pieniądze, ále z á k o p ę nie stoi*, L4v: *jáko to nie prostak [= głupiec], kto kopą chce wygrác sto złotych, ták to z ásię wielki głupiec, kto sto złotych ná kopę wáży [= ryzykuje]*.

s. 7/18 (Ap 7, tyt.): *Z j e d n á n i é* *n i e u m y ś l n é* – ‘przypadkowe, niezamierzone pojednanie się’, *n i e u m y ś l n y* – element przypadkowości widoczny jest wyraźniej w przysłówku, zob. np. ModrzBaz 78v: *mężobójstwo z przygody a niemyślnie zrobione; zjednać się* – ‘pojednać się, pogodzić się’, zob. np. WerKaz 284: *która by [niewiasta] z á s l u s z n ą p r z y c z y n ą o p u ś c i ł á m ężá, i z e b y á l b o z á m ąż nie chodziłá, á l b o s i e z m ężem swoim zjednáłá*; przymiotnik *n i e u m y ś l n y* w tym znaczeniu odnotowano w St. XVI prócz tego tylko w tekście późniejszym, PowodPr 72: *to niemyślnie upicie Noego*.

s. 7/19 (Ap 7, 1): *G á m r a t* – zob. Ap 5, 2 i komentarz.

s. 7/19 (Ap 7, 1–2): *księdz á K r u p s k i é g o* – najprawdopodobniej Jan Krupski h. Korczak, syn Jerzego (od 1515 kasztelana lwowskiego, od 1533 wojewody bełskiego) i Małgorzaty z Rozwady; w 1533 r. studiował w Akademii Krakowskiej, następnie w Padwie. Był dziekanem lwowskim (1538), kantorem sandomierskim, sekretarzem królewskim.

s. 7/20 (Ap 7, 2): *T r á f i ł o s i e* – ‘zdarzyło się, zaszło takie zdarzenie’, zob. np. ModrzBaz 70v: *Tráfiło sie w niektoem powiecie, iż dwá człowieki, jeden prostego stanu, á drugi szlácheckiego, ... srodze zránili jednego człowieká*.

s. 7/21 (Ap 7, 3): *p r á w i e* – ‘tuż’, stosunkowo rzadkie w XVI w. znaczenie tego przysłówka, zob. np. GostGosp 66: *Ná zimę práwie przed zámárznięciem*, podobnie KochPieś 12/25 (I, 10, 37): *Zemowit stoi wedla ojca práwie*.

s. 8/3 (Ap 7, 10): *T ó z* – ‘to samo’, zob. np. RejPos 266v: *mogłoby sie toż nád nimi wypelnić czasem, co sie nád tymi niebożatki wypelnilo*.

s. 8/4 (Ap 7, 8): *o c h o t n i e* – ‘szybko, żwawo’, zob. np. Mącz 440b: *Byś ták ochotnie pocha-dzał, jáko mówisz, już byś dawno był w rynku*.

s. 8/4–5 (Ap 7, 8–9): *s z k á p á* ... *stanał i z á t á r ł s i e* – *szkapa* to ówczesnie rze-czownik dwurodzajowy, rodzaj męski w kartotece St. XVI jest poświadczony mniej licznie, zob. np. WujJud 134: *áni chromego szkapy*; wyraz ten w niektórych użyciach ma wyraźny odcień pejoratywny, zob. np. RejZwierc 135v: *Bo nie pomoże szkápie postlocista uzdá áni zlemu mieczowi nowe pochwy*, w niektórych natomiast brak nacechowania, zob. np. SkarKaz 420b: *Więtsze stárání ... o szkápách májá, niżli o synách; zatrzeć się* – ‘zawadzić jeden o drugiego’, zob. np. PowodPr 19: *zátarszy się (jáko w gwałtownym uciekaniu bywa) z miejscá postąpić nie mogą*.

s. 8/6 (Ap 7, 10): *z á d n y m o b y c z á j e m* – ‘w żaden sposób’, bardzo częste wyrażenie podkreślające niemożliwość, zob. np. LibLeg 10/70v: *bez tych pol poddani naszymy obyć się żadnym obyczajem nie mogą*.

s. 8/6–7 (Ap 7, 10–11): *z n i m p o s p o ł u* – ‘razem z nim’, zob. np. RejJóz B3v: *A czemu to [Józef] nie przyszedł tu pospołu z wami?*

s. 8/8–9 (Ap 7, 12–13): *z p r z o d k u* – ‘początkowo, na początku’, zob. np. RejPosRozpr c3: *wiemy, że z przodku między biskupy á stárszemi byłá bárzo wielka pokorá, miłość i zgodá*.

s. 8/10 (Ap 7, 14): *n i e w y m o w n i e* – ‘bardzo’, wyraz pozbawiony dzisiejszego nacechowania emocjonalnego, łączy się z czasownikami z rozmaitych sfer znaczeniowych, zob. np. FałZioł V 89: *po onym mazaniu niewymownie sie czyści lico*.

s. 8/12 (Ap 8, tyt.): *c e r e m o n i j e* – ‘konwencjonalne okazywanie grzeczności’, wyraz w tym znaczeniu używany w XVI w. bardzo rzadko, zob. np. RejZwierc 31: *Przyjedzie gość, już go w więtszej ceremoniej chowác musi*.

s. 8/13 (Ap 8, 1): *K s i á d z M y s z k o w s k i* – Piotr Myszkowski h. Jastrzębiec (1505–1591), wykształcony w Krakowie, Padwie i Rzymie, kanonik krakowski i gnieźnieński (od 1544 r.), pod-

kanclerzy koronny i sekretarz królewski na dworze Zygmunta II Augusta (od 1559 r.), biskup płocki (od 1567 r.), później krakowski (od 1577 r.), najważniejszy mecenas Kochanowskiego, poeta wstąpił do niego na służbę około 1563 r. i dostał się do kancelarii koronnej; poświęcił mu m.in. *Foricenia*, *Psałterz Dawidów*, *Muzę*, *Pieśń II 24*. W swoich utworach przedstawiał relację z Myszkowskim według formuły humanistycznej przyjaźni i szlacheckiego mecenatu.

s. 8/14 (Ap 8, 2): przez zdrowie czyjekolwiek ... pić – ‘pić za czyjeś zdrowie’, zwrot utarty, zob. np. StryjKron A4v: *Swym zwyczajem przez jego zdrowie rzędem pili*. Bardzo dobrą ilustracją zarówno funkcjonowania samego zwrotu, jak i obyczaju, do którego się on odnosi, jest fraszka Kochanowskiego z *Fraszek dodanych* pt. *Pełna prze zdrowie*:

Prze zdrowie gospodarz pije,
Wstawaj, gościu! A prze czyje?
Prze królewskie. Powstawajmy
I także ją wypijajmy!
Prze królowej. – Wstać się godzi
I wypić; ta za tą chodzi.
Prze królewny. – Już ja stoję!
A podaj co rychlej moję!
Prze biskupie. – Powstawajmy
Albo raczej nie siadajmy!
Ta prze zdrowie marszałkowe. –
Owa, gościu, wstań na nowe!
Ta prze hrabie. – Wstańmy tedy!
Odpocznem-że nogom kiedy?
Gospodarz ma w rękę czasę,
My wiedźmy powinność naszą!
Chłopie, wymkni ławkę moję,
Już ja tak obiad przestoję.

s. 8/15 (Ap 8, 3): o d p r á w o w a n o – ‘czyniono, załatwiono’, zob. np. SarnStat 437: *jeżdżić, targować i wszelakié hándle odpráwować*.

s. 8/17 (Ap 8, 5): j á k o k o l w i e k – ‘przynajmniej w jakimś stopniu’, zob. np. MurzOrt Bv: *Ty figury [= litery] w słowách napisané może prawie każdy okrom nauki na to dobrze czyść, jeżeli przedtem jákokolwiek czytać umiał*.

s. 8/18 (Ap 8, 6): d w á – ‘dwaj’, najczęściej używana wówczas forma rodzaju męskoosobowego tego liczebnika, zob. Sł. XVI s.v. d w a i wykaz form.

s. 8/20–21 (Ap 9, tyt.): Wielkiému pánu nie wszytkiego baczyć – tu w sensie: ‘wielki pan nie powinien zwracać uwagi na uchybienia dobrych manier’; *nie wszytkiego baczyć* jest prawdopodobnie zwrotem utartym, por. ForCnR D: *weszliście tu jako świnié, nie mając w poczciwości dworzan pańskich. A Przygoda powstawszy rzecze: Miły panie, nie potrzebać takowego łajania, boć my, jako ludzie niedworni, nie wszytkiego bączemy*; por. też w szerszym sensie ‘nie zwracać uwagi na wszystko’, SenekaGórn V 17 (252): *Lecz przecie gniéwać sie ná to nie mamy, owszem godzi sie nie wszytkiego baczyć, bo szaleją wszyscy*; zmiana składni z biernikowej na dopełniaczową w konstrukcji, w której zaprzeczenie *nie* odnosi się do nieczasownikowego członu zdania jest dość częstym zjawiskiem w tekstach XVI w., zob. np. BudBib 1 Par 17/4: *Nie ty zbudujesz mi domu dla mieszkania* i liczne inne przykłady odnotowane w Sł. XVI, s.v. *nie*, s. 58.

s. 8/22 (Ap 9, 1): O c i e s k i, k á n c l é r z k o r o n n y – zob. Ap 3 i komentarz.

s. 8/22 (Ap 9, 1): dziwnie się o to gniewał – *dziwnie* – ‘bardzo, więcej niż się można spodziewać’ (bez akcentu na częsty w przypadku tego przysłówka element nadzwyczajności, cudowności), zob. np. RejZwierz 16v: *Więc sie jeden przed drugim dziwnie męstwem chlubił*. Przykład z Ap 9, 1 oraz konteksty zob. Sł. XVI s.v. *dziwnie*, znac. 4.

s. 9/1–2 (Ap 9, 2–3): Pánu Wolskiému – Zygmunt Wolski h. Półkocic (zm. 1573), kasztelan czerski od 1569 r., starosta warszawski, który nadzorował budowę mostu na Wiśle w Warszawie.

s. 9/1 (Ap 9, 2): kto ... oplusnął – *kto* – ‘jeżeli ktoś’, częsty typ zdania warunkowego, por. np. Mącz 84a: *Hac sententia bona est, si dextre intelligatur, Tá sentencyja jest dobra, kto ją dobrze rozumie, kto jej nie wywraca ná ręby; oplusnąć* – ‘ochlapać, opryskać’, zob. np. Calep 302b: *Deluto – Błotem opluskuję*.

s. 9/5 (Ap 9, 6): kazał chłopcu swému grosz ná stół położyć – *chłopiec* – ‘młody sługa’, zob. np. GórnDworz E8: *iż biedá temu chłopcu, który by ... páná, co dziesięć krokow stąpi, ocierác á czosác nie miał; grosz* – moneta o dość wysokiej wówczas wartości, por. np. ZapWar 1540 nr 2596: *anim passa wziął ważności [= wartości] jako grosz*, UstPraw D3v: *Woźnemu od oglądania zabitego ma być dan grosz*.

s. 9/7 (Ap 10, tyt.): nieprzyrodzoné – dosłownie ‘niezgodne z naturą’, zob. np. SienLek 11: *We dnie spác iż nieprzyrodzono, przeto niezdrowo*; tu chodzi o to, że jedzenie „trawy” nie jest zgodne z naturą człowieka, lecz zwierzęcia.

s. 9/10 (Ap 10, 3): trafiwszy się – ‘przybywszy przypadkowo’, zob. np. SkarŻyw13: *Gdy sie duchowny w dom ojca jej trafił, z nim rádá świętych rozmow użyłá*.

s. 9/12 (Ap 10, 5): dájąc znác – ‘dając do zrozumienia, wyrażając zdanie’, por. np. GliczKsiąż H3v: *czyście [= słuszenie] jeden powiedział, że człowiek przez [= bez] náuki śmierć jest ... Czym dał znác, że człowiek prosty á nieuk jákoby nie był człowiekiem*.

s. 9/12 (Ap 10, 5): sie ... nie podobála – ‘nie smakowała, nie przypadła do gustu’, zob. np. BielŻyw 90: *dwoje wino pił, a oboje chwałił, ale wszak sie lepiej podobało [wino] z wyspu Lezbiskiego*.

s. 9/13 (Ap 11, tyt.): Ku tem uż – ‘na ten sam temat, o tej samej sprawie’, kilkakrotnie zaświadczony sposób tytułowania drobnych utworów w zbiorze, zob. np. RejZwierz 109; *ku* w tym znaczeniu zob. np. GórnDworz Cc3v: *że ku inej, á nie k tej rzeczy mówił ábo pisał*.

s. 9/14–15 (Ap 11, 1–2): nie był ... jeno – ‘był tylko’, bardzo częsta struktura składniowa w tekstach XVI w., por. np. RejWiz 49: *Szeptna wroná nie umie nigdy, jedno krákác; jeno – ‘tylko’, stosunkowo rzadki, lecz u Kochanowskiego dość częsty wariant powszechniejszego jedno*.

s. 9/15 (Ap 11, 2): z áś – ‘z powrotem’, zob. np. Leop Lev 25/10: *Návroci sie człowiek ná ten czas [w roku jubileuszowym] ku májétności swojej, á jeden każdy przyjdzie zás do rodziny swej*.

s. 9/17 (Ap 11, 4): t á k ż e m – ‘więc-em’, zob. np. HistAl Nv: *ále iż nie mogli chodźć, tákże ná ręku i ná nogach szedł ku ulicze, którą chodzono do rzeki*.

s. 9/18 (Ap 11, 5): zimie – ‘w zimie’, bezprzyimkowe użycie miejscownika, ograniczone w XVI w. do kilku form (jak np. *lecie, poście*), zob. np. BierEz Mv: *Kto lecie proznuje, zimie poczuje*.

s. 9/19 (Ap 12, tyt.): Ciérpliwa pámiéc – podobnego użycia przymiotnika *cierpliwy* ani zbliżonego znaczeniowo określenia odnoszącego się do wyrazu *pamięć* Sł. XVI poza tym nie notuje; to samo wydarzenie opisane zostało w figliku Reja *Co krolowi pierścienie wrocil* (RejFig Aav):

Krol raz, umywając sie, więc pierścienie podał.
Ten, co je wziął, ták mniemał, iż ich krol zápomniáł.
W rok tákież [= tak samo] krol pierścienie, zjávwszy z rąk podaje,
Á ten do nich ochotnie poskoczy z przeláje.

Krol rzecze: „Postoj brácie, wroc mi pirwej drugie,
Bo zda mi sie, że to już żarty názbyt długie”.
Pátrzaj, jáko to cnotą źle długo kuglować [= żartować],
Bo z tą jedno do wstydu musi áppelować.

Tę samą anegdotę przywołał też Łukasz Górnicki w II księdze *Dworzanina* (GórnDworz Ry) jako przykład subtelnej odmiany ironii zwanej „zatrefnowaniem dworskim”: „kiedy owo człowiek iną powieda, á iną rozumie, nie áby práwie przeciwna rzecz mowić sie miałá, jáko, kiedy kto Murzyná białym zowie, ábo wielkiego chłopá karlem, ábo bárzo žádnego [= brzydkiego] Parysem (ác i to czásem ma swą grácii), ále kiedy owo kto státkiem mowi, á oną wszytką powiesciá dworuje, ináczej to rozumiejác, niż jáko powieda”.

Taka ironiczna „trefność” była zdaniem Górnickiego szczególnie stosowna dla władców, dostojników i wielmożów (R2): „bárzo przystojna wielkiemu pánu, ták w kunsztownych [= żartownych, biesiadnych], jáko i w statecznych [= poważnych] rzeczach”. Anegdota o królu w jego ujęciu wygląda następująco (R2–R2v): „Ále snadź Sokrates w tym był najosobniejszy, á tego wieku krol Zygmunt sławnej pámiéci ociec páná nászego. Ktoremu trefiło sie to, iż raz, májąc sie umywać, zjął z pálcow kilká kosztownych pierścieni, áby ich nie zmaczał, i dał je trzymać jednemu, który blisko stał, w rzeczy [= pozornie] nie pátrząc komu. Po umyciu, gdy sie krol o pierścieniach nie pytał, on dobry pan rozumiejác, że krol májąc czym wiétszym zábawioną głowę, nie telko niemiał pomnieć, komu je dał, ále áni tego, áby je miał kiedy ná pálcách, zadzierzał je u siebie. Wyjdzie dzień, i drugi, i trzeci, wyjdzie tydzień, i drugi, miesiąc, kilká, áż rok, więc, iż o pierścieniach nigdy zmienká nie byłá, á u krola ná pálcách już drugie widział, miał zá to [= uważał, sądził] pewnie, że i pożytek domá, i sławá spełná. Tákże po roku, gdy sie tákież krol umywać chciał i pierścienie już począł zdejmowác z pálcow, ściagnął [= wyciągnął] on dobry sługá rękę po nie. Á krol mu, schyliwszy sie do uchá, poszeptá: miej dosyc ná pirwszych [= niech ci wystarczą poprzednie], bo te przygodzá sie komu drugiemu. I trefne, i mádre, i práwie páńskie to było rzeczenie; ác drudzy powiedájá, żeby to nie krol stáry, ale Alfons, król árágoński, dziad nászego páná, powiedzieć miał”.

Interesujące, że anegdota w wersji Górnickiego jest całkiem wiernym naśladowaniem odpowiedniej facecji w oryginale Castiglioneo – tam jej bohaterem jest Alfons Aragoński. Jak przypuszcza Jan Ślaski, należałoby „wyróżnić dwa ciągi tej facecji, jeden reprezentowany przez Reja i Kochanowskiego, drugi – przez Górnickiego za Castiglioneo”. W pierwszej fazie swej obecności w Polsce facecja ta musiała, zdaniem badacza, krążyć po Wawelu wśród opowieści o Bonie i jej rodzie (była ona wnuczką Alfonsa). „Kolejne ogniwo ukuł Rej z ‘jakimś’ królem, następnie przyszedł Kochanowski z Zygmuntem I, a wreszcie Górnicki, który skojarzył tekst pierwowzoru włoskiego z rodzimą tradycją ustną”, por. J. Ślaski, *Kochanowski i Dworzanin polski* ..., s. 286.

s. 10/2 (Ap 12, 4): *przepomniał* – ‘zapomniał, zostawił przez zapomnienie’, zob. np. Leop Deut 25/19: *Pamiętaj, á strzeż, byś tego nie przepomniał; przepomnieć* w sensie ‘zostawić przez zapomnienie’ zob. np. KlonWor 72: *Najdzie w izbie i w sieni przepomnione rzeczy*.

s. 10/3–4 (Ap 12, 5–6): *zdéjmując ... sięgnął sie tenże* – częsta w XVI w. konstrukcja składniowa z imiesłowem nawiązującym do innego podmiotu niż podmiot orzeczenia osobowego w zdaniu nadrzędnym, zob. np. BielKron 236: *Augustus Oktawijanus będąc pánem wszyskiego świata, przyszli mu też i Węgrzy w dzierzenie* lub RejZwierc 274v: *Tám potym będąc [Rej], poczał go Jan [Tęczyński] w listy polskie wpráwować*; zob. też Ap 1, 5 i komentarz; *sięgnąć się* – rzadko notowany wariant oboczny do *sięgnąć* (bez zmiany strony i znaczenia), zob. np. Bier-Rozm 11: *nie mając skarbu swego, Wnet sie sięgnie do cudzego*.

s. 10/4 (Ap 12, 6): przed wodą – ‘z powodu wody, z obawy przed wodą’, tj. nie chcąc ich zamoczyć w wodzie, zob. Ap 1, 3 i komentarz.

s. 10/5–6 (Ap 12, 7–8): ręki umknął – ‘cofnął rękę, nie pozwolił jej dotknąć’, *umknąć czegoś* – ‘cofnąć, odsunąć coś’, por. SkarŻyw 511: *pádnie chcąc mu nogi całować. A on mu nog umykając wzniknął* [= zniknął]; zwrot *ręki umknąć* występuje też w SkarŻyw 510: *rękę mu [Dunstanowi] podawał, on [Dunstan] mu, twarz zmarszczywszy, ręki umknął*.

s. 10/7 (Ap 12, 9): ták rok – ‘rok temu’, zob. np. LibLeg 11/154: *też Waszej Krolewskiej Miłości oznajmuję, iż tak rok postaliśmy gońca naszego do Waszej Krolewskiej Miłości*.

s. 10/8 (Ap 13, tyt.): Nie pospolitować się bázro z pány – *pospolitować się* – ‘wchodzić w zażyłość na równej stopie’, zob. np. PlutBBud, O3: *mądry pan ma w to potráfić, żeby się áni nazbyt z nim mniejszej kondycyi ludzie pospolitowali, áni ... od niego się odrzáćali*; podobną opowieść znajdujemy u Reja w figliku *Książd, co sie u krolá umył, á domá jadł*, bezpośrednio po wierszu odpowiadajacemu poprzedniej anegdocie (RejFig Aa):

Książd się jeden ponęcił, choć mu nie kazáli,
Siadąc z krolem do stołu, ácz się drudzy śmiali.
Krol się potym umyje, á książd też do wody
I kroczy potym za stoł, pomuskájąc brody.
Krol rzekł: „Iżes się umył, dosyc ták prelacie!
Ráczciez iść jeść do domu, jeśliże co macie”.
Pátrz, jáko dyskrecyja [= rozsádek] jest nádobna cnotá,
Bo ciekawa bezpieczność [= wszédobylska pewność siebie] – wnet zá nią sromotá.

Anegdotę tę opowiada również Łukasz Górnicki w *Dworzaninie polskim* (GórDworz R7): „Ale jeszcze to foremniejsza, co krol stary księdzu Narapienskiemu powiedział, który, gdy nigdy żadnego zá stoł z krolem siedzenia nie omieszkał, raz, kiedy sie umył, rzekł krol J<ego> M<i-łość> kniemu: Księżę, umyleś sie? On odpowiedział: Umył [= umylem], Miło<ściwy> królu; zátym krol: Idźże do domu jeść”. Ślaski przypuszcza, że mamy tu do czynienia z anegdotą krążącą w środowisku dworskim, nawiązującą do wydarzenia autentycznego, i że w *Dworzaninie* została wykorzystana wersja Kochanowskiego, zasobniejsza w szczegóły, przejęta przez Górnickiego jako ilustracja „trefności” dającej się zauważyć w sytuacji, „kiedy kto nieznacznie czyję nikczemność á głupstwo szkáluje”, por. J. Ślaski, *Kochanowski i Dworzanin ...*, s. 286.

s. 10/10 (Ap 13, 2): kilkiem – ‘kilku’, ówczesna forma celownika tego wyrazu, zob. Sł. XVI s.v. kilka i tam wykaz form.

s. 10/11 (Ap 13, 3): Książd Naropiński przewidział to był – *przewiedzieć coś* – ‘odkryć coś, dowiedzieć się o czymś’, zob. np. ModrzBaz [41]: *Trzebá tedy pírwiej przewiedzieć zabawy* [= to, czym się zajmuje] *i spráwy tego, ktoremu urząd jáki dáć máją*.

Jan Naropiński h. Belina (1467–1543), prawdopodobnie syn Mikołaja z Naropnej (ziemia rawska), najpierw pisarz, potem sekretarz królewski, kanonik w kapitule katedralnej krakowskiej od 1523 r., znany z energicznego egzekwowania praw do swych godności, czego najlepszym przykładem pełen awantur i procesów spór z Piotrem Gamratem o scholasterię krakowską.

s. 10/13 (Ap 13, 5): to ... o mierzić – ‘obrzydzić to, zniechęcić do tego’, zob. np. Górno-Rozm Dv: *chcąc onę wszystkę majątność mieć, brátu wyrzádzáł rozmáite złości, żeby mu omierzył jego część, iżby mu ją przedał*.

s. 10/14 (Ap 13, 6): práwie – ‘właśnie, tuż’, wyraża bezpośrednią uprzedniość, rzadka funkcja tego leksemu, por. np. CzechEp 347: *Ántychryst nie ma przyść áż práwie przed skończeniem światá*.

s. 10/18 (Ap 14, 1): gr á j a c flus á – grać w tym znaczeniu miało przeważnie składnię bezprzymiową z biernikiem, np. *grać bierki, karty, kostki, szachy* itp., zob. użycie tego zwrotu w RejZwierc 270 marg: *Flus źle z śmiercią grać*.

Flus był grą w karty, zwaną też tryszakiem lub straszakiem. Józef Morawski objaśnia ją w następujący sposób: „*tryszak* – dawna gra hazardowa w karty (zwana też *straszakiem, flusem*) pochodzi z niem. *treschak*, a to zapewne z fr. *trois chaque ...*, elipt. ‘po trzy [karty] każdemu’ (z graczy), gra ta bowiem polega na tym, że każdy z partnerów otrzymuje po trzy karty, wygrywa zaś ten, co zdoła osiągnąć trzy karty równe. Oficjalna nazwa tej gry: *breland*. *Straszak* może = *c’est trois chaque* lub przez słoworód ludowy zam. *tryszak*. *Flus* z niemieckiego” (por. idem, *Polono-romanica ...*, s. 435).

W rzeczywistości gra była jednak nieco bardziej skomplikowana, stanowiła coś w rodzaju pokera z rozdaniem po trzy karty, a termin *flux* był obecny już we francuskim nazewnictwie i oznaczał zarówno układ kart w tym samym kolorze, jak i samą grę (wspominany przez Morawskiego *breland* to układ trzech kart jednakowej wartości). Pojawiła się ona we Włoszech w XV w. i rozprzestrzeniła się stamtąd do Francji i krajów niemieckich oraz po całym kontynencie. Wymienia ją Rabelais (*Gargantua et Pantagruel*, rozdz. 22) jako pierwszą z gier Gargantui (*au flux*), lecz nie odnajdziemy jej w przekładzie Boya-Żeleńskiego, gdyż została określona jako „podaj dalej”. Popularność gry w XVI w. może poświadczyć bardzo znany drzeworyt *Le revers du jeu des Suysstes*, datowany najczęściej na 1514 lub 1515 r. (przechowywany w Bibliothèque Nationale de France), a przedstawiający monarchów grających w karty; można tam rozpoznać króla Francji Ludwika XII, cesarza Maksymiliana I oraz papieża Leona X. Wymowa tej ryciny jest wyraźnie antyszwajcarska; znajduje się tam krótka inskrypcja: „*C’est grand orgueil à un pauvre coquin Vouloir jouer contre princes au flux*”, „to wielka pycha ze strony małego szubrawca / chcieć grać we flusa z książętami”, por. M. Rospocher, *Il papa in guerra. Giulio II nell’iconografia politica al tempo di Ravenna*, w: 1512. *La battaglia di Ravenna, l’Italia, l’Europa*, ed. D. Bolognesi, Ravenna 2014, s. 149. Historię i reguły gry próbował zrekonstruować na podstawie rycin Thierry Depaulis, *Un jeu de cartes du XVIe siècle ...*, s. 301–311.

s. 10/20–21 (Ap 14, 3–4): w z i ą ł g r ę – ‘wygrał’ lub może ‘wziął wygrane pieniądze z puli’, zwrot nienotowany poza tym w Sł. XVI.

s. 11/1 (Ap 15, tyt.): N i e p e w n y d ł u ż n i k – anegdota wykazuje podobieństwo do facecji Poggia Braccioliniego, w której dłużnik pozostawia wierzycielowi zmartwienie o pieniądze, które jest mu winien, zob. *The Facetiae Or Jocose Tales of Poggio*, vol. II, Paris 1879, nr 204: *Exploratio ad hominem tristem ob pecuniam debitam*. Zob. też Mart. II 3: *Sexte, nihil debes, nil debes, Sexte, fatemur*. Debet enim, si quis solvere, *Sexte, potest*.

s. 11/2–3 (Ap 15, 1–2): c o ... z á t y m w i ę c r á d o c h o d z i – ‘co często z tego wynika, jest tym spowodowane’, *więc* – zob. Ap 1, 6 i komentarz; *chodzić za czymś* – częsty typ składni czasownika *chodzić*, w tym znaczeniu zob. np. RejPos 50v: *iż zawždy zá grzechem chodzi pomstá, á zá pomstá skruhá*; *rado* – forma rodzaju nijakiego od przymiotnika *rad* (dosłownie ‘chętny’), liczne przykłady notowane w kartotece Sł. XVI dają w połączeniu z czasownikiem sens ‘często się tak dzieje’, zob. np. RejJóz E: *Każdemu to rado szkodzi, kto szczęście puszcza mimo się*.

s. 11/3 (Ap 15, 2): d ł u ż n y – ‘zadłużony’, por. GórnRozm B4v: *ták dlužný, iž jeho majetnosť zá to nie stoi* [= jest mniej warta].

s. 11/3–4 (Ap 15, 2–3): p r z y p o m i n a n o o d k o g o – ‘ktoś mu przypominał’; w Sł. XVI s.v. o d wśród kilkuset cytatów ilustrujących funkcję właściwego podmiotu czynności (znaczn. 8. A) nie znaleziono przykładu odpowiadającego budową omawianemu zdaniu z imiesłowową formą bezosobową.

s. 11/4 (Ap 15, 1–2): d ł u ż n i k o w i – ‘wierzycielowi’, por. np. BielKron C5: *Nie czyni kosztu większego, niż dochody znoszą, Boć potym twoje dobro dłużnicy roznoszą*.

s. 11/7 (Ap 16, tyt.): *K u t e m u ż – zob. Ap 11, tyt. i komentarz.*

s. 11/8–9 (Ap 16, 1–2): *w k t ó r é j i ż b y ł . . . z w ą t p i ł – ‘zwątpił w jej otrzymanie’, zob. np. Phil E: Tarkwinijus ... będąc prze okrucieństwo swe z Rzymą wygnany, zwątpiwszy w pomocy Łacinników, udał się do miastá Hetrusków, prosząc ich o ratunek.*

s. 11/14 (Ap 17, 1): *S t á n c z y k – najśłynniejszy błazen polskiego renesansu zwany „błaznem trzech królów”, tj. Aleksandra Jagiellończyka, Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta. Urodzony ok. 1480 r. Możliwe, że w młodości był rotmistrzem w oddziałach Jana Olbrachta; niewykluczone, że uczestniczył w wojnie moskiewskiej. Tożsamość królewskiego błazna jest przedmiotem różnych dociekań. Już w XVI w. wytworzyła się jego legenda, zachowało się wiele anegdot upamiętniających jego słynne powiedzenia, adresowano doń utwory poetyckie lub czyniono go ich bohaterem. Stańczyk jest zapewne zdrobnieniem imienia Stanisław. Klemens Janiczusz, udzielając Stańczykowi głosu w swym dialogu o różnaitości polskich strojów (*Dialogus de Polonici vestitus varietate*, 1542), nazywa go „Stanislaus morosophus” (‘Stanisław głupio-mądry’). Wspomina go Rej w *Żwierzynicu*, który rozpoczyna się dialogiem Stańczyka z Prywatem i Rzeczpospolitą. Prywat mówi o błaznie:*

Słuchałciem ja gdzieś dawno tak o tym rycerzu,
Iż ten nigdy z nieprawdą nie chciał być w przymierzu,
A dobrze, kiedy się tak omylny świat mieni,
Iż kiedy mądrzy milczą, niech mówią szaleni.

Wspominają o nim także Piotr Rojzjusz, Łukasz Górnicki, Joachim Bielski („Jakoż to Stańczyk był błazen osobliwy”). Pośród fraszek Kochanowskiego znajdujemy poświęcony błaznowi *Nagrobek Gąsce* oraz jeszcze jeden epigram o incipicie „Albo Staś, albo Gąska”, ale nie wiadomo na pewno, czy chodzi o „Stańczyka zwanego Gąską”, czy o dwóch różnych błaznów. W nieśmiertelną legendę patriotyczną wpisał Stańczyka Jan Matejko, przedstawiając go z zamyśloną, posępną twarzą, której użyczył swoich rysów (*Stańczyk na balu u królowej Bony, kiedy wieść przychodzi o utracie Smoleńska*, 1862, *Hołd pruski*, 1882).

s. 11/15 (Ap 17, 2): *G á m r a t zob. Ap 5, 2 i komentarz.*

s. 11/15 (Ap 17, 2): *M á c i e j o w s k i – Samuel Maciejowski h. Ciołek (1499 – 26 X 1550), syn kasztelana lubelskiego Bernarda i Jadwigi z Podlodowskich. Powróciwszy ze studiów w Padwie i Bolonii, gdzie studiował retorykę i filozofię (1530), postępowal w karierze kościelnej. Najpierw był biskupem chełmskim (1539), potem plockim (1541), wreszcie po śmierci Piotra Gamrata – krakowskim (1546), a wkrótce kanclerzem wielkim koronnym (1547). Zlecił budowę rezydencji w Prądniku pod Krakowem (1547), która stała się miejscem spotkań i dysput uczonych, poetów i artystów (tę willę biskupa Maciejowskiego uczynił Górnicki miejscem akcji *Dworzanina*). Doskonale wykształcony w grece i łacinie wspierał profesorów Akademii Krakowskiej i literatów. Został pochowany w ufundowanej przez siebie kaplicy Matki Bożej Śnieżnej w katedrze wawelskiej.*

s. 11/16 (Ap 17, 3): *w s z y t k o – ‘zawsze, ciągle’, zob. np. RejZwierc 234: To prawie obyczaj wilczy, Gdy kto w kącie wszystko milczy.*

s. 11/17 (Ap 17, 4): *W i e r ę – ‘doprawdy’, wyraz modalny wzmacniający twierdzenie, zob. np. RejJóz E6v: Wierę sie i sama wstydzę, Iż cie takim dudkiem widzę, zob. też KochSob 61/22–23 (5, 9–10): Tobie to wolno sámému, Ále, wierę, nie inszému.*

s. 11/20–12/1 (Ap 18, 1–2): *n i e d z i é ł – ‘tygodni’, zob. np. SarnStat 628: nim rok i sześć niedziel wynidzie.*

s. 12/1 (Ap 18, 2): *z á s t a ł , á ż o n á l e ż y w p o ł o g u – staropolska konstrukcja składniowa, częsta jeszcze w XVI w., zbliżona znaczeniowo do zdania dopełnieniowego wpro-*

wadzanego spójnikiem *że*, por. np. RejAp 172v: *iż widział, á umarli ... byli postáwieni przed onym májestatem strászliwym*.

s. 12/1–2 (Ap 18, 2–3): *okná, co były zástónioné, oddziérác i frásowác sié – oddziérác – ‘odslaniać gwałtownym ruchem’, w Sł. XVI notowane jako jedyny przykład konstrukcji *oddziérác co* [z czego]; *frasowác sié* – ‘martwić się, smucić, niepokoić, troskać’, wyraz nowy w XVI-wiecznej polszczyźnie, zapożyczony z niem. *fressen*, wypierający rodzime *smęcić się, smucić się*; u Kochanowskiego występuje w różnych utworach, formach i połączeniach, m.in. KochOdr Bv: *Nie frásuj mi sié, moje dziecié miłe*, KochTr 9/4 (11, 7): *Nie dopuścílás ... mátcé sié frásowác*, także zwrot *frasowác sobie głowé* – ‘martwić się, kłopotać się’, KochPieś 40/14 (II, 8, 1).*

s. 12/4 (Ap 19, 1): *Ná séj mie lubelskim 1569 – sejm walny w Lublinie pod laską Stanisława Sędziwoja Czarnkowskiego rozpoczął obrady w sprawie unii realnej państwa polskiego z Wielkim Księstwem Litewskim (tzw. unia lubelska) 10 stycznia 1569 r. Polska przygotowała projekt unii realnej (wspólna elekcja monarchy, koronacja, sejm, urzędy, siły obrony), Litwa wolała ograniczyć się do sojuszu politycznego i unii personalnej, toteż wciąż odwlekała podjęcie ostatecznej decyzji. Wreszcie na początku marca magnaci litewscy zerwali układy i chyłkiem wyjechali, a z nimi większość litewskiej izby poselskiej. Paradoksalnie przyspieszyło to zawiązanie unii, gdyż Zygmunt August zdecydował się wówczas wcielić do Korony województwo braclawskie, podlaskie, wołyńskie i kijowskie. Posłowie litewscy powrócili do Lublina i akt unii został zatwierdzony dnia 1 lipca 1569 r.*

s. 12/8 (Ap 19, 5): *strojná* – zapewne ironiczne użycie tego przymiotnika, różne od jego znaczenia właściwego używanego do dzisiaj, a pokrewne dzisiejszemu ironicznemu znaczeniu wyrazu *paradny*; w kartotece Sł. XVI brak poza tym podobnego przykładu; być może sens ten ma związek ze zwrotem *stroić burdy* (podobnie jak *stroić fryję, żarty* etc.).

s. 12/9–11 (Ap 19, 6–8): *Háráburdę z Wojną ... burdá* – rzeczownik pospolity *haraburda* w Sł. XVI występuje tylko w znaczeniu ‘rupiecie, stare graty’ – Volck Ggg2, natomiast *Słownik języka polskiego W. Doroszewskiego* notuje go w znaczeniu ‘awantura, bijatyka, kłótnia’ jako wariant do *halaburdy* z przykładami z XIX w.; komentarz Kochanowskiego kojarzący to nazwisko z wyrazem *burda* wyklucza rozumienie zgodne z zaświadczonym w Sł. XVI; *burda* w znaczeniu ‘walka, wojna’, zob. np. RejZwierc 171: *szczęśliwe to miasto, ktore czasu pokoju boi sié burdy, á w czas do tego gotuje potrzeby sobie*.

Michał Haraburda h. Abdank (zm. 1586), kasztelan miński od 1584 r., sekretarz prywatnej kancelarii Zygmunta Augusta od 1560 r., mianowany w 1566 r. pisarzem wielkim litewskim, dyplomata, wielokrotnie poseł do Tatarów (na Krym) i do Moskwy. Wspominają o nim M. Strykowski, R. Heidenstein, A. Possevino, a także J.A. de Thou (Thuanus IV, 447): „*Michaelem Haraburdam rerum Moscicarum peritissimum, qui scribae munere defungeretur*”; Wawrzyniec (Ławryn) Wojna h. Trąby (zm. 1580), starosta piński, pisarz litewski i podskarbi dworny Wielkiego Księstwa Litewskiego; początkowo dworzani królewski, 23 XII 1566 r. otrzymał przywilej na pisarstwo Wielkiego Księstwa Litewskiego, a 19 I 1569 został podskarbitm dwornym litewskim, zachowując godność pisarską; po 1569 r. otrzymał od Zygmunta Augusta dwa dwory przy ul. Tykockiej w Knyszynie, por. J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta. Z historii dziejów realizacji myśli monarszej między Niemnem a Narwią*, Białystok 2000, s. 510.

s. 12/11 (Ap 19, 8): *jákoby miásto unijéj – jakoby* – ‘mianowicie, to jest’, wyraz wprowadzający wyjaśnienie sensu lub znaczenia, por. np. RejPos 276: *będziesz zwan Piotrem, jákoby opoczystym, twarłym; miásto – ‘zamiast’, zob. np. BiblRadz *3v: miásto potraw zdrowych śmiertelny jad ... im podawają*, KochPs 151: *Á ja miásto chlebá szczęrym żyw popiołem*.

s. 12/16 (Ap 20, 4): *ákolito wie* – ‘klerycy posiadający ostatnie z tzw. święceń niższych’. Niższe święcenia (tj. ostiariusza, lektora i akolity) nie miały ograniczenia wiekowego. Synod bi-

skupa Jana Konarskiego wprowadził w 1509 r. dla diecezji krakowskiej próg wiekowy minimum 14 lat dla osób mających przyjąć święcenia akolity. Na ogół posiadali je więc uczniowie, którzy kończyli szkołę katedralną; wyższe święcenia wymagały dalszych studiów, zwłaszcza w zakresie filozofii i teologii, akolici nie byli zatem w sensie ścisłym „kapłanami”, por. K. Stopka, *Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu. Studia nad kształceniem kleru polskiego w wiekach średnich*, Kraków 1994, s. 221.

s. 12/17 (Ap 20, 5): *ná nászę to pszenicę wróble* – notowane jako przysłowie w N. ks. przysl. s.v. *w r ó b l e* nr 11 z tym zapisem jako pierwszym; sens: ‘próżniacy, którzy żyją na nasz koszt’, zob. tam cytat z XVIII w.: *Próżniacy są to wróble na cudzą pszenicę*, zob. też tamże: *Cudzą pszenicę ogania, a jego wróble piją* (II, 689), *Siej żyto dla ptaka i robaka, dla złodzieja i dobrodzieja* (III, 992); J. Krzyżanowski zwraca uwagę, że niewychwycone przez Adalberga przysłowie o wróblach stanowi pointę całej facecji, por. J. Krzyżanowski, *Mądrzej głowie dość dwie słowie ...*, t. 1, s. 564.

s. 12/18 (Ap 21, 1): *Ciecierski w r á d o m s k i e j z i e m i* – Ciecierscy h. Rawicz byli dziedzicami położonych w ziemi radomskiej dóbr Chechły. Majątek ten znajdował się w 1559 r. w posiadaniu Piotra i Pawła Ciecierskich. Piotr był w 1574 r. kanonikiem płockim; Kochanowski uczestniczył 1 kwietnia tego roku w Krakowie przy wnoszeniu jego protestu przeciwko egzekutorom testamentu Andrzeja Lubowidza, wikarego katedry krakowskiej, por. M. Korolko, *Żana Kochanowskiego żywot i sprawy ...*, s. 183.

s. 12/19 (Ap 21, 2): *wywróciwszy niebácznie* – *wywrócić* – ‘przekreślić, przeinaaczyć’, por. np. CzechEp 311: *ná ty słowá Pawłowe „Bog był w Chrystusie, świat sobie jednając”*, które *wywróciwszy ták mowí: „Bog w Synie świat sobie przejednywał”*; *niebácznie* – ‘przez nieuwagę’, zob. np. RejZwierz 14: *Śługá kredenc [= kielich] z kryształu niebácznie obálił [= stracił, przewrócił]*.

s. 12/20 (Ap 21, 3): *„Jezus Judasz przedał”* etc. – zniekształcony incipit pieśni pasyjnej Władysława z Gielniowa *„Jezusa Judasz przedał za pieniądze nędzne ...”*, znanej też pod tytułem *Żołtarz Jezusów czyli piętnaście rozmyślań o Bożym umęczeniu*. Pieśń powstała w 1488 r. i cieszyła się ogromną popularnością również w XVI w., co potwierdza nie tylko apoftegmat Kochanowskiego, lecz także liczne jej przedruki, zarówno w kancjonalach katolickich, jak i różnowierczych. Jest to pieśń nawiązująca do tzw. *Godzinek o Męce Pańskiej*, popularyzująca najważniejsze sceny pasyjne. Ma kunsztowną, anaforyczną budowę – kolejne strofy zaczynają się od imienia „Jezus” w różnych formach gramatycznych, por. W. Wydra, *Władysław z Gielniowa. Z dziejów średniowiecznej poezji polskiej*, Poznań 1992, s. 63–79, 259–274, 315–356; P. Stępień, *Stopnie do nieba. „Żołtarz Jezusów” Władysława z Gielniowa*, w: tegoż, *Z literatury religijnej polskiego średniowiecza. Studia o czterech tekstach: „Kazanie na dzień św. Katarzyny”, „Legenda o św. Aleksym”, „Lament świętokrzyski”, „Żołtarz Jezusów”*, Warszawa 2003, s. 258–328; B. Stelmach-Kutrzuha, *Władysław z Gielniowa – Żołtarz Jezusów*, w: *Lektury Polonistyczne. Średniowiecze – Renesans – Barok*, t. III, red. J. Gruchała, Kraków 1999, s. 31–74.

s. 12/22 (Ap 22, 1): *w mili* – ‘o milę’, zob. np. BielKron 283v: *tego nikt powiedzieć nie umie, kiedy Bázylea w mili od tego miejscá z murów wywiedzioná i zbudowaná*, dzisiejszy odpowiednik tego wyrażenia w postaci przyminka *o* z biernikiem w St. XVI nie jest notowany.

s. 12/23 (Ap 22, 2): *klasztórá ... sieciechowskiégó* – położony niedaleko Zwolenia Sieciechów był dawniej miastem (lokowanym na prawie magdeburskim w 1232 r.); osada rzemieślniczo-handlowa rozwinęła się wokół warownego grodu położonego na wzniesieniu pomiędzy ramionami Wisły. Gród założył (lub tylko rozbudował i nazwał od swego imienia) Sieciech h. Topór, palatyn Władysława I Hermana w l. 1080–1100. On też zapewne (lub jego syn) osadził na terenie grodu benedyktynów. Losy Sieciechowa nierozzerwalnie wiążą się z opactwem, które wkrótce wzbogaciło się o budynki klasztorne wzniesione na otrzymanych przez zakonników od

Bolesława Krzywoustego skonfiskowanych gruntach Sieciecha (1,5 km na wschód od miasta). Klasztor zyskiwał przez wieki bogate uposażenia i nadania – J. Długosz wymienia ok. 40 wiosek; wspomina też, że klasztor był murowany z piaskowca i cegły. Kościół klasztorny został odnowiony pod koniec XV w. Losy rodziny Kochanowskich na różne sposoby splatały się z sieciechowskim konwentem – w 1556 r. prowadziła ona np. wielki spór sądowy w sprawie majątności z Rogowskiemi, którym przewodził opat benedyktyński z Sieciechowa, por. M. Korolko, *Jana Kochanowskiego żywot i sprawy ...*, s. 50. Kochanowski mógł też uczęszczać w Sieciechowie (od ok. 1538 r.) do szkoły parafialnej.

s. 13/1–2 (Ap 22, 2–3): *nań wiedzieli* – ‘wiedzieli o nim [że jest jakiś, że coś zrobił]’, notowana staropolska składnia tego czasownika, zob. np. BierEz A2v: *Rzkąc: Ezop wszystkie [figi] pojadł, To nań wiemy do naszych gardł* [tj. dajemy na to głowę].

s. 13/2 (Ap 22, 3): *około żony* był niejako *zelosus* – *około* wskazuje na obiekt zabiegów i zainteresowania, por. podobnie Mącz 324b: *około białejgłowy zabięć*, występuje też po przymiotnikach, np. *niedbały około rozmnożenia chwały bożej* (KrowObr 186v), *nieumiejętny około ustaw* (SarnStat 146); *niejako* – ‘trochę, dość’, zob. np. GlabGad N4: *taki będzie niejako złośliwy a nieprawie pobożny; zelozus* – zob. np. Mącz 512c: *Zelotes, Zawisny, zazdrościwy ... który zwłaszcza nie może sámpierzá [= rywala] w miłości cierpieć*.

s. 13/3–4 (Ap 22, 4–5): *wzmiánkę uczyniono* – ‘wspomniano’, zob. Ap 5, 6–7 i komentarz.

s. 13/4–5 (Ap 22, 5–6): *widzenie* – ‘zdanie, opinię’, zob. np. WujJud 246: *Dowieść pirweje było, że to wszystko jest ofiárą, á nie ták zgoła swoje widzenie przekładać*.

s. 13/7 (Ap 22, 8): *Drugi* – ‘inny’, zob. bardzo liczne przykłady w Śl. XVI s.v. znac. 11.

s. 13/7–8 (Ap 22, 8–9): *Nie wiem, gdzie indziej, jeno ...* – *indziej* było w XVI w. samodzielny przysłówek w znaczeniu dzisiejszego ‘gdzie indziej’, całe wyrażenie znaczy więc dosłownie: ‘nie wiem, gdzie indziej, w jakie inne miejsce’, typ zdania *gdzie indziej, je(d)no* w sensie ‘tylko tam’ jest licznie potwierdzony, zob. np. RejPs 208: *I gdzież sie ja indziej uciec mam ..., jedno do Ciebie, moj Panie*.

s. 13/8–9 (Ap 22, 9–10): *wie go diabeł* – fraza potoczna w znaczeniu ‘nie wiadomo’, notowana w Śl. XVI poza tym dwukrotnie, zob. np. GórnRozm E4: *Wy, Węgrowie ... wie was diabeł, coście zacz*.

s. 13/9–10 (Ap 22, 10–11): *komu by sie piérwój bronić, czy Tátáróm od muru, czy mnichóm od żony* – sens następujący: który atak najpierw odierać, czy Tatarów szturmujących mur (tj. od strony muru) czy mnichów napastujących żonę (w drugim użyciu funkcji przyimka *od* nie da się określić semantycznie, być może zdanie sformułowane jest w ten sposób dla zwiększenia efektu komicznego). Przykład notowany w Śl. XVI s.v. *od* jako jedyne (dwukrotne) użycie konstrukcji *bronić się komu od kogo, czego* w znaczeniu ‘bronić się przed kimś powstrzymując go od kogo, czego’; być może jednak przyimek *od* ma w drugim przypadku sens ‘z powodu’, zob. w Śl. XVI przykłady konstrukcji *uczynić coś* (lub *doznać czegoś*) *od kogo, czego* [= ze względu na kogo, na co], por. np. BielKron 174: *chłop go zabił rohátyną od żony*.

s. 13/11 (Ap 23, 1): *Pan Dębieński, kánclérz koronny* – Walenty Dębieński (Dembiński) h. Rawicz (zm. 1585), syn Jakuba z Dębian, burgrabia krakowski, był podstarościm krakowskim (1543) i referendarzem koronnym (1544); do 1554 r. należał do dworu królewskiego; był podskarbisem wielkim koronnym (od 1561 r.), piastując ten urząd w dobie sejmów egzekucyjnych; kanclerzem wielkim koronnym – objął wielką pieczęć dnia 17 kwietnia 1564 r., którą przekazał następnie Piotrowi Dunin-Wolskiemu w 1576 r.

s. 13/15 (Ap 23, 5): *do sądńego dnia* – wyrażenie to w sensie ‘do końca świata’ notowane jest w Śl. XVI kilkakrotnie, zob. np. Prot D: *Gdybych chciał wyliczyć wszystkie do jednego,*

Miałbych snadź tu co czynić aż do dnia sądnego, por. też KochSz B2: *bychwą poprząwić się miała, Do sądneho dnia grá by trwać musiała*.

s. 13/16 (Ap 23, 6): do sądowego dnia – *sądowy* a. *sądowny dzień* jest utartym terminem, zob. np. Mącz 49a: *Decretorius dies, Sądowny dzień*.

s. 13/16–17 (Ap 23, 6–7): podobno chciał tknąć kunktacyjej, która zbytnia była – ‘prawdopodobnie chciał uczynić przytyk do nadmiernego, zbytniego zwlekania’; *podobno* – ‘chyba, prawdopodobnie’, zob. np. BielSen 12: *Ále wy sie podobno wolicie gnieść sami. Wszędzie pełno jest niezgod, wásni między wami; tknąć* – ‘wytknąć, uczynić przymówkę do czegoś’, por. np. GórnDworz T8: *jesli było wdowie wolno tknąć młokosá około dobrej sławy; kunktacyja* – ‘ociąganie się, zwlekanie’, wyraz w Sł. XVI poza tym nienotowany; *zbytnia* – ‘nadmierna, przesadna’, por. KochPieś 48: *Nic po tych zbytnich potráwách*.

Pieśni kilka

Pieśń 1

Motyw życia jako żeglugi to częsty topos w literaturze antycznej. Stanowi on temat pieśni 34 z księgi pierwszej Horacego, *Carm. I 34*. Por. też obecność motywu w utworze Stacjusza (*Silv. II 139–142*). Topos funkcjonuje również w prozie. Por. Cic. *Tusc. I 49*, 118 n. Por. też Sen. *Dial. XI 9*, 6–7, gdzie pojawia się znana metafora życia jako żeglugi po burzliwym morzu i śmierci jako przystani oraz Sen. *Epist. 19*, 2: *in freto viximus, moriamur in portu*. Do Seneki nawiązywał Petrarca (*Fam. IV 6*, s. 630). Motyw często obecny zarówno w polskiej, jak i w łacińskiej twórczości Kochanowskiego: KochPieś I 9, II 17, KochTr 19, 83–88, KochTarn 147–150, KochEl IV 2, 9–12 i 129–130, KochFrag 51/14 (Śm 4). Por. również interpretację tej pieśni w: Jan Kochanowski, *Pieśni*, wyd. III zmienione, Wrocław 1970, oprac. L. Szczerbicka-Ślęk, s. XXX–XXXII. Zob. też W. Weintraub, *Rzecz czarnoleska*, s. 99–100.

s. 13/21 (PieśFrag 1, 1): á – spółnik ten pełni głównie funkcję łączną; odpowiada dzisiejszemu *i* (zob. Sł XVI s.v., znac. I. 1. A); tu i w innych miejscach sygnałem takiego rozumienia jego funkcji jest brak poprzedzającego przecinka.

s. 13/21 (PieśFrag 1, 1): *Pewieném tego á nic sie nie mylę* – zob. ta sama fraza w KochPs 205 (również z rymem *mylę – chwilę*).

s. 14/1 (PieśFrag 1, 3): *Álbo w okręcie całym doniesiony* – KochEl IV 2, 1: *Incolumi portum contigerisque rate*.

s. 14/2 (PieśFrag 1, 4): *ná desce biédnej przypláwiony* – utarte określenie sytuacji rozbitka uratowanego z katastrofy okrętu, zob. np. RejWiz 12: *O którą [Scylle] sie okręty strásznie rozbijáią Ták iż ledwo ná deszczkach drudzy wyplýwáią; biédny* – ‘liczy, marny’, zob. np. Górn.Rozm. C: *O, biednaż to wolność, która przyjaciół, ábo sług, ábo hájdukow do obrony potrzebuje*; występuje często również w innych tekstach Kochanowskiego, np. KochPs 119: *niemász, kto by z litości Piáskiem nákrýł biédné kości; przypláwiony* – ‘przyniesiony wodą’, od czasownika *przypláwić* – ‘przywieźć, sprowadzić wodą’, zob. PostępekPrCzart 76: *iż go lábęć przypláwił w łodzi po rzece Renie*.

Podobnie KochTr 23/4 (19, 88), por. *Dzieła wszystkie. Treny*, komentarz II, s. 178.

s. 14/3 (PieśFrag 1, 5): *u brzegu – brzeg* w przenośnym sensie odpoczynku po trudach ma obfitą egzemplifikację w tekstach literackich XVI w., zob. np. RejZwierc 122v: *gdy cie już Pan Bog*

... będzie raczył przybić do bezpiecznego brzegu spokojnych ... lat twoich; przenośne użycie w sensie ‘śmierć’ poza tym tylko w wyrażeniu *on* [= drugi, tamten] *brzeg*, zob. SkarŻyw 131: [aby] *żyłot ten z wolej bożej tak przebieżec-ēsny mogli, jākoby chmy ná on brzeg z wielkimi bogáctwy* [duchowymi] *przyplłynęli*.

s. 14/4 (PieśFrag 1, 6): *biegu* – *bieg* w znaczeniu ‘podróż, droga’ w Śl. XVI datuje się dopiero od Kochanowskiego, por. w tekście późniejszym KlonFlis Hv: *niedáleko biegu do Białej Kárczmy masz przed sobą, flisie*; zob. np. KochPam 82: *by wszystkie siły Wietrzne i morskie zaráz ná mié sie zmówiły, Nie záttrzymájá mégo żadną miarą biegu Á ja sie wrychle muszę stáwić ná twym brzegu*.

s. 14/5 (PieśFrag 1, 7): *sen nieprzespány* – ‘sen, z którego nie można się obudzić’; por. Sstp: *przespáć się* – ‘obudzić się, ocknąć się’; w znaczeniu ‘śmierć’ wyrażenie *sen nieprzespány* notowane jest także w Śl. XVI z późniejszego autora GosłCast 55: *Niech już sen nieprzespány zácni moje oczy*, zob. też KochTr 8: *Ujął ją sen żelázny, twárdy, nieprzespány*; zob. Jan Kochanowski, *Dziela wszystkie. Treny*, komentarz II, s. 133. Por. Hom. *Od.* XIII 79–80:

καὶ τῷ νήδυμος ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισιν ἐπιπτε,
νήγρετος, ἤδιοςτος, θανάτῳ ἀγχιστα εὐοικῶς.

(„sen na powieki spadł głęboki, przyjemny, najbardziej podobny do śmierci”). Por. *Anth. Pal.* VII 338, 6 (o śmierci): *νήγρετον ὕπνον ἔχεις* („zaznajesz snu bez przebudzenia”). Por. też: *Epit. Bion.* 104: *εὐδομες εὐ μάλα μακρὸν ἀτέρμονα νήγρετον ὕπνον* („śpimy bardzo mocno wielkim nieskończonym snem”) oraz *h. Hom. Ven.* 177 (o głębokim śnie): *νήγρετον ὕπνον ἰαυεῖς* („śpisz głębokim snem”). O podobieństwie śmierci do snu por. Cic. *Cato* 80: *nihil esse mortis tam simile quam somnum*. Por. podobne epitety w twórczości Horacego: *Carm.* I 24, 5: *perpetuus sopor*, III 11, 38: *longus ... somnus*. Por. też metaforę śmierci jako nocy, Hor. *Carm.* I 28, 15: *Sed omnes una manet nox*; Catull. 5, 6: *nox est perpetua una dormienda*. Por. KochDoralic 56: *aeterno demisit lumina somno* („zamknęła oczy w wiecznym śnie”). Por. też Vulg. *Iob* 14, 12: *sic homo, cum dormierit, non resurget: donec atteratur caelum, non evigilabit nec consurget de somno suo*.

s. 14/6 (PieśFrag 1, 8): *T á k p á n ó m , j á k o c h u d y m* – *chudy* – ‘ubogi’, często w bliższym kontekście z *pan*, np. RejZwierz 24: *Jednoc też przed chudymi to pánowie májá* [= górują nad nimi], *Iż wolno, co sie im zda, chociaż złe, dziálájá*.

s. 14/6 (PieśFrag 1, 8): *T á k p á n ó m , j á k o c h u d y m z g o t o w á n y* – motyw równości wszystkich ludzi wobec śmierci, pojawiający się wielokrotnie w polskiej twórczości Kochanowskiego, to nawiązanie do poezji antycznej. Por. Simon. fr. 15 (520), 5. Por. też Hor. *Carm.* I 4, 13–14: *Pallida Mors aequo pulsata pede pauperum tabernas Regumque turris*.

Por. też Hor. *Carm.* II 14, 9–12:

[unda] omnibus,
Quicumque terrae munere vescimur,
Enaviganda, sive reges
Sive inopes erimus coloni.

Podobnie Hor. *Carm.* III 1, 14–15: *aequa lege Necessitas Sortitur insignis et imos*, *Carm.* II 3, 21–4, II 18, 29–34 i *Sat.* II 6, 94–95.

s. 14/7 (PieśFrag 1, 9): *żywie* – ‘żyje’.

s. 14/9–10 (PieśFrag 1, 10–12): *przejecháć szczęśliwie Dróg niebezpiecznych, á usć niepogody i szturmów srogich* – *droga niebezpieczna* – wyrażenie

kilkakrotnie notowane w Sł. XVI, zob. np. SkarŻyw 26: *Nie czyniła im przeszkody ... daleka, trudna, niebezpieczna droga*, KochPam 83; *szturm* – ‘burza’, zob. np. StryjKron 72: *drogi nie znąc dla piaskow od sturmw gwałtownych z morzã wybitych*; *srogi* – określenie intensywności zjawisk budzących strach, częste w XVI w., np. RejPs 21 2v: *Bo snądnie możesz ... rozproszyć je srogiem gromem*; wyrażenie *szturm srogi* poza tym w sensie przenośnym u autora późniejszego GrabowSet R: *Z onych trosk, które sieje Świat, z nich czyniąc szturm srogi*.

s. 14/10 (PieśFrag 1, 12): *króm ... szkody – króm* – ‘bez’, zob. np. KochPieś 5: *Złota to strzałá i króm wszęgo jádu byłá* oraz liczne przykłady w Sł. XVI s.v., znac. I. 1; *szkoda* – znaczenie szersze niż dziś: ‘to, czym człowieka dotyka los, wszelkie złe zdarzenie’, zob. np. RejJóz G7: *Złá nadzieje o przyszłej szkodzie serce czuje*.

s. 14/14 (PieśFrag 1, 16): *bobrowác* – ‘brodzić w wodzie znalazłszy się w niej mimo woli’, przenośnie ‘znaleźć się w trudnej sytuacji, kłopotcie’, por. w sensie bliskim dosłownego KlonFlis H4v: *Á jeśli skutá uwięźnie ná haku [= mieliźnie] ... Już tu bobrowác w tákowej przygodzie* oraz w przenośni, ReszList 143: *z tych náwáności nieustáwicznych wiárek, w których z łodzi św. Piotrá wypadszy, mizernie bobrują*.

s. 14/15–16 (PieśFrag 1, 17–18): *chytré morze*, ile *znakomitych*, *Tyle ... żywi skał z ákrytych – morze* jako metafora świata lub życia ludzkiego częste w literaturze XVI w., zob. np. RejWiz 83v: *ná tym nędznym morzu to pielgrzymowanie jest jáko dym przy ogniu, gdy się troszkę świeci, Á potym sie jáko mgłá po wiátru rozleci*; wyrażenie *chytre morze* w Sł. XVI wskazano tylko w tym utworze; *znakomity* – ‘widoczny’, zob. np. FalZioł V 118: *Gdyby już ta thustość wyszła, a po niej by zostało miejsce znakomite, gdzie była*, zob. też KochPieś 33: *znakomitą pręę [= tęczę]; żywić – tu zapewne ‘chować, ukrywać w sobie’, por. CzahTr E2: W jednym miejscu przy wodzie wielka trciná biéla, Ktora w sobie dwuch smokow skárádych żywiłá*.

s. 14/16 (PieśFrag 1, 18): *Tyle pod wodá żywi skał z ákrytych* – por. Sen. Nat. V 18, 7: *cum evaserimus tot scopulos latentes et insidias maris*. Nie jest to jednak, jak u Kochanowskiego, obraz metaforyczny, zob. też wyrażenie w KochTr 23: *ná ślepé skály powpadáli*. Por. Jan Kochanowski, *Dziéla wszystkie. Treny*, komentarz II, s. 179. Tam odniesienia do Verg. *Aen.* np. V 164–165: *caeca ... saxa*.

s. 14/17 (PieśFrag 1, 19): *Tu siedzi złotem Cześć koronowána* – Symonides przedstawiał Cnotę, która ma swą siedzibę na skałach, Simon. fr. 74 (579) 1–2:

ἑστί τις λόγος

τὰν Ἀρετὰν ναίειν δυσσμβάτοιο' ἐπὶ πέτραις.

(w przekładzie Jerzego Danielewicz: „Wieść niesie, że Cnota / Na skałach niedostępnych ma swoją siedzibę”). Zob. też Hes. *Op.* 290.

Personifikacje pojawiały się zarówno w sztuce starożytnej, a potem w nowożytnej, jak i literaturze antycznej. Por. alegorie występujące w greckim dialogu z przełomu I w. p.n.e. i I w. n.e. Πίνοξ (*Tabula Cebetis*), popularnego w dobie renesansu źródła renesansowej ikonografii. Por. też późniejsze, ale nawiązujące do antyku opisy i przedstawienia w *Ikonologii* Cesarego Ripy, gdzie Cześć (*Gloria, Honor*) przedstawiana była w złotym diademie. Podobne personifikacje obecne są w poezji Horacego, *Carm. saec.* 57–59: *Iam Fides et Pax, et Honos Pudorque Priscus, et neglecta redire Virtus Audet*. Por. też *Carm.* 1, 24, 6–8: *Pudor et Iustitiae soror, Incorrupta Fides nudaque Veritas*.

Personifikacja Sławy (*Fama*) pojawia się w też w Hor. *Carm.* II 2, 8, a Cnoty (*Virtus*) *Carm.* II 2, 19–21 i *Carm.* III 2, 17–24. Cnota, Strach, Pogróżki i Troska (*Virtus, Timor, Minae, Cura*) obecne są w *Carm.* III 1, 37–40.

s. 14/18 (PieśFrag 1, 20): lekkim piórem Sławą przyodziana – prawdopodobnie ‘mająca lekkie skrzydła’, tj. ‘lekką jak pióro’, a więc ulotna, przemijająca.

Sława przedstawiana była z piórami. Por. obraz Famy w *Eneidzie* Wergiliusza, *Aen.* IV 181–182: Fama ... cui quot sunt corpore plumae, Tot vigiles oculi.

s. 14/19–20 (PieśFrag 1, 21–22): Tu Chciwość nieszczęśliwa Zbiera, a nie używa – Chciwość (*Avaritia*) wyobrażano jako mizerną kobietę z sakiewką. Por. również katalog upersonifikowanych udręk ludzkich w *Eneidzie* (VI 274–277). Por. też Sil. XIII 579–586 oraz Claud. *Carm. min.* III 28–38.

s. 14/21–22 (PieśFrag 1, 23–24): luba Rozkosz i Zbytek wyrzutny ... Nędza prędką i Żal smutny – *luby* – ‘miły, przyjemny’, zob. np. GórnDworz Cc2: *dáry, ktore kto milej swej dáje, nie ták lubą miłość czynią; rozkosz* – ‘przyjemność’, wyraz niezawierający w sobie elementu szczególnej intensywności, jak w dzisiejszym jego znaczeniu, por. RejZwierz 67: *ten záwždy lepszej roskoszy używa, co sobie w ciepłej izbie siedzi, niż ten, co po szelmie [= zaroślach] biega; wyrzutny* – ‘rozrzutny’; kartoteka Sł. XVI nie zawiera drugiego użycia tego przymiotnika; *Nędza prędką* – rychle następstwo rozrzutności; *prędki* – ‘szybko, wkrótce po czymś następujący’; *luba rozkosz, zbytek wyrzutny, żal smutny* – tych wyrażen tautologicznych Sł. XVI poza tym nie notuje.

s. 14/23 (PieśFrag 1, 25): Zazdrość przeklęta – to samo wyrażenie, być może za Kochanowskim, zob. KochMRot Cv: *Tu zaś przeklęta zázdrość, mátká wojny, jedzie*.

s. 14/23–24 (PieśFrag 1, 25–26): Zazdrość przeklęta, Przed którą biada z awždy Cnota święta – utrwalony w literaturze i emblematyce topos, zob. KochPieś 44 (II 12, 1–4 oraz komentarz II do tej pieśni w: *Dzieła wszystkie. Pieśni* (s. 422), tam odwołania do adagium Erazma *Herculei labores* (*Adag.* 2001)). Por. zwłaszcza następujące miejsca komentarza Erazma: *Consuevit enim haec teterrima pestis pulcherrimorum facinorum esse comes, eximiamque virtutem non aliter quam umbra corpus assequi* oraz *Quis enim umbram effugiat invidiae, nisi pariter et virtutis lucem effugerit?* Tam też cytat z listu Horacego (*Epist.* II 1, 10–11), z *Wojny żydowskiej* Józefa Flawiusza (I 208) oraz z ody Pindara (*Pyth.* 7, 18). Por. też Guillaume de la Perrière’s *Morosophie* (Lyons 1553), s. 9: *Cominus hanc (Virtutem) sequitur Livor*.

s. 14/24 (PieśFrag 1, 26): Przed którą biada z awždy Cnota święta – *przed którą* – ‘z powodu której’, zob. Ap 1, 3 i komentarz; *biadać* – ‘ciężko narzekać’, zob. np. WerGość 204: *nie bez przyczyny utyskuje ná ... ludzie opile Izájasz prorok, i bárzo biada; Cnota* jako personifikacja bardzo częsta w ówczesnych tekstach, zob. np. RejZwierz 145: *iż u tego nie będzie cnota száfárka, a rozum podskárbim*.

s. 14/25 (PieśFrag 1, 27): jednę – ‘jedną’.

s. 14/26 (PieśFrag 1, 28): ná to miejsce – ‘zamiast tego’, zob. np. RejFig Dd3: *mnie tego nie trzeba, Ná to miejsce wolałbych już káwálec chlebá*.

s. 14/27 (PieśFrag 1, 29): snadź – w tym przypadku ‘nawet’ czy ‘zapewne nawet’, zwykle wyraz modalny wyrażający przypuszczenie bliskie pewności, por. RejJóz A8v: *Owoż ci prawie k rzeczy coś idą za kupcy; Snadź Izmaelici*. Por. też KochTr 18: *Co snadź nieczęść, to ku szkodzie*.

s. 14/28 (PieśFrag 1, 30): pogodzić – ‘podołać, sprostać’, w Sł. XVI poza tym podobne użycie, być może w nieco innym znaczeniu (‘osiągnąć’, ‘poradzić sobie’), np. BierEz B4v: [Żona mówi do męża, który chce się z nią rozwieść] *Áleć łatwie temu pogodzić, Jedno mi chciej posag wroczić*.

s. 14/30 (PieśFrag 1, 32): kogo ... rzędzić – ‘rządzić kimś’; częsta w XVI w. składnia tego czasownika, por. np. RejJóz D8: *A już mię rządź, jako raczysz; zob. też KochPieś 1: mężá rządzi*.

s. 14/31 (PieśFrag 1, 33): Wódzu prawdziwy i wieczna Światłości – nazywanie Boga wodzem ma obfitą dokumentację w piśmiennictwie polskim XVI w., np. RejPs 84: *racz*

być łaskawem wodzem naszym; być może wywodzi się ono z początkowych ksiąg Biblii, w których ukazuje się Jahwe jako dowodzącego zastępami Izraela, zob. np. Leop Deut 1/29: *Pan Bog wasz, który jest wodzem waszym, sam się będzie za was potykał*; również światłość jest jednym z częstych przenośnych określeń Boga, występującym już w pierwszym zachowanym książkowym druku polskim, np. BierRaj 10: *Światłości niewymowna, Boże*; w tym też wyrażenie *wieczna światłość*, zob. np. RejPos 228v: *nád wola á nád rozkazámie tej wiecznej á nieskończonej światłości*.

s. 14/32 (PieśFrag 1, 34): *Uskróm ... morskíe nawálnosci – uskromić – ‘poskromić, pohamować’, w tym również w odniesieniu do wzburzonej wody, zob. WujNT Math 8 arg: Morze wzruszone [Chrystus] uskramia; nawálnosci – ‘wielkie fale’ lub ‘burze, nawalnice’; w obu znaczeniach wyrażenie wielokrotnie potwierdzone, zob. np. BielKron 9: od morzá dał usypać groble wielkie i wysokie, broniąc od szkod morskich nawálnosci oraz RejZwierc 176v: zá wstáním nawálnosci, pozbywszy rzeczy do żeglowania potrzebnych, wszyscy potonęli*; ten sam zwrot po Kochanowskim, GrabowSet M4: *Uskrom nawálnosc pełną wszech przykrości*.

s. 15/1 (PieśFrag 1, 35): *ogień portu zbawiennego* – dawne latarnie morskie świeciły dzięki palącym się wewnątrz ogniskom; dość liczne są w piśmiennictwie XVI w. wzmianki o znanej z czasów starożytnych latarni na wyspie Faros, np. Mącz 297b: *Pharos, Przed czasy był wysep niedaleko od miasta Aleksándryjy eipskiego ... też wieża tamże, ná której zawždy ogień w nocy dla żeglarzów gorzał; port* – utarta przenośnia na oznaczenie ukojenia po trudach życia lub niewzruszonych zasad, pozwalających przejść bez szkazy wśród pokus świata, a także zbawienia wiecznego, por. LubPs ktv: *Jednák ty przedsię przyphyniesz do portu wdzięcznego, Gdzie się rozmnożą pociechy wesela twójego*, SkargŻyw 4: *w tym imieniu Jezus ... będziesz miał ... stanie pewne i port bezpieczny*, a także RejZwierc 127: *aż dopłyniesz do onego wdzięcznego portu swego, w którym masz wiecznie używać rozkoszy swoich; port zbawienny* – wyrażenie notowane również w KrowObr 162: *iżebysmy z tego świata niebezpieczeństwá byli wybawieni i do portu zbawiennego przyszli*.

s. 15/1 (PieśFrag 1, 35): *portu zbawiennego* – por. Erasm. *Adag.* 46: *In portu navigare. Chrześcijański topos portus salutis* wywodzi się z nauki św. Pawła, zob. Act 27 i 2 Col 11, 25. Na temat portu zbawienia liczne wzmianki w pismach ojców Kościoła, np. Lactantius *Divinae institutiones* VI 24, 9 (PL 6, kol. 723): *Et idcirco Deus imbecillitatem nostram sciens, pro sua pietate aperuit homini portum salutis*. Por. też określenia Chrystusa i Maryi jako *portus salutis*, *Analecta hymnica medií aevi, XV Pia dictamina*, hrsg. von G. Dreves, Leipzig 1893, s. 53, 56 i 152.

s. 15/3 (PieśFrag 1, 38): *Morzá chytrého zdrády* – *morze chytre* – zob. PieśFrag 1, 17 i komentarz; *zdrády* – możliwe znaczenie ‘pułapki, ukryte miejsca niebezpieczne’, por. RejWiz 103v: *Koło krzow rozbije ... Zielono sjarbowawszy, ná traweczce nici. Ptaszkowie po nich skaczą ... Nie bacząc, co zá zdrády támże ná nie táją*, RejPos 149v: [Adam] *przestąpił przykazámie Pána swójego przez zdráde ... czártá*.

s. 15/3–4 (PieśFrag 1, 37–38): *Morzá chytrého zdrády Przebyć bez wszelkiej wády* – por. Lucr. II, 557–58: *Infidi maris insidias, viresque dolumque Ut vitare velint*.

Na temat metaforycznego obrazu końca życia jako łodzi dobijającej do bezpiecznego portu por. PieśFrag 1, 5 i komentarz; por. Stat. *Silv.* II 2, 141: *intravit non quassa ratis*.

s. 15/4 (PieśFrag 1, 38): *bez wszelkiej wády* – *bez wszelkiej* – ‘bez żadnej’; w XVI w. zaimki upowszechniające występowały również, jako element wzmacniający, w zdaniach zaprzeczonych (przez *nie* lub przez inny wyraz przeczący), nabierając wówczas sensu zaimka przeczącego; zaimek *wszelki* wchodził często w połączenie z przymikiem *bez*, np. OpecŻyw 126: *Jezusa miłego okruné ji bez wszelkié lutości biczowamié; wada* – może przenośnie ‘przeszkoda, zawada’, por. KochPieś 3 (I 2, 15), a w dosłownym użyciu RybGęśli D: *Ktorzy wnetrznosci obciążone máją Z twárdych posilków wádą skámieniáją*.

s. 15/5 (PieśFrag 1, 39): odpoczynać po tym żeglowaniu – *odpoczynać* – oboczna postać wariantowa, znacząca to samo co *odpocząć*, bardzo licznie poświadczona, zob. np. SekKat G: *Pan Bog przez sześć dni wszystko stworzył, a siódmego odpoczynął; żeglowanie* – przenośnie ‘życie ludzkie’, metafora znana ówczesnym autorom, por. LubPs Y5 marg: *à to żeglárstwo własnie może być przywłaszczono świátu burzliwemu, w którym tu nędznie do czasu z wielkim niebezpieczeństwem pracują* [= trują się].

s. 15/6 (PieśFrag 1, 40): W ... bezpiecznym spániu – *bezpieczny* – ‘spokojny, wolny od trosk i obaw’, zob. np. BielKron136: *żadne odpoczynienie bezpieczne, álbo sen w pokoju nie będzie*, zob. w analogicznym wyrażeniu RejWiz 12: *Ażaż on ma wždy kiedy bezpieczne wyspánie?*

s. 15/6 (PieśFrag 1, 40): W długim pokoju i bezpiecznym spániu – por. *secura quies* Lucr. III 211 i 939 oraz 909: *ad somnum si res redit atque quietem*.

Pieśń 2

Utwór jest przekładem fragmentu elegii Simonidesa z Keos, który przekazał Jan Stobajos (Stobaeus IV 34, 28):

ἐν δὲ τὸ κάλλιστον Χίος ἔειπεν ἀνὴρ·
 «οἴη περ φύλλων γενεή, τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν.
 παῦροι μὴν θνητῶν οὐασὶ δεζάμενοι
 στέρνοις ἔγκατέθεντο· πάρεσι γὰρ ἐλπίς ἐκάστω
 ἀνδρῶν, ἢ τε νέων στήθεσιν ἐμφύεται.
 θνητῶν δ' ὄφρα τις ἀνθος ἔχηι πολυήρατον ἤβης,
 κοῦφον ἔχων θυμὸν πόλλ' ἀτέλεστα νοεῖ·
 οὔτε γὰρ ἐλπίδ' ἔχει γηρασέμεν οὔτε θανεῖσθα
 οὐδ', ὑγιῆς ὅταν ἦι, φροντίδ' ἔχει καμάτου.
 νήπιοι, οἷς ταύτη κεῖται νόος, οὐ δὲ ἴσασιν,
 ὡς χρόνος ἔσθ' ἤβης καὶ βίοτοι' ὀλίγος
 θνητοῖς'· ἀλλὰ σὺ ταῦτα μαθῶν βιότου ποτὶ τέρμα
 ψυχῆι τῶν ἀγαθῶν τλήθῃ χαριζόμενος.

W przekładzie Jerzego Danielewicza (pominięto fragmenty, których nie zawiera wersja elegii przekazana przez Stobajosa i nie uwzględnia ich również przekład Kochanowskiego):

Jedno najpiękniej mąż z Chios powiedział:
jaki los liści, taki los ludzkich pokoleń.
 Niewielu ludzi śmiertelnych te słowa
 Wzięło sobie do serca: każdy ma nadzieję
 W młodzieńczej piersi jeszcze zaszczeponą ...
 Póki kwiatem młodości milej człek się cieszy,
 W sercu beztroskim snuje wiele mrzonek:
 Nie pomyśli, że starość i śmierć kiedyś przyjdzie,
 Zdrowy – nie lęka się jeszcze cierpienia.
 Naiwni, co tak sądzą, i nawet nie wiedzą,
 Jak czas młodości i życia znikomy.

Ty, świadom tego, śmiało u kresu żywota
Dobrem wszelakim dogadżaj swej duszy.

Dziś dzięki nowemu odkryciu papirusowemu wiadomo, że nie jest to cała elegia greckiego poety. W XVI w. znanych było kilka wydań *Antologii* Stobajosa (w języku greckim i w przekładzie na łacinę), z których mógł korzystać Jan Kochanowski, zob. np. *Ioannis Stobaei Collectiones Sententiarum* w edycji Victora Trincavelliusa (Wenecja 1536), *Sententiae ex thesauris Graecorum delectae* w edycji Konrada Gesnera (Zurych 1543 i 1559, Bazylea 1549, Antwerpia 1551, Lejda 1555, Paryż 1557). Komentowane wydanie elegii: K. Bartol, *Jamb i elegia*, w: *Liryka grecka. Wybór tekstów i komentarz*, t. 1, red. J. Danielewicz, Warszawa–Poznań 1999, fr. 19 i 20, s. 335–338.

s. 15/8 (PieśFrag 2, 1): *Nié ma świat nic trwałégo, á to bárzo g rzeczy – nie ma świat nic trwałégo* – ‘nie ma nic trwałego na świecie’, taki typ struktury z czasownikiem *mieć* bardzo częsty w XVI w., zob. np. SkarŻyw 47: *Nic żywot ten nie ma miłszego*; również z podmiotem świat, zob. np. BielKron 457: *iż świat wonniejszych maści nie ma, jáko tám; to* – zaimek odnosi się do porównania z następnego wersu; *g* (lub *k*) *rzeczy* – ‘sensowne, prawdziwe’, por. RejWiz Cc3: *Też podobno znajdziesz [w Wizerunku] co, iż [= coś, co] nieprawie k rzeczy*.

s. 15/8 (PieśFrag 2, 1): *Nié ma świat nic trwałégo* – topos stale obecny w literaturze. Jako wyrażenie przysłówiowe u Plauta i Terencjusza, zob. Plaut. *Cist.* 194: nihil est perpetuum datum, Ter. *Eun.* 276: Omnium rerum, heus, vicisstudo est. Zob. też Erasm. *Adag.* 633: Omnium rerum vicissitudo est, 2872: Rerum omnium vicissitudo, gdzie również inne cytaty; także Sen. *Dial.* 11, 1: nihil perpetuum, por. też. Vulg. *Eccle* 2,11: vidi in omnibus vanitatem et adflictionem animi et nihil permanere sub sole. Ten sam motyw w KochEl I 12, 36: Tam nihil est constans, tam solidumque nihil.

s. 15/9 (PieśFrag 2, 2): *Jáki liścia, táki jest rodzaj i człowieczy* – zdanie może mieć dwojaki sens: albo ‘rodzaj ludzki, tj. ludzie, jest taki jak liście, tj. nietrwały’ lub ‘człowiek rodzi się tak, jak rodzi się liść’, tj. z perspektywą krótkiego trwania; w pierwszej interpretacji *rodzaj* oznacza ‘gatunek’, zastrzeżenie może tu budzić połączenie tego wyrazu z *liście*, przemawia natomiast za nią występowanie utartego wyrażenia *rodzaj człowieczy* – ‘ludzie’, por. np. OpecŻyw 101: *aby przez swą śmierć człowieczy rodzaj odkupił*; w drugiej interpretacji *rodzaj* oznacza ‘urodzenie’, por. P. Skarga, *Roczne dzieje kościelne ... wybrane z ... Cezara Baroniusza*, Kraków 1607, s. 1026: *Dziatek przed ósmym dniem rodzaju ich nie chrzczą; liścia* – dopełniacz l.p. od rzeczownika r.n. (to) *liście*, będącego regularną formacją zbiorową od *list* ‘liść’, zob. np. WitosłLut A5v: *Leży liście pod swymi drzewy opadłe*.

Jest to nawijanie do słynnej frazy Homerowej, *Il.* VI 146. Podobny motyw pojawia się w elegii Mimnermosa (2 W.). Por. K. Bartol, *Elegijne nastroje. Wczesna elegia grecka i nie tylko*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka” 18 (38) (2011), s. 17–18.

s. 15/10–11 (PieśFrag 2, 3–4): *rzadki, co by tę powieść Homerową Przypuściwszy do uszu, wlepił sobie w głowę – rzadki, co* – ‘mało jest takich, którzy ...’, por. podobna struktura składniowa GrabowSet Y: *Gęsty, co słowy zdobi swą ochotę; powieść – powiedzenie, maksyma*, zob. np. ModrzBaz 88v: *Jest o tym pospolita powieść Przymusza niższego wyższy, gdy go prosi; Homerową – ‘Homerową’; przypuścić do uszu – ‘posłuchać’*, zwrot utarty, zob. np. SkarŻyw 107: *Á tak onych obmow [= wyjaśnień] Jan święty przypuszczać do uszu swoich nie chciał; wlepić sobie w głowę – ‘zapamiętać’*, prócz tego w Sł. XVI przykład tylko z KochFr 87: *żem cię w głowę lepiej wlepił sobie, Niżby mi cię był postać w twój własnej osobie*.

s. 15/12 (PieśFrag 2, 5): *Bo káždégo swa własna nádziejá uwodzi* – motyw znany również z utworu jambicznego Semonidesa z Amorgos (1, 6) przekazanego również przez Stobajosa (Stobaeus IV 34, 15): *ἐλπίς δὲ πάντας κἀπιπειθεῖν τρέφει* (w tłumaczeniu J. Danie-

lewicza: „Wszystkich nas ufność i nadzieja zwodzi”). Zob. też. *Georgii Buchanani Paraphrasis Psalmorum Davidis poetica* 60, 30 i 108, 30: *Humana fallax credulos spes decipit*.

s. 15/13 (PieśFrag 2, 6): *ledwie sie z człowiekiem zaraz nie urodzi* – *ledwie nie* – ‘prawie, nieomal’, zob. np. GórNDworz S7v: *iż nieborak Skotnicki ledwie nie umarł od strachu; zaraz z* – ‘razem, wraz z’, zob. np. SkarJedn 42b: *którzy zaraz z sukcesyją na biskupstwa dar prawdy pewny wedle upodobania Duchá św. wzięli*.

s. 15/14 (PieśFrag 2, 7): *zakwitła młodość stoi w swojej mierze* – *zakwitła młodość* – wariant bardzo częstego wyrażenia *kwitnąca młodość*, zob. np. RejWiz 190v: *O, plákrát by káždemu kwitnącej młodości; stać w swojej mierze* – ‘trwać w niezmienionej postaci’, zob. np. BielSen 5: *Bo żadna rzecz ná świecie nie stoi w swej mierze*.

s. 15/15 (PieśFrag 2, 8): *Lekka myśl niepodobné rzeczy przedsię bierz e* – *lekki* – ‘lekkomyślny, niedoświadczony’, zob. np. GliczKsiąż F: [ojcowie synom] *ubiory á jedwabne odzienia zá młodych lat á lekkich práwie zápráwują; myśl* – ‘myśli, sposób myślenia’, sens bardzo częsty w tekstach XVI w., np. SkarŻyw 16: *Co jest w żywocie najlepszego? Myśl prosta*; por. też KochTr 15: *Nowa pómstá, nowa kaźń hárdá myśl potkáła; lekka myśl* – ‘lekkomyślność, brak rozsądku’, wyrażenie notowane po Kochanowskim GosłCast 34: *Lekka cię myśl uwodzi; niepodobny* – ‘nieprawdopodobny, niemożliwy do zrealizowania’, zob. np. BiaKat 26: *jeszcze coś nie podobniejszego uwierzył ... wierzył, iż go przedsię ściętego i spalonego Bóg miał wskrzesić; przedsiębrać* – ‘zamyślać, planować’, zob. np. Mącz 258c: *Wielkie rzeczy przed się biorę, ále dla trudności temu dosyć uczynić nie mogę*.

s. 15/16 (PieśFrag 2, 9): *áni ná śmierć pómni* – ‘ani nie pamięta o śmierci’, *pomnieć na coś* – częsta ówczesnie składnia tego czasownika, por. LibLeg 11/187: *iż Cesarz Jęgo Miłość będzie raczył pomnieć na obietnice i na słowo swoje*.

s. 15/17 (PieśFrag 2, 10): *choroby nie wspomni* – ‘nie pomyśli o chorobie’; użycie tego czasownika w odniesieniu do przyszłych rzeczy bądź zdarzeń niezmiernie rzadkie, por. SkarŻyw 121: *wzdryga się serce moje ... gdy wspomnę, iż się myśli nasze, i słowa, i uczynki ná on dzień sądny odkryć mają*.

s. 15/18 (PieśFrag 2, 11): *Szalony ludzki rozum; áni oni znáją* – *szalony* – oznacza różne stopnie braku rozumu: ‘nierozsądny’, zob. np. RejJóz F4: *Szalony, kto prze mały pożytek wielki traci, głupi*’, zob. Leop Eccle 4/13: *Lepsze jest dziecię ubogie á mądre niżli król stary á szalony* [Vulg. regē ... stulto], *ktory nie umie opátrzyć sie ná przyszłe rzeczy*, ‘zaślepiiony’, zob. np. ModrzBaz 28: *stádcí oni pánowie w trajedyách od gniewu ślepi á od zápálczywości szaleni*, czy wreszcie ‘umysłowo chory’, zob. np. SkarŻyw 141: *iż cie ludzie prze wielkie nabożeństvo zá szaloná i odeszłą od rozumu mają; ani* – ‘i nie’, spójnik wprowadzający zdanie współrzędne w stosunku łącznym, por. Ap 5, 9 i komentarz; *oni* – w tekstach XVI w. znajdujemy liczne przykłady tego zaimka w odniesieniu do użytego poprzednio przymiotnika odrzeczownikowego, zob. np. SienLek 80: *Ślinogorz jest wrzod gardłowy, który je* [tj. gardło] *barzo suszy*; tu w nawiązaniu do *ludzki*, a więc *oni* [= ludzie]; *znać* – ‘wiedzieć’, zob. np. BierRozm 4: *Prawdę, Karonie, powiadasz; Już ci baczę, iż wszystko znasz*.

s. 15/20 (PieśFrag 2/13): *bá dź ci érpli w* – sformułowanie przywodzi na myśl Horacjańską frazę, *Carm.* II 3, 1–2: *Aequum memento rebus in arduis Servare mentem*, zob. też Vulg. Sir 2, 4: *Omne, quod tibi applicitum fuerit, accipe et in dolore sustine et in humilitate tua patientiam habe*.

s. 15/20 (PieśFrag 2, 13): *do krésu żywotá* – *kres żywota* – częste wyrażenie, zob. np. Mącz. 227d: *Fatum ... Śmierć, kres żywotá*.

s. 15/21 (PieśFrag 2, 14): *Strzegąc sie ...* – ‘starając się uniknąć’; *troski á kłopotá* – częsty szereg, zob. np. LubPs ff3: *gdy ná sie uczujesz jakie troski álbo kłopoty*.

Pieśń 3

Utwór wykazuje podobieństwo do pieśni *Czego chcesz od nas, Panie ...* Zob. komentarz II do KochPieśDobr (*Dziela wszystkie*, t. 4, s. 515–516).

Na temat jego źródeł literackich najpełniejsze informacje znaleźć można w artykule Stanisława Dobrzyckiego, *Do genezy dwóch pieśni ...*, s. 81–97. Dobrzycki, polemizując z uwagami Piotra Parylaka i Tadeusza Sinki odnośnie do sugerowanego przez nich powinowactwa pieśni Kochanowskiego z hymnem do Zeusa autorstwa Kleantesa z Assos, przekazanym przez Stobajosa, zauważył w tej i w następnych strofach podobieństwo sformułowań do myśli, jakie zawarł Minucjusz Feliks w dialogu *Octavius*, powstałym z kolei pod wpływem lektury pism Cyncerona, zwłaszcza *De natura deorum*. Zob. P. Parylak, *O pieśniach ...*, s. 17; T. Sinko, *Wstęp*, w: J. Kochanowski, *Pieśni i wybór imnych wierszy*, Kraków 1927, s. LXII. Pieśń nasuwa też skojarzenia z naśladowaną przez Kochanowskiego parafrazą psalmu 19 (18), *Caeli enarrant gloriam Dei*, w poetyckiej wersji George’a Buchanana. Szkocki humanista rozpoczyna ją od wstępu, którego nie ma w tekście biblijnym:

Insanientis gens sapientiae
Addicta mentem erroribus impiis,
Tot luce flammaram coruscum
Cerne oculis animoque caelum.

Kochanowski podobnie zaczął swą parafrazę tego psalmu:

Głupia mądrości, rozumie szalony,
Gdyś na umyśle tak jest zaślepiony,
Że Boga nie znasz, tym cielesnym okiem
Pojrzyż przynamniej po niebie szyrokiem.

Myśl, że śmiertelny człowiek może dzięki kontemplacji świata poznać niewidzialnego Boga, spotykamy również w tekstach biblijnych, np.:

„Głupi już z natury są wszyscy ludzie, którzy nie poznali Boga: z dóbr widzialnych nie zdołali poznać Tego, który jest, patrząc na dzieła nie poznali Twórcy, lecz ogień, wiatr, powietrze chyże, gwiazdy dokoła, wodę burzliwą lub światła niebieskie uznali za bóstwa, które rządzą światem. Jeśli urzeczeni ich pięknem wzięli je za bóstwa – winni byli poznać, o ile wspanialszy jest ich Władca, stworzył je bowiem Twórca piękności; a jeśli ich moc i działanie wprawiły ich w podziw – winni byli z nich poznać, o ile jest potężniejszy Ten, kto je uczynił. Bo z wielkości i piękna stworzeń poznaje się przez podobieństwo ich Stwórcę” [Mdr 13, 1–5] oraz:

„Wspaniałość wysokości, sklepienie o przezroczystej jasności, tak wygląda niebo – przepiękny widok. Widok wschodzącego słońca mówi [nam], że jest ono czymś najbardziej godnym podziwu, dziełem Najwyższego. ... świecąc promieniami, oślepią oczy. Wielki jest Pan, który je uczynił i na którego rozkaz spieszy się ono w swoim biegu. Księżyc też świeci zawsze w swojej porze, aby ustalać czas i być wiecznym znakiem. ... Wspaniałość gwiazd jest pięknnością nieba, błyszczącą ozdobą na wysokościach Pana. Na polecenie Świętego trzymają się Jego wyroku i nie nużą się odbywaniem swych straży” [Syr 43, 1–2; 43, 4–6; 43, 9–10].

s. 15/23 (PieśFrag 3, 1): *Oko śmiertelne* – oko w sensie ‘człowiek patrzący’, bardzo częsta metonimia, zob. np. RejAp 9: *strászneż tám będzie weżrzenie oku złościvemu, á wdzięczne bárzo á miłe oku wiernemu á pobożnemu*; wyrażenie *oko śmiertelne* notowane też w ówczesnej literaturze, np. GórDworz Ii8: *takiego pána nie ogláda nigdy śmiertelne oko*.

s. 15/23–16/10 (PieśFrag 3, 1–16) Oko śmiertelné Bogá nie widziało ... Choć wszystkie rzeki w swoje łono bierze – podobna pochwała Boga w KochPieśDobr, por. komentarz II do PieśDobr, s. 515–516; tam odniesienia m.in. do Cic. *Nat. deor.* II 34, 86, II 37, 95, II 39, 98–40, 103, Lucan IX 578–580, Lucr. II 1030–1037, V 1204–1210, Valla, *De voluptate* 1,10, G. Manetti, *De dignitate et excellentia hominis*. Zob. też KochEl IV 3 oraz KochPs 26–27 (Ps 19). Por. też Cic. *Nat. deor.* I 18–19; w pieśni znajduje się odpowiedź na argumenty epikurejczyka Wellejusza.

s. 15/25 (PieśFrag 3, 3): w swych sprawach jest tak znakomity – sprawy – ‘działania, uczynki’, zob. np. RejKup g5v: *Byś zważyć dał Swe złe sprawy, coś tu działał, Barzo by z kłoby wybiły* [= przeważały wagę], w tym bardzo często o działaniach boskich, zob. np. RejPs 47v: *pełny dobrodziejstwa wszystkie sprawy Jego; znakomity* – może znaczyć ‘znany’, por. OrzQuin A4: [jestem] *Brát ... wász, niczym innym jedno miłością wszech was znakomity ná świecie*, albo ‘widoczny, łatwy do zobaczenia’, np. WujNT 104: *Postáwivszy tedy Pan Chrystus kościół swoj powszechny po świecie jásny i znakomity*.

s. 15/23–26 (PieśFrag 3, 1–4): Oko śmiertelné Bogá nie widziało ... najprostszemu nie może być skryty – por. Vulg. Exod. 33, 23: *faciem autem meam videre non poteris*. Por. Min. Fel. 18, 8: *Hic non videri potest: visu clarior est*. Por. też ibid. 32, 4: *At enim quem colimus deum, nec ostendimus nec videmus. Immo ex hoc deum credimus, quod eum sentire possumus, videre non possumus. In operibus enim eius et in mundi omnibus motibus virtutem eius semper praesentem aspicimus, cum tonat*.

s. 15/26 (PieśFrag 3, 4): najprostszemu nie może być skryty – ‘jest jasny nawet dla bardzo prostego człowieka’.

s. 15/27–16/6 (PieśFrag 3, 5–12): Kto miał rozum, kto tak wiele mocy ... Kto władnie niebem? ... Że się to dzieje wszystko z Pańskiej rady – jest to rozwinięcie toposu *deus artifex*, zob. E.R. Curtius, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, przeł. i oprac. Andrzej Borowski, Kraków, 1997, s. 527 i nn. oraz s. 544 i nn. Podobny motyw w PieśFrag 5, 5–12. Por. *Georgii Buchananani Paraphrasis Psalmorum Davidis Poetica*, Psalm 19 o incipicie *Caeli enarrant gloriam Dei et opus manus eius annuntiat firmamentum*, w. 5: *Hinc disce, prudens quam fuit artifex* oraz 9–16 i 21–24:

Dies tenebras et tenebrae diem
Semper prementes perpetua vice
Non fortuito res caducas
Ire monent per inane lapsu,
Sed tota concors fabrica personat
Dei tuentis cuncta potentiam,
Non voce, quae paucorum ad aures
Perveniat strepitu maligno ...
Quis nocte clara lumine flammeo
Semper micantes non stupeat globos
Aut mane castris prodeuntem
Cum rutilo videt axe solem?

Por. Cic. *Nat. deor.* II 4, 2: *Quid enim potest esse tam apertum tamque perspicuum, cum caelum suspeximus caelestiaque contemplati sumus, quam esse aliquod numen praestantissimae mentis, quo haec regantur?* Por. też Min. Fel. 17, 3–6: *Quid enim potest esse tam apertum, tam confessum tamque perspicuum, cum oculos in caelum sustuleris et quae sunt infra circa-*

que lustraveris, quam esse aliquod numen praestantissimae mentis, quo omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur? Caelum ipsum vide: quam late tenditur, quam rapide volvitur vel quod in noctem astris distinguitur, vel quod in diem sole lustratur: iam scies, quam sit in eo summi moderatoris mira et divina libratio. Vide et annum, ut solis ambitus faciat, et mensem vide, ut luna auctu, senio, labore circumagat. Quid tenebrarum et luminis dicam recursantes vices, ut sit nobis operis et quietis alterna reparatio?

s. 15/28 (PieśFrag 3, 6): króm – ‘bez’, zob. PieśFrag 1, 12 i komentarz.

s. 16/2 (PieśFrag 3, 8): że sie ... nie obłądzi – ‘że nie zgubi drogi, nie zbłądzi’, zob. np. Mącz 108b: *Oblądziłem sie w lesie*.

s. 16/3 (PieśFrag 3, 9): słońce chodzi – poświadczony określenie ruchu słońca, zob. np. BielKron 270: *od świętego Janá lecie, kiedy słońce już wyszszzej nie chodzi*.

s. 16/5 (PieśFrag 3, 11): znać ... króm wszelákiéj zwády – znać – ‘przyznać’, zob. WujJud 153: *sámi to rádzi nierádzi znáć musicie; króm wszelákiéj* – zob. PieśFrag 1, 38 i komentarz, *krom zwady* – ‘bez sprzeciwu’, w materiałach Sł. XVI nie zanotowano podobnego znaczenia tego rzeczownika.

s. 16/6 (PieśFrag 3, 12): z Páńskiéj rády – ‘z Bożej decyzji, zamysłu’, zob. np. CzechRozm 24v: *Ĵákož sie tež ták wedle náznáczonej rady božej zstálo, že ten obicány potomek Dawidow ... śmierciá swą śmierz zgládził*.

s. 16/6 (PieśFrag 3, 12): Że sie to dzieje wszystko z Páńskiéj rády – Por. Stobaeus I 1,12 (32): οὐδέ τι γίνεται ἔργον ἐπὶ χθονὶ οὐδὲ δίχῃ, οὐαῖμον („nic na ziemi nie dzieje się bez twojego rozkazu, boże”).

s. 16/7 (PieśFrag 3, 13): Jego porządkiem – ‘przez niego ustaloną kolejnością’ albo ‘wzajemną harmonijną współzależnością elementów stworzonego przez Boga wszechświata’; zob. *porządek* w obu znaczeniach np. CzechEp*: *Rejestr rzeczy czelniejszych ... według porządku obicádlá spisány* oraz RejWiz 149: *pátrz, jákim porządkiem to pięknie spráwiono, [niebo] Ogniem, wodą, powietrzem z ziemiá rozdzielono*.

s. 16/7–8 (PieśFrag 3, 13–14): Jego porządkiem Láto Wiosnę góni, Á czujna Jesiń przed Zimą sie chróni – por. Hor. *Carm.* IV 7, 9–12:

ver proterit aestas,
Interitura, simul
Pomifer autumnus fruges effuderit, et mox
Bruma recurrit iners.

Por. Min. Fel. 17, 7–8: Quid? cum ordo temporum ac frugum stabili varietate distinguitur, nonne auctorem suum parentemque testatur ver aequae cum suis floribus et aestas cum suis messibus, et autumnus maturitas grata, et hiberna olivitas necessaria? Qui ordo facile turbaretur, nisi maxima ratione consisteret. Iam providentiae quantae, ne hiems sola glacie ureret aut sola aestas ardore torreret, autumnus et veris inserere medium temperamentum, per vestigia sua anni revertentis occulti et innoxii transitus laberentur!

s. 16/8 (PieśFrag 3, 14): czujna Jesiń – wyrażenie nienotowane poza tym w Sł. XVI; najprawdopodobniej ‘przezorna’, w związku z postrzeganiem jesieni jako pory robienia zapasów na zimę, a być może jeszcze z innym odcieniem znaczeniowym. Sł. XVI podaje następujący szereg objaśnień: ‘uważny’, ‘ostrożny’, ‘przezorny’, ‘roztropny’, ‘pilny’, ‘staranny’, ‘dbały’, ‘pieczołowity’, ‘gorliwy’, ‘skwapliwy’.

s. 16/9 (PieśFrag 3, 15): opátruje – ‘czuwa nad tym’, zob. np. GórnRozm C2: *Pan zwierchny opátruje, iżby każdy beśpieczny był w domu swoim*.

s. 16/9–10 (PieśFrag 3, 15–16): Ten opátduje, że morze nie wzbierze, Choć wszystkie rzeki w swoje łono bierze – por. Vulg. Eccle 1, 7: Omnia flumina intrant in mare et mare non redundat; ad locum unde exeunt flumina revertuntur ut iterum fluant.

s. 16/10 (PieśFrag 3, 16): łono (morza) – przenośnia używana po Kochanowskim, zob. np. GosłCast 42: *Jáko gdy w łono morskie modrawe szurmuje Wał wietyszy.*

s. 16/11 (PieśFrag 3, 17): Á to nas namniej niechaj nie obchodzi – *namniej* – ‘bynajmniej’; *nie obchodzi* – ‘nie porusza, nie oburza’, zob. np. GórńDworz Y2: *nie wiem, czemu to W. M. obchodzić ma, iżem ja dwornej pániej ták wiele przypisał.*

s. 16/11–14 (PieśFrag 3, 17–20): Á to nas namniej niechaj nie obchodzi ... Á dobrzy rychlój niedostátek znájá – podobna myśl u Horacego, *Carm.* III 2, 29–32. Por. też *Georgii Buchanani Paraphrasis Psalmorum* 37, 1–4:

Ne livor urat aemulus
Te, si beatos videris
Pravos, nec Euris iis opes
Fugaciores invade.

Por. też parafrazę tegoż psalmu pióra Kochanowskiego, KochPs 52/7–8 (37. 1–2): Nie oburzaj się, że kto niewstydliwie W grzechu się kocha i wszetecznie żywie, a także Min. Fel. 37, 7: Nisi forte vis decipit, quod deum nescientes divitiis adfluant, honoribus floeant, polleant potestatus. Miseri in hoc altius tolluntur, ut decident altius.

s. 16/12 (PieśFrag 3, 18): náđ niewinnym ... przewodzi – ‘wykorzystuje swą przewagę prześladując niewinnego’; w kartotece Sł. XVI wiele przykładów tego znaczenia, zob. np. CzechEp 388: *iż nie ták bárzo złym i niezbożnym szkodził, jáko dobrym i pobożnym, przewodząc náđ nimi á złym folgując.*

s. 16/13 (PieśFrag 3, 19): gorszy świat po woli májá – ‘świat jest w mocy gorszych ludzi’; *gorszy* to N. pl., odpowiadający dzisiejszemu ‘gorsi’; *mieć po woli* – zwrot utarty, zob. np. BielKron 311: *kogo [Turcy] w swój niewod [= sieć] wżoną [= wpędza], bez pochyby już go po woli májá,* zob. też KochPieś 26 i 38.

s. 16/14 (PieśFrag 3, 20): rychlój ... znájá – *rychlej* – ‘raczej’, zob. np. RejWiz 184v: *Rychlej pomsty niż láski iście tám nábędzie; znać* – ‘doznawać’, zob. np. RejPs 54: *jákíe dobrodziejstwá ci znać będą, którzy strzegá przykazánia Pánskiego.*

s. 16/15 (PieśFrag 3, 21): wywróci ná nice – *na nice* – dosłownie ‘na lewą stronę’; często w zwrocie przenośnym w znaczeniu ‘zniszczyć, zburzyć, całkowicie zmienić’, zob. np. BielSen 14: [Turek] *Skárby, zboża i grunty wywrócił ná nice,* PudlFr 69: *Wywróci miłość káżdego ná nice.*

s. 16/15 (PieśFrag 3, 21): Wszystko to Pan Bóg wywróci ná nice – por. Simon. fr. 22 (527), 3: πάντα μεταρρίπτει θεός (w przekładzie Jerzego Danielewicza: „Bóg w gnieniu oka wszystko poprzewraca”), *Liryka starożytnej Grecji*, oprac. J. Danielewicz, BN II 92, Wrocław 1984, s. 127. Zob. też Hor. *Carm.* I 34, 12–13: valet ima summis Mutare.

s. 16/16 (PieśFrag 3, 22): Jenó kto wejźrzy – ‘jeśli tylko ktoś zwróci uwagę’, częsty w XVI w. typ zdania warunkowego, które rozpoczyna się zaimkiem względny *kto*, zob. Sł. XVI s.v. *kto* znac. I. 1. A. b. (s. 434a); w zdaniach tego typu należy się dopatrywać elipsy członu nadrzędnego w postaci *ujrzy, przekona się* itp., por. BielKron 173: *Kto chce obáczyć wielkie á nieznośne okrucieństwá tych, którzy by tákowe rzeczy sámi powinni miárkować á háńmować: záprawde strászliwe á niesłycháne rzeczy w tym Kościele świętym z dawná sie toczą;* rzadko notowane są jednak zdania z kolejnym członem wprowadzonym przez spójnik charakterystyczny dla zdań dopełnieniowych (zob. *jáko* w wersji następnym), który wydaje się zależny od owego eliptycznego

czasownika, por. RejZwierc 115: *A kto sie ná to dobrze rozmyśli, iż máły strach* [tj. przekona się, iż máły strach].

s. 16/17 (PieśFrag 3, 23): *J á k o . . . w y p a d a – j a k o – ‘ze’,* zob. np. RejPos 179: *Słyszeliście, jáko jest rzeczono przodkom wászym „Nie zábijaj”;* *wypaść* – być może jest to skrócona forma zwrotu *wypaść z czego*; por. LubPs Sv: *wypádlł z opieki Jęgo*; także m.in. *wypaść z urzędu* – ‘utracić stanowisko’, zob. np. NiemObr 40: *ná urzędzie apostołskim, z którego już był wypadł.*

s. 16/17–18 (PieśFrag 3, 23–24): *J á k o ná koniec zły przecię wypadá, Á do bry w jego májesticie siáda* – zob. Hor. *Carm.* I 34, 12–16:

valet ima summis
Mutare et insignem attenuat deus,
Obscura promens; hinc apicem rapax
Fortuna cum stridore acuto
Sustulit, hic posuisse gaudet.

Por. też myśli zawarte w Księdze Hioba, np. Vulg. Iob 8, 20: *Deus non proiciet simplicem nec porriget manum malignis*; 22, 29: *qui enim humiliatus fuerit, erit in gloria et qui inclinaverit oculos suos, ipse salvabitur*; 24, 24: *elevati sunt ad modicum et non subsistent, et humiliabuntur sicut omnia, et auferentur, et sicut summitates spicarum conterentur.* Por. Vulg. Ps. 37 (36) oraz *Georgii Buchanani Paraphrasis Psalmorum Davidis Poetica* 37.

s. 16/18 (PieśFrag 3, 24): w jego májesticie siáda – *majestat* – ‘tron’, zob. Strykron 762: [Barbara Radziwiłłówna] *była koronowana w Krákorwie ná zamku w kościele św. Stanisláwá, ná májesticie według zwyczajú przyprawionym;* bardzo często o wyobrażeniu tronu Bożego, zob. podobny zwrot np. OpecŻyw 144v: *Jeszcze nie widziáł Jęzusa w majestacie siedzącego;* o duszach zbawionych dopuszczonych do zasiadania na tronie w królestwie niebieskim zob. np. RejPos 31 8v: *coż to tam zá májestyty będą, ná których im to obiecuje siedzieć w królestwie swoim.*

s. 16/19 (PieśFrag 3, 25): *grunt* w s z y t k i é g o – *grunt* – bardzo dobrze udokumentowane znaczenie przenośne ‘to, co najważniejsze, warunek podstawowy’; *grunt* w s z y t k i é g o – wyrażenie notowane w materiałach St. XVI, zob. np. MurzHist H3: *ácz to wierzyć jest grunt w s z y t k i é g o.*

s. 16/20 (PieśFrag 3, 26): *spráwę . . . przypisáli – spráwa* – ‘rządzenie’, zob. np. BielKron 160v: *wybráli dwánaście wojewod ku spráwie Rzeczypospolitej, którzy rządzili Rzeczpospolitą lát dwádzięściá; przypisác – ‘przyznać’,* zob. np. RejAp 154v: *Oto słyszysz . . . iż tu święci Pánu samemu á nikomu innemu nie przypisujú sądu, pomsty á spráwiedliwosci.*

s. 16/21 (PieśFrag 3, 27): *Kto sie zá czásu tego nie nápije – za czásu* – ‘wcześniej, w odpowiednim czasie, zawczasu’, zob. np. RejFig Bb6: *trzebá zá czásu myślić o przygodzie; napić się* – przenośnia w sensie ‘nauczyć się tego’ (‘nasiaćnąć czymś’), zob. np. ModrzBaz 12: *gdy sie tákich obyczajow nápiją.*

s. 16/22 (PieśFrag 3, 28): *Człowiek . . . niepobożny żyje* – ‘żyje jako człowiek niepobożny’.

s. 16/23–17/8 (PieśFrag 3, 29–44): *Tego swych dziątek, stárszy, náuczajcie . . . Niż, prózno siedząc, w cieniu wiek swój tráwić?* – jest to parafraza fragmentu ody Horacego, *Carm.* III 2, 1–24.

s. 16/23 (PieśFrag 3, 29): *stárszy* ‘starsi’, tu: rodzice.

s. 16/25 (PieśFrag 3, 31): *ná z byt pieszczonémi* – ‘zbyt delikatnymi, przywykłymi do wygod’, por. np. SienLek 18: *Ále nászych czásow zbytki sie rozmnożyły, żadna rzecz przed naszym żárłoctwem sie nie wysiedzi . . . woli-ciem pieszczony bogacz gárdło strácić niż co przeciwnego swej woli cierpieć.*

s. 16/25–26 (PieśFrag 3, 31–32): *Á* niech nie będą názbyt pieszczonémi, Niech przywykájá spác ná gołéj ziemi – por. Hor. *Carm.* III 2, 5–6: *vitam sub divo et trepidis agat In rebus.*

s. 16/26 (PieśFrag 3, 32): Niech przywykájá spác ná gołéj ziemi – niech przyzwyczajają się do znoszenia niewygód’.

s. 16/27 (PieśFrag 3, 33): doroście swej miáry – ‘dorośnie do odpowiedniego wieku’, zwrot notowany, por. (w sensie przenośnym) CzechEp 357: *Ántychryst poczał ... ták z lekká rość ... áž wzrostu i miary dorost.*

s. 16/28 (PieśFrag 3, 34): Niechaj się w polách uganía z Tátáry – *uganiac się* – ‘prowadzić walkę podjazdową’, por. BielKron 418: *Z Prusaki sie uganiáli, urywájac ich po stronách wszędzie.*

s. 16/29 (PieśFrag 3, 35): męźnego tyránna – *tyran* jako określenie Tatarów lub Turków znane w literaturze XVI w., zob. np. PaprPan H2v: *Wierz mi, iż nie domá ták pocechowány [= pokryty bliznami], Ále broniący gránic tám między tyránny;* tutaj przede wszystkim pod wpływem Hor. *Carm.* III 2, 6, zob. niżej.

s. 16/30–17/4 (PieśFrag 3, 35–40) Niech wzdycha żoná męźnego tyránna ... Który po szyję we krwi ludzkiej brodzi – por. Hor. *Carm.* III 2, 6–12:

Illum ex moenibus hosticis
Matrona bellantis tyranni
Prospiciens et adulta virgo

Suspiret, eheu, ne rudis agminum
Sponsus lacessat regius asperum
Tactu leonem, quem cruenta
Per medias rapit ira caedes.

s. 17/2 (PieśFrag 3, 38): by ... Nie popadł ... znákomitéj szkody – ‘aby nie doznał znacznej szkody’; *popaść* – ‘doznać’, zob. np. RejPs 208: *trudno ja mam ujć, ábych od nich troski nie popadł*, często w omawianym tu zwrocie, zob. np. BierEz D3v: *nie boj sie tej przygody, Nie popádniesz żadnej szkody; znakomity* – ‘znaczny, wielki’, zob. np. LeovPrzep H2v: *zá pięć i zá dwádzieścia lat przysć dniowi sądnemu álbo jákiej znákomitej á ludziom jeszcze niestychánej odmiánie.*

s. 17/3 (PieśFrag 3, 39): ná l w á ... u g o d z i – *lew* – przenośnia używana w odniesieniu do groźnego wojownika, występująca w tekstach biblijnych, zob. np. BudBib 2 Reg 23/20: *ten zábíl dwa lwy moáwskie* [tj. dwóch wojowników], por. też wyżej Horacjański kontekst do PieśFrag 3, 35–40; *ugodzić* – ‘natknąć się, natrafić’, zob. np. RejPos: *Strzeźże pilno, bys ná jákie insze doktory nie ugodził, ktorzyc by miásto lekárstwa więcej zászkozić mogli.*

s. 17/4 (PieśFrag 3, 40): po szyję we krwi ludzkiej brodzi – *po szyję* – wyrażenie znane wcześniej tylko w sensie dosłownym, zob. np. StryjKron 215: *ludzie gromadami wchodzili w rzekę, jedni po pás, drudzy po szyję; we krwi brodzić* – częsty zwrot przenośny, zob. np. ModrzBaz-Stryj 2v: *Gdy Jágielowe wojska Monwid wodził, W pruskiej krwi brodził.*

s. 17/5–6 (PieśFrag 3, 41–42): Przed śmiercią żaden schrónić się nie móże; I piérzchliwému prędkość nie pomoże – por. Hor. *Carm.* III 2, 14–16:

Mors et fugacem persequitur virum
Nec parcit inbellis iuventae
Poplitibus timidove tergo.

s. 17/6 (PieśFrag 3, 42): *piérzchliwemu* – ‘skłonmemu do uciezki’, por. Mącz 138c: Fugax, *Pierzchliwy, który rad ucieka*.

s. 17/7–8 (PieśFrag 3, 43–44): *Ázaż nie lepiej sławy swój poprąwić, Niż prózno siedząc, w cieniu wiek swój trąwić?* – *poprąwić* – ‘przymnożyć’, zob. np. RejZwierc 6v: *nie dąże mu [flegmatykowi] rzeczy z przyrodzenia zaziębłych, bobyś także jeszcze więcej poprąwił tępości i gnuśności jego*, również w tym samym zwrocie zob. RejWiz 98v: *fuż ten sławy poprąwi; prózno siedzieć* – zwrot utarty w znaczeniu ‘próżnować, nic nie robić’, zob. CzahTr [D]v: *Wolałem wiersze pisać, niż tak prózno siedzieć; w cieniu* – ‘na uboczu, nie biorąc udziału w sprawach publicznych’, zob. np. Mącz 502a: *Żywot pod dachem w cieni* [wariant rodzajowy *ta cieni*], *to jest spokojny á swieobodni*, zob. podobnie KochSat C2: *Niż utracąc nikczemnie w cieniu wieku swego*, a przede wszystkim KochPieś 51, 25–26 (II 19, 23–24): *Nie przegra, kto frymárczy ná sławę żywotem: Ázaby go lepiej dał w cieniu darmo potem?; trąwić* – ‘spędzać’, znaczenie niezabarwione ujemnie, zob. np. PaprPan E3: *Káždy z nich swoje młodość dość przystojnie trąwi*, por. także w zwrocie *trąwić wiek*, zob. KlonWor 32: *ná tym trąwią swój wiek wszystkie; całość z małą różnicą (Áza zam. Ázaż i cněj zamiast swěj)* powtórzona w Tabl 6, 1–2.

s. 17/7–8 (PieśFrag 3, 43–44): *Ázaż nie lepiej sławy swój poprąwić, Niż prózno siedząc, w cieniu wiek swój trąwić?* – por. Cic. *Phil.* 14 32: *Quae si non esset longior quam haec vita, quis esset tam amens qui maximis laboribus et periculis ad summam laudem gloriamaque contenderet?* Por. też komentarz do KochTabl 6, 1–2, gdzie odniesienie do Hor. *Carm.* IV 9, 29–30: *Paulum sepultae distat inertiae Celata virtus*. Por. też Claud. *De IV Cons. Hon.* 221–223: *Maior et utilior facto coniuncta potenti, Vile latens virtus. Quid enim submersa tenebris Proderit?*

s. 17/9 (PieśFrag 3, 45): *Achilles ... Hektor* – słynący z męstwa herosi, bohaterowie *Iliady*, reprezentujący odpowiednio siły Achajów i Trojan; Achilles, syn Peleusa i bogini morskiej Tetydy, pokonał Hektora, syna Priama i Hekabe, w najsłynniejszym pojedynku Homerowego eposu (*Iliada* XXII).

s. 17/9–10 (PieśFrag 3, 45–46): *Męstwem Achilles, męstwem Hektor słynie, Á ich pámiątká wiecznie nie záginie* – por. Hor. *Sat.* I 7, 11–15:

[inter]

Hectora Priamiden, animosum atque inter Achillem
Ira fuit capitalis, ut ultima divideret mors,
Non aliam ob causam, nisi quod virtus in utroque
Summa fuit.

Por. też Hor. *Carm.* IV 9, 21–22: *ferox Hector* (w podobnym kontekście sławy pośmiertnej).

s. 17/10 (PieśFrag 3, 46): *ich pámiątká wiecznie nie záginie* – *pamiętka* – ‘pamięć, wspomnienie o kims’, por. WróbZołt 82/5: *niechać nie będzie dalej pamiętka ludu izraelskiego*, zob. też RejWiz 103: *pamiętka ná wieki ich nigdy nie zginie; wiecznie* – w zdaniach zaprzeczonych ‘nigdy’, por. BierEz A4: *bych ja ciebie kupił, Wiecznie bych śmiechu nie pozbył*.

s. 17/11 (PieśFrag 3, 47): *Alcydes do niebá się dostał* – zob. Verg. *Aen.* VI 130: *evexit ad aethera virtus*.

s. 17/11–12 (PieśFrag 3, 47–48): *Alcydes ... Polluks* – *Alcydes* – Herakles (Herakles), syn Zeusa i śmiertelnej kobiety Alkmeny, żony Amfitriona, heros grecki słynący wykonaniem dwunastu prac, przysłowiowy mocarz, uratowany z woli Zeusa od okrutnej śmierci i zabrany na Olimp; zwany Alcydesem od Alkajosa, ojca Amfitriona (Herakles uchodził oficjalnie za jego syna). *Polluks* (Polideukes) – jeden z bliźniaczych Dioskurów, brat Kastora i Klitajmestry, syn Zeusa i Ledy, żony Tyndareusa. Bohaterskie czyny Kastora i Polluksa opiewa Teokryt

w sielance XXII. Kastor był śmiertelny, Polluks zaś nie; po śmierci Kastora Polluks podzielił się darem nieśmiertelności z bratem i obaj Dioskurowie zostali przemienieni w gwiazdy z konstelacji Bliźniąt.

s. 17/12 (PieśFrag 3, 48): b o g i e m n i e ś m i e r t e l n y m – wyrażenie licznie udokumentowane w St. XVI w odniesieniu do Boga judeochrześcijańskiego, zob. np. KuczKat 80 oraz kilkakrotnie w odniesieniu do bogów pogańskich, zob. np. GostGospSieb III: *Kto by ojczyznę á miejsce urodzenia swego rozszerzył ... áby w liczbie bogów nieśmiertelnych był.*

Por. Hor. *Carm.* III 3, 9–10: *hac arte Pollux et vagus Hercules Enisus arcis attigit igneas.*

Pieśń 4

Pieśń najpełniej omówił i zinterpretował Stanisław Grzeszczuk, „*Wszyscy w niepewnej gospodzie mieszkamy*”. *Poetyka i filozofia Pieśni IV „Fragmentów” Jana Kochanowskiego*, „Pamiętnik Literacki” R. LXX (1979), z. 1, s. 31–52; zob. też *O sztuce poetyckiej Jana Kochanowskiego ...*, s. 132–163; *Jan Kochanowski – „Pieśń IV” z „Fragmentów albo pozostałych pism”*, s. 169–196. Por. też A. Nowicka-Jeżowa, *Cykl żalobny „Fragmentów” ...*, s. 102.

Wersy 1–10 cytuje Maciej Kazimierz Sarbiewski w traktacie teoretyczno-literackim *Characteres lyrici seu Horatius et Pindarus*, zob. *Praecepta poetica. Wykłady poetyki*, przeł. i opr. S. Skimina, Wrocław 1958, s. 44. Cytat służy jako egzemplifikacja jednego ze sposobów wywołania wzruszenia (*positio conditionis*).

s. 17/14 (PieśFrag 4, 1): K i e d y b y – ‘gdyby’, zob. s. 49/9 (Pogrż 56) i kom.

s. 17/15–16 (PieśFrag 4, 2–3): że miał czasu wszelákiego Strzec od złych przygód jego biednej głowy – *mieć* – w mowie zależnej odpowiada czasowi przeszłemu w zdaniu relacjonowanym, a więc *że miał ... strzec* – ‘że będzie strzegł’, zob. np. SkarŻyw 161: *Grożono, iż się Tátárowie wrocí á pámmom czystość brać mieli; przygoda* – ‘spotykające kogoś złe zdarzenie, nieszczęście’, zob. np. BierEz K 3v: *Zły w przygodzie przyjacielá nie najdzie*, zob. też KochPieś 32: *czasu złej przygody; głowa* – częste metonimiczne określenie człowieka. Por. Hor. *Carm* I 24, 1–2: *Quis desiderio sit pudor aut modus Tam cari capitis?*

s. 17/17 (PieśFrag 4, 4–5): ż á ł o w á ć s i e s w é g o N i e s z c z ę ś c i a – ‘skarżyć się na swe nieszczęście’; *żałować się czegoś, czemuś* – ‘skarżyć się na coś’, zob. np. SkarŻyw 571: *przybieżał do Romuáldá żáhując się przygodzie swej z wielkim płáczem.*

s. 17/18–19 (PieśFrag 4, 5–6): że mu sie nie zstáło Dosyć ták zacnéj obietnicy jego – *zstało się dosyć czemuś* – ‘coś zostało dotrzymane, spełnione’, zob. np. CzechRozm 144v: *áby sie prorocत्वu Ezájaszowemu było dosyć stáło*, znajdujemy też przykłady z omawianym połączeniem, np. BibRadz Num 11/23: *oto już ujżrysz, jesliż sie dosyć stánie obietnicy mojej*; St. XVI nie notuje poza tym ani tego, ani podobnego zwrotu w tym znaczeniu z dodatkowym celownikiem (tu: m u), wskazującym na osobę doświadczającą skutków spełnienia obietnicy.

s. 17/20 (PieśFrag 4, 7): B o g u ... s i e n i e z d á ł o – ‘Bóg nie uznał za słuszne, nie zechciał’, por. np. RejPs 153: *zniszczywszy swiát, gdybyć sie zdáło, jednem náchtmieniem [= tchnieniem] ducha Twojego wszystko by [= byś] zásię mógl [Boże] ożywić.*

s. 17/22 (PieśFrag 4, 9): Ż e s i e c o p r z e c i w m y ś l i n a m p r z y d á ł o – *myśl* – ‘chęć, wola, zamysł’, zob. np. RejJóz F2: *A iście to wielki rycerz, kto swą myśl porazi (marg) Wielki rycerz, kto w sobie swą wolą porazi; przeciw myśli* – ‘wbrew woli (zamierzeniu)’, nie tak jak chcemy’, zob. np. RejPos 198: *wiedząc, że to przeciwko myśli Twojej jest*; zob. też KochFr 61: *jeslić sie co przeciw myśli stánie; przydało się* – ‘przydarzyło się’, zob. np. HistJóz Cv: *ktory go nie chciał postać, by mu sie co na drodze nie przydało.*

s. 17/23 (PieśFrag 4, 10): w niepewnej gospodzie – alegoryczny obraz życia doczesnego jako mieszkania w gospodzie (tj. miejscu tymczasowego pobytu w odróżnieniu od właściwego domu, którym jest niebo), zob. np. RejWiz 105: *Bo ten świat nie jest nasz dom, ale jest gospoda, Która tu nam z urzędu jest dana od Bogá; niepewny* – ‘nietwały, przemijający’, por. np. Phil H3: *nie zdądzą się pomnieć ná bieg żywota ludzkiego, jáko jest krotki i niepewny*, ‘niebezpieczny’, zob. np. BielŻyw 137: *Śmierć jest ... niepewne a wieczne pielgrzymowanie* albo ‘podejrzany, nie zasługujący na zaufanie’, zob. np. BierEz 13v: *Kto niemiłosierny, przyjaciel niepewny*, KlonWor 68: *posadza wedle niego niepewną dziewczoją* [= dziewczynę lekkich obyczajów].

Topos wywodzący się z myśli starożytnej, Cic. *Cato* 84: *ex vita ita discedo tamquam ex hospitio, non tamquam domo: commorandi enim natura devorsorium nobis, non habitandi dedit*. Por. Sen. *Dial.* 6, 21,1: *Ad brevissimum tempus editi, cito cessuri loco venienti in pactum hoc prospicimus hospitium*.

s. 17/24–25 (PieśFrag 4, 11–12): Wszycysmy pod tym prawem się zrodzili, *Że wszem przygodóm jáko cěl być mamy – zrodzić się pod tym prawem, że ...* – zwrot utarty w sensie ‘taki jest ludzki los, konieczność losu’, zob. np. ProtD4v: *iż pod tym prawem wszyscy się rodzimy, Że choćbyśmy nie chcieli, potknąć się musimy; przygoda* – zob. PieśFrag 4, 16 i komentarz; *przygodóm jako cel być* – ‘być tym, w co celują „przygody”’; ta sama myśl w podobnym sformułowaniu, zob. KochTr 23: *Człowiek urodziwszy się zasiadł w prawie takim, Że ma być jáko cělem przygodóm wszelákim*, St. XVI s.v. c e l nie notuje poza tym podobnego porównania.

Por. Cic. *Tusc.* III, 59: *Itaque dicuntur non nulli in maerore, cum de hac communi hominum condicione audivissent, ea lege esse nos natos, ut nemo in perpetuum esse posset expertus mali, gravius etiam tulisse; Cic. Fam.* 5, 16, 2: *Est autem consolatio pervulgata quidem illa maxime, quam semper in ore atque in animo habere debemus, homines nos ut esse meminimus, ea lege natos, ut omnibus telis fortunae proposita sit vita nostra, neque esse recusandum, quo minus ea, qua nati sumus condicione vivamus neve tam graviter eos casus feramus quos nullo consilio vitare possimus, eventisque aliorum memoria repetendis nihil accidisse novi nobis cogitemus*.

s. 17/26–27 (PieśFrag 4, 13–14): Ná tym rzecz wszytká, *żebysmy nosili Skromnie* – *na tym rzecz wszytká* – ‘to jest najważniejsze’, por. np. SkarJedn 46: *wszytká rzecz ná tym jest: kto chce prawdę ... mieć, musi się ná prawym namiestniku ... Chrystusowym ... dobrze znáć*, podobnie KochZuz A3v; *nosić* – ‘znosić, wytrzymywać’, zob. np. BierEz Lv: *Skromnie cierp, czego minąć nie możesz*, w podobnym zwrocie HistAl 15v: *wszystko przez ciřpliwóć skromnie znosiemy*.

s. 17/26–27 (PieśFrag 4, 13–15): Ná tym rzecz wszytká, *żebysmy nosili ... Á w niefortunie názyt nie tesknili* – por. Cic. *Tusc.* III 60: *nam ... necessitas ferendae condicionis humanae quasi cum deo pugnare prohibet admonetque esse hominem*. Por. też Hor. *Carm.* II 10, 13–15: *Sperat infestis, metuit secundis Alteram sortem bene praeparatum Pectus*. oraz *Carm.* II 3, 1–4:

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem, non secus in bonis
Ab insolenti temperatam
Laetitia.

Podobna myśl w KochPieś II 9, por. komentarz II do tej pieśni. Por. też KochEl II 10, 6, a zwłaszcza KochEl IV 2, 85–86: *Rebus in adversis idem laetisque fuisti Pectoris unus erat sorte in utraque tenor*.

s. 17/28 (PieśFrag 4, 15): w niefortunie ... *nie tesknili* – *niefortuna* – ‘nieszczeście, niepomysłność’, zob. np. BielKron 191v: *Przyszła ná nie táka niefortuná ... iż sie im kotwice z powrozy targały u okrętow; tesknić* – ‘czuć się pokrzywdzonym, smuć się, rozpaczać’, por. np. RejPos 127v: *Nie teskni* [= tęsknij] *sobie nic mojej namilejszy synaczku, gdy ná cię przydzie karanie*

á upominanie Páná twego; w XV w. analogiczny zwrot (wariant *cknić sobie*) dla oznaczenia bardzo nieprzyjemnego samopoczucia pojawia się w *Rozmowie Mistrza Polikarpa ze Śmiercią: Gdy przydę, namilejszy, k tobie, Tedy barzo zeckniesz sobie*.

s. 18/1–2 (PieśFrag 4, 16–17): z drógi swój nie zydzie Boskie przejrzenie, prózno sie kto zdziéra; *zejść z drogi* – ‘odmienić się, pójść innym torem’ – nie-notowana poza tym w Sł. XVI przenośnia, nawiązująca do podobnego zwrotu w sensie dosłownym ‘zbożyć z drogi’, zob. np. *ustąpić z drogi* Sł. XVI s.v. droga, znac. 2; *boskie przejrzenie* – ‘to, co przeznaczone przez Boga’, zob. np. RejZwierc 3: *Á to jest praedestinatio, co zowiemy Páńskie przejrzenie, onym mocnym [= prawomocnym] dekretem Páńskim raz uczynione; zdziierać się* – ‘wymawiać się, chcieć uniknąć’, zob. np. GórnDworz K5: *zdzierasz sie W.M. pánie Myszkowski z pracej*, zob. też KochTr 23/29 (19, 113–114): *Z tego trudno sie zdziérác*.

s. 18/1–3 (PieśFrag 4, 16–18) Płáč albo nie płáč, z drógi swój nie zydzie ... Niewola ciągnie, choć kto nierad idzie – podobna myśl w KochTr 19, 113–116. Por. słowa greckiego stoika Kleantesa cytowane przez Senekę w przekładzie Cyclerona, *Epist.* 107, 11: Ducunt volentem fata, nolentem trahunt. Por. też ten sam cytat u św. Augustyna, *Civ. Dei* V 8, gdzie również passus *Odysei* w tłumaczeniu Cyclerona. Ten drugi fragment posłużył Kochanowskiemu jako motto do *Trenów*, zob. J. Kochanowski, *Dzieła wszystkie. Treny*, komentarz II, s. 104.

s. 18/4 (PieśFrag 4, 19): Nádziejá dobra sercá niech podpiéra – *nadzieja dobra* – zob. RejZwierc 87: *i otuchá, i dobra myśl, i nádziejá dobra, wszystkie to u niego przed wątpieniem; serca* – jest formą dopełniacza liczby pojedynczej zgodnie ze składnią czasownika *podpierać*.

Por. Ov. *Epist.* 11, 61: spes bona det vires. Por. Erasm. *Adag.* 3363: Spes servat afflictos.

s. 18/4–7 (PieśFrag 4, 19–22): Nádziejá dobra sercá niech podpiéra ... I co rozświéca niebo słońcem złotym – por. Hor. *Carm.* II 10,13–18:

Sperat infestis, metuit secundis
Alteram sortem bene praeparatum
Pectus: informis hiemes reducit
Iuppiter, idem

Submovet; non, si male nunc, et olim
Sic erit.

s. 18/5 (PieśFrag 4, 20): Za z to, że – ‘czyż dlatego, że’.

s. 18/6–7 (PieśFrag 4, 21–22): Jedenże to Bóg, co i chmury zbiéra, I co rozświéca niebo słońcem złotym – por. Hor. *Carm.* III 29, 43–45: cras vel atra Nube polum pater occupato Vel sole puro. Por. też Erasm. *Adag.* 765: Nunc pluit et claro nunc Iuppiter aethere fulget (Erasm przekłada Theoc. 4, 43: $\chi\omega$ Ζεύς ἄλλοκα μὲν πέλει αἰθρῖος, ἄλλοκα δ’ ὕει). Podobnie KochFr 2, 100, 17–18: *Raz chmury pánują i grom srogi, á potym Bóg obdarza świat pogodą i słońcem złotym*.

s. 18/7 (PieśFrag 4, 22): słońcem złotym – wyrażenie notowane tylko u Kochanowskiego, zob. KochPieś 11, a także z późniejszego cytatu w FortLut A3: *Ile rózow złote słońce wstaje*.

Pieśń 5

Pierwsza część pieśni (1–16) jest parafrazą psalmu 19 (18). W pieśni pojawiają się też inne motywy często obecne w psalmach, zob. KochPs 19 i 52. Por. też nawiązanie do nauki zawartej w Księdze Kapłańskiej, zwłaszcza w rozdziale 26.

Cztery pierwsze strofy stanowią głos w dyskusji zapowiedzianej przez Cyncerona we wstępie do traktatu *De natura deorum* (1, 2). Rzymski filozof zadaje pytanie: quod vero maxime rem causamque continet, utrum nihil agant, nihil moliantur, omni curatione et administratione rerum vacent, an contra ab iis et a principio omnia facta et constituta sint et ad infinitum tempus regantur atque moveantur, imprimis magna dissensio est, eaque nisi diiudicatur, in summo errore necesse est homines atque in maximarum rerum ignoracione versari; w przekładzie Wiktora Kornatowskiego: „Najistotniejsze jednak jest pytanie następujące: czy bogowie zgoła nic nie robią i nic nie przedsięwzięją, wcale nie troszcząc się o sprawy świata i nie kierując nimi: czy też przeciwnie – wszystko od początku stworzyli i ustanowili oraz po wsze czasy będą wszystkim kierowali, rządzą i wszystko wprawiali w ruch? Tutaj zwłaszcza zaznacza się wielka niezgodność poglądów. A jeżeli się tego sporu nie rozstrzygnie, ludzie będą musieli pozostawać w najgłębszym błędzie i nieznajomości najważniejszych zagadnień”.

s. 18/9–10 (PieśFrag 5, 1–2) Pánie, jáko bárzo błádzą, Którzy cię niedbálym sądzą – por. *Georgii Buchanani Paraphrasis Psalmorum Davidis Poetica* 19, 1–2: Insanientis gens sapientiae Addicta mentem erroribus impiis.

Por. Cic. *Nat. deor.* I 3: Sunt enim philosophi et fuerunt, qui omnino nullam habere censerent rerum humanarum procuracionem deos; w przekładzie Kornatowskiego: „Otóż byli i są filozofowie, którzy sądzą, że bogowie zupełnie nie wdają się w sprawy ludzkie”. Zob. Cic. *Nat. deor.* I 51–52, gdzie epikurejczyk Welejus wypowiada swoje poglądy: nihil enim agit, nullis occupationibus est implicatus, nulla opera molitur, sua sapientia et virtute gaudet, habet exploratum fore se semper cum in maximis tum in aeternis voluptatibus. Hunc deum rite beatum dixerimus, vestrum vero laboriosissimum; w przekładzie Kornatowskiego: „Bóg bowiem nic nie robi, nie miesza się do żadnych spraw, nie przedsięwzięje żadnych dzieł, raduje się ze swej mądrości i cnoty, jest pewien, że zawsze będzie używał nie tylko największych, ale i nieprzemijających rozkoszy. Takiego boga możemy słusznie nazywać szczęśliwym, waszego jednak uważamy za nader obciążonego pracą”.

W powyższych słowach zauważyć można polemikę z Lukrecjuszem, a zwłaszcza z następującym fragmentem (Lucr. V, 156–165):

Dicere porro hominum causa voluisse parare
Praelaram mundi naturam ...
Cetera de genere hoc adfingere et addere, Memmi,
Desiperest.

w przekładzie Grzegorza Żurka: „Następnie twierdzić, jakoby bogowie przez wzgląd na ludzi / Zechcieli stworzyć wspaniałą naturę świata ... Mówić, Memiuszu, te głupstwa i inne tego rodzaju / To przecież czyste szaleństwo” (s. 182). Por. też podobne myśli w *Zodiacus vitae* Palingeniusa (XII 341–342): Dii vero aetherei terras odere hominumque Res dedignantur cognoscere. Por. M. Brożek, *Do problemu wczesnej ...*, s. 77–89. Zob. PieśFrag 3 i komentarz.

s. 18/9–10 (PieśFrag 5, 3–4): Á iž práwie žadnéj rzeczy Nie chcesz mieć ná swojéj pieczy – *prawie* – ‘rzeczywiście, prawdziwie’; *mieć na pieczy* – por. podobne sformułowanie w KochPs 52, 3–4.

s. 18/10 (PieśFrag 5, 2): Którzy cię niedbálym sądzą – *niedbały* – ‘niedbający’ (o ludzi), ‘nieczuły’ (na ludzi i ich losy); w odniesieniu do Boga, zob. np. RejPs 67 (Ps 43, 23): *już się obudź, miły Pánie, ábyś ták niedbátem nie był rozumian, á wzrusz się, ábychmy ták nie rozumieli, żeś już nas ták wiecznie wiekom opuścił; sądzić kogo jakim* – ‘uważać kogoś za jakiegoś’, rzadka w XVI w. składnia tego czasownika, por. np. Phil M3: *gdy go szczęśliwym z tej miary sądzono*.

s. 18/10 (PieśFrag 5, 4): *mieć na ... pieczy* – zwrot utarty o rozlicznych odcieniach znaczeniowych, tu: ‘troszczyć się o coś, interesować się czymś’, zob. np. RejRozpr Dv: *Pewnie pospolitej rzeczy Żadny tám [na sejmie] nie ma ná pieczy*, również wielokrotnie w odniesieniu do Boga, zob. np. RejPs 49 marg: *Iż Pan Bog równo każdy stan ma na pieczy*.

s. 18/13–26 (PieśFrag 5, 5–16) *Nie wiem, czego więcej trzeba ... Synóm ludzkim ku żywności* – por. podobne argumenty Cic. *Nat. deor.* I 4: *Sunt autem alii philosophi, et hi quidem magni atque nobiles, qui deorum mente atque ratione omnem mundum administrari et regi censeant, neque vero id solum, sed etiam ab iisdem hominum vitae consuli et provideri; nam et fruges, et reliqua, quae terra pariat, et tempestates ac temporum varietates caelique mutationes, quibus omnia, quae terra gignat, maturata pubescant, a dis immortalibus tribui generi humano putant multaque, quae dicuntur in his libris, colligunt, quae talia sunt, ut ea ipsa dei immortales ad usum hominum fabricati <esse> paene videantur; w przekładzie Kornatowskiego: „Jednakowoż są też inni, naprawdę wielcy i znakomici filozofowie, którzy twierdzą nie tylko to, że całym światem kieruje i rządzi rozum i mądrość boska, ale również i to, że bogowie czuwają nad życiem ludzkim i mają je w swej pieczy. Mędrcy ci bowiem powiadają, iż rozmaite płody i wszystko, co wydaje ziemia, a także zmiany pogody, różne pory roku i zachodzące na niebie zjawiska, dzięki którym wszelkie zrodzone na ziemi stworzenia rozwijają się i dojrzewają, są darem udzielanym rodzajowi ludzkiemu przez nieśmiertelnych bogów”. Na temat opatrności boskiej, która rządzi światem por. Cic. *Nat. deor.* II 80: *efficitur omnia regi divina mente atque prudentia* (w przekładzie Kornatowskiego: „stąd wynika w końcu, że wszystkim rządzi boska myśl i boska roztropność”).*

s. 18/14 (PieśFrag 5, 6): *niebá* – liczba mnoga pozwala się tu dopatrywać właściwego ówczesnej astronomii wyobrażenia poruszających się harmonijnie sfer niebieskich, por. KołakCath B3v: *Moc Boża, tocząc niebá, świat nieuchronnemi Fatámi moderuje*, lub zaczerpniętych z kosmologii biblijnej siedmiu nieb, por. WróbiŻółt X3 (Ps 67/33): *Śpiewajcie Panu Bogu, który wstąpił nad niebiosá* i komentarz autora przekładu do tego miejsca: *To jest aż do ognistego nieba, które jest nad wszystkimi niebiosami*. Por. też KochPs 26 (Ps 19): *Tóż i porządne niebá powiadają*.

s. 18/14–16 (PieśFrag 5, 6–8): *Przeciwko nim świadczą niebá ... Ná powietrzu zápaloné* – por. Vulg. Ps 19, 2: *caeli enarrant gloriam Dei et opus manus eius annuntiat firmamentum*, podobnie KochPs 19, 7–8, KochPieśDobr 10–11 oraz PieśFrag 3, 7–8.

s. 18/15–16 (PieśFrag 5, 7–8): *gwiazdy niezliczoné, Ná powietrzu zápaloné* – obu tych wyrażen nie notuje poza tym St XVI; *na powietrzu* – ‘na firmamencie’, zob. np. LeovPrzep a3v: *Ázaż kiedy ... komet ná powietrzu widzenie było przez [= bez] jákiej wielkiej nédze ludzkiej ná świecie?*

s. 18/17–20 (PieśFrag 5, 9–12): *Kiedy słońce swégo wschodu ... Skłónił od swéj zwykłej drogi?* – por. *Georgii Buchanani Paraphrasis Psalmorum Davidis Poetica* 19, 9–12:

Dies tenebras et tenebrae diem
Semper prementes perpetua vice
Non fortuito res caducas
Ire moment per inane lapsu.

s. 18/18 (PieśFrag 5, 10): *chybiło* – ‘opuściło, omieszkało’, zob. np. PaprPan Cc 3v: *Wy, sędziowie z podsędku, miejcie to ná pieczy, Ábyście nie chybili tu namniejszej rzeczy*; w St. XVI brak innego przykładu zbliżonego znaczeniowo.

s. 18/19–20 (PieśFrag 5, 11–12): *miesiąc ... rogi Skłónił od swéj ... drogi* – w materiałach St. XVI brak poza tym podobnego wyrażenia, warto jednak spojrzeć na nie w szerszym kontekście i odnieść do wyobrażenia „dwurożnego bóstwa” Księżycy, utożsamianego

w starożytnym Rzymie z Dianą, por. Hor. *Carm. saec.* 99: *siderum regina bicornis*; por. SzarżRyt B3v (*Pieśń II. O rządzie Bożym na świecie*): *W pewny czas rogi bierze Cyntyja na czoło; skłonić od drogi – ‘zmienić normalny bieg’*; w materiałach Sł. XVI brak podobnego zwrotu, konstrukcja na wzór łac. *declinare (deflectere) de via*.

s. 18/21 (PieśFrag 5, 13): *zeznawa* – ‘stwierdza, poświadcza’; por. np. RejPos 281: *któ przeczcie [= przeczyta] ... pismá apostołskie, jáko tám mocnie wszyscy zeznawáją, iżechmy to wszystko widzieli, słyszeli i ręce nasze jáwnie wszystkiego dotknęły*.

s. 18/22 (PieśFrag 5, 14): *pewnych czasów* – ‘w określonych terminach’, wyrażenie utarte, zob. np. WujJud 196: *záwsze Kościół mógł pewnych czasów ludziom mięsá albo mleczná zázakowázáć*.

s. 18/24 (PieśFrag 5, 16): *Synóm ludzkim* – ‘ludziom’, wyrażenie pochodzenia biblijnego (Vulg. *filii hominum*), por. np. WróńŻołt 4/3: *O synowie ludzcy, dokądże będziecie tak twardego ... serca?*

s. 18/25–26 (PieśFrag 5, 17–18): *Niechaj źli ... nád lepszými przewodzá* – ‘choćby nawet źli mieli przewagę nad lepszymi’; *przewodzić nád kims* – zob. PieśFrag 3, 18 i komentarz; typ zdania złożonego przyzwolonego o takiej konstrukcji jest notowany w Sł. XVI s.v. *niech* znac. I 1. a.o., gdzie stosunkowo często znajdujemy przykłady z Kochanowskiego.

s. 18/27 (PieśFrag 5, 19): *złé sumniénie máją* – *sumniénie* – ‘świadomość i ocena moralna swego postępowania’, często z dodatkowymi przydawkami, np. *dobre sumniénie* (HistRzym 4); *mieć złé sumniénie* – ‘mieć świadomość swej winy’, zob. np. BierEzO3v: *gdý to wspominám, Á sumniénia złego nie mám, Spráwnie [= słusznie] sie mogą weselić*.

s. 19/1–8 (PieśFrag 5, 21–28): *Á ja, pátrzájąc z dáleká ... Musi czas być, g dzie go strá cis z* – liczne myśli o karze, której nie unikną ludzie źli w psalmie 9, a zwłaszcza w psalmie 37, a także 52. Por. też podobne sformułowania w KochPs 53, 17–18.

s. 19/4 (PieśFrag 5, 24): *jest żywót pośledniejszy* – ‘istnieje życie przyszłe’; *pośledni, pośledniejszy* może znaczyć ‘ostatni, ostateczny’, zob. np. SarnUzn E3: [św. Jan] *zowie Go [Syna Bożego] Áłfa i Omegá, to jest pierwszym i pośledniejszym*, lub ‘następny, późniejszy’, zob. np. CzechEp 359: *Záczym się też człowieká onego pośledniejsze rzeczy gorsze stawáją, niż były pierwsze [= poprzednie]*, a także ‘przyszły’, zob. np. BibRadz Eccle 1/11: *Niemaszci pámiátki rzeczám pierwszym i też tem, które będą pośledniejsze*; użycie stopnia wyższego w sensie równoznacznym ze stopniem równym jest częstym zjawiskiem w XVI w., np. *celniejszy, czelniejszy*, zob. Sł. XVI s.v. *celny*, np. GórnRozm A4v, s.v. *celny*, np. ListRzeż w. 3 i inne.

s. 19/5 (PieśFrag 5, 25): *Pan spráwiedliwy* – bardzo częsta peryfraza określająca Boga, zob. np. RejPos 128: *czekać onej korony, którą mi Pan moj má dáć spráwiedliwy czasu sądu swojego*, por. też KochPs 13 (Ps 9): *Pómścił sie Pan spráwiedliwy*.

s. 19/6 (PieśFrag 5, 26): *złóśliwy* – ‘zły, grzeszny’, zob. np. RejJóz P3: *pilnie ten Pan strzeże serca niewinnego Á dziwnie je wyrwyszása, niszczy złóśliwego*.

s. 19/7 (PieśFrag 5, 27): *płá cis z* – ‘oddajesz sprawiedliwość’, por. np. Wuj Jud 233v: *wedle zástugi nászych uczynków Pan Bog nám płáci*.

s. 19/9 (PieśFrag 5, 29): *Wzywálem Cię, wieczny Boże* – *wzywáć Boga* – ‘modlić się’, zwrot utarty, zob. np. CzechRozm 6v: *oná jedyná á osobliwą modlitwę, którą Chrystus ucznie swe Bogá Ojczá swego wzywáć náuczáł, to jest „Ojczé nasz ...”*; *wieczny Boże* – częsta apostrofa do Boga, zanotowana już w najstarszym druku, BierRaj 22: *Dziękuję Tobie, Panie święty, Ojczé wszechmogący, wieczny Boże*.

s. 19/10 (PieśFrag 5, 30): *Idąc wieczór ná swé łóże* – ‘udając się na spoczynek, idąc spać’; *iść ná łóże* – zwrot utarty, por. np. BierEz C3v: *Poszłá ná łóże stękájąc*, zob. też KochPieś 20: *sám pójdę ná łóże*.

s. 19/12 (PieśFrag 5, 32): *byłeś mi ku pomocy* – ‘przyszedłeś mi z pomocą’; *być ku pomocy* – zwrot utarty, zob. np. LibLeg 10/65v: *jesliby miał jaki gwalt od nieprzyjaciela swego z innych stron, abych mu był ku pomocy*.

s. 19/15 (PieśFrag 5, 35): *spałem jako zarzezany* – ‘spałem jak zabity, mocno’; zwrot przysłowiowy, zob. N. ks. przysł. t. 3, s. 278, przykład 50: „Śpi jak zabity (zarżnięty)”’; formuła Kochanowskiego z *Fragmentów* jest tu pierwsza chronologicznie.

s. 19/18 (PieśFrag 5, 38): *przemówienie* – od *przemówić* ‘wypowiedzieć, odezwać się’, zob. częsty zwrot *nie przemówić słowa*, zob. np. RejJóz O6: *Boć ja z strachu i z żalości nie przemówię słowa*.

s. 19/20 (PieśFrag 5, 40): *Uciekł, a nikt go nie gonił* – utarte powiedzenie, mające źródło w Biblii, zob. Leop Prov 28/1: *Ucieka bezbożny, gdy go nikt nie goni*, por. też RejZwierc 256: *Á choć was nikt gonić nie będzie, uciekać będziecie*.

s. 19/21 (PieśFrag 5, 41): *był nągotował* – ‘przygotował był’ (czas zaprzeszyły); *nągotować* – ‘przygotować’, zob. np. KrowObr 64v: *ábysmy uszli ... mąk docześnieych i wiecznych, ktore by Bog nagotował wszystkim nieposuszynym*.

s. 19/22 (PieśFrag 5, 42): *skosztował* – ‘doznał’, zob. np. RejPos 160: *iż nigdy nie masz skosztować tego dobrodziejstwa Pańskiego*.

s. 19/24 (PieśFrag 5, 44): *z gmáchu* – ‘z pokoju, pomieszczenia’; zob. np. BielKron 23v: *Zbudował był na wyspie Krecie Lábirym, w którym było tysiąc gmáchow*.

s. 19/26 (PieśFrag 5, 46): *Złój przygody obróniłá* – ‘zła przygoda’ – zob. PieśFrag 4, 3 i komentarz; *obronić czego* ‘obronić przed czym’, składnia stosunkowo rzadka, zob. RejWiz 77: *k temu nie obronił krzywdy złościewego*.

s. 19/27 (PieśFrag 5, 47): *szczera łaska* – *szczery* – przymiotnik o znaczeniu pozytywnym, por. np. wyrażenia *szczyre sumnienie* (HistAl E2v), *szczyra szlachetność* (RejWiz 7), *szczyra dobroć* (RejWiz 52v), *szczyre miłosierdzie* (RejPos 171v), *szczyre postanowienie mądrości Pańskiej* (RejPos 284), *szczyre słowo Boże* (CzechRozm 62); *szczera łaska* – bardzo częste wyrażenie, zob. np. BiałKat 28v: *wszelki człowiek uspráwiedliwion jest od Páná Bogá szczyrą łaską jego*.

s. 19/28 (PieśFrag 5, 48): *wyznawa duszá moją* – *wyznawać* – ‘mówić publicznie, głosić’, zob. np. RejPs173: *Wyznávajcie wszyscy o Pánie swoim, że jest wielkiej dobroliwósci; dusza moja – ‘ja’*, częsta w tekstach religijnych metonimia, mająca swe źródło w Biblii, zob. np. WujNT Ioann 12/27: *Terazci duszá moją zatrwożona jest*, zob. też OpecŻyw 163v: *dusza moja pirwéj nie będzie pocieszona, aż okiem moim oglądam dostojność Jego*.

s. 19/29 (PieśFrag 5, 49): *do domu Twégo* – ‘do świątyni’, peryfraza wywodząca się z Biblii, poświadczona w St. XVI licznymi przykładami, zob. np. WróbŻołt 23/8: *umilowałem okrasę domu Twójego*.

s. 19/30 (PieśFrag 5, 50): *w pośrzodku zboru* – ‘pośród zgromadzenia ludu’, por. np. RejPs 38: *będę miał przecz wystáwiał wielmożność Twoję przed oblicznością nawięczszego zboru ludzkiego*.

s. 20/1–2 (PieśFrag 5, 51–52): *Będę-c ... dziękował Z łaski Twéj, żeś mié záchował* – ‘będę Ci dziękował za łaskę ocalenia’; *dziękować z czego* – ‘dziękować za co’, częsta składnia tego czasownika, zob. np. BielKron Gv: *W Jego spráwie závždy chcę trwać Á dziękować z dobrodziejstwa wszego; zachować* – ‘uchronić od złego, uratować’, zob. np. BibRadz Esth 10/9: *którzy wólili do Páná i záchował je, ábowiem Pan broní ludu swojego, wybávwiąjąc je od káždego nie-szczęścia*.

s. 20/5 (PieśFrag 5, 55): *Niechaj ná oko znájá* – ‘niech na własne oczy stwierdzą’; *na oko* – ‘naocznie, na własne oczy’, bardzo częste wyrażenie idiomatyczne, zob. np. LubPs N: *to, cochmy przedtym z dáleká slycháli, Tochmy ná oko w mieście Pańskim oglądáli; znać* – ‘poznać’, por.

np. RejJóz F5: *Bom znala po twej postawie, Żeć już było biegać* [= że miałeś zamiar uciekać] *prawie*, HistLan E2v: *Wszak to jaśnie ná oko wszyscy ludzie znają*.

s. 20/6 (PieśFrag 5, 56): *Że Cię dobrzy stróżem mają* – ‘że jesteś stróżem dobrych’; składnia *mieć kogo kim* w znaczeniu ‘ktoś jest kimś dla kogoś’ częsta w XVI w., zob. np. LubPs 1: *Niechże cie samego tu obrońcą mamy*.

s. 20/7 (PieśFrag 5, 57): *przepuściszli co ná nie* – ‘jeżeli ześlesz na nich coś złego’, por. np. MetrKor 61/223v: *Gdzieby [= gdyby] był Bog na Jego Krolewską Miłość śmierć przepuścił*.

s. 20/8 (PieśFrag 5, 58): *z á się* – ‘znowu’, zob. np. RejZwierc 272v: *Gdy sie z duszą pospołu złączą zásię kości*.

s. 20/9 (PieśFrag 5, 59): *Jáko więc* – połączenie z partykułą *więc* o bliżej nieokreślonej funkcji, bardzo częste w ówczesnych tekstach, zob. np. RejWiz 150v: *iż ci pánowie, gdy sie rozkuglują, Jáko więc by szymierze sztuki wypráwują*.

s. 20/9–10 (PieśFrag 5, 59–60): *sowito Płácisz z átrzymáné myto* – ‘z nawiązką karzesz za to, co poprzednio pozostawało bezkarne’; *sowito płácć* – częsty zwrot w sensie przenośnym, zob. np. RejPs 201: *iż sie On też o to stára, áby wam to sowito oplácił; myto* – dosłownie ‘zapłata za pracę, usługę’, stąd *zatrzymane myto* – ‘zapłata niedana we właściwym czasie’; *myto* to często w znaczeniu przenośnym ‘kara’, zob. np. RejZwierc 131: *iż zá grzech inszego mytá niemász ... jedno pomsta*.

Pieśń 6

Tematem pieśni jest istota piękna. W wierszu odzywają się echem znane fragmenty Platonijskie z *Ucztzy i Fajdrosa* (*Symp.* 210a–212c i *Phaedr.* 243b–247c), a także wątki neoplatonijskie. Podobne motywy dostrzec można w elegiach humanistów włoskich. Por. np. w elegii X Angela Poliziana, zob. *Prose volgari inedite e poesie latine e greche edite e inedite di Angelo Ambrogini Poliziano raccolte e illustrate da Isidoro Del Lungo*, Firenze 1867, s. 250–251. Analizę utworu Kochanowskiego przeprowadziła m.in. Zofia Głombiowska, *W poszukiwaniu znaczeń*, s. 181–186. Omówienie pieśni znajduje się również w tomie *Inspiracje platońskie literatury staropolskiej ...*, s. 279–296, w rozdziale *Elementy platońskie w pieśniach Jana Kochanowskiego. Pieśń VI i Pieśń IX* Fragmentów (komentarze m.in. A. Karpińskiego, J.Z. Lichańskiego, J. Mańkowskiego, A. Nowickiej-Jeżowej, P. Stępnia). Jest to zapis dyskusji, której uczestnicy (zwłaszcza Paweł Stępień) zwrócili uwagę na silne zabarwienie tej pieśni platonizmem w duchu Ficina, ze szczególnym uwzględnieniem pochwały urody oraz piękna stworzenia. Pojawiło się też pytanie, czy pieśń nosi znamiona niedopracowania, czy – przeciwnie – wyrafinowanego kunsztu. Zgłaszano również wątpliwości co do poprawnego i zgodnego z zamysłem autorskim oddania układu wersyfikacyjnego utworu w druku (zob. niżej w komentarzu).

s. 20/12 (PieśFrag 6, 1): *Co by ty ... ná to dáłá* – składnia *dać na co* występuje w XVI w. przeważnie w sensie ‘dać w jakimś celu’, nie jest to więc zapewne odpowiednik dzisiejszej frazy *co bym za to dał*, lecz raczej należy to zdanie rozumieć mniej więcej tak: ‘co byś dała temu, kto by mógł sprawić, że ...’.

s. 20/12–13 (PieśFrag 6, 1–2): *Co by ty, urodziwa Háнно, ná to dáłá, Áby tá twojá gładkość wiecznie z tobą trwálá?* – motyw przemijania urody często obecny jest w poezji miłosnej, por. zwłaszcza Tibull. I 4, 36: *Formae non ullam fata dedere moram* (por. PieśFrag 6, 17–20 i komentarz) i Ov. *Am.* I 8, 53: *forma, nisi admittas, nullo exercente senescit*. Por. też Hor. *Carm.* I 25, II 11, 5–8; III 1– 5; IV 13; Hor. *Epod.* 8 i 12, Prop. IV 5, 59–60, Ov. *Ars* III 73–76.

s. 20/13 (PieśFrag 6, 2): *gładkość* – ‘uroda, piękno zewnętrzne’, por. np. GliczKsiąż P7v: *Że koždy żonę pojąć ma nie z gładkości, ale z dobroci*.

s. 20/15 (PieśFrag 6, 4): *byś ... dobrze myśliłá, nic po tym – by dobrze – ‘choćby nawet’,* zob. np. BielKron 257: *bysny też dobrze bitwy wygráli, nie mozem być bez wielkiej szkody w ludziech; nic po tym – ‘nic nie pomoże’,* zob. np. RejAp 146v: *Ále to już nic po tym złemu á zátwardziálemu, by jáko trąbą trąbił prawdę świętą do uchá jego*.

s. 20/16 (PieśFrag 6, 5): *czas nie da trwác żadnej rzeczy w jednej mierze – ‘czas niczemu nie pozwoli trwác niezmiennie’,* tj. wszystko zmienia, niszczy; *trwac w jednej mierze – ‘nie zmieniać się’,* zwrot utarty, zob. np. BierRozm 18: *Że tak mmodzy chcą panowác A w tej mierze na wieki trwac*, por. też PieśFrag 2, 7 i komentarz.

s. 20/17 (PieśFrag 6, 6): [czas] *jáko wszystko niesie, ták zás wszystko bierze* – wariant przysłowia notowanego w N. ks. przysł. s.v. *czas* nr 41, pierwszy zapis RejZwierz 65: *Lecz czas wszystko przynosi, z czasem wszystko ginie; brac – ‘zabierać, odbierać’,* por. np. GrzegŚm 28 marg: *Bierze Pan Bog żywot i zás dáje*.

s. 20/17–18 (PieśFrag 6, 5–6): *Bo czas nie da trwác żadnej rzeczy w jednej mierze, Á jáko wszystko niesie, ták zás wszystko bierze* – topos literatury starożytnej i nowożytnej. Por. PieśFrag 2, 1 i komentarz; por. Maxim. 1, 109: *Cuncta trahit secum vertitque volubile tempus*.

s. 20/18 (PieśFrag 6, 7): *przyjemny* – ‘wywołujący miłe wrażenie, uczucie’, por. np. Górndworz Ll5v: *iż piękność jest twarz przyjemna, luba, wesola*, GłabGad G3v: *Głos cienki, cichy, gładki a przyjemny*; brak połączenia z wyrazem *kwiat* lub podobnym.

s. 20/18–19 (PieśFrag 6, 7–8): *Widzialem ja po ránu piękny kwiat przyjemny, Á widzialem zás wieczór zwiędły i nikczemny* – kwiat jest często wykorzystywanym w literaturze i sztuce symbolem krótkotrwałości i przemijania. Por. Ps 90 (Vulg. 89): *mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat, vespere decidat, induret et arescat*. Por. też Is 40, 8: *exsiccatum est faenum cecidit flos*. Por. Ov. *Ars* III 79–80: *carpite florem, Qui, nisi carptus erit, turpiter ipse cadet*.

s. 20/19 (PieśFrag 6, 8): *widzialem zás wieczór ... nikczemny [kwiat] – wieczór – ‘wieczorem’,* *nikczemny* – ‘marny, nic nie wart’, znaczenie bardzo licznie reprezentowane w Śl. XVI, ale w odniesieniu do stanu fizycznego, poza tym tylko o budowlach, np. BielKron 376, *Krąkowski też zamek, który był niczemny*, [Kazimierz] *wystawił, przyczynił i ochędożył*.

s. 20/20 (PieśFrag 6, 9): *odziały sie w liście – ‘okryły się liśćmi’,* fraza pojawiająca się kilkakrotnie w tym znaczeniu u Kochanowskiego, zob. np. KochFr 69: *Miło pátrzac ná łąki, kiedy sie odzieją,* zob. też u późniejszego autora, RybWios A2: *Nowym listem sie wzajem gąłeziste lásy Odzieiwają;* przenosiła ta została utworzona na podstawie dosłownego znaczenia czasowników ‘przykryć się’, ‘okryć się’, zob. np. OpecŻyw 40: *gdy na ktorym miejscu z nim spali, tedy Jezus miły wstáwszy w nocy, z łaski odzieiwál je ododziaáne [= odkrytych];* tu również w znaczeniu ‘ubrać się, włożyć coś na siebie’, właściwym dla tego czasownika (por. niżej w. 21); sens *odziać się* ‘pięknie się przystroić’ nie znajduje potwierdzenia w materiałach Śl. XVI; *liście* – ‘listowie’, rzeczownik zbiorowy rodzaju nijakiego por. PieśFrag 2, 2 i komentarz, zob. E. Ostrowska, *Kochanowskiego „odziane lasy”*, s. 344 i n.

s. 20/20–21 (PieśFrag 6, 9–10): *I drzewá, które teraz odziały sie w liście, Złupi z tego ubioru mroźnej zimy przyszcie* – por. Tibull. I 4, 29–30: *Quam cito purpureos deperdit terra colores, Quam cito formosas populus alta comas!* Por. też Hor. *Carm.* IV 7, 11–12: *et mox Bruma recurrit iners*.

s. 20/21 (PieśFrag 6, 10): *Złupi z ... ubioru mroźnej zimy przyszcie – złupić z ubioru* – ‘obedrzeć z szat’, zob. np. LatHar 521: *Ná Gólgocie z odzienia káci go złupili, Ná*

krzyżu ... go przybili; mroźna zima – w kartotece Sł. XVI przykłady tylko z Kochanowskiego, np. KochPam 83: *głębokié brody Mroźna zimá przykrylá ciérpliwémi lody.*

s. 20/22 (PieśFrag 6, 11): W tymże prawie i człowiek – ‘temu samemu prawu podlega również człowiek’, por. też PieśFrag 4, 11 i komentarz.

s. 20/23 (PieśFrag 6, 12): wetują ... swój utraty – *wetować* – ‘zyskiwać zadośćuczynienie, wyrównywać straty, kompensować’; por. np. GrabPospR N3: *Kosztu, który ná wypráwę uczynim, jáko powetowác*, zob. też HistLan E4v: *w nádzieję tego, iż tám w onej skrzyni skárb iście niemáły, Skąd swoich szkod i utrat powetowác miáły.*

s. 20/23–24 (PieśFrag 6, 11–12): W tymże prawie i człowiek, á w gorszym, bo kwiaty I drzewá w rok wetują záwždy swój utraty – podobna myśl w Hor. *Carm.* IV 7, 13–16:

Damna tamen celeres reparant caelestia lunae;
Nos ubi decidimus
Quo pater Aeneas, quo dives Tullus et Ancus,
Pulvis et umbra sumus.

s. 20/24 (PieśFrag 6, 13): Odmładzając się znowu – ‘odradzając się na wiosnę’, o roślinach, zob. np. Leop Matth 24/32: *Gdy się już gáłzka jego [figowego drzewa] odmłodzi i liście puści, wiecie, że już blisko bywa láto.*

s. 20/24–28 (PieśFrag 6, 13–16): ále człowiekowi ... Niżli z głowy przeziębłój ten zimny rok zginie – por. Hor. *Carm.* IV 13, 9–12:

Inportunus enim transvolat aridas
Quercus et refugit te, quia luridi
Dentes, te quia rugae
Turpant et capitis nives.

Zob. też Hor. *Carm.* I 9, 17–18: *donec virenti canities abest Morosa*, *Carm.* I 4, gdzie refleksja na temat cyklicznych zmian pór roku i losu człowieka.

s. 20/25–26 (PieśFrag 6, 14–15): Kiedy się ... ná twarzy zimá postanowi, Á włos śniegiem przypadnie – *zima* na określenie oznak starości i śnieg na oznaczenie siwizny nie występuje u innych autorów w materiałach Sł. XVI, metafory te są horacjańskie; *postanowić się* – dosłownie ‘zatrzymać się’, zob. np. RejPs 199: *powstań, miły Pánie ... postanow się już ná miejscu sobie przebranem* [= wybranym]; *przyapać* – ‘pokryć się czymś, oprószyć się’, zob. np. RejWiz 22: *Proporzec prochem przypadł.*

s. 20/26 (PieśFrag 6, 15): gęsta wiosná – ‘wiele wiosen’, gęsty – ‘liczny’, z przymiotnikiem w *sg* zob. np. RejWiz 12: *gęstego sędziego káždy ma po sobie*; brak w Sł. XVI innego przykładu odnoszącego się do pór roku.

s. 20/27 (PieśFrag 6, 16): niżli z głowy przeziębłój ten zimny rok zginie – *niżli* – w tym wypadku raczej ‘a nigdy’ (nie zginie) niż ‘zanim’; *przeziębły* – ‘noszący ślady mrozu, oszroniony, tu: o posiwiających włosach’; *głowa przeziębła i zimny rok* na określenie siwizny nietotowane w kartotece Sł. XVI, por. KochPieś 54: *ten z głowy mróz nie zginie.*

s. 20/28–29 (PieśFrag 6, 17–18): jeliń piérzchliwy łaskáwszé ma bogi, Któremu wolno zrzucić pochodzoné rogi – *piérzchliwy* – ‘szybko biegający’, w tym znaczeniu tylko u Kochanowskiego i autorów późniejszych, zob. np. KochFr 96: *nieścignioné nogi Piérzchliwej Átálanty*, zob. też *piérzchliwa strzała* (RybGęśli C4v), *łaskawsze ma bogi* – ‘bogowie są

mu łaskawsi, bardziej przychylni’, struktura *mieć kogo jakiego* w znaczeniu ‘ktoś jest jakiś wobec kogoś’ była wówczas częsta, zob. np. MurzHist D: *jął sie z temi, ktore miał náprzychylniejszé, około tyj to ... rzeczy rozmáwiád*, KochEpRadz A2v: *Szczéśliwy Rádziwile, masz chętlivé bogi; pochodzo-ny – ‘zużyty, stary’,* zob. np. LibMal 1545/101v: *kabat czarny kitajczany, pochodzony*; zob. też KochPieś 16: *Jelenóm nowé rogi wyrastájá.*

s. 20/28–21/2 (PieśFrag 6, 17–20): Czemu jelení piérzchliwy łáskáwsze ma bogi ... Káždy rok wiotché látá ná młodá plec mienia? – por. Ov. *Ars* III 77–78: *Anguibus exiit tenui cum pelle vetustas, Nec faciunt cervos cornua iacta senes* (w przekładzie Ewy Skwary: „Wężé, zrzucájá skórę, znów stájá się młode; jelení, by się nie starzcé, rogów się pozbywa”). Por. też Erasm. *Adag.* 564: *Cornicibus vivacior, Adag.* 1471: *Ubi cervi abiciunt cornua.* Na temat rogów jelenich, zob. Arist. *Hist. anim.* 500a, Plin. *Nat. hist.* VIII 115. Zob. KochPieś I, 14, 17–19 będącą parafrazą pieśni I, 9 Horacego:

Jeleniom nowe rogi wyrastają;
Nam, gdy raz młodość minie,
Już na wiek wiekom ginie.

O naturze węży, które zrzucają skórę, zob. Arist. *Hist. anim.* 600b, Lucr. IV 60–61, Verg. *Georg.* III 437–438, Plin. *Nat. hist.* VIII 99. Por. Tibull. 1, 4, 35–36: *serpens novus exiit annos, Formae non ullam fata dedere moram* („Wąż odmładza się, zrzucając co roku skórę, losy urodzie nie dały żadnego odroczenia”). Por. też Ov. *Met.* VII, 236–237: *dracones ... Annosae pellem posuere senectae, IX 266: utque novus serpens posita cum pelle senecta.*

s. 21/1–2 (PieśFrag 6, 19–20): który [wąż] z przyrodzenia Káždy rok wiotché látá ná młodá plec mienia – ‘wąż, co u niego naturalne, zmienia co roku starą skórę na nową, jakby odmładzając się w ten sposób’; *z przyrodzenia* – ‘z natury’, zob. np. RejWiz 88: *ine zvirzátko skoro sie urodzi, Nátychmiast z przyrodzenia o swej mocy chodzi*, por. też KochPieś 35: *Bo to niestála páni z przyrodzenia; każdy rok* – ‘co roku’, zob. np. ActReg 22: *Pierwej podatki ... były za Zygmunta każdy rok; wiotchy* – ‘stary, zniszczony od starości’, zob. np. BierRaj 26: *Za wiotchy czohn nowy bych miał*, wyrażenie *wiotche lata* poza tym w Sł. XVI nienotowane; *młody* – ‘nowy, świeży’, tylko jeden przykład w podobnym znaczeniu, zob. Mącz 95c: *Młoda broda; plec* – o skórze (tu: pokrytej łuskami), zob. FalZioł IV 41c: *jedno iż wzdregá jest wietjsza [od płóci]cy, ale jednej są płci; mieniać* – rzadka bezprzedrostkowa postać tego czasownika w znaczeniu ‘zmieniać’, por. np. BierEz R3v: *Bez przyczyny nie mieniaj dziedzińy.*

s. 21/3–4 (PieśFrag 6, 21–22): Człowiek, choć wyraz Boży, niesposobny ná to, Áni nálaź fortélu ná szedziwé láto – ‘choćaż człowiek jest obrazem Boga, nie potrafi tego osiągnąć, ani nie wynalazł sposobu na starość’; *wyraz Boży* – ‘stworzony na obraz i podobieństwo Boga’; *wyraz* – dosłownie ‘wizerunek’, zob. np. KlonKr F2: *Pytasz, czyj to jest ten wyraz odryty?*, por. też KochDz 106: *Ale i to nam pismem podano od wieká, Że ná swoj własny wyraz Bóg stworzył człowieka; niesposobny na to* – ‘niezdolny, niezdatny do tego’, zob. np. GórnDworz H6v: *iż stary człowiek bárzo niesposobny jest do wiela rzeczy, do wiela zabaw [= zajęć], do wiela rozkoszy; niesposobny na co* – zob. SkarŻyw 171: *ná ten urząd niesposobnego; fortelu* – dopełniacz zależny od zaprzeczenia *ani*, po którym nie było konieczne dodanie partykuły przeczącej *nie*, zob. np. MurzNT Matth 7/6: *Nie dawajcie psom rzeczy świętyj ani mieccie perel waszych przed świnié; szedziwy* – ‘siwy’; *szedziwé lato a. lata* – ‘starość’, częste wyrażenie, zob. np. RejZwierc 146: *ktory przychodzis ku szedziwym látom swoim.*

Por. [154]Cic. *Tusc.* III 69: *Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, quod cervis et cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset, hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguum vitam dedisset.*

s. 21/5 (PieśFrag 6/23): Oszukały się króla tessálskiego cory – *oszukać się* – ‘zawieść się, zostać oszukanym’.

Mowa o córkach mitycznego króla Peliasa, władcy Jolkos w Tesalii, który stracił z tronu swego brata Ajzona. Temu ostatniemu urodził się jednak tego dnia syn Jazon, który wychowywał się w ukryciu przed stryjem. Dorósłszy, został wysłany przez Peliasa po złote runo, które pomogła mu zdobyć czarodziejka Medea, córka Ajetesa, króla Kolchidy. Przybyła ona z Jazonem do Jolkos, gdzie w nietypowy sposób odmłodziła i uzdrowiła dogorywającego Ajzona, podryzując mu gardło i wlewając do rany ziołową miksturę. Córki Peliasa poprosiły o podobną „kurację” dla ich ojca, lecz Medea nakazała im poćwiartować Peliasa i wrzucić do kotła z wrzątkiem; tego zabiegu Pelias nie przeżył. Ironiczne nawiązanie do tego mitu w kontekście odmładzania kobiecego ciała zob. KochFr 114: *Długo się w wánnie pàrzsysz Pryska pochodzona, Czy chcesz jáko Pelijás odmłódnać warzona?*

Nieco odmienna wersja mitu głosi, że Medea, powiedziawszy córkom króla Peliasa, iż może odmłodzić ich ojca, na dowód poćwiartowała barana i dorzuciwszy ziół do kotła, ugotowała go. Z kotła wyskoczyło jagnię. Córki Peliasa podobnie postąpiły z ojcem i w ten sposób go zamordowały. Najbardziej znaną wersją mitu jest opowieść Owidiusza w *Metamorfozach* (VII 297–349). Zob. też Plaut. *Ps.* 868–871, Cic. *Cato* 83, Hyg. *Fab.* 24 oraz Apol. *Bibl.* I 9, 27, Diod. Sic. IV 51, 1–53, 1; Paus. VIII 11, 2.

s. 21/7 (PieśFrag 6/25): Dáć gárdło musiał dla ich głupiej pobożności – ‘musiał zginąć z powodu ich bezmyślnej (łatwowiejnej) miłości do ojca’; *dać gardło* – ‘ponieść śmierć, umrzeć’, zwrot utarty, zob. np. PaprPan L2v: *By Achliesá zábíl, sám gárdło dáć musíl*, BielKron 198: [wojewoda] *wolał dáć gárdło á niż uciekać; pobożność* – tu, zgodnie z szerokim znaczeniem łacińskiego odpowiednika tego wyrazu (*pietas*), również miłość do rodziców (a także np. ojczyzny lub dzieci), por. Mącz. 301c: Pius, -a, -um, *Pobożny, Miłujący rodzice i słuchający swych rodziców i innych starszych. Pius in parentes, Pobożny ku rodzicom albo miłujący rodzice.*

s. 21/8 (PieśFrag 6/26): *życząc mu nowych lat* – ‘chcąc, aby się odrodził na nowo’; *lata* – ‘wiek, bieg życia’, zob. np. RejZwierc 182: *W którymkolwiek stanie i w leciech będącego.*

s. 21/9–10 (PieśFrag 6/27–28): *W nadzieję ziół schwalonych spólnie go zábily, Żeby w rzeczy starą krew*’ z niego wycédziły – ‘popelniły spólnie zabójstwo, ufając w zioła, które zostały im zalecone, mające jakoby oczyścić go ze starej krwi’; *w nadzieję* – ‘z nadzieją, w nadziei (na coś)’, konstrukcja częsta w XVI w., zob. np. KochPieś 9: *W nadzieję ludzie orzą i w nadzieję sieją*, KochTr 15: *W którą nadzieję żywiesz?; schwalony* – ‘zachwalany, pochwalony’, por. np. Leop. Syr. 59, 40: *Wszystkie te rzeczy czasu swego będą schwalone*; tu: ‘zalecony, rekomendowany’; *w rzeczy* – ‘rzekomo, niby’, zob. np. BielKron 214: *Kiejstut rozchorował się w rzeczy na śmierć, áby sie tym bárziej Krzyżacy ubezpieczyli* [= poczuli się bezpieczni]; *wycédzić* (krew) – ‘wypuścić, wytoczyć’, zob. np. BudBib Lev 1/15: *przyniesie [gołębię] ofiárownik do ołtarza i odgniecie głowę jego ... wycédzi krew jego ná ścianę ołtarzá.*

s. 21/12–13 (PieśFrag 6, 30–31): *á ten, nie rzkaç młody, Ále áni wstał żywy* – ‘a on nie tylko że nie wstał młody, ale nawet nie wstał żywy’; *nie rzkaç* – ‘nie tylko że nie’, por. np. BudNt przedm. C3: *Musieli ci obá i Katolikoná onego swego nie czytać, nie rzkaç Calepiná albo Gesnerá.*

s. 21/13–14 (PieśFrag 6, 31–32): *Jákoby to było Kosztowné ziele* – ‘jak bardzo cenne byłoby to ziele’; *kosztowny* – ‘drogocenny’, zob. np. UstPraw E4v: *są indzie drzewá kosztowne, jáko jest cis i jemu rowne.*

s. 21/15 (PieśFrag 6, 33): *wio sná* – przenośnia na oznaczenie młodości i urody, u innych autorów objętych kartoteką St. XVI nienotowana.

s. 21/17 (PieśFrag 6, 35): *nie da nic naprzód áni Fosforowi* – ‘nie ustąpi nawet Fosforowi’, *nie dać nic naprzód* – ‘nie pozwolić się wyprzedzić pod jakimś względem, nie dać

pierwszeństwa’, zwrot idiomatyczny, zob. np. GórnDworz V2: *biaległowy we wszystkich cnotach nic naprzód mężczyznom nie dądzą*.

Fosfor – planeta Wenus, świecąca jako gwiazda poranna, por. Cn. Th.: *gwiazda zaranna, Wenus, jutrenka* – Lucifer, Phosphorus, stella Veneris a. Venus.

Zob. Cic. *Nat. deor.* II 53: Stella Veneris, quae Φωσφόρος Graece, Lucifer Latine dicitur.

s. 21/18 (PieśFrag 6, 36): z m o r z á w y n i k a – ‘wylania się, ukazując się znad morza’; *wynikać* – ‘wychodzić z ukrycia’, zob. np. RejPos 113: *zgotujesz to nikczemne ciało swoje, iż wyniknie czasu swego z grobu twego*; również w odniesieniu do słońca, gwiazd ‘pojawiać się, wschodzić’, zob. np. RejWiz 2v: *Pátrząc ná jego [słońca] zorze w pięknej czerwoności, Gdy wynika z morskich wod*.

s. 21/19 (PieśFrag 6, 37): m á r m ó r c i e s z e c i e – ‘rzeźbicie w marmurze’, peryfrazja; *ciosać marmur* – ‘rzeźbić’, por. np. RejZwierc168v: *od wyciosanych marmurow*, por. też użycie tego samego czasownika w sing. u Kochanowskiego, KochMon 21: *I tram ciesze á wołą cieśle swógo kona*.

s. 21/19–25 (PieśFrag 6, 37–42): Á w y, m á l á r z e, i w y, c o m á r m ó r c i e s z e c i e ... Z t é j t y l k o s á m é j s z t u k i s ł a w n i b y ć n á s w i e c i e – na temat podstaw sztuki, m.in. Fidiasza najznakomitszego rzeźbiarza greckiego i sławnego malarza Zeuksisa, czyni wzmianki Cyceron, *Fin.* II 115, a zwłaszcza *Acad.* II 47,146: Sic ego nunc tibi refero artem sine scientia esse non posse. An pateretur hoc Zeuxis aut Phidias aut Polyclitus, nihil se scire, cum in iis esset tanta sollertia? W *Inv.* (2, 1) Cyceron przytacza anegdotę o tym, jak Zeuksis miał namalować portret Heleny. Por. też Plin. *Nat. hist.* 35, 64. Por. podobną myśl na temat roli poezji w zestawieniu z dziełami sztuki w odzie Horacego Hor. *Carm.* IV 8. O roli poezji, która ocala od zapomnienia zob. Hor. *Carm.* IV 9 oraz Prop. III 1.

s. 21/20 (PieśFrag 6, 38): Jesli przyszlému wieku záchowác sie chccie – ‘jeśli chcecie mieć zasługi dla przyszłości’, *przyszły wiek* – ‘przyszłość’, wyrażenie notowane w kartotece Sł. XVI, zob. np. Prot B2: *będzie sie dziwował przyszły wiek, że tak długo Pan mię tu zachował*, bardzo liczne nawiązania do Is 9/6 (Vulg. Pater futuri saeculi), zob. np. Leop: *názvano będzie imię jego ... Ociec przyszłego wieku; zachowác się* – ‘przysłużyć się, zasłużyć na względy’, zob. np. StryjKron 472: *Domárát ... przewiodszý lud z saskiej i z pomorskiej ziemie, tákież Kujawy wojo-wał, chcąc sie w tym Sigmuntowi záchowác*.

s. 21/21 (PieśFrag 6, 39): Málujcie ... i rzeźcie w kámiéniu – ‘przedstawiajcie na obrazach i w rzeźbach’; *rzezać* – ‘ryć, rzeźbić’, zob. np. Mącz 8d: *Sculptor, Sznicer ten, który obrázy rzeże*; Mącz 370b: *Statuarius, Sznicerz obraźnik, który obrázy á stupy rzeże*.

s. 21/22 (PieśFrag 6, 40): Nie był jáko żyw Zewksis w tákim podziwie-niu – *jako żyw* z formami zaprzeczonymi – ‘nigdy w życiu’, fraza utarta, zob. np. Mącz 86b: *Nunquam audivi dici, Nie słyszałem tego jáko żyw; być w podziwieniu* – ‘być podziwianym’, zob. np. SkarŻyw 211: *Przeświety mąż ná imię Ekwicyjusz ... był z cnoty swej i żywotá u wszystkich w wielkim podziwieniu*.

Zeuksis z Heraklei (464–392 p.n.e.), najwybitniejszy obok Apellesa malarz starożytności, tak biegły w sztuce naśladowania, że to, co malował na swych obrazach, wydawało się rzeczywiste; anegdoty na temat jego sztuki przekazał Pliniusz Starszy. Znana jest zwłaszcza opowieść o portrecie Heleny, dla której artysta nie znalazł w naturze odpowiedniej modelki, pracował więc z pięcioma kobietami, których największe walory wykorzystał w swym obrazie. Cyceron wziął sobie za wzór praktykę tego malarza w wykładzie sztuki oratorskiej (*Inv.* II 1–5), opowiadając się tym samym za opinią, że sztuka może przewyższyć naturę. Kochanowski w pewnym sensie polemizuje z takim sądem, mówiąc, że uroda Hanny jest doskonała.

s. 21/23 (PieśFrag 6, 41): z a c n y F i d y j á s – *zacny* – ‘powszechnie szanowany’, epitet używany często jako określenie sławnych postaci historycznych, zob. np. GliczKsiąż F8: *Plutár-chusá, historyká zacnego*, RejWiz A5: *Ipokrátés, on filozof zacny*, LeopPrzep c: *Czasu Wielkiego Károla, cesárzá zacnego*.

Fidiasz (ok. 490–ok. 420 p.n.e.) – najwybitniejszy rzeźbiarz grecki okresu klasycznego. Kwintylijan w *Institutio oratoria* (XII 10, 9) powiada, że był on znakomitym twórcą posągów bogów i ludzi, zaś w rzeźbie z kości słoniowej nikt nie mógł się z nim równać, nawet gdyby wyrzeźbił jedynie ateńską Minerwę czy Zeusa Olimpijskiego w Elidzie.

s. 21/24 (PieśFrag 6, 42): Z t é j t y l k o s á m é j – ‘tylko z tej’, por. np. RejWiz A5: *Gdyż nam do milej cnoty barzo ciásna droga, Która jedno tá sama prowadzi do Bogá.*

s. 21/25 (PieśFrag 6, 43): J a n á f á r b á c h m á l á r s k i c h n i c s i e n i e r o z u m i é m – retoryczna deklaracja nieznanomości rzemiosła malarskiego; zdanie to było czasem niesłusznie przywoływane jako wypowiedź świadcząca o braku wyobraźni plastycznej u Kochanowskiego, por. próbę innej interpretacji tej wypowiedzi (ujawnienie „przeświadczenia o jedności, bliskości, a także i o różności sztuk”), J. Pelc, *Jan Kochanowski* „*Ja na farbách malarskich nic się nie rozumiem*” ..., s. 67.

s. 21/25–28 (PieśFrag 6, 43–46) J a n á f á r b á c h m á l á r s k i c h n i c s i e n i e r o z u m i é m ... Mam n á d z i e j ę , z e z m i s t r z m i p o r ó w n a m d o b r é m i – p o d o b n y m o t y w w KochEl III 7, 62–64, zob. też Hor. *Carm.* IV 8, 9–12:

Sed non haec mihi vis, non tibi talium
Res est aut animus deliciarum egens.
Gaudes carminibus; carmina possumus
Donare et pretium dicere muneri.

s. 21/26 (PieśFrag 6, 44): T á k z e w i e l e – ‘tyle samo’; zob. np. ModrzBaz 112v: *przeciwko największym nieprzyjaciolom nie miał więcej jedno dwá legiony, przydawszy do tego pomoc przyjacielską, których także wiele bywało, ábo trochę więcej – tu: ‘też nic’.*

s. 21/27–28 (PieśFrag 6, 45–46): w i é r s z e m o z d o b n y m i r y m y g ł á d k i é m i ... z m i s t r z m i p o r ó w n a m – *ozdobny* – ‘kunsztowny’; por. np. NiemObr *ktv*: *Nie szukaj w tym pisaniu ozdobnej wymowy, Boć prawdę z dawná mówią prościuchnemi słowy*; wyrażenia *wiersz ozdobny* w St. XVI poza tym brak; *gładki* – o pięknym języku, zob. np. BudNT dv: *Bo moje przedsięwzięcie nie to było ... żebych się z gładką albo z dworną polszczyzną miał popisować; porównać czym z kim – ‘dorównać komuś pod jakimś względem’*, zob. np. RejPs 104: *kto może porównać dobrocią z Tobą?*

s. 21/29 (PieśFrag 6, 47): p r z e c i w d ł u g i m l á t ó m s i e z á s t á w i ę – *zastawić się przeciw czemu* – ‘przeciwstawić się czemuś’, być może przenośnia utworzona na podstawie sensu ‘stanać do walki’, por. np. HistAl C8v: *ruszywszy wszystkie zastęp swój zastawił się przeciw Aleksandrowi* albo ‘sprzeciwić się, stawiać opór’, zob. np. ModrzBaz 24: *jeśli co Rzeczypospolitej szkodliwego być widzą, áby się przeciw temu zastawili; długie lata* – tu ‘niszczący upływ czasu’, podobny sens tego wyrażenia, por. RejZwierc 236: *Wszystko prozność tego świata, Wszystko skążą długie lata.*

s. 21/29–32 (PieśFrag 6, 47–50): T é m i j a p r z e c i w d ł u g i m l á t ó m s i e z á s t á w i ę ... B ę d z i e w i e k p o z n y w i e d z i a ł i p o n á s z y m s c h o d z i e – por. Hor. *Carm.* IV 8, 11–15:

Gaudes carminibus; carmina possumus
Donare, et pretium dicere muneri.

Non incisa notis marmora publicis,
Per quae spiritus et vita redit bonis
Post mortem ducibus.

Por. też KochEl. III 7, 65–68. s. 21/30–31 (PieśFrag 6, 48–49): z á c h ę c i ą c n y c h b o g i ń i m i ę t w é w y b á w i ę Z n i e p á m i ę c i n i e s z c z ę s n ę j – ‘jeśli zacne boginie

będą życzliwe, ocalę twoje imię od zapomnienia’; *chęć* – ‘życzliwość’, zob. np. RybGęśli D4: *Bom zawsze znaki Czul ku sobie chęci twej*; wyrażenie przyimkowe *za chęcią* rzadkie, por. np. SkarJedn 382: *za których [królów katolickich] chęcią i nabożeństwem wiele by się ... sprawić mogło*; *boginie* – w odniesieniu do Muz, zob. np. Mącz 107c: Erato, una Musarum, *Jedną z dziewięciu bogiń*; u Kochanowskiego, np. KochPam 80: *ná łásce bogiń, áby [rymy moje] trwały*, KochMuza 26: *Do tego mi pomożcie, o boginie święte*, po Kochanowskim WitosiŁut A2v: *Boginiom pięknych rymow*; sformułowania *wybauwić z niepamięci* (‘ocalić od zapomnienia’) i *niepamięć nieszczęsna* nienotowane poza tym w Śl. XVI.

s. 21/32 (PieśFrag 6, 50): Będzie wiek pozny wiedział i po naszym schodzie – *wiek pozny* – ‘przyszłość’; zob. u późniejszego autora KlonŻal D4v: [Phoebus] *Zálecił poznym wiekom Janá cnego*, a także KochMuza 25: *A co mi zá żywota ujmie czas dzisiejszy, To po śmierci nágradzi z lichwą wiek pozniejszy*; *po naszym schodzie* – ‘po naszej śmierci’, por. w podobnym użyciu Mącz 135b: *Żużem ciężki od starości, już mi ná schodzie*.

s. 21/33 (PieśFrag 6, 51): Nie była wiecznie gładka sławna pání oná – ‘owa sławna pani [Helena] nie była wiecznie piękna’; *gładka* – ‘urodziwa, piękna’; zob. np. GliczKsiąż P7: *Nie bez przyczyny tedy Sálomon kaže sie wiarowac gładkiej białejgłowy*.

s. 21/34 (PieśFrag 6, 52): *mocna Trojá z gruntu wywróconá* – *mocny* – ‘trudny do zdobycia w walce’, może ‘potężny, uzbrojony, ufortyfikowany’; por. np. HistRzym 33: *uciekłem do jednego mocnego miásta, w którym był zamek mocny; z gruntu wywrócić* – ‘zrównać z ziemią, zburzyć do fundamentów, zniszczyć doszczętnie’, zob. np. BielKron 298v: *przyciągnąwszy do Rzymá z gruntu go wywrócili*.

s. 22/1 (PieśFrag 6, 53): w szóstym dziesiątym lecie – ‘w wieku sześćdziesięciu lat’ lub ‘w sześćdziesiątym roku życia’; liczebnika *szóstydziesiąty* kartoteka Śl. XVI poza tym nie notuje; jest to rzadki, lecz produktywny typ słowotwórczy liczebników porządkowych, zob. np. RejPos 141v: *piątydziesiąty*.

s. 22/2 (PieśFrag 6, 54): *trwogi* – ‘grozy spowodowanej wojną’; zob. np. Prot A3: *Gdy groził nieprzyjaciel, nie czekałem trwogi*.

s. 22/3 (PieśFrag 6, 55): *wiek łákomy* – *łákomy* – częsta przenośnia w sensie ‘wszystko pochłaniający’ (podobnie jak łac. *edax*), np. RejZwierc 71v: *Tej więc łakomej ziemi oddasz moje kości*; u Kochanowskiego poza tym *śmierć łakoma* (KochPs 73, 153), *łakoma woda* (KochPieś 11); podobne wyrażenie zob. np. GórnTroas 31: *Czas łakomy nas poźrze i zágubi*.

Na temat „żarłocznego” czasu zob. Ov. *Met.* XV, 234–236:

Tempus edax rerum tuque, invidiosa vetustas,
Omnia destruitis vitiatque dentibus aevi
Paulatim lenta consumitis omnia morte.

s. 22/4 (PieśFrag 6, 56): *życzliwy poéta nágradził* – ‘zadośćuczynił’, zob. np., ModrzBaz 120v: *co się zá winą bądź czasu, bądź ludzi zstáło, mogłoby się pospolitym [= wspólnym] wszystkich stánow zezwoleniem nágradzić*.

Chodzi o Homera, który opiewał Helenę w *Iliadzie* i *Odysei*.

s. 22/5–6 (PieśFrag 6, 57–58): *Za co, nie wiem przécz go Bóg ślepoty nie zbáwił* *Poniewáż Stezychorá o wzrok był przypráwił* – ‘dziwne, że Bóg nie odebrał mu [= Homerowi] ślepoty, skoro Stezychorowi odebrał wzrok’, *précz* – ‘dlaczego’; zob. np. RejPos 1 marg: *Tu jest náuka, précz sie Pan nász w ták pokornym stánie okazác raczy; zbawíc czego* – ‘pozbawić’, zarówno w sensie negatywnym, por. utarte zwroty *zbawíc gardla* ‘uśmiercić’ (np. RejJóz M3v), *zdrowia* (np. HistRzym 31), *żywota* (np. BierEz L2), jak i pozytywnym, zob. np. RejKup Dd: *Że ty zbawisz każdej troski; poniewáz* – ‘skoro przecież’; zob. np. CzechRozm

267v: *Coż jest ná przekázie, áby ci nie mieli być wodą ponurzeni, ponieważ ducha wzięli jáko i my?; przyprawić o coś – ‘odebrać jakąś cenną wartość’, zob. np. w RejPos 50: ktorzy ją [starcy Zuzanne] chcieli przyprawić i o gárdło [= życie] i o poczcziwość [= dobre imię] jej.*

Stezychor – poeta grecki (645–560 p.ne.), twórca liryki chóralnej. Platon (*Phaedr.* 243a–b) mówi, że Stezychoros utracił wzrok za to, że ganił Helenę. Gdy napisał pieśń odwołującą bluźnierstwa, *Palinodię*, odzyskał wzrok. Z utworu ganiącego Helenę zachował się niewielki fragment, por. Stesich. 10 (Page PMG). Por. też odwołanie pieśni Stesich. 15 (192). Por. Hor. *Epod.* 17, 42–44:

Infamis Helenae Castor offensus vice
Fraterque magni Castoris victi prece
Adempta vati reddidere lumina.

Por. też Pomponius Porphyrio, *Commentum in Horati Epodos* 17, pr 42: Stesichorum aiunt excaecatam esse, quod infamia carmina in Helenam fecisset. Deinde oraculo admonitum palinodiam fecisse, id est contrario carmine eam laudasse et lumina recepissee.

s. 22/7 (PieśFrag 6, 59): tęż istą śmiał gánić rymem – ‘rzeczony, wiadomy’; zob. np. Mącz 339c: Quatuorviri, *Niejąka zwierchność á urząd w Rzymie, ná którym czterej mężowie byli wysadzeni, Urząd á dostojność tych istych; ganić* – ‘krytykować, wyrażać się źle publicznie o kimś’, zob. np. Mącz 69a: *Aristarchus, Grammátyk tego imienia, który Homerusowe księgi ganił, rym – ‘wiersz’, zob. Cn. Th.: Improprie rym dicitur quilibet versus poeticus vel poema. W materiałach Sł. XVI ponad 100 poświadczeń tego znaczenia (zwykle w liczbie mnogiej), w tym znaczna część z tekstów Kochanowskiego.*

s. 22/8 (PieśFrag 6, 60): piórem osobliwym – ‘osobnym utworem’ (zob. wyżej); pióro jest tu metonią twórczości literackiej; *osobliwy* – ‘osobny’, por. np. Leop Ez 43/22: *wieżmiesz cielca ... i spalisz go na miejscu osobliwym.*

s. 22/10 (PieśFrag 6, 62): co jest godno chwały – ‘co zasługuje na pochwałę’; *chwała* – ‘chwalenie, pochwała’, zob. BibRadz Act 16 arg: *Páwł nie dba o chwałę niewiasty wieszczej; godny a. godzien chwały* – bardzo częste wyrażenie, zob. np. GórnDworz Aa2: *nieprzyjacielem jest pan Bojánowski białyngłotwam, gdyż to w nich gáni, co jest chwały wielkiej godno.*

s. 22/11 (PieśFrag 6, 63): Bo nie ledá Bóg jáko swych dárów rozdawa – ‘gdyż Bóg nie rozdaje swych darów byle jak [= przypadkowo]’; partykuła *leda* z zaimkiem dopuszczała możliwość wstawienia innego wyrazu między człony połączenia, w Sł. XVI notowane są poza tym tylko przykłady z wstawionym przymkiem lub częścią *się*, zob. FalZioł V 73v: *iż to powietrze, które pierwej było zakażone, nie leda sie jako po wtore skazi* oraz inne przykłady s.v. *leda; nie leda jako* – ‘niełatwo, nie bez przemyślenia’, zob. np. KrowObr 50v marg: *Antychrystá nie ledá jáko poznać*, SkarKazSej 700a: *Á ták nie ladá jáko do stáwienia praw przystępujcie; darów* – forma dopełniacza zależna od zaprzeczonego zaimka, zob. Ap 9, tyt. i komentarz.

s. 22/12 (PieśFrag 6, 64): Tému łaskáwszy, komu co nád ludzi dawa – ‘jest łaskawszy dla tego, któremu daje więcej niż innym ludziom’; *dać co nad kogo (co)* – por. FalZioł IV 2d: *Baran jest wodz trzody owiec, á przeto natura jemu moc dała nad insze owce.*

s. 22/13 (PieśFrag 6, 65): tusz dobrze ... sobie – ‘bądź dobrej myśli, miej nadzieję’, zob. np. Diar 21: *jako się wiele wszyckiego złego ... namnożyło, że sobie już trudno dobrze tuszyc możemy.*

s. 22/14 (PieśFrag 6, 66) Z twoich dárów znác, że Bóg jest łaskáwym tobie – por. B. Castiglione, *Il cortegiano*, IV 57: *dico che da Dio nasce la bellezza*, zob. Z. Głombiowska, *W poszukiwaniu znaczeń*, s. 183.

s. 22/15–17 (PieśFrag 6, 67–69): jáko ozdobe i pięknośc szácuje, Ten czyn niezmiernego światá okázuje Ták pięknie zbudowány – właściwy szyk: Ten czyn (stworzenie tak pięknie zbudowanego świata) okazuje, jak (Bóg) szácuje ozdobe

i piękność; *ozdoba* – to samo lub prawie to samo co ‘piękność’, por. GórnDworz L16: [wszystkie rzeczy] *mają taką piękność w sobie i ozdobę, iż rozum człowieczy nic piękniejszego wymyślić sobie nie może; szacować* – ‘wysoko cenić’, por. Cn. Th.: *Ważę sobie co ábo kogo, považam, mam zacz: Aestimo aliquid magni; czyn* – ‘dzieło (boskie), to, co stworzone’, w tym znaczeniu w St. XVI przykłady tylko z Kochanowskiego i autorów późniejszych, zob. np. KochPs 11: *Twój czyn jest niebo; czyn świata* – ‘świat jako dzieło’, podobna konstrukcja KochPs 154: *Czynu bowiem naszego [= nas jako dzieła boskiego] samże świadomy; zbudowany* – metaforyka budowlana częsta w odniesieniu do stworzenia świata przez Boga, zob. np. WróbiŻoł 88/12: *Tyś zbudował okrąg ziemię*, także KochPieś 71: *Tyś niebo zbudował*.

s. 22/17–18 (PieśFrag 6, 69–71): *Kto sklepowi temu, Nadobnemi gwiazdami ślicznie sádzonému Nádziwować sie może – sklep* – ‘sklepienie’, zob. np. GórnDworz L16–L16v: *Filary kształtowane trzymają ná sobie w kościech wysokie sklepy*; w odniesieniu do sklepienia niebieskiego, zob. np. BudBib 4. Esdr 16/60: *Ktory rozpostarł niebo jáko sklep* oraz u późniejszego autora GrabowSet T3: *Pojrzyj po sklepie i kręgu przejrzystym*; por. też w szerszym kontekście KochPs 26: *Jest kto krom Bogá ... Żeby ... umiał Ten sklep zázwieść nieustánowiony, Złotemi zewsząd gwiazdami nátkniony; nadobne gwiazdy* – St. XVI nie notuje poza tym tego wyrażenia; *sadzony* – ‘wysadzany, ozdobiony klejnotami’, zob. np. StryjWjazd Cv: *Czapká ná nim książęca ... z aksamitu, sádzona ná krzyż klejnotami*, podobnie KochPieś 72 (dalszy ciąg cytatu przytoczonego wyżej w komentarzu do 22/17): *I złotemi gwiazdami ślicznieś uháftował*, zob. też wyrażenie inspirowane językiem Kochanowskiego WitosŁut A6: *niebá, piękniemi sádzone gwiazdami; nadziwować się* – ‘nadziwić się, nasycić się podziwianiem’.

s. 22/17–32 (PieśFrag 6, 69–86): *Kto sklepowi temu ... Leci obrzym udátny pędem niewściágnionym* – por. Ps. 19, 6 (18, 6–7): *et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo exultavit ut gigans ad currendam viam suam; a summo caeli egressio eius et occurus eius usque ad summum eius; nec est, qui se abscondat a calore eius*.

Por. też *Georgii Buchanani Paraphrasis Psalmorum Davidis Poetica*, Ps 19, 21–32:

Quis nocte clara lumine flammeo
Semper micantes non stupeat globos,
Aut mane castris prodeuntem
Cum rutilo videt axe solem?

Sive ille Eois fluctibus exerit
Vultus decoros, sponsus uti novus
Auro refulgens, gemmeaque
Tempora conspicuus corona.

Seu quum fugacem praecipitans diem
Curru citato tempora dividit,
Artusque viresque impetumque
Centimano similis giganti.

Por. także parafrazę tego psalmu pióra Kochanowskiego (Ps 19, 17–24):

Stąd wdzięczne światło na wszytek świat daje
Ogień słoneczny, który kiedy wstaje
Jako z łożnice nowy oblubieniec,
Niosąc na głowie świetny złoty wieniec.

Według J. Mańkowskiego układ wersów w tej pieśni jest zaburzony (inaczej niż w tekście psalmu i w parafrazie Kochanowskiego porównania z olbrzymem i z oblubieńcem zostały rozdzielone). Mógł więc zostać w przekazie drukowanym zmieniony w sposób odbiegający od autorskiego zamysłu (np. z powodu źle odczytanego zapisu w kolumnach). Badacz proponuje koniunkturę umożliwiającą czytanie tekstu w innym porządku (w. 78, 85–88, 79–84, 89) w wyniku czego możemy otrzymać spójną całość (*Elementy platońskie ...*, s. 285–287). Możliwe są jednak również odmienne opracowania autorskie tego samego motywu (wzoru), a pieśń mogła pozostawać w formie do pewnego stopnia „roboczej”.

s. 22/19–20 (PieśFrag 6, 71–72): *nocoświétnégo Miesiącé ábo słońcá niesprácowánégo Nápátrzył sie do woléj – nocoświétny – ‘świecący w nocy’, jedyny przykład tego przymiotnika w Śl. XVI, neologizm utworzony przez Kochanowskiego z kategorii epitetów złożonych, właściwych np. poezji homeryckiej, występujących również w łacinie, np. *noctivigila, noctiluca; niespracowany – ‘nigdy nie zmęczony pracą, niez mordowany’, w materiałach Śl. XVI oprócz tego tylko przykład z tekstu słownikowego Volck 210 jako odpowiednik łac. indefessus.**

s. 22/21–22 (PieśFrag 6, 73–74): *lubo ... Lubo ... biég podáje – lubo ... lubo – ‘czy ... czy ...’, zob. np. ReszList 191: lubo kto z Lutrem, lubo z konfessyją augszpurgską lubo z noremberską ... trzyma; podawać – ‘kierować’, w tym znaczeniu tylko u Kochanowskiego, zob. KochPs 113: *Sen, troski widząc, indziej skrzydła podáje* [= kieruje się gdzie indziej].*

s. 22/23–24 (PieśFrag 6, 75–76): *Táki więc z swéj łóźnice nowy oblubieniec Wychodzi – taki więc – wyrażenie to często rozpoczyna u Kochanowskiego rozbudowany człon porównania odnoszący się do poprzedzającej części tekstu (tu do słońca), por. też KochTr 14 i KochPs 22; *nowy oblubieniec – ‘nowożeniec’, wyrażenie notowane w Śl. XVI, zob. GrochKal 12 (tekst wyraźnie inspirowany poezją Kochanowskiego): *W jakiej tesknicy małżonką pocziwa Po nowym swoim oblubieńcu bywa; łóźnica – ‘sypialnia’, także o sypialni nowożeńców zob. np. Mącz 252c: *Nuptiales faces, Láne świece, z któremi prowadzą do łóźnice; w odniesieniu do słońca, zob. KochPs 26: *wstáje, Jáko z łóźnice nowy oblubieniec, Niosąc ná głowie świętmy złoty wieniec.*****

s. 22/24–25 (PieśFrag 6, 76–77): *ná nim złoty płaszcz i złoty wieniec Perłami przeplátány, goré znákomity – przeplátany – ‘przetykany, wysadzany’; zob. np. SkarŻyw 491: *Z tego wszystko urobić kazał Mojżesz infule z złotą blachą ... z drogiemi kámiénmi przeplataną; goré – od gorzeć – ‘błyszczyć, jaśnieć’; znaczenie zanotowane w Śl. XVI tylko u Kochanowskiego, żaden z pozostałych przykładów nie odnosi się jednak do blasku klejnotów; *znakomity – ‘widoczny’, zob. PieśFrag 1, 17 i komentarz, tu: ‘z dala widoczny’, może też ‘wspaniały’.***

s. 22/26 (PieśFrag 6, 78): *dar ... niepospolity – niepospolity – ‘wyróżniający się’ albo ‘niezwykle cenny’, por. np. BielKron 414v: *Cesarz zásié darował obu krolu po złotogłowie niepospolitym; wyrażenie *dar niepospolity, zob. SienLekAndr a2v: *iż W. P. M. tákowym, ácz podłym, ále niepospolitym dárem gárdzić nie bédziesz raczył.****

s. 22/27 (PieśFrag 6, 79): *o z d o b y – ‘piękna’; por. PieśFrag 6, 67 i komentarz.*

s. 22/28 (PieśFrag 6, 80): *o s z ł á c h c i ł d z i w n é m i s p o s o b y – oszlachcił – ‘uświetnił, ozdobił’, zob. np. TarDuch C8v: *Jeżu, którys tenże Kościół wielebniemi świętościami jako oblubieniec ochédożoną zaponami oszlachcił; *dziwnemi sposoby – ‘na różne zadziwiające sposoby’.***

s. 22/29–30 (PieśFrag 6, 81–82): *k r y s z t a ł o w é m i R z é k á m i – ‘rzekami o przejrzystych wodach’; por. np. RejWiz 142: *Z niego bieży potoczek jáko kryształowy.**

s. 22/31–32 (PieśFrag 6, 83–84): *w p o ł y j á [ziemię] przepasał morzem urównánym, Prosto jákoby pásem śróbrem okowánym – *przepasał ziemię morzem – w materiałach Śl. XVI brak podobnych przenośni; *morze urównane – zapewne dlatego, że po-***

wierzchnia morza, nawet wzburzonego, jest równa, płaska w porównaniu do sfaldowanej, górzyszej ziemi (zgodnie z etymologią i sensem łac. *aequor*); być może przywołanie obrazu morza, które zawsze zachowuje miarę wód, pomimo że wpływają do niego liczne rzeki, por. KochPieś 72: *Zá twoim rozkazaniem w brzegách morze stoi A zamierzonych gránic przeskoczyć sie boi*, zob. także w łacińskiej KochEl IV 3, 24–26: *certis finibus Oceanum Numquam exundantem, licet omnia flumina in illum Undique inexhaustis prona ferantur aquis*; por. T. Bieńkowski, *Wiedza przyrodnicza w Polsce w wieku XVI*, Wrocław 1985, s. 150: „Morze urównane to oczywiście morze nie wylewające się, nie przekraczające swych granic”; *prosto jakoby* – częsty sposób wprowadzania porównań, zob. np. RejZwierc 63: *Á są tácy pánowie prosto jáko ony szkápy, co je pięknie ubiorá, á po málej chwili ázci im áz do krwie boki wybodá*.

s. 22/33–23/2 (PieśFrag 6, 85–88): *Táki przede wszystkim polem rozmierzonym Leci obrzym udátny pędem niewściagnionym. Tego ná krésie czeka álbo trynóg drogi, Álbo ... bawól złotorogi-taki* – zob. PieśFrag 6, 75 i komentarz, tu przedmiotem porównania jest słońce z w. 72; *rozmierzony* – ‘wyodrębniony, oddzielony’; wyrażenie: *rozmierzony(-e) plac, pole* ‘miejsce pojedynku, zawodów’; zob. KochMon 31: *Już w rozmierzonym placu przeciw sobie stojá, Gniewając sie i broniá potrzásając swojá*; tu *pole rozmierzone* – ‘tor wyścigów’; *obrzym* – ‘olbrzym, potężny mężczyzna’, być może ‘heros, półbóg’, jak nazywano zwycięzców igrzysk greckich; biblijnym źródłem tego porównania jest Psalm 19; w tekście Wulgaty jest *gigans*, w Septuagincie γίγας, a w tekście hebrajskim גִּימָוֹן (‘bohater, siłacz’); *udatny* – ‘piękny, przystojny’; *niewściagniony* – ‘niepowstrzymany, nie dający się powstrzymać’, przykłady w Śl. XVI tylko z Kochanowskiego, np. KochJez D3v: *strumień niewściagniony*; *kres* – ‘meta’, zob. np. BierEz L4 (w bajce o wyścigach zająca z żółciem): *żółw ... drzewiej nie odpoczynął, Áże więc ná kres stanął*; *trynóg* – ‘trójnóg’, w Śl. XVI poza tym tylko postać *trznóg*, np. Mącz 465b; *bawól złotorogi* – ‘bawól o pozłacanych rogach’; zob. także KochPs 101: *wól złotorogi*, u autora późniejszego PudlFr 74: *złotorogi Jelén*; również KochPs 27: *Nie jest tak prędki obrzym niewściagniony, Kiedy do kresu przed wszystkiemi bieży, Gdzie dar zwyciężcy obiecány leży*.

s. 23/3 (PieśFrag 6, 89): *To tákié, co widzimy* – ‘to jest to, co widzimy’; *taki* – wskaźnik zdań rozwijających.

s. 23/3 (PieśFrag 6, 89–90): *Cóz, gdzie naszé oczy Dosiąc nie mogą – cóż – ‘a cóż dopiero, a tym bardziej’, zob. np. BielKron 77v: áni Cię niebiosa i ziemiá w sprawach mogą ogárnąć, á cóż ten dom, którym zbudował?*

s. 23/4 (PieśFrag 6, 90): *Gdzie Myśl, która niebem toczy* – *Mysł* – określenie Boga wzięte z filozofii starożytnej, zob. np. BielŻyw 135: *Co jest Bog? Odpisał [filozof Sekundus]: Nieśmiertelna Mysł, RejWiz 119: Bo Bog jest tak można Mysł, że go nic nie ruszy, Lecz on przedsię zawždy wie tu o káżdzej duszy*, zob. też KochFr 39: *Wieczna Mysłi, ktoráś jest dáléj niż od wieká; niebem toczyć* – zwrot związany z wyobrażeniem obracających się sfer niebieskich, por. RejWiz148v: *Á iż to niebo nie ma, kto by im [= nim] obracał (marg) Kto niebo toczy*.

s. 23/5 (PieśFrag 6, 91): *Gdzie sámá piękność świeci i kształty wszech rzeczy* – zdanie przydawkowe nawiązujące do *niebem* z wersu poprzedniego, a więc *gdzie* – ‘w którym’; *kształty* – tu idee, uważane przez platończyków za prawzory – istniejące w umyśle Boga idealne formy poszczególnych elementów stworzenia. Według Filona z Aleksandrii idee postrzegania zmysłowego tworzy Bóg przez swój jaśniejący i promieniujący Logos.

s. 23/6 (PieśFrag 6, 92) – *m dły rozum człowieczy* – *mdły* – dosłownie ‘słaby’, tu pod względem umysłowym ‘niedoskonały, niepojętny’, zob. np. RejPos 337v: *jako laskawy á dobrotliwy ociec [uczy] mdłego á słabo rozumiejącego synaczká swego; mdły rozum* – wyrażenie notowane, zob. np. RejWiz 119 marg: *Rozum mdły w słabym cieie*.

s. 23/7 (PieśFrag 6, 93): *Dar Boży tedy gładkość á dar známienity* – *dar boży* – bardzo częste wyrażenie, zob. np. MurzHistO4v: *ufanié w miłosierdziu bożym jest dar boży*;

znamienity – ‘wielki’, ‘wspaniały’, ‘dobry’, ‘godny uwagi’, por. połączenia typu: *znamienita nauka* (GliczKsiąż N6), *znamienite dobrodziejstwo* (RejPosRozpr c), *znamienita sława* (StryjWjaz Av), *znamienity dekret* (WujJudConf 111), *znamienity szafir* (RejWiz 126), zob. też w podobnym połączeniu GliczKsiąż Cv: *Jáko wielki á známienity dar á skarb rodzicy w stadle małżeńskim od Pána Bogá ... posiadája, gdy je Pan Bog ... płodem opatrzy.*

s. 23/8 (PieśFrag 6, 94): Bo jeśli go [daru] Ten nie da, zinađ nienábyty – ‘jeśli Bóg nie udzieli tego daru, jest on niemożliwy do osiągnięcia innym sposobem’, *nienabyty* w tym znaczeniu (‘nieosiągalny’) – brak w Sł. XVI innych przykładów; *zinađ* – dosłownie ‘skądinađ’, por. np. RejZwierc 246: *pewnie jáko [= jakoś] swych spraw zinađ dokonają* oraz w podobnym zwrocie RejKup r8: *Zinađ rady nabywamy; całość* por. KochDz 107: *Głádkość Bóg dáje, á kto bez niéj sie urodzi, By nabárziéj pracował, bez niéj tákiéż schodzi.*

s. 23/9–10 (PieśFrag 6, 95–96): Jáko są inszé rzeczy, których człowiek może Z á swym stárániém dostać tu nic nie pomoże – ‘o ile inne rzeczy można zdobyć własnym wysiłkiem, o tyle nie da się w ten sposób zdobyć urody’; *dostać* – ‘zdobyc’; *tu nic nie pomoże* – tu [w przypadku urody] nie ma żadnego innego sposobu.

Pieśń 7

W utworze zwraca uwagę budowa stroficzna oraz refren, które wskazują na jego pieśniowy charakter. Podobną budową charakteryzują się też inne utwory Kochanowskiego, np. KochFr III 82. W wierszu pojawiają się motywy typowe dla poezji miłosnej, a zwłaszcza dla elegii rzymskiej: motyw skargi (*querela*) oraz topos nieczulej dziewczyny (*saeva, dura puella*). Poeta stawia siebie w roli odrzuconego kochanka (*amator exclusus*), eksponując swoją osobę i przedstawiając własną sytuację jako wyjątkową. W elegii Owidiusza (*Am. I 6*), będącej odmianą pieśni pod zamkniętymi drzwiami (*paraklausithyron*), podobnie jak w wierszu Kochanowskiego, pojawia się refren (*versus intercalaris*). Być może wprowadzenie refrenu w tej pieśni ma związek z obecnością *versus intercalaris* w antycznych stylizacjach magicznych zaklęć miłosnych (zwłaszcza Theoc. II i Verg. *Ecl. VIII 68*). Związek taki w odniesieniu również do Ov. *Am. I 6* widzi Wilfried Stroh (*Die römische Liebeslegie als verbende Dichtung*, Amsterdam 1971, s. 151). Motyw nieodwzajemnionej miłości pojawia się też w elegiach Kochanowskiego, zob. np. KochEl I 6, 43–48, II 2, 25–33 oraz III 3, 1–28.

s. 23/12 (PieśFrag 7, 1): B o d a j c i z ł é d n i – ‘oby ci się nie powiodło, oby przyszedł na ciebie zły czas’; *bodaj* – ‘niechby, oby’; *zły* – ‘niepomyślny, przynoszący nieszczęście’, *złe dni* – wyrażenie dość częste, złorzeczenia w tej postaci Sł. XVI poza tym nie notuje.

s. 23/13 (PieśFrag 7, 2): B y c h s i e c z u ł , m ó g ł c i b y c h j u ż p o d z i é k o w á ć – ‘gdybym trzeźwo oceniał sytuację, mógłbym odejść od ciebie wcześniej’; *czuć się* – ‘być przytomnym, przy zdrowych zmysłach’, występuje w tym znaczeniu głównie z przeczeniem, zob. np. BibRadz Gen 19/33: *ále on nie czuł, kiedy się ukládá, i kiedy wstátá* (marg) *Nie ták go wino zmorzýło, jáko Pan Bog go tym zaráził, iż się nie czuł, podziékováć* – ‘odejść’, zob. np. StryjKron 672: *doczesnemu świátu podziékováł rychło po Wielkiej Nocy*, także KochPieś 26: *niewdziécznému pánu tudziéż podziékováć.*

s. 23/14 (PieśFrag 7, 3): B i á d á z m n i e n á c i é , t o m i g ł o w é p s u j e s z – *biada* w funkcji wykrzyknika ma składnię z celownikami, zob. Sł. XVI s.v. znaczenie 1a, natomiast przykładów składni *na kogo* poza tym brak; *na cię* – ‘z twojego powodu’; *głowę psować* – ‘martwić się, dręczyć’, zwrot utarty, zob. np. RejKup f4v: *A ty mi przedsię frasujesz, A prawie mi głowę psujesz.*

Ubolewanie i narzekanie na kochankę lub kochanka należy do stałych motywów poezji miłosnej. Topos *miser amator* i zwrot *me miserum* (lub *me miseram*) często obecny jest w wyrażaniu cierpienia miłosnego, np. Catull. 76, 19, Ov. *Am.* I 1, 25 i I 4, 59, II 5, 8, III 11, 44, Ov. *Epist.* V 149, XIX 65, 121 i 187, a zwłaszcza Prop. I 1, 1: *Cynthia prima suis miserum me cepit ocellis; to mi głowę psujesz* – por. Catull. 75, 1: *Huc est mens deducta tua, mea Lesbia, culpa.*

s. 23/15 (PieśFrag 7, 4): *Inaczej nie wiem, jeno mię cząrujesz – inaczej nie wiem, jeno ...* – fraza idiomatyczna w znaczeniu ‘nie mam innego wyjaśnienia (wiedzy), niż to, że ...’, zob. np. LibLeg 11/136: *Będa li mówić, iż mają pewną sprawę [= wiadomość], iż to ludzie byli z państw naszych, powiesz, iż inaczej nie wiesz, jedno iż Moskwa [= ludzie z Moskwy] była; czarować – ‘rzucić na kogoś czary, uroki’, tu o czarach miłosnych, por. LibMal 1544/85v: powiada, iż Włoskowi onej prosiła, aby Filipa krawczyka czarowała, aby ją miłował.*

Motyw czarów, postacie słynnych czarodziejek Kirke i Medei oraz wzmianki o magii stale obecne były w antycznej poezji miłosnej. Do najślawniejszych utworów, w których dziewczyna chce za pomocą magii zdobyć miłość ukochanego, należy sielanka II Teokryta. Aluzje do stosowania przez kochanków czarów miłosnych jako swoiste *remedium amoris*, które nie zawsze są jednak skuteczne, odnaleźć można też w rzymskiej poezji miłosnej; różne konteksty zastosowania magii zob. Tibull. I 2, 41–64; I 8, 23: *Quid queror heu misero carmen nocuisse, quid herbas?* Por. też Tibull. II 3, 13 i II 4, 55–60, Prop. I 5, 6, I 1, 19–24, III 6, 25–26: *non me moribus illa, sed herbis improba vicit; Staminea rhombi ducitur ille rota.* Zob. też Ov. *Rem.* 249–290. W innym miejscu Owidiusz wyraża przypuszczenie, że czary przyczyniły się do impotencji, *Am.* III 7, 27–36.

Motyw czarów miłosnych pojawia się w innych utworach Kochanowskiego, zob. np. KochPieś I 15, 15–16 wraz z komentarzem II w: J. Kochanowski, *Dzieła wszystkie. Pieśni*, s. 360, gdzie odniesienia do elegii rzymskiej i renesansowej oraz do KochEl I 1, 43–44 oraz KochEl I 14, 21. O bezskutecznym sięganiu po czarodziejskie zioła, por. PieśFrag 11, 15–20.

s. 23/16 (PieśFrag 7, 5): *Przypatrując się twój cudnej postawie – patrząc na twą urodziwą postać; cudny – ‘piękny, urodziwy’, bez elementu ekspresywnego właściwego temu przymiotnikowi w dzisiejszej polszczyźnie, zob. np. GliczKsiąż Q2: dziewczka cudna choć uboga wszakże ma niemáło posagu, gdy cnotę ma; postawa – ‘postać, wygląd’, zob. np. CzechEp 38: Dlatego Duch św. przyjął postawę gołębic.*

s. 23/17 (PieśFrag 7, 6): *Drugi by przysiągł, iż eś mu już prawie – drugi – ‘kto inny’, zob. np. BierEz Q4v: który zdradza bliźniego, Będzie zdrádzon od drugiego; struktura składniowa być komu jak jest rzadka, zob. Mącz 315b: Ty sam wiesz, jákom ci od tego czasu uprzejmie byłá; być komu prawie – prawdopodobnie ‘być szczerym, życzliwym wobec kogoś’, w Sł. XVI poza tym przykładem tylko jedno takie użycie, PudIFr 62: *Chocia sercá nie widzisz, lecz znasz [= poznasz] po postawie, Żem ci jest nie obłudnie, ále owszem prawie;* znaczenie ‘być przychylnym, skłaniać się ku komuś’ może sugerować cytat z *Szachów* (KochSz C2): *Ale co wiedzieć, komu serce prawie.**

s. 23/20–21 (PieśFrag 7, 9–10): *Nie obiecujesz áni téż odmawiasz, Jeno mię słowy próznemi zábawiasz – strategia miłosna, jaką jest zwodzenie, opisywana była przez autorów starożytnych, np. Theoc. VI 17: καὶ φεύγει φιλέοντα καὶ οὐ φιλέοντα διώκει,* por. też Ter. *Eun.* 812–813: *novi ingenium mulierum: Nolunt ubi velis, ubi nolis cupiunt ultro.* Podobnie zwraca się do zwodzącej go dziewczyny Prop. II 22b, 43–44: *Aut si es dura, nega; sive es non dura, venito! Quid iuvat, heu, nullo pondere verba loqui?* Fragment ten parafrazuje Kochanowski we fraszce I 16 (*Na nieodpowiedną*):

Odmów, jeślić nie po myśli; daj, masz li dać wołą;
Słuchając słów niepotrzebnych aż mię uszy bołą.

Zob. też Mart. II 25, 1: Das numquam, semper promittis, Galla, roganti. Si semper fallis, iam rogo, Galla, nega. Por. Petrar. *Son.* 133, 7–8: da voi sola procede, e parvi un gioco, Il sole e 'l foco e 'l vento ond'io son tale, *Son.* 134, 6: né per suo mi riten né scioglie il laccio.

s. 23/21 (PieśFrag 7, 10): Jenó mię słowy próznými zábawiasz – ‘zajmujesz mnie tylko rozmową o błahych sprawach, słowami, z których nic nie wynika’; *prozny* – ‘mało ważny, lekki, daremny’; *prözne słowa* – wyrażenie potwierdzone w kartotece Sł. XVI, zob. np. SkarŻyw 4: *áby, odrzuciwszy obmowy, i mátaćtwá, i źárty, i prozne słowa, ku sławie bożej i budowaniu bliźnego ustá się násze otwarzáły; zabawiac* – ‘zajmować czyjś czas’, również nieważnymi sprawami, zob. np. SkarŻyw 227: *siostr rzeczámi światá tego nie zábawiaj*.

s. 23/24 (PieśFrag 7, 13): Wszystko sie boisz, áno ... – *wszytko* – ‘ciagle, zawsze’, zob. Ap 17, 3 i komentarz; *ano* – ‘ale, a tymczasem’, zob. np. KromRozm I B2: *Mnimalem, iżebym z krześcijáninem mowiał, áno z luteranem*.

s. 23/24 (PieśFrag 7, 13): Wszystko sie boisz, áno nie masz kogo – por. Ov. *Am.* I 6, 30: in media pace quid arma times?

s. 23/25 (PieśFrag 7, 14): Nie káżdyc kása, co to pátrza srogo – zapisane jako przysłowie w N. ks. przysł. s.v. kása a c nr 3; w tej postaci powtórzone tylko w tekście z 1894 r., licznie egzemplifikowany jest natomiast wariant: *Nie każdy kása, co wąsem wstrząsa*, z pierwszym zapisem z Cn. Th.

s. 23/28 (PieśFrag 7, 17): Mam z sobą więcéj niż dosyc kłopotá – ‘mam więcej trosk niż trzeba’ – *więcej niż dosyc* – ‘ponad miarę’, w materiałach Sł. XVI brak innych przykładów tego wyrażenia.

s. 23/29 (PieśFrag 7, 18): wszystko mi sie zda, że ciągnę kotá – *wszytko* ‘ciagle’ – zob. Ap 17, 3 i komentarz; *zda się* – ‘zdaje się, wydaje się’, zob. np. RejPs 84v: *ták mi sie zda, że też mieszkam jáko między lwy; ciągnąć kota* – ‘ośmieszać się, być pośmiewiskiem, dać z siebie robić głupiego’, zob. BielSat D3: *Ostrzegajże sie mężu, byś nie ciągnął kotá*; KochSob 59/13 (3, 17); zwrot ten pochodzi od złośliwego żartu, na który nabierano naiwnych (mieli oni rzekomo przeciągnąć kota przez rzeke, tymczasem podstępnie wciągani byli do wody), por. J. Krzyżanowski, *Mądrzej głowie dość dwie słowie. Trzy centurie przysłów polskich*, Warszawa 1960, s. 242 i n., tam fragment z RejRozm 398 z dokładnym opisem żartu.

Wyrażenie w sensie przysłowiowym tłumaczy Knapiusz: *Ciągnie kota*, peculiare dictum hoc Polonorum in eum, qui putat se serium et egregium aliquid agere, cum interim ab aliis ludatur et irrideatur. Cn. Ad. 77. Knapiusz uważa to przysłowie za ekwiwalent frazy *Szydzą z niego* i porównuje do Horacjańskiego *Vertentur haec seria ludo* (właśc. *vertere seria ludo*, Hor. *Ars* 226); zestawia też z apologiem o przewoźniku, który cumując łódkę, sądzi, że przyciąga do niej skałę.

s. 24/1 (PieśFrag 7, 21): Nie karmże mię już tą nádziejá – *nie karm nadzieją* – ‘nie zwódź, nie ludź mnie’, zwrot notowany, zob. Mącz 447c: *detinere inani spe, ná pięknych słówkach więźbić, nádziejá kogo karmić*.

s. 24/1–2 (PieśFrag 7, 21–22): Nie karmże mię już tą nádziejá dáléj, Ráczéj mi powiédź: „Mój miły, nie száléj!” – por. pointę w Mart. II 25: Si semper fallis, iam rogo, Galla, nega. Por. KochEl III 3, 24: Ne me tam longa perde, puella, mora.

Pieśń 8

W pieśni zawarta jest skarga na zły los zniewolonej bohaterki, którą jest nieprzedstawiona z imienia Hermione, córka Menelaosa i Heleny. Według tradycji Homeryckiej (*Od.* IV 4–9) Hermione poślubiła syna Achillea Neoptolemosa (Pyrrusa). Według innej tradycji wywodzącej się z tra-

gedii greckiej (np. Eurip. *Andr.* 891–1085 i *Orest.* 1653–1659) córka Menelaosa i Heleny była wcześniej zaręczona z Orestesem, synem Agamemnona, a Neoptolemos miał pojąć ją za żonę zgodnie z wolą króla Sparty. W fabule Eurypidesa Hermiona kocha Neoptolemosa bez pamięci, jest zazdrosna o brankę-Andromachę, która urodziła mu syna, i oskarża ją o czary, które sprawiły, że nie może dać mężowi potomka. Neoptolemos, udawszy się do Delf po radę, zostaje zabity za przyczyną Orestesa.

Owidiusz w VIII elegii z cyklu *Epistulae (Heroides)* – choć autorstwo Owidiusza jest obecnie kwestionowane przez niektórych badaczy (por. Peter E. Knox, *The Heroides: Elgiac Voices*, w: *Brill's Companion to Ovid*, ed. B.W. Boyd, Leiden 2002, s. 117–139) – w której wprowadzona Hermione kieruje list do Orestesa i prosi o uwolnienie, wykorzystał nie tyle wersję Eurypidesa, co być może zaginioną dziś tragedię Sofoklesa *Hermiona*, której akcję znamy fragmentarycznie dzięki dwóm dawnym komentarzom do *Odyssei (Scholia vetera in Odysseam*, w: *Iliadis Fragmenta antiquissima cum picturis, item Scholia vetera ad Odysseam ...*, ed. Angelo Mai, Milano 1819 i Eustathius, *Commentarii ad Homeri Odysseam*, ed. G. Stallbaum, Leipzig 1825–1826). W tej tragedii tytułowa bohaterka nienawidzi Neoptolemosa. Przywiódłszy ją do Argos, małżonek udaje się do Delf z zamiarem zrabowania i spalenia świątyni Apollina. Tam zostaje zabity, a mężem Hermiony staje się jej kuzyn Orestes, poprzednio jej przyrzeczony. Za tą tradycją podąża Kochanowski w swej pieśni i nawiązuje do tej elegii. W innym utworze zawartym w zbiorze pieśni (zob. KochPieś I 17) Kochanowski we wstępnej strofie w podobny sposób wprowadza postać zrozpaczonej bohaterki, po czym pojawia się monolog złożony z motywów zawartych w elegii pierwszej ze zbioru *Heroides Owidiusza* (list Penelopy do Odyszeusza). Na imitację *Heroid* zwraca uwagę Z. Szmydtowa, *Owidiuszowe nuty w „Sobótce”*, s. 62–63. Kochanowski dokonuje tu zmiany kompozycji gatunkowej – mamy do czynienia z przetworzeniem konwencji listu poetyckiego w formę pieśni lirycznej, popularnej w XVI w. niewieściej kwereli. Naśladowanie *Heroid* krzyżuje się tu z tradycją dwornej czy ludowej średniowiecznej pieśni lirycznej, zwłaszcza takiej, której podmiotem jest kobieta, np. *chansons de malmariée*. W komentowanej pieśni dają się zauważyć ponadto pewne podobieństwa do utworu *Vulgaris cantio* humanisty niemieckiego Henryka Bebela. Nie można też wykluczyć inspiracji Kochanowskiego tradycją popularnych pieśni polskich śpiewanych w XVI w.; pośród takich utworów wymienia czarnoleski poeta we *Fraszkach* (I 86) jedną kwerelę, *Rada bym śmierci, by już przyszła na mię*; imitacja *Heroidy* VIII pióra Kochanowskiego jest również ułożona jedenastozgłoskowcem. Pieśń omawia Brahmer, nawiązując do motywu skargi w literaturze włoskiej i starofrancuskiej przelomu XIV i XV w., zob. M. Brahmer, *Petrarkizm*, s. 72–75 i 187–189. Zob. też E. Buszewicz, *Klasyk dla Sarmatów ...*, s. 132–149.

s. 24/6–12 (PieśFrag 8, 1–6): *Kiedy sie ráné zápálájá zorzá ... I pocznie z płáczem nárzékáć w té słowá* – por. podobną konstrukcję utworu i wprowadzenie narratora w prologu do powstałej znacznie wcześniej (1507–1508) łańciskiej elegii *Vulgaris cantio* Henryka Bebela, nawiązującej w incipicie do niemieckiej pieśni ludowej *Ich stund an einen Morgen*. Wraz z innymi tekstami Bebela była ona wielokrotnie przedrukowywana (zob. *Facietiarum Heinrici Bebelii ... libri tres ... Vulgaris cantio Ich stund an einem Morgen*, Bernae in Helvetiis: per Samuelem Apiarium 1550, s. 300):

Tempore quo coniunx Tithonum mane reliquit,
 Occulto steteram conditus ipse loco.
 Hic illam audivi miseranda voce querelam,
 Qua flet amatoris pulchra puella abitum.

s. 24/6 (PieśFrag 8, 1): Kiedy sie ráné zápalájá zorzá – ‘o brzasku’; rany – ‘wczesny, poranny’; zorza – liczba mnoga od rzeczownika rodzaju nijakiego (to) *zorze*; wyrażenie *rana zorza* (a. *zarza*) w materiałach Śl. XVI notowane tylko na podstawie innych tekstów Kochanowskiego i z późniejszego autora, SzarzRyt A2: *Ale ty zarzą już nam nástáń rána*, por. KochFr 56 i KochPieś 56.

s. 24/7 (PieśFrag 8, 2): dzień z wielkiégo wystépuje morzá – por. podobne sformułowanie PieśFrag 6, 36 i komentarz, zob. również KochFr 56: *gdzie jáсны dzień wychodzi z morzá; wielkie morze* – niezbyt częste, choć notowane wyrażenie, zob. np. BiblRadz Dan 7/2: *á oto cztery wíátry niebieskie walczyły nád morzem wielkiem* [Vulg. in mari magno].

Por. Ov. *Epist.* 8, 105: *altus equis Titan radiantibus instat*. Podobne obrazy świtu w poezji łacińskiej, np. Catull. 63, 39–40: *sed ubi oris aurei Sol radiantibus oculis Lustravit aethera album*. Por. Verg. *Aen.* IV 129 i XI 1: *Oceanum interea surgens Aurora reliquit*, IV 584–585 i IX 459–460: *Et iam prima novo spargebat lumine terras Tithoni croceum linquens Aurora cubile*. Por. też Ov. *Am.* I 13, 1–2: *Iam super oceanum venit a seniore marito Flava, pruinosa quae vehit axe diem*.

s. 24/10 (PieśFrag 8, 5): Podjąwszy rękę – ‘podniósłszy rękę’, zwrot utarty, por. np. RejKup f8: *fuż czart siedzi, podjął rękę*.

s. 24/11 (PieśFrag 8, 6): pocznie z płaczem nárzekác w té słowá – ‘zacznie głośno się skarżyć, lamentować’, zob. np. BierEz G4v: *Dopiero práwíe jął plákác, Włosy tárgájác nárzekác*.

s. 24/12–13 (PieśFrag 8, 7–8): Tákžem ja bárzo ... Tákžem ja wiele szczęściu przewinílá – *także* – wprowadza pytanie retoryczne ‘czyż tak?’, por. F. Karpiński, *Zabawki wierszem i prozą*, Warszawa 1790, 1, 84: *Także to złośliwy nad cnotą weźmie górę?*; *wiele* – ‘bardzo’, zob. np. CzechRozm 136: *sámym sobie wiele szkodzą; szczęście* – ‘los’, zob. np. RejJóz M3v: *Dziwnie zawždy ... szczęście go trapilo*.

Zob. Ov. *Epist.* 8, 87–88: *quae mea caelestis iniuria fecit iniquos, Quodve mihi miserae sidus obesse querar?*

s. 24/13–14 (PieśFrag 8, 9–10): temu gwóli być, niebogá, muszę, Który jáko grzech mierzi moję duszę – ‘muszę być uległa temu, który budzi we mnie wstręt’ – *być komu g woli* – o kobiecie ‘współżyć lub ulegać seksualnie’, zob. np. BiałKat 371: *Gdyż ty nie chcesz mnie k woli, jestci ná to miéсце insza, która mi powolna będzie; jeśli zoná nie chce, niechaj kucharká przyjdzie*, zob. także KochZuz A5: *Często od was izráelskie dziewki to cirpiáły, Á przed stráchem i bojáźnią odmawíác nie śmiáły. Ále corká cnego Judy k woli wam nie bylá; nieboga* – ‘nieszczęsnica’, wyraz podkreślający subiektywną ocenę emocjonalną i będący często, jak w tym przypadku, dopowiedzeniem do niewyrazonego podmiotu, por. BierEz L: *Mrowká przysztlá, áby piłá, W stok (= potok) sie, niebogá, wvólíłá; jako grzech* – takiego porównania w Śl. XVI poza tym nie zanotowano; *mierzić* – ‘wzbudzać wstręt, nienawiść’, zob. np. BibRadz II 27b marg: *Okázác chciał [Jezus], jáko go mierzą ci wszyscy, którzy się zwierchowóną okazáłością odymáją; moję duszę* – ‘mnie’, zob. PieśFrag 5, 48 i komentarz.

Jest to swobodna przeróbka Ov. *Epist.* 8, 3–4: *Pyrrhus Achillides, animosus imagine patris, Inclusam contra iusque piumque tenet*.

s. 24/17 (PieśFrag 8, 12): A ten ... Przed którym nie mam milszégo człowieká – ‘Tymczasem ten [lamentuje w oddaleniu], który jest mi najmilszy’, taki i podobny typ struktury składniowej częsty w ówczesnej polszczyźnie, por. np. LubPs aa5: *Gdyż żadnej wdzięczniejszej rzeczy sobie nád nie* [sprawiedliwości boże] *nie mam; miły* – ‘ukochany’, najczęstsze ze znaczeń tego przymiotnika, zob. np. BierEz M: *o ktore [dziecko] nie dbáto, Potym zá namilsze miáło*.

s. 24/17 (PieśFrag 8, 12): Przed którym nie mam milszégo człowieká – por. Ov. *Epist.* 8, 101: *Pars haec una mihi, coniunx bene cessit*.

s. 24/18 (PieśFrag 8, 13): przywodzą poniewoln é sł ó w á – *przywo dzić* – tu prawdo- podobnie ‘przypominać’, zob. np. RejWiz A6: *jáko mu rozwo dzi krotkość św iatá, omylnóść żywo tá, i in e mu rzeczy przywo dząc*, zob. także zwrot *przywo dzić na pamięć* (np. RejPos 299); *poniewolny* – ‘wymuszony, niedobrowolny’, zob. np. WerKaz 280: *Iż małżeństwo ma być dobro wolne, á nie poniewolne*.

s. 24/19 (PieśFrag 8, 14): nie zwa l á ł á g ł ó w á – ‘nie zgadzał się, nie zezwalał rozum’, zob. np. HistLan C4v: *oná z chęcią ná wszystko zwo l i ł á*.

s. 24/20 (PieśFrag 8, 15): Á ono by ł o lepi éj sercá py t á ć – *a ono* – ‘a tymczasem’, zob. np. MurzNT Matth 7/4: *jako rzeczesz bratu swemu: „Dajci, wyjmę trzaskę z oka twógo”, a ono trám w oku twojem; serca py t á ć* – zwrot w materiałach Śl. XVI nienotowany u innych autorów.

s. 24/21 (PieśFrag 8, 16): sł ó w sie prózno chwy t á ć – ‘nie ma sensu powoływać się na słowa’ tj. na wypowiedzianą przysięgę, por. np. SarnUzn F7: *Tego miejscá* [w Piśmie św.] *chytá sie przeciwník*; zwrot *sł ó w (ek)* (i częściej *za sł ó wka*) *się chwy t á ć* licznie poza tym potwierdzony w innym znaczeniu, zob. np. WujNT 92: *sł ó w ek się chwy t á jąc sámę rzecz opuszczacie*.

s. 24/23 (PieśFrag 8, 18): Ręce mó g ł zwi é z á ć – ‘uniemożliwić działanie, ubezwłasno- wolnić’, zob. np. GórnRozm C2: *Aleście wy zwi á z á li krolowi ręce, iż was od domowego nieprzyjaciela bronić nie może*.

s. 24/24 (PieśFrag 8, 19): ludzkie sprá wy – *sprawy* – ‘czyny, działania’, zob. PieśFrag 8, 3 i komentarz; *ludzkie sprawy* – bardzo częste wyrażenie, zob. np. RejPs 22: *záwždy mié mierzyły niesuszne sprá wy ludzkie*.

s. 24/25 (PieśFrag 8, 20): kto krzyw, á kto prá wy – ‘kto winien, a kto niewinien’; *krzyw* w tym znaczeniu, zob. np. RejJóz O4: *Mnie nic w tym nie winujcie, boście sami krzywi*; *prawy* – zob. np. RejJóz N5: *Aż mi sie z czasem szusnie z tego [podejrzenia] wyprawicie, A gdy poznam was prawe, laskę mą poznacie*.

s. 24/28 (PieśFrag 8, 23): Jednę ż mam wolnoś ć w swéj ciężkiej niewoli – *ktoś ma wolnoś ć* – ‘wolno komuś’, zwrot utarty, zob. np. KromRozm I H2: *iż człowiek ma wolnoś ć złego álbo dobrego náślá dowáć i poniecháć*; *ciężka niewola* – częste wyrażenie, zob. np. BialKat 128v: *synowie twoi ... w niewoli ciężkiej są*.

s. 24/28–29 (PieśFrag 8, 23–24): Jednę ż mam wolnoś ć w swéj ciężkiej nie- woli, Że sie wżdy mogę náplá ká ć do woli – por. Ov. *Epist.* 8, 61: *flere licet certe; flendo diffundimus iram*.

s. 24/30 (PieśFrag 8, 25): z e w s z á d – ‘pod każdym względem’, zob. np. RejJóz C6: *Ktore [szczęście] mié snadz za me złości tak zewszá d opuścilo*.

s. 24/31 (PieśFrag 8, 26): Wszystko mi z á r á z, c o m mi á ł á, p o b r á ł o – ‘zabrało mi za jednym razem wszystko, co miałam’; *zaráz* – ‘od razu, równocześnie’, zob. np. SkarJedn 91: *Jednego dnia męczeństwo ucierpieli, áby z á r á z obá dwá do Chrystusá przyszli*.

s. 25/1 (PieśFrag 8, 27): Ojczyzny nie mam, mátkim ostrá d á ł á – *ojczyz- na* – ‘majątek rodzinny’, zob. np. OrzQuin G3: *żywi mié Pan Bóg chudá ojczyzná moją z żonką i dziećkami moimi*; *ostrá d á ć* – ‘stracić’, por. RejPos 224: *nic nie jest płatno człowiekowi nędznemu, by wszystkie bogá ctwá i królestwá pozyskał tego św iatá, á ostrá d á ł ... królestwá niebieskiego*.

Kochanowski tylko w bardzo oszczędnym skrócie przedstawia dramat rozstania Hermio- ny z Heleną, który w heroidzie Owidiusza jest jednym z najsilniej nacechowanych emocjonalnie wspomnień autorki listu, por. Ov. *Epist.* 8, 79–80: *Ipsa ego non longos etiam tunc scissa capillos Clamabam: „Sine me, me sine, mater, abis?”*.

s. 25/2 (PieśFrag 8, 28): Sá m á m sie w ręce okrutné dost á ł á – *dostać się w ręce* – zwrot utarty, u innych autorów częściej w kontekście majątku i posiadłości, zob. np. MycPrz I B2: *páństwo Wáclá wowi w ręce sie dostało*; *okrutne ręce* – częste wyrażenie metonimiczne w znaczeniu

‘okrutny człowiek’, zob. np. LubPs I3: *Który zawszy wyrzywasz człęką niewinnego z srogich rąk nieprzyjaciół jego.*

s. 25/3 (PieśFrag 8, 29): potkać – ‘spotkać’

s. 25/5–6 (PieśFrag 8, 31–32): Czasem bych rádą ... ná lepszą sie postawę zdobyłá – ‘niekiedy chciałabym zdobyć się na udawanie radości’ (ukrycie smutku); *postawa* – ‘wygląd’, zob. PieśFrag 7, 5 i komentarz, tu: ‘wyraz twarzy’, odzwierciedlający (niekiedy fałszywie) nastrój, uczucie itp.’, zob. np. RejPos 166v: *ukazując po sobie postawę nabożeństwa i pobożności, á w sercu przedsię dyjabeł; zdobyć się na co* – ‘osiągnąć coś’, por. SkarŻyw 248: *wzgárdziwszy náuki ... ná żywot się swiętołbliwy zdobywać chciał.*

s. 25/8 (PieśFrag 8, 34): Trzeźwi w pijánych spráwy nie ugodzi – *trzeźwi* – N sg N. ks. przysł. s.v. *trzeźwy* nr 7 notuje przysłowie *Trzeźwy z pijanym się nie zgodzi* z pierwszym zapisem z początków XVII w., tu prawdopodobnie w innym znaczeniu ‘trzeźwy nie potrafi się zachować tak jak pijany’; *sprawy* – ‘czyny, działania’, zob. PieśFrag 3, 3 i komentarz; *ugodzi* – ‘utrafi, uda mu się’, zob. np. LubPs N2: *w to nikt nie ugodzi, By sie od grobu odkupić.*

s. 25/9–10 (PieśFrag 8, 35–36): I mnie, nieszczęsną, łzy moje wydają, Któré mi z oczu płynąć nie przestają – Ov. *Epist.* 8, 61–64:

flendo diffundimus iram,
Perque sinum lacrimae fluminis instar eunt.
Has solas habeo semper semperque profundo;
Ument incultae fonte perenne genae.

Zob. też Ov. *Epist.* 8, 109: *lacrimis oculi funguntur obortis.*

s. 25/13 (PieśFrag 8, 39): o co stoi – ‘na czym mu zależy’, zob. np. BierEz N4v: *by jeden wszystko miał, O przyjaźń by drugich nie stał.*

s. 25/15 (PieśFrag 8, 41): Wszakóż sie k temu ząwsze będę ználá – ‘będę podtrzymywać swoje zdanie, obstawać przy tym’, być może też ‘będę przyznawać się do tego’, por. RejJóz D4: *com powiedała, Ja sie k temu będę znała.*

s. 25/16 (PieśFrag 8, 42): Mił mi nie będzie, bych dziś umrzeć miałá – ‘nie pokocham go nawet pod groźbą natychmiastowej śmierci’; *być mił komu* – ‘być kochanym’, bardzo częsty zwrot, stosunkowo rzadki jednak w odniesieniu do miłości kobiety i mężczyzny, por. HistRzym 14v: *ja sobie zezwalam [= wybieram], jenż [= który] mnie jest mił, bo miłość nie zależy ná bogáctwie; spójnik przyzwolony – by w funkcji ‘choćby’, zob. np. Murz NT 76: by też gardła dać, nie mają ná takową niezbożność przywalać.*

s. 25/17–20 (PieśFrag 8, 43–46): Á ty, mój brácie, wzorem stryjá twégo ... Miłość przy tobie nieomylna stoi – Ov. *Epist.* 8, 19–22:

Sit socer exemplo nuptae repetitor ademptae,
Cui pia militiae causa puella fuit!
Si socer ignavus vidua stertisset in aula,
Nupta foret Paridi mater, ut ante fuit.

Przytoczony fragment tekstu heroidy Owidiusza (*Heroides and Amores*, ed. T.E. Page, W.H.D. Rouse, London–New York 1914) w XVI w. był drukowany z różnymi wariantami, por. komentarze zawarte we współczesnych wydaniach krytycznych.

s. 25/18 (PieśFrag 8, 44): zelżenia – ‘pohańbienia’, zob. np. StryjKron 308: *imo [= oprócz] insze zelżenie swiętości, jeden łotr w chrzcilnicę náproszył [= oddał mocz].*

s. 25/19 (PieśFrag 8, 45): Uczyni, co twój krwi szlachetnej przystoi – ‘uczyni to, co jest właściwe dla twego szlachetnego pochodzenia, szlachetnego rodu’, *kwę* – ‘ród, pochodzenie’, *kwę szlachetna* – częste wyrażenie, por. np. HistRzym 21: *O możne książę, krwi ślachtetna*.

s. 25/20 (PieśFrag 8, 46): Miłość przy tobie nieomylna – personifikacja miłości nie jest rzadkim zabiegiem retorycznym w tekstach XVI w., por. GórnDworz L12: *aby tego błogosławieństwa, które miłość swym poddánym rozdawa, dostąpić nieli; nieomylny* – ‘niezachwiany, nie-wzruszony’, zob. np. RejZwierc 92v: *I [przyjacieli] pozna nieomylną státeczność [= stałość] w tobie; nieomylna miłość* – wyrażenie notowane, zob. np. RejPos 334v: *aby między nimi [wiernymi] zówżdy była wierna á nieomylna miłość*.

s. 25/21 (PieśFrag 8, 47): Jać albo zdrowia w tym frásunku zbęde – ‘albo stracę życie w tym zmartwieniu’, *zdrowie* – częste w zwrotach utartych określenie życia, zob. np. BierEz P2v: *Krzyczáta śmierci wzywájac: „Mnie pierwszej zbaw zdrowia mego, Ostaw mi mężá żywego”*; *zbyć* – ‘stracić’, zob. np. ModrzBaz 122: *stárostá, który by temu dosyć nie czynił, niechajby stárostwá zbył*.

s. 25/21–22 (PieśFrag 8, 47–48): Jać albo zdrowia w tym frásunku zbęde, Albo ná koniec twoją żoná będe – por. Ov. *Epist.* 8, 121–122: aut ego praemoriar primoque exstinguar in aevo, Aut ego Tantalidae Tantalís uxor ero!

Pieśń 9

Pieśń jest kunsztownym erotykiem z akrostychem Katarzyna Ian Wodinzka. Zob. Z. Hajkowski, *Akrostychy Jana Kochanowskiego ...*, s. 1–5. Na temat postaci Katarzyny z Kosińskich Ossolińskiej *primo voto* Wodyńskiej, *secundo voto* Kryskiej i jej nagrobka w kościele Dominikanów w Warszawie, zob. K. Gołąbek, M.A. Janicki, *Najdawniejsze inskrypcje nagrobne ...*, s. 36–42, K. Mikocka-Rachubowa, *Pomnik Katarzyny Ossolińskiej ...*, s. 73–90.

W wierszu zauważyć można przenikanie się różnych tradycji. W praktyce poezji miłosnej drugiej połowy XVI w. współistnieją obok tradycji klasycznej (zwłaszcza utworów Owidiusza, Tibullusa, Propercjusza) także tradycja nowolacińska i wernakularna, ze szczególnym uwzględnieniem *Rerum vulgarium fragmenta*, traktowanych jako elementy „intarsji poetyckiej”, por. metaforę Charlesa Fantazziego, *The Style of Quattrocento Latin Love Poetry*, „International Journal of the Classical Tradition” 3 (1996), s. 127–146. W utworze pojawiają się wobec tego motywy typowe dla pieśni miłosnych, przede wszystkim średniowiecznych i renesansowych. Pieśń jest pokrewna zarówno erotykom Petrarcki, jak i utworom madrygalistów włoskich. Zob. na ten temat m.in. M. Brahmer, *Petrarkizm ...*; A. Nowicka-Jeżowa, *Madrygaty staropolskie ...*, s. 46–48. Zestawienia fragmentów pieśni z sonetami Petrarcki i z wierszami włoskimi Piotra Bemba dokonał Stanisław Windakiewicz, *Erotyk Kochanowskiego ...*, s. 8–13.

s. 25/24 (PieśFrag 9,1): Kto mi wiary dáć nie chce, daj ją oku swému – zob. Petrar. *Son.* 247, 8: e chi no’ l crede, vengá egli a vedella.

s. 25/24 (PieśFrag 9,1): daj – jest formą rozkaznika 3. os. ‘niech da’.

s. 25/25 (PieśFrag 9, 2): Á przypátrz sie stworzeniu pilnie – *przypatrz się* – ‘niech się przypatrzy’; *pilnie* – ‘dokładnie, uważnie, bacznie’; *stworzenie* – ‘istota stworzona przez Boga’, zob. np. RejWiz 171: *Gdyż nas stworzył osobnie nád ine stworzenie*, także o człowieku, np. RejPs 142v: *Nikomú inemu nie należy od nas, gdyżzechmy stworzenie Twoje, cześć i chwála ... jedno Tobie, nasz miły Panie*.

s. 25/25–26 (PieśFrag 9, 2–3): *Á przypátrz sie stworzeniu pilnie ták piéknému; Táká jeszcze nie byłá z á dawného wieku – stwierdzenie, że ukochana przewyższa słynące z urody bohaterki żyjące w dawnych wiekach pojawia się w rzymskiej elegii miłosnej, zob. zwłaszcza Prop. I 4, 5–8:*

Tu licet Antiopae formam Nycteidos et tu
Spartanae referas laudibus Hermionae
Et quascumque tulit formosi temporis aetas,
Cynthia non illas nomen habere sinat.

Por. też Prop. I 19, 13–16:

Illic formosae veniant chorus heroinae,
Quas dedit Argivis Dardana praeda viris,
Quarum nulla tua fuerit mihi, Cynthia, forma
Gratior,

a także Prop. II 28, 29–30: *et tibi Maeonias omnis heroidas inter Primus erit nulla non tribuente locus. Dawanie wyrazu przekonaniu, że opiewana bohaterka góruje nieprzeciętną urodą nad wszystkimi kobietami, zarówno żyjącymi dawniej, jak i współcześnie, jest częstym motywem erotyków Petrarcki, zob. np. Son. 30, 18–19: Non fúr già mai veduti si begli occhi O ne la nostra etade o ne' prim'anni; Son. 350, 9–10: Non fu simil bellezza antica o nova, Né sarà, credo, Son. 354, 12–13: Forma par non fu mai dal di ch'Adamo Aperse li occhi in prima.*

s. 25/26 (PieśFrag 9, 3): *z á dawného wieku – dawny wiek – częste wyrażenie, np. RejWiz 152: iż z dawnego wieku To niebo posługuje nędznemu człowieku; za dawnego wieku – powinno znaczyć ‘w dawnych wiekach, czasach’, por. PaprPan Ccv: Mirus był człowiek mężny z á wieku dawnego, jednak występowanie w kontekście wyrazu jeszcze wskazywałoby, że chodzi o przeciąg czasu od dalekiej przeszłości do dnia dzisiejszego.*

s. 25/27 (PieśFrag 9, 4): *Á njołowi podobna bárziej niż człowieku – ‘podobna raczej do anioła niż do człowieka’; podobne porównanie pięknej kobiety do anioła notowane jest w literaturze wcześniejszej, zob. np. HistRzym 8: rozkwitnęła się jej twarz ták, iż była podobniejsza ku ánjółowi niżli ku człowieku.*

Motyw kobiety jako anioła (*donna angelicata*), który zstąpił z nieba, obecny już w średnio-wiecznej poezji dworskiej, został rozwinięty we włoskiej poezji miłosnej, zob. M. Brahmer, *Petrarkizm ...*, s. 41–43, gdzie odwołania m.in. do Petrarcki, zob. *Son. 90, 9–10: Non era l'andar suo cosa mortale, Ma d'angelica forma, Son. 352, 7: non come donna, ma com'angel sòle; Son. 106, 1–2: Nova angeletta sovra l'ale accorta Scese dal cielo in su la fresca riva, Son. 156, 1–2: I' vidi in terra angelici costumi E celesti bellezze al mondo sole, Son. 167, 4: chiara, soave, angelica, divina.*

Por. również podobną myśl zawartą w słowach Odyseusza, w których heros porównał Nauzykę do nieśmiertelnego bóstwa, Hom. *Od. VI 149–150:*

γουνουμαί σε, ἄνασσα: θεός vύ τις, ἢ βροτός ἔσσι;
εἰ μὲν τις θεός ἔσσι, τοῖ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν ...

(„Błagam cię, czyś jest bóstwem, czy panną śmiertelną! Jeśliś jedną z tych bogiń w niebiesiech udziałną...”, przeł. Lucjan Siemiński). Zob. też Verg. *Aen. I 327–329: O quam te memorem, virgo? Namque haud tibi vultus Mortalis, nec vox hominem sonat; o, dea certe An Phoebi soror? an nympharum sanguinis una?*

s. 25/28 (PieśFrag 9, 5): Raj t á m, gdzie on á siedzi á któr édy mija – porównanie miejsca pięknego lub szczęśliwego do raju znane wcześniejszym autorom, zob. np. RejJóz M2v: *z ziemie barzo obfitej, nie inak by z raju*, brak natomiast innego przykładu metafory związanej z obecnością ukochanej; *mijać* – ‘przechodzić obok, w pobliżu’, zob. np. BudBib Marc 2/14: *mijając ujrzał Lewiego ... siedzącego ná cle* (Vulg.: praetergrediens).

O motywie raju kojarzonym z miejscem przebywania kobiety-aniola, zob. M. Brahmer, *Petrarkizm ...*, s. 43–44, gdzie cytaty z utworów Dantego, Bemba, Michała Anioła, Ariosta. Por. też Petrar. *Son.* 126, 55: *costei per fermo nacque in paradiso!*, *Son.* 292, 5–7: *Le cresse chiome d’ór puro lucente, E ’l lampeggiar de l’angelico riso Che solean fare in terra un paradiso*. Por. ten sam motyw także u innych poetów włoskich, np. Angelo Poliziano, *Stanze* I 50: *Che ben parve s’aprisse un paradiso*. Na temat obecności motywu raju jako miejscu przebywania ukochanej w twórczości Lodovico Dolce, zob. Ronnie H. Terpening, *Lodovico Dolce, Renaissance Man of Letters*, Toronto 1997, s. 56.

s. 25/29 (PieśFrag 9, 6): Z á j é j stop á m i ro ż a w s t a w a i l e l i j a – stopa – ‘śląd nóg’, zob. np. RejZwierc 202v: *ukazał krolowi stopy, co omi wáleczni księza udeptáli; roża i lelija – szereg licznie poświadczony*, zob. np. OpecŻyw 3: *w jego ziemi zawsze są róże z lilią kwitnąć; wstawiać – ‘wyrastać’, por. GórntTroas 40: Jędne ziárno, choć málé, z czássem wzgóřę wstawa.*

Starożytni uznawali kwiaty, przede wszystkim róże, za atrybuty bogini miłości. Zob. np. Hes. *Th.* 194–195 (o Afrodycie):

Ἐκ δ’ ἔβη σιδοίη καλὴ θεός, ἄμφι δὲ ποίη
ποσοῖν ὑπο ῥαδινοῖσιν ἄέξετο·

(„wokół zaś trawa Rośnie spod stóp delikatnych”, przeł. J. Łanowski, s. 38). Lukrecjusz (I 6–8) podobnie mówi o bogini Wenus: *te, dea, te fugiunt venti, te nubila caeli Adventumque tuum, tibi suavis daedala tellus Summittit flores*.

W poezji starożytnej rozwinięty został motyw wzrastania kwiatów pod stopami pięknej kobiety. Zob. Claud. *Carm. min.* 30, 89–91: *Quacumque per herbam Reptares, fulgere rosae, Candentia nasci Lilia*. Por. też Pers. *Sat.* II 38: *quidquid calcaverit hic, rosa fiat*. Por. ten sam motyw u Petrarcki, zob. *Son.* 352, 6: *mover i pie’ fra l’erbe et le viole*, *Son.* 165, 1–4:

Come’l candido pie’ per l’erba fresca
i dolci passi honestamente move,
vertù che’ntorno i fiori apra et rinove,
de le tenere piante sue par ch’esca.

Por. również P. Bembo, kancona. XXI (XCI): *E fiorir l’erbe sotto le sue piante*. Obraz kwiatów wyrastających pod stopami Maryi idącej do Elżbiety znajdziemy w poemacie J. Sannazara *De partu Virginis* II 17–21:

Quaque pedes movet, hac casiam terra alma ministrat.
Pubentesque rosas, nec iam maestos hyacinthos
Narcissumque crocumque, et quicquid purpureum ver
Spirat hians, quicquid florum per gramina passim
Suggerit, immiscens varios natura colores.

Powiązane z boginią miłości róże i lilie często pojawiały się w poezji erotycznej, np. *Anacreonta* 51, 6–8:

ὄρα κὰν στεφάνοισιν
ὄπως πρέπει τὰ λευκὰ
ρόδοις κρίν' ἐμπλακέντα.

(„Popatrz, jak w wieńcach jaśnieje biała lilia spleciona z różami”). Por. też łaciński przekład utworu, którego autorem był Stephanus (Henri Estienne), *Anacreontis et aliorum lyricorum aliquot poetarum odae*, Parisii 1556, s. 116 oraz parafrazę Kochanowskiego KochFr III 82. Zob. też podobne wyrażenie w elegii Owidiusza, *Am.* II 5, 37: *quale rosae fulgent inter sua lilia mixtae*. Zestawienie róż z liliami obecne jest także w innych utworach Kochanowskiego, zob. np. KochPieś II 23, 2, KochSob 68/20–21 (11, 11–12), PieśFrag 11, 5–6.

s. 26/1 (PieśFrag 9, 7): J é j g w ó li – ‘dla niej’, por. SkarŻyw 573: *Tám w Pereum g woli jemu cesarz Otto zbudować klasztor kazał*; z celownikiem w szyku odwrotnym zob. np. LibLeg 8/132v: *aby Twoja Miłość nikomu g wolej myśli swej przeciwko wiarze świętej inak nie odmieniała*, KochPs 159: *Tym gwóli wodę lały twárdé krzemienie*.

s. 26/1 (PieśFrag 9, 7): J é j gwóli piękne drzewá dáją ciéń sowity – por. P. Bembo, kancona XXI (XCI): *Ogni ramo inchinarsi Del bosco intorno, e più frondoso farsi*.

s. 26/2 (PieśFrag 9, 8): á by ją letni ż é g ł o gi é n – ‘aby ją paliło gorące, letnie słońce’; *żec* – ‘palić’, *ogień* – metaforycznie ‘upał’, w Sł. XVI przykłady tylko z Kochanowskiego i z późniejszego autora, GrabowSet (zob. niżej), KochFr 125: *ziemiá spalona przez ogień słoneczny; letni ogień* – poza tym GrabowSet C2v: *Szukają ludzie ... posilenia, chłodu, By w letnich ogniach byli rátowani*.

s. 26/3 (PieśFrag 9, 9): myśl wspaniałą znosząc z ukłádnóścią – *wspaniała* – oznacza zespół pozytywnych cech osobistych takich jak: mądrość, odwaga, nieprzywiązywanie wagi do drobnych spraw codzienności; to słowo występuje tylko raz w twórczości Kochanowskiego; *myśl wspaniała* – wyrażenie utarte mające sens urzeczownikowionego przymiotnika (jak *harda myśl* – ‘hardość’), zob. np. GórnDworz D6: *dworzánin ten mój sercem męskim á wspaniałą myślą zówždy sie znácznie popisáć ma*, RejZwierc 232: *Myśl wspaniała zówždy w niebie, Máło pátrzy sáma siebie*; *znosić* – prawdopodobnie ‘łączyć’, w materiałach Sł. XVI odnotowano tylko jedno zbliżone użycie, SarnStat np. 4: *Bo rzeczy té, które były nie ták potrzebnie w státut námiészáné, uprzátnąłem i do Metryki ná koniec ksiąg zniósłem; ukłádnóść* – ‘uprzejmość, grzeczność w kontaktach z innymi ludźmi’, zob. np. RejZwierc 149: *Bo też zbytnia ukłádnóść, ácz jest pócciwá, ále człowiekú teź ná jáki urzád przelóženemu ma też być z rozumem utwáżona, áby sie ją [= nią] nie zelżył*.

Jest to nawiązanie do mającego źródło w filozofii neoplatońskiej renesansowego ideału kobiecy, której cnota dorównuje urodzie, zob. Petr. *Son.* 261, 6: *come è giunta honestà con leggiadria*. Motyw ten pojawia się w innych utworach Kochanowskiego, zob. KochFr I 13,1 i KochFr I 97, 7, KochPieś I 4, 9–12 i I 8, 5–8. Por. też KochEl III 6, 19–20.

s. 26/4 (PieśFrag 9, 10): niedobyte sercá zwycięża miłością – *niedobyty* – dosłownie ‘trudny do zdobycia’, w Sł. XVI brak drugiej przenośni o podobnym znaczeniu, brak też poza tym przykładem wyrażenia *niedobyte serce; zwyciężać miłością* – brak innych przykładów tego zwrotu w Sł. XVI.

s. 26/5–6 (PieśFrag 9, 11–12): Á człowiekiem ták władnie jáko słońce wonnym Náwrotém álbo mágnés żelázem nieskłónnym – ‘ma taką władzę nad człowiekiem, jak słońce nad pachnącym nawrotem (każąc mu się do niego zwracać) albo magnes nad twardym żelazem (przyciągając je)’; *nawrot* – roślina obracająca się za słońcem, w zielniku Falimirza (cap. 72) roślina o kwiatach rozchylających się pod wpływem słońca, odpowiednik łac. *eliotropum* (‘heliotrop’), zob. FalZioł 49: *Nawrot ziele Plinijus powiádá, iż w ten czas kwitnie, kiedy słońce bywá w znamięniu niebieskiem w Raku, á jako słońce idzie, tákież kwiat tego*

ziela za słońcem idzie rozkwitając się, a stądże po łacinie to ziele solsequium zową, jakoby naśladowujące słońca, ábowiem jako skoro słońce wznidzie, tak się też rozkwitnie, á jako rychło zajdzie słońce, á ono się też stulá; nieskłonny – ‘niepoddający się, oporny’, wyraz notowany w St. XVI poza tym tylko w tekstach słownikowych, BartBydġ s.v. inter f i c u s , Mącz s.v. cerv i c o s u s .

O właściwościach heliotropu pisali m.in. Varro *Rus.* 1,46 i Plin. *Nat. hist.* II 109 i XXII 57. Podobna myśl w poezji Bemba; zob. kancona 17 (Rime 73):

Farò, quasi fanciul, che teme e vole:
Come quel verde si rivolge al sole.
E lui sol cerca e riverisce ed ama

oraz Rime 38: io mi giro Pur sempre a voi, come elitropio al sole. Oba przykłady przytacza Brahmer, *Petrarkizm ...*, s. 65.

s. 26/6 (PieśFrag 9, 12): á l b o m á g n e s ż e l á z e m n i e s k ł o n n y m – por. Lucr. VI 906–1089 oraz Claud. *Carm. min.* 29. Na przyciąganie żelaza przez magnes powoływano się w rozmaitych analogiach; Marsilio Ficino przywołuje za Plotynem hermetyczną koncepcję „duszy świata”, która komunikuje się ze światem podksiężycowym przez racje załączkowe, odpowiadające formom rzeczy materialnych i zarządzające nimi, *De vita*, III 26: Itaque per rationes eiusmodi animam mundi facile se applicare materiis, quas formavit ab initio per easdem, quando magus vel sacerdos opportunis temporibus adhibuerit formas rerum rite collectas, quae rationem hanc aut illam proprie spectant, sicut magnes ferrum. O skale przyciągającej żelazo wspomina Petrarka, *Son.* 135, 17–18: [petra] che da natura Tragge a sé il ferro. Brahmer (*Petrarkizm ...*, s. 68) uważa tę analogię za bardzo żywotny „wytwór typowy średniowiecza” charakterystyczny dla bestiariuszy i lapidariuszy.

s. 26/7 (PieśFrag 9, 13): p o w i n i e n – ‘jest winien wdzięczność’, zob. np. RejPos 39: *Obaczże sie, komus więcej powinien, á wspomni sobie, od kogoś wzięte dobrodziejstwá wziął.*

s. 26/7–8 (PieśFrag 9, 13–14): W i e l e o c z ó m p o w i n i e n , o p á n i , k t o c i e b i e O g l á d a ł , á u c i e s z y ł t w y m p o j ź r z e n i e m s i e b i e – wzmianki o wzroku jako o najdoskonalszym ze zmysłów odnaleźć można u filozofów, zob. Plat. *Phaedr.* 250d: ὄψιν γὰρ ἡμῖν ὀφειτάτη τῶν διὰ τοῦ σώματος ἔρχεται αἰσθησέων (przekł. W. Witwickiego: „a najbystrzejszym ze zmysłów naszych cielesnych jest wzrok”). Zob. na ten temat Brahmer, *Petrarkizm ...*, 51–52 i 171–173, gdzie przytoczono również przykłady ze średniowiecznego traktatu *De amore libri tres* Andreasa Capellanusa oraz odniesienia do dzieła *Il cortegiano* Castiglione (tu między innymi teoria miłości intelektualnej, w której piękna doświadcza się głównie dzięki zmysłom „wyższym” – wzrokowi i słuchowi), do utworów Bemba, Ficina, a także do poezji Petrarki i petrarkistów. Rolę wzroku w ocenie urody podkreślali poeci rzymscy, por. np. Ov. *Epist.* XVII 125 (choć autorstwo tej heroidy jest nie do końca pewne): Contenta est oculis hominum mea forma probari, por. też Prop. III 24, 2: olim oculis nimium facta superba meis. Oczy są pierwszą „bramą miłości” (tak jak poznanie wzrokowe pierwszą częścią (stopniem) „sztuki miłości”); ważne jest też piękno oczu i spojrzenia oglądanej wybranki, tak ważne w poezji Petrarki. Platon w *Timajosie* (45 b–e) uważał, że oczy emitują swoisty ogień wzrokowy – promienie świetlne. Por. M. Hanusiewicz, *Pięć stopni miłości ...*, Warszawa 2004, s. 45–46. Apostrofa „o, pani” wskazuje na inspirację poezją dworską.

s. 26/8 (PieśFrag 9, 14): O g l á d a ł á u c i e s z y ł t w y m p o j ź r z e n i e m s i e b i e – ‘widział’ albo ‘ujrzał’ (czasownik dwuaspektowy), zob. np. w znaczeniu ‘ujrzeć’, BierEz G4: *Wszedysz k niemu do więzienia ... Á gdyż go smutnego oglądał, Táko go słowy pocieszał; uciészyl twym pojrzeniem siebie* – ‘doznał radości płynącej z twojego widoku’.

s. 26/9 (PieśFrag 9, 15): D á l s z e g o c z á s u m o ż e n i e z á m i e r z á ć – *dalszy czas* – częste wyrażenie, zob. np. Diar 22: *najwyższy już czas, abyś ... niezbożności z państw swych*

wykorzenił, czasu dalszego na to nie oczekiwając; czas zamierzać – por. np. RejPos 213 v: *I jáko wy śmiecie zamierzać czas miłosierdziu Páńskiemu*, u Kochanowskiego w innym znaczeniu – ‘oczekiwać w przyszłości’.

s. 26/11 (PieśFrag 9, 17): *stárodawné látá* – ‘starożytność’, wyrażenia tego poza tym Sł. XVI nie notuje, pojawia się natomiast jego wariant, *stare lata* w znaczeniu ‘przeszłość’, zob. np. SkarŻyw 130: *gdy jedni stáre látá, drudzy terażniejsze chwalili*.

s. 26/11–12 (PieśFrag 9, 17–18): *Niech sie wiécéj nie chłubią stárodawné látá, Z swoimi Helenámi* – Helena tak w starożytności, jak i w czasach późniejszych była powszechnie uważana za najpiękniejszą kobietę świata, por. np. Prop. II 3, 32: post Helenam haec terris forma secunda redit. O pięknym obliczu przewyższającym urodą Helenę zob. Hor. *Epod. XIV, 13–15* (do Mecenas): *ureris ipse miser Quodsi non pulcrior ignis Accendit obsessam Ilion Gaude sorte tua; Ps.Sen. Oct. 775: vincet vultus haec Tyndaridos*. Zob. też porównanie, które pojawia się w elegii renesansowego poety Giovanniego Pontana (*Parthenopeus* I 2, 6, w: Giovanni Gioviano Pontano, *Carmina, ecloghe, elegie, liriche*, Bari 1948, s. 66): *cedat Tyndaris ore tibi*.

s. 26/12 (PieśFrag 9, 18): *Z swoimi Helenámi* – częsta w tekstach XVI w. synekdocha, polegająca na użyciu liczby mnogiej imienia znanej postaci historycznej (zwłaszcza starożytnej) w znaczeniu grupy sławnych wodzów, filozofów itp., zob. np. RejZwierc 186v: *po drogach wszędy trzęsie się krew niewinnych Áblow* [= ludzi niewinnie zamordowanych]; *Heleny* – ‘kobiety słynące z piękności’.

s. 26/12–13 (PieśFrag 9, 18–19): *jest zá tego światá, Która gładkością wszystkie piérwszé tak minęła* – ‘jest w dzisiejszych czasach taka (kobieta), która tak bardzo wyprzedza urodą wszystkie poprzednie’; *za tego świata* – ‘w dzisiejszych czasach’; *jest ... która* – ‘jest taka, która ...’, bardzo częste w XVI w. zjawisko składniowe braku tzw. odpowiednika zespolenia (którym powinien być zaimek ten lub taki) przed członem zdania złożonego wprowadzonym zaimkiem względnym, zob. np. Mącz 232d: *Co zádzierzawasz, który [= tego, który] zostác nie chce?; piérwszy* – ‘dawny’, może też ‘starożytny’, por. BielSpr 62: *Wiele inych miewáli [Rzymianie] swym obyczajem máchín, które sie nam dziś nie przygodzą, á to przeto, iż óná spráwá piérwszych waleczników z czásém wieku przeszła; minác* – ‘przewyższyć, prześcignąć’, brak innych przykładów na to znaczenie w Sł. XVI.

s. 26/12–14 (PieśFrag 9, 18–20): *jest zá tego światá ... Áż i przyszym nádziejé ná wieki odjęła* – na temat wdzięku opiewanej bohaterki, która po wszystkie czasy przewyższa urodą pozostałe kobiety por. przypis do s. 24/25–26.

Por. też Petr. *Son.* 260, 5–8:

Non si pareggi a lei qual piú s’aprezza,
in qual ch’etade, in quai che strani lidi:
non chi recò con sua vaga bellezza
in Grecia affanni, in Troia ultimi stridi.

Przywołanie postaci greckiej piękności wskazuje na związek z fragmentem omawianym w poprzednim akapicie. Motyw górowania urodą adresatki utworu miłosnego pojawia się również w poezji Kochanowskiego, zob. KochEl I 6, 11–12: *Omnibus iis forma conferri Lydia digna est, Et potius vincat, quam superata cadat*. Por. też KochPieś 9/22 (I 8, 5): *Nie tylkoś nad inszé gładszą się urodziła*.

s. 26/14 (PieśFrag 9, 20): *nádziejé ná wieki odjęła* – ‘odebrała nadzieję’, *odjąc* w znaczeniu ‘odebrać’, zob. PieśFrag 10, 10 i komentarz, częste również w odniesieniu do wartości niematerialnych, zob. np. SkarJedn 303: *tám pokoju szukając, pokoju nie náleżli, chyba ten, ktorego im nikt odjąc nie mógl*, także kilkakrotnie w zwrocie *odjąc nadzieję*, zob. np. Leop Iob 19/10:

jakoby wytarganemu drzewu odjął nadzieję moję (Vulg. abstulit spem meam); *wieki* – ‘czas nieograniczony terminem, wieczność’.

Pieśń 10

Miłosna tematyka pieśni w połączeniu z motywami mitologicznymi przywodzi na myśl włoski madrygał. W pierwszej części utworu poeta nawiązuje do znanego mitu o sądzie Parysa, który uznał boginię Wenus za piękniejszą od Junony i Ateny, ofiarowując jej złote jabłko z napisem „dla najpiękniejszej”, które podrzuciła bogini niezgody Eris. Aluzje do sądu Parysa pojawiają się często w poezji erotycznej, obecne są także w dydaktyce miłosnej Owidiusza, por. *Ov. Ars* I 245–248, I 625–626, a także *Ov. Rem.* 709–714. Do sądu Parysa i zwycięstwa Wenery, które słusznie jej się należało, nawiązuje Kochanowski w elegii 4 z drugiej księgi. Zob. *KochEl* II 4, 3–4.

Początkowe litery kolejnych wersów tworzą akrostych: Jagnieška Kriska Ian. Prawidłowe odczytanie akrostychu wymaga korekty pierwszego słowa w w. 17, koniecznej też ze względów wersyfikacyjnych; zob. J. Pelc, *Jan Kochanowski. Szczyt renesansu ...*, s. 89. Na temat akrostychu zob. Z. Hajkowski, *Akrostychy Jana Kochanowskiego ...*, s. 1–5.

s. 26/17 (PieśFrag 10, 2): *t á k ż e d r u g i* – ‘taki sam’, zob. np. *PapRPan Ff2v: Ácz sławá o twym męstwie po wszem świeću słynie, Ále cie o rozumie táka druga minie.*

s. 26/18 (PieśFrag 10, 3): *g ł á d s z ą c z u j e* – ‘uświadamia sobie, wie o piękniejszej’, zob. np. *BielKron 230: musieli przyjąć artykuły, które ná nie włożono, zwłaszcza gdy czuli cesarzá blisko.*

s. 26/19–20 (PieśFrag 10, 4): *N o w y s ą d P a r y s g o t u j e* – ‘Parys obmyśla (przygotowuje) nowy sąd’; *g o t o w á c (c o)* – ‘przygotowywać, zamierzać, obmyślać’, zob. *LubPs aa6v; Záprawdę, gdym gotował świat, który jeszcze nie był stworzon ... tedy mi się żaden nie sprzeciwił.*

Por. motyw sądu Parysa w elegii Propercjusza. Zob. *Prop. II 2, 13–14: cedite iam, divae, quas pastor viderat olim Idaeis tunicas ponere verticibus!* Por. też ten sam motyw w *Carm. Bur.* 111, 1 (ed. G. Bernt, A. Hilka, O. Schumann, München 1979): *Cuius laus est singularis, Pro qua non curasset Paris Helenae consortium.* Por. też C. Celtis, *Ad Hasilinam insertum heroicum*, 17–18 (C. Celtis, *Quattuor libri amorum*, Norimbergae 1502): *Inferior non ipsa deae, cui munera fulva Obtulit in Phrygiis iuvenis notissimus arvis.*

s. 26/20–21 (PieśFrag 10, 5–6): *J á b ł k o z ł o t é p o ł o ż y ł á E r y c y n á* – ‘Erycyna [= Wenus] odłożyła złote jabłko (które otrzymała jako nagrodę dla najpiękniejszej)’; *j a b ł k o z ł o t e* – zob. *BielKron 21v: przez ony trzy dni chodziła każda z osobná do niego, áby jej przysądził j á b ł k o z ł o t e; p o ł o ż y ć* – ‘odłożyć’, zob. np. *ModrzBaz 64v: jeśli chcemy jáki dar ofiarować Bogu, á wspomnielibysmy brátá być od nas obráżonego, ábychmy p o ł o ż y w s z y n á c z ą s on dar ... szli p i r w e j d o b r á t á á p r z e j e d n á l i g o.*

Erycyna – przydomek Wenus pochodzący od góry Eryx na Sycylii, gdzie znajdowała się świątynia poświęcona bogini miłości. Przydomkiem tym posługiwali się poeci łacińscy, por. np. *Ca-tull.* 64, 72, *Hor. Carm.* I 2, 33, *Prop. III 13, 6*, *Ov. Am.* II 10, 11.

s. 26/22 (PieśFrag 10, 7): *t u s z s o b i e* – ‘myśl z nadzieją’, zob. np. *CzechRozm 165: Ále sobie ták tuzá Żydowie, iż jeszcze ma być miásto i k ó ś c i ó ł z b u d o w á n y, d o k t o r e g o p o t y m M e s y j a s z p r z y ć m a.*

s. 26/22–23 (PieśFrag 10, 7–8): *Śliczna dziewko, ták tuzs sobie: Kléjnot t e n n a l e ż y t o b i e* – porównania kochanki do bogiń antycznych odnaleźć można też w innych wierszach Kochanowskiego, np. *KochEl* I 6, 14–17.

s. 26/23 (PieśFrag 10, 8): Kléjnot – ‘nagroda za zwycięstwo w zawodach’, zob. np. Rej-Zwierz 129v: *czyj koń napirwej przybieży, ten bierze pirwszy klenot, drugi za nim bierze drugi klenot.*

s. 26/24 (PieśFrag 10, 9): żadna jeszcze nie wstała – ‘powstała, zaistniała’, por. RejPs 177v: *jedno sobie obrął pokolenie Judá, z ktorego już mieli wstać krolowie.*

s. 26/25 (PieśFrag 10, 10): odjąć – ‘odebrać’, zob. np. BielŻyw 130: *Nic sobie drogiego nie pokładaj, coć lotr [= rozbójnik] odjąc może.*

s. 26/26 (PieśFrag 10, 11): Równie taka – ‘taka sama’, zob. np. LeovPrzep A2v: *Rownie takie zácimienie było tak [= temu] sto i czterdzieści lat, i częstsze tak rownie,* RejZwierz 218: *Żáko wiátr pęcherz nádeły kołyszje, Ták rownie nászy hárdzi towarzysze.*

s. 26/26–27 (PieśFrag 10, 11–12): Równie taka ráno wschodzi Jutrzenká, gdy dzień nádechodzi – wschodząca Jutrzenka to częsty motyw epicki, od dzieł Homera począwszy. Porównanie oblubienicy do Jutrzenki obecne jest w Biblii, zob. Vulg. Cant 6, 9: *quae est ista, quae progreditur quasi aurora consurgens?* Por. też porównanie dziewczyny do Jutrzenki w elegii: Ov. *Am.* II 5, 35–36. Podobny obraz w *Carm. Bur.* 170, 2: *Consurgenti cernitur similis aurore, Irriganti climata matutino rore.* Zob. też *Carm. Bur.* 186, 1: *Nam velut aurora fiet tua forma decora.* Zestawienie z Jutrzenką wprowadza Godfrey de Vinsauf do swego kanonu piękności kobiecej, jakiego powinien przestrzegać poeta, por. *Poetria nova*, V, 576–577 (E. Faral, *Les arts poétiques du XIIe et XIIIe siècle*, Paris 1924, s. 214): *Aemula sit facies aurorae nec rubicundae, Nec nitidae; sed utroque simul neutroque colore.* Porównanie dziewczyny do Jutrzenki pojawia się również w poezji renesansowej, np. P. Ronsard, *Les Amours*, Paris 1553, s. 6: *Et cette joue à l’Aurore pareille (I 6);* Petrar. *Son.* 219, 9: *Così mi sveglia a salutar l’aurora.* Zob. też KochPieś 8/29–32 (I 7, 8–11):

Twoje nadobne lice jest podobne zarzy,
Która nad wielkim morzem rano się czerwieni,
A z nienagła ciemności nocne w światłość mieni;
Przed nią gwiazdy drobniejsze po jednej znikają
I tak już przyszej nocy nieznacznie czekają.

Zob. KochFr II 53,9: *Równalem często jej pęc ku rumianej zarzy.* Zob. też porównanie do Jutrzenki bogini Wenus w KochEl II 4, 7–8: *Purpureusque color niveo permistus in ore Aurorae facies exorientis erat.*

s. 26/28 (PieśFrag 10, 13): Służyc i hołdowác – ‘być jawnym wielbicielem’; sformułowania częste w konwencji liryki miłosnej, w której miłość określa się jako niewolę (por. KochPieś 5/6 i komentarz), zob. np. GórnDworz R3: *ktory, służąc jednej we fraucymyerze pánnie ...; hołdowác – dosłownie ‘składać hołd zwierzchnikowi lennemu’, zbliżone użycie przenośne por. BielKom D3v [mówi osoba dramatu, Pokusa, do anioła]: *Gdy tobie będę pánował, Á ty mnie będziesz hołdował.**

s. 26/28–27/4 (PieśFrag 10, 13–18): Służyc i hołdowác tobie ... Nié masz, jeno służę ze mnie – w ostatnich słowach pieśni dostrzec można typowy dla rzymskiej elegii miłosnej motyw *servitium amoris*. Por. najnowsze opracowanie na ten temat Laurel Fulkerson, *Servitium Amoris. The Interplay of Dominance, Gender and Poetry*, w: *The Cambridge Companion to Latin Love Elegy*, ed. T.S. Thorsen, Cambridge 2013, s. 180–193. Zob. Tibull. II 4, 1–4, Prop. I 5, 19 i II 20, 20, Ov. *Am.* II 17, 1–2. Motyw ten pojawia się również w miłosnej liryce średnio-wiecznej oraz w sonetach Petrarki, np. *Son.* 134, 5–7, *Son.* 271, 1. Por. podobne sformułowanie w KochFr I 12, 10: „Tobie służyc wiecznie będę”. Por. też KochFr I 14, 9 oraz KochPieś I 4, 10. Motyw obecny jest również w elegiach Kochanowskiego. Zob. KochEl I 1, 35–36, II 9, 13, II 11, 13–16, III 6, 18.

s. 26/29 (PieśFrag 10, 14): Kłádę ja zá szczęścié sobie – *kłaść sobie za co* – ‘uważać za coś, oceniać jako coś’, zob. np. PaprPan E2: *Złoto, to sobie kłádą zá nikczemną* [= nic nie warta] *trawę*.

s. 27/1–2 (PieśFrag 10, 15–16): Á ty o méj uprzejmósci I nie wát p o státeczności – *uprzejmość* – trudny do jednoznacznego zdefiniowania sposób odnoszenia się do ludzi i spraw, zawierający w sobie cechy życzliwości, serdeczności i innych pozytywnych uczuć, o czym świadczą częste wyrażenia: *uprzejma miłość* (np. HistLan B3), *uprzejma ochota* – ‘życzliwość’ (RejZwierc 96v), *uprzejma dobroć* (PaprPan Y2), *uprzejme postuszeństwo* (np. SkargŻyw 297), *uprzejme staranie* (np. CzechRozm 255v), *uprzejma nadzieja* (np. RejWiz 142), *uprzejma wiara* (np. RejPos 33), *uprzejma pokuta* (WujJud 139) i wiele innych; *stateczność* – ‘stałość’ (w materiałach Śl. XVI brak innych przykładów na stałość w miłości) albo ‘wierność’, por. StryjKron 215: *wiárę swoję i státeczność jeden drugiemu zapisámi potwierdzili*.

s. 27/3 (PieśFrag 10, 17): <Á> b owiém póki duch we mnie – w druku błędnie: *Bowiém póki duch we mnie* (7 zgłosek); *póki duch we mnie* – ‘póki żyję’, częsta fraza, zob. np. Prot D: *Póki duch w tobie będzie, miej w sercu ty słowá*.

s. 27/4 (PieśFrag 10, 18): Nié masz, jeno sługę ze mnie – *nie masz, jeno* – ‘masz tylko’, częsta konstrukcja składniowa, por. np. RejWiz 49: *Szpetna wroná nie umie nigdy, jedno krákáć* i wiele innych przykładów w Śl. XVI s.v. *nie*, s. 30–31; *sluga* – por. PieśFrag 10, 13 i komentarz, zob. np. GórnDworz Dd2v: *bo one* [białogłowy] *stárájá sie záwdy, áby co najwięcej sług miáły, á iżby wszyscy ... w wielkiej miłości umierájáć w proch sie obracáli, bo ták rozumieją* [= sądzą], *iż im więcej sług ich jest zbolátych ná sercu ... tym wiétsza ich słowá jest; masz kogo ze mnie* – ‘jestem kimś dla ciebie’, częsta wówczas struktura, zob. np. RejPs 144v: *iżbychmy z Niego miłóściewego á laskawego Pana mieli*.

Pieśń 11

Utwór jest swego rodzaju palinodią, w której poeta odwołuje to, co pisał na temat urody ukochanej. Wiersz mieści się w kręgu topiki *renuntiatio amoris*, występującej m.in. u Katullusa (8), Horacego (*Epod.* 15), Owidiusza (*Am.* III, 11) oraz u poetów nowołacińskich. Zob. Francis Cairns, *Generic Composition in Greek and Roman Poetry*, corrected and with new material, Ann Arbor 2007 oraz tenże, *Self-imitation within a Generic Framework: Ovid, Amores 2. 9 and 3. 11 and the Renuntiatio Amoris*, w: *Creative Imitation and Latin Literature*, ed. D. West, T. Woodman, Cambridge 1979, s. 121–142. W pieśni wyraźnie widoczna jest inspiracja elegią 24 z III księgi Propercjusza, w której rzymski poeta uwalnia się od namiętnej miłości i rozstaje na dobre z ukochaną, kończąc jednocześnie twórczość erotyczną. W dawnych wydaniach (np. w edycji Josepha Scaligera *Catulli, Tibulli, Propertii nova editio*, Lutetiae 1577) elegie 24 i 25 z III księgi zbioru Propercjusza stanowiły całość. W pieśni Kochanowskiego pojawiają się także motywy typowe dla poezji miłosnej, które zaczerpnięte zostały z innych elegii Propercjusza oraz z twórczości poetów starożytnych, średniowiecznych i renesansowych. Można też zauważyć pewne podobieństwo do fraszki II 53 *Do Jędrzeja* („A cóż radzisz, Jędrzeju ...”) Kochanowskiego.

s. 27/6 (PieśFrag 11, 1): nie kochaj sie w sobie – ‘nie bądź pyszna’, ‘nie pochlebiaj sobie’, zob. np. RejPos 227v: *iż ma* [Bóg] *záwždy posromacáć mądrości medrków tákich, ktorzy sie o to w sobie kochájáć á nie chcą mieć* [= uważają, że nie ma] *nikogo rownego sobie; Mącz: kochać się w sobie* s.v. *blandiri sibi ipsi, mirari se*.

s. 27/6 (PieśFrag 11, 1): Prózna twa chłubá, nie kochaj sie w sobie – Propercjusz w podobny sposób rozpoczyna elegię, zwracając się do dziewczyny, zob. Prop. III 24, 1–2: *Falsast ista tuae, mulier, fiducia formae, Olim oculis nimium facta superba meis*.

s. 27/7 (PieśFrag 11, 2): Nie wszystko prawdą, com pisał o tobie – zob. u Janusa Secundusa (Elegia II 5, 9–10): Ementita tuae facio praeconia formae, Ut qualis non sis esse putere mihi.

s. 27/8 (PieśFrag 11, 3): Miłość mię zwiodła i przez mię mówiła – zob. Prop. III 24, 3: Noster amor talis tribuit tibi, Cynthia, laudes.

s. 27/8–9 (PieśFrag 11, 3–4): Miłość mię zwiodła i przez mię mówiła, Że nąd cię nigdy wdzięczniejsza nie była – ‘miłość omamiła mnie i kazała mi mówić, że nigdy nie było piękniejszej od ciebie’ – *mówić przez kogo* – w materiałach Śl. XVI brak poza tym takiego typu konstrukcji w użyciu przenośnym, odnotowano natomiast składnię *mówić przez kogo* w sensie dosłownym – ‘przekazywać słowa za czymś pośrednictwem, wkładać swoje słowa w czyjeś usta’, zob. np. RejPos 123: *Pamiętajże, co Pan mówi przez proroká o tej winnicy swojej; nąd cię ... wdzięczniejsza* – rozpowszechniony ówczesnie typ składni stopnia wyższego, zob. np. BielKron 60v: *Aeneás, áczkolwiek godniejszy był nąd Ántenorá; wdzięczny* – ‘sprawiający radość, również swoim wyglądem’, ‘piękny’, por. PudlFr 10: *nadobny wieniec jest różany, Lecz wdzięczniejszy, fijołki kiedy przeplatany*.

s. 27/9 (PieśFrag 11, 4): Że nąd cię nigdy wdzięczniejsza nie była – w utworze występują typowe sformułowania wykorzystywane w konwencjonalnym opisie urody kobiecej. Kochanowski tu i dalej nawiązuje do tego fragmentu elegii Propercjusza, w którym pojawiają się elementy składające się na obraz ukochanej. Por. sformułowanie Propercjusza III 24, 6: ut, quod non esses, esse putaret amor.

Topikę opisu urody kobiecej w literaturze późniejszej omawia dokładnie Brahmer (*Petrarizm ...*, s. 47), podając cytaty z traktatu Federico Luiginiego da Udine *Il libro della bella donna*. Inne przykłady opisów, które zamieścili w swych utworach poeci renesansowi, a w wierszach łacińskich przede wszystkim Ercole Strozzi, Tito Strozzi, Janus Secundus, Angelo Poliziano, Andreas Dactius, we francuskich Pierre Ronsard i we włoskich Francesco Petrarca, przytacza Zofia Głombiowska, *Elegie łacińskie ...*, s. 77–78. Zob. też konwencjonalny opis Kochanowskiego obecny we fraszce – KochFr III 28, 1–5:

Ukaż mi się, Magdaleno, ukaż twarz swoją,
Twarz, która prawie wyraża różą obojęt.
Ukaż złoty włos powiewny, ukaż swe oczy,
Gwiazdom równe, które prędko krąg nieba toczy.
Ukaż wdzięczne usta swoje, usta różane.

s. 27/10–11 (PieśFrag 11, 5–6): Jako lelija różą przeplatana Zdąła mi się twarz twoją malowana – porównanie pięknej cery kobiecej do róży i lili jest dobrze zadomowione w liryce miłosnej, zob. także KochSob 68/20–21 (11, 11–12): *Twarz jako kwiatki mieszane, Lelijowe i różane; malowany* – w przenośnym sensie ‘piękny’, por. Mącz 300a: Quo nihil potest esse pictius, *Nąd co nie może nic być malowánszego, piękniejszego*.

Do róż i lili tradycyjnie porównywano urodę kobiety. Zob. PieśFrag 9 i komentarz. Por. np. obraz Lavinii w *Eneidzie* Wergiliusza, XII 64–69:

Acceptit vocem lacrimis Lavinia matris
Flagrantis perfusa genas, cui plurimus ignem
Subiecit rubor et calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro

Si quis ebur aut mixta rubent ubi lilia multa
Alba rosa, talis virgo dabat ore colores.

Zob. nawiązanie do tego miejsca w *Ov. Am.* II 5,33–40:

at illi
Conscia purpureus venit in ora pudor,
Quale coloratum Tithoni coniuge caelum
Subrubet aut sponso visa puella novo;
Quale rosae fulgent inter sua lilia mixtae
Aut ubi cantatis Luna laborat equis,
Aut quod, ne longis flavescere possit ab annis,
Maeonis Assyrium femina tinxit ebur.

Zob. też *Prop.* III 24, 7–8: Et color est totiens roseo collatus Eoo, Cum tibi quaesitus candor in ore foret. Zob. również opis wdzięku Cyntii, jaki zawarł Propercjusz w innym miejscu, *Prop.* II 3, 10: Lilia non domina sunt magis alba mea oraz II 3, 12: Utque rosae puro lacte natant folia.

Por. również *Anth. Lat.* 742, 31–33:

pulchro formosa colore
Lilia ceu niteant rutilis commixta rosetis,
Sic rubor et candor pingunt tibi, florida, vultus

oraz *Anth. Epigr.* 2, s. 38, 989 *Ad Lydiam* 2–3: Quae bene superas lac et liliam, Albamque simul rosam rubidam. Topos jest obecny w literaturze średniowiecznej i renesansowej. Brahmer (*Petrarkizm ...*, s. 47–48) przytacza fragmenty dzieła Federica Luigini da Udine *Il libro della bella donna* (Venezia 1554), gdzie często pojawia się porównanie urody kobiecej do lilii i róż. Uczony przytacza też cytaty z poezji starofrancuskiej i nowołacińskiej, w której objaśniona jest symbolika kwiatów (Brahmer, *Petrarkizm ...*, s. 168–169).

Por. również *Carm. Bur.* 78, 2: Prudens est multumque formosa, Pulchrior lilio vel rosa; Por. też *Carm. Bur.* 174, 3: Rosa rubicundior, Lilio candidior, Omnibus formosior oraz *Carm. Bur.* 140, 4: Dulcius est carpere iam liliam cum rosa, Dulcissimum est ludere cum virgine formosa!

W symbolice średniowiecznej róża odnosiła się ponadto do miłości zmysłowej, lilia – duchowej. Róże i lilie to również kwiaty maryjne. Na temat dwuznaczności symboliki kwiatów i różnych możliwości ich interpretacji w poezji świeckiej i w liryce religijnej zob. Brahmer, *Petrarkizm ...*, s. 163. Por. także obecność motywu w twórczości łacińskiej Kochanowskiego, *KochLyr* 7, 2–3: dum facies aemula liliis Certaretque rosis.

s. 27/12 (PieśFrag 11, 7): O czy twé jáko gwiazdy sie błyskały – porównanie oczu – nie tylko zresztą ukochanej – do błyszczących gwiazd znane w literaturze XVI w., zob. np. *HistAl* A6v: *oczy jego [Aleksandra] jáko gwiazdy jásnące*, *SkarŻyw* 522: *ujrątem bogi, ktorych były oczy jáko gwiazdy*, podobne porównanie dla pięknych oczu kobiecych znajdujemy tylko u Kochanowskiego, zob. np. *KochFr*: *ukaż swé oczy Gwiazdom równé* i u naśladowców, zob. np. *PudłFr* 70: *Gwiazdy nie są tak cudné, co więc świecą w nocy, jáko jéj té ognisté i przyjemné oczy*.

Porównanie oczu ukochanej do gwiazd odnaleźć można u elegików rzymskich, np. *Prop.* II 3, 14: Oculi, geminae, sidera nostra, faces, *Ov. Epist.* XX 55–56: oculique tui, quibus ignea cedunt Sidera; *Ov. Met.* I 498–499: videt igne micantes Sideribus similes oculos. Por. *Petr. Sat.* 126, 16: oculi clariores stellis extra lunam fulgentibus, *Anth. Epigr. Ad Lydiam* 9: Pande, puella,

stellatos oculos. Porównanie oczu ukochanej (pojmowanych np. jako drogowskazy w żegludze życia) do gwiazd występuje też w *Canzoniere* Petrarcki, por. *Son.* 189, 12: Celansi i duo mei dolci usati segni, *Son.* 272, 14: E i lumi bei che mirar soglio, spenti. Por. też podobne sformułowania w twórczości Kochanowskiego, zob. KochEl I 6, 13: Ora nivem referunt, aurum coma, lumina stellas. Zob. też KochFr III 28, 3–4: *ukaz swé oczy, Gwiazdom równe, które prędki krag niebá toczy.*

s. 27/13 (PieśFrag 11, 8): Piersi twé śniegu sromotę działáły – w tekście wydanym w 1586 r. odnajdujemy podobną frazę, PudłFr 70: *Piersi śniegu sromotę, pátrz, jáką zádają,* co może świadczyć o tym, że ten wiersz znany był przed wydrukowaniem; *sromotę działác* – ‘zawstydzac, tj. zmuszac do uznania się gorszym pod jakimś względem’, zob. np. HistLan F2: *Záprawdę i pogáni czynią nam sromotę, Ktorzy ... Tákíe swe jasne písmá nam o tym [szacunku dla rodziców] podáli,* zob. *Anth. Epigr. Ad Lydiam* 23: *luxu nivei pectoris.*

s. 27/14 (PieśFrag 11, 9): Gniewliwéś morze – *gniewliwy* – w kontekście rozszalatego żywołu w Śl. XVI odnotowano przykłady tylko z Kochanowskiego, zob. KochPs 165: *morze skacze gniewliwé* i z późniejszego autora, WitosLut A5: *Ostry mroz wozíc poczniesz wiátry gniewliwymi.*

s. 27/14 (PieśFrag 11, 9): Gniewliwéś morze śmiechem uśmierzáła – Propercjusz posłużył się metaforą morską w elegii III 24 w innym kontekście, por. III 24, 10–12 oraz III 24, 15–17.

s. 27/15 (PieśFrag 11, 10): Kámiennéś serce słowy przenikáta – *kamienne serce* – bardzo częste wyrażenie odnoszone do różnych objawów ludzkiej niewrażliwości, zob. np. KrowObr 94: *gdzie Pan Bog sercá ludzkie kámienne obiecał ku nabożénstwu pobudzić,* w bardzo podobnym kontekście, zob. Górndworz O4: *które słowá kámienne serce poruszyć by snadź były mogły; słowy przenikać* – ‘przeszywać na wylot’ – częsta jest podobna przenośnia o nieco innej budowie (słowa itp. przenikają), zob. np. SkarŻyw 310: *Kazánie jego bárzo sercá ludzkie przenikáło.*

s. 27/16 (PieśFrag 11, 11): w mych oczách – bardzo często wyrażenie utarte określające nosiciela sądu, zob. np. BudBib Deut. 1/23: *spodobáta sie ta rzecz w oczu [= oczach] moich.*

s. 27/17 (PieśFrag 11, 12): Obłudné serce wszytko pokázíto – *obłudne serce* – wyrażenie kilkakrotnie notowane w Śl. XVI, zob. np. RejPos [340]: *iz sie przezeń [przez Chrystusa] muszq zjawić [wyjść na jaw] kázde skrytości kázdego sercá obłudnego;* w kontekście tematyki miłosnej odnotowano jedynie ten przykład z *Fragmentów; pokázíć* – ‘popsuć’, rzadko o uczuciach ludzkich, zob. RejZwierc 194v: *chęć ludziom rycerskim ... do spraw počciwych i do služ Rzeczypospolitej pokázili.*

s. 27/19 (PieśFrag 11, 14): powolność i chuc práwą – *powolność* – ‘oddanie, uległość’, zob. np. RejJóz F3 [Achiza, żona Potyfara, mówi do Józefa]: *Sama by cie zwyciężyła Ma powolność i lzy moje; chuc* – ‘miłość w szerokim pojęciu’, np. *chuc ojcowska* (Mącz 151c), również *miłość* między kobietą a mężczyzną, przede wszystkim zaś ‘pożądanie cielesne’, zob. np. BielSat [14]v: *Swą cnotliwą małżonkę zhaiłbiwszy porzuci, Á do inej niecnoty obroci swe chuci;* o miłości bez zaznaczonego w kontekście podłoża seksualnego mowa tylko u Kochanowskiego, zob. np. KochSob 60/28–29 (4, 15–16) [Panna IV do ukochanego]: *Ani wzgárdzisz chuciá moją, Ále mi ją oddasz swoję; prawy* – określenie uczucia łączące w sobie znaczenia ‘prawdziwy, żarliwy, czysty’, por. RejPs 128: *aby zruszone serce moje ... z práwej myśli wszemi chwátami wystawiało wieczne imię Twoje,* por. też wyrażenia *prawa przyjaźń* (BierEz L3), *prawe nabożénstwo* [= pobożność] (BierRaj 22), *prawa wiara* (RejKup o6), *prawa laska* (HistLan A3v), *prawa pokuta* (RejPos 327v), zob. także GliczKsiąż H7v: *mnima, by go z práwej chuci witano.*

s. 27/20 (PieśFrag 11, 15): státeczné namowy – *stateczny* – albo ‘wytrwały’, zob. np. SkarŻyw 20: *wysłuchaj mié á daj státeczne wycierpienie,* albo ‘poważny, godziwy’, zob. Prot A2v: *Poki im frászki pieszsz, to rádzi czytájá, Piszze co státecznego – srodze sie gniewájá; namowa* – ‘prze-

konywanie, perswazja’, zob. np. SkarŻyw 300: *Mnichy także do swego kácerstwa pierwszej łagodną namową cesarz, potym mocą przyciągnął.*

s. 27/20–21 (PieśFrag 11, 15–16): Czego mi tedy státeczné namowy Nie mogły wybić żadną miárą z głowy – zob. Prop. III 24, 9: *quod mihi non patrii poterant avertere amici*, a także I 1, 25: *vos, qui sero lapsus revocatis, amici.*

s. 27/21 (PieśFrag 11, 16): Nie mogły wybić żadną miárą z głowy – *wybić z głowy* – zwrot utarty, zob. np. Prot C2: *Ále mi tego nigdy nie wybijesz z głowy, Iż do wiary zbáwiennej trzeba prostej mowy; żadną miarą – ‘wcale’, wyrażenie podkreślające negację, zob. np. CzechRozm 35v: także z tej strony żadną miarą nie może być z nim [Chrystusem] Melchisedek porównány.*

s. 27/22 (PieśFrag 11, 17): z być – ‘pozbyć się’, zob. np. RejJóz Dv: *kłopotow z głowy zbędziesz.*

s. 27/22 (PieśFrag 11, 17): Czegom zbyć nie mógł przez ziołá, przez czar y – o czarach jako stałym motywie poezji miłosnej zob. komentarz do PieśFrag 7.

Prop. III 24, 9–10: *Quod mihi non patrii poterant avertere amici Eluere aut vasto Thessala saga mari; Tibull. II 3, 13: Nec potuit curas sanare salubribus herbis: Quicquid erat medicae, vice-rat, artis, amor. Por. również Ov. Epist. V 149: Me miseram, quod amor non est medicabilis herbis!*

s. 27/23 (PieśFrag 11, 18): wyznam ná się z prawéj wiary – *wyznać na się* – ‘przyznać się’, zob. np. WujJud 157v: *Wszákieście podánia ápostolskie ... dawno sámí odrzucili, jákościé wyzszszej ná sie sámí wyználi; z prawej wiary – ‘szczerze’, zob. np. BierEz Nv: Jádowniteć są twoje dáry, Nie dawasz ich z prawej wiary.*

s. 27/23–24 (PieśFrag 11, 18–19): To sam dziś wyznam ná się z prawéj wiary, Żem był zábłádził w swéj niemádréj sprawie – zob. Prop. III 24, 11–12: *Hoc ego – non ferro, non igne coactus, at ipsa Naufragus Aegaea (vera fatebor) aqua. Podobnie Prop. III 24, 13–14: Correptus saevo Veneris torrear aheno; Vincit eram versas in mea terga manus.*

s. 27/25 (PieśFrag 11, 20): był cim, jeśli komu, ják żyw prawie – ‘zawsze byłem ci, jak nikomu innemu, szczerze życzliwy’; *być komus’ prawie* – zob. PieśFrag 7, 6 i komentarz; *jesli komu* – ‘jak nikomu innemu’, por. podobną formułę z *jesli* BielKron 256v: *na ten czas ... stateczne męstwo jeśli kiedy [jak nigdy wcześniej], zob. także KochFr 123: Tobie, zacny biskupie, tobie, jeśli komu, Ten piękny klejnot służy; jak żyw – ‘zawsze’, zob. np. RejWiz A2: Iż zázwždy świeci Leliwa [nazwa herbu] I ták będzie jáko żywá (frazja ta przyjmowała rodzaj gramatyczny podmiotu).*

s. 27/27 (PieśFrag 11, 22): nie będziesz ze mnie sługę miáłá – *mieć kogo z kogo* – zob. PieśFrag 10, 18 i komentarz; *sługę* – stosunkowo rzadkie dopełnienie biernikowe w zdaniu zaprzeczonym, zob. np. OpecŻyw 93v: *ji czemu pożywanie tako drogiégo ciała ji krwié twoję twardość nie zlámie.*

s. 27/27–28 (PieśFrag 11, 22–23): Dáléj nie będziesz ze mnie sługę miáłá. To, com ci służył, niech już wniwecz idzie – na temat toposu *servitium amoris* zob. PieśFrag 10, 13–18 i komentarz. Topos jako stały motyw rzymskiej elegii miłosnej pojawia się w elegii Propercjusza III 25, 3: *Quinque tibi potui servire fideliter annos. Por. też Ov. Am. III 11, 32: non ego nunc stultus, ut ante fui!, Catull. 8, 12–13: Vale puella, iam Catullus obdurat, Nec te requireret, nec rogabit invitam.*

s. 27/28 (PieśFrag 11, 23): To, com ci służył, niech już wniwecz idzie – *co – tu: ‘ze’, zob. np. RejKup h6: To prawda, co umrzeć mamy; służyć* – ‘być jawnym wielbicielem’, zob. PieśFrag 10, 13 i komentarz; *w niwecz iść* – ‘być niepotrzebne, zmarnować się’, zwrot utarty, zob. np. ActReg 55: *wielkie moje uczynności w niwecz poszły.*

s. 27/29 (PieśFrag 11, 24): je d n á k – ‘w końcu’, zob. np. LibMal 1548/140: *ten Paweł jego na kradzież namowil, której się jednak jáł.*

s. 27/30 (PieśFrag 11, 25): p o w o l n o ś c i – ‘dowody oddania’, takie znaczenie przybierają rzeczowniki abstrakcyjne w liczbie mnogiej, por. np. SkarŻyw 305: *Zá wszystkie posługi moje i życzyliwosci ku tobie i domu twemu niech to sobie u ciebie uproszę, áby ...; powolność* – zob. PieśFrag 11, 14 i komentarz.

s. 27/31 (PieśFrag 11, 26): Musisz záplákác nieraz od záłości – zob. Prop. III 25, 5: *nil moveor lacrimis*. Por. też Hor. *Epod.* 15, 23–24: *Heu, heu, translato alio maerebis amores, Ast ego vicissim risero*.

s. 28/1 (PieśFrag 11, 27): bych jeno o tobie nie wiedział – *by jeno* – ‘byle tylko’, zob. np. RejŻwierz 140v: *Bo ten nie dba by [= jak] świniá, by jedno brzuch nátká; nie wiedzieć o kim* – ‘nie słyszeć, nie mieć kontaktów z kimś’, zob. np. GliczKsiąż O3: *o synaczkul! jużci dosyc o tym, radź też o sobie, więcejci o tobie wiedzieć nie chcę*.

s. 28/2 (PieśFrag 11, 28): w p u s t y c h l e s i é c h – wyrażenie w St. XVI zanotowane oprócz tego w tekście zaklęcia przeciwko burzy, LibMal 1544/84v: *Zamawiają ciebie miła Panna Maryja, święta Maryja Magdalena ... iżby [= iżbyś] szła w puste lasy, w puste góry, w puste dziedziny, gdzieby nikomu nic nie zaszkodziło; pusty* znaczy tu ‘bezludny’, poza tym epitet ten występuje 4 razy w innych tekstach Kochanowskiego, np. KochPs 166: *że sie kryć musieli, Á z pustych lásów wyźrzéc nie śmieli*.

s. 28/2 (PieśFrag 11, 28): I w p u s t y c h l e s i é c h s a m r a d b é d é s i e d z i a ł – podobna decyzja podmiotu lirycznego w Prop. III 24, 17–18: *Nunc demum vasto fessi respiscimus aestu, Vulneraque ad sanum nunc coiere mea*.

Fragment „Pod Parnazem ...”

Opis siedziby Muz mógł stanowić wstęp do dłuższego utworu. Poetycki obraz zawiera cechy miejsca rozkosznego, krajobrazu idealnego (*locus amoenus*). Topika miejsca rozkosznego, obecna już w poematach Homera (zob. np. opis grotty Kalypso, *Od.* V 55–74 lub ogrodu Alkinoosa, *Od.* VII 112–132) oraz w *Pracach i dniach* Hezjoda (*Op.* 593–595), wskazywała na trzy podstawowe elementy krajobrazu – wodę źródlaną, bujną łąkę i dające cień drzewa. Topos ten pojawia się też w epigramatach greckich (por. np. *Anth. Pal.* IX 313 i 314, XVI 13). Miejsce rozkoszne uznawano również za najbardziej odpowiednie do uprawiania sztuki poetyckiej, zob. *Lucr.* V, 1379–1411. W takiej scenarii rozgrywała się zazwyczaj akcja pieśni pasterskich, zob. np. *Verg. Ecl.* 7, 10–13; *Calp. Ecl.* IV 12–17. Taki charakter ma też Horacjańskie Sabinum (*Epist.* I 16), a także posiadłości wykształconych Rzymian opisywane przez Stacjusza (*Silv.* I 3 i II 2). Do toposu *locus amoenus* jako miejsca sprzyjającego twórczości nawiązywali również poeci renesansowi, zob. np. J. Sannazaro, *Epigrammata* 1, 2 *Ad villam Mergillinam*.

s. 28/4 (FragParn 1): Pod Párnazem, gdzie strumién sławnéj wody biez y – góra Parnas znajdująca się w Fokidzie w pobliżu Delf w środkowej Grecji była uważana za siedzibę Muz. Z masywu Parnasu tryskało źródło kastalijskie mające dawać natchnienie poetyckie. Podobny opis w Hor. *Ars* 17: *et properantis aquae per amoenos ambitus agros*. Zob. też *Culex* 15–17: *qua Parnasia rupes Hinc atque hinc patula praepandit cornua fronte Castaliaeque sonans liquido pede labitur unda*; Hor. *Carm.* II 3, 11–12: *Quid obliquo laborat Lympha fugax trepidare rivo?*; opis Helikonu u Owidiusza, *Met.* V 262–268:

est Pegasus huius origo
Fontis et ad latices deduxit Pallada sacros.
Quae mirata diu factas pedis ictibus undas
Silvarum lucos circumspicit antiquarum

Antraque et innumeris distinctas floribus herbas
 Felicesque vocat pariter studioque locoque
 Mnemonidas.

s. 28/5 (FragParn 2): p o c h o d z i s t a – ‘spadzista, pochyła’, por. Mącz 285d: *Dách ná obie stronie pochodzisty*.

s. 28/7 (FragParn 4): p o d a w á j a c k u z i e m i c i e ń – ‘dając cień, użyczając cienia’; *podawać cień* – zwrot notowany w materiałach Śl. XVI, zob. np. RejZwierc 18: *Ktorego listki ... cień z siebie wdzięczny podawają*.

Cień w upalny dzień należał do jednych z elementów *locus amoenus*, zob. np. Hor. *Carm.* II 3, 9–11: *Quo pinus ingens albaque populus Umbram hospitem consociare amant Ramis?*, *Epist.* I 16, 9–10: *quercus et ilex ... multa dominum iuuet umbra*. Por. Prop. III 13, 37: *pinus et incumbens laetas circumdabat umbras*; Tibull. II 5, 96: *arboris antiquae qua levis umbra cadit*; por. też Verg. *Gerg.* IV 402: *gratior umbra est*; Calp. *Ecl.* II 4–6: *hi cum terras gravis ureret aestas, Ad gelidos fontes et easdem forte sub umbras Conveniunt*, choć renesansowe wydania Kalpurniusza w zgodzie z rodziną rękopisów V i rękopisem P przekazują zamiast *umbras* – *ulmos* (*umbras* jest lekcją rękopisów N i G), por. też Calp. *Ecl.* IV 133: *amoena ... in umbra*.

s. 28/8 (FragParn 5): s t o ł y z k á m i ę n i á c i o s á n é – zob. Mart. X 47, 8: *sine arte mensa(e)*, por. też Andrzej Trzeciecki w utworze adresowanym do Kochanowskiego, *Silvae* II 2, 48: *Mensaque ... structa sine arte*, por. Z. Głombiowska, *O kilku fraszkach Jana Kochanowskiego*, „Wrocławskie Studia Classica” Wrocław 2015, s. 292.

s. 28/9 (FragParn 6): k r ę t n y m b l u s z c z e m p r z y o d z i á n é – *krętny* – ‘wijący się’, prócz tego tylko późniejsze przykłady w znaczeniu przenośnym, zob. np. PowodPr 65: *krętne i długie prawne labirynty*; *przyodziany czymś* – ‘okryty czymś’, zob. KołakCath Cv: *List z drzewa lecąc jako deszcz ziemię przyodziewie*; nie jest to przenośnia utworzona na podstawie słowa *ubierać*, zob. PieśFrag 6, 9 i komentarz.

Bluszcz (*hedera*) to roślina poświęcona Bachusowi; symbolizuje też wielkość poetycką, por. Verg. *Ecl.* 7, 25: *Pastores, hedera crescentem ornate poetam*; *Ecl.* 8, 12–13: *Hanc sine tempora circum Inter victrices hederam tibi serpere lauros*; podobnie Hor. *Epist.* I 3, 25: *prima ferēs hederæ victricis præmia*; *Carm.* I 1, 29: *Me doctarum hederæ præmia frontium* oraz Prop. IV 1, 62: *Mi folia ex hedera porrige, Bacche, tua*. Por. też Tibull. III 6, 2: *sic hedera tempora vincta feras* i Prop. II 5, 26: *Cuius non hederæ circuire caput*.

Do Jego M<iłości> Ks<iędza> Arcybiskupa Gnieźnieńskiego

Utwór skierowany do Jakuba Uchańskiego (1502 – 5 IV 1581), sekretarza królowej Bony, sekretarza wielkiego koronnego, archidiacona warszawskiego, biskupa wrocławskiego, chełmskiego, a następnie arcybiskupa gnieźnieńskiego i prymasa Polski (od 1562), który sprawował w l. 1572–1573 i 1575–1576 funkcję interreksa. Wiersz powstał, jak się przypuszcza, w czasie I bezkrólewia, gdy Kochanowski zajmował się pracą nad parafrazą psalmów. Ma on postać bardzo rozbudowanego, uszczegółowionego porównania – oczekiwanie syna na powrót ojca z jarmarcznym podarkiem zestawia poeta z oczekiwaniem na przesłanie mu obiecanego niegdyś przez arcybiskupa psalterza.

s. 28/14 (ArcGn 3): j á r m á r k – ‘upominek przywieziony z jarmarku’, poza tym w Śl. XVI jeszcze tylko jedno użycie przenośne, GliczKsiąż M5v: *A snadź káždy ociec, ktory syná swego zá dzieciństwa jesczce nie zápomóže tym jármárkiem [tu: nauka] rad by jej potym záplácił ... jedno już będzie pozno*.

s. 28/16 (ArcGn 5): *się kłopotce* – ‘martwi się, niepokoi się’, w szerokim zakresie znaczeniowym, bez implikowanej konieczności rozwiązania trudnej sprawy, obecnej we współczesnym znaczeniu tego czasownika, por. MWilkHist G2v: *Nie chcesz się kłopotać więcej Tej to wielkiej nocy świętej. Oglądaj Syna swojego Z weselim zmartwychwstałego.*

s. 28/19 (ArcGn 8): *kuklę szelagową* – *kukla* – zgodnie ze Sł. stp. rodzaj podłużnego pieczywa, zwężającego się na końcu w klin, tam też przykład z PF V 11: *Cuneus, klin, de pane, kukla; szelagowy* – zapewne ‘kosztujący szelag, tj. 1/3 grosza’ podobnie jak: *chleb groszowy, półgroszkowy, szelagowy, kwarciczny*, por. H. Wiśniewska, *Leksyka specjalna w cechu piekarzy przemyskich (XVII–XVIII w.)*, w: *Studia linguistica Danutae Wesolowska oblata*, Kraków 2004, s. 325.

s. 28/20–21 (ArcGn 9–11): *Á ten, czego dom ząsię potrzebuje ... kupuje* – ‘a ten kupuje [to], czego potrzeba w domu’; *a ten* – czyli ojciec, o którym mowa we wcześniejszych wersach; *ząsię* – ‘zaś, tymczasem’.

s. 28/23 (ArcGn 12): *tu krój, tu lęmiesz* – *krój* – część pługa (ostrze) krojąca ziemię pionowo; *lemiesz* – część pługa krojąca ziemię poziomo, por. BielKron 256: *Skänderbeg posłał mu też w dary kraj, lemiesz, rádlicę, rozkazawszy do niego orać rolęj.*

s. 28/24 (ArcGn 13): *w páchá rzy nie* – ‘w woreczku na pieniądze zrobionym z zasuszonego zwierzęcego pęcherza moczowego’, por. LibMal 1551/16v: *kilka pacharzynek z piędzmi ukradła.*

s. 28/25 (ArcGn 14): *Syná wždy śklána bńnieczká nie minie* – *bńniecška* – prawdopodobnie ‘małe okrągłe naczynko’, por. np. Mącz 28a: *Bulla, Bńniecška álbo jabłuszko, w którym woniające rzeczy ná szyi naszáj;* w materiałach Sł. XVI brak poza tym przykładów, które wskazywałyby, że taki przedmiot mógł służyć do zabawy dzieciom; być może chodzi o szklaną kulkę (znaleziono takie przedmioty w wykopaliskach archeologicznych z XV/XVI w. w Solcu nad Wisłą, por. S. Ciepela, *Zabytki szklane z Solca nad Wisłą od końca XV do XVIII/XIX w.*, w: *Wyroby rzemieślnicze w Polsce w XIV–XVIII wieku. Studia i Materiały z Historii Kultury Materialnej*, Wrocław 1971, s. 193); *coś nie minie kogoś* – ‘ktoś na pewno coś dostanie’, częsta struktura znaczeniowo-składniowa, zob. np. BielKron G5v: *Pńskie dary pewnie cie nie miną*, KochPieś 10: *Dosyć ná tym, kiedy wié [człowiek], że go to nie minie, Co z przeżńżenia Pńskiego od wieku mu płynie.*

s. 28/26 (ArcGn 15): o biskupie sławny – *sławny* – ‘znany i cieszący się szerokim uznaniem’, przymiotnik ten nie musiał oznaczać ‘taki, który wsławił się czymś wyjątkowym’, zob. np. Ust.Praw Bv: *z których [świadców] sześ mają być obrńni szlńchty dobrej, sławnej i osiadlej.*

s. 28/27 (ArcGn 16): *Czekájąc twęgo psáltńrza czas dawny* – *czas dawny* – ‘długo, od dawna’.

s. 29/1 (ArcGn 17): *przyść w rękę moję* – ‘dostać się mnie’, zwrot utarty, zob. np. HistRzym 20v: *snadz nie wiesz, żeś temu w ręce przyszła, jenż [= który] áni wstydu, áni której miłosci w sobie ma.*

s. 29/2 (ArcGn 18): *czym inszym dziś bńwisz myśl swoję* – ‘rozmyślasz o czymś innym’, por. GrabowSet F3: *skorom ożył, Tobąm [Boże] swą myśl bawil.*

s. 29/3 (ArcGn 19): *Szukájąc w wierze stárádawnéj zgody* – *szukać* – ‘starać się o coś’, zob. np. RejWiz 44v: *gdy użrzy to w tobie počćiwe stárńnie, Będzie szukał, by z tobą przyszedł w záchowanie [= zawarł przyjaźń]; staradawny* – wielokrotnie notowana forma, będąca uproszczeniem dawniejszego *z stara dawny*; *wiara staradawna* – wiara katolicka, nieskażona herezjami, zwłaszcza przypisywanymi nauczaniu reformatorów, zob. np. KołakCath B: *Przeto przyjęli wiarę stáródawną onę, Przez ápostoly ná świát wszystkie zaleconą; tymczasem również innowiercy przypisywali sobie czystość wiary apostołskiej, uważając, że wyznają ją w postaci oczyszczonej z błędów tradycji katolickiej*, por. WujJudConf 2v: *że nie nową áni obłdliwą wiarę trzymamy, ále stárádawną apostołską.*

s. 29/4 (ArcGn 20): o j c z y s t e j s w o b o d y – ‘wolności kraju ojczystego’, zob. podobne wyrażenia Prot B2: *Kto wolności ojczystych státecznie przestrzega?* oraz StryjKron 340: *Jatwieżowie [= Jadźwingowie] litewscy wolności swoje i ojczyzny swobodę zárázem śmiercią mężną ... zapieczętowali*. Potrzebę obrony praw i wolności ojczyzny sygnalizuje Kochanowski w podobny sposób również w *Pieśni o dobrej sławie*, zob. KochPieś 51: *Niechaj czymi porządek, rozterków zabięga, Prawo ojczystych i pięknej swobody przestrzega*.

s. 29/5 (ArcGn 21): J á k o b y d o m á – ‘żeby w domu’, tu: ‘w kraju, w ojczyźnie’, zob. np. RejZwierc 247: *Bychmy sie w cudze práwa postronne miotáli, Snadź by lepiej, bychmy swych domá przestrzegáli*.

s. 29/7 (ArcGn 23): r z á d b y ł i d z i ś , i n á p o t y m – rząd – ‘porządek wewnętrzny kraju’, zob. np. SkarŻyw 357: [Bolesław Chrobry] *rząd wielki domá, spráwiedliwóść i wielką poddánych miłóść záchował; na potym – ‘potem, później’, liczne przykłady w Sł. XVI, zob. np. szereg dziś i na potym, zob. też RejPs 131: muszę ustáwicznie wysłáwiać miłosierdzie Twoje, mój Pánie, i dziś, i wiecznie ná potem*.

s. 29/8 (ArcGn 24): W s z y t k á n á t e n c z á s t w o j á p i e c z a o t y m – ‘cała twoja troska teraz jest o to’; *na ten czas – ‘teraz’, zob. np. SienLek Yv: Posłonek ziele jest mi dobrze znájomé, álem go świeżo ná ten czas nie mógl dostać, iżbym go figurą [= rycina] mógl okázáć; piecza – ‘troska, staranie’, zob. np. RybGęśli C3v: Pierwsza piecza o zysku niż o poczcíwóści*.

s. 29/9–10 (ArcGn 25–26): K t ó r á z d a r z ... z i ś ć s i e s ł u d z e s w é m u – *zdarzyć coś – ‘poszczęścić w czymś’, tu: ‘pobłogosławić’, por. ModrzBaz 36v: modlitwy [mają być] przydawane, áby nowym małżonkom [Bóg] zdarzył ten stan żywota náswiętszy, gdzie w łacińskiej podstawie przekładu występuje fortunet; zić się – ‘dotrzymaj danego słowa, wypełnij obietnicę’, por. Strum Rv: Ná obietnicách mię nie chowa, w káżdój mi sie rzeczy zićcił*. Sens następujący: którą [pieczę o dobrobyt państwa] pobłogosław, Boże, a jeśli nadejdzie odpowiedni czas, dotrzymaj słowa danego swemu słudze.

Por. fragment modlitwy Salomona, Vulg. I Reg. 8, 25: *conserva famulo tuo David, patri meo, quae locutus es ei*.

Kolęda

Utwór jest krótką pieśnią noworoczną skierowaną do Boga, wyrażającą dziękczynienie za przeżycie kolejnego roku i prośby o błogosławieństwo na nowy. Podmiot liryczny wypowiada się w szerokiej, zbiorowej perspektywie obywateli Rzeczypospolitej. Pieśń zawiera błagania o charakterze tradycyjnej suplikacji (o oddalenie klęsk zarazy i głodu), prośby o urodzaj, pokój i zgodę w ojczyźnie, potęgę militarną i przewagi w starciach z niechrześcijańskimi wojskami, dar odnowy wewnętrznej (na podobieństwo odnowienia czasu) i dobrego życia. Podobnie jak hymn *Czego chcesz od nas, Panie* umieszczano *Kolędę* w renesansowych kancjonałach protestanckich, por. A. Kawecka-Gryczowa, *Zarys dziejów piśmiennictwa polskiego w Prusach Wschodnich*, Warszawa 1946, s. 34.

s. 29/12 (Kol tyt.): K o l ę d á – termin ten pojawia się w materiałach Sł. XVI w pięciu znaczeniach, z których pierwotnym jest ‘podarek z okazji Bożego Narodzenia albo Nowego Roku’, zob. Mącz 420c: *Strena, Kolędá/ dar á upominek nowego látá*. Takim upominkiem mógł być także utwór literacki. Autorzy Sł. XVI wyróżniają s.v. *k o l ę d á* znac. 5. odnoszące do ‘pieśni związanej tematycznie z okresem Bożego Narodzenia’, świeckiej lub religijnej, i podają naglewki utworu Kochanowskiego w kontekście tego drugiego znaczenia. Warto jednak zwrócić uwagę, że *Kolęda* nie ma żadnych związków z tradycyjną obrzędowością Bożego Narodzenia.

s. 29/12 (Kol 1): *Tobie bądź chwałá, Pánie wszego świátá – bądź* – 3. osoba rozkaźnika ‘niech będzie’, por. PieśFrag 9, 1: *Kto mi wiary dáć nie chce, dáj ją oku swé mu; Pan wszego świata* – jedno ze stałych określeń Boga, zob. np. LubPs C2: *niech wiedzą, żeś Ty jest Pan świátá wszytkiego*.

s. 29/13 (Kol 2): *Nowého Látá* – ‘Nowego Roku, tj. świątecznego dnia 1 stycznia’, w XVI w. używano wyłącznie tej postaci, gdyż nie znano wyrażenia *Nowy Rok*, zob. np. LibLeg 11/109: *dan w Winnicy w sobotę przed Nowym Latem anno Domini 1543* oraz LatHar 343: *o fortunne záczenie norwego látá modlitwy*.

s. 29/14 (Kol 3): *bysmy sie ... odnowili* – przenośnia oznaczająca ‘odrodzić się’, zob. np. BielKron 474v: *iż kázde ziárno, które w ziemié posieją, nie wznidzie wzgóre, aż ono pierwej w ziemié zágrzebione obumrze i sprochnieje, potym sie odnowi wszedszy wzgóre, jakoby smartwychwstało*.

s. 29/18 (Kol 7): *Mnóż w nas nádzieję, przyspórz prawéj wiary – mnożyć* – ‘przyczyniać, dodawać’, zob. np. LubPs M: *im dálej, tym srodzej trudny žal mi mnożysz; prawy – ‘prawdziwy’*, zob. PieśFrag 11, 14 i komentarz.

s. 29/19 (Kol 8): *Niech uważamy* – ‘rozważmy, zastanówmy się, zwróćmy uwagę na coś’, zob. np. RejZwierc 205: *tu sobie uważaj każdy przypadek swój zły i dobry, jáko że jest w mocy Pániskiej*.

s. 29/20 (Kol 9): *świétéj zгоды* – wyrażenie utarte, zob. np. RejZwierc 28: *świéta zgodá stoi nam zá złoto*.

s. 29/21 (Kol 10): *pogánskie narody* – bardzo częste wyrażenie, głównie o nieprzyjaciółach narodu wybranego w utworach opartych na tekście biblijnym, zob. np. RejPs 123v: *Tu prorok nárzeka ná niełáskę Pániská, iż ták dopuści rozmátem narodom pogániskiem dręczyć lud jemu poruczony*, w odniesieniu do późniejszych czasów w St. XVI poza Kochanowskim tylko jeden przykład, StryjKron 300: *Zwalczywszy ... wszytki narody pogánskie pruskie Krzyżacy, została im jeszcze byłá ... Sudowska Ziemiá*, zob. też KochPieś 50: *Mnie niechaj záśle w pogánskie narody* (o starożytnych barbarzyńcach), Firl 17.

s. 29/22 (Kol 11): *ty nas nie chciéj odstępowáć, Pánie – odstępowáć kogoś* – ‘opuszczać kogoś w potrzebie, pozbawiać opieki’, zob. np. BielKron 58v: *szli do Áchillesá Ágámemnon król z Nestorem ... áby w tych czásiech niebezpiecznych ... swoich nie odstępowáł*, wyrażenie często stosowane w odniesieniu do Boga, zob. np. LubPs C2v: *Czemuż nas odstępujesz, o mój miły Pánie, widząc wielki ucisk nász?*

s. 29/23 (Kol 12): *rącz nam dopomagáć ná nie – dopomagáć komuś na kogoś* – ‘wspomagać kogoś przeciwko komuś’, składnia notowana w materiałach St. XVI, zob. np. LibMal 1553/178: *Item zeznawa, iż jest w Gubinie poiman Łukasz Rum, który się z nim spisał pomagáć mu na Żydy*.

s. 29/26 (Kol 15): *Uchowaj ... powietrza złégo – uchowáć czegoś* – ‘uchronić przed czymś’; wyrażenie bardzo licznie potwierdzone, zob. np. SeklKat C4v: *iżes nas tego dnia raczył wszelkiej szkody uchowáć; powietrze złe* – ‘zaraza, mór’, zob. np. GrzegRóżn L4v: *której [filozofii] się jáko powietrza złego káže strzec ápstoł*.

s. 29/27 (Kol 16): *Daj wszytko dobré* – zob. ten sam zwrot u autora późniejszego, KołakSzczęśł B2v: [Ojciec niebieski] *da wszytko dobre tym, którzy go proszą*.

Do Jęgo M<iłóści> Pana Mikóła ja Firlęja

Utwór ma charakter poetyckiego listu skierowanego do Mikołaja Firleja (ok. 1531 – 5 IX 1588) z Dąbrowicy, herbu Lewart, syna Piotra i Katarzyny z Tęczyńskich, wojewody lubelskiego (od 1588), sławnego z daru wymowy. Kochanowski dedykował Mikołajowi Firlejowi dwa zawarte

w *Foriceniach* epigramaty *Ad Nicolaum Firleum* (36 oraz 76). Poświęcił mu też fraszki I 26 i III 73. W wierszu wspomina się jego dziada Mikołaja Firleja (zm. w 1526 r.), kasztelana krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego, który w 1514 r. jako wojewoda lubelski dowodził wojskami polskimi w zwycięskiej bitwie nad armią moskiewską pod Orszą. W 1519 brał udział w przegranej przez wojska polsko-litewskie bitwie z Tatarami pod Sokalem (2 VIII); był też dowódcą polskiej armii w czasie wojny polsko-krzyżackiej w latach 1519–1521. Pod Sokalem poległ wspomniany w utworze syn hetmana Mikołaja Firleja, również Mikołaj, któremu Kochanowski poświęcił *Epitaphium Nicolai Firlei* (KochFor 18), a epigramat umieszczony na jego nagrobku napisał Andrzej Krzycki (choć autorstwo nie jest całkowicie pewne).

Przedmiotem rozważań Kochanowskiego jest dobra sława odziedziczona po przodkach, którzy walczyli za ojczyznę. Poeta dowodzi, że nieśmiertelna sława wyrasta z cnoty. W twórczości Kochanowskiego podobne myśli odnaleźć można w Śm 9–12 oraz w KochPieś II 12, 13–20 i KochPieś II 19, a także w utworach poświęconych zmarłemu hetmanowi Janowi Tarnowskiemu KochTarn oraz KochEl IV 2. O wartości cnoty poeta wypowiadał się również w innych utworach, zob. np. KochDz 3–22, gdzie znajduje się również refleksja o przemijaniu urody; por. też odpowiednie fragmenty KochCn. Rozważania na ten temat często obecne były w dziełach autorów starożytnych. Podstawą do refleksji tak starożytnej, jak i nowożytnej były dzieła Arystotelesa, a zwłaszcza jego traktaty etyczne.

s. 30/2–3 (Firl 1–2): Króm dobrej sławy, która z cnoty roście, Nie posiadał człowiek nic trwałego proście – *nic ... krom* – ‘tylko (to)’, zob. np. GosłCast 37: *nie mam ja nic z tego Króm lichych trósk; dobra sława* – ‘dobre imię’, wyrażenie bardzo licznie notowane w materiałach Śl. XVI, zob. np. ModrzBaz 13: *nic nie umieją, jedno dobrej sławy á dobrego mniemania ludziom uwolaczać; roście* – ‘rośnie’, *rość z czego* – ‘powstawać z czegoś’, zob. np. ModrzBaz 7: *Wasń z bojaźni á z gniewu roście; posieć* – ‘objąć na własność’, tak brzmiał wówczas bezokolicznik dzisiejszego czasownika *posiąść*, używanego często w znaczeniu ‘posiadać, mieć’, zob. RejAp 22: *iż kto chodzi pod sprawą á pod obroną Pána tego, wiele posiadał skarbow światá tego; proście* – ‘po prostu’, zob. np. RejRozpr C2: *Bo to każdy widzi proście, Iż z roztyrku gniew uroście*, zob. w tym samym znaczeniu częsty wariant słowotwórczy *prosto*, np. RejWiz 157v: *Tych wiecznych rozkoszy prosto zá nic mamy*.

Podobne myśli Cyceronu, *Arch.* 28–29: *Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, praeter hanc laudis et gloriae. Nunc insidet quaedam in optimo quoque virtus, quae noctis ac dies animum gloriae stimulis concitat atque admonet non cum vitae tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adaequandam, Sest.* 143: *cogitemus denique corpus virorum fortium magnorum hominum esse mortale, animi vero motus et virtutis gloriam sempiternam; neque hanc opinionem si in illo sanctissimo Hercule consecratam videmus, cuius corpore ambusto vitam eius et virtutem immortalitas excepsisse dicatur, minus existimemus eos, qui hanc tantam rem publicam suis consiliis aut laboribus aut auxerint, aut defenderint, aut servarint esse immortalem gloriam consecutos, Font.* 49: *Tum enim vitae socia virtus, mortis comes gloria fuisset. Por. także Sil.* IV, 603–604: *explorant adversa viros perque aspera duro Nititur ad laudem virtus interrita clivo, Erasm. Adag.* 3771: *Virtus gloriam parit. Podobne stwierdzenie o dobrej sławie, którą zapewnia cnota KochEl IV 2.*

s. 30/4 (Firl 3): *gładkość* – ‘uroda’, zob. PieśFrag 6, 2 i komentarz; *precz* – dosłownie ‘poza miejsce dotychczasowego znajdowania się’, zob. np. LibMal 1544/80: *s nim wespół tę skrzynią precz wyniosł*; por. też Ap 5, 16 i komentarz; *precz odnosić* – ‘zabierać’, zob. np. Mącz 31 3d: *Deporto, Odwożę, odnoszę stąd gdzie indziej*.

Por. Sal. *Cat.* 1: Nam divitiarum et formae gloria fluxa atque fragilis est, virtus clara aeternaque habetur; Sen. *Phaed.* 761–774, a zwłaszcza 761–763: Anceps forma bonum mortalibus, Exigui donum breve temporis, Ut velox celeri pede laberis!; zob. również Vulg. Prov. 31, 30: vana est pulchritudo. W literaturze renesansowej motyw trwałości i wyższości cnoty ponad inne dobra był szczególnie często obecny.

s. 30/5 (Firl 4): żałość tudzięż w tropy zá rozkoszą – tudzięż – ‘tuż zaraz, bezpośrednio’, zob. np. SarnUzn F2v: *Ireneus św., który tudzięż po apostołach był*; również w połączeniu *tudzięż za*, zob. np. LibMal 1543/72: *iż tudzięż za panem z domu jego jest wyciągnął, rozkosz – ‘przyjemność’*, zob. PieśFrag 1, 23 i komentarz; sens następujący: zaraz po przyjemności przychodzi cierpienie, smutek.

s. 30/6 (Firl 5): Fortuná z námi igra jáko z dziećmi – podobnie o losie igrającym z ludźmi, zob. RejWiz 140: [szczęście] *Ták práwie jáko w kregle igra imi [ludźmi] sobie, Iż jeden podskákuję, drugi sie w teb skrobie; fortuna – ‘los’*, zob. podobny przykład HistAl F5: *w prętkiej chwili to przychodzi, iż ludzie aż do obłokow podwyższa fortuná, á zaś wysokie aż do ciemności pogrąża w głębokość*.

Topos zmiennej Fortuny często obecny w literaturze antycznej, por. np. Hor. *Carm.* I 35, *Carm.* III 24, a zwłaszcza *Carm.* III 29, 49–51: Fortuna saevo laeta negotio et Ludum insolentem ludere pertinax Transmutat incertos honores; *Carm.* I 34, 14–16: hinc apicem rapax Fortuna cum stridore acuto Sustulit, hic possuisse gaudet; Ov. *Trist.* III 7, 41–42: nempe addit cuicumque libet Fortuna rapitque Irus et est subito, qui modo Croesus erat; Ter. *Ad.* 739: ita vitast hominum, quasi quom ludas tesseris. Topos ten obecny jest też w twórczości Kochanowskiego, por. KochPieś II 3, KochFor 41, 1–2: Multa potest etiam praeter spem vertere daemon: Evehit ille humiles, deprimit ille duces.

s. 30/7 (Firl 6): siada j z kmiećmi – *siadać z kimś* – ‘przebywać w czyimś towarzystwie, przestawać z kimś’, por. BibRadz Ps 24/4–5: *Nie zasiadałem z ludźmi kłamiwieni á z ludźmi obłudnymi nie miałem towarzysztwa. Nienáwidziáłem zgromadzenia złošników á nie siedziáłem z niepobożnemi; kmiećmi – ‘chłopami, sługami’*, zob. np. RejRozpr D3v: *Káždy tu co gi ksiádz liczy Ubogiego kmieciá czwiczzy*.

s. 30/8 (Firl 7): Cnoty nikt nié ma, jeno sam od siebie – ‘cnotę każdy ma tylko dzięki samemu sobie’, a nie dzięki zrządzeniu losu; *jeno* – ‘jak tylko’, struktura *nikt ..., jeno*, łącząca człony niejednorodnie składniowo, dość często stosowana w ówczesnych tekstach, zob. np. WróńŻoł Qv: *nikt nie przydzie do Ojca, jeno przez Syna jego*.

Jest to echo rozważań Cycerona, *Nat. deor.* III 86–87: virtutem autem nemo umquam acceptam deo rettulit. Nimirum recte; propter virtutem enim iure laudamur et in virtute recte gloriamur, quod non contingeret, si id donum a deo, non a nobis haberemus, por. też Sen. *Dial.* 7, 9, 4: quid petam ex virtute? ipsam. Nihil enim habet melius, ipsa pretium sui; zob. KochEl IV 2, 120: Laus propria haec demum est, quam sibi quisque parit.

s. 30/10 (Firl 9): Á gdy cię w niebo między bogi wniesie – podobnie o pośmiertnej nagrodzie za życie pełne zasług, zob. KlonŻal A3v (w utworze oplakującym śmierć Kochanowskiego): *Jeśli śmiercią zwać możemy, kiedy między bogi Jowisz kogo przypuści*; zob. też KochTarn 75: *między bogi siedząc, wiecznie sie ráduje*.

Myśl o cnotcie, która prowadzi do nieba za zasługi dla ojczyzny, pojawia się często w literaturze antycznej, zob. np. Cic. *Rep.* 6, 13: omnibus, qui patriam conservaverint, adiuverint, auxerint, certum esse in caelo definitum locum, ubi beati aevo sempiterno fruuntur, *Rep.* 6, 16: iustitiam cole et pietatem, quae cum magna in parentibus et propinquis, tum in patria maxima est; ea vita via est in caelum; por. Hor. *Carm.* III 2, 21–22: Virtus, recludens inmeritis mori Caelum; Prop. IV 11, 101: moribus et caelum patuit. Podobnie KochEl IV 2, 109–110 i 113: At qui ita vixerunt, ut nil virtute putarent A superis homini pulchrius esse datum ... Illis porta patet caeli sedesque

beatae, Cum terrena animus mole solutus abit, KochEl IV 3, 175–180. Idea ta pojawia się również w *Pieśniach* Kochanowskiego, np. I 10, 57–58 i II 12, 17–18.

s. 30/11 (Firl 10): Sławę po świecie szeroko rozniesie – *sławę roznieść* – warianty tego zwrotu odnajdujemy w ówczesnych tekstach, zob. np. RejZwierc 119v: *tá sławá ... która sie już głośno o Waszej Miłości rozniosta; szeroko roznieść*, zob. np. RejJóz G: *bo to w krótkim czasie już się szeroko rozniešie; roznieść po świecie* – ‘rozgłosić’, bardzo częsty zwrot, zob. np. HistAl N2v: *tedy po wszystkim świecie był rozniesion głos o śmierci Aleksandrowej*.

s. 30/13 (Firl 12): Niepr – rzadsza oboczna postać nazwy rzeki Dniepr, zob. też KochPieś 15: *Krwawy Niepr*; w pierwodruku *Nieper*, postać poza tym nienotowana w kartotece Sł. XVI, poprawiona w transkrypcji ze względu na sylabizm wiersza.

s. 30/15 (Firl 14): Chwałą trwać będzie jego spraw – *spraw* – ‘czynów’, zob. PieśFrag, 3, 3 i komentarz; podobnie wypowiada się Kochanowski w wierszu nagrobnym poświęconym Janowi Tęczyńskiemu, stanowiącym osobną pieśń, zob. NagrTęcz 12 i komentarz; por. też KochFor 18: *laus vivet*.

s. 30/16 (Firl 15): ojca nie wydał – ‘nie okazał się gorszy od ojca’, zob. np. PaprPan D2v: [synowie] *Nie wydadzą stárszego w żadnej dobrej sprawie*.

s. 30/18 (Firl 17): z placu spierając pogány – *plac* – ‘pole bitwy’, *spierać* – ‘wypierać, odpierać przeciwnika’, zob. np. StrykKron 205: *Ńatwieżowie ... tak się ochotnie ... bili z Polaki, że ich kilkokróć nierównym poczem wspieráli [= spierali], i ácz im książę zábító Komatá, przedsię oni poty się mężnie opieráli, áż ich do jednego ná onym plácu Polacy zbili; poganie* – było potocznym zastępczym określeniem Turków i Tatarów, zob. np. PaprPan Ee3r: *Pogáni nam podolski ruski kraj zburzyli*.

s. 30/19 (Firl 18): Duszę cną wylał przez pocziwé rány – *duszę wylać* – zwrot ten w Sł. XVI poza tym tylko z KochPs 90: *Wyleją dusze ná okrutné miecze* oraz z późniejszych naśladowców, np. KmitaSpit C2: *Wylał duszę ná ziemię przez okrutné rány; pocziwy* – ‘godny szacunku, chlubny’. Podobny obraz poetycki, Ov. *Epist.* I, 77: *animam per vulnera mille profudit*.

s. 30/20–21 (Firl 19–20): martwé głowy Chowa ... brzeg Bugowy – podobnie o zabitych w walce KochPs 125: *kiedy zbité głowy Nióst po wodzie szárłatny strumień Cyssonowy*, KochPieś 15: *Krwawy Niepr płynął, miecąc ná ostrowy Moskiewskié łupy i pobité głowy*.

s. 30/22 (Firl 21): Sławna śmierć wászá, sławné męstwo wszędzie – echo słynnych słów Horacego, *Carm.* III 2,13: *dulce et decorum est pro patria mori*. Cynceron zawarł pochwałę poległych za ojczyznę w *Filipice* 14, zob. zwłaszcza *Phil.* 14, 32: *vos vero, qui extremum spiritum in victoria effudistis, piorum estis sedem et locum consecuti. Brevis a natura vita vobis data est, at memoria bene redditae vitae sempiterna*, 14, 30: *grata eorum virtutem memoria prosequi, qui pro patria vitam profuderunt* oraz 14, 33: *Actum igitur praeclare vobiscum, fortissimi, dum vixistis, nunc vero etiam sanctissimi milites, quod vestra virtus neque oblivione eorum, qui nunc sunt, nec reticentia posterorum sepulta esse poterit*. Podobny motyw odnaleźć można w KochPieś I 10, 57–60.

s. 30/24–25 (Firl 23–24): Áby posługi ... znakomité Były potomkóm przyszłym kiedy skryté – *posługi* – ‘czyny pożyteczne ojczyźnie’, zob. np. ConCrac 14v: *chyba żeby poselstwem a posługá Rzeczypospolitej ... zapróźnieni [= zajęci] byli; znakomity* – ‘wielki, wspaniały, znany’, zob. np. GrochKal 14: *sławnej Rzeczypospolitej Zgodą bráterską przedtym znakomitej*, LeovPrzep Hr: *Cypryjan zásié powiada zá pięć i zá dwadziésčia lat przysć jakiej znakomitej á ludziom jészczé niesłychánej odmiánié; skryte* – ‘nieznane przyszłym pokoleniom’.

s. 30/27 (Firl 26): Nowotnym rymóm – ‘nowym, nowo powstałym wierszom’, zob. np. ArtKanc kt: *Káncyjonał ... z przydániem piésni niektórych i psalmow nowotnych; rym* – zob. PieśFrag 6, 59 i komentarz.

s. 30/28 (Firl 27): Tym sná dniej – ‘tym lepiej, tym skuteczniej’, zob. np. HistLan Ev: *iz ná to zwierzchność Pan každą wysádzil, Áby przez nié tym snádniej o sirotkach rádzil.*

Echo przekonania, że dzięki poezji przetrwa sława wojenna. Myśl ta kilkakrotnie przewija się w twórczości Kochanowskiego, zob. np. KochEl III 9, 7–8: Nam si nulla ferat praestans praeconia virtus, Mercedem certe non tulit illa suam oraz KochEl III 9, 12: Sola immortalis carmine fama viget.

s. 30/28–29 (Firl 27–28): á już mié nie wodzi Tám, gdzie Pegázów sławny z drój wychodzi – ‘nie wódz’, archaiczna forma rozkaznika 2. osoba liczby pojedynczej, tu użyta dla rytmu i rytmu.

Chodzi o będące znanym symbolem natchnienia poetyckiego sławne źródło Hippokrene, które wytrysnęło spod kopyta Pegaza na górze Helikon, por. np. Prop. III 3, 2: Bellerophontei qua fluit umor equi.

Carmen makaronicum

Carmen makaronicum de eligendo vitae genere (Wiersz makaroniczny o wyborze drogi życiowej) jest zabawą literacką. Sposób pisania, polegający na nieustannym mieszaniu ze sobą łaciny z pojedynczymi słowami bądź wyrażeniami z danego języka wernakularnego oraz na łączeniu zaczerpniętych z niego wyrazów z łacińskimi końcówkami fleksyjnymi bywał praktykowany w średniowieczu (*Carmina Burana*, parodie kazań, farsy). Jednak wiersz makaroniczny tworzony w celu dostarczenia wykształconym czytelnikom uczonej rozrywki narodził się w humanistycznej Italii. Za jego twórcę uważa się włoskiego humanistę z Padwy, Michele di Bartolomeo degli Odasi (znanego również jako Tifi degli Odasi lub Typhis Odaxius, 1450–1492), autora zbioru wierszy pod tytułem *Macaronea* (*Carmen macaronicum de Patavinis quibusdam arte magica delusis*), składających się na satyrę wymierzoną m.in. w hermetyczny język humanistów zainteresowanych magią, alchemią i hermetyzmem. Naśladowcami padewskiego autora byli: Bassano da Mantova, Fossa da Cremona, Gian Giorgio Alione.

Do najbardziej znanych przedstawicieli poezji makaronicznej należy benedyktyn Girolamo Folengo z Mantui (1491–1544), znany pod zakonnym imieniem Teofilo, opatrujący swe utwory zabarwionym autoironicznie pseudonimem Merlin Coccaio (dosł. ‘Merlin Belkoczący’). Był on autorem napisanego heksametrem daktylicznym poematu heroikomicznego *Baldus* (1517), parodii pieśni pasterskich i elegii miłosnych *Zanionella*, skomponowanego w dystychach elegijnych utworu o wojnie much z mrówkami (*Moscheis*) oraz zbioru epigramatów. Wszystkie dzieła makaroniczne mantuańskiego poety ukazały się w Tusculum nad jeziorem Garda w 1521 r. pod tytułem *Opus Merlini Coccaii Poetae Mantuani Macaronicorum* i były wielokrotnie przedrukowywane w XVI w. (np. w 1564, 1572, 1573, 1580 r.). Używany przez humanistów termin makaronizm (*maccheronico*, rzadziej *macaronico*) służył pierwotnie pogardliwemu określeniu zepsutej łaciny kucharzy zakonnych, pełnej licznych wrętów i zapożyczeń z rozmaitych dialektów włoskich, zwłaszcza toskańskiego i mantuańskiego. Następnie został użyty w celu nazwania utworów, pisanych najczęściej heksametrem daktylicznym albo dystychem elegijnym, o wyraźnej intencji parodystycznej czy też satyrycznej. Głównym źródłem ich komizmu było zderzenie ze sobą wytwornej łaciny nauczanej na uniwersytecie, często w postaci łatwo rozpoznawalnych fraz wyjętych wprost z dzieł Cicerona, Horacego, Wergiliusza czy Owidiusza, z prostackimi, nierzadko wulgarnymi sformułowaniami pochodzącymi z języka ówczesnych plebejuszy. Folengo pisał żartobliwie, że „sztuka makaroniczna” (*ars macaronica*) „pochodzi od makaronu [= klusek], który jest pewną, pospolitą, prymitywną i wieśniaczą potrawą, zlepioną z mąki, sera i masła; dlatego wiersze maka-

roniczne nie powinny zawierać nic innego, jak tylko tłustość, prząsność i grube wyrazy”. Celem tej nowej sztuki poetyckiej miało być przede wszystkim wywołanie śmiechu, rozbawienie czytelnika. Ludyczny kontekst sugerowała już dwuznaczna nazwa „makaron” (*macarone*), oznaczająca w północnych dialektach włoskich ‘kluski’ (*gnocchi*) albo ‘głupka’.

Utwór Kochanowskiego powstał prawdopodobnie podczas studiów w Padwie albo w niedługim czasie po powrocie do kraju. Twórczością makaroniczną interesował się zaprzyjaźniony z poetą hiszpański humanista, Piotr Rojzjusz (Pedro Ruiz de Moros, 1505–1561), słynny „doktor Hiszpan”, czemu wyraz dał w dwóch utworach: *In Lithuanicam peregrinationem*, *In bibulos Sapphicum*. W napisanym w metrum epickim (heksametr daktyliczny) *Carmen makaronicum* zabierają głos przedstawiciele czterech stanów: mnich, ksiądz, dworzanin i ziemianin, wychwalając z jednej strony obroną przez siebie drogę życiową, z drugiej zaś ganiąc wady i nadużycia pozostałych stanów. Krytyka stanu duchownego, inspirowana być może wyraźnym antyklerykalizmem włoskich poetatów makaronicznych, doprowadziła do umieszczenia dzieła Kochanowskiego na indeksie ksiąg zakazanych, ogłoszonym przez biskupa Jerzego Zamoyskiego w Zamościu w 1604 r.

Zastosowane przez Kochanowskiego zabiegi polegają na wprowadzeniu w tok języka łacińskiego wyrazów polskich zakończonych łacińskimi końcówkami fleksyjnymi. Zgodnie z regułą swoistego, sztucznie utworzonego „języka makaronicznego” pojawiają się w ten sposób obok słów łacińskich „powierzchniowo” zlatynizowane wyrazy wernakularne. Wśród makaronizmów można wyróżnić formy rzeczownikowe i przymiotnikowe utworzone za pomocą łacińskich końcówek rzeczowników i przymiotników I i II deklinacji: -ae, np. *kłątvae*, -am, np. *wodam*; -arum, np. *háftkarum*; -as, np. *biesiadas*; -us, np. *światus*; -um, np. *gościńcum*; -o, np. *księdzo*; -i, np. *żywoti*; -orum, np. *wirzchorum*; -os, np. *żakos*; -is, np. *káptanis*, *słowis*; -a (*Abl. sg* rzeczowników i przymiotników I deklinacji), końcówka tożsama z mianownikiem rzeczowników deklinacji żeńskiej w języku polskim; o fleksji łacińskiej decyduje wówczas składnia, np. *ślepaque boginia*. Formy czasownikowe reprezentują: bezokoliczniki, np. *rządzare*, *pojmare*, rzeczowniki odczasownikowe, np. *lichwiando*, czasowniki w trybie oznajmującym, np. *śpiéwamus*, *przekładant* i czasowniki w trybie przypuszczającym, np. *shuches*, *rozganiaret*. Często pojawiają się formy z partykulą -que, np. *młodaque*, *księdzosque*, *swojumque*.

s. 31/1 (Mac tyt.) *Carmen makaronicum – makaronicum* – zob. PostępekPrCzart 22v: *A toś mowil czárctie, niedawno mákárónice, zdawáiąc Ádámá in prima instantia*; HozKsięgi 139: *Abowiem niegdzie własnym językiem śpiéwáją wszytko, á po łácinie nic, á niegdzie jákás mákároneá dziełájá, gdzie między niemieckie łácinie mieszájá.*

s. 31/3 (Mac 1): *Est prope ... wysokum ... Krá kowum* – epitet *wysoki* określał często wyrazy takie jak *gród*, *zamek*, zob. np. KochPieś 5: *wysokie grody*; *est prope* – jest to nawiązanie do konwencjonalnej formuły epickiej *est locus* otwierającej ekfrazę, zob. Enn. *Ann.* 20: *est locus Hesperiam quam mortales perhibebant*; Verg. *Aen.* I 530, III 163: *est locus Hesperiam Grai cognomine dicunt*, Ov. *Epist.* 16, 53, *Met.* II 195, VIII 788, XV 332, *Fast.* II 491, IV, 337, *Pont.* III 2, 45; niekiedy w postaci *locus est*, np. Verg. *Aen.* IV 481, lub *est + N/N + est*, np. Verg. *Georg.* IV 418: *est specus*, Ov. *Met.* I 168: *est via*, VIII 624: *stagnum est*, V 385: *lacus est*; ta fraza pojawia się w poezji Owidiusza w tej samej pozycji metrycznej: *Ars* III 687, *Rem.* 549, *Met.* XI 592 i XV, 296, *Fast.* III 581.

s. 31/5 (Mac 3): *Gdańskumque gościńcum – gościńiec* – ‘droga, trakt, wytyczona trasa’. Gościńcami nazywano drogi o dużym znaczeniu komunikacyjnym i gospodarczym, którymi przemierzali się obcy kupcy. Łączyły one większe miasta, były dość szerokie i znajdowały się pod opieką władców. „Gościńiec gdański” był ważnym traktem handlowym prowadzącym z Krakowa do Gdańska.

s. 31/6 (Mac 4): *Dąbie nomen habet, Dąbie dixere priores* – *dąbie* – las dębowy, który dał nazwę miejscowości w pobliżu Krakowa; dziś dzielnica tego miasta o tej samej nazwie; *nomen habet* – w połączeniu z nazwą w nominatiwie występuje również u Owidiusza, zob. *Met.* I 169: *Lactea nomen habet*; VI 400 i XV 740. Zob. też: *Ov. Met.* XV 96, *Fast.* I 237; II 859, *Trist.* I 11, 11; II 1, 428; *dixere priores* – *Verg. Aen.* III 693: *nomen dixere priores* Ortygiam; *Ov. Fast.* VI 107: *Inde sata est nymphe* (Cranæen *dixere priores*); *Ov. Met.* XV 332, *Pont.* III 2, 45. Fraza *dixere priores* pojawia się również w poezji wczesnochrześcijańskiej, np. w epitafium Pauli zamieszczonym w liście św. Hieronima, *Ep.* 108, 33: *Scipio quam genuit ... Hoc iacet in tumulo*, Paulam *dixere priores* oraz nowołacińskiej, np. w hymnie Marullusa do Słońca, *Hymni naturales* III 1, 21: *Sol pater – unde etiam Solem dixere priores*.

s. 31/7 (Mac 5): *torreret Syrius agros* – *Sirius* (pol. Syriusz) to łacińska nazwa najjaśniejszej gwiazdy z gwiazdozbioru Wielkiego Psa, nazywanej również *Canicula*, stąd *kanikuła*; zob. *Verg. Aen.* III 141: *sterilis exurere Sirius agros*; *Verg. Georg.* IV 425: *torrens sitientis Sirius Indos*, *Tibull.* I 7, 21: *arentes cum findit Sirius agros*, *Stat. Silv.* III 1, 54: *incendit Sirius agros*; *Hor. Carm.* III 1, 31–32: *torrentia agros Sidera*. Por. też *Melanchton*, *Ps* 132, 5–6: *Sirius agros Torret*, *Philippi Melancthonis Opera quae supersunt omnia*, ed. C.G. Bretschneider, vol. 10, Halle 1842, kol. 513.

s. 31/8 (Mac 6): *non mądra* – ‘niemądra’ – odniesienie tego epitetu do gwiazdy jako określenia okresu roku, w którym żacy przerywają zajęcia uniwersyteckie i zawieszają studiowanie, czyli zdobywanie mądrości, nosi znamiona *hypallage*. Upały powodowane przez Syriusza łączono wówczas z niebezpieczeństwem szaleństwa, por. *Plin. Nat. hist.* VIII 53; zob. *Sł. XVI s.v. k a n i k u ł a* (znac. 3.); por. K. Mrowcewicz, *Pod słońcem szaleńców, czyli zagadki „Kamikuły”*, w: idem, *Trivium poetów polskich epoki baroku: klasycyzm – manieryzm – barok. Studia nad poezją XVII stulecia*, Warszawa 2005, s. 178–186.

s. 31/12 (Mac 10): *b ą r w a* – ‘kosztowny ubiór, szata’, zob. np. *GliczKsiąż H2: Jan też Krzyciel żadnej bąrwy nie miał*; tu prawdopodobnie również w ścisłym powiązaniu z kolorem odzienia, gdyż pojawiające się kolejno postaci odziane są w szaty ciemnoszare, czarne, złocisto-żółte i jasnopopielate.

s. 31/13 (Mac 11): *k ą p i c a* – ‘mniszę okrycie z kapturem’, zob. np. *RejAp* 60v: *Iż tam nie widział ani mnichow w kápicach, ani rogatych bieretów*, *KochFr* 91: *tylko że nie z mnichy w szarnej kápicy*.

s. 31/14 (Mac 12): *t ł u s t u m ż y w o t u m* – *żywot* – ‘brzuch’, zob. np. *BielKron* 260: *umyją sobie ... ramię, żywot, ręce*; brak wyrażenia *thusty żywot* w materiałach *Sł. XVI*, zob. podobne użycie, np. *BielKron* 345: *zbędziesz tego brzuchą thustego*.

s. 31/15 (Mac 13): *Olli summo ingens ... pleszus – plesz* – ‘tonsura’, zob. np. *RejAp* 169: *Nie chlubże sie tym ..., abyś jedno ty sam był káptanem Páńskim, iż ci plesz przesolono*; *olli* – Kochanowski używa tu łacińskiej formy archaicznej zamiast *illi*, naśladowując *Wergiliusza*; w *Eneidzie* forma *olli* pojawia się często w tej samej pozycji metrycznej, zob. np. *Aen.* I 254, IV 105, V 10, XII 18, XII 300: *olli ingens barba reluxit*.

s. 31/16 (Mac 14): *drewniánum trzewikum* – drewniane trzewiki, czyli tak zwane trepy, były obuwiem mnichów, zob. np. *Mącz* 32b: *Colones ... Dzewniáne boty jáko bywają pátynki z sámeo drzewá jáko mniszy miewáją*.

s. 31/17–18 (Mac 15–16): *sukniam ... Sukniam* – *suknia* oznaczała ubiór męski w ogóle, nie zaś jakąś określoną jego część; bardzo dużo przykładów w *kartotece Sł. XVI*, zob. np. *RejZwierc* 228v: *Kazał Pan przedać suknią, á miecz kupić*.

s. 31/20 (Mac 18): *Ausonis quales przynoszantur ab oris* – *Verg. Aen.* VII 39: *Ausonis exercitus appulit oris*; wyrażenie *ab oris* w zakończeniu heksametru jest bardzo częste w łacińskich utworach epickich, np. *Verg. Aen.* I, 1, II, 91 i 282, VII, 270 i 647, *Lucan. Phars.* II, 553, *Ov. Met.* VII, 407 i IX, 19, *Stat. Theb.* I, 312, VI, 332, VIII, 319.

s. 31/21 (Mac 19): kápam – kapa – ‘męski obszerny płaszcz lub peleryna’, prawdopodobnie pochodzenia południowouropejskiego, zob. np. Prot B2: *Ĵesli mię w kápie wczorá ná rynku widziano, „To Włoch jakiś przyjechał” zarázem [= zaraz] mawiano*, zob. *hiszpańska kapa* (Mącz 23c i 348 c).

s. 31/22 (Mac 20): kábatum ... koletum – kabat – ‘obcisły kaftan męski’, zob. np. OrzRozm Rv: *ktora [dworska godność] nie czym innym ozdobna jest jedno szkápá, kábatem, mászkárá; kolet – kaftan męski, często skórzany*, zob. np. RejFig Aa2: *Kráwicz s pánem obádwá rádzi dopijáli Pánu ciásny ná brzuchu kolet udziááli*.

s. 32/1 (Mac 23): mákowa ... suknicá – makowy – ‘o kolorze maku’; Sł. XVI notuje jako jasnopopielaty; niektórzy wyprowadzają ten kolor od ziaren maku, inni od kwiatu, który ma nie być czerwony, lecz taki, jak kwiat maku uprawianego na nasiona, to znaczy biały z odcieniem popielatym; o tym, że nie chodzi o kolor czerwony, mogą świadczyć następujące cytaty: *Albertus z wojny*, Kraków 1596, E2: *Lecz się nie zda mákowé nic do czérwonego* i *KlonŻal C3: Z ogrodnej wąsiennice [= gaśienicy] Wzłata mákoskrzydły motel*, marg: *Mákoskrzydły dlatego, że skrzydlá ma jákoby z mákowego kwiecia; suknicá – notowane jedynie w Sł. stp. z objaśnieniem ‘szata, ubranie’*.

s. 32/2–3 (Mac 24–25): pará Háftkarum ... knáfli – para haftek – prawdopodobnie stanowiące całość dwie części odpowiedniego kształtu spinek do spinania odzieży, por. WypRkr 81v: *U tych wszystkich giernaków [giernak = rodzaj ubioru męskiego, powszechnie używanego przez wszystkie stany w XVI stuleciu, długi kaftan z rękawami, zapinany na guzy i pętllice] ... jest po parze aftek srebrnych, dwie haftki, tj. ozdobne spinki, sprzączki*, zob. np. Calep 416b: *Fibula ... ornamentum cinguli ad vestem subligandam, Spieñ od passa, item haftka; knafel – ‘rodzaj ozdobnego guzika lub wisiorka’*, zob. np. RejZwierc 17: *Najdziesz też drugi kraj ták zápyśniáły, że w nim wszystko miłościwi pánowie, by jedno [= jeżeli tylko] knáfel u szyje powiesiś*; tu: ozdobny guzik do żupanu, kaftana lub kontusza.

s. 32/5 (Mac 27): słuźbaque ... powolna – formuła grzecznościowa, zob. np. KotakCath A2v: *powolne á uniżone słuźby swe w miłościwą ląskę zálecám*, podobnie *VotSzl A3: Wászych Miłości moich miłościwych pánow uprzejmy powolny á znájomy słuğá*.

s. 32/6 (Mac 28): słowis sic me compellat amicis – zob. *Verg. Aen. II 372: verbis compellat amicis*.

s. 32/7 (Mac 29): ipse fatetur – por. takie samo zakończenie heksametru w *Ov. Met. XI 492*.

s. 32/8 (Mac 30): animo te volvere curas – por. *Catull. 64, 250: multiples animo volvebat saucia curas; Stat. Theb. 2, 150, Silv. I 1, 41: evolvere curas*.

s. 32/10 (Mac 32): wolnum ... przekázat umysłum – wolny umysł – ‘spokój ducha’, por. *GórnRozm A3: jedno ten człowiek, który cnotliwie żyje, który się kocha w dobrzeczynieniu, ... który áni czyni, áni mowi, áni myśli, jedno te rzeczy, z których mu wolny umysł, wolne sumnienie roście; przekażać – ‘przeszkadzać’*, zob. np. *BielKron 116: áby nie przekažáli Żydom do końcá budowác kościolá*, również w składni z dopełnieniem w bierniku, zob. np. *RejRozpr B4: Imienie [= majątek] Przekaža duszne zbáwienie*.

s. 32/13 (Mac 35): Zbiérandique ... niezbednos ... pieniądzos – zbierać pieniądze – zwrot utarty o zabarwieniu pejoratywnym, zob. np. *RejWiz 69v: owi skępcy, co twárdo chowájá, Á lákomo pieniądze w pokoju zbierájá; niezbedny – ‘godny pogardy, wstrętny’*, zob. np. *SkarŻyw 271: Pijáństwo niezbedne*, *RejKup f5v: Tych to niezbednych pieniędzy*.

s. 32/15 (Mac 37): wirzchorum czapkam ... duorum – mitra (infuła) biskupia – wysokie, spiczaste nakrycie głowy biskupów, opatów i infułatów, używane w trakcie sprawowania czynności liturgicznych, zob. np. *Mącz 170b: Infuła, Biskupia czapká której we mszy używájá, Infuła*, *StryWjaz C4v: wszyszczy w ubiorach i w czapkach biskupich z ląskámi pásterskiemi idá*.

s. 32/17 (Mac 39): *versat páni duszká rozumum ...* – *pani duszka* może być określeniem kobiety w ogóle, zob. np. FalZioł I 94a: *tym sobie macicę i dymiona będzie pani duszka naparzála* lub eufemizmem w znaczeniu kobiety lekkich obyczajów, nałożnicy, zob. np. Mącz 188d: Lenocinor, *z pániámi duszkami sie obchodzę, rufijański żywot wiodeę; versare rozumum* – ‘zawracać rozum’; w kartotece Sł. XVI tylko jeden podobny zwrot, *zawrócić mózg*, zob. GórńDworz Ee4v: *upiwszy sie oną swowolną swoboda, ktora im stąd roście, iż sie pány czują, záwrocivwszy sobie mozg dostatkiem.*

s. 32/18 (Mac 40): *diis sit gratia* – wyrażenie wtrącone *dis gratia* pojawia się u Terencjusza, *Ad.* 121 i 138.

s. 32/19 (Mac 41): *unica cura est* – por. Apul. *Met.* II 8, 4: *mihi unica cura fuerit*; Sen. *Dial.* 3, 11, 3: *unica illis cura est.*

s. 32/20 (Mac 42): *rzádzare żywotum* – *rzádzić żywot* – zwrot utarty, zob. np. HistRzym (wyd. J.S. Bystronia, s. 149): *Trzeci towarzysz jest dobry chrześcijanin, który ... tak żywot swój rzádzi, że będzie miał chleb, to jest królestwo niebieskie.*

s. 32/22 (Mac 44): *káppa m* – *kapa* – ‘wierzchnia szata liturgiczna’, rodzaj ozdobnej peleryny z kapturem, zob. Cn. Th. *ornat kapłański* – *cappa*.

s. 32/25 (Mac 47): *Sic ego ... ab alto* – *sic ego* – Owidiusz w swej twórczości często używa tych słów na początku heksametru lub pentametru, np. *Met.* III 568, V 604, *Fast.* I 139, *Trist* I, 7, 19, II 1, 349, III 3, 66, a zwłaszcza *Pont.* I 3, 7: *Sic ego mente iacens; ab alto* – częste zakończenie heksametru w *Eneidzie*, zob. II 2: *inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto*, VII 141: *hic pater omnipotens ter caelo clarus ab alto*, IX, 644: *simul haec effatus ab alto* (intonuit), XI 301: *solio rex inquit ab alto*, XI 721: *sacer ales ab alto*.

s. 33/1 (Mac 48): *macte animo, iuuenis* – Stat. *Theb.* VII 280; *Silv.* V 2, 97: *macte animo iuuenis*; Verg. *Aen.* IX, 641: *Macte nova virtute, puer.*

s. 33/2 (Mac 49): *ślepa que ... boginia* – formę *boginia* zapisano w Sł. XVI tylko raz, BielKron 24v; wyrażenie *ślepa bogini* nie występuje w materiałach Sł. XVI.

s. 33/3 (Mac 50): *rozmysło* – *rozmyśl* – ‘namysł, przemyślenie’, zob. np. RejJóz Dóvmarg: *Każda rzecz potrzebuje rozmyślu.*

s. 33/4–5 (Mac 51–52): *saevis alios fortuna procellis* Abripiet, *tua labetur tuto aequore navis* – obraz przywodzący na myśl obrazy poetyckie zawarte w pieśniach Horacego, np. *Carm.* III 29, 49: *Fortuna saevo ... negotio*. Por. Erasm. *Carm.* 105, 120–121: *Nos fera fortunae saevis turbata procellis Aequora et assidue concutit unda salis*. Por. również zakończenie heksametru *aequore navis* w Ov. *Epist.* 21, 67 i *Pont.* I 4, 17.

s. 33/6 (Mac 53): *verba reponas* – por. podobieństwo werbalne i taka sama pozycja metryczna w Stat. *Theb.* 9, 81: *ferrum inter verba reponit.*

s. 33/7 (Mac 54): *chrósto* – *chróst* – ‘krzaki, zarośla’, zob. np. BielKron 383v: *położyli sie dwie mili od Dąbrowną między chrosty.*

s. 33/8 (Mac 55): *Annosae citius vertantur turbine quercus* – por. Plin. *Nat. hist.* XVI 130, 7: *annosa quercus*; Sen. *Oed.* 534–535: *curvosque tendit quercus et putres situ Annosa ramos*. Por. Ioannes Pannonius, *Carmen ad Ludovicum Gonzagam*: *Ut convulsa cadit ventoso turbine quercus*, I. Pannonius, *Opera*, Viennae Austriae 1569.

s. 33/14 (Mac 61): *serpit humi ... kátum* – *kát* – ‘kraj’ (w odróżnieniu od całego świata), zob. np. KromRozm III G3v: *Jeden [rząd kościelny] ma być á jednostájny, nie w jednym kácie albo państwie, ále we wszem krześcijánstwie; serpit humo* – Hor. *Ars* 28: *serpit humi tutus nimium timidusque procellae.*

s. 33/16 (Mac 63): *undique tutus* – Hor. *Sat.* II, 1, 20 w takiej samej pozycji metrycznej. Wyrażenie to było potem wykorzystywane jako lemma emblematów, por. np. J. Camerarius,

Symbolorum et emblematum ex re herbaria desumtorum centuria una collecta, Norimbergae: impensis Johannis Hofmanni et Huberti Camoxii 1590, k. 37r.

s. 33/19 (Mac 66): *ter quinos aetas cum tangeret annos* – w wieku 15 lat; peryfrastyczny sposób podawania liczb częsty był w poezji łacińskiej.

s. 33/20–21 (Mac 67–68): *volvere curas... Mente volutabam* – *volvere curas* – por. 32/8 i komentarz; *mente volutabam* – zob. Lucr. III, 240; Stat. *Ach.* I, 200: *huc illuc divisa mente volutat*.

s. 34/2 (Mac 70): *chytrus ... diablus* – chytrość była cechą często przypisywaną czartowi, zob. Śl. XVI s.v. *chytry*, wyrażenia *chytry diabeł*, *chytry zły duch* i inne podobne, np. LubPs V marg: *Chytre strzałki czartowskie*, RejPos 76v: *Przeciwko mocy á chytrym figlom czártá sprosnego*.

s. 34/5 (Mac 73): *niewdzięcznum* – *niewdzięczny* – ‘sprawiający przykrość’, zob. np. BielKron 68v: *przyszedł do Dawidá młodzieniec z poselstwem niewdzięcznym ... oznajmił Dawidowei porażkę Izráeliótów*.

s. 34/6 (Mac 74): *Nastułkamque sequi et dworskam sorbere poléwka m* – *nastułka* – ‘okrycie na konia’; *biegać za nastułką* – zwrot utarty, notowany w N. ks. przysł. s.v. *nastułka* w znaczeniu ‘zabiegać o względy możliwych’ (goniąc za pańskim koniem), zob. np. RejZwierc 158: *Jesliby też ná wyższy stan rad wstąpił, to zá nástołkami bloto depćac biega, przed progim stoi*; też w odniesieniu do postawy służalczej, KochMuz 28: *Nie przeto, żebym przed nim [Myszkowskim] stał w páchalczym kole Albo i przy nastółce ciągnął sie przez pole; dworska polewka* – aluzja do przysłowia zanotowanego w N. ks. przysł. s.v. *polewka* nr 7 w dwóch podstawowych wariantach: *za dworską polewką iść, biegać* oraz *komu dworska polewka smakuje*, zob. np. Mącz 33c: *Canis assuetus corrigio ... , Kto się náłoży [= przywyknie] dworskiej polewki, trudno mu jej zostác [= zostawić]*; zob. oba zwroty przysłowiowe ujęte – jak tu we *Fragmentach* – w jedno wyrażenie, RejZwierc 64v: *Biegaj zá nástołkami á polewki chwataj*.

s. 34/8–9 (Mac 76–77): *mihi ... Visus adesse* – zob. Verg. *Aen.* II 271 (o cieniu Hektora): *visus adesse mihi*.

s. 34/10 (Mac 78): *krasné lumina Phoebi* – *krasne* – ‘piękne’, przymiotnik ten określa w Śl. XVI z reguły człowieka, przy rzeczowniku nieosobowym tylko wyrażenia *krasny las* (HistRzym 24), *krasna uroda* (np. BielKron 129v); z Kochanowskiego *krasna mowa* (KochOdpr C2v) i *krasne ściany* (KochJez A4v); *lumina Phoebi* – por. Claud. *Rapt. Pros.* II, 28–29: *Phoebique genas et lumina Phoebi Esse putes*.

s. 34/11 (Mac 79): *deponere curas* – por. takie samo zakończenie heksametru w Verg. *Aen.* IV, 531; Sil. XI, 566.

s. 34/17 (Mac 85): *Krzywdá fortunae* – zob. podobne wyrażenie odnotowane w Śl. XVI, ZawJeft 44: *Krzywdá szczącía omylnégo Odcina-ć kwitnąć látá*.

s. 34/24 (Mac 92): *vitam zálécare duchownam* – *zalecać* – ‘przedstawiać zalety’, zob. np. GrzegŚm 30: *jáko Pismo ten członek [= serce] záleca, okázując go być gruntem mysli, rády, rozumu, pámiéci i żywotá wiecznego*.

s. 35/1 (Mac 94): *tuam subit haec sententia głowam* – ‘ta myśl przychodzi do twojej głowy’, wyrażenie utarte o zmiennym szyku, zob. np. SkarŻyw 117: *iż więcej do głowy przychodziło, niżli usta wymowić mogł*.

s. 35/2 (Mac 95): *chlebum jadare duchownum* – *chleb duchowny* – ‘utrzymanie księdza’, zob. np. SkarKaz 421a: *bárzo syny miłują, gdy im jednáją z młodości plebánije i chleb duchowny*.

s. 35/4 (Mac 97): *długos szemrare pacierzos* – *długos* – ‘długie’; *szemrać* – ‘szeptać’, *szemrać pacierze* – zwrot o wyraźnie pejoratywnym zabarwieniu, zob. np. RejPos 276v: *miásto pámiátki [= wspomniania] świętych á wiernych Páńskich ... ná krzyż leżąc pacierze szemrać*.

s. 35/5 (Mac 98): wielkum recludere niebum – wyrażenie *wielkie niebo* zob. KochPs 45: *Słowem Pańskim jest wielkie niebo zawieszoné; otwierać niebo* – utarty zwrot, zob. np. WujJudConf 88: *Tym sposobem [Apostołowie] odpuszczają ludziom grzechy i niebiosą otwarzają; recludere niebum* – por. Hor. *Carm.* III 2, 21–22: *virtus recludens inmeritis Mori caelum.*

s. 35/10 (Mac 103): pomagare biesiadás – *pomagać* – ‘robić coś wraz z kimś, brać udział’, zob. np. LibLeg 4/26v: *Wasza Krolewska Miłość ... rad będzie tego wesela i tej radości brackiej pomagać raczył*, Calep 84a: *Apploro – pomagam płaczu*, zob. też KochSob 63/25 (7, 11–12): *Pomogę ja i myślístwá.*

s. 35/11 (Mac 104): choware kuchárkám – *chowac* – ‘utrzymywać, mieć na służbie’, zob. np. BierEz F3: *Ezop iże żony nie miał, Chowat sługę, z którą legał*; kucharką nazywano eufemistycznie konkubinę księdza, zob. Sz.T. Turnowski, *Zwierciadło nabożeństwa chrześcijańskiego*, Wilno 1594, B4: *ktory by [ksiądz] przebywał z konkubiną (ábo jáko dziś zową z kuchárką).*

s. 35/12 (Mac 105): primus in orbe – por. przysłowie *primus in orbe deos fecit timor* (Stat. *Theb.* III 661 i Petr. *Sat.* 27, 1); por. też zakończenie heksametru w Lucan. *Phars.* VII 223.

s. 35/16 (Mac 109): conticuit tandem factoque hic fine quievit – cała fraza przejęta z Verg. *Aen.* III 718.

s. 35/18 (Mac 111): szára tectum te aliquando kápica – *kapica* – ‘habit zakonny’, por. KochFr 91: *tylko że nie z mnichy W szarój kápicy.*

s. 35/19 (Mac 112): drewniános gestare trzewikos – *drewniane trzewiki* – zob. wyżej 31/16 i komentarz.

s. 35/20 (Mac 113): rewerenda – ‘sutanna, ornat’, zob. KochFr 52: *Jesli mi w rewerendzie, czy lepij w sájanie.*

s. 35/21 (Mac 114): dziesiątaque kopá – dziesiąta część zbiorów, która stanowiła dziesięcinę, czyli daninę na rzecz księdza i parafii, zob. np. OrzRozm Hv: *izali Pan Bog nie ubogácił káplanow nád stan świecki, gdyż každemu pokoleniu żydowskiemu przykazał dziesiąty sноп dáváć káplanowi*, wyrażenia *dziesiąta kopa* brak w materiałach Sł. XVI.

s. 36/1 (Mac 117): czapká biceps – *dwurożna czapka* – zob. wyżej 32/15 i komentarz.

s. 36/5 (Mac 121): chlebum noli curare duchownum – *chleb duchowny* – por. wyżej 35/2 i komentarz.

s. 36/11 (Mac 127): Extremus labor est – por. Verg. *Ecl.* 10, 1: *Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem.*

s. 36/12 (Mac 128): de swojo ... dicentem pauca ziemięństwo – *ziemięństwo* [= *ziemiaństwo*] – ‘bycie ziemianinem, żywot ziemianina’, znaczenie niepotwierdzone w kartotece Sł. XVI.

s. 36/17 (Mac 133): habent sua commoda dwory – por. Ov. *Fast.* III 394: *habent parvae commoda magna morae.* Por. też Terentianus Maurus, *De litteris, de syllabis, de metris*, w. 1286: *Pro captu lectoris habent sua fata libelli.*

s. 36/22 (Mac 138): świetckos securus negligē stanos – zestawienie *stan świecki* używane było zwłaszcza w tekstach o charakterze prawnouzędowym, zob. np. ComCrac 20: *z przyzwoleniem panow i prelatorow duchownych a takież stanu świeckiego*; rzadki wariant w postaci *świetcki*, zob. np. WysKaz 45: *márność świetcka.*

s. 36/23 (Mac 139): Sin aliud natura iubet quam święté káplánstwo – to samo wyrażenie zob. np. OrzQuin Vv: *król ... uczestnikiem sie káplánstwa świętého zstáje; aliud natura iubet* – być może aluzja do znanej definicji Cyncerona, *Leg.* 1, 18: *Lex est ratio summa, insita in natura, quae iubet ea, quae facienda sunt, prohibetque contraria*, por. też Iuv. 14, 321: *numquam aliud natura, aliud sapientia dicit.*

s. 37/2 (Mac 141): Atque hoc est unum, cur – por. Sen. *Epist.* 70, 15: *Hoc est unum, cur de vita non possimus queri.*

s. 37/3 (Mac 142): *świetckum quam stanum ambire duchownum* – *stan świecki* – zob. wyżej 36/22 i komentarz, *stan duchowny* – zarówno w znaczeniu ‘księża, osoby duchowne’, zob. np. RejKup b7: *biskupa ... , Który nad duchownym stanem Tam był przełożonym panem*, jak i rzadziej w znaczeniu ‘bycie księdzem, osobą duchowną’, zob. np. KuczKat 235: *Naprzod samym pasterzom, potym też i inszym, ktorzy wieść stan duchowny zącżeli ... , stan świecki i duchowny* – często występujące połączenie, zob. np. OrzRozm K2 marg: *Bez stanu duchownego świecki stan ostać się nie może*.

s. 37/4 (Mac 143): *Omnes ludie sumus* – Erasm. *Ecclesiastes, sive de ratione concionandi libri IV*, Lugduni 1543, s. 281: *Homines sumus omnes*; por. Petr. *Sat.* 75, 1: *homines sumus, non dei*.

s. 37/6–7 (Mac 145–146): *podobno ... cnotliwą ducere żonam* – *podobno* – ‘być może’; *cnotliwa żona* – wyrażenie często notowane, określające małżonkę pełną cnót i zalet, uważaną za szczęście mężczyzny, zob. np. GliczKsiąż P5v: *Każdać cnotliwa żoná ... jestci żwierzciádło mężá swego, w ktorym sie szczęście jego przegláda*; wyrażenie to może oznaczać również ślubną, legalną małżonkę w przeciwieństwie do nałożnicy, zob. np. BielSat [I4]: *Swą cnotliwą małżonkę zháńbivuszy porzuci, A do inej niecnoty obroci swe chuci*.

s. 37/8 (Mac 147): *kurwam choware kuchárkam* – por. wyżej 35/11 i komentarz.

s. 37/9 (Mac 148): *nostri non est haec gadká rozumí* – ‘to nie nasza rzecz, nie nasza kompetencja’, zob. fraza *nie naszego rozumu*, np. RejZwierc 9v: *ále jáka to jest istność [Boga], już to nie nášzego rozumu*.

s. 37/12 (Mac 151): *quod multa loquamur* – zob. Hor. *Epist.* II, 30: *non est quod multa loquamur*, w takiej samej pozycji metrycznej.

s. 37/14–38/5 (Mac 153–169): *Illi quidem laudant solumque životum ... Spero nihil, curas abigo, mihi denique vivo* – zawarta w tych wersach pochwała wybranej drogi życiowej nawiązuje do refleksji Horacego przedstawionych w epodzie 2 oraz pieśni pierwszej z pierwszej księgi.

s. 37/15 (Mac 154): *Przekładant aliis* – *przekładać* – ‘wywyższać, uznawać za lepsze, woleć’, zob. np. Calep 74b, 838a: *Antefero* – *Przekładam, więcej ważyć*.

s. 37/18 (Mac 157): *obaczare* – ‘stwierdzić’, zob. np. GliczKsiąż F7: *którą złość ich á zuchwálistwo Pan Bog obaczywszy, gniewał sie wielce*.

s. 37/19 (Mac 158): *Swojus res optima katus* – por. Hor. *Carm.* II 6, 13–14: *ille terrarum mihi praeter omnis Angulus ridet*.

s. 37/20 (Mac 159): *flecto genu* – por. Cic. *Arat.* 290: *genu flexo*, Prop. III 15, 34: *inflexo lapsa puella genu*, por. wyrażenie *flecto genua* znane z Vulg. Eph 3, 14: *huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi*.

s. 37/22 (Mac 161): *Non expono animam wiátris* – w materiałach Sł. XVI nie znaleziono zwrotu, który byłby odpowiednikiem tego wyrażenia, zob. częsty zwrot *puszczać na wiatr*, np. BibRadz Ps 89/9, por. KochPieś 3: *wszystko idzie ná wiátr mimo uszy*.

s. 37/22–23 (Mac 161–162): *longinqua petendo Lucra neque occido biednum lichwiándo człowiekum* – por. Hor. *Epod.* 2, 4: *solutus omni faenore*.

s. 37/25–38/1 (Mac 164–165): *Contentus sum sorte mea własnamque paternis Bobus aro ziemiam, quae me sustentat alitque* – zob. Hor. *Epod.* 2, 3: *paterna rura bobus exercet suis*.

s. 38/2 (Mac 166): *cnotliwaque żoná ministrat* – zob. wyżej 37/7 i komentarz, por. Hor. *Epod.* 2, 39–40: *quodsi pudica mulier in partem iuvet Domum atque dulcis liberos*.

s. 38/4 (Mac 168): *bezpiecznos dormio somnos* – *bezpieczny* – ‘wolny od trosk’, zob. np. BielŻyw 53: *przełoż z żoną albo jest wesole á bezpieczne życie, albo wieczne karanie*, w Sł. XVI s.v. wyrażenie *bezpieczne spanie* albo *wyspanie*, zob. PieśFrag 1, 40 i komentarz.

s. 38/6–7 (Mac 170–171): złóté fuerunt Saecula – por. np. ModrzBaz 21: *Złote by to záprawdę wieki się nam ... wrocily*, zob. KochTarn 75: [Jan Tarnowski] *Mógł był jeszcze przywrócić ón dawny wiek złoty*, KochPhaen 5: *Póki płynął chwalebny ón piérszsy wiek złoty*. Nawiązanie do literackiego obrazu złotego wieku ludzkości znanego z literatury antycznej, przede wszystkim z opisu Hezjoda (*Op.* 109–126) i Owidiusza (*Met.* I 89–112). Horacy wspomina złoty wiek m.in. w epodzie 2 i 16, por. *Epod.* 2, 2: ut prisca gens mortalium. Obrazy pierwotnej szczęśliwości należą do mitów uniwersalnych.

s. 38/7–8 (Mac 171–172): flumina lacte Manasse et dębos miodum rrasse gotovum – zob. *Ov. Met.* I 111–112: flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant, Flavaque de viridi stillabant ilice mella. Por. też podobny obraz w *Verg. Ecl.* 4, 30: et durae quercus sudabunt roscida mella; *Tibull.* I 3, 45: Ipsae mella dabant quercus; *Hor. Epod.* 16, 47: mella cava manant ex ilice; *Ov. Am.* III 8, 40: in quercu mella reperta cava. Obraz miodu płynącego ze skał i dębu pojawia się także w hymnie Prudencjusza, *Cathemerinon* XI, 73–75: Iam mella de scopulis fluunt, Iam stillat ilex arido Sudans amomum in stipite.

s. 38/9 (Mac 173): Atque haec pro stano paucis sint dicta ziemiąńsko – pochwała życia na wsi obecna jest w całej twórczości Kochanowskiego. Wzorem antycznym dla zawartych w *Carmen macaronicum* wypowiedzi, oprócz epody 2 Horacego, były *Georgiki* Wergiliusza (szczególnie *Georg.* II 458–460), por. komentarz II do KochSob, zwłaszcza komentarz do pieśni Panny XII.

Na 12 tablic ludzkiego żywota

Na utwór Kochanowskiego składa się dwanaście dystychów o wymowie moralnej i parenetycznej (por. zwłaszcza tablica VI, IX, X). Janusz Pelc dopatrywał się powinowactwa cyklu z greckim tekstem znanym jako Πίναξ (*Tabula Cebetis*). Dialog przypisany został przez Diogenesa Laertiosa (II, 125) sokratykowi Kebesowi, ale w rzeczywistości jest to dzieło anonimowego autora pochodzące z przełomu I w. p.n.e. i I w. n.e., które uległo licznym interpolacjom. Tekst cieszył się wśród humanistów dużą popularnością. Badacze są zgodni, że *editio princeps* utworu greckiego ukazała się we Florencji między 1494 a 1496 r., a wkrótce (Bolonia 1497) opublikowano pierwszy przekład na język łaciński Ludovica Odaxiusa. Wydana na początku XVI w. dwujęzyczna edycja (tekst grecki i przekład na język łaciński) Alda Manutiusa była potem kilkakrotnie wznawiana. Tłumaczenie Odaxiusa ukazało się w Krakowie w oficynie Floriana Unglera w 1522 r., a dwa lata później u Hieronima Wietora z obszernym komentarzem Jana Camersa. Przesłaniem dialogu jest ukazanie drogi człowieka do cnoty i prawdziwej mądrości.

Według Pelca cykl *Na XII tablic ludzkiego żywota* Kochanowskiego może się odnosić do przedstawień kolejnych etapów życia ludzkiego wyobrażonych w postaci malowideł tablicowych. Ekfrastyczny dialog Cebes stanowił bowiem inspirację dla wielu artystów już w starożytności. Jednym z dzieł plastycznych będących ilustracją dialogu był powstały w latach 30. XVI w. fryz Hansa Dürera znajdujący się w Sali Poselskiej Zamku na Wawelu. Znajdowało się na nim wiele scen figuralnych wraz z łacińskimi inskrypcjami oraz streszczeniem *Tabulae Cebetis cursus humanae vitae* Rudolfa Agricoli Młodszeo. Nie można wykluczyć, że Kochanowski miał możliwość podziwiania tego dzieła, zwłaszcza że dystychy składające się na cykl mają charakter subskrypcji emblematycznych. Jacek Sokolski dowodzi, że utwór może mieć też związek ze średniowiecznymi kalendarzami. W XVI stuleciu temat związany z kolejnymi etapami i zmiennością życia ludzkiego był częstym motywem ikonograficznym i literackim. Por. cykle Mikołaja Kochanowskiego *Pod obrazy konterfektu żywota ludzkiego* i *Na drugie obrazy*, w: M. Kochanowski, *Rotule do synów swych*, wyd. A. Karpiński, Warszawa 1997. Zob. R. Schleier, *Tabula Cebetis oder „Spiegel des Menschlichen Lebens, darin Tugent und untugent ab-*

gemalet ist”. *Studien zur Rezeption einer antiken Bildbeschreibung im 16. Und 17. Jahrhundert*, Berlin 1973, s. 14–18; C.E. Lutz, *Ps. Cebes*, *Catalogus Translationum et Commentariorum VI*, Washington 1986, s. 1–14; J. Pelc, *Słowo i obraz. Na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*, Kraków 2002, s. 132; J. Kiliańczyk-Zięba, *Tablica albo Konterfekt Cebes*, tłum. M. Wierzbicka, Kraków 2011, s. 7; J. Kulas, *Odrzucony topos ...*, s. 121–160; J. Sokolski, *Cursus aetatis. O cyklu Na XII tablic ludzkiego żywota ...*, s. 53–68.

s. 38/12 (Tabl, tyt.): tablic ludzkiego żywota – obrazów alegorycznych przedstawiających kolejne etapy życia ludzkiego od urodzenia do śmierci.

s. 38/14–15 (Tabl 1, 1–2): nie ná rozkosz ... ná ten nędzny świat – *rozkosz* – ‘przyjemność’, zob. PieśFrag 1, 23, Firl 4 i komentarz; *nędzny* może znaczyć ‘pełen nieszczęść’ albo ‘nic nie znaczący, godny pogardy’, w obu znaczeniach Śl. XVI notuje to wyrażenie z bogatą egzemplifikacją, zob. np. OpecŻyw 20: *Dusza moja zawždy k Tobie, Jezu, wzdychá, bo na tym nędznym świecie pocieszenia nie má*, RejZwierc 132: *że pólniejszy [= bardziej troszczący się] tego nędznego świata niżli wdzięcznych i wiecznych przyszych rádości swoich*.

Zob. Lucr. V 222–227:

Tum porro puer, ut saevis proiectus ab undis
Navita, nudus humi iacet infans indigus omni
Vitali auxilio, cum primum in luminis oras
Nixibus ex alvo matris natura profudit,
Vagituque locum lugubri complet, ut aequumst,
Cui tantum in vita restet transire malorum.

Zob. też Cic. *Rep.* III. 1 u Aug. *C. Iulian.* IV. 12. 60: In libro tertio de Republica, idem Tullius hominem dicit non ut a matre, sed ut a noverca natura editum in vitam, corpore nudo, fragili, et infirmo; animo autem anxio ad molestias, humili ad timores, molli ad labores, prono ad libidines; in quo tamen inesset tanquam obrutus quidam divinus ignis ingenii et mentis. Por. też Aug. *Serm.* 31 (PL 40, col. 1291): Cum enim nascitur puer, non ridet, sed plorat. Por. też Solinus, *De mirabilibus mundi*, cap. 1: Nascentium vox prima vagitus est: laetitiae enim sensus differtur in quadragesimum diem; Bernardus, *De consideratione* II 9: „homo natus de muliere”, et ob hoc cum reatu; „brevi vivens tempore”, ideoque cum metu; „repletus multis miseris” et propterea cum fletu. Por. Vulg. *Iob* 14, 1.

s. 38/17 (Tabl 2, 1): gry w ász éj ... – *gra* – ‘zabawa’, Śl. XVI notuje w podobnym znaczeniu (‘zabawy dziecięce’) poza tym tylko wyrażenie *gra dziecinna*, Mącz 376a: *Scrupulorum lusus, Dziecinna á chłpięca grá mátemi kámykámí*, przenośnie w późniejszym tekście WysKaz 20.

s. 38/18 (Tabl 2, 2): P o c h w i l i – ‘wkrótce’, zob. np. KochPieś 41: *Po chwili wiosná przyjdzie*.

Por. K. Janicki, *Epigrammata* [IV] 1–2: Ad pueros trocho ludentes Ut trochus hic rapidos torquet velociter orbes, Sic tempus, pueri, vitaque vestra ruit.

s. 38/20–21 (Tabl 3, 1–2): Czego zá świeżá skorupá náwrzáłá, Ten zá pách będzie w sobie długo miáłá – przysłowie, zob. N. ks. przysł. s.v. skorupa nr 1 z pierwszym przykładem z 1557 r.; *za świeża* – ‘za młodu, we wczesnej fazie rozwoju’ – utarte wyrażenie przymikowe; *náwrzeć* – o naczyniach ‘prześląknąć zapachem gotowanych potraw’, zob. np. RejWiz 190v: *z nowotku poznawájá garnek, Ale kiedy więc náwre już czego thustego, Nie słycháć, by w deszczkę thukł*.

Wyrażenie przysłowiowe przytoczone przez Horacego, *Epist.* I 2, 69–70: quo semel est imbuta recens, servabit odorem Testa diu. Por. Enn. *Ann.* 476 Skutsch ap. Fest. 376, 3: quom illud quo iam semel est imbuta veneno; Quint. *Inst.* 1, 1, 5: natura tenacissimi sumus eorum quae rudibus animis percipimus: ut sapor quo nova inbuas. Por. również przysłowie: Quod nova

testa capit, inveterata sapit, w: H. Walther, *Proverbia sententiaeque latinitatis Medii Aevi*, Göttingen 1963–1967, vol. IV, nr 25948; A. Otto, *Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer*, Leipzig, 1890, s. 346. Hier. *Ep.* 107, 4: Rudis testa diu et saporem retinet et odorem, quo primum imbuta est; Erasm. *Adag.* 1320: Quo semel est imbuta oraz *Collectanea adagiorum* 592: Quo semel est imbuta recens, seruabit odorem testa diu. Por. też inne popularne przysłowia: Sapiunt vasa, quicquid primum acceperunt oraz: Cui puer assuescit, maior dimittere nescit. Zob. Vulg. *Prov* 22, 6: proverbium est adulescens iuxta viam suam etiam cum senuerit non recedet ab ea; podobny sens, Verg. *Georg.* II 272: adeo in teneris consuescere multum est; a także Laurentius Haechtanus, *Μικρόκοσμος. Parvus Mundus*, Antwerpiae 1579, emblemata z lemma, k. 50: Quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu.

s. 38/23–24 (Tabl 4, 1–2): Jáko by též rok bez wiosny mieć chcieli, Który chcą, żeby młodzi nie szaleli – por. KochFr 34 pod tytułem *Ná młodość*, wyrażenie notowane w N. ks. przysł. s.v. młody nr 11 z tym przykładem jako pierwszym zapisem tego przysłowia; *szaleć* – ‘oddawać się hucznym zabawom’, zob. KochPieś 23: *Miło szaléć, kiedy czas po temu*, zob. też komentarz do tego miejsca w *Pieśniach* wraz z przykładem z GórnoRozm Kv.

s. 39/2 (Tabl 5, 1): Wszystko myśliwcy ná tym biédnym świecie – *wszystko* – ‘wszyscy’, por. RejWiz 141v: *Azaż to wszystko święci, co chodzą w kapicy?*; *biedny* – ‘marny, nędzny’, oprócz niżej cytowanego przykładu z SarnUzn w Sł. XVI odnotowano odpowiednie przykłady tylko z tekstów Kochanowskiego i autorów późniejszych, zob. np. WisznTr 31: *O biedne rozkoszy, o gorzkie przysmakil*, wyrażenie *biedny świat* w Sł. XVI notowane tylko raz przed Kochanowskim, SarnUzn D7: *tu prawie wpośród wieku tego to biednego świata teraz staniemy* [= zatrzymamy się na tym temacie], *skończający drugie kazanie*, zob. też KochPieś 10: *Wszystko sie dziwnie plecie Ná tym tu biédnym świecie*.

s. 39/3 (Tabl 5, 2): podlegszégo – ‘uboższego, niższego stanem’, zob. np. WujNT 147: *znając rodzice jego [Chrystusa] wedle ciała podle i ubogie*.

Por. Sen. *Thy.* 610–612: quidquid a vobis minor expavescit, Maior hoc vobis dominus minatur; Omne sub regno graviore regnum est.

s. 39/5–6 (Tabl 6, 1–2): Áza nie lepiej sławy cnej popráwić Niż, próżno siedząc, w cieniu wiek swój trawić? – *aza* – ‘czyż?’, *cna sława* – ‘dobre imię’, por. np. RejZwierc 221v: *Dármo leżący ... Ten i majątność, i cną sławę tráci*; cały dwuwiersz pojawia się w pieśni Kochanowskiego, zob. PieśFrag 3, 43–44 i komentarz, tamże odniesienie do Cic. *Phil.* 14, 32: Brevis a natura vita vobis data est, at memoria bene redditae vitae sempiterna. Quae si non esset longior quam haec vita, quis esset tam amens, qui maximis laboribus et periculis ad summam laudem gloriamque contenderet? Być może jest to nawiązanie do słów Penelopy, por. Hom. *Od.* XIX 328 i 332–334:

ἄνθρωποι δὲ μινυθᾶδιοι τελέθουσιν ...
ὅς δ' ἂν ἀμύμων αὐτὸς ἔη καὶ ἀμύμονα εἰδῆ,
τοῦ μὲν τε κλέος εὐρὺ διὰ ζεῖνοι φορέουσι
πάντας ἐπ' ἀνθρώπους, πολλοὶ τὲ μιν ἐσθλὸν ἔειπον.

Nasz żywot krótką metę mierzy ...
Lecz kto myśli pocziwie i przed złem się wzdryga,
Tego sławę po świecie roznoszą przechodnie,
Krocie ust powtarzają, że umiał żyć godnie. (przeł. L. Siemieński)

Zob. również Horacjaną sentencję, *Carm.* IV 9, 29–30: paulum sepultae distat inertiae Celata virtus. Por. też Claud. *De IV cons.* Hon. 8, 221–223: Maior et utilior facto coniuncta potenti Vile latens virtus. Quid enim submersa tenebris Proderit?

s. 39/8–9 (Tabl 7, 1–2): Prává są równie jako pájeczyná, Wróbl sie przebijie, á ná muszkę winá – przysłowie, zob. N. ks. przysl. s.v. prawo nr 28 z pierwszym zapisem z RejWiz 102v: *Ledwe tám nędzna muchá w tę sie sieć uwinié, Ale gdy bąk przeleci, ten ją unet przebijie*, i inne liczne przykłady z XVI w.; *równie jako* – ‘podobnie jak ..., tak samo jak ...’, połączenie bardzo częste w porównaniach, licznie zaświadczone w materiałach Sł. XVI, zob. np. KochCn B4v: *bo pochłébce, pókiś w szczęściu, jáko cień w jáсны dzień, ták cię nászládują; jáko nammięj fortuná zmyli, równie jáko i cień, kiedy sólńce zá chmurę zajdzie, áni wiedzieć, gdzie się podzieją*.

Powiedzenie znane w starożytności, przypisywane m.in. Anacharsisowi i Solonowi. Zob. Val. Max 7, 2, 14: *Quam porro subtiliter Anacharsis leges araneorum telis comparabat! nam ut illas infirmiora animalia retinere, valentiora transmittere, ita his humiles et pauperes constringi, divites et praepotentes non alligari; Plut. Sol. 5, 4: τὸν οὖν Ἀναχάρσῳιν πυθόμενον καταγελᾶν τῆς πραγμᾶτειᾶς τοῦ Σόλωνος, οἰομένου γράμμασιν ἐφέξειν τὰς ἀδικίας καὶ πλεονεξίας τῶν πολιτῶν, ἃ μηδὲν τῶν ἀρχαίων διαφέρειν, ἀλλ’ ὡς ἐκεῖνα τοὺς μὲν ἀσθενεῖς καὶ λεπτοὺς τῶν ἀλίσκομένων καθέξειν, ὑπὸ δὲ τῶν δυνατῶν καὶ πλουσίων διαρράγησθεσθαι* („Anacharsis, dowiedziawszy się o tym, wyśmiał postępowanie Solona, głęboko przekonanego, że powściągnie niesprawiedliwość i zachłanność współobywateli poprzez spisanie słów, które są przecież jak pajęczyny – spośród schwytych zatrzymają jedynie słabych i lichych, a rozerwą je potężni i bogaci”), za: Plutarch, *Żywoty równoległe*, t. II, przeł. K. Korus, L. Trzciankowski, Warszawa 2005, s. 50.

Diog. Laert. I 58 (o słowach Solona): *τοὺς δὲ νόμους τοῖς ἀρχαίοις ὁμοίους· καὶ γὰρ ἐκεῖνα, ἂν μὲν ἐμπέσῃ τι κοῦφον καὶ ἀσθενές, στέγειν· ἂν δὲ μεῖζον, διακόψαν οἴχθεσθαι* („ze prawa są podobne do pajęczyny: jeżeli bowiem dostanie się do niej stworzenie małe i słabe, nie może się wydostać, ale stworzenie większe rozerwie ją i spokojnie poleci dalej”), Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*, Warszawa 1984, s. 40. Por. też Stobaeus, XLIV 4, 25, gdzie przypisano to powiedzenie Zaleukosowi. Zob. też Erasm. *Adag.* 347: *Aranearum telas texere* oraz *Collectanea adagiorum* 596: *Aranearum telam texere*, zob. komentarz w *Adagiorum chiliarum prima*, s. 447. Por. również Erasm. *Apoph.* VII, *Anacharsis Scythia* 22, s. 330 F: *Leges araneorum telis esse similes, in quibus infirmiora animalia haerent, valentiora perrumperent. Ita leges humiles ac tenues constringunt, a potentioribus impune violantur, Apoph.* VII, *Solon* 5, 324 A; Klemens Janicjusz, *Vitae regum Polonorum, Ludovicus Hungarus [XXXVIII]* 9–12, w: *Carmina*, s. 242: *Lex nisi tutores habeat contra arma potentum, Est, quod araneolus sub trabe necsit opus*. Por. również Andrzej Frycz Modrzewski, *Mowa Prawdomówcy Perypatetyka*, w: *Dzieła wszystkie*, t. II, tłum. E. Jędrkiewicz, Warszawa 1954, s. 176.

s. 39/11 (Tabl 8, 1): Gdy szczęście nie chce, i rádá pobłádzi – *szczęście* – ‘los’, zob. 24/13 (PieśFrag 8, 8) i komentarz; *rada* – może znaczyć ‘rozum, pomysłowość, zaradność’, zob. np. BierEz E4v: *Boć nie trzeba ná twarz pátrzyć, Ále rozum w mężu baczyć; Ácz personá niepoczciwa, Częstokróć rádá pod nią bywa* oraz BielKron 244: *żadnej rzeczy trudnej niemász, ktorej by nie moglá wypráwić [= rozwiązać] ludzka rádá* albo ‘pomysł na wyjście z trudnej sytuacji’, zob. np. RejPos 213v: *już nam rády nie zstawa ..., co bychmy już dálej czynić mieli* czy też ‘wyjście z trudnej sytuacji’, zob. np. Rej Zwierz 241v: *Dobra wodá ná dáchu, kiedy sąsiad gore, Bo gdy sie domá zajmie, już rády niespore; pobłádzić* – ‘okazać się zawodnym’.

s. 39/12 (Tabl 8,2): Fortuná świátem, nie nás<z> rozum, rzádzi – wyrażenie zanotowane w N. ks. przysl. s.v. fortuna nr 37 z tym przykładem jako pierwszym zapisem.

Por. Cic. *Tusc.* 5, 25: *Vitam regit fortuna, non sapientia*. Cycleron przypisuje tę sentencję Teofrastowi. Jej grecką postać podaje bez przypisania autorstwa Plutarch, zob. Plut. *Mor.* 97C: *τύχη τὰ θνητῶν πράγματ’, οὐκ εὐβουλία*. U Stobajosa przypisana jest Chajremonowi (Stobaeus I 6, 7). Por. też Hor. *Carm.* III 29, 49–50: *Fortuna saevo laeta negotio et Ludum insolentem ludere pertinax*.

s. 39/15 (Tabl 9, 2): kto ná swym przestał, to bogáty – wariant przysłowia, zob. N. ks. przysł. s.v. przesta w a ć, zob. też KochPieś 5: *To pan ..., Kto przestał ná swoim*, ten przykład zaczerpnięty z *Pieśni* odnotowano w N. ks. przysł. jako pierwszy w dokumentacji tego przysłowia.

Rozważania na temat miary bogactwa snuł Seneka, *Epist.* 2, 6: non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis iaceat, quantum pascat aut feneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis sit divitiarum modus, quaeris? primus habere, quod necesse est, proximus, quod sat est. Seneka głosił też przekonanie, że można osiągnąć szczęście bez bogactw, *Epist.* 18, 13: Nemo alius est deo dignus quam qui opes contempsit; quarum possessionem tibi non interdico, sed efficere volo, ut illas intrepide possideas; quod uno consequeris modo, si te etiam sine illis beate victurum persuaseris tibi, si illas tamquam exituras semper aspexeris.

Podobne motywy stoickie pojawiają się w wierszach Horacego, np. *Carm.* III 29, 41–43: ille potens sui Laetusque deget, cui licet in diem Dixisse 'vixi' i 55–56: probamque Pauperiem sine dote quaero; *Carm.* IV 9, 45–49:

Non possidentem multa vocaveris
Recte beatum; rectius occupat
Nomen beati, qui deorum
Muneribus sapienter uti

Duramque callet pauperiem pati.

Por. też Hor. *Epod.* I 2, 49–50: valeat possessor oportet, Si conportatis rebus bene cogitat uti oraz *Sat.* II 2, 110: contentus parvo, a także wymowę *Carm.* III 24. Por. Lucr. V 1117–1119: quod si quis vera vitam ratione gubernet, Divitiae grandes homini sunt vivere parce Aequo animo; neque enim est umquam penuria parvi.

Por. *Septem Sapientum Sententiae* (Bias Prieneus), w: *Appendix Ausoniana*, vol. II, Cambridge 1921, s. 272: quis dives? qui nil cupiet. quis pauper? avarus. Zob. też Vulg. I Tim 6, 6: est autem quaestus magnus pietas cum sufficientia. O roztropności, która przewyższa srebro i złoto, zob. Vulg. Prov 3,13–15: beatus homo, qui invenit sapientiam et qui affluit prudentia. Melior est adquisitio eius negotiatione argenti et auro primo fructus eius. Pretiosior est cunctis opibus et omnia, quae desiderantur, huic non valent comparari. W poezji Kochanowskiego motyw cnoty przewyższającej bogactwa jest często obecny, zob. np. KochPieś II 3, 21, KochFr II 1, 5–6.

s. 39/17–18 (Tabl 10, 1–2): Gdy będą Bogá ustá wyznawały, Niechajby sie go i spráwy nie przáły – wyznawać – ‘mówić o czymś’, zob. np. RejPs 43v: *Prorok wyznawa krotki wiek á wielkie w niem niebezpieczeństwo*, zwłaszcza ‘mówić publicznie, głosić, przemawiać’, zob. np. RejPs 32v: *i w nagęstszem zebrániu ludzkim nie omieszkać wyznáwać dobrodziejstwá Twego; wyznawać Boga* – ‘mówić o swojej wierze w Boga, wyznawać swą wiarę’, zwrot utarty licznie udokumentowany, zob. np. LubPs T2: *Wyznawam Cię, Pánie Boże, z sercá uprzejmego*, podobne wyrażenie jak w omawianym dwuwierszu, zob. RejPosWiecz 92: *ktorzy wyznawáją Bogá usty, ále sie go przá uczynkámi; spráwy* – ‘czyny’, zob. PieśFrag 3, 3 i komentarz; *przec się* – ‘wypierać się’, zob. np. SkarŻyw 299: *drudzy się w mękach prawdy przeli*, w *St.* XVI odnotowano kilka przykładów w podobnym znaczeniu, np. MurzHist H4: *jedno rzeczą samá i uczynkiem przec się tego, com słowy wyznáwał*, NiemObr 116: *ktorzy wyznawájąc usty, uczynkámi by się przeli*.

s. 39/20–21 (Tabl 11, 1–2): Biedna stárości, wszyscy cię żądamy, Á kie-dy przyjdiesz, to zás nárzékamy – zob. N. ks. przysł. s.v. starość nr 2 z tym

przykładem jako pierwszym; *ἔχαιε* – ‘pragnąć’, zob. np. HistAl L6: *Aleksander był temu bázro rad, przeto iż ἔχαιε widzieć krolową i jej miásto.*

Por. KochFr I 83. Jest to przekład epigramatu greckiego z Antologii Palatyńskiej (IX 54), przypisanego przez Stobajosa Menekratesowi z Samos (Stobaeus CXVI 27):

ἦῤῥας ἐπὰν μὲν ἀπῆ, πᾶς εὐχεται· ἦν δὲ ποτ' ἔλθῃ,
μέμφεται· ἔστι δ' αἰεὶ κρείσσον ὀφειλόμενον.

„Każdy prosi o starość, kiedy jest odległa, a jeśli kiedyś Przyjdzie, narzeka. Zawsze lepsze jest to, czego nie ma”, przekład za: J. Łanowski, D. Łowicka, *Epigram grecki we „Fraszkiach” Kochanowskiego*, s. 103–119; 111. Por. też Cic. *Cato* 4: *senectus, quam ut adipiscantur, omnes optant, eandem adeptam accusant.* O motywie przykroj starości, zob. komentarz do KochFr I 83, tam odesłanie do Verg. *Aen.* VI 275, Ov. *Met.* XV 234, Hor. *Carm.* I 9, 17 oraz do twórców renesansowych.

s. 39/23–24 (Tabl 12, 1–2): Omylny świecie, jákoć sie tu widzi, Doszedłem portu, już więc z inszych szydzi! – por. KochFr 34 pod tytułem *Ná śmierć*, gdzie zamiast *omylny* jest *obłudny*; *omylny* – ‘fałszywy, zdrażliwy, złudny’, bardzo częsty epitet określający świat, zob. np. BielKom B: *Jużemci sie przypatrzył świeiatu omylnemu, Który sie rozno stawí człowíeku káżdemu; dojść czego* – ‘dojść do czegoś, osiągnąć coś’ – normalna ówczesnie składnia tego czasownika, zob. np. OpecŻyw 45: *Doszedł potym Pán Jezus palácu onego ksiądzęcia; port* – utarta metafora śmierci jako odpoczynku wiekuiestego, por. RejZwierc 136: *Przepłynąłeś też już wszystkie burzliwe czasy młodości swojej, á już sie też bierziesz i gotujesz do portu swojego, ábyś oglądał Páná swego á użył obietnic swoich od niego*, por. PieśFrag 1, 35 i komentarz; *szydzi* – ‘szydzić’ – archaiczna forma trybu rozkazującego, użyta dla rymu; *świat szydzi* – w sensie ‘drwi z ludzkiej bezbronności, naraża na ciągle niebezpieczeństwa’, fraza notowana, zob. np. RejWiz 124v: *gdysz to káždy widzi, Jáko jáwnie marny świeiat ten wszystkim szydzi.*

Por. KochFr I 84, jest to parafraza epigramatu greckiego zamieszczonego w Antologii Palatyńskiej (IX 49):

ἐλπίς καὶ σὺ, Τύχη, μέγα χαίρετε· τὸν λιμέν' εὖρον
οὐδὲν ἔμοι χ' χυμῖν· παίζετε τοὺς μετ' ἐμέ.

„O, Nadziejo! I ty, Fortuno! Żegnaj was wreszcie. Już przybiłem do portu. Już nic wam do mnie. Igrajcie sobie tymi, co jeszcze tam wloką się w tyle”, przeł. Z. Kubiak za: *Antologia Palatyńska* (wyb., przeł. i oprac. Z. Kubiak, Warszawa 1978, s. 299).

Zob. też epigramat Palladasa (*Anth. Pal.* IX 172, 1–2):

ἐλπίδος οὐδὲ Τύχης ἔτι μοι μέλει, οὐδ' ἀλεγίζω
λοιπὸν τῆς ἀπάτης· ἤλυθον εἰς λιμένα.

„Nie ma już nade mną żadnej władzy Nadzieja ani Fortuna. Już się nie lękam odmian losu. Przybiłem do portu”, przeł. Z. Kubiak, s. 267. Por. *Anth. Pal.* IX 134–135, 1–2 i 7:

ἐλπίς, καὶ σὺ Τύχη, μέγα χαίρετε· τὴν ὁδὸν εὖρον
οὐκέτι γὰρ σφετέροις ἐπιτέρπομαι ...
παίζοιτ', εἴγε θέλοιτε, ὅσους ἐμεῦ ὑστερον ὄντας.

„Nadziejo i ty, Losie, żegnajcie zdecydowanie, znalazłem drogę, nie będę więcej cieszył się wami ... Bawcie się, jeśli chcielibyście, z tymi, którzy przyjdą po mnie”.

Por. też inskrypcje łacińskie; zob. np. CEL 434 (= CIL XI 6435), 13–14: Effugi tumidam vitam. Spes et Fortuna valete: Nil mihi vobiscum est, alios deludite quaeso oraz CEL 1498 (= CIL VI 11743): Evasi effugi. Spes et Fortuna valete, Nil mihi vobiscum est, ludificate alios. Por. również CEL 409 (= CIL XI 4756), 8–9: Actumst, excessi, Spes et Fortuna valete, Nil iam plus in me vobis per saecula licebit. Fraza *Iam portum inveni*, Spes et Fortuna, valete często pojawiała się jako inskrypcja również w dobie nowożytnej, por. np. napis na medalu Wenceslause Beyera, w: *Recentioris aevi numismata virorum de rebus medicis et physicis meritorum memoriam servantia*, rec. K.A. Rudolphi, Berolini 1929, s. 19.

Na obraz Lukrecyjy

Trzy wiersze *Ná obraz Lukrecyjéj*, *Ná obraz Klelijéj* i *Ná mężną Telezylłę* łączyć należy z pokrewnymi emblematami gatunkami *imagines* i *icones*. Utwory „na obraz” zawarte we *Fragmentach* zaliczyć można do epigramatów ekfrastycznych z przesłaniem moralizatorskim i dydaktycznym, por. J. Pelc, *Słowo i obraz ...*, s. 100–101, idem, *Jan Kochanowski. Szczyt renesansu ...*, s. 383.

Cnotliwa Rzymianka Lukrecja była żoną Lucjusza Tarkwiniusza Kollatyna. Zgwałcona przez przez Sekstusa Tarkwiniusza, syna ostatniego króla Rzymu, Tarkwiniusza Pysznego, nie mogąc znieść hańby, popelniała samobójstwo. Najbardziej znanym źródłem tej historii jest dzieło Liwiusza *Ab Urbe condita* (I 57–60), zob. też Dionizjusz z Halikarnasu, *Antiquitates Romanae* IV, 64–67, Val. Max. VI 1,1; wzmianki u innych autorów: Cic. *Leg.* II 10, *Fin.* II 66, Sen. *Dial.* 6, 16, 2, Plut. *Mor.* 250A. Postać Lukrecji inspirowała już w starożytności poetów; była bohaterką tragedii, być może Lucjusza Akcjusza, z której zachował się niewielki fragment; zob. Ov. *Fast.* II 721–852; epigramaty 787 i 900 w *Anthologia Latina* (s. 255 i 322–323); Dante, *Inf.* IV 129, *Parad.* VI 41 oraz Petrar. *Afr.* III, 643–802, *Gesta Romanorum*, cap. 135.

Lukrecja była symbolem skromnej niewiasty i przykładowej żony. Jako bohaterka pojawiała się w katalogach cnotliwych niewiast. Boccaccio opisał Lukrecję w *De mulieribus claris* (48), Giovanni Pontano wymieniał ją w *De amore coniugali* 9, 17 i 69. Andrzej Krzycki stworzył na obraz Lukrecji żartobliwe epigramaty, zob. *Carmina amatoria* VI 1–8, w: *Carmina*, ed. K. Morawski, Cracoviae 1888, s. 197–201. Marcin Kromer napisał elegię *Deliberatio Lucretiae Romanae post vim Sexti Tarquinii* (Cracoviae 1641). Jan Dymitr Solikowski był autorem dwóch poematów *Lukrecyja rzymska i chrześcijańska* wydanych przed 1581 r.; na koniec XVI w. datuje się anonimową *Historyję o Lukrecyjej rzymskiej*. Z doby nowożytnej pochodzą znane obrazy i grafiki z przedstawieniem Lukrecji przebijającej się mieczem, m.in. Albrechta Dürera i Lucasa Cranacha Starszego. Wizerunki godnej śmierci Rzymianki zestawić można np. z opisem Owidiusza, *Fast.* II 833–834: tum quoque iam moriens, ne non precumbat honeste, Respicit, por. H. Galinsky, *Der Lucretia-Stoff in der Weltliteratur*, Breslau 1932.

s. 40/3 (Lukr 2): *iż mi ma poczcliwość gwałtem wziętá była* – ‘odebrano mi dziewictwo’; *poczcliwość* poza tym w materiałach Śl. XVI występuje w szerszym znaczeniu jako ‘cześć kobieca’, zob. np. GórnDworz Aa: *jáko [Aleksander Wielki] w cále záchowál poczcliwość biáłychtłow Dáryjusowych; poczcliwość wziáz* – podobny zwrot zob. SkarŻyw 342: *niech ja pierwej pod miecz idę, potym ty zostáz męczennikiem Chrystusowym możesz. Bo tobie czystości wziáz nie mogą, á mnie mogą.*

s. 40/4–5 (Lukr 3–4): *to, com nie ták drogo Szácowálá, swá wlasną krew*, *przelałam srogo* – *szacować* – ‘cenić’, zob. PieśFrag 6, 67 i komentarz; *drogo szacowác* – ‘wysoko cenić’, zwrot utarty, zob. np. WujNT Act 20/24: *zdrowia mego drożej sobie nie szácuję niżli mnie sámego; krew przelać* – w kartotece Śl. XVI bardzo liczne zapisy tego zwrotu, zob.

np. LibLeg 6/190: *krewn krześcijańską przelewał*, lecz tylko to jedno użycie z *Fragmentów* w znaczeniu ‘odebrać sobie życie’; *srogo* – ‘okrutnie, bezlitośnie, bezwzględnie’, zob. np. SkarŻyw 263: *O, jákós go srogo zábił*.

Na obraz Klelijej

Klelia wraz z dziesięcioma rzymskimi dziewczętami była zakładniczką króla etruskiego Porsenny. Namówiła swe towarzyszy do ucieczki i przepłynęła z nimi na drugi brzeg Tybru do Rzymian. Gdy ci wydali ją z powrotem Porsennie, król obdarował ją hojnie i wypuścił na wolność. Źródłem legendy jest dzieło Liwiusza *Ab Urbe condita* (II 13, 6–11), zob. także Dionizjusz z Halikarnasu, *Antiquitates Romanae* V 32, 3–35, Plut. *Mor.* 250A–250F; Val. Max. III 2, 2. Postać Klelii skupiała w sobie cechy walecznej dziewicy (*virago*), dlatego wzmianki o jej dzielności odnaleźć można także w dziełach poetyckich, np. Verg. *Aen.* VIII 651, Man. I 780: *maiorque viris et Cloelia virgo*; Sil. X 492, XIII 830. Liwiusz (II, 13, 11), Pliniusz (*Nat. hist.* 34, 28–29) i Seneka (*Dial.* 6, 16, 2) wspominają o jej konnym posagu ustawionym w Rzymie. Giovanni Boccaccio przedstawił postać Klelii w *De mulieribus claris* (14).

s. 40/7 (Klel 1): *Ja to, Klelija, płynę przez tybrową wodę* – por. Verg. *Aen.* VIII, 651: *et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis*; Liv. II, 13, 6: *Cloelia ... inter tela hostium Tiberim tranavit*.

s. 40/8 (Klel 2): *zakładny huf pánieński* – *zakładny* – ‘złożony z zakładniczek, stanowiący porękę dotrzymania jakiejś umowy’; *huf panieński* – ‘wielka liczba zgromadzonych panien’, zob. w podobnym znaczeniu *hufiec* w Mącz 41b: *Magna caterva togatorum, Wielki hufiec státecznych ludzi*.

s. 40/9 (Klel 3): *iz sie mnie znowu dopierał król* – ‘usilnie się mnie domagał, koniecznie chciał mnie mieć’, zob. np. BielKron 407v: *Pruski mistrz próżno sie dopiera Prus álbo Pomorskiej Ziemie*.

s. 40/10 (Klel 4): *wydano mnie, uchodząc pospolitéj trwogi* – *uchodzić* – ‘uniknąć’, zob. np. GliczKsiąż P2: *koždy człowiek, uchodząc ... żądzej á miłości Wenusowej, kwápić sie ma do małżeństwa*; *pospolity* – ‘powszechny, ogólny, obejmujący wszystkich’, zob. np. WujJud 3: *urząd naprzędniejszy zwierchności ten jest: stárác sie o záchowanie pospolitego pokoju i o bezpieczne wszem obywatelom mieszkánie*; *trwoga* – ‘sytuacja grożąca powszechnym niebezpieczeństwem, rodząca poczucie zagrożenia’, zob. np. RejPos 259v: *miedzy wszystkimi trwogámi á miedzy wszystkim srogim niebezpieczeństwem, ktore ná on czas rozmáicie powstáwác będzie ná wszystkim świecie, również ‘zamieszki zbrojne, niepokój wojenny*’, zob. np. Leop 2Mach 4/30: *Társeńczykowie z Málotámi trwogę á rozruch uczynili*.

s. 40/11 (Klel 5): *Gdzie jednák miásto grozy* – *gdzie* – zaimek luźno nawiązujący do treści poprzedniego zdania – ‘a przy tym, a poza tym, a tymczasem’, zob. np. KuczKat 260: *Jest tedy ten urząd mężá, áby żonę dobrze á uczciwie chował [= traktował], gdzie pámiéćá ma, iz Jádám zwał Jęwę towarzyszká; miásto* – ‘zamiast’, przyimek ten mógł zestawiać ze sobą wyrazy należące do różnych kategorii gramatycznych, por. RejWiz 123v: *miásto pomocy á miásto obrony* [= zamiast pomagać i bronić] *Skubie ony nędzniki jáko jástrzáb wrony; groza* – może tu znaczyć ‘groźby, pogrożki’, zob. np. BielKron 399v: *iz już niektorzy z ziemie uciekác chcieli, by byli ludzkie przez krolá niehánowáni grozqá*, albo ‘kara’, zob. np. RejZwierz 13: *Uczynił [= ustanowił] rázem grozę ná hup i ná potwórz, Bo ták godzien karánia złodziej, jáko i łgarz*, albo też ‘akty okrucieństwa’, zob. np. RejAp 120: *iz im skrzydłá ocinájá dziwnemi grozámi, á czásém i śmierciámi*.

s. 40/12 (Klel 6): z u c z c i w é m i d á r y – *uczciwy* – ‘należyty, stanowiący odpowiednie za-
dośćuczynienie’, jak w wyrażeniach *uczciwy pogrzeb* (SkarŻyw 414), *uczciwa nagroda* (ModrzBaz
99), *uczciwy posąg* (ReszList 176), tu być może z dodatkowym odcieniem semantycznym ‘wyraża-
jący poszanowanie’, jak w licznych przykładach przysłowka *uczciwie* zgromadzonych w kartotece
Sł. XVI, zob. np. SkarŻyw 187: *posłał do niego niemający poczet żołnierzow, aby go uczciwie do niego
przywiedli*; por. Liv. II, 13, 9.

Na mężną Telezylle

Telezylla, żyjąca w VI w. p.n.e. poetka grecka, z której twórczości zachował się tylko jeden frag-
ment, pochodziła z Argos. Broniąc rodzinnego miasta przed królem Sparty Kleomenesem, sta-
nęła na czele powstania kobiet. Pauzaniusz opisuje płaskorzeźbę z podobizną Telezylly znajdu-
jącą się w Argos (Paus. II 20, 8–9). Plutarch wymienia ją w *De mulierum virtutibus*, Plut. *Mor.*
245C–245E. Posąg Telezylly przedstawionej w uzbrojeniu na kolumnie opisuje Pierio Valeriano
w *Hieroglyphica*, por. *Ioannis Pierii Valeriani Bellunensis Hieroglyphica, sive de sacris Aegyptiorum
aliarumque gentium literis commentariorum libri LVIII*, Basileae 1556, s. 366v.

s. 40/14 (Telez 1): Nie tylkoś n á u c z o n y m s ł a w n a r y m e m s w o i m – *nauczony
rym* – ‘poezja regulowana prawidłami poetyki’, zob. np. KochPieś 48: *Lutnia – wódz táńców i pieśni
uczonych; nauczony* – w znaczeniu ‘uprawiany przez ludzi wykształconych’, zob. RejKup 8: *toś
pismem nauczonom Trzasnął jako pies ogonem; sławny czym* – ‘znany z czegoś’, zob. np. ModrzBaz
76: *Ktorzy zacni są cnotą, a wielkimi przeciwko [= wobec] Rzeczypospolitej zasługami sławni*; por.
Pierio Valeriano, *Hieroglyphica* ..., s. 366v: *poetica facultate celebri*.

s. 40/15 (Telez 2): s e r c u – ‘odwadze, męstwu’, o męstwie kobiecym zob. BielKron 320:
*Mam za to, że, da li Bog, każda z was to serce ma, iż każda po dziesiąci głow tym brodaczożm dziś
zetnie*.

s. 40/18 (Telez 5): p ł é c n i e w i e ś c i a – ‘kobiety’, wyrażenie utarte, zob. np. GroicPorz
ii2v: *iż niewieścia płęć, będąc mdlejszej natury ..., rychlej może być przywiedziona upominaniem i męká-
mi ku wyznaniu, niż mąż*.

s. 40/19–20 (Telez 6–7): n i e d a ł á s w e s z c i a N i e p r z y j a c i o ł ó m s r o g i m
w m i á s t o , c h o ć z w a l c z o n é – *nie dałaś weszcia* – ‘nie pozwoliłaś wejść’; *weszcie* – ‘wejście’;
nieprzyjaciół srogi – częste wyrażenie, zob. np. GórnTroas 9: *tobą, mężu drogi, Którego zgubił z pán-
stwem nieprzyjaciół srogi; zwalczony* – ‘pokonany, zdobyty w walce’, zob. np. HistAl C [wieszczek
do Aleksandra]: *miasto to [Tyr] masz własnymi rękómá zwalczyć*.

s. 40/21 (Telez 8): t w é i m i é b é d z i e n á w i e k i p o m n i o n é – por. Pierio Vale-
riano, *Hieroglyphica* ..., s. 366v: *Exemplum muliebris virtutis inter paucissima saepe comme-
morandum*.

Na most warszawski

Epigramat upamiętnia słynny drewniany most w Warszawie zbudowany dzięki staraniom Zyg-
munta Augusta i Anny Jagiellonki w l. 1568–1573 (przetwał do 1603 r.). Uroczyste otwarcie
miało miejsce 5 IV 1573 r. Licząca 500 metrów konstrukcja usprawniła komunikację, przyczynia-
jąc się do rozwoju położonej na prawym brzegu Wisły Pragi. Konieczność nieustannych napraw
mostu, uszkadzanego na przełomie zimy i wiosny przez płynące kry, spowodowała wprowadzenie
przez Stefana Batorego opłaty za przejazd, tzw. mostowego. Kochanowski poświęcił mostowi

warszawskiemu w sumie pięć epigramatów: cztery po polsku (MostWarFrag oraz fraszki II 106, II 107, II 108) i jeden po łacinie (For 84). Jadwiga Kotarska pisze w tym kontekście o „konkurencyjności autora wobec jego własnego utworu”. Zwraca też uwagę, że w odróżnieniu od łacińskiego foricentium oraz fraszek II 106–107, zawierających pochwałę Zygmunta Augusta i odsyłających do kontekstu społeczno-polityczno-moralnego, epigramat z *Fragmentów*, podobnie jak fraszka II 108, ujmują ten temat w „wymiarze codzienności”, z perspektywy „przeciętnego użytkownika mostu”, por. J. Kotarska, „*Nieublagana Wisło, próżno wstrząsasz rogi*”, w: *Jan Kochanowski. Interpretacje*, red. J. Błoński, Kraków 1989, s. 48, 55.

s. 40/24 (MostWarFrag 2): Piérwéjem z áwždy szeląg nád potrzebę chow a ł – *pierwej* – ‘wcześniej’; *zawždy* – ‘zawsze’; *nád potrzebę chował* – ‘więcej niż koniecznie potrzeba’, por. np. GostGosp 16: *áby nie chowano w folwarku czeládzi mniej áni więcej nád potrzebę, á ma li być co nád potrzebę, tedy sieroty i dziatki ubogie*.

Fragment bitwy z Amuratem u Warny

Bitwa pod Warną nad Morzem Czarnym miała miejsce 10 XI 1444 r. Wojska koalicji antytureckiej, dowodzone przez króla Władysława III Warneńczyka i wojewodę Siedmiogrodu, Jana Hunyadyego, poniosły klęskę w starciu ze znacznie liczniejszymi oddziałami tureckimi pod wodzą sultana Murada II (1404–1451) z dynastii Osmanów (w źródłach łacińskich, na przykład u Kromera, występuje on pod imieniem Amurat). Informacje o przebiegu bitwy mógł Kochanowski czerpać z *Annales, seu Cronicae incliti Regni Poloniae* Jana Długosza, *Chronica Polonorum* Macieja z Miechowa (Kraków 1519, ks. IV, rozdz. LV–LVI, s. 306–307), *Kroniki wszystkiego świata* Marcina Bielskiego (Kraków 1551, k. 241–241v.), *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX* Marcina Kromera (Bazylea 1555, ks. XXI, s. 480–483). Szczegółowe wiadomości o życiu, panowaniu i śmierci Władysława III pod Warną przynosi również dzieło Filipa Kallimacha pod tytułem *Historia de rege Vladislao, seu clade Varnensi* (Augsburg 1519).

Władysław III Warneńczyk (1424 – 10 XI 1444), najstarszy syn Władysława II Jagiełły i jego czwartej żony Zofii (Sonki) Holszańskiej, król Polski (1434–1444) i Węgier (jako Władysław I, 1440–1444). Po koronacji na króla Polski (25 VII 1434) władzę w imieniu małoletniego władcy sprawował regent, kardynał Zbigniew Oleśnicki. Objęcie tronu Węgier doprowadziło do reorientacji polityki Władysława III, który stanął na czele krucjaty antytureckiej. Pod wpływem papieskiego dyplomaty, kardynała Giuliano Cesariniego, zerwał rozejm w Segedynie i uderzył na Turków. W pobliżu Warny jego oddziały zostały rozbite przez armię sultana Murada II, a on sam zginął na polu walki. Ciało władcy nigdy nie odnaleziono (sultan miał przechowywać głowę Władysława III jako trofeum wojenne w naczyniu z miodem), co dało początek legendom o cudownie ocalałym królu.

Nie wiadomo dokładnie, jaki ostatecznie kształt epicki miał przyjąć planowany przez Kochanowskiego poemat, nad którym pracę rozpoczął w okresie dworskim (apostrofa do Zygmunta Augusta). Na podstawie zachowanego fragmentu o Warneńczyku, pełnego dygresji oraz luźno związanych z tematem wtrąceń i dopowiedzeń (zwłaszcza o przodkach i potomkach głównego bohatera), można przypuszczać, że poeta zamierzał napisać albo epos o dziejach Rzeczypospolitej Obojga Narodów pod berłem Jagiellonów, albo zbiór różnej długości poematów epicko-panegirycznych o najwybitniejszych przedstawicielach dynastii jagiellońskiej, zwłaszcza Władysławie III i Zygmuncie Auguście. Por. S. Łempicki, *Uwagi o próbach epickich Jana Kochanowskiego*, s. 236–237.

s. 41 (FragAm tyt.): Fr á g m e n t bitwy z Á m u r a t e m u W á r n y – *fragment* – ‘część utworu’ (nigdy przez Kochanowskiego nieukończony).

s. 41/5–6 (FragAm 1–2): Którego bohatera będzie wola twoją ... złota lutni moją? – *bohater* – ‘człowiek dokonujący wielkich czynów wojennych’, w St. XVI przykłady tego znaczenia tylko z dzieł Kochanowskiego i autorów późniejszych, np. CzachTr T: *krocąc bohatera, Ktorzy dosyć w twej ziemi krwie nároźlewáli Krześcijáńskieij; będzie wola twoja* – ‘będziesz chciała, zechcesz’, fraza utarta, licznie udokumentowana, np. LibLeg 10/59v: *nie będzie li wola ich tu mieszkáć, niech sobie idą, kędy będzie wola ich; lutnia* – instrument muzyczny szarpany (struny lutni szarpano początkowo plektronem, a od początku XVI w. palcami), w sensie metaforycznym ‘poezja, twórczość poetycka’, w takim znaczeniu tylko u Kochanowskiego i autorów późniejszych, zob. np. KochTr 15: *Lutnią i wdzięczny rym porzucić muszę*, a także SzarzRyt D4v: *Tedy ma lutnia ciebie sławić będzie; złota lutnia* – ‘drogocenna, wartościowa’, epitet *złota* jako określenie doskonałej i mistrzowskiej pod względem realizacji przepisów poezji, zob. KochPieś 39: *Królewno lutnie złotój*.

Te i następne wersy utworu zapowiadają konstrukcję podobną do tej, jaką Horacy zastosował w pieśni pochwalnej, napisanej po zwycięskiej wyprawie Oktawiana Augusta na Kantabrow. Kochanowski, jak to czyni Horacy, rozpoczyna utwór pytaniem retorycznym oraz w podobny sposób stosuje gradację: bohater – król – Bóg, zob. Hor. *Carm.* 1, 12, 1–4:

Quem virum aut heroa lyra vel acri
Tibia sumis celebrare, Clio?
Quem deum? cuius recinet iocosa
Nomen imago?

Rzymski poeta wzorował się na incipicie drugiej ody Pindara, *Ol.* 2, 1–2:

ἀναξιφόρμιγγες ὕμνοι,
τίνα θεόν, τίν' ἦρωα, τίνα δ' ἄνδρα κελαδήσομεν:

„Włodarze lir, / dzwiczne hymny! / Jakiż w tej pieśni bóg, / jaki heros ma być sławiony, / jaki mąż?“, przeł. S. Srebrny, w: Pindar, *Wybór poezji*, oprac. A. Szastyńska-Siemion, Wrocław 1981, s. 24.

s. 41/7–10 (FragAm 3–6): Bogu cześć ma być naprzód ... Temu ziemią hołduje i nawałné morze – praktyka i topos rozpoczynania pieśni od wzmianki o Zeusie obecne są już w greckiej poezji archaicznej (np. Pind. *Nem.* 2, 1, *Nem.* 5. 25); w literaturze późniejszej Arat. 1: Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα („zaczniemy od Zeusa”) oraz Theoc. 17, 1: Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα καὶ ἐς Δία λήγετε Μοῖσσαι („zaczniemy od Zeusa i do Zeusa mówcie, Muzy”). Z imieniem Aratosa wiązano praktykę rozpoczynania dzieła od Zeusa, por. np. Quint. X 1, 46: igitur, ut Aratus ab Iove incipiendum putat, ita nos rite coepturi ab Homero videmur; Macr. *Sonn.* 1 17, 14: apud theologos Iuppiter est mundi anima. Hinc illud est: „Ab Iove principium, Musae, Iovis omnia plena”, quod de Arato poetae alii mutuati sunt, qui de sideribus locuturus a caelo in quo sunt sidera exordium sumendum esse decernens, ab Iove incipiendum esse memoravit. Makrobiusz w powyższym passusie przytacza Verg. *Ecl.* 3, 60: Ab Iove principium Musae, Iovis omnia plena. Por. też Ov. *Met.* 148–149: ab Iove, Musa parens, (cedunt Iovis omnia regno) Carmina nostra move!, *Fast.* V 111 ab Iove surgat opus. W cytacie tym pojawia się aluzja do koncepcji πνεῦμα widocznej u św. Pawła w Dziejach Apostolskich (Act 17, 28). Zob. też Hor. *Carm.* I, 12, 13–16:

Quid prius dicam solitis parentis
Laudibus, qui res hominum ac deorum,
Qui mare ac terras variisque mundum
Temperat horis?

s. 41/8 (FragAm 4): świat rządzi, a sam nie ma paná – *rządzić* – zob. PieśFrag 14/30 i komentarz; *nie ma paná* – ‘nie ma władcy, zwierzchnika nad sobą’, por. też SkarKaz 44b: *Sam ci to Pan Bog paná i práwá nád sobą nie ma.*

s. 41/9 (FragAm 5): Temu sie niebo klánia i ognisté zorze – *klániać się* – ‘oddawać cześć boską’, zob. np. BibRadz Ps 80/10: *jesli nie będziesz miał bogá cudzego, áni się będziesz klániał bogu postronnemu; ogniste zorze – ogniste* – ‘o intensywnej barwie czerwonej, przypominające ogień’, identyczne wyrażenie w jednej z fraszek, KochFr 125: *Stąd gwiazdy żywoność máją i ognisté zorze.*

s. 41/10 (FragAm 6): Temu ziemiá hołduje i nawálné morze – *hołdować* – ‘być posłusznym wobec kogoś potężniejszego, uznawać czyjąś zwierzchność, podlegać komuś’, por. PowodPr 77: *stan rycerski pánem, wszystkie insze mu hołdują*, również wobec Boga, np. Grzeg-Różn O: *Krystusowi wiernie hołdujemy*; o naturze oddającej cześć Stwórcy w Śl. XVI następujący przykład, ZawJeft 20: *Świat, gwiazdy, niebo – to-ć wszystko hołduje; nawalny* – ‘burzliwy, wzburzony’, zob. np. GórnDworz Bb5v: *gwałtowniej sie miłości przeciwia, niż ktora w morzu skála nawálnym wehnam [= falom]*, zob. również to samo wyrażenie BudBib Sap 14/5: *pływając po nawálnym morzu w okrecie bywają zachowani.*

s. 41/12 (FragAm 8): smok nieuspiony – o wciąż czujnych oczach kolchidzkiego smoka wspomina Owidiusz w liście Medei do Jazona, *Epist.* 12, 49: *lumina custodis succumbere nescia somno.*

s. 41/14 (FragAm 10): zacnych Gréków, i trojáńskie szkody – *zacny* – znaczenie tego przymiotnika zawiera w sobie kilka pozytywnych cech: ‘cnotliwy, szlachetny, powszechnie szanowany, sławny’, a także ‘możny, wysokiego stanu’, zob. np. RejWiz 159v: [Mojżesz] *miął brátá Aaroná, káplaná zacnego*; RejWiz 103: *tákiego sláchectwá, proszę, ucz się pilnie, Co cie zacnym uczyni wszędy nieomylnie. I ná ziemi, i w niebie, wszędy zacnym będziesz*; GliczKsiąż F8: *Plutárchusá, historyká zacnego*; RejJóz K4 [faraon o Józefie]: *Chcemy go íście zacnym na dworze uczynić*; por. utarte wyrażenie *zacnego rodu*, np. RejWiz 100v: *ich wiele widamy też z zacnego rodu*, KochZuz [w dedykacji poematu dla Elżbiety z Szydłowca]: *zacna páni*; zob. też PieśFrag 21/23, PogrZ 49/7 i NagrTęcz 51/2.

Wprowadzając charakterystyczny dla wstępu poematu heroicznego motyw unieśmiertelniającej mocy poezji, Kochanowski przypomina postaci i dokonania słynnych bohaterów mitologicznych, znanych niemal wszystkim dzięki niezwykłym czynom: wyprawę Argonautów pod wodzą Jazona do Kolchidy po złote runo (*Argonautica* Apolloniosa z Rodos i dzieło Waleriusza Flakkusa po łacinie o takim samym tytule), walkę synów Edypa o władzę w Tebach (*Thebais* Stacjusza), wyprawę Greków pod Troję i zdobycie miasta (*Iliada* Homera), a także prace Heraklesa. Jest to nawiązanie do wątków mitologicznych obecnych w literaturze starożytnej jako konwencjonalne toposy, por. np. Stat. *Silv.* V 3, 85; *Aetna* 9–25. Por. podobnie sformułowane pytania retoryczne u Wergiliusza, *Georg.* III 4–8:

quis aut Eurysthea durum
Aut inlaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer et Latonia Delos
Hippodameque umeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis?

s. 41/16 (FragAm 12): Przeciw srogim zwierzętom czynił dosyć swému – *srogi* – w odniesieniu do zwierząt ‘straszny, groźny, dziki, niebezpieczny dla człowieka’, np. RejPs 22v: *Káždy z nich nosi w sobie podobieństwo srogięgo lwá, ktory lupem żyw*, RejPs 32: *jákobyś mię*

wybawił z rogów srogich jednorożców; czynić dosyc swemu – zwrot idiomatyczny w znaczeniu ‘spełniać swój obowiązek, wywiązywać się ze zobowiązania’, ale także ‘pokazywać się z dobrej strony’, zob. KromRozm I A4: *Nie bacząc ja też, iżebyscie wy, pánowie dworzanie i rycerze, swemu dosyc czynili. Już wam też bárzo miecze i groty pordezwiábý, RejZwierc 240v: Acz to mam właśnie przyczysić [= przypisać] Włochowi chytremu, Iż ten ná wielu rzeczach dosyc czyni swemu: Ochędostwem, miernością, postawki i słowki, OrzRozm Iv: że [opat tyniecki] dosyc swemu czyni, szkołę ná Tyńcu chowájąc i wiele ubogiej szláchty okolo siebie żywájąc.*

s. 41/17–22 (FragAm 13–18): Niech ja też co o tobie powiem, Włodziśławie ... Ábych twą sławną bitwę mógl opisác słowy – por. Verg. *Georg.* III 8–9: *temptanda via est, qua me quoque possim Tollere humo victorque virum volitare per ora.*

s. 41/18 (FragAm 14): dowcip trudno ma w to ugodzić práwie – *dowcip* – ‘rozum, bystrość, talent’, zob. np. GórnDworz X6: *białagłowá wszystko to umieć może, co męzczyzná, áni jest jej dowcip kęs jeden nášzego podlejszy; trudno mieć* – ‘nie móc czegoś zrobić, dokonać’, często stosowana ówczesnie konstrukcja gramatyczna, zob. np. RejPos 61v: *trudno się máją wymowić z grzechu swojego, KochSob 63/19–20 (7, 6–7): Trudno bym sie zdobyć miałá Ná lepszą myśl; ktoś w coś ugodzi* – ‘uda mu się coś, potrafi coś’, zob. np. LubPs N2: *w to nikt nie ugodzi, By sie od grobu odkupić; práwie* – ‘należycie, słusznie’, np. SkarŻyw 30: *Imnych bez liczby cudow czynił, iż práwie wypowiedzieć wszyscy rzecz jest niepodobna.*

s. 41/19 (FragAm 15): ś w i ę t y k r ó ł u – *święty* był epitetem, który często odnoszono do koronowanych władców, uważanych za Bożych pomazańców, w tym Jagiellonów, zob. np. WujJud B: *święty á sławny twój dom Jáğellow*, podobnie KochPam 84 [o Katarzynie Jagiellonce]: *o páńno święta.*

s. 41/20 (FragAm 16): osiągnął w niebie stolec złoty – *stolec* – ‘tron’, metonimicznie ‘władza królewska’, zob. np. RejPs 132: *ktoregós [Dawida] kázał pomázác ná stolec krolowski; stolec złoty* – wyrażenie notowane w Sł. XVI, np. HistAl G5v: *kázał jej wedle siebie ná stolcu złotym siedziéć; fraza stolec Boży* pojawia się często w mówieniu o zasiadaniu/panowaniu Stwórcy w niebiosach, np. RejPs 29: *jáko jest ná wszem wysluchan z niebá, z wysokiego stolcá Páńskiego; zwracając się w rozbudowanej apostrofie do poległego w czasie bitwy Władysława III z prośbą o natchnienie poetyckie, Kochanowski pozostaje przy frazeologii związanej z władzą królewską i tworzy obraz króla zasiadającego po chwalebnej śmierci na złotym tronie w niebie.*

s. 41/21 (FragAm 17): Pomoż mi chucią swojá – *chuć* – ‘życzliwość, łaskawość, przychylność’, w znaczeniu zbliżonym do łacińskiego słowa *benevolentia* i w zgodzie z topiką pozyskania życzliwości odbiorcy/odbiorców (*captatio benevolentiae*), por. np. Mącz 6d: *Alienasti a me voluntatem amici, Uczyniłeś mie podeżrzánym przyjacielowi, áłbo oddalileś chuc jego ode mnie.*

s. 41/24 (FragAm 20): twé przednie zwycięstwá legły z tobą márníe – *przedni* – ‘wcześniejszy, poprzedni, dawny’, zob. WujJud 100v: *A ták przyczyná uspráwiedliwienie násze spráwujácá, dářmo bez żadnych przednich zasług nášzych jestci sam Pan Bog*, albo ‘wielki, śwíetny, sławny’, zob. np. SkarŻyw 536: *w przednim mieście Ántyjochijej, PudlFr 72: Dálem [ci] serce, ná koniec przednie skárby moje; marnie* – ‘nieszczęśliwie, żałośnie’, np. RejPs 88v: *Nie racz, miły Panie, weźrżawszy na srogość występków nášzych ... nas marnie odmietowác od śwíętego miłosierdzia swojego*, albo ‘w pohańbieniu, poniżeniu’, np. RejWiz 188v: *Strącił go zá to márníe Pan z gory w niskości.*

Przekonanie o cnotach i męstwie, dzięki którym zapewnione zostaje miejsce w niebie, pojawia się także w innych utworach Kochanowskiego. Topos wywodzi się z myśli stoickiej i jest często obecny w literaturze antycznej. Por. komentarz do Śm 51/19: *Nocie niebo zapłata* oraz do Firl 9–10. Użyte w komentowanym fragmencie sformułowanie przywodzi na myśl Stat. *Silv.* III, 1, 25–26: *solium Iovis et virtute parata Astra tenes. Złoty tron Jowisza*, por. Verg. *Aen.* X 116–117: *solio tum Iuppiter aureo Surgit, caelicolae medium quem ad limina ducunt.*

s. 41/25 (FragAm 21): J á k o w i ę c k t o n i e z n á c z n y – *nieznaczny* – ‘niskiego stanu, mało ważny’, zob. CzechRozm 140: *gdy [Saul] z podłego narodu á nieznácznego domu znácznym i wielmożnym został.*

s. 41/26 (FragAm 22): k i e d y k t o i d z i e p r z e ł o ż o n y – *przełożony* – ‘wysokiego stanu, zajmujący wysokie stanowisko’, zob. np. RejPs 72: *Posłuchajcie ... wszyscy národowie świátá, ták przełózeni, jáko i niższych stanów.*

s. 41/27 (FragAm 23): á b y m ó g ł z á t ą p o g o d ą – ‘korzystając z tej okazji, sposobności’, zob. np. ModrzBaz 119v: *mamy Tátary, pográniczne nieprzyjacióły, ná wszelką pogodę wojny czyhájące, por. podobne wyrażenie o zbliżonym znaczeniu – BierEz H4: Potym zá dobrá pogodá Ułowil jest szczukę mlódá.*

s. 41/28 (FragAm 24): P á n s k i m á j e s t a t w i d z i e ć – ‘widzieć króla, władcę’, *majestat* może oznaczać również metonimicznie władzę królewską, zob. np. BielKron 414: *mamy to dúfanie o májestacie cesarskim, iż nie jest inákszej myśli przeciw nam.*

s. 41/30 (FragAm 26): P r z e d z i ę l n o ś ć i w y s o k i r o z u m i d z i e w z g ó r ę – *prze* – ‘wskutek, z powodu, dzięki komuś albo czemuś’, zob. np. Leop. Reg. 25: *David rozgniewał sie ná Nabálá prze niemilosierdzie jego, RejJóz F7v: Lot z Sodomy wywiedzion prze cnotliwy żywot; wysoki – ‘wielki, znamienity, wyróżniający się’, np. w takich wyrażeniach, jak: wysoka łaska (KarnNap B2), wysokie dary [Boże] (SkarJedn A6), wysoki rozum – ‘wielka, wyjątkowa inteligencja, zdolność rozumowania’, zob. WujJud A7: o którego osobliwej mądrosci i wysokim rozumie ták trzymamy; iść wzgóřę – ‘wnosić, unosić się’, zob. RejWiz 43v: *dzieciú rozciągnęło też skrzydełká ony, Poszło wzgóřę; w znaczeniu metaforycznym ‘staje się coraz sławniejsze w całym świecie’.**

s. 42/1 (FragAm 27): s w é p o d ł ę r y m y z d o b i ę – *podły* – ‘bezwartościowy, mało znaczący’, zob. BudNT Dv: *niemász ták podłych ksiąg, z których by się pilny czytacz nie mógł czego náuczyć, epitet ten służy często wyrażeniu skromności autorskiej, zob. SienLek A2v: Wásza Pańska Miłość tákowym, ácz podłym ... darem gárdzić nie bédziesz raczył; rymy – ‘wiersze, utwory poetyckie’, zob. PieśFrag 22/7 i komentarz.*

s. 42/2 (FragAm 28): W c i s n ą ć s i ę w p á m i ę ć – ‘zostać zapamiętany’, również w znaczeniu ‘zdobyć sławę u potomnych’, podobnego zwrotu Sł. XVI poza tym nie notuje; *zjednać sobie coś* – ‘zdobyć, osiągnąć’, zob. RejZwierc 44: *skąd inąd pán álbo ksiązę ma sobie miłość zjednać u poddánych, jedno z spráwiedliwosci?*

s. 42/3–4 (FragAm 29–30): N a j d ą s i ę k r ó m w ą p t i e n i a , w i e l o w ł a d n y p á n i e , K t ó r y m k u t w ę j o z d o b i e w y m o w y d o s t ą n i e – *najdą się ... którym* – zob. PieśFrag 26/12–13 i komentarz; *krom wáptienia* – ‘bez wątpienia’, wyrażenie przyimkowe wielokrotnie notowane w Sł. XVI, np. Mącz 324c: *Proculdubio ... krom wáptienia, bez wáptliwosci, pewnie; wielowładny* – ‘potężny, niezwyccióny’, wyraz notowany tylko na podstawie dzieł Kochanowskiego i autorów późniejszych, zob. np. RybGęśli B3v: *Wielowładny Pyrrhe [= Pyrrusie], ná co wojská zbieraszą?; ku ozdobie* – ‘na cześć, ku chwale’, wyrażenie utarte sygnalizujące zamysł pochwalny, panegiryczny, zob. BielKron 145v: [Filo] *wiele pisał ksiąg ku ozdobie krześcíankiej wiáry; dostanie* – ‘nie zabraknie, wystarczy’, w podobnym kontekście zob. RejPs 98: *kto bédzie chciał wystáwiác wielmożność Twoje, iście mu snádnie rzeczy [= wymowy] dostanie.*

s. 42/5 (FragAm 31): M i ę d z y k t ó r ę m i d o p u ś ć t y m t ę z j ą b ł k ó m p ł y w ą ć – aluzja do łacińskiego przysłowia *Nos poma natamus!* (My, jabłka, pływamy!), które wywodzi się z bajki Ezopa i średniowiecznej anegdoty o „jabłkach” końskiego nawozu płynących w potoku razem z jabłkami strąconymi z drzew przez ulewny deszcz. Wyrażenie to pojawia się w poemacie Friedricha Dedekinda, *Grobiana et Grobiana, sive de morum simplicitate libri tres* (Kolonia 1558), zob. przekład Joachima Camerariusz tej bajki na łacinę: Poma et sterquilinium. Forte sublatum cum pomis sterquilinium subita aquarum exundatione fluitabat in eo loco, ubi dudum iacuerat. Tum se illud et in aquis vehi et ferri cum pomis praeclarum existimans: „Quam scite nos – in-

quit – poma natamus”. Sed paulo post humiditate dissolutum in aquis evanuit. Fabula narratur contra gloriationis vanitatem, *Fabulae Aesopi*, autore Ioachimo Camerario, Norymberga 1546, s. 273. Przywołana powyżej bajka ośmiesza ludzką pychę, przechwalanie się czyimiś zaletami i osiągnięciami oraz przypisywanie sobie cudzych cnót, godności i zasług. Morał skatologicznej bajki łączy Kochanowski z topiką *humilitatis* (celowego pomniejszenia wartości własnego tekstu) i afektowanej skromności autorskiej.

s. 42/5 (FragAm 32): swoim płaszczem mozesz ty pokrywać – ‘brać pod swoją opiekę, ochraniać, osłaniać’, zob. RejZwierc 83: *przywára tedy tym słachetnym płaszczem z sławnej prawdy urobionym snądnie zawędy może być pokryta*, SkarJedn 36: *Tym płaszczem prawdziwego słowa Bożego każde się kácerstwo pokryć może*.

s. 42/8 (FragAm 34): czego z przodków nie ma, sam przez się dostaje – *mieć z przodków* – ‘dziedziczyć coś po przodkach’, zob. ModrzBaz 32: *Najdzie takiego, który z przodkow swych ma bárzo wielką majątność*, KochOdpr A4: *Á mnie i dom mój, i co mam z swych przodków, Nie jest przedájno; sam przez się* – ‘własnymi siłami, zdolnościami’, również w znaczeniu ‘bez niczyjej pomocy’, zob. RejPos 313v: *że ty oprócz [= bez] osobnej láski Páńskiej nie mozesz nigdy sam przez się przyść ... k temu poznániu tego to krolestwa Páńskiego; dostawać* – ‘osiągać, zdobywać’, zob. np. GliczKsiąż F4: *zacość, moc rycerska nie w sukni áni w szácie mieszka, ále dostawáją jej z rozumu á z mądrości*.

s. 42/9 (FragAm 35): swą cnotą tak świeci – *świecić czymś* – ‘wyróżniać się czymś, słynać z czegoś’, zob. np. PaprPan V3: *Tákžec świecá te kráje nam spráwámi swemi*.

s. 42/10 (FragAm 36): imię czyni sławne – ‘rozstawia’, zob. BibRadz Eccle 44/8: *Niektorzy z nich zostáwili imię po sobie chwalebne i sławne ku pámiątce*.

s. 42/13 (FragAm 39): Á zaś tak żyje – *zaś* – ‘mimo to’, zob. ModrzBaz [5]: *wsztycy niemal inszy narodowie Frycza nášzego księgi jego znáją, wielce ważą, przez listy z dálekich stron zálecáją ... á my zaś ták zacnego mężá między námi się áż do śmierci báwiácego [= przebywájącego], ledwo imię znamy i prace jego zá nic sobie wáżymy*.

s. 42/14 (FragAm 40): Mógłby zawsze być znacznym – ‘znanym, sławnym’, zob. PaprPan C2: *Krol lokreński ... dla swej spráwiedliwosci i po dziś jest znaczný*.

s. 42/15 (FragAm 41): Tobie tá chłubá, królu, służy, jeśli komu – *chłuba* – ‘sława, chwala’; *służyć komuś* – ‘odnosić się do kogoś, dotyczyć kogoś’, zob. np. CzechEp 57: *I to niech uważa, jesliż [= czy] to jemu z osobná nie służy, co się wprzod o wszecz wobec mówiło, jesli komu* – ‘jak nikomu innemu’, zob. PieśFrag 27/25 i komentarz.

s. 42/16 (FragAm 42): urodziwszy się w tak znakomitym domu – *dom* – ‘rodzina królewska, dynastia panująca’, zob. podobne wyrażenie Mącz 143c: *Genere summo prognatus, Známienitego domu*.

s. 42/17–18 (FragAm 43–44): tyli większą cześć masz ... Czyli oni chwalniejszy z wysokich cnót twoich – *li* ... *czyli* – ‘czy ... czy’, por. np. BielŻyw 50: *Jeden młodzieniec Sokratesa pytał, ma-li żonę pojąć, czyli tak zostać; figura dubitatio*, wprowadzająca celowo trudną do jednoznacznego rozstrzygnięcia przez poetę kwestię (kto jest sławniejszy – król dzięki cnotom przodków czy przodkowie dzięki cnotom króla), służąca pochwalę władcy i dynastii Jagiellonów; *chwalny* – ‘godny pochwały’, zob. Mącz 85d: *Praedicabilis, chwalny, godny wielkiej chwały i sławy*; poza tym wyrażeniem brak w Sł. XVI przykładów takiej konstrukcji gramatycznej (*chwalny* z kogoś/czegoś); *wysoki* – ‘wielki, sławny, wspaniały’, zob. FragAm 41/30 i komentarz; *wysoka cnota* – utarte i często występujące wyrażenie, zob. np. MiechGlab 89: *Przy tymże kościele ustawił biskupem człowieka wysokiej cnoty, imieniem Andrzeja Warzyło*.

s. 42/19 (FragAm 45): Tyś mych rymów dziś wódcem – *wódcz* – ‘dowódca, przewodnik’, np. SkarŻyw 244: *teżé nocy bez światlá, bez wodzá, uchodził kryjomym i pokátnym obyczájem*.

s. 42/19–20 (FragAm 45–46): idąc w drogę Obiecáną – ‘rozpoczynając to, co przyrzekłem’, w podobnym znaczeniu zob. GórnDworz Ov: *ále niedlugo będzie tej rozkoszy, pánie Myszkowski, bo jedno się Wasza Miłość połóżysz, ták hnet zásię wstác á w swą drogę íść, gdy mnie rzeczy nie zstánie* [tj. gdy nie będę miał o czym dalej mówić], *będziesz musiał*.

s. 42/20 (FragAm 46): przystojnie skłónię piérwěj nogę – *przystojnie* – ‘należycie, zgodnie z przyjętymi obyczajami’, por. CzechRozm 244: *žebysmy ták przystojnie przy swym Wybáwicielu uczciwie i státecznie trwáli; skłónić nogę* – ‘udać się, skierować się gdzieś’, poza tym brak w Sł. XVI podobnego zwrotu.

s. 42/21–22 (FragAm 47–48): pozdrowiwszy Náprédce – *pozdrowić* – ‘złożyć wyrazy czci’, zob. np. ReszList 161: *siedm tákže oharzow pozdrowiwszy i inne rozliczne relikwije oglądawszy i pocałowawszy; na prédce* – ‘pośpiesznie, szybko’, zob. np. BielKron 207: *on biskup ná prédce czytając, nie mógł wyrozumieć*.

s. 42/22 (FragAm 48): wróćę sie zás ná gošćiniec piérwszy – ‘powrócę do głównego tematu’; słowo *gošćiniec* częste w równie metaforycznym zwrocie *chybić z gošćinca* – ‘odejść od głównej myśli, zboczyć od tematu’, zob. StryjWjaz A3: *Bo poetowie oni, kiedy co písali, Folgując ozobie słow, z gošćinca chybiáli*; por. również zwrot *gotować sobie gošćiniec* w znaczeniu ‘rozpocząć temat’, zob. KlonWor 25: *Ále o pędziskotách [= złodziejach bydła] doxyć. Przystępujmy do mártáhuzyw [= handlarzy niewolników], sobie gošćiniec gotujmy*.

Obraz poety powracającego na gošćiniec, czyli do głównego tematu dzieła, stanowi rozwinięcie metaforyki drogi wykorzystanej przez Kochanowskiego w celu wprowadzenia dygresji (opowieść o dynastii Jagiellonów). Co ciekawe, poeta znacznie więcej miejsca poświęca nie tyle ojcu głównego bohatera, ile późniejszym potomkom Jagielly, zwłaszcza Kazimierzowi IV Jagiellończykowi i jego synom.

s. 42/23–24 (FragAm 49–50): Tu sie naprzód da widzieć twój prádziad uczciwy Jágiełło – *naprzód* – ‘najpierw, na początku’; *dać się widzieć* – ‘ukazać się, pojawić się’, zob. SarnUzn D8v: *tego roku po śmierci krolá Ozeaszá dał mu sie widzieć Bog siedząc ná stolicy [= tronie] wysokiej; pradziad* – ‘Władysław II Jagiełło’; *uczciwy* – ‘pełen cnót, szlachetny, zasługujący na szacunek’, przymiotnik o trudnym do sprecyzowania szerokim znaczeniu pozytywnym, zob. np. GórnRozm H4v: *człowiek uczciwy i wielkiego sercá gárdło dać woli niż lekkóść [= hańbę] odnieść*, ZawJeft 22 [do córki Jeftesa, która zgodziła się na śmierć, aby spełnić ślub złożony przez ojca]: *Dziéwko mádra, uczciwa*.

Władysław II Jagiełło (ok. 1352–1434), ojciec Władysława III Warneńczyka, wielki książę litewski i *ture uxoris* (małżeństwo z Jadwigą Andegaweńską) król Polski (1386–1434). Kochanowski przypomina o dwóch wydarzeniach z życia Jagielly: unii w Krewie (14 VIII 1385), która doprowadziła do połączenia (*applicare*) Korony Królestwa Polskiego z Wielkim Księstwem Litewskim unią personalną, a także wojnie z Zakonem Krzyżackim (1409–1411), której punktem zwrotnym była zwycięska bitwa pod Grunwaldem (15 VII 1410). Na mocy I pokoju w Toruniu (1 II 1411) Polska otrzymała ziemię dobrzyńską, a Litwa – Żmudź (miała wrócić do Krzyżaków po śmierci Witolda).

s. 42/24 (FragAm 50): Jágiełło, który umysł czyni mi wątpliwy – ‘każe mi się wahać, sprowadza na mnie wątpliwości’; zapowiedź kolejnej trudnej, wręcz niemożliwej do rozstrzygnięcia, kwestii związanej z określeniem Jagielly w pierwszej kolejności mianem bogobojnego człowieka czy też wybitnego wodza wojskowego (figura *dubitatio*); *umysł* – ‘intelekt, zarówno myśli, jak i uczucia’, zob. np. HistAl G2: *niechaj sie nie podnosi ... umysł twój w pyche*, HistAl G7v: *umysły wásze ... niechaj sie nie smęcą; wątpliwy* – ‘pełen wątpliwości, niepewny’, zob. OrzeQuin S4v: *á przeto jestem w tym wątpliwy, mam-li ja ták królá, jáko i wolności od sámego kápláná, czyli od kogo inégo ... czekać*.

s. 42/25–26 (FragAm 51–52): Jesli ma być ... Czyli w rzeczach rycérskich hetmáném dzielniejszym – *jesli ... czyli* – ‘czy ... czy’, częsta w staropolszczyźnie konstrukcja składniowa, zob. np. BielKron 218: *nie wiedzieć kto z nich gorzej wiarę trzyma, jesli Turek, czyli lutowie; rzeczy rycerskie* – ‘sztuka wojenna, umiejętności wojskowe’, wyrażenie utarte, zob. np. MycPrz II B[3]: *ktory [Władysław Łokietek] ... będąc biegły w rycerskich rzeczach; hetman* – ‘głównodowodzący wojskiem, wódz, dowódca wojskowy’, zob. np. OrzRozm M3v: *Jest w Polsce krol najwyższy hetman, ma pod sobą wojewody, to jest wolne swe hetmány.*

s. 42/28 (FragAm 54): z wielkiego księstwa ná królestwo wzięty – ‘powołany na tron w wyniku wolnego wyboru’, na mocy unii w Krewie (14 VIII 1385) wielki książę litewski stał się dzięki małżeństwu z Jadwigą Andegaweńską (18 II 1386) królem Polski (4 III 1386), por. BielKron 325v: *Syná też jego Wacławá wzięli Węgrowie ná krolestwo*, KochPieś 13: *Z cieniów klasztornych ná królestwo wzięty.*

s. 42/29 (FragAm 55): sprosność – ‘nieprzyzwoitość, życie w grzechach, bezwstyd, obyczaje, którymi należy się brzydzić’, zob. np. RejPos 186: *bez wszego wstydu ták trwamy w tej sprosności nászej*, również ‘barbarzyństwo, nieokrzesanie’, ModrzBaz 143: *ábyscie obyczáje grube i wszeláką sprosność porzucili, á od postronnych narodow, cokolwiek lepszego sie wam zda okolo żywności, ubioru i ochędostwá, do tej Rzeczypospolitej wnoście*; cecha chętnie przypisywana poganom, zob. np. SkarŻyw 443: *jáko ty w nieme dialby [tj. bóstwa pogańskie] wierzysz? Izali to nie sprosność wielka i głupstwo?*; wyrażenie *sprosność pogańska* jest kilkakrotnie notowane w Śl. XVI, np. HistHel D2v.

s. 42/31 (FragAm 57): zbráćili sie z Polską – ‘sprzymierzili się, zawarli unię’, zob. np. SkarJedn 254: *Cesarz Oleksy pierwszy zbráćiwszy się z Turki, przechodu chrześcijanom łacińskiego Kościoła do Ziemi Świątej bronil.*

Warunki unii polsko-litewskiej określono w aktach przyjętych w Krewie (14 VIII 1385) i Horodle (2 X 1413). Na mocy unii wileńsko-radomskiej (1401) Witold (Aleksander) zachował dożywotnio tytuł Wielkiego Księcia Litwy (*Magnus Dux Lithuaniae*), uznając władzę zwierzchnią Jagiełły (*Supremus Dux Lithuaniae*). W przypadku bezpotomnej śmierci króla bojarzy litewscy zapowiedzieli udział we wspólnej elekcji nowego władcy (deklaracja kontynuacji unii personalnej).

s. 42/32 (FragAm 58): Dám pokój równiejszym – *dać pokój* – ‘pominąć, pozostawić w spokoju’, zob. np. SarnUzn E7v: *Ále dajmy pokój dyjalektyce, wroćmy sie do Pismá; rowny* – ‘niewielki, nieznaczny, niegroźny’, zob. np. RejZwierc 133: *Jáko sie tu rownych stráchow boimy, o więtsze nie dbamy*, KochPieś 11: *W równej fuście [= łodzi, lekkim statku].*

s. 42/33 (FragAm 59): hárdé Krzyżáki – *hardy* – ‘butny, pyszny, wyniosły, zuchwały’, zob. StryjKron 532: *zbili Krzyżáki, zbili i książetá ich ... i hetmány powiązáli hárdé*, zob. również w odniesieniu do Krzyżaków, BielKron 346: *tákże też ci mili zakonnicy, kiedy sie nawięcej wspomogli i ku páństwu [= potędze] przyszli, poczęli hárdzić, bierác ludzi w niewolá ... á robić imi jáko bydem.*

s. 42/34 (FragAm 60): zwałczoné podáć – *zwalczony* – ‘pokonany, zwyciężony’, zob. Telez 40/20 i komentarz; *podáć* – ‘przekazać następcom’, por. ModrzBaz 42: *Bo chocia rodzicy wszytkę májętność swoję potomkom testámentem obwárowác mogą, ále samej cnoty potomkom inaczej podáć nie mogą.*

s. 43/1 (FragAm 61): Z dobrych dobrzy się rodzą; syn ojca nie wydał – *nie wydał* – ‘nie okazał się gorszy’, zob. Firl 30/16 i komentarz; zob. Hor. *Carm.* IV 4, 29–31: *Fortes creantur fortibus et bonis; Est in iuvenis, est in equis patrum Virtus.*

s. 43/3 (FragAm 63): Król dwu korón – *korona* – ‘królestwo’, metonimiczne określenie władzy królewskiej Władysława III nad Polską i Węgrami, zob. np. BielKron 308v: *Posiadł tedy Eczech, miásto i zamek, ktore náleżáły ku węgierskiej koronie.*

s. 43/4 (FragAm 64): We krwi nieprzyjacielskiej upadł zmordowany – *krewnie nieprzyjacielska* – wyrażenie często ówczesnie występujące, zob. np. BibRadz Ps 68/24: *język*

psow twoich aby też leptał krew nieprzyjacielską; *zmordowany* – ‘zamordowany, zabity’, słowo rzadko stosowane w tym znaczeniu w odniesieniu do pojedynczej osoby, zob. LubPs dd4: *Og [= Oga] też, krolá bázáńskiego, ten sam Pan zmordował*, częstsze natomiast w zestawieniu z rzeczami mnogimi, gdyż przedrostek *z-* jest odpowiednikiem dystrybutywnego *po-* (por. *zuciekali* – ‘pouciekali’), zob. RejPos 278: *ony máluczkie dziatki, które wnet po narodzeniu jego [Jezusa] były zmordowane*.

s. 43/6 (FragAm 66): *Kości nie są w ojczystym grobie – kości* – ‘zwłoki, prochy’, znaczenie licznie poświadczone w materiałach Śl. XVI, zob. np. Leop Ios 24/32: *Kości też Jozefowe, które byli wzięli synowie isráelscy z Eiptu, pogrzebali w Sychem; ojczysty* – ‘znajdujący się w kraju rodzinnym’ albo ‘rodzinny, odziedziczony po przodkach’, oba znaczenia dostatecznie udokumentowane w Śl. XVI.

s. 43/7 (FragAm 67): *słup – śnieżné Bálchány – shup* – ‘kolumna postawiona ku czci jakiejś wybitnej osoby’, zob. np. HistAl B7: *Wszedzy Aleksander do Eiptu nálazł tam shup krolewski z wielkiego kámienia wykowane, ná który pátrząc rzekł: Ten shup czyj jest? Eiptczykowie odpowiedzieli: Ten shup jest Ánektánábá, krolá eipskiego; Bálchany* – ‘Balkany’, epitet (*śnieżne*) pozwala przypuszczać, że poeta utożsamiał Balkany z wysokimi i pokrytymi śniegiem górami, podobnie zob. StryjKron [2v]: *Stamtąd w bulgárskie gory slišmy dwa dni cáte, Gdzie skálste Bálchamy obkoków siegájá*.

s. 43/8 (FragAm 68): *wieczna pámiątká – pámiątka* – ‘pamięć’, zob. PieśFrag 17/10 i komentarz; *wieczna pámiątka* – bardzo częste wyrażenie, zob. np. Mącz 123: *Memoriam sempiternam in domum suam inferre, Wieczną pámiątkę domowi swemu uczynić*.

s. 43/9–10 (FragAm 69–70): *ná páństvo wstąpił Kázimierz* – *na państwo wstąpił* – ‘objął panowanie’, zwrot utarty, zob. np. BielKron 128: *Po śmierci Ántyjochá Wielkiego syn jego Selewkus wstąpił ná państwo ojcowskie*.

Kazimierz IV Jagiellończyk – młodszy brat Władysława III Warneńczyka, syn Władysława II Jagiełły i Zofii Holszańskiej, wielki książę litewski (1440–1492) i król Polski (1447–1492). Kochanowski przypomina o trudnych początkach panowania Kazimierza IV, którego wybór na króla Polski położył kres trzyletniemu bezkrólewiu po śmierci Władysława III oraz wskrzesił unię polsko-litewską, zerwaną *de facto* wcześniejszą elekcją Kazimierza na wielkiego księcia Litwy. Prowadzona przez niego wojna z Zakonem Krzyżackim, zwana wojną trzynastoletnią (1454–1466), zakończyła się pełnym zwycięstwem. Na mocy II pokoju w Toruniu (19 X 1466) Polska otrzymała tzw. Prusy Królewskie (Pomorze Gdańskie, ziemia chełmińska i michałowska, Malbork, Elbląg, Warmia), a pozostała część państwa Zakonu Krzyżackiego (tzw. Prusy Zakonne) stała się lennem króla Polski.

Z małżeństwa z Elżbietą z Habsburgów (zwaną Rakuszanką i „matką królów”), zawartego 10 II 1454, miał trzynaścioro dzieci, w tym sześciu synów, z których czterech zostało królami. Kochanowski wspomina o następujących potomkach Kazimierza IV: królewiczu Kazimierzu (1458–1484), ogłoszonym w 1521 r. przez papieża Leona X świętym, Fryderyku Jagiellończyku (1468–1503), biskupie krakowskim, kardynale, arcybiskupie gnieźnieńskim i prymasie Polski, Władysławie II Jagiellończyku (1456–1516), królu Czech (1471–1516) i Węgier (1490–1516), Janie Olbrachcie (1459–1501), królu Polski (1492–1501) oraz Aleksandrze Jagiellończyku (1461–1506), wielkim księciu litewskim (1492–1506) i królu Polski (1501–1506). Por. *Dziela wszystkie*, t. 4 i komentarz do pieśni Kochanowskiego I 10 *Kto mi dał skrzydła*.

s. 43/10 (FragAm 70): *ledwé nám ówiony* – ‘z trudem’, zob. np. RejZwierc 59: *á on jáko pies obžárty ledwo dolezie do bártoгу swego*.

s. 43/11 (FragAm 71): *Bo przeglądał trudnoścí* – ‘przewidywał, spodziewał się trudności’, zob. np. BierEz 13v: *Oracz jeden nierad orał, Ná zimę się nie przyczyniał, Nie przeglądał ciężkich przygod*.

s. 43/12 (FragAm 72): *myśl rozdwójoną* – ‘różnicę zdań, poglądów’, zob. np. Skar-KazSej 691a: *ludzie nie pojedą zá jednym, ále się rozdwójá, mówiąc: „Á tak rozumiem jáko Paweł”, „Á ja jáko Piotr”, „Á ja jáko JákuB”, ModrzBaz 120: Lecz tych zdámie rozdwoiło się było*.

s. 43/13 (FragAm 73): Litwy (mówię) z Polaki; jednak w to ugodził–mówię – wtrącenie sygnalizujące rozwinięcie, uzupełnienie, uściślenie wypowiedzi, zbliżone często do wyrażenia spójnikowego ‘to jest, mianowicie’, zob. np. Leop 1 Par 6/54: *te są mieszkania ich po wsiach i krainach, synow (mówię) Aaronowych* (odpowiednik łacińskiego *scilicet*); *ugodzić* – zob. FragAm 41/18 i komentarz.

s. 43/15 (FragAm 75): związki stárádawné w cále nam zostały – *związki* – ‘przymierza, unie’; *staradawny* – forma zaświadczona w kartotece Sł. XVI ponad 100 razy (niewiele mniej od wariantu *starodawny*), będąca uproszczeniem dawniejszego wyrażenia *z stara dawny*; *w cale* – ‘nienaruszone, bez zmian’, zob. np. DiarDop 115: *ku zatrzymaniu w cale przywilejow*; *w cale zostać* – zwrot utarty, np. BibRadz 1 Mach 14/29: *aby ich miejsce święte i zakon został w cale* (tłumaczenie łacińskiego *stare*).

s. 43/16 (FragAm 76): zá czásém i myśli burzliwé ustály – *za czasem* – ‘z biegiem czasu, z upływem czasu’, wyrażenie utarte, zob. np. ModrzBaz 57: *Sily cielesne zá czásém wátylej*; *burzliwy* – ‘buntowniczy, wicherzycielski’, zob. np. SkarJedn 179: *ktorzy Greki ... do odszczepieństwá i osobnych rozumow burzliwych przyzwyczáli*; *myśl burzliwa* – ‘myśl o buncie, zerwaniu przymierza’, wyrażenie notowane w Sł. XVI, zob. np. RejPs 211v: *uskromiwszy burzliwą myśl sprzeciwników moich*.

s. 43/17–18 (FragAm 77–78): Krzyżaki boju Ták nákarmitł – *nakarmić boju* – w znaczeniu metaforycznym ‘zmęczyć wojną, pobić’, częsta składnia tego czasownika z rzeczownikiem w dopełniaczu, zob. np. BibRadz Num 11/4: *I ktoż nas nákarmitł mięsá?*; to samo wyrażenie KochPs 99: *chciwé walk pogány Nákarmit boju*.

s. 43/18–19 (FragAm 78–79): pokoju, Który ták otrzymáli – ‘otrzymali pokój na takich warunkach’, zob. np. WujNT 125: *kościół áleksándryjski pierwsze miejsce otrzymał po rzymskim kościele*.

s. 43/19–20 (FragAm 79–80): páná inszégó Nie mieli znác ná wieki prócz królá polskiégó – *pana* – ‘króla, władcy’; *nie mieli znać* – ‘nie mieli uznawać’, zob. RejZwierc 204v: *iż jedno tylko w nieszczęściu znamy Páná Bogá swego, á w szczęściu máło baczmy spraw i zwirzchności jego*; *na wieki* w zdaniu zaprzeczone – ‘nigdy’, por. np. SeklWyzn G: *kto bluźni przeciw Duchu Św., nie będzie mu na wieki odpuszczono*.

s. 43/21 (FragAm 81): twój dziad ... podobien orłowi – porównanie męznego wodza wojskowego, zwłaszcza władcy, do sypącego z męstwa orła znane ówczesnej literaturze, zob. RejZwierc 25: *Pirrus, po kilku bitwach gdy mu winiszowali, Niektorzy go z pochlebstwá orłem bujnym zwáli*, FalZioł IV 17a: *Orzeł między ptaki jest namężniejszy i naświebodniejszy* [= najbardziej miłujący wolność].

Por. Hor. *Carm.* IV, 4, 1–4:

Qualem ministrum fulminis alitem,
Cui rex deorum regnum in avis vagas
Permisit expertus fidelem
Iuppiter in Ganymede flavo.

s. 43/22 (FragAm 82): prędkim piorunem służąc Jowiszowi – *prędkim* – ‘szybkim’, brak podobnego wyrażenia w Sł. XVI; Kochanowski przywołuje obraz orła jako ptaka poświęconego Jowiszowi. W niektórych opowieściach mitycznych orzeł przynosił bogu pioruny wykute dla niego przez Wulkana.

s. 43/23 (FragAm 83): Tákíe potomstwo ná świat, jáki sam, podawa – *podawa* – ‘wydaje, rodzi’, zwrotu *podawać na świat* poza tym brak w Sł. XVI; *jáki sam* – ‘takie, jak

on sam', porównanie eliptyczne mające liczne potwierdzenia w Śl. XVI, np. RejKup cc8: *Z takim tam, jakiś sam, siądź*; zaimek względny zwykle w postaci *jako*, np. BielKron, 299v: *z którą miał syną Emeryką, tychże cnot i obyczajów świętych, jako sam*.

s. 43/24 (FragAm 84): tym dziedziczny urząd i gróm lotny zdawa – *urząd* – 'zadania, obowiązki przypadające z racji zajmowanego stanowiska', zob. np. WujJud 3v: *urząd naprzędniejszy zwierzchności ten jest stárác się o zachowanie pospolitego pokoju; dziedziczny urząd* – 'władza królewska'; *lotny* – 'lejący, unoszący się ponad ziemią', zob. Mącz 505d: *Volatilis, Lotny, mogący latać*, RybGeśli C2v: *Niesrogie mi w swym biegu lotne gorne kolá* [tj. sfery niebieskie]; *grom lotny* – 'piorun', nawiązanie do wcześniejszego obrazu orła przynoszącego Jowiszowi pioruny; *zdawać* – 'przekazywać swemu następcy', zob. np. SkarŻyw 519: *Pipinowi brátu páństwo zdał*.

s. 43/25 (FragAm 85): królem postawiony – *postawić* – 'mianować, ustanowić', zob. np. Leop. Ex 2/14: *Ktoż cie postawił ksiązęciem i sędzią nád námi?*

s. 43/27–28 (FragAm 87–88): wszyscy królowáli Oprócz którzy stan in-szy chcąc sobie obráli – *oprócz którzy* – 'z wyjątkiem tych, którzy', ta rzadka konstrukcja eliptyczna jest potwierdzona w Śl. XVI kilkanaście razy, np. PowodPr 25: *wielkie dostatki do nas wphływają, á okrom co zjemy, spijemy á przestrojemy* [= wydamy na stroje], *nie masz nic*, również u Kochanowskiego (KochDz 105 i KochCn 83v); *chcąc* – 'dobrowolnie, z własnej woli', zob. np. MurzHist G2: *coż ná tem, jeslim się chcąc záprzał, ábo przymuszony?*

s. 43/29 (FragAm 89): C z e c h ó m r o z k á z o w a ł – 'panował, sprawował władzę królewską, rządził', zob. np. HistAl N3v: *któ po śmierci mojej ma wam rozkázowáć*.

s. 43/31 (FragAm 91): Olbráchtá ubieżawszy – 'wyprzedziwszy, uzyskawszy coś poza spodziewaną kolejnością', zob. np. SkarKaz 347a: *czym ten ták grzeszny wygrał i do láski Bożej ... tego, co pierwszej wyszedł, ubieżał*.

s. 43/31–32 (FragAm 91–92): Stánał Bóg zá szkodę I temu; wziął ojczyste páństwo zá nagrodę – *stanąć za szkodę* – 'zrekompensować coś, wynagrodzić coś komuś', zob. RejJóz 17v: *Przydzie ten czas, iż wam kiedy [szczęście, tj. los] wždy stanie za szkodę; temu – Janowi Olbrachtowi; ojczysty* – 'odziedziczony po ojcu', zob. w takim samym znaczeniu, LibLeg 10/61: *jakom był pierwój dobrze osiadły na páństwie moim ojczystym; wziął za nagrodę* – 'otrzymał jako zadośćuczynienie', zob. Prot D2: *Kwártalów [= żołdu] nie liczylí, ále páństwa wzięte, Co im były nagrodą zá prace podjęte*.

s. 43/33 (FragAm 93): ku wielkim rzeczóm ząwždy chciwy – *wielkie rzeczy* – 'wybitne dokonania, sławne czyny bohaterskie', wyrażenie utarte, zob. np. HistAl A3v: *ktorego [Boga] láskáwością ták wielkie był rzeczy sprawił* [Aleksander Macedoński]; *chciwy* – 'żądny, spragniony', zob. np. KuczKaz 280: *że ludzie ták mają być chciwi chwaly i czci Bożej*, HistRzym 53: *áby był chciwszy ku pomszczeniu krwi ich*.

s. 44/1–2 (FragAm 95–96): Fortuná ząwždy jego rády prołá, Á náwet i żywotá zájżrzálá mu – *rada* – 'zamiar, pomysł', zob. Ap 6/18 i komentarz, StryjKron 492: *zwierzywszy się im rády swej, iż miał do Litwy ná wielkie księstwo jáchác; proć* – 'niweczyć, niszczyć', zob. Mącz 128c: *Quae erant confirmata iterum infirmat, To co się już było postanowiło, záś kazi, porze; náwet* – 'na koniec, na końcu', zob. SamStat 314: *że státut ... miałby być piérwój po powieciách rozestány i potym korrktoróm podány, á náwet ná séjmie ... ápprobowány; zájżrzec* – 'pozazdrościć', zob. GórnDworz Dd8: *owa tákí był, jákiego nam bezecna śmierć zájżrzálá*, KochPieś 19/4 (I, 17, 12): *Sroga Fortuná, tá mi go zájżrzálá*.

s. 44/4–5 (FragAm 98–99): związek stárádawny Odnowił – *związek* – zob. FragAm 43/15 i komentarz; *odnowił* – 'wznowił, przywrócił', zob. np. KromRozm II k2v: *iż ... wymazány jákmiarz [= prawie] były z serc ludzkich ty przykazánia, przez Mojżeszá je Bog Żydom odnowił*.

Aluzja do unii polsko-litewskiej zawartej w Piotrkowie (3 X 1501) i podpisanej przez króla Aleksandra Jagiellończyka w Mielniku (23 X 1501). Kochanowski wspomina również o bitwie pod Kleckiem (5 VIII 1505), w której oddziały polsko-litewskie pod wodzą kniazia Michała Glińskiego rozbiły Tatarów.

s. 44/6 (FragAm 100): *sen żelazny uskrómił* – *sen żelazny* – ‘śmierć’, zob. podobny zwrot KochTr 8: *Ujął ją sen żelazny, twárdy, nieprzespány* i u późniejszego naśladowcy poety, WisznTr 16: *Odstrąszyła cię nieużyta páni Nikomych cieni, bládemu postowi Oddátá ciebie, żeláznemu snowi; uskromić* – ‘pokonać, zwyciężyć’, zob. StrykKron 108: *A Justinianus ..., gdy nie mógl áni wojną, áni przyjáźnią Sarmatów uskromić, zamki i twierdze przeciw nim budował*.

Por. Verg. *Aen.* X 745–746 (śmierć Orodessa) i XII 309–310 (śmierć Alsusa): *olli dura quies oculos et ferreus urget Somnus, in aeternam conduntur lumina noctem*. Określenie śmierci mianem „snu żelaznego” pojawia się już u Homera, *Il.* XI 241: *χάλκεον ύπνον*.

Alcestis

s. 44/7 (Alc tyt.): <Alcestis mężą od śmierci zastąpił> – w przyjętej podstawie wydania brak tytułu; po raz pierwszy pojawia się w starodruku oznaczonym jako 1590B i występuje we wszystkich późniejszych wydaniach staropolskich. Zachowany utwór jest fragmentem przekładu, uważanego przez badaczy za niezwykle wierny wobec greckiego oryginału, pierwszego aktu tragikomedii Eurypidesa *Alcestis* (w. 1–85), zamykającej tetralogię dramatyczną z 438 r. p.n.e. Pierwszą wersję łacińską utworu opublikowano w tłumaczeniu Rudolfa Collina (*Dorotheus Camillus*) w zbiorze *Euripidis ... Tragoediae XVIII singulari nunc primum diligentia ac fide per Dorotheum Camillum et Latio donatae et in lucem editae* (Bazylea 1541). Na łacinę przełożył również *Alcestis* znany Kochanowskiemu szkocki poeta i historyk, George Buchanan (*Euripidis poetae tragici Alcestis*, Georgio Buchanano Scoto interprete, Paryż 1556), i zadedykował swe dzieło Małgorzacie de Valois (1523–1574), siostrze króla Francji Henryka II Walezjusza, księżnej de Berry. Rok później ukazał się przekład prozą (*oratione soluta*) tragedii Eurypidesa sporządzony na podstawie wykładów Filipa Melanchtona z przedmową jego ucznia, Wilhelma Ksylandra (Holtzmana) z Augsburga, *Euripidis Tragoediae, quae hodie extant, omnes Latine soluta oratione redditae, ita ut versus versus respondeat*. E praelectionibus Philippi Melanchthonis. Cum praefatione Guilielmi Xylandri Augustani (Bazylea 1558). Warto odnotować jeszcze dwujęzyczną edycję dzieł greckiego tragika przygotowaną przez Kaspara Stiblina, *Euripides poeta tragicorum princeps in Latinum sermonem conversus*, adiecto eregione textu Graeco cum annotationibus in omnes eius Tragoedias autore Gasparo Stibline (Bazylea 1562). Jednym z pierwszych przekładów *Alcestis* na język wernakularny był niemiecki dialog zatytułowany *Die getreue Frau Alcestis mit ihre getreuen Mann Admeto* (1551), napisany przez słynnego „śpiewaka norymberskiego”, Hansa Sachsa.

Przekład Kochanowskiego powstał, jak się przypuszcza, w czasie studiów poety w Padwie i Królewcu albo tuż po jego powrocie do kraju. Inaczej sądził Roman Plenkiewicz, który wiązał tłumaczenie tragikomedii z pracą Kochanowskiego nad *Odprawą posłów greckich*. Poeta opierał się głównie na tekście Eurypidesa, choć prawdopodobnie znał niektóre z wymienionych łacińskich przekładów *Alcestis*, na przykład Buchanana czy Melanchtona. W przekładzie tym można odnaleźć wiele strategii literackich (eksperymentalnych w ówczesnej poezji polskiej), które humanista wykorzystał później w *Odprawie*: wiersz biały, regularny jedenastozgłoskowiec i ośmiozgłoskowiec, liczne przerzutnie. Por. R. Plenkiewicz, *Jan Kochanowski, jego ród, żywot i dzieła*, t. IV, cz. 1, Warszawa 1884, s. 566–567; omówienie zależności między tekstem Kochanowskiego a Eurypidesa: W. Hahn, *Literatura dramatyczna w Polsce XVI wieku*, Lwów 1906, s. 22–23; H. Sobczakówna, *Jan Kochanowski jako tłumacz*, s. 19–21; J. Czerniatowicz, *Recepcja*

poezji greckiej w Polsce w XVI–XVII wieku, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, s. 32–33; *zastąpić kogoś od czegoś* – ‘uratować swoją ofiarą, przejąć na siebie’, zob. np. SkarKazSej 667b marg: *Mojżesz zbawieniem swoim lud chciał od zguby zastąpić ... jednak gdy je [Żydów] Pan zgubić chciał, nie tylko zdrowiem [= życiem] swoim, ale i zbawieniem swoim zastąpić je i odkupić chciał.*

s. 44/8 (Alc 1): *Á d m e t ó w d o m i e* – *Admetów* – występująca często w staropolszczyźnie niezłożona forma przymiotnika dzierżawczego, współcześnie *Admetowy*, czyli ‘będący własnością, należący do Admeta’, por. takie dobrze znane wyrażenia, jak: *żołtaz Jezusów, psalterz Dawidów, worek Judaszów.*

U Eurypidesa: Ἦ δώματ' Ἀδμήτεια.

s. 44/9 (Alc 2): *Skosztować musiał służebnego stoła* – *skosztować* – ‘spróbować, doświadczyć’, zob. ModrzBaz 111: *Gdym podrośł, wnet mię mieczem uczono szermować, Każdej sztuki Marsowej musiałem skosztować* (tłumaczenie Stacjusza, *Ach.* II 129–130); *służebny stół* – ‘jedzenie przeznaczone dla służby’.

s. 44/10 (Alc 3): *Przyczyną* – ‘sprawcą’, zob. np. ZapMaz II 61/78v: *aby się dostatecznie inkwizycja [= śledztwo] uczyniła, kto jest przyczyną nefandi sceleris około zamordowania pisarza zakrzeńskiego.*

Kochanowski pomija występujące u Eurypidesa (*Alc.* 4) i w łacińskich wersjach tragikomedii Collina, Buchanana i Melanchtona imię zabitego przez Zeusa syna Apollina, Asklepiosa (w wersji zlatynizowanej – *Aesculapius*).

s. 44/11 (Alc 4): *piorunem zabił prędkolotnym* – epitet złożony *prędkolotny*, ‘szybko lecący’, nie pojawia się ani u Eurypidesa, ani w łacińskich wersjach utworu. Inspirowany frazeologią Homera neologizm Kochanowskiego wpisuje się jednak znakomicie w obraz Jowisza jako Gromowładnego.

s. 44/12–13 (Alc 5–6): *Za którym gniewem pobiłem cyklopy Kowale grómné* – *za którym gniewem* – ‘przez ten gniew, z powodu tego gniewu’, zob. przyimek *za* w tej samej funkcji, np. RejWiz 33v: *że wszystko za jej [Wenus] niedbałością tak sie świat dziwnie broi; pobić* – ‘pozabijać, wymordować’, zob. np. RejPos 25v: *poslawszy żołnierze kazał pobić wszystkie działki, które były w Betleem; kowale gromne* – tu: ‘wytwarzający gromy’, *Sl.* XVI nie notuje poza tym tego przymiotnika, przywołuje natomiast w podobnym kontekście epitet *gromowy*, por. *Biel-Kron* 22 marg 2: *Gigantes gromowi.*

U Eurypidesa: τέκτονας Διου πυρός (*Alc.* 5), u Collina: *fabros divini ignis ... Cyclopas*, u Buchanana: *fulminis fabros*, u Melanchtona: *fabros fulminis ... Cyclopas*, u Stiblina: *iratus sacri ignis tectonas Cyclopas*. Cyklopi (‘Okragłocy’) pracowali w kuźni Hefajstosa, gdzie kuli pioruny dla Zeusa.

s. 44/14 (Alc 7): *człeku śmiertelném* u – bardzo częste wyrażenie przeciwstawiające człowieka Bogu lub bóstwu, zob. np. LubPs O2: *Iż sie nigdy człowieka śmiertelnego bać nie mamy, gdyż ciało jest.*

Dokładny przekład wyrażenia Eurypidesa θνητῶ παρ' ἄνδρῃ (*Alc.* 7), u Collina: *Mortalem apud virum*, u Buchanana: *Mortalis ... viri.*

s. 44/17 (Alc 10): *do tych czasów, bo sie pánu dostał* – *do tych czasów* – ‘dotąd, dotychczas’, utarte wyrażenie przyimkowe, zob. np. LibLeg 10/68: *iż my do tych czasow pewności tych granic wiedzieć nie możemy; dostać się* – ‘przypaść w udziale, stać się własnością’, zob. np. RejWiz 87: *wszystko jáko błoto po śmierci zostanie, Jedno nędzna koszulá, tá sie nam dostanie.*

s. 44/18 (Alc 11): *sam świętobliwy* – *sam* odnosi się do *domu* z Alc 9, podobnie jak w analogicznym miejscu u Eurypidesa (*Alc.* 9–10) i w wersjach łacińskich – u Collina: *sancti enim viri sancta erat*, u Buchanana: *Ut sancta sancto, quae Pheretis filio Pareret*, u Melanchtona: *viri pii domus quoque pia.*

s. 44/19–20 (Alc 12–13): *któregom ja Obrónił śmierci, ubłagawszy Párki* – ‘którego uchroniłem przed śmiercią’, objaśnienie takiej składni zob. *PieśFrag 19/26* i komentarz; *ubłagawszy Parki* – odstępstwo od tekstu Eurypidesa (δολῶσας Μοίρας) i od wersji łacińskich tragicomedii, gdzie mowa o posłużeniu się podstępem wobec Parek – Collin: *Parcas fraude capiens*, Buchanan: *praeoccupans Parcas dolo*, Melanchton: *decipiens Parcas*, Stiblin: *Parcas dolo tractans*.

s. 44/21 (Alc 14): *pozwoiliły mi tego, że Ádmet Może uśc śmierci* – ‘zgodziły się na to, że Admet może uniknąć śmierci’; *uśc śmierci* – ‘wywinąć się od śmierci, uniknąć śmierci’, por. np. *ModrzBaz 22: wrócił się do Kártáginy, rozumiejąc to być rzecz lepszą i Rzeczypospolitej pożyteczniejszą, niżliby nie strzymałszy słowá miał uśc śmierci*.

W tekście Eurypidesa mowa o wymknięciu się Hadesowi: *Ἄιδην τὸν παρστυϊκ᾽ ἐκφυγεῖν*, w wersjach łacińskich odpowiednio – Collin: *Plutonem ... effugiturum*, Buchanan: *subducerem Admetum ab Orco*, Melanchton: *mortem effugiturum esse*.

s. 44/23 (Alc 16): *co by zań chciał umrzéc* – u Eurypidesa: *ἄλλον διαλλάξαντα τοῖς κάτω νεκρόν*, u Collina: *quae voluit mori pro illo*, u Buchanana: *funus ... aliud loco eius Manibus supponerem*, u Stiblina: *altero, qui compleat vices Apud inferos, dato*.

s. 44/24 (Alc 17): *Wszystki obszedłszy tedy przyjacioły* – ‘obszedłszy wtedy wszystkich przyjaciół’; *przyjacioły* – również w znaczeniu ‘krewni’, bardzo licznie poświadczony znaczenie tego wyrazu, np. *UstPraw D3v: gdy brát brátá zábije ... tedy ten zabiják od spadku odpada, a i mienie [= majątek] zábitego ná dalsze przyjáciele przyśc ma*.

W podobnym znaczeniu u Eurypidesa *φίλους*, a w wersjach łacińskich – *amicos*.

s. 44/26 (Alc 19): *Nie nálaźł, okróm żony* – ‘nie znalazł [nikogo] oprócz żony’, to samo znaczenie wyrażenia *nie ... okrom*, por. *CzahTr H2: Niemasz w ziemi Węgierskiej, okrom jedynego Zamku Eczetu, w którym bym nie był; okrom* – ‘oprócz, z wyjątkiem’.

s. 44/26–27 (Alc 19–20): *żywot zań chce położyć i rozstác się z światem* – *żywot położyć* – ‘oddać życie, umrzeć’, zwrot utarty, zob. np. *SkarŻyw 22: ábychmy dla zámilowaniá Chrystusowego krwié kedy rozlać i żywot ten położyć mogli; rozstác się z światem* – wyrażenie utarte o zbliżonym znaczeniu, zob. np. *HistLan B4v: Rozstał się z nędznym światem on to miły starzec*.

W wersjach łacińskich tragicomedii również dwa synonimy, na przykład u Buchanana: *prior mori Voluit, nec alma luce postea frui*, u Melanchtona: *Mori pro ipso et non amplius intueri hanc lucem*, u Eurypidesa odpowiednio: *θανῶν πρό κείνου μηκέτ᾽ εἰσορᾶν φάος*.

s. 44/28 (Alc 21): *m dła niebogę* – ‘osłabioną, słabą, słabnącą’, zob. np. *BielKron 397v: wpađł w chorobę czyrwoną, z której co dalej to był mdlejszy; ‘zemdlną’, na co wskazują niektóre użycia czasownika mdleć* (‘słabnąć, tracić siły’), odnoszące się do utraty przytomności, np. *BielSat D2v: páni młoda mdleje, Jedna z tyhu podnosi, druga ná nią wieje*.

Eurypides (*Alc. 20*) posługuje się tu słowem *ψυχωρρογοῦσα*, które Buchanan oddał opisowo i wieloznacznie: *frigente sensim corpore*, „o słabnącym stopniowo ciele” albo „o ciele z wolna stygnącym/zastygającym”, Stiblin: *frigore soluta in hac siquidem die*.

s. 45/1 (Alc 23): *d uszę położyć* – ‘oddać życie, umrzeć’, zwrot utarty, zob. np. *TarDuch C: Jezu, któryś wlejšzej miłości by nie ukazał, jedno kiedy kto za przyjaciele swoje położyłby duszę*.

U Eurypidesa: *θανεῖν πέπρωται καὶ μεταστήναι βίου*, u Buchanana: *Decreta fato est morte vitam, ut exuat*, u Melanchtona: *Fatale est mori et discedere ex vita*.

s. 45/3 (Alc 25): *Pójdę precz á ten wdzięczny dom zostáwię* – *pójdę precz* – ‘odejść, oddać się’, bardzo częsty zwrot utarty, np. *RejWiz 96: Já już pojđę precz od was, bo mam ine spráwy*, por. *Ap 7/12* i komentarz.

wdzięczny dom – Kochanowski jest tu bliski Eurypidesowi (*Alc. 23*): *φιλότιτην στέγην*. Podobnie w wersji Collina: *hoc charissimum tectum*, Melanchtona: *hanc charissimam domum*, Stiblina: *charissimae haec tecta regiae*, ale u Buchanana: *charos Penates*.

s. 45/5 (Alc 27): *Księżnią umarłych – ksieni* – ‘księżna, władczyni’, zob. BielKron 403: *Helená, ksieni wielka litewska; ksieni umarłych* jako wyrażenie metaforyczne oznaczające śmierć i przywodzące na myśl Persefonę, królową świata zmarłych, występuje tylko w poezji Kochanowskiego, KochTr 4: *O znikomych cieni Sroga, nieublagana, nieużyta ksieni*, także FragNagr 52/21–22: *O nieznośna ksieni Mdłych bogów i pod ziemią mieszkających cieni!* oraz u późniejszego naśladowcy poety, WiszTr 26: *Gdy ta przyjdzie sroga ksieni*.

U Eurypidesa i w wersjach łacińskich śmierć przedstawiono jako kapłankę zmarłych (ιερέα θανόντων), u Buchanana: Mortuorum ... sacerdos, u Melanchtona: ad illam sacram mortuis, u Stiblina: defunctorum arbitram (marg: sacerdotem mortuorum).

s. 45/5–6 (Alc 27–28): *pod niską Ziemię ma dowieść – pod niską ziemię* – ‘do podziemi, królestwa zmarłych’, w podobnym znaczeniu zob. BudNT Eph 4/9: *że też* [Chrystus] *zstąpił był pierwiej do niższych części ziemi*.

Eurypides (Alc. 25) mówi o śmierci jako sprowadzeniu do Hadesu: εἰς Ἄϊδου δόμους μέλλει κατὰξεν, u Collina: ipsam ad Plutonis domum deductura est, u Melanchtona: ad inferos advenit Eam abductura est, u Buchanana mowa o porwaniu Alcestis do Tartaru: advenit sub Tartara rapturus illam, przywodzącym na myśl mityczną opowieść o porwaniu Persefony przez Hadesa.

s. 45/6 (Alc 28): *á práwie w czás – prawie* – ‘dokładnie, ściśle’, *w czás* – ‘w samą porę’, utrwalone wyrażenie występujące często w takim połączeniu, zob. np. Mącz 123c: *Offers te mihi oportune, Práwie mi w czás przychodzisz*.

s. 45/7 (Alc 29): *Pilnując ná ten dzień – pilnować na co* – ‘czekać na stosowny moment, czyhać’, por. Mącz 35b: *Capto ... Pilnować ná co, jakoby onego przez chytróść mógł dostać*.

Dokładny przekład słów Eurypidesa (Alc. 27) φρουρῶν τὸ ἡμᾶς; podobnie w wersjach łacińskich – u Collina: observans hunc diem, u Buchanana: observans diem, u Melanchtona: hunc diem observans, u Stiblina: die Illo observato.

s. 45/10 (Alc 31): *Ná nowe krzywdzisz, łamiąc nász é práwá – na nowe* – ‘znowu, po raz kolejny’, w Sł. XVI drugi przykład pochodzi z KochPij C4: *Owa, gościu, wstań ná nové; łamać prawo* – ‘popelniać wykroczenie przeciw obowiązującemu prawu’, zwrot utarty, zob. LibLeg 11/59: *prawa pospolitego dla jednej osoby łamać sie nie godzi*.

s. 45/11 (Alc 32): *łupy nász é gwałtem wydziera ją c – łupy* – ‘zdobycz osiągnięta przemocą lub pochodząca z rabunku’, wyrażenie często używane przenośnie, zob. np. RejPos 79: *a któreż to były łupy jego [= czarta]? Ono niedowiarstwo, ona niesprawiedliwość; łupy wydzierać* – zwrot utarty w znaczeniu ‘łupić, brać łupy, rabować’, zob. np. BibRadz Ez 38/13: *abyś sie nábrał złotá i srebrá, abyś pobrał dobytki i majątności á iżbyś wielkie łupy wydarł; gwałtem* – ‘stosując przemoc’, zob. np. BielKron 177v: *przywiódł gwałtem ząsę miástá ku rzymskiemu poszuszeństwu, gwałtem wydzierać* – zob. Alc 44 i komentarz.

U Eurypidesa: αὐτὴν πρὸς ἐνέρων ἀφοριζόμενος καὶ καταπαύων, u Buchanana: Iterum iniurius es Diis stygiis, Quorum aboles ac tollis honores, u Melanchtona: rursus iniuria afficis, inferorum honores Carpens et minuens.

s. 45/12 (Alc 33): *Málo ś miał ná tym* – ‘nie wystarczyło ci’, zwrot idiomatyczny, zob. np. BielKron 265v: *málo ná tym miał, iż miásto wziął i kościół złupił, ále i skárby krolewskie pobrał*.

U Eurypidesa: οὐκ ἤρκεσε σοι, u Buchanana: Non sat tibi erat, u Melanchtona: Non satis fuit.

s. 45/12–13 (Alc 33–34): *z é ś Ádmetá ś miérci U ch ow á ł* – ‘ze uratowałeś, zachowałeś Admeta przed śmiercią’.

U Eurypidesa: Ἀδμήτου διακωλύσαι.

s. 45/13 (Alc 34): *Párki zdrádliwie podszedzsy* – ‘oszukać Parki’, zwrot *podejść kogoś zdradliwie*, czyli ‘oszukać, przechytryć kogoś’ jest zgodny z tekstem greckim i jego łacińskimi przekładami; u Eurypidesa Mojry: Μοίρας δολίῳ σφήλωντι τέχνην, w wersjach łacińskich

konsekwentnie Parki, u Buchanana: arte dolosa circumventis Parcisi, u Melanchtona: Parcas dolo Decipienti, por. Alc 13 i komentarz.

s. 45/15 (Alc 36): *Álcestis obieráá – obierać – ‘decydować się na coś’, por. OpecŻyw 104: z każdé strony cirpię ucisnienié ji udęczenié, a co obrac mám, nié wiém.*

U Eurypidesa i w wersjach łacińskich występuje tu antonomazja, zamiast imienia Alcestis pojawia się wyrażenie patronimiczne „córka Peliasa” (Πελίου παῖς), u Buchanana: (ades) Peliae ... natam, u Melanchtona: Peliae filia.

s. 45/16 (Alc 37): *Z ástąpić mężá i umrzéc zań rzekłá – ‘powiedziała, że zastąpi męża i umrze za niego’, składnia ACI wprowadzana często przez czasowniki związane z mówieniem, niekoniecznie zapożyczana w staropolszczyźnie z łaciny.*

s. 45/17 (Alc 38): *gwałtu – ‘przemocy, napaści, użycia siły’, zob. np. ForCnR Ev: cosmy kolwiek uczynili, uczynilismy broniąc sie gwałtowi.*

s. 45/20 (Alc 41): *temu domu niesłusznie pomagáć – domu – w druku błędnie doma, koniunkturę tę uprawnia sens analogicznego wyrażenia zarówno w tekście Eurypidesa (τοῖσδὲ ... οἰκοῖς), jak i w wersjach łacińskich – Collin: hisce domibus iniuste adiuuare, u Buchanana: opemque ferre praeter aequum his aedibus, u Melanchtona: iniuste huic domui benefacere; niesłusznie – ‘bezprawnie’, ‘naruszając panujące prawo’, ‘niesprawiedliwie’, por. CzechEp 6 marg: *Książd kánonik [Powodowski] niesłusznie się zá dyjalogi wziął z táką zápalczywością cielesną; na wykroczenie przeciw obowiązującemu powszechnie prawu naturalnemu wskazuje jednoznacznie użyte przez Eurypidesa słowo ἐκδίκως (u Buchanana: praeter aequum, u Melanchtona: iniuste).**

s. 45/21 (Alc 42): *prz ygo dá – ‘nieszczęście, niedola’, zob. np. BierEz K3v: *Zły w przygodzie przyjacielá nié najdzie.**

Podobnie u Eurypidesa (συμφοραῖς) i w wersjach łacińskich (Buchanan: calamitas, Melanchton: calamitate).

s. 45/22 (Alc 43): *odjáć i tego drugiego – odjáć – ‘odebrać, zabrać’, zob. PieśFrag 26/25 i komentarz; tego drugiego – w domyśle [umarłego], czyli Alcestis.*

U Eurypidesa mowa o „drugim zmarłym”: τοῦδε δευτέρου νεκροῦ; podobnie w wersjach łacińskich – Collin: hoc altero munere, Buchanan: secundo ... funere, Melanchton: altero mortuo, Stiblin: alterum funus.

s. 45/23 (Alc 44): *Wszakem i tego gwałtem ci nie wydárł – ‘wszak i tego nie zabrałem ci siłą’; wydrzeć gwałtem – zwrot utarty odnoszący się zazwyczaj do bezprawnego zagarnięcia cudzego mienia, np. BibRadz Ez 18/12: *U bogiego i potrzebującego ucisnął, á gwałtem cudze wydárł; w odniesieniu do człowieka zob. np. StryjKron 180: *wydarli mocą á gwałtem Wizestawá z więzienia.***

U Eurypidesa mowa o użyciu siły (πρὸς βίαν), u Melanchtona: Ne illum quidem vi tibi abstuli, u Stiblina: At neque illum tibi per vim abstuli.

s. 45/24 (Alc 45): *Przéczzé ná ziemi jest, á nie pod ziemią? – fraza bliska tekstowi Eurypidesa πῶς οὖν ὑπὲρ γῆς ἐστὶ κοῦ κάτω χθονός; u Collina: Quomodo igitur supra terram est et non infra terram?, u Buchanana: Cur vivit ergo nec apud inferos agit?, u Melanchtona: Quare igitur vivit et non est mortuus?.*

s. 45/25 (Alc 46): *Iż zá się żonę dáł – iż – ‘gdyż, ponieważ’, zob. np. BierEz R: *Mno-dzy jej wiele dawáli, Iż ją bárzo miłowáli; za się – ‘za siebie’, taka forma zaimka zwrotnego w bierniku była niemal bezwyjątkowa przy poprzedzającym go przyimku, zob. np. RejPos 17: *wložmy ná się sbrojé wiary lub HistAl N3: *przykazał Perdíce przed się przysięć.****

s. 45/26 (Alc 47): *pod ziemię głęboká – wyrażenie notowane w Sl. XVI w innym znaczeniu, np. RejPs 201v: *wyciągnąwszy wilgotności z głębokiej ziemi.**

Wierne oddanie słów Eurypidesa κόπάζομαι γε νεπτέρων υπό χθόνα (*textus receptus*); u Collina: ad inferos, u Buchanana: silentes ... ad manes, Melanchton: sub terram ad inferos.

s. 45/27 (Alc 48): jeśli – ‘czy’, zob. np. LibLeg 11/36: *dowiedzieć się nie mógł, którzy byli, albo jeśli byli którzy* [= którzykolwiek].

s. 45/29 (Alc 50): śmierć dać – pozostałe użycia tego wyrażenia notowane w St. XVI dotyczą śmierci jako aktu miłosierdzia zsyłanego przez Boga, np. RejZwierc 152: *kiedy kto w jakim okrutnym więzieniu siedzi, w którym srogich mąk używa, tedy Bogą prosi, aby mu rychlej śmierć dał*.

U Eurypidesa: μέλλουσι θάνατον ἀμβλαεῖν.

s. 45/29 (Alc 51): znam – ‘wiem’, zob. PieśFrag 15/18 i komentarz.

s. 46/1 (Alc 52): *Możesz Alcestis tedy przyść k starości? – przyść k starości* – ‘zestarzeć się’, zwrot utarty, zob. np. BierEz M4: *Potym przyszedł ku starości, Powątląty jego kości*.

U Eurypidesa również zdanie pytające: ἔστ’ οὖν, ὅπως Ἄλκηστις ἐς γῆρας μόλοι; u Collina: Licet igitur, ut Alcestis ad senectam perveniat?, ale oznajmujące u Buchanana: Alcestidi ergo non licet senio frui i Melanchtona: Liceat igitur, ut Alcestis ad senectutem perveniat.

s. 46/2 (Alc 53): *część rad widzę – część* – ‘szacunek’, ‘poważanie’, ‘uznanie’, zob. np. ModrzBaz 10: *Słowa i sprawy wszystkie ich niechajby stosowali ku czci a przystojności; rad widzieć* – ‘mieć w czymś upodobanie, lubić coś’, zwrot utarty, zob. np. RejWiz 21 marg: *Smysły nasze rozkosz rády widzą*.

U Eurypidesa: τιμαῖς κόμῃ τέρεσθαι, u Buchanana: honores ... nos etiam iuvant, u Melanchtona: me quoque honore delectari putes.

s. 46/3 (Alc 54): *Przedsię nie weźmiesz, jeno – przedsię* – ‘przecież?; *nie ... jeno* – ‘tylko’, zob. PieśFrag 27/4 i komentarz.

s. 46/5 (Alc 56): *h o j n i é j* – ‘kosztowniej, okazalej, bardziej znakomicie’, zob. np. StryjWjaz B2v: *Komorowski z usarzami hojnie przybránymi*.

s. 46/6 (Alc 57): *Bogátym k wóli práwo, Febe, stáwisz – komu k woli* – ‘licząc się z kimś, w czymś interesie’, zob. GórnDw Cv: *ále ja żadnemu k woli chwalić tego nie będę, co mi sie nie podoba; stawić* – ‘ustanawiać’ (czasownik niedokonany), zob. np. SkarJedn 123: *biskup rzymski ... wszystkiego świátá biskupy stáwił; práwo stawić* – ‘uchwalać, ustanawiać prawo’, zwrot utarty, zob. np. RejZwierc 189v: *gdy ty práwá stáwili przodkowie nászy ... nie tákíe zbytki i swowoleństvá były*.

s. 46/7 (Alc 58): *Czy sie nie pomnisz?* – pytanie retoryczne w sensie ‘opamiętaj się’, przykłady w St. XVI s.v. *pomnić się*, np. RejKup C8: *Mnisi widzą iż truchleje, Trzęsą go tu, przewracając, „Pomni sie!” upominając*. Por. KochPieś 33: *Pómni sie, lutni! Nie twójój to głowoy Wspóminác Bogá żywégó rozmowoy!*

s. 46/8 (Alc 59): *Kupiłby, kto by miał zacz stárym umrzéc* – wyrażenie to można rozumieć dwojako, chociaż w obu przypadkach sens jest taki sam: ‘nie można kupić długiego życia’, (1) ‘jeśli ktoś miałby dużo pieniędzy, mógłby kupić łaskę dożycia starości’ (domyślnie: nikt tyle nie ma) albo (2) ‘kto ma bardzo dużo pieniędzy, chętnie kupiłby łaskę dożycia starości’ (domyślnie: ale to niemożliwe).

Budowa zdania oraz tekst oryginalny (*textus receptus*: ὡνοῖντ’ ἄν οἷς πάρεσι γηραιούς θανεῖν, ‘łatwo mogliby kupić śmierć jako starcy’) przemawiają za pierwszym rozumieniem tego zdania.

s. 46/10 (Alc 61): *wszák wiész moje oby cz á je – wiész* – ‘znasz, wiiesz, jakie są’, por. np. BierEz M: *Wszák wiész moje przyrodzenie* [= nature].

s. 46/11 (Alc 62): *Ludzióm przeciwné i bogóm mierzioné – przeciwny* – ‘nieprzychylny, wrogi, nienawistny’, np. ModrzBaz 103: *które [granice] są od ludzi wierze Chrystusowej przeciwnych* [tj. od Turków]; *mierziony* – ‘godny pogardy, obrzydliwy, nienawistny’,

por. KromRozm I D4: *ktorzy swą sprawą wiarę krześcijąnską Żydom i pogánom bárziej niż kiedy inedy mierzioną ... uczynili*, w takim samym znaczeniu BielŻyw 100: *Nie krzywoprzysięgaj ..., bo taki człowiek jest ludziom mierziony*.

U Eurypidesa: ἔχθροὺς γε θνητοῖς καὶ θεοῖς στυγοῦμένους, u Melanchtona: Infensus hominibus et diis invisus, u Stiblina: Hominibus invisos et diis execrables.

s. 46/12 (Alc 63): *Pró zno masz o to stać – prózno masz – ‘nie powinienes, nie musisz’, wyrażenie licznie poświadczone w tekstach z XVI w., np. BierEz Pv: Czym sie komu nie godzi być, Prózno sie ma o to kusić; stać o coś – ‘starać się, zabiegać o coś’, np. RejŁas w. 26: wszytcy z nim o przyjaźń stali.*

s. 46/13 (Alc 64): *U st á n i e s z – ‘skapitulujesz przed silniejszym lub przed zadaniem przekraczającym twoje możliwości’, zob. np. PaprPan I4: *Ácz ná ich stárosć pátrząc może kázác hárdzie [tj. zbytnio ufać w swe siły], Wszákżec radzę, nie wołaj, bo ustámiesz* lub RejPos 16v: *O tej mądrości ... wszytscy mędrzy i wszytscy prorocy myśląc, ustáli.**

s. 46/16 (Alc 67): *Do z i m n é j T r á k i* (w druku błędnie: *Do z i m n é j T r á b y*) – ‘do mroźnej Tracji’; *zimnej* – ‘mroźnej, chłodnej, lodowatej’.

Zgodnie z intuicją Juliana Krzyżanowskiego uważamy, że nie ma żadnych powodów, dla których Kochanowski miałby nazywać Trację Trąbą, jednak wprowadzona przezeń koniektura Tracjey wydaje się kontrowersyjna. Poprawna forma rzeczownika *Tracyja* w dopełniaczu byłaby wymawiana „Tracyjej”. Narusza ona regularność jedenastozgłoskowca (5 + 6) i dlatego trzeba ją raczej odrzucić. Zarówno u Eurypidesa, jak i w łacińskich wersjach tragikomedii, mowa bardzo wyraźnie o śnieżnej/mroźnej Tracji: Θρηάκη ἐκ τόπων δυσχεμέρων, Collin: Thraciae ex locis hybernis, Buchanan: Thrace ab nivosa, Melanchton: ad loca frigida Thraciae, Stiblin: e nivosa Thracia. U autorów greckich często pojawia się obraz Tracji jako krainy śniegu i chłodu: u Homera, *Il. XI 222, XIV 227*; u Ksenofonta, *Anabasis VII 4*; trzykrotnie u Eurypidesa, *Andr. 215–216, Cycl. 229, Hec. 81*. Przez poetów rzymskich (Hor. *Carm. III 25, 10–11, Epod. I 3, 3, I 16, 13*; Verg. *Aen. XII 334–335*; Ov. *Pont. IV 5, 5*) kraina ta była opatrywana stałymi epitetami przywołującymi obraz mrozu, lodu i śniegu (*frigida, gelida, glacialis, nivosa, candida*). Najwyższa góra Tracji, Hemus, której wierzchołek pokrywał śnieg, miała być siedzibą boga wiatru północnego, Boreasa. Nawet jeśli pozostawimy Kochanowskiemu pełną licencję poetycką w zakresie tworzenia tekstowego świata, to trudno sobie wyobrazić, aby poeta przemienił dobrze znaną mu z antycznej literatury mroźną Trację w tajemniczą, „zimną” Trąbę, zwłaszcza w utworze tak silnie uzależnionym inwencyjnie i elokucyjnie od greckiego pierwowzoru. Sam ponadto, nawiązując w czytelny sposób do poezji elegijnej Owidiusza, posłużył się w jednej z elegii wyrażeniem frigida ... Thrace (KochEl I 12,15).

Zapis *Thráby* z pierwodruku *Fragmentów* trzeba uznać za błąd drukarski. Problemem pozostaje wciąż jednak pytanie o użyte w tym miejscu słowo, które zostało później błędnie odczytane. Odsuwając nieco na plan dalszy tego typu rozważania, trzeba przypomnieć, że poeci rzymscy używali wymiennie dwóch słów na oznaczenie Tracji. Pierwszym, bliższym greckiemu wyrażeniu, było *Thrace*, drugim, bardziej zlatynizowanym – *Thraca* (obok *Thracia*), np. Verg. *Aen. XII 334–335*: gemit ultima pulsu Thraca pedem, Stat. *Theb. V 434–435*: hic Phoebos non indignante priorem Admetum et durae similem nihil Orphea Thracae. Obie te formy zostały odnotowane w wokabularzu Dionizjusza Nestora, *Vocabula suis locis et secundum alphabeti ordinem collocata* (Paryż 1507, k. 96v.) oraz znanym Kochanowskiemu słowniku Jana Mączyńskiego. Poeta utworzył prawdopodobnie na podstawie łacińskiego słowa (*Thraca*) jego polski odpowiednik (*Traka*), zapisując go w „roboczej” formie jako „Thraky”. Być może chwila nieuwagi zecera wystarczyła, aby źle odczytane słowo dało początek błędnej formie *Thráby*. Fraza „do zimnej Traki” jest zgodna zarówno z sensem tekstu Eurypidesa (a także tradycją literacką), jak i przyjętą przez Kochanowskiego formą wierszową (regularny jedenastozgłoskowiec).

s. 46/18 (Alc 69): *Więc ci powinien przedsię nic nie będę* – ‘nie będę zobowiązany wobec ciebie do niczego’, w St. XVI s.v. powinny kilka przykładów w podobnym sensie, zob. np. RejZwierc 127: *zstaniesz się blaznem pospolitym, jáko woźny, który za grosz wszystkim powinien*.

s. 46/21 (Alc 72): *pójdzie już pod ziemię* – ‘umrze’, modyfikacja słów Eurypidesa *κάτεισιν εἰς Ἄιδου δόμου* (u Buchanana: *Orci pallidam viset domum*, u Melanchona: *haec mulier descendet ad inferos*, u Stiblina: *haec mulier descendet ad sedes Tartari*), w których mowa o zstąpieniu do podziemi, królestwa (domostwa) Hadesa.

s. 46/22 (Alc 73): *przeżegnając ją kosą* – kosa jako stały atrybut śmierci występuje często w tekstach XVI w., zob. np. RejKup Fv: *Gdy machnie swą kosą mamie, Wszytki społu razem garnie*.

U Eurypidesa Tanatos mówi o mieczu (*ξίφει*); podobnie u Buchanana (*ense*), Melanchtona (*gladio*), lecz u Stiblina o sztylcie (*cultro*). Kochanowski wkłada temu bóstwu w rękę główny atrybut upersonifikowanej śmierci, znany z tradycji chrześcijańskiej.

s. 46/23 (Alc 74): *bogóm ziemnym* – *ziemny* – ‘podziemny’; *bogom ziemnym* – ‘bóstwom chthonicznym’, tu: ‘bogom władającym krainą zmarłych (Hadesowi i Persefonie)’, por. BielKron 7v: *zwałi słońce bogą niebieskiego, á ogień bogą ziemnego*.

s. 46/24 (Alc 75): *kosą włos ustrzygę z głowy* – odcinając pukiel włosów umierającemu człowiekowi, Tanatos poświęcał go bogom podziemi.

s. 46/31 (Alc 82): *Żywa Alcestis* – u Eurypidesa, Collina i Buchanana fraza rozbudowana za pomocą antonomazji: *Πελίου τόδε πᾶς / Ἀλκηστις*; Peliae filia Alcestis oraz filia Peliae Alcestis, ale u Melanchtona tylko Alcestis, zob. Alc 36 i komentarz.

s. 46/31–32 (Alc 82–83): *wedla mnie I wedla wszytkich* – ‘według mnie i wszystkich innych ludzi’, wyrażenie uwydatniające pozycję mówiącego, który reprezentuje zdanie większości; u Eurypidesa: *ἔμοι πᾶσι*, u Buchanana: *Mihique et cunctis*, u Melanchtona: *mihi quidem et omnibus aliis*.

Przy pogrzebie rzecz

s. 47/1 (Pogrż tyt.): *r z e c z* – ‘mowa, przemowa’, zob. np. tytuł utworu wydanego w 1572 r: *Rzecz, którą uczynił do namocniejszego krolá Zygmunta Augusta i do wszytkiej Rady Koronnej urodzony Rafał Leszczyński. Przy pogrzebie rzecz* to mowa pogrzebowa wygłoszona przez Jana Kochanowskiego na pogrzebie starszego brata Kaspra w 1577 r., która wraz z czterowersowym epitafium pióra poety jest cennym źródłem wiadomości o życiu i działalności zmarłego. Wykorzystane przez autora z dużą pomysłowością toposy epicedialne, charakterystyczne dla trzech głównych części tego typu wystąpięń oratorskich (komploracja, laudacja i konsolacja), pozwoliły uznać mowę pogrzebową Kochanowskiego za „konspekt intelektualny *Trenów*” (Stanisław Grzeszczuk), choć trzeba pamiętać, że większość z nich pojawiła się znacznie wcześniej w epicedium *O śmierci Jana Tarnowskiego*. Por. S. Grzeszczuk, „*Przy pogrzebie rzecz*” – *konspekt intelektualny „Trenów”*, s. 130–145.

Kasper Kochanowski (1526 – przed 15 VI 1577), h. Korwin, najstarszy syn Piotra Kochanowskiego (1485–1547) i Anny z Białaczowskich (1507–1557), od 1558 r. podstarości radomski, od 1566 r. pisarz ziemski sandomierski, dziedzic Policzny, Wilczej, Pilnej Woli oraz Ossy k. Białaczowa. Żonaty z Katarzyną z Cerekwi, córką wojskiego radomskiego, Mikołaja Dzika, z którą miał siedmioro dzieci: czterech synów (Piotra, Kaspra, Jana, Krzysztofa) i trzy córki (Annę, Zofię i Katarzynę). Od młodzieńczych lat uczestniczył przy boku ojca w zarządzaniu rodzinnym majątkiem. Po śmierci matki (1557) i podziale posiadłości Kochanowskich (11 VII 1559) troszczył

się jako głowa rodu o sprawy rodzinne (przestrzeganie zapisów majątkowych, udział w procesach sądowych, wspieranie uboższych krewnych). Po śmierci Kaspra wszystkie te obowiązki przejął jego młodszy o cztery lata brat, Jan. Jednym z pierwszych zadań poety, występującego w roli głowy rodziny Kochanowskich, było przygotowanie należytej oprawy pogrzebu Kaspra, w tym opracowanie mowy pogrzebowej. Por. J. Gacki, *O rodzinie Jana Kochanowskiego ...*, s. 46–47. Według autora Kasper zmarł w 1574 r.

s. 47/2–3 (Pogrz 1–2): Siłá sobie ludzie mądrzy dawného wieku ... głowy utroskáli – *siła* – ‘bardzo’, por. SkarŻyw 574: *Cierpiął siłá od swych złych uczniów; ludzie mądrzy* – ‘mędrzy, filozofowie’; *dawny wiek* – ‘dawne, przeszłe czasy’, synekdocha *pars pro toto* licznie poświadczona w Śl. XVI, zob. np. GórnDworz X6v: *gdy Wásza Miłość weźrżysz w historyje dawnego i niedawnego wieku*; chodzi przede wszystkim o filozofów stoickich. Podobne rozważania w KochTr 11, 1–6, zob. komentarz I i II *ad locum*; *głowy utroskali* – ‘zamartwiali się’, zwrot utarty, zob. GostGospGroch kt: *kto by w tej mierze nie chciał troskác głowy o wszystko gospodarstwo*.

s. 47/3–4 (Pogrz 2–3): chcąc to świátu wywieśc – ‘wyjaśnić, wytłumaczyć wszystkim’, zob. np. RejWiz A6: *co z nim mowila i jáko im rzeczy szkodliwe w rozkoszy* [tj. co jest szkodliwego w przyjemnościach] *wywiódla*.

s. 47/4–5 (Pogrz 3–4): przygody, nieszczęście i smętki wszelákie mogą człowiekowi nie być ciężkie áni silné – *być silny* albo *silen komus* – ‘móc komus zaszkodzić w czymś’, zob. np. RejPos 75: *áby ten ták okrutny sprzeciwnik jej [czart] nie był jej [du-szy] silen, á nie dręczył jej tymi srogimi przegrozkámi swemi*, KochPieś 31: *Wilná już brzegóm silná*.

Por. Cic. *Tusc.* 3, 82: *aegritudinem omnem procul abesse a sapiente, quod inanis sit, quod frustra suscipiatur, a zwłaszcza Tusc.* 5, 17: *superioribus enim disputationibus effectum est vacare omni animi perturbatione sapientem oraz Tusc.* 5, 36, gdzie za Platonem (*Phaedr.* 248a) Cyceron powiada: *hic fortis, hic sapiens, hic et nascentibus et cadentibus cum reliquis commodis, tum maxime liberis parebit et oboediet praeecepto illi veteri; neque enim laetabitur umquam nec maerebit nimis, quod semper in se ipso omnem spem reponet sui*. Por. też *Tusc.* 4, 58: *Sed quoniam suspicor te non tam de sapiente, quam de te ipso quaerere – illum enim putas omni perturbatione esse liberum, te vis – videamus, quanta sint, quae a philosophia remedia morbis animorum adhibeantur*. Zob. także Sen. *Dial.* XI 4, 1: *Nam lacrimis nostris nisi ratio finem fecerit, fortuna non faciet*, Plut. *Mor.* 103F: *κράτιστον δὴ πρὸς ἀλυπίαν φάρμακον ὁ λόγος καὶ ἡ διὰ τούτου παρσκευὴ πρὸς πάσας τοῦ βίου τὰς μεταβολάς*, „najlepszym lekarstwem prowadzącym do opamiętania smutku jest rozum oraz przygotowanie się na wszelkie zmiany w życiu”. Por. Hor. *Carm.* II 3, 1–2: *Aequam memento rebus in arduis Servare mentem oraz Carm.* II 10, 21–24:

Rebus angustis animosus atque
Fortis adpare, sapienter idem
Contrahes vento nimium secundo
Turgida vela.

Motywy horacjańskie o podobnej treści (zachowanie równowagi umysłu) pojawiają się często w poezji Kochanowskiego, zob. np. KochPieś I 9, 25–27 i II 11, 1–2. Por. także KochFrag 50 (NagrTęcz), KochFrag 54 (PieśKto kiedy) i komentarz.

s. 47/6 (Pogrz 5): rozum dobrze zdolác ... może – ‘może sprostać’, zob. np. BudNT C5v: *Bo bylo ludzi uczonych niemáto, ktorzy się o to kusili, jákoby w to ugodzić mogli, ále nie wszyscy temu zdoláli*, KochPieś 69: *Który głos twój chwale zdała*.

s. 47/6–8 (Pogrz 5–7): mieli po sobie wywody wielkie i ważné, jako sie onym zdáło – *mieć coś po sobie* – ‘powoływać się na coś, przytaczać coś na poparcie gloszo-

nych tez', zwrot utarty, zob. np. KromRozm III F3v: *mieli po sobie Pismo, iż nie ná zwierzchowne rzeczy i obrzędy, ále ná sercá ludzkie Bog pátrzy; wywody – 'dowody, argumenty, rozumowania', zob. np. SkarŻyw 369: Nie tylko wywody, ále i cudá zakámiáłości heretyckiej nie pomogá; wielkie wywody – 'uznane, pewne, niezbite dowody', wyrażenie notowane, np. RejPosWstaw [413]: *przeciwko tákim, którzy ták rozumieją, nie potrzebá wielkich wywodów; ważne wywody – 'przekonujące, cieszące się uznaniem dowody', np. RejPos 57v: dlatego Pan tym zwolennikom swoim przepowiadác raczył o tej mece swojej, áby potym obaczyli ... iż wiedział wszystkie przyszłe rzeczy, áby potym ważniejsze u nich były ... powieści jego [tj. to, co do nich mówił]; ważny wywód – zob. np. CzechRozm44: co to zá ważny wywód twierdzić co rzkomo z słowá Bożego, áno nie tylko nie z słowá Bożego, ále przeciw jemu?; onym – 'im', to znaczy wspomnianym wcześniej mędrcom, zob. np. OrzQuin Yv: biorąc té tákowie zdrowé rzeczy przed się i oné między sobą rozbiérájąc, KochOdpr B4: nie wiem czemu onym sie zysć miáło; zdać sie – 'zdawać się', czasownik niedokonany, zob. np. RejPs 84v: *ták mi sie zda, że też mieszkam jáko między lwy, á nie jáko między ludźmi.***

s. 47/8 (Pogrż 7): *jáko sámá rzecz okazuje, nie bárzo potężné – rzecz sama ukazuje – 'rzeczywistość pokazuje, [że jest inaczej]'*, fraza utarta, zob. np. ModrzBaz 105: *rzecz sámá okazuje, że wiele ziem zbywszy obywatelów swych ... stráciły pierwsze przezwiśko swe; potężny – 'wiarygodny, pewny, niezbitý', zob. CzechRozm 117: áby tego, co dumájá [= wymyślają], mieli potężnymi świádectwy dowodzić.*

s. 47/9–10 (Pogrż 8–9): *między sámémi rzadki, który by to był ná sobie przelómił – sámémi – 'nimi samymi', dość częste w XVI w. użycie sam (w przypadku innym niż mianownik) bez towarzyszącego zaimka osobowego, zob. BielKron 151: jáko [Makryniusz] Kárákállę zabił, ták też samego [tj. Makryniusza] Heliogábálus cesarz zabił; rzadki, który ... – konstrukcja składniowa w sensie 'mało jest (było) takich, którzy ...', zob. np. RejWiz 36v: *rzadki, który by strzegł swojej powinności; przelómić na sobie – 'zmusić się do czegoś', poza tym zwrot notowany w Śl. XVI tylko u Kochanowskiego, KochFr 108: przelóm to na sobie, kilka razy pojawia się wariant przelómić w sobie, np. RejZwierz 252v: jeśli też ten nálog kto w sobie przelómi.**

Por. Cic. *Tusc.* 2, 11: *sed haec eadem num censes apud eos ipsos valere nisi admodum paucos, a quibus inventa disputata conscripta sunt?*

s. 47/11 (Pogrż 10): *w t é j m i e r z e – 'w tej danej, określonej sytuacji', wyrażenie utarte, zob. np. RejWiz 43: gdy przyjaciel práwy sie obierze, to już więc końcá niemáśz miłości w tej mierze.*

s. 47/11–12 (Pogrż 10–11): *p o d o b n o – 'prawdopodobnie', zob. Ap 13/16–17 i komentarz, występuje również przy przytaczaniu sentencji i ogólnych spostrzeżeń, zob. BielKron 215: ále podobno męźniejszy káždy bywa ná chlebie niżli ná soli.*

s. 47/12–13 (Pogrż 11–12): *rzeczą sámą wypełnić – rzeczą – 'konkretnymi czynami, działaniami', zob. np. ReszHoz 117: nie mińujmy słowem álbo językiem, ále rzeczą i skutkiem [= czynem]; wyrażenie *samą rzeczą* notowane często u ówczesnych autorów w przeciwieństwie do *słowy*, zob. CzechRozm 183: *Co ábyć sie nie słowy, ále sámą rzeczą pokázáło, ták o tym z tobą mowić będę; wypełnić – 'spełnić, uczynić', zob. RejPosWstaw [110]: to cosy wyrozumiełi, żebyśmy skutkiem [= uczynkiem] wypełnić mogli; zob. również KochTr 16: Láćniéj rzéc, widzę, niż czynić i tobie.**

Por. *Epic. Drusi* 9–10: *Ei mihi, quam facile est, quamvis hic contigit omnes, Alterius luctu fortia verba loqui; Petrar. Fam. XXIV* 3, 6: *Nimirum quid enim iuvat alios docere, quid ornatis verbis semper de virtutibus loqui prodest, si te interim ipse non audias?*, nawiązanie do słów Brutusa w: Cic. *ad Brut.* I 17, 5: *ego vero iam iis artibus nihil tribuo quibus Ciceronem scio instructissimum esse.*

s. 47/14 (Pogrż 13): *mądré i szerokié wywody – szerokie – 'rozbudowane, zasobne w słowa, argumenty', wyrażenie notowane, zob. np. GórnTroas 59: Wiém, że rozumém trudno wielki ból kierowác, Bo nie chce ón najmędrzych wywodów przyjmowác, RejPosWstaw [21]v: nie báwiąc się szyrokiemi wywody wielomownych.*

s. 47/15–16 (Pogrż 14–15): trudno jest z przyrodzeniem walczyć – przyrodzenie – ‘natura ludzka’, zob. np. RejPs 172: *przyrodzenie człowieczeństwa naszego więcej się ściaga ku swowolnej rozpustności niżli ku ... dobrym uczynkom*, RejZwierc 149v: *ącz wojská żadnego nie wiedziesz, ále masz zázwždy burdę [= wojne] z przyrodzeniem swym*.

s. 47/16 (Pogrż 15): serce człowiecze nie jest kámienné áni żelázné – oba epitety określające nieczułość licznie poświadczone w materiałach Śl. XVI, zob. np. OpecŻyw 91v: *o serce kamienné, ktoré sie nie może wzdzierzyć od umysłu [= zamiaru] zlégo*, ModrzBaz 108: *Zaprawdę żelázne serce musi być, które by w ták wiele złego wejrzawszy nie zdrygáło się*, podobnie KochPieś 29: *By kámién, by żelázo w sercu swym chowátá, Nie wierzę temu, żeby westchnąć raz nie miátá*.

Por. Cic. *Tusc.* 3, 12: *Humanum id quidem, quod ita existumas, non enim silice nati sumus, sed est naturale in animis tenerum quiddam atque molle, quod aegritudine quasi tempestate quatiatur*. Zob. też KochTr 16, 37: *Człowiek nie kamień* i komentarze.

We wstępie mowy pogrzebowej podejmuje Kochanowski polemikę z poglądami stoików, którzy uczyli, że ludzki umysł potrafi zrationalizować nieszczęście i skutecznie uchronić człowieka przed bólem i cierpieniem. Dyskusja ta, choć nasuwa wiele skojarzeń z późniejszymi wątpliwościami poety wyrażonymi w *Trenach*, a dotyczącymi takich wartości, jak mądrość i cnota, ma zupełnie inną dramaturgię. Kochanowski nie kwestionuje zasadniczych tez filozofii stoickiej, ale opatruje je znakiem zapytania. Zgłasza swe zastrzeżenia wynikające z rozdzwíęku między postulatem filozoficznej obojętności (*apatheia*) a egzystencjalnym doświadczeniem straty bliskiej osoby. Wzięcie w tymczasowy nawias albo opatrzenie pytajnikami słów „ludzi mądrych dawnego wieku” umieszcza frazy i formuły Kochanowskiego pośród toposów funeralnych, eksponujących podatność człowieka na wzruszenia i naturalną potrzebę oplakiwania zmarłych. Z tego powodu poeta nie musi odzyskiwać wiary w sensowność kluczowych pojęć stoików i w zakończeniu mowy stwierdza, że „wiara, cnota i godność” Kaspra, ukazywanego jako drugi ojciec i doskonały gospodarz, zapewniły mu trwałe miejsce w sercach ludzi. Por. analizę retoryczną mowy Kochanowskiego, J. Niedźwiedz, *Mowa – rodzaj popisowy. Jan Kochanowski „Przy pogrzebie rzecz”*, s. 102–121.

s. 47/17 (Pogrż 16): żaden żal nie ruszy – ruszyć – ‘poruszyć, ogarnąć’, zob. np. RejPos 223: *áby cie wždy rádosć, ábo strach ruszyć musi*, RejPos 107: *Żalóść cie ruszyć musi*.

s. 47/19 (Pogrż 18): póciechę swoją – ‘radość, zadowolenie’, zob. np. BielKron 465v: *wielka to ich póciechá, gdy sie krześcójánom źle dzieje*.

s. 47/22–23 (Pogrż 21–22): z á tym fortunnym terázniejszym przypadkiem – *za czymś* – ‘w wyniku, z powodu czegoś’, zob. np. RejWiz 141: *zá grzechem co roście, już káżdemu jáwno; fortunny* – ‘zależny od losu, zesłany przez Fortunę (los)’, zob. BielKron 61: *gdy żądał odpowiedzi w kościele Diany o swojej fortunnej sprawie, radziła mu ná zachod słońcá jechác; przypadek* – ‘nieszczęście, niepomyślne zdarzenie’, zob. np. RejWiz 95: *nie jest żaden ták szczęśliwy, Áby był bez przypadków, poki jedno żywy*.

s. 48/2 (Pogrż 24): prawdá sie znác musi – ‘trzeba to powiedzieć lub przyznác’, fraza utarta, zob. też KromRozm III D7: *Ácz ták jest (musi sie prawdá znác), iż i w nás málo świątobliwośći; znác w znaczeniu ‘wyznác, wypowiedzieć, ujawnić coś’*, zob. np. RejJóz H4v: *I ta snadź pani laskawa, by prawdę znác chciała, Iścieby o mej wierności toż świadectwo dała; znác się* – ‘być wyznaną, ujawnioną’, wyrażenie użyte tu w formie biernej.

s. 48/3 (Pogrż 25): jáko własniéj ojczá. Bo po zeszczu rodziców – *własniéj* – ‘właściwie, raczej, bardziej’, często w kontekście zgodności użytego określenia z jego właściwym znaczeniem, zob. np. RejPos29v: *ten sie własnie ma zwác krześcójáninem, który mocno stoi przy Krystusie*, w stopniu wyższym zob. RejZwierc 66v: *iżby rzeczono, iż to miłóściwy pan idzie, áno by własniéj możono rzec, iż to miłóściwy niewolnik idzie świátá tego; zeszczie* (odpowiednik współczesnego

słowa *zejście* – ‘śmierć’, forma analogiczna do łacińskiego *exitus* (*letalis*), licznie poświadczona w Śl. XVI, zob. np. RejPs 62: *nieprzyjacieli moji ząglądają oczekawując ześcia mojego, aby tem rychlej ząglądził na ziemi imię moje*.

s. 48/4–5 (Pogrż 26–27): mając ón nie tylko láty, ále i rozumem przed inszą bracią – *mieć czymś przed kimś* – ‘przewyższać kogoś pod jakimś względem’, zob. np. BielKron 461: *Wistá ma nád nie* [Niemen i Dniepr] *wspámiáłością brzegow; bracią* – rzeczownik zbiorowy, występujący tylko w liczbie pojedynczej w znaczeniu liczby mnogiej, por. np. OrzQuin T4: *Poddáné swé brácią swą wlasną ... u siebie miał* [tj. uważał poddanych za swoich braci].

s. 48/6 (Pogrż 28): ná dzieci pospolicie przypadają – *pospolicie* – ‘zawyczej’, zob. np. GroicPorz IIv: *cudzołóstwá pospolicie w tájemności bywáją*.

s. 48/6–7 (Pogrż 28–29): wziął był ná swoją pieczę – ‘zatroszczył się, zaopiekował się’, zob. ten sam zwrot w WujNT Ioann 19/27: *I od onej godziny wziął ją* [Matkę Bożą] *uczeń on* [św. Jan] *do siebie*, marg: *ná swą pieczę*.

s. 48/7–9 (Pogrż 29–31): *ták sie z nimi sprawował*, *żesmy zá pilnością jego żadného uszczérbku w sprawiedliwości swéj nie wzięli* – *sprawować się z czymś, kimś* – ‘obchodzić się z czymś, kimś’; *za czymś* – ‘wskutek czegoś, dzięki czemuś’, zob. np. ReszList 185: *tu teraz w Rzymie ... zá mądrym sprawowaním tego to szterniká łodki Bożej táki pokoj, táka opátrznóść*; zob. również Pogrż 47/22 i komentarz; *pilność* – ‘staranie, opieka’, zob. np. RejPosRozpr C2: *Dyjakonóm w pirwszym kościele zlecona byłá pilność okolo ubogich; wziąć coś* – ‘doznać czegoś’, jak np. w utrwalonych zwrotach *wziąć chwałę* (HistAl C5v), *wziąć lekkość* [= hańbę] (RejWiz 99), *wziąć szwank* (Prot B4), *wziąć karanie* (SkarJedn 403), *wziąć pociechę* (SkarZyw 167); *sprawiedliwość* – ‘uczciwość, prawość’, zwłaszcza w postępowaniu z innymi ludźmi, zob. ModrzBaz 2: *takieżci sprawiedliwość i niesprawiedliwość nie w mnińmániu ludzi, ále w przyrodzeniu rzeczy należą, jáko je Bóg w sercach ludzkich nápisal*.

s. 48/9 (Pogrż 31): *zá cosmy mu i dziś wielce powinni* – *być komus powinny* – ‘być zobowiązany wobec kogoś’, zob. PieśFrag 26/7 i komentarz.

s. 48/10 (Pogrż 32): *chudobę naszą w cále záchował* – *chudoba* – ‘skromny, niewielki majątek’, zob. np. OrzQuin Y3v: *nie mnińmajcie, ábym ja ... o jáki pożytek w chudobie swéj się stárał; w cale zachować* – ‘zachować w całości, nie dopuścić do żadnego uszczérbku’, wyrażenie utarte, zob. UstPraw K2v: *Áby skárby kościelne w cále záchowane*.

s. 48/11–12 (Pogrż 33–34): *do téj doby, z czego Pánu Bogu bądź chwałá – do téj doby* – ‘do tego czasu, dotychczas’, wyrażenie utarte, zob. np. BibRadz 2: *iż to od wieków ... i zaczęło się, i do téj doby trwa; z czego Panu Bogu bądź chwála* – ‘niech będzie z tego powodu chwála Panu Bogu’, fraza utarta, zob. np. Leop 2 Mach 1/17: *Z tego wszytkiego chwála bądź Pánu Bogu*.

s. 48/12 (Pogrż 34): *áni zászcia żadného – zaszcie* (dziś *zajście*) – ‘spór, zatarg’, również ‘proces sądowy’, zob. np. RejZwierc 141: *gdy widzi jákie ząburzenie á niepotrzebne zászcia między roznemi stany, ták o grunty jákie, jáko i o one rzeczy*.

s. 48/13–14 (Pogrż 35–36): *Co wszytko Bogu ... jego obmyśłowániu i przestrodze przypisáć musimy* – bardzo częsty w składni staropolskiej sposób wprowadzania zdań rozwijających, zob. np. NiemObr 152: *Izaż się ten ná Bogá nie wnosi, który słowo jego święte zárzuciwszy, wymyśly i ustáwy swoje wystáwia i záleca? Co wszytko papież czyni; obmyślowanie* – ‘staranie, troszczenie się o czyjś dobro’, zob. np. Phil N3: *gdy miłosnik ojczyzny ... zániechawa obmyślowániu jej dobrá; przestroga* – ‘ostrożność, staranność, dbałość’, zob. RejZwierc 232v: *Przestroge przy káżdzej rzeczy, Rádze, miej káždy ná pieczy, Bo nawiętzy zysk poczuje, Kto sie rozumem spráwuje*.

s. 48/15–16 (Pogrż 37–38): *był rádzien i pomocen* – ‘służył radą i pomocą’; *radzien* – ‘chętnie służyący radą’, forma niezłożona przymiotnika w funkcji orzecznika, utworzona

od radny, zob. np. SkarŻyw 332: *Rádnym był áz ku podziwieniu, w czym się kolwiek kto jego dołożył* [= zasięgnął rady]; poza tym określenie *radzien* nie występuje w Śl. XVI; *pomocen* – ‘służący pomocą’, forma niezłożona przymiotnika *pomocny*, por. KochPs 187: *Bóg w nieszczęściu twym będzie pomocen tobie*.

s. 48/17–18 (Pogrz 39–40): *trudności naszych wszelákich przestrzégáł – przestrzégáć czegoś – ‘zapobiegać czemuś’,* zob. np. ActReg 43: *ten pokoj nie tylko w tym ma być zachowan, żeby krwie przelania przestrzégáć*, SarnStat 565: *Przestrzégájąc trudności ludzkiej zákázujemy, áby żaden píсарz i podpisek u tego sądu, u którego siedzi ná urządzie, kauz [= spraw] żádných nie spráwował*.

s. 48/18 (Pogrz 40): *tá więc jego godność – ‘zalety, zasługi’,* zob. np. RejPs 211: *nie za godnością naszą, ale z wielkiego miłosierdzia Twego potykają nas ... dobrodziejstwa Twoje, miły Pánie*.

s. 48/19–20 (Pogrz 41–42): *ták okrésóna ábo wąska, żeby sie tylko w domu jego sámym z áwiéráć miáá – okrésóny – ‘ograniczony’,* imiesłów od *okresić*, równoznacznego w XVI w. z *okryślić / określić*, postacią dominującą było *okreszony*, zob. np. Cicero-Kosz A2: *żywot ludzki jest krotki i niedługim czásem okrészony*, SkarKazSej 666a: *Ktorych moc práwy okrészona, żádnego wam bezpráwia nie czyni*, a także – co ciekawe – KochPs 129: *Tys áni wiekiem okrészony, Áni w swéy mocy zámierzony; wąski – ‘ciasny, mały’,* zob. RejWiz 110: *i toć strách niewąski; zawiéráć się w czymś – ‘znajdować się w obrębie czegoś’,* zob. RejAp 7: *á w tym Bostwie záwiérá sie Ociec, i Syn, i Duch święty*.

s. 48/21–22 (Pogrz 43–44): *siłą wdów i sierót ubogich rády jego używáło – ‘korzystało z jego rady’,* czasownik ten odnosił się również do korzystania z dóbr niematerialnych, zob. np. *używać dobrego sąsiedztwa i przyjaźni* (LibLeg 10/153v), *używać dobrotności* [Bożej] (RejPs 53v), *używać szczęścia* (Rej)óz K5), zob. MycPrz I A4v: *Czyjeż ten nieborak używał w tym rády*.

Kochanowski wskazuje na brata jako na opiekuna wdów i sierót również w epitafium Kaspra Kochanowskiego, por. komentarz *ad locum*. W Piśmie Świętym kilkakrotnie mowa jest o tym, że wdowy i sieroty znajdują się pod szczególną opieką Boga, stąd zalecenie, aby wspomagać sieroty i wdowy jako wyraz miłosierdzia (Ps 146, 9, Deut 14, 29, 16, 11 i 24, 19– 22, Ier 22,3), zob. zwłaszcza Vulg Iac 1, 27: *religio munda et immaculata apud Deum et Patrem haec est: visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum immaculatum se custodire ab hoc saeculo*. Wielokrotnie też mowa o zakazie krzywdzenia sierót i wdów: Ex 22, 21, Deut 27, 19, Is 10, 2, Zach 7, 10.

s. 48/22–23 (Pogrz 44–45): *nie funtem iście, że tak mam rzec, áni łokciem przedawáł – ‘nie skąpił, nie żałował’,* wyrażenie metaforyczne, zob. podobny zwrot, RejWiz 97v: *Nie funtem to [cnote] mierzą, nie przedają łokciem*, BierEz N2: *Lokciem swoje słowá mierzą*, również KochSob 69/27 (12, 14): *rádę ná funt przedawá*; zwrot związany z handlem (odważaniem i odmierzaniem sprzedawanych towarów), zob. np. UstPraw F3v: *Ná jármárkách łokciámi, funty etc. wolno przedawáć; iście – ‘zaprawdę, zaiste’,* słowo licznie poświadczone w materiałach Śl. XVI; *że tak mam rzec – ‘że tak powiem’,* fraza utarta służąca zazwyczaj wprowadzeniu wyrażenia figuratywnego, przysłowia, zob. np. CzechRozm 166v: *nie wiem, jesliby się korcem máku (iż tak mam rzec) doliczyć kto miał potomstwá fudzinego*.

s. 48/23–24 (Pogrz 45–46): *wszystkim potrzebnym užyczáł – ‘potrzebującym, biednym’,* tj. znajdującym się w potrzebie, biedzie, zob. np. RejWiz 18v: *Wspomagaj, kto możesz, zwłaszcza potrzebnego*.

s. 48/24–25 (Pogrz 46–47): *ták wiernie, że ná rádzie jego żáden sie nigdy nie o mylił – wiernie – ‘uczciwie, sumiennie’,* zob. np. RejWiz 105v: *Iż tu wiernie nábyte dobro krześcijańskie pojdzie w narod z narodu [tj. z pokolenia na pokolenie], á co źle nábyte, Rozchwytáją to mármie ręce pospolite; omylić się ná czymś – ‘zawieść się na czymś’,* zob. np. RejKup Bbv: *Kiedym się ná tym omylił, Czegom z wielką pracą nábył*.

s. 49/1 (Pogrz 48): ten ubiór nosimy i na sercu żal wielki mamy – *ten ubiór* – ‘szaty żałobne’; *mieć na sercu jakieś uczucie* – ‘doznawać jakiegoś uczucia, przeżywać je’, zwrot utarty, zob. np. BielKron 114: *mając na sercu gniew na Preksáspesá*, OrzJan 135: *nie mając żalu żadnego na sercu z nieszczęścia jákiego brációj swojój*.

s. 49/2–3 (Pogrz 49–50): i między ludźmi dobrą sławę mieli – *dobra sława* – ‘zasługująca na ludzkie starania, zapewniająca nieśmiertelną pamięć’, zob. np. SeklKat L3: *grzeszą wszyscy, którzy ... sławę dobrą kradną bliźniemu*; częsty epitet (obok *poczcziwa*) określający sławę w poezji Kochanowskiego, zob. KochPieś 51: *Jest kto, co by ... Chciał ze mną dobrą tylko sławę mieć na pieczy*.

s. 49/3–4 (Pogrz 50–51): nam podobno teraz więcej trzeba na taką rzecz się zdobywać – *podobno* – ‘chyba’, zob. GliczKsiąż 13: *Błogosláwieni są ci, którzy miłują czystość, ále podobno takiego żadnego przy dworze nie najdzie; zdobywać się na co* – ‘starać się o coś’, np. NiemObr 55: *gdy im prawdy nie zastało, zdobywali się na zmyślone świadki*.

s. 49/3–4 (Pogrz 51–52): żałość naszą rychlej leczyc, jesliby to można rzecz byłá, niżli jątrzyć i szerzyć mogłá – *rychlej* – ‘raczej’, zob. PieśFrag 16/14 i komentarz; *żałość leczyc, jątrzyć, szerzyć* – trzy czasowniki przeniesione ze sztuki medycznej, związane z ranami i chorobami, zwłaszcza wrzodowymi; *leczyc* – tu: ‘koić, przynosić ulgę, pocieszać’, zob. np. SkarKaz 550a: *ktoremi [słowami] Pan Jezus smutek uczniów swoich leczyc; jątrzyć* – ‘ropieć, wzmagać ropienie rany’, czasownik odnotowany w Śl. XVI tylko w znaczeniu przenośnym, zob. przykład z późniejszego autora, GosłCast 42: *Rády, uciechy, piosnki ... Frászki to są, á rychlej wiódą do zwady, Ciężej jątrząc niż lecząc w poły zgojone rázy; szerzyć* – ‘powiększać’, zob. np. RejZwierz 76v: *kto obaczy jáki wrzod szkodliwy na ciele swoim, á iżby sie co dálej to więcej szerzyć miał; możny* – ‘możliwy’, występuje wyłącznie w wyrażeniu *można rzecz* w Śl. XVI, zob. np. RejPs 59: *proszę, miły Pánie, można li rzecz, oznacz mi dokończenie moje [tj. wyjaw mi dzień śmierci]; jesliby to można rzecz była* – ‘gdyby to było tylko możliwe’.

s. 49/6 (Pogrz 53): niepomátu sie stąd cieszymy – *niepomátu* – ‘bardzo’, zob. np. Mącz 4a: *Aegre est istud animo meo, Niepomátu mi tego żal, bárzo mie to smuci; stąd* – ‘z tego, dlatego’, zob. np. GrzegŚm 28: *Ále my się stąd weselemy; cieszyć się* – ‘pocieszać się’, zob. np. Mącz 400a: *Consolor me solatio, Cieszę się sam, dodawam sobie dobrej myśli*.

s. 49/6–7 (Pogrz 53–54): przy téj ostatniej posłudze brátá nášzego – *ostatnia posługa* – ‘pogrzeb’, wyrażenie utarte, zob. np. BialKaz Hv: *ktorego [króla] pogrzeb i ostatnią posługę obchodzimy*.

s. 49/7–8 (Pogrz 54–55): tak z acnych osób – ‘wysokiego rodu, szlachetnych’, zob. np. BielKron 306v: *inni zacni ludzie węgierscy, także i stanu niższego*.

s. 49/9 (Pogrz 56): Kiedybyście – ‘gdybyście’, zob. np. RejKup I2v: *Wierz mi, żeć bych tu nie stała, Kiedybych sie ciebie bała*. Por. też KochFrag 17/14 (PieśFrag 4, 1).

s. 49/9–10 (Pogrz 56–57): komu żywému tę uczciwość uczynili – *uczciwość* – ‘szacunek, uznanie, poważanie’, zob. np. SkarJedn 195: *prze wielką uczciwość ku nawyższemu na ziemi Chrystusowemu namiestnikowi nogi jego cáłował; uczciwość uczynić* – ‘okazać szacunek, swoje uznanie’, zob. np. StryWjaz B: *gdzie márgrabiá k niemu [królowi] Dar swój wystáł, uczciwość słuszna czyniąc jemu*.

s. 49/10–12 (Pogrz 57–59): mogłoby sie jakokolwiek zdáć, że to w nadzieję przypodobania jákiego álbo więc i oddánia czynicie – *jakokolwiek* – ‘w jakikolwiek sposób’, zob. Ap 8/17 i komentarz; *zdáć się* – ‘zdawać się’, czasownik niedokonany, zob. Pogrz 47/7 i komentarz; *w nadzieję czegoś* – ‘mając nadzieję, licząc na coś’, zob. np. Prot D2: *Ci nie w nadzieję starostw i márníego zlotá krew swoję rozlewáli; oddanie* – ‘odwdzięczenie się’, zob. np. RejPos 171v: *gdyż nie w nadzieję oddánia jákiego ... zmiłujesz sie ... nád bliźnim swoim*;

przypodobanie – ‘przychylność, życzliwość’, zob. np. czasownik będący podstawą słowotwórczą w MycPrz I B2: *Bárziej by sie ciagnęli* [= wydawali pieniądze] *chcąc sie przypodobać Krolowi jego krewni*.

s. 49/12 (Pogr 59): czyniąc to umarłemu kwóli – ‘dla umarłego, z powodu zmarłego’, zob. PieśFrag 9, 7 i komentarz.

s. 49/14–15 (Pogr 61–62): z uprzejmój i prawój chęci przeciwko niemu czynicie – *uprzejmy* – ‘życzliwy, serdeczny’, zob. PieśFrag 10, 15 i komentarz, WujJud 67: *sámi już máją chęć uprzejmą ku dobremu; prawy* – ‘szczerzy, prawdziwy’, zob. np. RejWiz A3: *Co wszystko isticie nie z pochlebstwa, ále z prawej prawdy ... káždy Wielmożności Twej słusznie przywłaszczy* [= przypisać] *może; chęć* – ‘życzliwość, przychylność’, zob. np. GórnDworz A3: *Wásza Królewská Miłość nie pocztę [= dar], jáko jest máła od poddánego, ále chęć moję, jáko jest wielká od slugi, wdzięcznie przyjąc bédziesz raczył; uprzejma chęć* – ‘serdeczna życzliwość’, wyrażenie wielokrotnie notowane, zob. np. ActReg 13: *Jakom zawždy znał łaskę i uprzejmą chęć Waszej Miłości Pana przeciw sobie; prawa chęć* – ‘prawdziwa przychylność’, poza tym wyrażenie występuje tylko u Kochanowskiego, KochFr 114: *Choć znasz uczynność moję i práwą chęć czujesz; często pojawia się natomiast zbliżony znaczeniowo wariant prawa chuć*, zob. np. GliczKsiąż H7v: *mnima, by go z prawej chuci witano; przeciwko komuś* – ‘wobec kogoś’, zob. Pogr 49/8–9 i komentarz.

s. 49/15–16 (Pogr 62–63): dając to nie tylko nam ... znáć – ‘dając nie tylko nam do zrozumienia’, częsty zwrot utarty, zob. np. Diar 20: *izęś też Wasza Królewská Miłość i teraz lenić się nie raczył, tu z onych nadalszych krajow panowania swego zjechać ... dając to wszem znać, że jednako powinność swą pańską wszem oddawać raczysz*.

s. 49/16 (Pogr 63): wszystkim wobec – ‘wszystkim w ogólności’, wyrażenie *wszystkim wobec* służy podkreśleniu upowszechnienia się czegoś, jest kilkaset razy notowane w materiałach Sł. XVI.

s. 49/16–17 (Pogr 63–64): uczciwé zachowánie brátá nášzego – *uczciwe zachowanie* – ‘prawe, cnotliwe postępowanie, dobre czyny’, zob. np. OrzQuin G4v: *przez ... páná Stánislává Morského, uczciwego zachowánia człowieká*, ReszHoz 129: *które [panny] dobrego á uczciwego zachowánia będąc, dla niedostátku zá muž tak snádnie íść nie mogą*, CzechTr A3: *znák ... jáwnego i uczciwego zachowánia swego*.

s. 49/17 (Pogr 64): nie umárló z nim pospołu – ‘nie przepadło wraz z jego śmiercią’, zob. np. RejZwierc 18v: *pánięć ich nigdy umrzeć nie może*.

s. 49/17–18 (Pogr 64–65): żywie w sercach ... ludzi – ‘trwa w ludzkich sercach’, zob. GórnDworz V4v: *áby tak [wielcy ludzie] w pánięci ludzkiej záwždy żyli*; wyrażenia o podobnym znaczeniu występują w Sł. XVI tylko w odniesieniu do Chrystusa, zob. np. *przebywać w sercu* (OpecŻyw 23v), *mieszkać w sercu* (NiemObr 10).

s. 49/19 (Pogr 66): owoc wiáry, cnoty i godności – często występująca ówczesnie przenośnia, zob. np. RejPos 59v: *izby [wierny] był w niej [winnicy Pańskiej], rozmnażał owoc jemu przyjemny cnot swoich, á wiáry á stáłości swojej*.

s. 49/19–20 (Pogr 66–67): my, powinowáci, cieszyć się niepomátu mamy – *powinowaci* – ‘krewni’, zob. np. RejZwierc 18: *rodzicom i innym powinowátym swym; niepomátu* – ‘bardzo’, zob. Pogr 49/6 i komentarz.

s. 49/21 (Pogr 68): ojcowskim strychem – *strychem* – ‘sposobem’; *ojcowskim strychem* – ‘tak jak ojciec’, zob. np. CzechEp 365: *Iż Dániel prorok tym strychem w rzeczy tej postępuje, jáko i inszy pisarze Stárego Testámentu*.

s. 49/22–23 (Pogr 69–70): do tegóž zachowánia i do téjże dobrej sławy przysć – *zachowanie* – ‘poszanowanie’, np. GliczKsiąż N6: *jáko zawssze uczeni ludzie w wielkiej wadze byli ... łáskę, miłość i zachowanie u ludzi dzierzeli; dobra sława* – ‘dobre imię’, zob. Pogr

49/2–3 i komentarz; *przyść do czego* – ‘osiągnąć, zdobyć coś’, zob. np. SkargŻyw 26: *bez roboty chcemy przyść do zapłaty, bez utrudzenia do pociechy*.

s. 49/24 (Pogrz 71): temu zmarłému ciáłu – ‘zwłokom’, częste wyrażenie występujące poza tym w Śl. XVI prawie wyłącznie w postaci *umarłe ciało*, zob. np. Leop Iudic 19/29: *wziąwszy miecz, umarłe ciało żony swej ... zrząbał ná dwanaście sztuk*.

s. 50/1 (Pogrz 73): *ták dálece odsłużyć* – *tak dalece* – ‘w odpowiednim, należyтым stopniu’, zob. np. PaprPan C4v: *Wypisać cnot nie mogą jego ták dálece; odsłużyć* – ‘odwdzięczyć się’, zob. np. WujJud 92v: *że mu [Bogu] sie żaden nigdy nie tylko wypłacić, ále ani namniejszej cząstki dorodziejstw jego odsłużyć nie może*.

s. 50/3–4 (Pogrz 75–76): tym ubogim sirotom ... uczciwěj á stroskáněj małżonce – *ubogi* – ‘nieszczęśliwy, stroskany’, zob. np. RejPos 205: *Ách, niestotyż, ubogi ślepy, głuchy á niemy nędzniku!; uboga sirota* – utarte wyrażenie kilkakrotnie notowane w materiałach Śl. XVI, zob. np. StryjWjaz C3: *Karz nim [mieczem] złych, dobrych miłuj, broń sirot ubogich*.

Żoną Kaspra Kochanowskiego była Katarzyna Dzik, zob. Pogrz 47/1 i komentarz.

s. 50/6–7 (Pogrz 78–79): mogli być tēż uczesniki. Á oni zá powodem ... – *uczesnik* – ‘człowiek korzystający z czegoś wraz z innymi’, zob. np. RejPs 156v: *jákobych ja też był z niemi uczesnikiem tákiego dobrodziejstwa Twego; za powodem* – ‘dzięki staraniom’, zob. np. SkarJedn 316: *biskupá Leoná, zá którego powodem zbor chalcedoński zebrány był*.

s. 50/9–10 (Pogrz 81–82): potrzebách pocieszniejszych – ‘radośniejszych zdarzeniach, okolicznościach’, zob. np. KołakCath A2v: *w fortunnym pánowaniu długie á pocieszne wieki wyżyć wmszując*.

Epitafijum Kaspra Kochanowskiego

s. 50/13 (EpitKKoch 1): *schowano kości* – *schować* – ‘pogrzebać, pochować’, czasownik dość często używany w tym znaczeniu, zob. np. SiebRozmyśl K4: *Oni Twé świętē ciádo schowáli W onym grobie; kości* – ‘zwłoki’, utarta i często występująca w literaturze funeralnej synekdocha, zob. FragAm 66 i komentarz.

Fraza charakterystyczna dla rzymskich inskrypcji nagrobnych, por. np. CEL 1068, 2, CEL 1971, 2: *tegit ossa*. Do tego sformułowania nawiązywali poeci łacińscy, zob. np. *Appendix Vergiliana, Copa* 36: *vis lapide ossa tegi*; *Ov. Am.* II 6, 59: *Ossa tegit tumulus, Ars* II 96: *Ossa tegit tellus, Met.* XV 56: *ossa tegebat humus, a zwłaszcza Auzoniusz Epitaphia heroum* 4, 1: *ossa teguntur*. Wyrażenie *ossa tegit tumulus* pojawia się również w późniejszych inskrypcjach nowożytnych, por. np. S. Starowolski, *Monumenta Sarmatarum, Cracoviae* 1655, s. 425.

s. 50/14 (EpitKKoch 2): *Człowieká cnoty wielkiē i wielkiē godności* – ‘człowieka wspaniałych zalet’, zob. wyżej Pogrz 40 i komentarz. Por. znaną łacińską frazę *vir summae virtutis*, *Cic. Cato* 59 (mowa o Lizandrze ze Sparty).

s. 50/15 (EpitKKoch 3): *Plączcie, ubogię wdowy i smętnē siroty* – *wdowy i siroty* – częsty szereg, por. np. RejPosWstaw [143⁴]: *żadnego też stáránia nie mają o sirotach á wdowach; uboga wdowa*, zob. np. Prot D3v: *Wdow ubogich bądź ojcem; smętna sirota* – poza tym brak takiego wyrażenia w materiałach Śl. XVI; por. też KochPieś 1: *Sirót nędznych*.

Wezwanie do wspólnego oplakiwania zmarłego obecne jest zarówno w tradycji biblijnej (zwłaszcza Vulg. 2. Reg. 1, 24: *filiae Israhel, super Saul flete*, Vulg. 2. Reg. 3, 31: *plangite ante exequias Abner*), jak i w antyku pogańskim, zob. np. Sen. *Agam.* 661: *lugete gemitu funera*, Sen. *Herc. Oe.* 1863–1864: *Flete, Alcmenae magnique Iovis Plangite natum*; 1868: *totae pariter plan-*

gite gentes oraz 1880–1883 i 1901: illum lugere decet. Por. też żartobliwie w wierszu Katullusa na śmierć wróbelka, Catull. 3, 1: Lugete, o Veneres Cupidinesque, Ov. *Am.* II 6, 2–4.

Obraz wdów i sierot jako istot bezbronnych, które należy otoczyć szczególną opieką, był częstym w literaturze żalobnej argumentem przywoływanym w celu wzbudzenia współczucia odbiorców, por. np. Liv. I 13, 3: viduae aut orbae vivemus, Ov. *Fast.* III 211: Quaerendum est viduae fieri malitis an orbae, Stat. *Theb.* XII 106: orbae viduaeque ruebant. Podobny obraz przekazuje również tradycja biblijna, zob. Is 1, 17, Ez 22, 6, Ps 68, 6, Ps 109, 9, Ps 146, 9; por. Pogrz 43–44 i komentarz.

s. 50/16 (EpiKKoch 4): ná pieczy ... miał – ‘zajmował się, troszczył się’; *mieć na pieczy* – zwrot bardzo obficie poświadczony o różnorodnych odcieniach znaczeniowych, zob. np. RejRozpr D2: *Pewnie Pospolitej Rzeczy Żadny tám* [na sejmie] *nie ma ná pieczy*.

Być może w dwóch ostatnich wersach utworu zawarto aluzję biblijną, zob. Vulg. Sir 4, 10–11: in iudicando esto pupillis misericors ut pater et pro viro matri illorum et eris velut filius Altissimi obaudiens et miserabitur tui magis quam mater.

Nagrobek Tęczyńskiemu

Epitafium dedykowane hrabiemu Janowi Baptyście Tęczyńskiemu h. Topór (1540–1563), staroście lubelskiemu i wojewodzie bełskiemu, dziedzicowi Kraśnika, zasłużonemu dyplomacie królewskiemu. W 1563 r. wyruszył on z Kazimierza n. Wisłą w podróż morską do Szwecji, aby pojąć za żonę Cecylię, córkę Gustawa Wazy. Pojmany w trakcie wyprawy przez Duńczyków, prowadzących wówczas wojnę ze Szwecją, dostał się do niewoli; zmarł w grudniu 1563 r. w więzieniu w Kopenhadze z powodu panującej w mieście zarazy. Ciało dyplomaty sprowadził do ojczyzny jego kuzyn, Jan Zamojski. Zostało pochowane w kościele w Kraśniku w kaplicy Tęczyńskich. Postać hrabiego i historię jego miłości do szwedzkiej księżniczki poeta uwiecznił w utworze *Pamiętka wszytkimi cnotami hojnie obdarzonemu Janowi Baptyście hrabi na Tęczyynie*.

s. 50/18 (NagrTęcz 1): skárgá ... prózna ná śmierć sie żáłowác – *skarga prózna* – ‘daremne narzekanie, uskarżanie się’ – wyrażenie u innych autorów objętych kartoteką Sł. XVI nienotowane, zob. też w innym kontekście KochPieś 2: *Co po tych skárgach próznych; żáłowác się na coś* – ‘skarżyć się na coś’, zob. np. SkarŻyw 356: *Nie żálował się ná taką wielką utrátę pan on pobożny*, zob. też KochTarn 73: *Żáłowác się nie będziesz ná śmierć zazdrościwą*.

Lamentacja i oplakiwanie to jedna z części epitafium, a topos o daremności płaczu jest często obecny zarówno w poezji, jak i w tradycji filozoficznej, zob. Sophocles, *Aiaks*, 852: ἄλλ' οὐδὲν ἔργον ταῦτα θρηνηθεῖσθαι μάτην. Por. też Tibull. III 10, 21: nil opus est fletu, Cic. *Tusc.* 3, 77, Sen. *Epist.* 99, 6, Petrar. *Sen.* XIII 1.

s. 50/19 (NagrTęcz 2): nikomu nie zwykła folgować – *folgować komus* – ‘mieć wzgląd na kogoś, oszczędzać kogoś’, zob. np. BielKron 107: *gwałt uczynili, starszym nie folgując*; w odniesieniu do śmierci zob. SienLek 44v: *śmierć, nie chcąc jemu dłużej folgować, wzięła go od tej niedokonanej roboty*, zob. też podobne wyrażenie KochTarn 75: *śmierć nieużyta króm wszelkiej litości Nie folguje ni nocie, ni żadnej godności*.

s. 50/20 (NagrTęcz 3): [śmierć] Bierze – ‘zabiera z tego świata’, zob. np. RejJóz B4: [Bóg] *Tak stare, jako młode, Wszystko rowno bierze*, również w odniesieniu do podmiotu śmierć, zob. Górndworz Dd8v: *dwu tak osobnych ludzi, jakich naturą rzadko á świat puszcza ... przystało było [= wypadło], iżby ich nam była tak prędko [śmierć] nie brata*.

Jeden z toposów literatury funeralnej, zob. wyrażenie przysłowiowe: mors omnes aequae vocat (Sen. *Nat.* II, 59, 4). Por. podobne sformułowanie, *El. Maec.* 1, 7: illa rapit iuvenes prima florente

iuuenta, Non oblita tamen †sed repetitque† senes. Por. też *Epic. Drusi* 372: Illa rapit iuvenes, sustinet illa senes, Hor. *Carm.* I 28, 19: mixta senum ac iuvenum densentur funera, Sen. *Dial.* 11, 11, 4: alium in medio cursu vita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extrema senectute, a także *Epist.* 99, 31: omnes, quantum ad brevitatem aevi, si universo compares, et iuvenes, et senes in aequo sumus.

s. 50/21 (NagrTęcz 4): Ten piérwój, á ów pozniéj, przedsię nikt nie minie – ‘jeden (zostanie zabrany) wcześniej, inny później, a jednak nikt nie uniknie śmierci’; przedsię – ‘a przecież, a jednak’, zob. KochPieś 67: *Próżnom ja lzy wyléwáła ... Przedsię ty w swą drogę jechał; nie minąc* – ‘nie uniknąć’, zob. np. GórńTroas 53: *Tego, coć naznaczone, już, widzę, nie miniesz*.

s. 50/21 (NagrTęcz 4): Ten piérwój, á ów później – por. Hor. *Carm.* II 3, 26: serius ocuis.

s. 50/22 (NagrTęcz 5): Áby kto nestorowój doczekał stárości – *aby* – ‘choćby, nawet gdyby’, zob. np. BierEz R2v: *Liszka jej odpowiedziála ... Aby mi miał zádek [= ogon] urwác Niechcę go ja nikomu dáć*, por. także KochSat A4v: *Aby miał zginać, nie chce ustąpić nikomu*.

Wyrażenie przysłowiowe, zob. Erasm. *Adag.* 566: Nestorea senecta, tam cytat z Hom. *Od.* III, 245 wraz z objaśnieniem, że Nestor, władca miasta Pylos, panował przez trzy pokolenia oraz odesłaniem do Hom. *Il.* I 250–252. Por. Cic. *Sen* 31, Hor. *Carm.* II 9, 13, Ov. *Met.* XII 187–188, Hyg. *Fab.* 10, 3. Przysłowie wykorzystywane w poezji rzymskiej, zob. *El. Maec.* 139: Nestoris annosi ... Saecula, Stat. *Silv.* I 3, 110: finem Nestoreae precor egrediare senectae, Mart. IX 29, 1: Saecula Nestoreae ... senectae, XIII 117, 1: Nestorea ... senecta. Nawiązania do tego wyrażenia pojawiają się również w poezji nowołacińskiej, zob. np. J. Pannonius, *The Epigrams*, ed. and transl. by A.A. Barrett, Budapest 1985, s. 148: Nestoris aetatem vivere dignus eras.

s. 50/23 (NagrTęcz 6): przeciw ... niezmiernój wieczności – *przeciw (komuś, czemuś)* – ‘w porównaniu (z kimś, czymś)’, zob. np. RejPs 201v: *nie ináczej go mamy rozumieć, jedno Bogiem wszech namoźniejszem, á iż nic nie są przeciw jemu wszyscy ini bogowie; niezmierny* – ‘nie dający się zmierzyć, bez miary’, w podobnym użyciu w St. XVI zob. ZapKościér 1581/21: *na czasy niezmiernie [= na zawsze]*.

Podobną myśl odnajdujemy u Seneki, *Epist.* 77, 20: Nulla vita est non brevis; nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris et Sattiae brevis est.

s. 50/24 (NagrTęcz 7): ostaték – ‘koniec, ostatnia chwila czegoś’, zob. KochProp 14: *Ostátek dniá [hołdu pruskiego] biesiády sobie przywłaszczyły, I tańcé, i myśl dobra, i dźwięk lutnie miły*; tu w znaczeniu ‘koniec życia’.

s. 50/25 (NagrTęcz 8): j e d n y m s ł o w e m – ‘krótko mówiąc, pokrótce’, wyrażenie utarte, zob. np. GosłCast 18: *Jednym słowem, ile ich, wszyscy cię miłują*.

s. 51/1 (NagrTęcz 9): cnotą żywot mierzyć mamy – myśl, że wartość życia nie zależy od jego długości, ale od cnoty, dobrego i uczciwego życia pojawia się w Biblii (Sap 4, 8–9). Kilkakrotnie nawiązywał do tej myśli Seneka, zob. np. *Epist.* 22,17: omnibus possit contingere, ut bene vivant, ut diu – nulli, *Epist.* 77, 20: Quomodo fabula, sic vita: non quam diu, sed quam bene acta sit, refert, *Epist.* 93, 4: hoc agamus, ut quemadmodum pretiosa rerum, sic vita nostra non multum pateat, sed multum pendeat; actu illam metiamur, non tempore, *Epist.* 101, 15: quam bene vivas, referre, non quam diu; zob. też Sen. *Ben.* 5, 17, 6: ut prorogetur tibi dies mortis, nihil proficitur ad felicitatem, quoniam mora non fit beatior vita sed longior, *Dial.* 6, 24,1: Incipe virtutibus illum, non annis aestimare. Por. też Cic. *Cato* 69: tantum remanet, quod virtute et recte factis consecutus sis; Plut. *Mor.* 111D: μέτρον τοῦ βίου καλόν, οὐ τὸ τοῦ χρόνου μήκος. Topos ten obecny jest również w literaturze nowołacińskiej, por. np. Erasm. *Carm.* 12, 10: Vive diu, imo diu est nihil, ergo bene, *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami*, Amsterdam 1995, vol. I/7, s. 134.

s. 51/2 (NagrTęcz 10): *o n y z a c n é m ęż e* – ‘tych znakomitych, sławnych mężów’, zob. np. LeovPrzep 13v: *Trzecia monarchija była ... Aleksándrá, onego zacnego krolá.*

s. 51/3 (NagrTęcz 11): *w p r o c h u* – *proch* – ‘ziemia jako miejsce spoczynku zmarłego’, zob. np. BierRaj 21: *Pozdraviam was, wszystkie dusze wierne, ktorych ciała tu i wszędy odpoczywają w prochu.*

s. 51/4 (NagrTęcz 12): *Sławá kwitnie bez ... p o w c á l e ... – kwitnąć* – tu: ‘trwać’; o sławie pośmiertnej, zob. np. SkarŻyw 207: *Skárbow tych chcemy, które wiecznie trwają, sławy tej prągnię, która zázwždy kwitnie; w cale* – ‘bez uszczerbku, nienaruszona’, zob. FragAm 15 i komentarz.

Epitafijny topos akcentujący nieśmiertelność sławy szczególnie często obecny jest w literaturze renesansowej, zob. np. epigramat A. Krzyckiego, *In triumphum Famae: Non moritur nullus, dea quem complectitur ista; Terra capit terram, fama perennis erit, Andreae Cricii carmina*, ed. K. Morawski, VII 8. Podobna myśl u Kochanowskiego, zob. Firl 15 i komentarz, a także For 18: *laus vivet.*

s. 51/5 (NagrTęcz 13): *Z t é j s t r o n y* – ‘pod tym względem’, zob. np. CzechRozm 35v: *tákże z tej strony żadną miarą nie może być z nim [Chrstusem] Melchizedek porównány.*

s. 51/6 (NagrTęcz 14): *J á k o ... kolwiek ... imo twé zasługi – jakokolwiek* – ‘chociaż’, rzadko w tym znaczeniu u Kochanowskiego, u innego autora zob. np. Sarn.Stat 10: *to obránié syná nášzego nájasniejszego [Zygmunta Augusta za życia ojca], jakokolwiek nád stary zwyczaj [= niezgodnie ze starym zwyczajem] uczynioné, pochwalili i zá wdzięczné mieli; imo* – ‘mimo’, zob. np. CzechRozm 67v: *jednak oni ná to nic dbác nie chcieli, ále przedsię imo to wszystko wiárę swą zálećáli.*

s. 51/7 (NagrTęcz 15): *S r o g a, nieubłagána śmierć* – *sroga śmierć* – częsty epitet towarzyszący antropomorficznemu ujęciu śmierci, zob. np. LubPs ff2: *w ten dzień, gdy sie sroga śmierć ták między nie zázwinie*, używany również często przez Kochanowskiego, np. KochTarn 75: *Áżby go zásię wyjął srogiéj śmierci z mocy; nieublagana śmierć* – wyrażenie notowane przed Kochanowskim, GórnDworz Dd7v: *ktorego w ten czas, kiedy ... gotował sie ná to, áby pánu swemu uczynił posługę, śmierć nieublagána pożyczá [= pokonała]*, zob. też KochTr 4 [o śmierci wyobrażonej przez Persefonę]: *Sroga, nieublagána, nieużyta ksieni.*

W poezji łacińskiej *mors* z epitetem *saeva* pojawia się u Lukana (*Phars.* II 100 i III 605). Określenia *mors saeva* i *mors dura* odnaleźć można w epigramatach, zob. CEL 1403: *Si mors dura ruens pueriles occupat annos* oraz 1406: *dura morte* i 1467: *durae mortis*, a zwłaszcza CEL 1849: *Quamvis saeva tuos properans mors ruperit annos*, por. też 1385 i 1440. Określenie *mors saeva* obecne jest również w poezji renesansowej, zob. Balthasar Castilionis *Epitaphium Gratiae puellae*, w: *Renaissance Latin Poetry*, ed. I. Dalrymple McFarlane, Manchester 1980, s. 24. Por. też *Petri Royzii Aurei Alcagnicensis Carmina*, Pars II carmina minora continens, s. 212: *Mors ... tulit prima illum saeva iuventa.*

s. 51/8 (NagrTęcz 16): *bieg twojéj młodości zawistnie przerwała – bieg* – często w odniesieniu do zjawisk przebiegających w czasie, zob. np. Oczko A3: *bieg lat swych pierwszy przepędził; zawistnie* – ‘zazdrośnie’, podobnie o śmierci KochTarn 73: *Żáłowác sie nie będziesz ná śmierć zazdrościwą.*

Śmierci się nie bać, cnoty naszladować

W utworze o charakterze konsolacyjnej prozopoei zmarły ojciec pociesza syna, udzielając mu życiowych napomnień i zachęcając do naszladowania jego cnót. Wiersz wykazuje podobieństwo do fragmentu epicedium *O śmierci Jana Tarnowskiego* Kochanowskiego, w którym zmarły hetman zwraca się do syna, Jana Krzysztofa, z podobną przemową (w. 145–168).

s. 51/10 (Śm tyt.): cnoty nászládownáć – *naśladować czego* – ‘postępować zgodnie z czymś’, zob. np. LubPs gg2: *Náśláduj, kędy możesz, cnotliwej prostoty*, PaprPan R4: *Wszelkich cnot náśladowáw, nie kochał sie w błędzie*.

s. 51/11 (Śm 1): zły – ‘grzeszny, występny’, zob. np. RejPos 30: *Ále to są u niego [Boga] práwie źli, ktorzy nie wierzą jemu i świętym naukam jego*; tu jako przeciwstawienie do *dobry*, *uczciwy* w wersie następnym.

s. 51/12 (Śm 2): Ále sie jęj dobrému lękáć nie przystoi – por. Stat. *Silv.* II 1, 183: *Pone metus letique minas desiste vereri*.

s. 51/13 (Śm 3): Bo zły mniema, że wszytek już ná wieki ginie – *mnie-mać* – ‘sądzić, uważać’; *wszytek* – ‘cały, w całości’, zob. np. RejWiz 70: *Choćby jutro po uszy już był w piekle wszytek; wszytek ginąc* – prawdopodobnie ‘z duszą i ciałem’, zob. ten sam zwrot w tym samym znaczeniu RejWiz 161v: *prze nędzne pochlebstwo á marny pożytek ... jużem zginał wszytek; na wieki ginąc* – ‘umrzeć wiekuiście, na zawsze’, zob. np. SkarKazSej 658b: *áby ludzie wieczne dobrá ... tręcili i ... ná wieki ginęli*.

s. 51/14 (Śm 4): Á dobry práwie w ten czas do portu przyplynie – *prawie* – ‘właśnie’, zob. np. Ap 5, 5–6 i komentarz; *w ten czas* – ‘wtedy, wówczas’; *port* – częsta metafora zbawienia wiecznego zakotwiczona w znanej alegorii życia jako żeglugi morskiej, zob. PieśFrag 1, 35 i komentarz.

Alegoria życia jako żeglugi morskiej pojawia się u Cycerona, zob. Cic. *Tusc.* I 119, *Cons.* 7: *Thracēs ... exitum videlicet vitae ut miseriarum finem et quietis portum probabant* i Seneki, *Epist.* 19, 2: *in freto viximus, moriamur in portu*; zob. też Petrar. *Fam.* IV 12, 16: *ab huius vitae tempestatibus ad quietis portum et ad feliciora regna translatus est*. Por. Petrar. *Son.* 132, 9–14, *Son.* 290, 12–14, *Son.* 365, 9–10 oraz Kochanowski KochEl IV 2, 9–10: *Felix qui scopulos evaseris aequoris huius Incolumi portum contigerisque rate*. Por. także KochTarn 149 i komentarz II.

s. 51/15 (Śm 5): ty méj śmierci nie płáčz – *plakać czego* – ‘opłakiwać coś’, zob. np. BierEz G4v: *Śmierci mężowej plakała*.

Wezwanie do powstrzymania łez czy też zaprzestania płaczu i lamentu jest stałym toposem w utworach konsolacyjnych, por. *Epic. Drusi* 427: *supprime iam lacrimas* oraz 467: *Iam comprime fletus*, Stat. *Silv.* II 6, 103: *Pone, precor, questus* i V 5, 47–48: *repone infelix lacrimas*. Zob. też u Kochanowskiego El IV 2, 103: *pone modum lacrimis* oraz KochTarn 145 i komentarz II.

s. 51/16 (Śm 6): Tákem bojáźni prózen, jáko i nádzieje – *być prózen czego* – ‘nie podlegać czemu, nie doświadczać czegoś’, zob. np. RejPs 133v: *żadny nie jest ... który by miał być prózen śmierci*, zob. też KochTarn 78: *Prózenem i bojáźni, i wszelkiej nádzieje*.

Obraz szczęśliwego życia po śmierci należy do toposów konsolacyjnych, por. Tibull. I 3, Ov. *Am.* II 6, III 9; Stat. *Silv.* II 1, II 6, V 1, V 3. Cic. *Rep.* 6, *Tusc.* I 28, *Nat. deor.* II 62; *Leg.* II 19. Zob. też Ianicius, *Epigr.* 75: *Spe vacuus vacuusque metu*; KochTarn 145–146 i komentarz II oraz KochEl IV 2.

s. 51/17 (Śm 7): Łáská Páńska náde mná, ty mię nie wydawaj – *łaska Boża nad kim* – często stosowana ówczesnie składnia, np. RejKup 96: *Dziękuj Bogu, iż ... nie przestał swej świętej łaski nad tobą; nie wydawać kogo* – ‘nie okazywać się gorszym’, por. wyżej Firl 15 i komentarz; tu ‘iść w czyjeś ślady’.

s. 51/18 (Śm 8): cnoty nászládownáć – por. wyżej 51/10 i komentarz.

s. 51/19 (Śm 9): wieczné wesele – *wesele* – ‘radość’, zob. np. HistJóz E2: *w weselu umrę, iżem widział oblicze twoje; wieczne wesele* – jedna z utartych peryfraz określająca zbawienie wieczne, zob. np. RejWiz 106: *idziesz ... do Pána swego, Z którym już masz używać wesela wiecznego*.

W słowach tych odnaleźć można echo koncepcji różnicowania pośmiertnych losów w zależności od zasług za życia, zob. np. Hom. *Od.* IV 561–569 i VI 41–47. Jest to jednak przede wszystkim reminiscencja idei Platońskiej przekazanej w *Fedonie*, według której czysta dusza zamieszkuje po

śmierci cudowne miejsca, *Phd.* 108c. Podobne myśli odnaleźć można u stoików, zob. Diog. Laert. VII, 157, Sen. *Dial.* 25,1–2, u Cyclerona, np. *Nat. deor.* II, 62: Suscepit autem vita hominum consuetudoque communis ut beneficiis excellentis viros in caelum fama ac voluntate tollerent, *Hort. fr.* 115, *Rep.* 6, 26: bene meritis de patria quasi limes ad caeli aditum patet, *Leg.* II 19, a także: Hor. *Carm.* III 2, 21–22: Virtus, recludens immeritis mori Caelum, Verg. *Aen.* VI 129–130: pauci, quos aequus amavit Iuppiter aut ardens evexit ad aethera virtus. Zob. też Kochanowski EI IV 2:

Illis porta patet caeli sedesque beatae,
Cum terrena animus mole solutus abit.
Quod si quis merito magni tenet atria coeli,
Nemo parente tuo iustius illa tenet.

s. 51/20 (Śm 10): W rozkoszach świata tego źle pokładać wiele – rozkosze – ‘przyjemności, wygody’, zob. GliczKsiąż E4v: *Jeśli go [syna] w rozkoszy i miękkim a piśszczącym chowaniu będziesz mieć nikczemnym [go] człowiekiem dostaniesz; pokładać w czym – ‘upatrywać coś w czymś, widzieć w czymś’,* zob. np. RejWiz A5v: [Epikur] *w rozkoszach świata tego pokładał wszystko dobre człowiecze*, zob. też w podobnym zwrocie OrzRozm Q2v: *Także w tej twej lokwencyjey wiele być pokładasz?*

s. 51/21 (Śm 11): jako trawą czasu swęgo minie – częste porównanie dotyczące rzeczy nietrwałych, zob. np. HistLan F5v: *Która [chwała własna] jak trawą piękna zieleniac sie we dnie, Gdy na nią mroz uderzy, przez jedną noc zwiędnie*, zakorzenione również w obrazowaniu biblijnym, zob. np. RejPos 39v: *o którym [człowieku] Ezájasz [Is 40/7] powieda, iż jest jako trawą zielona, która z wieczorą poschnie i w stog będzie wrzucona; czasu swęgo –* bardzo częste wyrażenie oznaczające ‘kiedyś w przyszłości’ lub ‘we właściwym, naznaczonym czasie’, zob. np. RejWiz 141v: *Bowiem to już pewnie wie, iż to czasu swęgo Wymidzie mu na wielkie pocieszenie jego* oraz RejPs 109: *takież ziemię swęgo czasu zimą, a swęgo czasu pięknem latem ochędożyć raczyłeś.*

Zob. Vulg. Ps 89, 6: *mane sicut herba transeat mane floreat et transeat vespere decidat induret et arescat*, Vulg. Ps 101,12: *ego sicut faenum arui*; por. też Vulg. Is 40, 7: *exsiccatum est faenum et cecidit flos*, Vulg. 2. Rg 19, 26: *et qui sedent in eis humiles manu, contremuerunt et confusi sunt facti. Sunt quasi faenum agri et virens herba tectorum, quae arefacta est, antequam veniret ad maturitatem.* Zob. KochFr I 3, 6: „Wszystko to minie jako polna trawa”.

s. 51/22 (Śm 12): sławą poczcziwa i po śmierci słynie – *stawą poczcziwa* – ‘dobra sława’, zob. podobną sentencję RejJóz H5v marg: *Stawa počciwa wiecznie żywie; stawą słynie* – fraza notowana w tekstach z XVI w., np. RejWiz 71v: *Takiego więc daleko zawnódy stawą słynie.*

Postrzeganie „sławy poczcziwej” jako zapewniającej nieśmiertelność to topos w literaturze antycznej, zob. Hom. *Il.* IX 410–416, a zwłaszcza 413: κλέος ἄφθιτον ἔσται („sława będzie nieziszczalna”), zob. również Verg. *Aen.* X 467–469: *stat sua cuique dies, breve et irreparabile tempus Omnibus est vitae; sed famam extendere factis, Hoc virtutis opus.* Por. też Cic. *Rab. perd.* 30: *etenim, Quirites, exiguum nobis vitae curriculum natura circumscripsit, immensum gloriae oraz Sest. 47: Nesciebam vitae brevem esse cursum, gloriae sempiternum?*, Sal. *Cat.* 1, 3: *quo mihi rectius videtur ingeni quam virium opibus gloriam quaerere et, quoniam vita ipsa, qua fruimur, brevis est, memoriam nostri quam maxume longam efficere* oraz Cic. *Mil.* 97: [addit] *ex omnibus praemiis virtutis, si esset habenda ratio praemiorum, amplissimum esse praemium gloriam; esse hanc unam, quae brevitatem vitae posteritatis memoria consolaretur, quae efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus; hanc denique esse, cuius gradibus etiam in caelum homines viderentur ascendere.* W literaturze łacińskiej pojawia się wyrażenie *fama superstes* wiążące nieśmiertelną sławę z działalnością poetycką, zob. Hor. *Carm.* II, 2, 8, Ov. *Trist.* III, 7, 50: *Me tamen extincto fama superstes erit*; por. też Vulg. Sap. 4, 1: *melior est generatio cum claritate,*

inmortalitas est enim in memoria illius quoniam et apud Deum nota est et apud homines. Zob. też Kochanowski El IV 2, 141–142: nam cetera fama superstes Narrabit.

s. 51/24–25 (Śm 14–15): wdzięczniej mi uczynisz, niżby ... płakał ... – ‘sprawisz mi więcej przyjemności, niż gdybyś płakał’; *uczynić komu jak* jest strukturą składniową stosunkowo rzadką, zob. np. RejPs 83: *by mnie nábárziej człowiek myślił źle uczynić* lub w wyrażeniu *dobrze uczynić* (np. RejZwierc 101v); *niżby* – ‘niżbyś’ – połączenie z pierwotną formą 2. osoby liczby pojedynczej trybu przypuszczającego. Podobna myśl zob. KochFr I, 81, 1–2.

Fragment nagrobka

Adresatem utworu jest książę Krzysztof Mikołaj Radziwiłł zwany Piorunem (1547–1603), hetman polny litewski, kasztelan trocki i podkanclerzy litewski, potem wojewoda wileński i hetman wielki litewski. Z osobą Krzysztofa Radziwiłła związane są też dwa większe utwory Kochanowskiego *Epithalamium na wesela Krzysztofa Radziwiłła księcia i księżny Katarzyny Ostrogskiej* oraz *Jeźdza do Moskwy*, a także inne wiersze zawarte we *Fragmentach* napisane po śmierci 15 I 1578 r. w Białej na Podlasiu pierwszej żony Radziwiłła, Katarzyny Anny Sobkówny z Sulejowa, córki starosty warszawskiego i sołeckiego, Stanisława. W *Epithalamium* Kochanowski nawiązuje do tych utworów żałobnych w następujących słowach: „Oto ja, którym twego niedawno litował Nieszczęścia i na srogą Parkę się frasował” (w. 9–10) i „O zacny Radziwile, i sam pióro swoje Tobie gwoli odmieniam” (w. 12–13).

Pieśń ma charakter konsolacyjny. Badacze wysuwają przypuszczenia, że również pozostałe utwory zamieszczone w zbiorze związane były z żalobą hetmana. Wbrew tytułowi, nadanemu prawdopodobnie przez wydawcę, utwór nie ma charakteru nagrobka rozumianego jako epigramat nagrobny, lecz przypomina elegię skierowaną do pogrążonego w żalobie męża. Obok konsolacji pieśń zawiera również typowe dla utworów żałobnych elementy komploracji i laudacji. Zob. J. Kochanowski, *Dzieła polskie*, oprac. J. Krzyżanowski, t. II, s. 262, Pelc, *Jan Kochanowski. Szczyt renesansu ...*, s. 532, K. Ziembra, *Jan Kochanowski jako poeta egzystencji ...*, s. 191–192.

s. 51/28 (FragNagr 1): Jaż to ciebie cieszyć mam – jaż – ‘czyż ja?’; zob. -ż(e) w funkcji partykuły pytajnej, np. RejKup X6v: *Szalonżesz?*; *cieszyć* – ‘pocieszać’; zob. np. KrowObr 123v: *ktorzy ubogie opátrowáli ... chore nówiedzáli, więźnie cieszyli*; zob. też PieśFrag 1, 23 i komentarz.

Kochanowski podejmuje próbę pocieszenia Radziwiłła w trudnych chwilach po śmierci żony za pomocą poezji. Topos funkcji konsolacyjnej, jaką może pełnić poezja, pojawia się w literaturze antycznej; zob. KochPieś II 6 i KochTr 15 i komentarz II, gdzie odwołania do Hor. *Carm.* I 24, I 32, 13–16, a także do elegii wygnanych Owidiusza, *Trist.* IV 10, 112: *tristia, quo possum, carmine fata levo, Trist.* V 1, 59: *fatale malum per verba levare, V 7, 67: carminibus quaero miserarum oblivia rerum, Pont.* IV 2, 45; por. też Stat. *Silv.* 2, 1, 1–3: *Quod tibi praerepti, Melior, solamen alumni ... ordiar?*

s. 51/29 (FragNagr 2): W tym żalonym przypadku tój nieszczęsnej chwile – *przypadek* – ‘złe zdarzenie’, por. Pogrż 22 i komentarz; *żałosny przypadek* – wyrażenie notowane również w kontekście śmierci; zob. NiemObr 136: *iż ná Bogá żaden przypadek żalósny i śmiertelny przypádać nie może; nieszczęsna chwila* – wyrażenie kilkakrotnie notowane; zob. np. RejKup G2: *O nieszczęsna chwila była, Gdy mie matka urodziła; użycie dopełniacza tój nieszczęsnej chwile* może sugerować związek z poprzedzającym rzeczownikiem: *przypadek tej chwile* [= chwili], to znaczy coś, co dopiero się wydarzyło bądź trwa w tej nieszczęsnej chwili, o której mowa; wyrażenie to można także rozumieć jako niezależną składniowo formę oko-

licznika czasu określającego czasownik z poprzedniego wiersza: *cieszyć tej chwili*, tj. pocieszać teraz, w obecnej nieszczęsnej chwili, por. *tej chwili* – ‘teraz’, zob. np. ArtKancF3v: *Wesel sie tej to chwile, ludzkie pokolenie*.

s. 52/1 (FragNagr 3): *rzeczy ... i słów ták władnych – rzecz* – ‘to, o czym mówimy, temat, argument’, zob. np. GliczKsiąż D3: *Te słowa ácz nie bárzo náležą nászej rzeczy, przedsię szusznie sie je nam przystosowác godzi*, również ‘mowa, wypowiedź’, zob. np. HistRzym 23v: *będę z tobą mówić, ty mej rzeczy nie porozumiesz*.

Zgodnie z topiką wstępu utworu funeralnego Kochanowski stawia pod znakiem zapytania możliwość wynalezienia odpowiednich (stosownych, przekonujących) dla potrzeb konsolacji rzeczy (pojęć, idei, argumentów) i słów (wyrażeń, obrazów poetyckich, figur retorycznych); *władny* – ‘silnie działający, mający moc’, w kartotece Sł. XVI przed Kochanowskim tylko zapis z Mącz 398c s.v. Compos; jest również zapis z późniejszego autora OstrEpitA2: *Ty [Apollo] rozkaż, boś w tym władny: Niech jedni śpięją ... á drudzy niech grają Bądź w lutnie ... w cytry*.

s. 52/2 (FragNagr 4): *léczyć ... ciężką ránę* – zob. Pogrz 51 i komentarz; wyrażenie *ciężka rana* w znaczeniu przenośnym, zob. też RejPs 58: *A snadź to jest jeszcze cięższa rana ná duszy mojej*.

O leczeniu duszy wspominają w wielu miejscach filozofowie starożytni. Metafora żalu po śmierci jako rany wymagającej leczenia pojawia się zarówno u Cyncerona (np. *Tusc.* 4, 63 oraz 4, 83–84), jak i u Seneki (*Dial.* 6, 1, 8), por. też *Cons.* 1–2. Metaforę tę przywołuje również Stacjusz, *Silv.* II 1, 5–6: *cum iam egomet cantus et verba medentia saevus Consero*, *Silv.* V, 1, 16–18: *Sera quidem tanto struitur medicina dolori ... sed cum plaga recens et adhuc in vulnere primo nigra domus* oraz 30–31: *ad planctus refugit iam plana cicatrix*, *Dum canimus*, *Silv.* V 5, 42–43: *medicasque manus fomentaque quaero Vulneribus* i 65: *quisquis is est, nostrae cognoscat vulnera causae*. Por. *Plin. Ep.* 5, 16, 11: *Ut enim crudum adhuc vulnus medentium manus reformidat, deinde patitur atque ultro requirit, sic recens animi dolor consolationes reicit ac refugit, mox desiderat et clementer admotis adquiescit*.

s. 52/3–4 (FragNagr 5–6): *Trudná to na mię, lubo twój žal niehá mowny, Lubo téz chcę uważyc ten swój dowcip rowny* – *trudna to na mię* – o przymiotniku w r. ż. w funkcji orzecznika zob. *FragAm* 37 i komentarz; *na mię* – ‘dla mnie’, częsta konstrukcja z przymiotnikiem lub przysłówkiem wskazująca na przypisywany komuś punkt widzenia, por. *PieśFrag* 7, 3 i komentarz, zob. również *RejWiz* 143v: *Iżę to przy trudniejszym bárzo ... ná cie; lubo ... lubo* – ‘czy ... czy’, zob. *PieśFrag* 6, 73–74 i komentarz; *niehá mowny* – ‘nieumiarkowany, trudny do powstrzymania, niepohamowany’, zob. np. *Oczko* [40]: *w człowiecze gorącym á niehamownym, że w niem krew’ wre*; wyrażenie *żal niehamowny* poza tym w Sł. XVI nienotowane; *uważyc* – ‘wziąć pod uwagę’, zob. np. *SkorWinsz* kt: *Chęć moję więcej uważ, niż to, co przynoszę; dowcip* – ‘bystrość, pomysłowość’, zob. *FragAm* 14 i komentarz; *rowny* – ‘niewielki’, zob. *FragAm* 58 i komentarz.

s. 52/6 (FragNagr 10): *Płáczu ... krés zamierzać ... spráwiedliwému – kres zamierzać* – ‘wyznaczać termin’, zob. np. *LubPs* dd2v marg: *Zámierza pewny kres, póki ma to krolestwo nád niemi rozszerzyć*, w kontekście oplakiwania zmarłych zob. *KochPieś* 39: *krés náznácz, póki mamy Płákáć, gdy przyjacielá [= współmałżonka] miłego stradamy; spráwiedliwy* – ‘uzasadniony’, zob. np. *ModrzBaz* 21: *więcej stárościnem słowam wiáry dawáją ... niżli wiela ubogich ludzi spráwiedliwemu nárzekániu*, zob. też *KochTarn* 73: *By miał nagle hámowác płácz twój spráwiedliwy*.

Pytanie retoryczne pojawia się w incipicie pieśni Horacego napisanej po śmierci Quintiliusa Varusa, zob. *Carm.* I 24, 1–2: *Quis desiderio sit pudor aut modus Tam cari capitis?*, *Stat. Silv.* V 5, 60–61: *qui dicere legem Fletibus aut fines audet censere dolendi* oraz 64: *miseros lugere vetes*.

s. 52/7–8 (FragNagr 11–12): *łzy ... które žal serdeczny Wyciska – serdeczny* – słowo to w tekstach z XVI w. bardzo często zachowuje swój pierwotny sens przymiotnika utworzonego od *serce*, np. *ModrzBaz* 54v: *Gdy czystość serdeczną tráci, áza się nie láčno do cielesne-*

go *wszeteczeństwa skłoni?*; w połączeniach z rzeczownikami oznaczającymi uczucia, których wiele możemy przytoczyć, tkwi być może jeszcze żywe nawiązanie do tego znaczenia etymologicznego, *żał serdeczny* – ‘żał serca, pochodzący z serca’, por. też *serdeczna tesknica* (Prot A4v), *sedeczna skrucza* (HistRzym 47v), *miłość serdeczna* (RejPos 307), ale również *gniew serdeczny* (CzechRozm242), *popędliwość serdeczna* (ModrzBaz 7), *okrutność serdeczna* (ModrzBaz 72), zob. też u późniejszego autora, GrabowSet G2v: *Zaż ... żale serdeczne Niszczą dni me będą?*; *łyzy wyciskać* – ‘przywozić do płaczu’, zob. np. MurzHist T2: *skromné a wdzięčné jeho obyczaje niejednemu ... łyzy z oczu wycisnęły*.

Oplakiwanie (*comploratio*) jest stałym motywem antycznych utworów żałobnych, zob. np. *Epic. Drusi* 7–8: Et quisquam leges audet tibi dicere flendi? Et quisquam lacrimas temperat ore tuas? Zob. również refleksję na temat próby hamowania łez, Stat. *Silv.* 2, 6, 1–2: Saeve nimis, lacrimis quisquis discrimina ponis Lugendique modos.

s. 52/8 (FragNagr 10): *nie ináčej, jeno jáko* – ‘właśnie tak, bardzo podobnie’, częsta struktura składniowa, zob. np. GliczKsiąż N7v: *nie ináčej sie z nimi obchodzą, jedno by [= jak] z jákiami niewolnikami*.

s. 52/8–9 (FragNagr 10–11): *wieczny Wodę z skály ... zdroj pędzi* – *wieczny zdroj* – ‘źródło niewysychające, nieustannie płynące’, w materiałach St. XVI nie znaleziono podobnego połączenia; *pędzi* – tu: ‘zmusza do płynięcia’.

Porównanie płynących łez do płynącej wody, zob. Ov. *Fast.* II 820: fluunt lacrimae more pennis aquae; obraz marmuru ociekającego łzami Ov. *Met.* VI 312: lacrimas etiam nunc marmora manant, por. też *Epic. Drusi* 225–226: Uberibusque oculis lacrimarum flumina misit: Vix capit adiectas alveus altus aquas.

s. 52/9 (FragNagr 11): *niewstrącona* – ‘niepowstrzymana’; *wstrącać* w sensie ‘tamować’ w odniesieniu do wody, zob. LustrPom 159: *tamę wielką z palów dębowych, o którą się wstrąca woda tej rzeczki Klonówki*.

s. 52/10 (FragNagr 12): *Śrzodkiem nieosuszonej łąki ... pław kona* – *łąka nieosuszona* – wyrażenie poza tym w St. XVI nienotowane; *nieosuszony* – prawdopodobnie ‘podmokły’; *pław* – ‘nurt, bieg rzeki’, zob. GosłCast 25: *Nie widzisz wdzięcznego [źródła], Który [!] śród zamku bieży pławem przeźrzoczystym?*; *konać* – ‘robić coś dalej, bez przerwy’, zob. np. Lib-Mal 1554/90: *zatym kazanie przerwczony doktor konał*.

s. 52/11 (FragNagr 13): *Czy cię podobno szczęście po mału dotknęło* – *podobno* – wprowadza pytanie, por. np. BielKron71v: *Ktorej krol rzekł: „Podobno cię Jakub posłał w tej rzeczy?” wyznała, iż tak*, również w połączeniu z partykułą pytajną *czy* zob. ReszPrz 98: *Czy podobno Pan Chrystus miał był dłużej w niebie czekać, a napirwej się aż za času Lutrowego narodzić?*; *szczęście* – ‘los, dola’, zob. PieśFrag 7–8 i komentarz; *po mału* – ‘lekkko, delikatnie’, por. Calep 749a: *Palpo – Po mału się dotykam, pogłaskuję*, być może więc we frazie przenośnej *szczęście dotknęło* (nienotowanej poza tym w St. XVI) czasownik nawiązuje do podstawowego znaczenia *dotknąć* – ‘zetknąć się z czymś fizycznie, poruszyć’ albo zgodnie z jednym z ówczesnych znaczeń tego czasownika ‘doświadczyć, skrzywdzić’, jak w znanej frazie *ręka Pańska* (kogoś) *dotknęła*, zob. też RejZwierz 168 marg: *Śmierć dusze nigdy dotknąć nie może*.

s. 52/12 (FragNagr 14): *pół prawie sercá z piersi twych wyjęto – pół serca* – wyrażenia takiego w St. XVI poza tym brak, por. jednak KochTr 13: *wzięłaś nam ... duszy połowice wzięłaś mi ... dusze połowice; serce wyjąć* – w sensie dosłownym zob. StrykKron 370: *Tátárowie ... wyjmując sercá z pobitych [= zabitych] Polakow á w jádowitej truciznie ich námoczywszy*.

Bliska osobę (małżonka lub przyjaciela) często określano jako połowę (lub część) duszy. W utworze Stacjusza (*Silv.* 5, 1, 177) zmarła Priscilla nazywa męża *pars animae victura meae*. Zob. też Hor. *Carm.* II 17, 5: *te meae si partem animae rapit* oraz *Carm.* I 3, 8: *animae didimium meae*; Petrar. *Ecl.* XI, 31, Maffeo Veggio, *Carmina* II 5: *animae pars altera nostrae*. W przypadku małżeństwa kontekstem może też być obraz męża i żony połączonych w jedno ciało, por. nakaz

biblijny Gen 2, 24, Marc 10, 8, a zwłaszcza Vulg. Matth 19, 5–6: *et erunt duo in carne una, itaque iam non sunt duo sed una caro.*

s. 52/13 (FragNagr 15): *Stradałeś ... ze wszech miłszéj żony – stradać – ‘stracić’,* zob. np. OpecŻyw 158: *jednego syna miała i tego marnie z wielką boleścią dziś stradata; ze wszech miłsza – ‘najmiłsza’,* zob. KochPieś 5/10 i komentarz.

s. 52/14–15 (FragNagr 16–17): *z strony Każda swojej – z swej strony* – wyrażenie niezbyt licznie notowane w kartotece Sł. XVI, zob. np. LibLeg 11/24: *abyście sie z swej strony u pana swego o to przyczyniali.*

s. 52/15 (FragNagr 17): *ták były bogácie nádáły – nadać – ‘obdarować’,* zob. np. RejAp 77: *nadał go wielkimi bogáctwy,* też przenośnie GórnDworz D2v: *ktore [tj. których ludzi] przyrodzenie [= natura] hojnie nádáło,* w podobnym zwrocie zob. KochJez A4v: *Którego by fortuná nádáta ták szczodrze.*

s. 52/16 (FragNagr 18): *w téj mierze ... przydáć nic nie miáły – w tej mierze – ‘pod tym względem’,* zob. np. WujJud 60v: *wy wolicie z Wigilancyjuszem heretykiem w tej mierze, niżli ... z Kościołem powszechnym trzymać; przydáć – ‘dodać’,* w Sł. XVI liczne przykłady tego znaczenia, np. Mącz 398b: *by ku umiejętnośći przydáli pilności.*

Pochwała (*laudatio*) obok *comploratio* i *consolatio* była jedną z podstawowych części utworów żałobnych w literaturze antycznej. Por. podobna myśl w Stat. *Silv.* V 1, 53–55: *tibi quamquam et origo niteret, Et felix species multumque optanda maritis, Ex te maior honos.* Podstawowy wzorzec cnót kobiecych znajduje się u Arystotelesa, *Oec.* III 141–142 i III 144–145. Katalog cnót niewieścich zawarty został również w biblijnej *Księdze Przysłów* (Prov 31).

s. 52/17 (FragNagr 19): *Názbyt szczęśliwy, názbyt zdałeś sie być Bogu – por. Sen. Herc. Oe. 1778: o nimis felix, nimis, 1803: pro nimis felix, nimis; Stat. Silv. V 5, 59: o nimium felix, nimium.* Por. też incipit hymnu na cześć św. Jana Chrzciciela: *O nimis felix.*

s. 52/18–19 (FragNagr 20–21): *byś był ... progu Swych lat ostatnich doszedł – próg – ‘kres, granica czasu’,* w materiałach Sł. XVI brak podobnej metafory, natomiast zwrot *dojść swych lat*, do którego nawiązuje Kochanowski, jest kilkakrotnie potwierdzony, zob. np. GliczKsiąż F7: *że w rodzie Elisowym żaden sie nie dostárzał, ále práwíe, nie doszedzsy lat swych, káżdy umierał; dojść – ‘dożyć określonego wieku’,* znaczenie czasownika licznie udokumentowane, np. StryjKron 607: *wieku swego ledwie dwudziestu lat doszedł.*

s. 52/19 (FragNagr 21): *w pół kresu nie była – kres – ‘odmierzony, określony odcinek czasu’,* zob. np. GórnDworz Dd7v: *w tym zawodzie, gdzie wiedzzy ludzie ku dostojenstwu ... bieżą, jedne w pół kresu, drugie práwíe w ten czas, kiedy dobiegáją ... [nieszczęście] obala.*

s. 52/20 (FragNagr 22): *u p u s ci ł á – ‘opuściła’,* nie jest to błąd literowy, jak sądzili wcześniejsi wydawcy i J. Krzyżanowski, por. GórnDworz H6: *kiedy ... człowiek na dół idzie [= starzeje się] upuszczając to, w czym sie kochał.*

Echa toposu *mors immatura* silnie obecnego w greckich wierszach nagrobnych; zob. np. *Anth. Pal.* VII 166, VII 177, VII 185, VII 632. Por. E. Griessmair, *Das Motiv der mors immatura in den griechischen metrischen Grabinschriften (Commentationes Aenipontanae XVII)*, Innsbruck 1966.

s. 52/21 (FragNagr 23): *práwo krzywdy pełne – por. KochTr 4 i komentarz; T. Sinko zwrócił uwagę na podobne wyrażenie oksymoroniczne w Epic. Drusi 54: inustum ius.* Wyrażenie *ius summum saepe summa malitia* pojawia się jako zwrot przysłowiowy u Terencjusza, zob. *Heau.* 796. Cyceron cytuje wyrażenie przysłowiowe *summum ius summa iniuria* w *Off.* I 33. Zob. też Eras. *Adag.* 925, por. komentarz *ad locum.*

s. 52/21–22 (FragNagr 23–24): *nieznośna księni Mdłych bogów – nieznośny – ‘trudny do zniesienia’,* zob. np. RejPs 122v: *stare a snadz nieznośne obyczaje nasze,* tu: ‘której władza jest trudna do zniesienia’; *księni* – zob. Alc 27 i komentarz; *mdły* – ‘bezzcielesny, pozbawiony wyraźnej postaci’ – wyrażenie poza tym w Sł. XVI nienotowane.

Por. epitet Persefony w poezji greckiej ἐπιθετὴ Περσεφόνης (Hom. *Il.* 9, 457, *Od.* 10, 491, Hes. *Th.* 768) oraz podobne określenia w literaturze rzymskiej, np. Stat. *Silv.* 2, 1, 138: *diva ... gravis*, Hor. *Carm.* I, 28, 20: *saeva ... Proserpina*, Ov. *Epist.* 21, 46: *Persephone ... acerba*. Por. też wskazane przez Sinkę miejsce z Petrarki, *Son.* 332, 7: *Crudele, acerba, inesorabile Morte*. Zob. eksklamację w Plin. *Ep.* 5, 16, 6: *O triste plane acerbumque funus! o morte ipsa mortis tempus indignius!*

Umbrae to tradycyjne określenie zmarłych w poezji łacińskiej, zob. np. Verg. *Georg.* IV 472 i VI 390, a zwłaszcza 401: *exsanguis ... umbra*; Ov. *Met.* IV 443: *errant exsanguis sine corpore at ossibus umbrae* oraz VII 249.

Epitafijum

s. 52/24 (EpitCo raz 1): *Co raz Bóg przejrzał* – ‘przeznaczył, zrządził’, tylko o Bogu, zob. np. RejJóz P6v: *Już jedźmy w imię Boże, gdy tak [Bóg] przejrzeć raczył*.

s. 52/25 (EpitCo raz 2): *o to człowiek prózno się kusi* – ‘stara się daremnie’; *kusić się o coś* – ‘próbować czegoś, zabiegać o coś’, zob. np. SkarKaz 418a: *Nigdy żaden heretyk, ani Zyd, ani Turczyn cudą żadnego prawdziwego nie uczynił; i gdy się o nie kusili wielce byli pohánbieni*.

Motyw pogodzenia się z wolą boską jest zakorzeniony w tradycji biblijnej. O władzy Boga nad życiem i śmiercią, por. Sap. 16, 13: *tu enim vitae et mortis habes potestatem et deducis ad portas mortis et reduces*. O nieuchronności woli Boga zob. Rom 11, 29: *sine paenitentia enim sunt dona et vocatio Dei*. Jest to też topos konsolacyjny, który pojawia się często w utworach żalobnych, zob. np. *Epic. Drusi* 439–440: *nec Thetis ipsa neque omnes Mutarunt avidi tristia iura dei*; por. też Hor. *Carm.* I 24, 19–20: *durum, sed levius fit patientia, Quidquid corrigere est nefas*.

s. 52/27 (EpitCo raz 4): *wieczn e zdánie* – ‘przedwieczny wyrok’, zob. *wieczny* w tym znaczeniu RejPosWstaw 41v: *iż z wiecznego wyroku Bogá Ojcá Syn jego miły dla nas sie zstác miał człowiekiem*, zob. też KochPam 85: *Zwyciężył wieczny wyrok; zdanie* – zob. ZawJeft 11: *Karz nas Twym zdaniem, Boże*.

s. 52/28 (EpitCo raz 5): *Wszystko ná świecie idzie swym pędem* – *swym pędem* – ‘siłą rozpędu, początkowego impulsu’, zob. np. ZawJeft 38: *Ták prędko ślepé szczęście swym pędem sie toczy*; początkowy impuls należy utożsamiać w tym przypadku z pierwotnym zrządzeniem Bożym.

s. 52/29 (EpitCo raz 6): *Nie omylnością ábo zá błędem* – ‘nie przez pomyłkę czy przypadkiem’, zob. np. RejJóz N7: *Ale mi sie wszystko widzi z jakiejś omylności Teraz się nam przytrafiają takie przypadłości*; zob. też szereg *omylność albo błąd*.

Por. Boet. *Cons.* I 5, 25–27: *Omnia certo fine gubernans Hominum solos respuis actus Merito rector cohibere modo*.

s. 52/30 (EpitCo raz 7): *co z przyczyny wiecznej zstępuje* – ‘co pochodzi od Opatrzności Bożej i zamysłu odwiecznego Stwórcy’; *przyczyna* – tu w odniesieniu do Boga jako pierwszej przyczyny bytu i pradawnego zrządzenia Stwórcy; *wieczny* – ‘przedwieczny’; *zstępować* – tu raczej: ‘pochodzić’, por. EpitPróz 4 i komentarz; sens całego zdania przedstawia się zatem następująco: nawet Bóg niechętnie zmienia bieg ustalonych przez siebie przed wiekami porządków; bardziej radykalnie ujmuje tę kwestię Z. Szymdtowa, która pisze, że „istnieje regularność w następstwie zjawisk ograniczająca Boga”, por. Z. Szymdtowa, *Erazm a Kochanowski*, „Przegląd Humanistyczny” R. II, z. 2 (1958), s. 43–63.

Wyrażenie *causa aeterna* pojawia się u Cyncerona, *Div.* 1, 126: *Ex quo intellegitur, ut fatum sit non id, quod superstitione, sed id, quod physice dicitur, causa aeterna rerum*.

Pieśń „Niewinna duszo ...”

s. 53/2 (PieśNiewin 1): *N i e w i n n a d u s z o* – wyrażenie kilkakrotnie notowane w materiałach Śl. XVI, zob. np. GórnDworz Z2v: *násycicie sie jej [krwi], pobiwszy te niewinne dusze [tu: małe dzieci]*.

Zgodnie z toposem *mors immatura* przedwczesna śmierć ratuje przed złem świata. Por. Sap 4, 14: *Placita enim erat Deo anima illius. Propter hoc properavit educere illum de medio iniquitatum*. Dzięki niej osoby zmarłe w młodości zachowują niewinność, por. też CEL 1439, 1–2: *Sis licet in numero, soboles, suscepta piorum, Munda quod ex omni crimine vita fuit*. Por. też wyrażenie *innocentis animae* w Apul. *Met.* 6,15.

s. 53/4 (PieśNiewin 3): *N á s w ó j c i ęż k i p ł á c z, c i ęż k ą ż á ł o ś ć s w o j ę* – oba wyrażenia notowane w Śl. XVI, zob. np. GórnDworz Aa5: *z ustáwicznego á ciężkiego płáczu mogli znać jej niechęć do tego* oraz BibRadz Eccle 27 arg: *Tych, ktorzy sie cieszą z przygody pobożnych ludzi, żáłość ciężka utrápi*.

s. 53/5 (PieśNiewin 4): *N i e c h c i a ł t e g o B ó g* – utarta fraza wyrażająca żal wobec niekorzystnego dla człowieka obrotu sprawy, wobec losu, którego można było uniknąć, zob. np. RejZwierc 152: *nie chciał tego miły Bog, ábych sie był jeszcze z tej drogi nie wrocil, tedyby mię to było nie potkáło*.

Por. Hor. *Carm.* II 17, 2–3: *Nec dis amicum est nec mihi te prius obire*, zob. podobnie u Kochanowskiego Tr 13, 19–20.

s. 53/5–6 (PieśNiewin 4–5): *b y c h b y ł g ł o w ę t w o j ę J a p i ę r w ę j z á ł ę g ł – z a l e c* – ‘zając jakieś miejsce’, zob. np. ModrzBaz 104: *Fráncuzowie zálegli byli kráje lásu*, zob. też ‘znaleźć się gdzieś’, tu: ‘zostać pochowanym w grobie’, RybGęśli D2: *Kto raz grob záległ, głowiy nie wychyli*.

s. 53/7–8 (PieśNiewin 6–7): *n á d m i ę t r o s k l i w s z y J u ż b y ć n i e m o ż e* – ‘nikt nie może być smutniejszy ode mnie’, zob. np. RejZwierc 198v: *Stuchajże tám, jeśli [Tobiasz] co nárzekał, álbo jeśli był názbýt troskliwy w owej ślepotcie swojej*. Por. podobna myśl u Kochanowskiego Tr 4, 9–10 oraz 12, 1–2.

s. 53/8–9 (PieśNiewin 7–8): *S r o g a ś m i ę r c i, t o t y U m i ę s z u g o d z i ć, g d z i e n a w y s z s z ę c n o t y* – to – partykuła służąca m.in. ironicznemu podkreśleniu niesprawiedliwości wyrządzonej przez śmierć, zob. np. BierEz Kv: [woła jeleni, gdy uciekając, uwiązał rogami w gęstwinię]: *O rogi, toście mię zdradziły!; ugodzić* – dosłownie ‘trafić’, zob. np. GórnDworz I3: *kiedy żaden w práwy poszodek, gdzie gwoździł [= tj. środek tarczy] jest, nie trefi, kto najbliżej gwoździá ugodzi, ten najlepszy klenot [= nagrodę] bierze*, także ‘uderzyć, wymierzyć cios’, zob. np. RejZwierc 24: *Nie pátrz náзад, boć pewnie w czoło [= z przodu] kto ugodzi*; zob. w podobnym znaczeniu metaforycznym, np. RejWiz 103: *Że go żadna przygodá nigdy nie ugodzi*, również w odniesieniu do śmierci, np. RejKup d2: *Bo śmierć jako złodziej dybie, Ugodzi, że żaden nie wzwie; nawyssze cnoty* – wyrażenie *wysoka cnota* często notowane, np. MetrKor 31/621: *znając wysoką cnotę, rozum, naukę ... księdza biskupa przemyskiego*.

Apostrofa *sroga śmierci* odpowiada łacińskim określeniom *mors saeva, acerba, dira, crudelis*. Por. u Kochanowskiego w *Trenach* (4, 1) oraz *FragNagr* 23–24 i komentarz.

Pieśń „Kto mię w mym ciężkim frásunku ratuje ...”

s.53/11 (PieśKtomię 1): *K t o m i ę w m y m c i ęż k i m f r á s u n k u r á t u j e ? – c i ęż k i f r a s u n e k* – wyrażenie notowane w Śl. XVI tylko u Kochanowskiego i autorów późniejszych, np. CiekPotr 7: *Ciężki frásunek zádasz wszystkim przyjaciólom; rátuje* – ‘uratuje’, czasownik *ratować* był dwuaspektowy, zob. w znaczeniu dokonanym np. RejPos 48v: *Pánie, jeśli nás nie rátujesz, pewnie zginiemy*.

s. 53/12 (PieśKto mię 2): łączną duszą sie nie czuje – *łączny* – ‘głodny, łaknący’, być może przenośnie ‘chętny, sposobny’, wyrażenie *łączna dusza* notowane w Śl. XVI również u Leop Bar 2/18: *duszą łączna, ta dawła Tobie cześć i sprawiedliwość Pánu* jako odpowiednik biblijnej frazy *anima esuriens*.

s. 53/13 (PieśKto mię 3): Aby pociechę jaką przyjąć miała – ‘aby doznała pocieszenia’, czasownik *przyjąć* wraz z odpowiednim rzeczownikiem tworzył zwroty służące werbalizacji (uczasownikowieniu) jego znaczenia (na przykład *przyjąć pociechę* = *pocieszyć się*), zob. np. Leop Hebr 1/14: *ktorzy dziedzictwo mają przyjąć* [= odziedziczyć] *zbawienia*, RejPos 92v: *przyjąć jáśnie poznanie* [= poznać] *miłości Pána Krystusowej*.

s. 53/14 (PieśKto mię 4): Wyjąwszy, kiedy prózna będzie ciąłá – *wyjąwszy kiedy* – wielokrotnie potwierdzony typ składni z tym imiesłowem wprowadzającym bezpośrednio zdanie podrzędne, np. UstPraw B3v: *Ociec poki żyw, nie wmiem dác cząstki swej synowi, wyjąwszy iżby mu żoná umárná, á drugá by pojał; prózny czego* – ‘niemający czegoś, pozbawiony czegoś’, zob. np. BierEz M3: *Gdy się [psica] oszczeniła, A już brzuchá prozna była*, zob. też w podobnym znaczeniu KochPam 87: *prózné dusze kości*.

Por. Cic. *Nat. deor.* I, 25: *si ipsa mens constare potest vacans corpore*, *Tusc.* I, 50: *animus ... vacans corpore*, I, 78: *animum ... corpore vacantem*; w I księdze *Rozmów tuskulańskich* zawarte są szersze rozważania na ten temat; por. rozmyślania nad sposobem istnienia i świadomości duszy pozbawionej ciała w przypisywanym kardynałowi florenckiemu Francescowi Zabarelli (1360–1417) traktacie *De felicitate*, Patavii, typis Pauli Frambotti 1655, s. 105: *Hanc naturallem notitiam anima corpore vacua non habet, nec ideo tamen caret notitia, quia per divini luminis influxum aliam notitiam assequitur*.

s. 53/15 (PieśKto mię 5): Tám cię oględáć mam dobrą nádzieję – *tam* – ‘tam, gdzie znajdują się dusze bez ciała, tj. w niebie’, może jednak również znaczyć ‘wtedy’, zob. LeovPrzep c4v: *chocia zá Karolá Wielkiego też złączenie plánetów było, tedy przedsię tám nie mogli być koniec świátá; oględáć* – czasownik dwuaspektowy w znaczeniu ‘ujrzeć’ (częściej) lub ‘widzieć’ (rzadziej); *mieć dobrą nadzieję* – zwrot utarty, zob. np. WróbZolt oo2v: *bo mam dobrą nadzieję, iż mi też odpłacisz*.

s. 53/16 (PieśKto mię 6): Szláchetny duchu, dla którego mdleję – *szlachetny duch* – podobnie o zmarłych królach polskich KochPieś 13: *Szláchetné dusze; dla którego* – ‘z powodu którego’, zob. np. March V6v: *Nie chodź ze złym człowiekiem ... byś nie podjął czego złego ... dla jego* [= niego]; *mdleć* – ‘tracić siły psychiczne wskutek ciężkich przeżyć, doświadczeń’, por. np. RejJóz Dv: *niech szaleje, Ty się śmieje – on niechaj mdleje*.

Motyw tęsknoty/choroby z miłości, por. Vulg. Cant 2, 5: *amore languet*.

s. 53/17 (PieśKto mię 7): ciérpiąc w sercu ták nieznośną ránę – przenośni typu *rana w sercu* w materiałach Śl. XVI poza Kochanowskim brak, por. też KochPieś 18: *serdecznój rány; nieznośny* – ‘trudny do zniesienia’, zob. np. GórnTroas 62: *Nieznośny ból i zmysły, i rozum zwojował*.

s. 53/18 (PieśKto mię 8): Áż w ten czas plákáć, gdy i żyć przestánę – ‘przestaną płakać dopiero wtedy, kiedy umrę’; częsta konkluzja utworów żałobnych, w której pozostający przy życiu chce umrzeć razem z bliskim, por. CEL 1439, 10: *sed modo morte tua mors mihi sola placet*.

Pieśń „Kto kiedy miał słuszniejszą przyczynę płakania ...”

Pieśń powstała po śmierci w styczniu 1578 r. pierwszej żony Krzysztofa Radziwiłła zwanego Piorunem Anny Sobkówny z Sulejowa. Kilka dni wcześniej zmarła jej córka, Barbara (1573–1578), a rok

wcześniej syn Mikołaj (1575–1577). Kochanowski poświęcił synkowi Radziwiłła, „małemu Michnikowi”, jeszcze za jego życia, jedną z fraszek z *Ksiąg trzech* (III 65). Utwór ma charakter skargi wypowiedzianej przez osieroconego męża i ojca. Pierwsze litery poszczególnych wersów tworzą akrostych z imieniem i nazwiskiem adresata: KRZYSTOF RADIWIJŁŁ, zob. *FragNagr* i komentarz.

s. 53/20 (PieśKto kiedy 1): Kto kiedy miał słusznieszszą przyczynę płakania? – por. Seneka, *Epist.* 63, 12: intellego maximam mihi causam sic lugendi fuisse quod numquam cogitaveram mori eum ante me posse, a także pytanie retoryczne w incipicie ody Horacego, *Carm.* I 24, 1–2: Quis desiderio sit pudor aut modus Tam cari capitis?

s. 53/21–22 (PieśKto kiedy 2–3): Razem mie szczęście mégo wszytkiego kochania Zbawiło – razem – ‘od razu, za jednym razem’, zob. np. *RejPs* 153: *gdyby* [= *gdybyś*] *nád wszytkiem chciał rozciągnąć srogość ręki Twojej, razem by się wszystko w niwecz obrociło; szczęście* – ‘los’, zob. *PieśFrag* 8,8 i komentarz; *kochanie* – może oznaczać ‘przedmiot uczuć, osoba wybrana’, zob. np. *BiblRadz* Prov 14/35: *Sługá roztropny jest kochaniem krolewuskim* albo ‘radość, szczęście’, zob. np. *RejPs* 65: *žadne by sie insze kochanie snadź nie mogło przytrefić więcsze duszám naszym, jedno patrzyć na obliczność Twoję, Páná swego; zbawić* – ‘pozbawić, odebrać’, zob. *PieśFrag* 6, 57 i komentarz.

s. 53/23 (PieśKto kiedy 4): Iżbych upad swój czując – upad – ‘nieszczęście’, zob. np. *Leop Eccle* 27/29: *Sidłem zágina, ktorzy sie rádują z upádu spráwiedliwych.*

s. 53/25 (PieśKto kiedy 6): Twardą skałą gdzie stanać śród morza hucznego – *twarda skała* – wyrażenie utarte, zob. np. *RejZwierc* 180: *do krysu bieżysz z okład niemáły Miedzy gęste kámienie, miedzy twárde skáły; stanąć czymś* – ‘zamienić się w coś, stać się czymś’, zob. *KlonŻal* B2: *Drudzy zaś Márpesowym mármurem stánęli, Drudzy w drzewá, drudzy się w ziólá przewierzgnęli; huczny* – ‘głośno szumiący’, zob. np. *LubPs* L4: *jąko przetchlíny hucznych wod,* zob. też *KochPieś* 55: *brzęgi ... Bosforá huczného*; wyrażenia *huczne morze* poza tym *Sł. XVI* nie notuje.

Wyrażenie „twardą skałą” nasuwa przypuszczenie, że jest to aluzja do Niobe skamieniałej po śmierci dzieci. Motyw ten wykorzystuje Kochanowski w *trenie* IV i XV. Zob. *KochTr* 4 oraz 15 i komentarze. W literaturze antycznej mit o cierpieniu Niobe pojawia się już w *Iliadzie*, zob. *Il.* XXIV 602–617, ale najbardziej rozbudowaną poetycko jego wersję przekazał Owidiusz, *Met.* VI 146–312. Cyceeron przywołuje Niobe, opisując sposoby okazywania smutku, *Tusc.* 3, 63: et Nioba fingitur lapidea propter aeternum, credo, in luctu silentium. Por. też *Aus. Ep.* 58, 10: Durat adhuc luctus matris, imago perit. W odróżnieniu od refleksji zawartej w pieśni Kochanowskiego, bliskiej pragnieniu stoickiej apatii, opisana u powyższych autorów metamorfoza Niobe w skałę nie przynosi ulgi w cierpieniu. Interesującej paraleli do tekstu Kochanowskiego dostarcza natomiast Owidiusz w elegii wygnañczej, w której przemiana Niobe przywołana zostaje w kontekście zmagania z przeciwnościami losu, *Pont.* I 2, 29–34:

Felicem Nioben, quamvis tot funera vidit,
Quae posuit sensum saxea facta mali!
Vos quoque felices, quarum clamantia fratrem
Cortice velavit populus ora novo!
Ille ego sum, lignum qui non admittar in ullum;
Ille ego sum, frustra qui lapis esse velim.

s. 54/1–2 (PieśKto kiedy 7–8): O którą by sie wiecznie morskie rozbijały Flagi i nieokrotne wiątry – *flaga* – ‘wzburzona, wezbrana fala’, zob. np. *Strum* H2: *tego czasu, kiedy wiątry wstáną i flagá ná stáwie, tedy wielką szkodę czynią w groblęj; nieokrotny* – ‘nieujarzmiony, gwałtowny’, wyraz poza tym w *Sł. XVI* nienotowany, por. w tym samym znaczeniu

nieokrocony, BiblRadz Os 4/16: *Izrael stał się odpornym jako jądłowica nieokrocona*, SarnUzn H6: *w tych ludziach ... jako dziki a nieokrocony umysł*.

Poruszający wyobraźnię obraz skał, o które rozbijają się morskie fale, jest wykorzystywany szeroko jako topos w literaturze antycznej w różnych kontekstach, por. np. Hom. *Il.* XV 618–621, Verg. *Aen.* VI 471, VII 586–590, X 493–496, Ov. *Rem.* 492, *Met.* X 40–41, Sen. *Phaed.* 580–581, Stat. *Theb.* IX 91–94. Najbliższy Kochanowskiemu kontekst odnaleźć można w elegii Tibullusa, II 4, 7–10:

O, ego ne possim tales sentire dolores,
 Quam mallet in gelidis montibus esse lapis
 Stare vel insanis cautes obnoxia ventis,
 Naufraga quam vasti tunderet unda maris!

Obraz przywołano jako ilustrację postawy stoickiej, por. Sen. *Dial.* 2, 3, 5: quemadmodum proiecti quidam in altum scopuli mare frangunt nec ipsi ulla saevitiae vestigia tot verberati saeculis ostentant, ita sapientis animus solidus est, *Dial.* 7, 27, 3: Praebeam me non aliter quam rupes aliqua in vadso mari destituta, quam fluctus non desinunt, undecumque moti sunt, verberare, nec ideo aut loco eam movent, aut per tot aetates crebro incursu suo consumunt. Zob. też Cic. *Fam.* 9, 16, 6: Ita fit, ut et consiliorum superiorum conscientia, et praesentis temporis moderatione me consoler et illam Acci similitudinem non modo iam ad invidiam, sed ad fortunam transferam, quam existimo levem et imbecillam ab animo firmo et gravi tamquam fluctum a saxo frangi oportere. Por. również M. Aur. 4, 49: Ὅμοιον εἶναι τῇ ἄρκῳ, ἣ διηλεκῶς τὰ κύματα προσήσεται: ἡ δὲ ἔσται καὶ περὶ αὐτὴν κομίζεται τὰ φλεγμῆναντα τοῦ ὕδατος, w przekładzie na język łaciński: Similis esse debes promontorii, ad quod assiduo fluctus alliduntur, ipsum autem persistit, utcunque undae aestuantes circum ferantur, zob. M. Antonini Imperatoris Romani et Philosophi, *De se ipso seu vita sua libri XII ...*, Guilielmo Xylandro Augustano interprete, Tiguri 1558, s. 55. Zob. też KochEl III 2, 5: Ante lapis fiam precor et vento obvia cautes.

s. 54/3 (PieśKto kiedy 9): Równiej podobno rozum rądzić może szkodzie – równy – ‘niewielki’, zob. FragAm 58 i komentarz; podobno – zob. Pogrz 10–11 i komentarz; rądzić – ‘zaradzić, uporać się z czymś’, por. GrabowSet B2: *Dawa Pan wszystkiego dość, kiedy sie zda jemu, Aby nie brał, gdy raczy [= zechce], zaż kto rądzi temu?*; szkoda – ‘strata’ nie tylko materialna, zob. PieśFrag 1, 17 i komentarz.

Przywołanie poglądu reprezentowanego przez stoików, choć w następnym wersie Kochanowski zdaje się kwestionować uniwersalność tej rady („Ale jaka jest moja, nie zdoła przygodzie”); por. np. Cic. *Tusc.* 3, 18: qui sit frugi igitur vel, si mavis, moderatus et temperans, eum necesse est esse constantem; qui autem constans, quietum; qui quietus, perturbatione omni vacuum, ergo etiam aegritudine; et sunt illa sapientis: aberit igitur a sapiente aegritudo, Sen. *Dial.* 11, 4, 1: Nam lacrimis nostris nisi ratio finem fecerit, fortuna non faciet oraz *Dial.* 6, 8, 3: Nunc te ipsa custodis; multum autem interest, utrum tibi permittas maerere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiae convenit, finem luctus potius facere quam expectare nec illum opperiri diem, quo te invita dolor desinat! ipsa illi renuntia. Por. też pełny obraz w Sen. *Dial.* 2, 3, 5: Hoc igitur dico, sapientem nulli esse iniuriae obnoxium; itaque non refert, quam multa in illum coiciantur tela, cum sit nulli penetrabilis. Quomodo quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duritia est nec secari adamas aut caedi vel deteri potest, sed incurrentia ultro retundit, quemadmodum quaedam non possunt igne consumi sed flamma circumfusa rigorem suum habitumque conservant, quemadmodum projecti quidam in altum scopuli mare frangunt nec ipsi ulla saevitiae vestigia tot verberati saeculis ostentant, ita sapientis animus solidus est et id roboris collegit, ut tam tutus sit ab iniuria, quam illa, quae rettuli.

s. 54/4 (PieśKiedy kto 10): *jáka jest mojá, nie zdoła przygodzie* – ‘[rozum] nie podola [nie sprosta] nieszczęściu takiemu jak moje’, zob. *zdołać* w tym znaczeniu np. BudNT c5v: *Bo było ludzi niemálo, ktorzy się o to kusili, jákoby w to ugodzić mogli, ále nie wszyscy temu zdołáli; przygoda* – zob. PieśFrag 4, 3 i komentarz.

s. 54/5 (PieśKto kiedy 11): *Dziatkiż mię cieszyć máją czy żoná cnotliwa?* – *cieszyć* – ‘przynosić pociechę w życiu, sprawiać radość’, pytanie retoryczne, na które pada ironiczna odpowiedź (przecząca) w wersie następnym; Kochanowski podkreśla w ten sposób trudność myślenia o tym nieszczęściu w racjonalnych kategoriach; *żona cnotliwa* – zob. Mac 146 i komentarz.

s. 54/6 (PieśKto kiedy 12): *dziateczki Bóg pobrał-pobrać* – ‘zabrać’, zob. PieśFrag 8, 25–26: *Wiec mię to zewsząd szczęścié pokarało, Wszystko mi záraz, com miáta, pobrało.*

s. 54/7 (PieśKto kiedy 13): *Wieczny Boże, słusznie mię karzesz zá mé złości* – *Wieczny Boże* – apostrofa wielokrotnie poświadczona w ówczesnych tekstach, np. SeklPieś 19: *nie wspominaj moich złości, Wieczny Boże z wysokości; złości* – ‘grzechy’, zob. np. RejPos 106 marg: *Pan ná się przyjął násze wszystkie złości*, a także przykład wyżej z SeklPieś 19; *karąc za złości* – zwrot dość często używany w tym lub podobnym brzmieniu, np. LubPs L: *gdy Ty człowieká tu zá jego złości Pocziesz karác srogim gniewem Twej popędliwości.*

s. 54/8 (PieśKto kiedy 14): *nie tylko pátrzaј ná moje krewkości* – *patrzeć na coś* – ‘brać coś pod uwagę’, zob. np. ActReg 108: *Miłościwie go w łaskę swą pańską przyjąć raczył, więcęj patząc na przeszłe służby jego aniż na terazniejsze mieszaniны [= zamieszania]; krewkość* – ‘słabość moralna, skłonność do złego’, zob. np. WerGość 204: *nászę naturę z ulomności i krewkości swej ku złemu skłonną*, w liczbie mnogiej słowo to podobnie jak wszystkie rzeczowniki abstrakcyjne o takiej samej formie oznacza ‘przejawy słabości’, np. HistLan D2: *Znájąc tedy do siebie [= zdając sobie sprawę] ty nędzne krewkości, zanim náruszyła ojcowskiej miłości*; zob. też na ten temat PieśFrag 11, 25 i komentarz.

s. 54/9 (PieśKto kiedy 15): *miłosierdzie swé chciéј mieć ná baczeniu* – *mieć na baczeniu* – ‘uwzględniać, liczyć się z czymś’, zwrot utarty, zob. np. BierEz Sv: [mądry] *nie jest prętki ku mszczeniu, Ma wszelką rzecz ná baczeniu.*

s. 54/10 (PieśKto kiedy 16): *Łaską swoją mię twierdząc* – ‘dodając sił, krzepiąc swoją łaską’; *twierdzić* – ‘umacniać, pokrzepiać’, zob. np. LatHar 37: *Krewkości [= słabości] też ciáta nászego Mocą twierdz bostwá Twójego.*

W słowach poety pobrzmiewają echem myśli zaczerpnięte z biblijnej *Księgi Psalmów*, np. Vulg. Ps 37, 2: *Domine, ne in ira tua arguas me neque in furore tuo corripas me*, KochPs 38, 1–2: *Czasu gniewu i czasu Twej popędliwości Nie racz mię, Panie, karác z moich wszeteczności*; por. też KochPs 41, 11–12: *Użyj, Panie mój, użyj nademną litości, Uzdrów duszę, która zna do siebie swe złości*; por. Vulg. Ps 24, 7: *delicta iuventutis meae et ignorantias meas ne memineras secundum misericordiam tuam, memento mei tu propter bonitatem tuam, Domine*; KochPs 103, 5–6: *Który odpuszcza wszystkie twé nieprawości, I zabiega chorobom i twej krewkości*. O pojmowaniu śmierci najbliższych jako kary za grzechy zob. uwagi K. Ziemyby, *Jan Kochanowski jako poeta egzystencji ...*, s. 262.

Epitafijum „Próżne nasze staranie ...”

s. 54/12 (EpitPróz 1): *Próżné nászé stáráníé Ná wieczné boskié zdáníé* – *próżne staranie* – częste wyrażenie, zob. np. RejPs 194v: *Prorok powiada, iż jest prozne stáráníé káżdego człowieká oprócz [= bez] láski Bożej; wieczne zdanie* – zob. EpitCo raz 4 i komentarz.

Podobną myśl odnajdujemy w KochTarn 65–67, zob. komentarz II, gdzie odniesienia do Hor. *Carm.* I 24, 19–20, Biblii oraz *Deploratio mortis divae Barbarae* A. Krzyckiego. Por. również

odniesienia biblijne, zwłaszcza Vulg. Rom. 11, 33–34: o altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei! quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles viae eius! quis enim cognovit sensum Domini aut quis consiliarius eius fuit?

s. 54/13 (EpitPróz 2): Człowiek tego nie zbędzie – ‘nie pozbędzie się tego’, bardzo liczne przykłady w tekstach z XVI w., również w znaczeniu ‘coś kogoś nie ominie, nie można tego uniknąć’, zob. np. SkarŻyw 87: *gdyby był do możniejszych szedł, á do innych nie szedł, przymowki by był i obrażania u wielu zbyć nie mógł.*

s. 54/15 (EpitPróz 4): Wszystko pochodzi z niebá, W tym nam wątpić nie trzeba – z nieba – ‘od Boga’, częste wyrażenie w ówczesnych tekstach, np. KrowObr 27v: *Ábowiem i Kościół nie ma nic, jeśli pierwiej z niebá nie wziął; wątpić w czym – właściwa ówczesna składnia tego czasownika, potwierdzona bardzo licznymi przykładami, zob. np. RejPs 184: áby nie wątpiła w obiecanych słowech Twoich; wątpić nie trzeba – fraza utarta, zob. np. ReszHoz 134: *ták iż wątpić nie trzebá, iż siła prowincyj jest, w których ...*, również u Kochanowskiego, np. KochOdpr C4v, KochPieś 44; por. Vulg. Eccle 11, 14: bona et mala vita et mors, et paupertas, et honestas a Deo sunt.*

s. 54/16–17 (EpitPróz 5–6): á k swému Końcowi wszyscy idziem – tego zwrotu oznaczającego ‘musimy umrzeć’ Śl. XVI poza tym nie notuje, można natomiast przytoczyć podobne zwroty w znaczeniu ‘umrzeć’, zob. np. SkarŻyw 115: *żebyśmy ku ták świętemu końcowi przysć mogli.*

Przeświadczenie to jest jednym z toposów literatury żałobnej, por. np. Hor. Carm. II 3, 25: omnes eodem cogimur, Carm. II 14, 9–11: unda, scilicet omnibus, Quicumque terrae munere vescimur, Enaviganda, Prop. III 18, 21–22: sed tamen huc omnes, huc primus et ultimus ordo: Est mala, sed cunctis ista terenda viast; Ov. Met. X 33–34: serius aut citius sedem properamus ad unam Tendimus huc omnes, haec est domus ultima; Cons. Liv. 359: Tendimus huc omnes, metam properamus ad unam, Sen. Nat. 2, 59, 6: omnes reservamur ad mortem. Totum hunc, quem vides, populum totumque, quem usquam cogitas esse, cito natura revocabit et condet nec de re, sed de die quaeritur; eodem citius tardius veniendum est. Por również Sen. Dial. 6, 11, 2: Hoc omnis ista, quae in foro litigat, in theatris plaudit, in templis precatur turba dispari gradu vadit: et quae diligis, veneraris et, quae despicias, unus exaequabit cinis. Por. też Erasm. Adag. 2812: Mors omnibus communis.

s. 54/17 (EpitPróz 6): Skąd już názad nie przyjdziem – ‘skąd już nie wrócimy’, zwrot utarty, por. np. GostGosp 100: *Klucznik ma nápisác dzień, kiedy [szkutny] sie odbijá i kiedy názad przyjdá;* o drodze ku śmierci, skąd nie ma powrotu zob. Hor. Carm. IV 7, 21–28, Carm. I 28, 16: calcanda semel via leti oraz Sen. Herc. fur. 865–866: Nemo ad id sero venit, unde numquam, Cum semel venit, poterit reverti.

Na swe księgi do Łaskiego

s. 54/19 (KsŁas 1): syłam, gdzie kogo nabożného słyszę – *syłać* – postać częstotliwa czasownika *ślać*, kilkakrotnie notowana w kartotece Śl. XVI, np. LibMal 1548/145: *telko slugi tam syła po towary; słyszeć kogo jakiego* – ‘słyszeć, że jest ktoś jakiś’, składnia z podwójnym biernikiem (*accusativus duplex*) była na tyle częsta w ówczesnych tekstach przy czasownikach oznaczających percepcję, że niekoniecznie należy upatrywać w niej wzoru łacińskiego, por. np. BielKron 176v: *gdy go [Benedykta IX] Rzymianie obáczyli łakomego á nieuczzonego i niegodnego ná ten stolec, wyrzucili go precz.*

s. 54/20 (KsŁas 2): dla dobrych towarzyszów piszę – *towarzysz* – ‘przyjaciel, kompan’, wyrażenie utarte, zob. np. RejZwierz 75: *żem ... z dobrymi towarzyszymi wtecerzał i śniadał;* apostrofa skierowana do „dobrych towarzyszów” jest potwierdzona wielokrotnie w tytułach wierszy zalecających czytelnikom dany utwór, zob. np. RejRozpr Av (na początku tekstu):

Ambroży Rożek ku dobrym towarzyszom, RejJóz Q3v (na końcu książki): *Ku dobrym towarzyszom towarzyska przemowa*, zob. też PudlFr [3]: *Które [fraszki] o mądré głowy ni kaská nie dbájá, Do dobrych towarzyszów rychléj sie przyznájá.*

s. 54/21 (KsŁas 3): *p á n i ó m s ł u ż y – służy* – ‘jest zaadresowana do [określonego odbiorcy], jest przydatna, użyteczna dla kogoś’, por. np. Prot C2: *Iż do wiary zbáwiennej trzeba prostej mowy, Tákiej, ktora by i nam, prostakom, służyła.*

s. 54/21–22 (KsŁas 3–4): *gracze odpráwuję Száchámi – gracz* – rzeczownik odnoszący się do wszystkich osób zajmujących się jakąś grą (forma zgodna z ówczesną fleksją, współcześnie: graczy), zob. np. Górndworz Hh6v: *dobry gracz, gdy mu kostká ná wárcabnicy źle stánie, dobrym dániem sobie pomoże*, zob. też KochSz B2v: *Ták mówią gracze náuczeni; odprawowác* – ‘obdarowywać’, podobne znaczenie w Śl. XVI z taką samą składnią notowane tylko w znaczeniu przenośnym, np. RejZwierz 36v: *Á ták już tám kádzidłem bogi odpráwiającie.*

s. 54/22 (KsŁas 4): *wesołé Pieśniámi dáruję – darowác kogoś czymś* – składnia charakterystyczna dla tego czasownika w tym znaczeniu, zob. np. LudWiś A3v: *Darowała nas pani gospodyni sześciá złotych.*

s. 54/23 (KsŁas 5): *Tobie, Łaski, co własnie záwołánie twoje – własnie – ‘słusznie’; záwołanie* – proklama (*proclamatio*) – ‘odmiana nazwy heraldycznej oznaczającej przynależność do danego rodu, wywodzącej się ze wspólnego dla jego przedstawicieli okręgu bojowego, często utożsamiana z nazwą herbu’, zob. np. Strykron 87: *potomkowie wzory, przykłády i náuki cnot i dzielności rycerskich wybierác ... i sámi o sobie ku wielkiemu á sławnemu rozgłoszeniu záwołánie swojego dáć mogli.*

Olbracht Łaski (1536–1605), syn Hieronima Łaskiego i Anny Kurozwęckiej, wojewoda sieradzki (od 1566), starosta marienburski, dyplomata królewski zainteresowany alchemią i hermetyzmem. Wychowywał się na dworze Karola V Habsburga. Po najeździe Tatarów na Wołyń w 1568 r. zorganizował wyprawę zakończoną rozbiciem oddziałów tatarskich pod Oczakowem (10 V). W 1569 r. porzucił kalwinizm i związał się z obozem kontrreformacji. Był sygnatariuszem unii lubelskiej. Brał udział w poselstwie do Paryża do nowego króla elekta w 1573 r. Dziesięć lat później wyruszył z misją dyplomatyczną do Londynu, aby zaprosić na dwór polski dwóch słynnych alchemików: Johna Dee i Edwarda Kelleya. Wśród autorów wychwalających czyny wojenne i sztukę dyplomacji Łaskiego znaleźli się Mikołaj Rej i Marcin Bielski. Osobne dzieło, *Eudimonia Olbrychta Łaskiego, wojewody sieradzkiego ...*, Kraków 1609, poświęcił mu Jakub Unieszowski. Nazywa go „Sokratesem w radzie, Achillesem w boju, Ulissem w przewadze”.

Olbracht Łaski pieczętował się herbem Korab [okręt], przedstawiającym w czerwonym polu złoty korab ze złotą, murowaną i blankowaną wieżą; por. epigramat Andrzeja Trzcieskiego *In Argo navim Lascorum insigne*, kojarzący herbowy korab Łaskiego z mitycznym statkiem Argo, wiozącym słynnych herosów pod wodzą Jazona po złote runo, A. Trzcieski, *Dzieła wszystkie*, oprac. J. Krókowski, Wrocław 1958, t. I. *Carmina. Wiersze łacińskie*, s. 68–70.

s. 54/24 (KsŁas 6): *Zacné hetmány dáję i surowé boje* – być może, jak przypuszcza Julian Krzyżanowski, chodzi o przekład III księgi *Iliady* (*Monomachija Paryso-wa z Menelausem*) albo o utwory o tematyce dotyczącej współczesnych wydarzeń politycznych, zwłaszcza wojennych, takie jak: *Jezda do Moskwy, O śmierci Jana Tamowskiego; zacny* – ‘znany, sławny, szanowany, możny’, epitet często używany przez ówczesnych autorów, por. np. RejWiz 55b marg: *Horácýjus był poetá zacny*, ModrzBaz [41]v: *Scypýjo on zacny Rzymiánin*, RejPs 178v: *przed oblicznością krolów i mocarzów názacniejszych; hetman* – ‘dowódca wojskowy’, por. FragAm 26 i komentarz, zob. np. Leop 2. Reg 24/2: *rzekł krol do Joábá, hetmaná rycerstwá swego*, zob. też omawiane wyrażenie, np. RejZwierz 144: *gdy hetman jáki zacny po jákim sławnym zwycięstwie więźnie wiedzie; surowy* – ‘okrutny, bezwzględny’, zob. np. WujJud B: *już też i przy sprawách Pospolitej Rzeczy surowe szturmy ná wiaré powszechną prawdziwą przypuszczáli.*

Indeksy

INDEKS WYRAZÓW I FORM W TEKŚCIE PROZAICZNYM

Wykaz skrótów gramatycznych został zamieszczony w tomie wstępnym *Dziel wszystkich* Jana Kochanowskiego. W niniejszym tomie wprowadzono skrót petr. – petrificatum (forma skostniała, spetryfikowana) oraz skróty określające przypadki łacińskie: Ab – Ablativus (narzędnik), Ac – Accusativus (biernik).

A (33) *cn* – A 12/2, 10, 13/8, 15, 47/22, 48/2, 9, 48/18, 49/18, 50/7, A nietylkość 48/14; á 5/10, 11, 18, 6/4, 7/7, 11, 21, 8/4, 15, 18, 9/15, 10/3, 11/3, 15, 16, 17, 12/1, 13/14, 47/16, 48/13, 49/20, 50/4.

A (4) *pt* – A tom ia 10/20, A wie go diabeł 13/8; á ... gdzie? 10/20, 13/6.

ABO, ALBO (2 + 2 = 4) *cn* – ábo 13/1, 48/19; álbo y 10/10, álbo więc y 49/11.

ABOWIEM (1) *cn* – Abowiem 47/23.

ABY (13) *cn* – áby 5/14, 7/6, 10, 16, 8/15, 9/6, 11/4, 13/12, 47/21, 49/21, 50/1, 5, 9.

AKOLIT (1) *sb m – pl N*: to fą Akolitowie/ co ie Bifkup święci 12/16.

ALBO *cf* ABO.

ALE (22) *cn* – Ale 7/8, 8/18, 13/16, 49/3, 12; ále 5/13, 7/11, 8/9, 47/8, nie ... ále 10/10, 47/17, 21, 48/20, 49/17, nie ... áni ... ále 47/5, nietylko ... ále y 47/9, 48/4, 10, 50/6, nietylkość ... ále 48/16, nie ... áni ... ále y 48/23, nietylko ... ále 49/16.

ANI (6) *cn* – áni 7/5, nie ... áni ... ále 47/5, nie ... áni 47/16, áni ... áni 48/12, nie ... áni ... ále y 48/22.

ARCYBISKUP (9) *sb m – sg N*: Arcybifkup 7/20, 8/8, Gámrat Arcybifkup 6/17, GAmrat Arcybifkup 7/19, 11/2, Arcybifkup Gámrat/ á Mácieiowfki Bifkup Krákwofki 11/15. *G*: że przyfzał do tegóz Arcybifkupá 6/19, idę ... odiádać v Kśiędzą Arcybifkupá 11/12. *A*: chciał Arcybifkupá ... minąć 8/4.

ARCYBISKUPI (2) *ai – sg m I*: fzkápá ... zátárl fie z koniem Arcybifkupim 8/5. *f I*: przed kámięnicą Arcybifkupią 7/22.

AŻ (1) *cn* – áż 8/6.

BACHMAT (1) *sb m – sg A*: day ty mnie báchmátá 5/10.

(BACZNIE) *cf* NIEBACZNIE.

BAC SIE (1) *vb impf – praet I sg m*: tákżem fie bał/ żeby ... 9/18.

BARAN (1) *sb m – sg N*: trawę iéfz kák báran 9/12.

BARAŃCZUCH (1) *n-pers m – sg N*: BARánczuch Tátárzyn 9/8.

(BARDZO) *cf* BARZO.

BARZO (3) *av* – bárzo vdęczony 5/5, porožem ná to bárzo wftrząłá 7/8, nie bárzo potężné 47/8.

BENEFICYJUM (3) *sb n indecl – sg N*: że to *beneficium*/ iego iefłz podawánia 7/4. *G*: vczynił wzmiankę około fwégo *beneficium* 7/3. *A*: máiać *beneficium* iedno *controuerfum* 6/16.

BIESIADA (1) *sb f – sg L*: przy bieśiadzie 13/2.

- BISKUP (6) *sb m – sg N*: Biskup 5/12, CZárnkowłki Biskup Poznánłki 5/4, KSiądz Myfzkowłki/Biskup Płocki 8/13, Arcybiskup Gámrat/ á Máćieiwłki Biskup Krákowłki 11/15, to łą Akoliotowie/ co ie Biskup święci 12/16, niemálą liczbę káplanów biskup poświęcił 12/14.
- BLISKO (1) *av – comp*: miefzkáiąc w mili od klafztorá/ ábo bližý Siećiechowłkięgo 13/1.
- BO (10) *cn – Bo* 8/3, 47/8, 48/3, 49/8; *bo* 6/3, 8/17, 11/16, 12/21, 47/15, 48/11.
- BOG (7) *sb m – sg N*: godność/ którą go był Bóg opátrzyć raczył 48/18. *D*: Pánu Bogu bądź chwałá 48/11, Co wżytko Bogu ... przypifác musímý 48/13. *A*: Prze Bóg 5/6. *G a. A*: profząc PANá Bogá/ áby ... 49/25. *V*: day Boże/ áby ... 47/21, pánie Boże day tylko/ áby ... 50/9.
- BOL (1) *sb m – sg I*: przed wielkim bólem 5/6.
- BRACIA (2) *sb f – sg D*: dáiąc to nietylko nam brácię/ y powinowátým ięgo znác/ ále ... 49/15. *I*: przed infzą brácią 48/5. *Cf* BRAT.
- BRAĆ (1) *vb impf – inf*: przykład brác 49/21.
- BRAT (4) *sb m – sg N*: przez wżytęk wiek fwoý iáko brát prawdziwy/ trudnoći náfzých wżelákich przefztrzęgá/ y brónił 48/17. *G*: przy téy ofáttniéy posłudze brátá náfzęgo 49/7, że vczčiwé záchowánié brátá náfzęgo nie vmárto 49/17. *A*: ftráciłimý nie ták brátá/ iáko włáfniéy oycá 48/3. *Cf* BRACIA.
- BRONIC (1) *vb impf – praet 3 sg m*: trudnoći náfzých wżelákich przefztrzęgá/ y brónił 48/18.
- BRONIC SIE (1) *vb impf – inf*: komuby fie piérwéy bronici 13/9.
- BURDA (1) *sb f – sg N*: Iákoby miáfto vniiéy burdá y woyná 12/11.
- BYĆ (33) *vb impf – inf*: byđz 47/5, 50/7. *praes 1 sg*: -m 10/20. *3 sg*: ięft 7/4, 47/15, 16, 23, 49/8, 18, 50/10. *1 pl*: -fmy 48/9. *3 pl*: łą 12/15. *praet 3 sg m*: był 5/7, 18, 7/15, 9/14, 11/2, 3, 8, 13/2, 48/15. *f*: byłá 13/17, 48/19. *n*: było 12/6. *3 pl m pers*: byli 12/10, 10. *subst*: były 12/1. *imp 3 sg*: Bogu bądź chwałá 48/11. *con 3 sg m*: by był 7/16. *f*: by ... byłá 49/5. *n*: by 13/5, 9. *3 pl subst*: by ... były 12/15. *part praes act*: będąc 5/4. *jako nieaglutynowane słowo posiłkowe* (22): *w plusq 1 sg m*: -m ... był 7/10, 10/6. *3 sg m*: był 5/5, 6/2, 8, 8/8, 9/3, 8, 10/2, 5, 11, 11/9, 12/21, 48/6, 18. *3 pl m pers*: byli 12/4, 10. *w fut 3 pl*: będą 50/8. *w con praet 1 sg m*: bych był 7/11. *3 sg m*: by był 47/10, 10. *w impers plusq*: było 12/7.
- BYTNOŚĆ *cf* NIEBYTNOŚĆ.
- CAETERUS (2) *ai lat – pl n N*: rc. 12/20, 13/15.
- CAŁ (1) *ai – petr sg n L*: chudobę náfzę wćále záchowál 48/10.
- CEREMONIJA (1) *sb f – pl N*: coby to zá ceremonie były 12/15.
- CHCIEĆ (8) *vb impf – praes 1 sg*: ia téż chcę 6/4. *3 sg*: bo ón chce 6/4, áni żadného ná nim [*beneficium*] chce ćierpieć 7/5. *praet 3 sg m*: chciał Arcybiskupá ochotnie minác 8/4, chciał tknąć kunktáciéy 13/17. *part praes act*: Chcąc mu tedy to Król omierzić 10/13, chcąc to ściátu wywieść 47/3, chcęcy vczynił wżmiánkę 7/2.
- CHEĆ (1) *sb f – sg G*: z vpržýmey (!) y práwéy cheći 49/14.
- CHŁOPIEC (1) *sb m – sg D*: kazał chłopcu fwęmu grołz ná ftól polożýć 9/5.
- CHOĆ (1) *cn – choć* 10/12.
- CHODZIC (2) *vb impf – praes 3 sg*: co zá tym więc rádo chodži 11/3. *praet 3 sg m*: chodžil ná káždy džięń do ięgo ftólu 11/9.
- CHOROBA (1) *sb f – sg L*: leżąc w ... chorobie 5/7.
- CHUDOBA (1) *sb f – sg A*: nam chudobę náfzę wćále záchowál 48/10.
- CHWAŁA (1) *sb f – sg N*: Pánu Bogu bądź chwałá 48/12.
- CI *cf* -Ć.
- CIAŁO (2) *sb n – sg G*: z téżę krwie ... y tegóz ciála 47/18. *D*: łáfkę ... temu zmárłému ciálu okazác 49/24.

- CICHO (1) *av* – *ćicho* *viecháli* 12/5.
- CIECIERSKI (1) *n-pers m – sg N*: Ciecierski w Rądomłkiéy ziemi 12/18.
- CIERPIEĆ (1) *vb impf – inf*: że to *beneficium*/ jego ieft podawánia/ áni żadného ná nim chce *ćierpieć* 7/5.
- CIESZYĆ SIE (2) *vb impf – inf*: z którégó my powinowáci *ćiezyc* sie niepomátu mamy 49/20. *praes 1 pl*: niepomátu sie ztąd *ćiezymy*/ że ... 49/6.
- CIEŻKI (1) *ai – pl N subst*: że przygody/ *niefzczęścié*/ y *fmetki* *wzelákíé* mogą *człowiekowi* nie byđz *ćieżkié*/ áni *śilné* 47/5.
- CNOTA (1) *sb f – sg G*: toć ieft ón owoc wiary (!) *cnoty*/ y *godności* jego 49/19.
- CNOTLIWY (1) *ai – pl G*: w *fercach* W. M. *cnotliwych* ludzi 49/18.
- CO (1) *cn* – *miałto* tego co miał rzec 13/16.
- CO (17) *pron – N*: co 8/9, 11/2, 47/23. *G*: czego 48/11. *D*: czemu ták *rychłto* *przyjechał* 9/16, *niemálf* sie *záprawdę* czemu *dziwować* 47/13. *A*: Co 7/8, 9/4, Co ... to 6/13, Co *wfzytko* 48/13; co 5/9, 48/9, *indecl*: co 10/6, 12/1, 16, 47/18, co ... *zá* 12/14.
- CONTROVERSUS (1) *ai lat – sg n A*: *máiąc* *beneficium* *iedno* *controuerfium* 6/16.
- CZARNKOWSKI (1) *n-pers m – sg N*: CZárnkowlki Bifkup Poznánłki 5/4.
- CZAS (5) *sb m – sg A*: Tóž y ná ten *czás* *wczynił* 8/3, *A* to ná ten *czás* byli *dwa* *piárze* *Litewfzcy* 12/10, *gdzie* ná ten *czás* *niemátá* *liczbę* *káplánów* *bifkup* *poświęcał* 12/13, *fprawę* *kóra* sie ná ten *czás* *toczyłá* *przed* *królem* 13/12. *I*: KRól *Zygmunt* ... *závždy* *wmywáiac* sie/ *dawał* *pięścienie* z *pálców* *trzymáć* tym *czáfem*/ *któré**mukolwiek* *dworzáninowi* 9/21.
- CZEMU *cf* CO.
- CZERSKI (2) *ai – sg m N*: pan *Czérłki* 9/4. *D*: *pánu* *Wólkiému* *Káfztelanowi* *Czérłkiému* *tráfiłto* sie *to*/ *že* ... 9/2.
- CZĘSTO (2) *av* – *częfto* sie *tráfiłto* *že* ... 8/2, *Doświadczy* tego *fámi* ná *fobie*: *day* *Bože*/ *áby* nie ták *częfto* 47/21. *Cf* CZĘSTOKROĆ.
- CZĘSTOKROĆ (2) *av* – *zwykl* był *częftokroć* ... *té* *śłowá* *mówić* 5/5, *częftokroć* *zwykl* to był *máwíac* 6/2.
- CZŁOWIECZY (1) *ai – sg n N*: *ferce* *człowiecze* nie ieft *kámienné*/ áni *żelázné* 47/16.
- CZŁOWIEK (2) *sb m – sg N*: *ferce* *człowiecze* nie ieft *kámienné*/ áni *żelázné* ... *ále* z *téyze* *krwie*/ co *fam* *człowiek* 47/18. *D*: że *przygody*/ *niefzczęścié*/ y *fmetki* *wzelákíé* mogą *człowiekowi* nie byđz *ćieżkié*/ áni *śilné* 47/5. *Cf* LUDZIE.
- CZUĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: *które* [*serce* *ludzkie*] *iáko* *rádość*/ y *poćiechę* *fwoię* *czuie*/ ták z *niefzczęściá*/ y z *przygody* *frafówáć* sie *muśi* 47/19. *1 pl*: *zá* tym *fortunnym* *teráznieylyzym* *przyppadkiem* *nálfzym* *czuie**my*/ co to ieft *záłóć* 47/23.
- CZY (2) *pt* – *komu* by sie *piérwéy* *bronić*/ *czy* *Tátáróm* *od* *muru*/ *czy* *Mnichóm* *od* *żony* 13/9, 10.
- CZYJKOLWIEK (1) *pron – sg n A*: *przez* *zdrowie* *czyiekolwiek* ... *pić* 8/14.
- CZYNIĆ (5) *vb impf – praes 3 sg*: *Król* *Ie°* *M*. *dekret* *czyni* 13/15. *2 pl*: *Kiedybyście* *W. M.* *komu* *żywému* *tę* *wczúiwóć* *czynili*/ *mogłoby* sie *iákokolwiek* *zdáć*/ *že* to w *náđzieię* *przyppodobánia* *iákíego*/ *áłbo* *więc* y *oddánia* *czynicie*: *Ale* *czyniac* to *vmárlému* *kwóli*/ *który* *tego* *oddáć* *iuz* *niemože*/ *žadnéy* *wátpłiwóści* w tym nie *mamy*/ *že* to *W. M.* z *wprzýmey* (!) y *práwéy* *chęci* *przećiwko* *niemu* *czynicie* 49/11, 15. *con 2 pl m pers*: *Kiedybyście* ... *czynili* 49/10. *part praes acr*: *czyniac* 49/12.
- Ć, CI (4 + 1 = 5) *pt* – *iaciem* 7/10, nie *twoieć* 12/3, *nietylkoć* 48/15, toć ieft ón owoc wiary (!) 49/18; *wiećmi* *ia* 7/16.
- DAĆ (10) *vb pf – praet 3 sg m*: *kiedy* *mu* *rękę* *dał* 7/2, *Kśiędzá* *Krupłkiégo* *kón* *miał* *ten* *obyczay*/ *že* *od* *koni* *nie* *dał* sie *ládá* *iáko* *odwódzic* 8/1, *fzkápá* ... *zátárl* sie z *koniem* *Arcybifkupim* *ták*/ *že* sie *žadnym* *obyczáiem* *nie* *dał* *odwíeść* 8/6. *plusq 1 sg m*: *Wróćicie* *mi* *oné* [*pięścienie*] *piérwéy*

- com wam był ták rok dał trzymać 10/7. 3 *sg m*: sięgnął fie tenże po nie [pierscienie]/ którému ie [król] téż był przed tym dał 10/5. *imp 2 sg*: day ty mnie báchmátá 5/10, day Boże/ áby ... 47/21, pánie Boże day tylko/ áby ... 50/9, 3 *pl*: niech to praczcze dádzá/ áby ten obrus vprálá 9/6. *part praet act*: dawłzy mu rękę 7/12.
- DALECE (1) *av* – tego ták dálece odłtużyć nie móżem 50/1.
- DARMO (1) *av* – któręý [rady] ón nie funtem iście ... áni lokciem przedawá/ ále y dármo/ y hoy- nie wŕzytkim potrzebnym wŕczył 48/23.
- DAROWÁĆ (1) *vb pf – plusq 3 sg m*: BARánczuch Tátáryzn/ któręgo był pan iego w Rzymie Kár- dynálowi iednému dárowáł 9/9.
- DAWÁĆ (4) *vb impf – praet 3 sg m*: KRól Zygmunt miał ten obycaý/ że závády vmywáiac fie/ dawáł pierścienie z pálców trzymać tym czáfem/ którémukolwiek dworzáninowi 9/21. *impers con*: tákżem fie bał/ żeby mi żimé śiáná nie dawano 9/18. *part praes act*: dáiac znáć/ że ... 9/12, dáiac to nietylko nam bráćieý/ y powinowátym iego znáć/ ále ... 49/15.
- DAWNY (1) *ai – sg m G*: SIá fobie ludźie mądzy dawnęgo wieku ... głowy vtrofkáli 47/2.
- DEKRET (1) *sb m – sg A*: W téy á w téy rzeczy/ ták Król Ie° M. dekret czyni 13/14.
- DĘBIEŃSKI (1) *n-pers m – sg N*: PAn Dębieńki Kánclérz koronny 13/11.
- DIABEŁ (1) *sb m – sg N*: wié go diabeł 13/9.
- DLA (1) *praep cum G* – iaciem dla tego był do W. M. przytáł/ ábych ... 7/10.
- DLATEGO *cf* DLA, TEN.
- DŁUŻNIK (1) *sb m – sg D*: o tym myślił/ iákoby dłuźnikowi zápláćić 11/4.
- DŁUŻNY (1) *ai – sg m N*: iż był pan hoyny ... był téż y dłuźny 11/3.
- DO (25) *praep cum G* – do 5/11, 13, 16, 17, 6/19, 7/10, 8/7, 16, 17, 18, 19, 19, 9/10, 14, 15, 10/9, 12, 16, 11/10, 13/8, 48/11, 49/22, 22, tę drugá odkłáda do fádnyęgo dniá/ miáfto tego/ co miał rzéc/ do fádowęgo dniá 13/15, 16.
- DOBA (1) *sb f – sg G*: bofmy do téy doby ... áni przysięgi żadný/ áni záłzcia żadnyęgo znikim nie mieli 48/11.
- DOBIĆ (1) *vb pf – imp 2 a. 3 sg*: Prze Bóg/ doby kto/ odpuczę 5/6.
- DOBRY (2) *ai – sg f G*: dotęże (!) dobręý flawy przysć 49/22. *A*: z któręgofmy y obronę domá/ y między ludźmi dobrá flawę mieli 49/2.
- DOBRZE (4) *av* – Dobrze 5/12, Dobrze ták 12/20, áby cię po méy śmierci dobrze odpráwiono 5/14, temu wŕzytkiému rozum dobrze zdołáć/ y wytrzymáć móże 47/6. *Cf* NIEDOBRZE.
- DOKÁD (1) *av* – dokád idźiefz 11/10.
- DOLEGŁOŚĆ (1) *sb f – pl L*: o doległościách/ którę wyfokié vrzędy zá fobá niołá 6/12.
- DOM (5) *sb m – sg G*: ná żimę przyiecháł záś do domu 9/15, Idźciélf do domu ieść 10/16. *L*: przy bieśiedzie v niegóz w domu 13/3, ftráćilifmy w domu swoim tego/ iákiego drugięgo ... niéma- my 48/1, *A* tá więc iego godność ... niebyłá ták okréfona ábo wázka/ żeby fie tylko w domu iego fámym záwiéráć miáłá 48/20.
- DOMA (1) *av* – z któręgofmy y obronę domá/ y między ludźmi dobrá flawę mieli 49/2.
- DOPIERO (1) *av* – Pan wyżrzawłzy flugi/ dopiero z onęgo przelétráchu otrzézwiáł 5/16.
- DOSTÁĆ (1) *vb pf – inf*: gđziem pieniędzy miał dostáć 11/6.
- DOSYĆ (1) *av* – Dofycem ia ... myślił 11/5.
- DOŚWIADCZÁĆ (2) *vb impf – praes 1 pl*: Doświadcżamy tego fámi ná fobie 47/20, záifté do- świadcżamy 47/21.
- DOZNAWÁĆ (1) *vb impf – praet 3 sg m*: łálki W. M. któręý oyciec ich po W. M. nietylko zá żywotá/ ále y po śmierci doznawáł 50/6.
- DRUGI (5) *pron – sg m N*: Drugi 13/7. *G*: ftráćilifmy w domu fwoim tego/ iákiego drugięgo ... niémamy 48/1. *f A*: W téy á w téy rzeczy/ ták Król Ie° M. dekret czyni/ rc. *A* tę drugá odkłáda

- do ładnego dnia 13/15. *pl G*: A nietylkoć w młodziych lećiech/ y w niebytności drugich nam był rádzien/ y pomocen: ále ... 48/15. *pl I m*: podkawfzy fie z drugimi [*koimi*] 8/2.
- DWA (4) *nm – N m pers*: kiedy dwa do siebie piia/ á trzeći téż do nich wftanie/ iákoby rzékł/ piyćie téż do mnie 8/18, iż mu przyłżył dwá królá 10/18, A to ná ten czas byli dwá piárze Litewłczy 12/10. *A subst*: té dwá wierłzyki ná ścienie było nápiáno 12/6.
- DWORZANIN (1) *sb m – sg D*: dawał pierścienie z pálców trzymáć ... którémukolwiek dworzáninowi 10/1.
- DZIAĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg n*: obaczywłzy potym co fie działo 8/9.
- DZIECI (2) *pl t – A*: trudności náłże fpólne/ które więc po zmarłym oycu ná dzieći połpolicie przypadáią 48/6. *I*: gdzieby fie z żoną y z dziećmi wdáć 13/6.
- DZIEŃ (5) *sb m – sg G*: tegóz dnia 7/1, tę drugá [*rzecz*] odkłáda do ładnego dnia/ miásto tego/ co miał rzéc/ do ładowego dnia 13/15, 16. *A*: chodził ná káždy dzień do iego ftołu 11/10, áby pewná łpráwę ... ná infzy dzień odłóżył 13/13.
- DZIĘKOWAĆ (1) *vb impf – praes 1 pl*: W. M. pánom fwym wielce dziękuiemy 49/25.
- DZIŚ (2) *av – dziś* 48/9, 48/25.
- DZIWNIE (1) *av – dziwnie* fie o to gniewáł 8/22.
- DZIWOWAĆ SIE (1) *vb impf – inf*: Y niemáłz fie záprawdę czemu dziwowáć/ że ... 47/13.
- ET (2) *cn lat – rc*. 12/20, 13/15.
- FLUS (1) *sb m – sg A*: gráiąc flufá 10/18.
- FORTUNNY (1) *ai – sg m I*: A my więc teraz zá tym fortunnym terázniełzyym przypadkiem náłzym czuiemy/ co to ielt żáłość 47/22.
- FRASOWAĆ SIE (4) *vb impf – inf*: pocznie ... frárowáć fie 12/2, które [*serce człowiecze*] iáko rádość/ y poćiechę łwoię czuie/ ták z niezczęścia/ y z przygody frárowáć fie musí 47/20. *imp 2 sg*: A żoná leżác [*w pologu*]/ Nie fráfuy fie/ powiáda/ niefráfuy/ nie twoieć 12/3, 3.
- FRASUNEK a. FRASUNK (1) *sb m – sg I*: z wielkim łtráchem y fráfunkiem księdzá Krupłkiego 8/7.
- FUNT (1) *sb m – sg I*: któręý [*rady*] ón nie funtem iście ... áni łokciem przedawał 48/22.
- GAMRAT (6) *n-pers m – sg N*: GAMrat Arcybłkup 7/19, 11/2, Gámrat 7/3, 8, Gámrat Arcybłkup Gnieźnieńłki 6/17, Arcybłkup Gámrat 11/15.
- GDY (3) *cn – gdy* 7/15, 13/4, Á gdy 11/3.
- GDZIE (6) *av – gdzie* 10/20, 11/5, 12/13, 13/6, gdzieby fie z żoną y z dziećmi wdáć 13/5, Niewieóm gdzie indziéy/ ieno do kłafztorá 13/7.
- GŁOWA (1) *sb f – pl A*: Siłá fobie łudzie mądrzy dawnęgo wieku ... głowy wtrołkáli 47/3.
- GNIEWAĆ SIE (3) *vb impf – inf*: Arcybłkup poczáł fie był ... gniewáć 8/9. *praes 3 sg m*: GAMrat Arcybłkup/ gniewáł fie ná księdzá Krupłkiego 7/19, dziwnie fie o to gniewáł 8/22.
- GNIEŹNIEŃSKI (1) *ai – sg m N*: Gámrat Arcybłkup Gnieźnieńłki 6/17.
- GODNOŚĆ (2) *sb f – sg N*: A tá więc iego godność ... niebyłá ták okréfona ábo wáżka 48/18. *G*: toć ielt ón owoc wiary (!) cnoty/ y godności iego 49/19.
- GOSPODARZ (1) *sb m – sg N*: gołpodarz ... okazał że mu to niemiło 9/3.
- GRA (1) *sb f – sg A*: wzięł grę 10/21.
- GRACZ (1) *sb m – pl N*: kiedy go [*króla*] gracze pytáli/ á trzeći [*król*] gdzie? 10/19.
- GRĄĆ (1) *vb impf – part praes acr*: gráiąc flufá 10/18.
- GROSZ (1) *sb m – sg A*: kazał chłopcu łwému grołz ná łtót połóżyć 9/5.
- HOJNIE (2) *av – któręý [*rady*] ón nie funtem iście ... y dármlo/ y hoynie włzytkim potrzebnyým wżyczał 48/23, hoynie pláćić/ y nágradzáć 50/2.*

HOJNY (1) *ai* – *sg m N*: iż był pan hojny ... był też y dłużny 11/2.

HORDA (1) *sb f* – *sg G*: każ mię wolno do hordy przepuścić 5/11.

I (51) *cn* – Y 12/14, 47/6, 13; y 5/15, 15, 17, 7/1, 2, 12, 21, 8/2, 5, 7, 10, 11, 16, 10/20, 11/10, 12/1, 2, 12, 13/6, 47/4, 6, 7, 14, 14, 17, 18, 19, 19, 48/7, 14, 15, 16, 18, 21, 23, 49/1, 5, 7, 14, 15, 19, 22, 50/2, 4, y ... y 49/2, 50/3.

I (13) *pt* – y 8/3, 48/9, 23, 49/21, albo y 10/10, też y 11/3, nietylko ... ále y 47/9, 48/4, 10, 50/6, nie ... ále y 48/23, albo więc y 49/11, także y 50/3.

IĆ (5) *vb impf* – *praes 1 sg*: idę ... fwoie pięć fet złotych odiadać w księdzą Arcybiskupa 11/11. 2 *sg*: dokąd idźiefz 11/11. *praet 3 sg m*: fzedł precz 7/12, fzedł przez kościół 12/13. *imp 2 pl*: idźiefz do domu ieść 10/16.

INDZIEJ (1) *av* – Niewiem gdzie indziéy 13/7.

INSZY (5) *pron* – *sg m N*: nikt infzy 5/8. *A*: ná infzy dzień 13/13. *f I*: przed infzą brácią 48/4. *n G*: nic infzého 6/8. *pl I m*: między infzemi żarty 12/5.

IŚCIE (1) *av* – nie funtem iście ... áni łokciem przedawał 48/22.

(IŚĆ) *cf* IĆ.

IŻ (10) *cn* – iż 5/7, 7/20, 10/18, 11/2, 13/1, to/ iż 6/8, ále iż ... 7/11, iż ... ále 10/9, ták iż 10/12, iż ... przecię 11/9.

JA (14) *pron* – *N*: ia 5/11, 6/4, 7/11, 16, 10/20, 11/5, iaciem 7/10. *G*: do mnie 5/14, 8/19. *D*: mi 9/18, 10/6, mnie 5/10. *A*: mię 5/11, 9/17.

JAKI (3) *pron* – *sg m G*: iákiého drugiého 48/1. *n G*: iákiého 47/16, 49/11.

JAKO (11) *av* – iáko 5/11, 6/19, 7/7, 17, 9/3, 11, 13/5, 47/7, 8, 48/16, lada iáko 8/1.

JAKO (2) *cn* – iáko ... ták 47/18, nie ták ... iáko 48/3.

JAKOBY (2) *av* – iákoby 8/19, 11/4.

JAKOBY (1) *cn* – stárac fie poSpołu známi będa/ iákobyfmy lálkę W. M. fobie záflugowáli 50/8.

JAKOBY (1) *pt* – Iákoby miałto vniiey burdá y woyná 12/11.

JAKOKOLWIEK (2) *av* – bo cí/ iákokolwiek iuz máią przyczynę do ftania 8/17, mogłoby fie iákokolwiek zdác/ że ... 49/10.

JAKOŻ (1) *cn* – Ale nam podobno teraz więcęcy trzebá ná táką rzecz fie zdobywác/ któraby zálość náfzę rychléy léczyc ... nizli iátrzyć/ y fzérzyc moglá. Iákóž niepomátu fie ztąd chiefzemy/ że ... 49/6.

JĄTRZYĆ (1) *vb impf* – *inf*: zálość náfzę rychléy léczyc ... nizli iátrzyć/ y fzérzyc 49/5.

JECHAĆ (2) *vb impf* – *praet 3 sg m*: Arcybiskup iechał z zamku w Krakowie/ á ksiądz Krupki ná zamek 7/20. *part praet act*: iechawfzy ná náukę do Włóch 9/14.

JEDEN (2) *nm* – *sg f G*: iż mu był iefcze iednéy [szklanki] niefpelnił 6/9. *n A*: máiąc *beneficium* iedno *controuerfium* 6/16.

JEDEN (8) *pron* – *sg m N*: ieden 6/2, 9/14, 11/20, 12/13, 15, ieden z znáimych 9/10. *D*: iednému 9/9. *A*: iedného 6/6.

JEDNO (1) *cn* – z káżdym fie zgodzē/ iedno z lákóym nic 6/3.

JEDNO *pt cf* JENO.

JENO, JEDNO (6 + 1 = 7) *pt* – ieno 11/10, nie był nikt infzy przy nim/ ieno Tátárzyn Kámárády 5/8, áni żadného ná nim [*beneficium*] chce cíerpieć/ ieno kogo ón ná nié wfádzi 7/5, nie był tám ieno przez láto 9/15, niemálz wiefzzych łgarzów w Polfcze/ ieno Arcybiskup Gámrat/ á Mácieiowfki 11/15, Niewiem gdzie indziéy/ ieno do kłafztorá 13/8; nic infzého ná to nie powiedział/ iedno to/ iż ... 6/8.

JESLIBY (2) *cn* – iefliby ... tedy 8/15, iefliby to možna rzecz byłá 49/4.

JESZCZE (1) *pt* – iefcze iednéy 6/8.

- JEŚĆ (4) *vb impf – inf*: Idźcież do domu ieść 10/16. *praes 2 sg*: trawę ięż kák báran 9/11. *part praes act*: iedząc 9/2, v ... ftołu iedząc 9/1.
- JEZUS (1) *n-pers m – sg N*: Iezus Iudażá przedał 12/20.
- JORDAN (1) *n-pers m – sg N*: SPYtek Iordan 6/11.
- JUDASZ (1) *n-pers m – sg A*: Iezus Iudażá przedał 12/20.
- JUŻ (9) *pt – iuz* 6/19, 7/7, 8/15, 17, 10/2, 49/13, prawie iuz 7/22, iuz kiedy 10/14, iuz nápoły 11/9.
- K (1) *praep cum D* – vmárłému kwóli 49/12.
- KAK (1) *av* – trawę ięż kák báran 9/11.
- KAMARADY (2) *n-pers m – sg N*: Tátárzyn Kámárády 5/8. *V*: Kámárády 5/13.
- KAMIENICA (2) *sb f – sg G*: do kámięnice wiáchał 8/7. *I*: prawie iuz przed kámięnicą Arcybifkupią 7/22.
- KAMIENNY (1) *ai – sg n N*: ferce człowiecze nie ieft kámienné/ áni żelázné 47/16.
- KANCELARYJA (1) *sb f – sg L*: dwá pińárze Litewłczy/ którzy byli przy Káncelláriey zoftáli 12/11.
- KANCLERZ (3) *sb m – sg N*: KAnclérz ieden Koronny 6/2, Kánclérz koronny 8/22, 13/11.
- KANONIK (1) *sb m – sg A*: vpoiwlzy málmázyią iednégo Kánoniká Sędomiérłkięgo 6/6.
- KAPŁAN (1) *sb m – pl G*: niemátá liczbę káptánów bifkup poświęcał 12/14.
- KARDYNAŁ (1) *sb m – sg D*: BAráńczuch Tátárzyn/ którego był pan iego w Rzymie Kárdynałowi iednému dárował 9/9.
- KARMIC (1) *vb impf – impers praet*: że mię tám przez wżytko láto trawá karmiono 9/17.
- KASZTELAN (2) *sb m – sg N*: Káztelan Krákówki 6/11. *D*: pánu Wolłkiému Káztelanowi Czérłkiému tráfiło fie to/ że ... 9/2.
- KAZAĆ (5) *vb pf – praet 3 sg m*: kazał Tátárzyná do wieże włádzić 5/17, kazał chłopcu fwému grofz ná ftól połóżyć 9/4, ále zázwdy którémukolwiek pánu/ álbo y kilkiem śiadác kazał 10/11. *imp 2 sg*: każ mię wolno do hordy przepuścić 5/11, każ tu komu piérwéy do mnie 5/13.
- KAŻDY (3) *pron – sg m N*: káždy 13/4. *A*: chodził ná káždy dzień do iego ftołu 11/10. *I*: Z káżdym 6/3.
- KIEDY (2) *av* – kiedy 9/1, 49/23.
- KIEDY (11) *cn* – Kiedy 49/9, kiedy 6/7, 8/13, 18, 9/9, 15, 10/19, 12/4, kiedy ... y kiedy 7/2, iuz kiedy 10/14.
- KILKA (4) *nm – D*: kilkiem 10/10. *A subst*: w kilká niedziel 11/20. *G a. A m pers*: zázwołał kilku ług do páná 5/16. *L*: po kilku lat 9/10.
- KLASZTOR (2) *sb m – sg G*: miefzkáiąc w mili od kłafztorá/ ábo bliżéy Siećiechowłkięgo 13/1, Niewiém gdzie indziéy/ ieno do kłafztorá 13/8.
- KOLWIEK *cf* CZYJKOLWIEK, JAKOKOLWIEK, KTORYKOLWIEK.
- KOŃ (3) *sb m – sg N*: Księdzá Krupłkięgo kón miał ten obyczay/ że ... 8/1. *I*: zátárl fie z koniem Arcybifkupim 8/5. *pl G*: od koni nie dał fie ládá iáko odwodzić 8/1.
- KOPA (1) *sb f – sg A*: wiémci ia/ iáko zá kopę łrzyć 7/17.
- KORONNY (3) *ai m – sg m N*: KAnclérz ieden Koronny 6/2; Kánclérz koronny 8/22, 13/11.
- KOŚCIOŁ (1) *sb m – sg A*: Zlemiánin ieden fzedł przez kościół 12/13.
- KRAKOW (1) *n-loc m – sg L*: iż Arcybifkup iechał z zamku w Krákwie 7/20.
- KRAKOWSKI (3) *ai – sg m N*: SPYtek Iordan/ Káztelan Krákówki 6/11, Pan Krákówki 6/14, Máćieiowlki Bifkup Krákówki 11/16.
- KREW (1) *sb f – sg G*: ferce człowiecze nie ieft kámienné ... ále z téyże krwié/ co łam człowiek/ y tegóz ciáłá ftworzoné 47/17.
- KROĆ *cf* CZĘSTOKROĆ.
- KROL (11) *sb m – sg N*: KRól Zygmunt 9/20, Król 10/5, 13, Król Zygmunt 10/9, 18, Król Ie° M. 13/14. *G*: máiąc poruczenié od królá/ áby ... 13/12. *I*: która [*sprawa*] fie ná ten czas toczyłá

- przed królem 13/13. *V*: Miłościwy Królu 10/16. *pl A*: powiedział/ że ma trzy króle 10/19. *du N*: iż mu przyfzły dwa królá 10/19.
- KROLEWSKI (1) *ai - sg m G*: ták iż niémal zázwdy do królewłkiego stólu śiadał 10/12.
- KRUPSKI (6) *n-pers m - sg N*: ksiądz Krupłki 7/21, 8/4. *G*: Księdzá Krupłkiego kón 7/22, z wielkim ftráchem y fráfunkiem księdzá Krupłkiego 8/8. *A*: gniewał sie ná księdzá Krupłkiego 7/19. *G a. A*: prośił księdza (!) Krupłkiego ná obiád 8/10.
- KSIĄDZ (14) *sb m - sg N*: KSiądz Siemikowłki 6/16, KSiądz Trąbłki 7/14, KSiądz Myfzkowłki/ Biłkup Płocki 8/13, Ksiądz Naropińłki 10/11; ksiądz Krupłki 7/21, 8/4. *G*: Księdzá Krupłkiego kón 7/22, z wielkim ftráchem y fráfunkiem księdzá Krupłkiego 8/8, y księdzá Arcybilkupá 11/12. *D*: TEnże był winien pewná summę pieniędzy X. 11/8. *A*: gniewał sie ná księdzá Krupłkiego 7/19. *G a. A*: prośił księdza (!) Krupłkiego ná obiád 8/10. *V*: Miłościwy Księżé 7/10, Kfze Naropińłki 10/15.
- KTO (12) *pron - N*: kto 8/16, 9/1, 11/10. *G*: kogo 8/17, 11/4. *D*: komu 5/13, 8/14, 10/2, 13/9, 49/9. *A*: kogo 7/5. *N a. V*: kto 5/7.
- KTORY (22) *pron - sg m N*: który 12/19, 47/10, 49/12. *G*: którégó 49/2, 19. *D*: którégómu 10/5. *A*: którégó 9/8. *f N*: która 13/12, 17, 49/4. *G*: którégó 48/22, 50/5. *A*: którą 49/23. *I*: którą 48/18. *L*: w którégó 11/8. *n N*: którégó 47/18. *L*: w którém 6/17. *pl N m pers*: którzy 12/10, 50/1. *subst*: którégó 48/5. *G*: którých 12/6. *A subst*: którégó 6/12.
- KTORYKOLWIEK (2) *pron - sg m D*: którémukolwiek 10/1, 10.
- KU *cf K*.
- KUNKTACYJA (1) *sb f - sg G*: chciał tknąć kunktáciiey 13/17.
- KWOLI *cf K, WOLA*.
- LADA, LEDA (1 + 1 = 2) *pt - ladá iáko* 8/1; nie ledá 49/8.
- LATO (5) *sb n - sg A*: nie był ták [we *Włoszech*] ieno przez láto/ á ná zímę przyiechał zás do domu 9/15. *A*: powiedział/ że mié ták przez włzytko láto trawą karmiono/ tákżem sie bał/ żeby mi zímie śiáná nie dawano 9/17. *pl G*: po kilku lat 9/10. *I*: miał ón nietylko láty/ ále y rozumem przed infzá brácią 48/4. *L*: A nietylko w młódzých lećiech/ y y niebytności drugich nam był rádzien/ y pomocen 48/15.
- LECZYĆ (1) *vb impf - inf*: któraby záłość náfzę rychléy léczyć ... niżli iátrzyć/ y fzerzyć mogłá 49/4.
- LEDA *cf LADA*.
- LEŻEĆ (3) *vb impf - praes 3 sg*: zóná leży w połogu 12/1. *part praes act*: leżác 12/2, leżác w ... chorobie 5/7.
- LICZBA (1) *sb f - sg A*: niemálą liczbę káplánów biłkup poświęcał 12/14.
- LITEWSKI (2) *ai - pl N m pers*: pánowie Litewfzcy 12/4, dwá pifárze Litewfzcy 12/10.
- LUBELSKI (1) *ai - sg m L*: Na fémie Lubelłkim 1569 12/4.
- LUDZIE (7) *sb pl - N*: iż to ludźie nań wiedzieli/ że ... 13/1, Siłá fobie ludźie mądzy dawnégó wieku ... główy wtrofáli 47/2. *G*: siłá obcych ludźi ... rády iego wzywało 48/21, w fercach W. M. cnotliwych ludźi 49/18. *D*: włzytkim ludźiom wobec 49/16. *A*: tego w ludźi w mówić niemogli 47/9. *I*: z którégofmy ... między ludźmi dobrą fławę mieli 49/2. *Cf CZŁOWIEK*.
- LUDZKI (1) *ai - sg f G*: że mądré/ y fzerókie wywody fmetku/ y záłości ludźkiey pohámowác niemogá 47/14.
- ŁAKOMY (1) *sb m - sg I*: Z káżdym sie zgodzê/ ieno z łákóмым nic/ bo ón chce/ á ia téż chce 6/3.
- ŁASKA (4) *sb f - sg G*: Bo nie ledá to znák iest łáłki W. M. przeciwno niemu 49/8, áby oni téy łáłki W. M. ... mogli byđ téż wczefniki 50/5. *A*: Zák ták wielką tedy łáłkę ... dziękuiey 49/23, iákobyfmy łáłkę W. M. fobie záfługowáli 50/8.

- ŁASKAWY (1) *ai – pl V m pers*: moi łáfkáwi Pánowie 47/2.
- ŁATWIE (1) *av – comp*: Ták podobno wšytko łatwiéy flowy wyrzéc/ niŹli rzeczą fárną wypelnić 47/12.
- ŁGARZ (1) *sb m – pl G*: niémáŹ wšyftzych łgarzów w Polfcze/ ieno Arcybifkup Gámrat/ á Máćieiw-
lki Bifkup Krákowfki 11/14.
- ŁOKIEĆ (1) *sb m – sg I*: któréty [rady] ón nie funtem iŹcie ... áni łókiem przedawá 48/22.
- MACIEJOWSKI (1) *n-pers m – sg N*: Máćieiwfki Bifkup Krákowfki 11/15.
- MAŁ (2) *ai – petr sg n D*: IákóŹ niepomátu fie ztáđ ćiefzymy/ że ... 49/6, ćiefzyć fie niepomátu
mamy 49/20. Cf NIEMAŁY.
- MAŁMAZYJA (1) *sb f – sg I*: vpoiwfzy máłmázyiá jednégo Kánoniká Sędomiérkfkiégo 6/6.
- MAŁO cf NIEMAŁO.
- MAŁY cf MAŁ, NIEMAŁY.
- MAŁŻONKA (1) *sb f – sg D*: tego záprawdě y fobie/ y tym vbogim sirotom/ tákže y téty vczćiwéy
á ztrofkánéy małżonce iegó zyczymy 50/4.
- MAWIAC (1) *vb impf – inf*: częłtkroć zwykł to był mawiać 6/2.
- MAĐRY (2) *ai – pl N m pers*: ľudzie mađry dáwnégo wieku 47/2. *subst*: že mađré/ y Źzórokié
wywody fmętku/ y záłóŹi ľudziéy pohámowác niemogá 47/14.
- MIARA (1) *sb f – sg L*: w téty mierze 47/11.
- MIASTO (2) *praep cum G* – miáłto vniíéy 12/11, miáłto tego co miáł rzéc 13/15.
- MIEC (22) *vb impf – inf*: áby raczył náń ták wzgláđ mieć 7/7. *praes I sg*: že ták mam rzec (!) 48/22.
3 sg: pytał iáko sie ma 9/11, powiedział/ že ma trzy króle 10/19. *1 pl*: ítráćilímý w domu
fwoim tego/ iákiégo drugiégo ... niémamy 48/2, y ná fercu záł wielki mamy 49/1, zádnéy wá-
płiwóŹi w tym nie mamy 49/13, ćiefzyć fie niepomátu mamy 49/20. *3 pl*: bo cí iákokólwék
iuz máiá przyczyné do Źtania 8/17. *praet I sg m*: gđziem piénieđzy miáł doŹtác 11/5. *3 sg m*:
niémiał mu w tym przefzkadzáć 7/1, miáł ten obyczay/ že ... 8/1, 9/20, iuz kiedy miáł práwie
zá Źtół fiadác 10/14, miáłto tego co miáł rzéc 13/16. *1 pl m pers*: bofmy ... áni przyŹięgi zádnéy/
áni záŹfćia zádnégo znikim nie mieli 48/13, z którégofmy y obroné domá/ y miéđzy ľudźmi
dobrá flawé mieli 49/3. *3 pl m pers*: Y mieli po fobie wywody wielkié/ y wáŹné 47/6. *con 3 sg*
f: godnoŹć ... niebyłá ták okréfona ábo wáŹka/ žeby fie tylko w domu iegó fárnym záwiérác
miáłá 48/20. *con praet I sg m*: ábych był miáł pomoc z W. M. 7/11. *part praes act*: máiac *benefi-*
cium iedno *controuerſum* 6/16, máiac poruczenié od króla 13/11, máiac ón nietylko láty/ ále
y rozumem przed inŹlá bráćiá 48/4. Cf NIEMASZ.
- MIESZKAĆ (1) *vb impf – part praes act*: mieŹkáiác w mili od kłáŹtorá 12/22.
- MIÉDZY (3) *praep cum I* – miéđzy 47/9, 49/2, miéđzy inŹfémí zártý 12/5.
- MIJAC SIE (1) *vb impf – inf*: y przyŹłto fie im miiác práwie iuz przed kámiénicą Arcybifkupią
7/21.
- MILA (1) *sb f – sg L*: mieŹkáiác w mili od kłáŹtorá 12/22.
- MIŁO cf NIEMIŁO.
- MIŁOŚCIWY (1) *ai – sg m V*: Nu MiłóŹciwy KŹięŹe 7/9, MiłóŹciwy Królu 10/16.
- MIŁOŚĆ (14) *sb f – sg N*: Król Ie° M. dekret czyni 13/14. *G*: iaciem dla tego był do W. M.
przyŹtał ábych był miáł pomoc z W. M. 7/10, 11. *sg a. pl N*: KiedybyŹcie W. M. komu
żywému tét vczćiwóŹć czynili 49/9, že to W. M. z vpržémey (!) y práwéy chęći przećiwko
niemu czynicie 49/14, Zá ták wielká tedy łáfkę którą W. M. temu zmárlému ciáłu okazác
raczyli 49/24. *G*: W. M. ták wiele/ y ták zacnych ofób wiđzimý 49/7, Bo nie leđá to znák łáfkí
W. M. przećiwko niemu 49/8, ále żywie w fercach W. M. cnotliwych ľudźi 49/18, áby oni téty
łáfkí W. M. ... mogli byđz ták vczefniki 50/5, iákobyfmy łáfkę W. M. fobie záŹlugowáli 50/8.

- D: W. M. pánóm fwym wielce dziękuiemy 49/24, áby ón fam ... W. M. to hoynie pláćić/ y nágradzác raczył 50/2. L: którý [łaski] oyciec ich po W. M. nietylko zá żywotá/ ále y po śmierci doznawał 50/5.
- MINAĆ (1) *vb pf – inf*: ksiądz Krupłki chciał Arcybikupá ochotnie minąć 8/4.
- MŁODY (1) *ai – comp pl L*: w młódfzých lećićh 48/15.
- MNICH (1) *sb m – pl D*: komu by fie piérwý bronić/ czy Tátáróm od muru/ czy Mnichóm od zony 13/10.
- MOC (11) *vb impf – praes 3 sg*: może 47/6, 49/21, niemoże 49/13. 1 *pl*: nie możem 50/2. 3 *pl*: mogą 47/4, niemogą 47/15. *praet 3 pl m pers*: niemogli 47/9. *con 3 sg f*: któraby ... moglá 49/5. *n*: mogłoby 49/10. 3 *pl m pers*: áby ... mogli 49/23, 50/6.
- MOJ (2) *pron – sg f L*: po méy śmierci 5/14. *pl V m pers*: moi łáfkáwi Pánowie 47/2.
- MOWIĆ (7) *vb impf – inf*: zwykł był ... té flowá mówić 5/6. *praet 3 sg m*: co więc pan mówił 5/9, ten zá mówił rad ... 11/17. *impers praet*: choć mu nic nie mówiono 10/13. *part praes act*: mówiąc ... 9/5, 10/6, mówiąc w rádzie o doległóściách 6/11.
- MOŻNY (1) *ai – sg f N*: ielliby to można rzecz byłá 49/5.
- MUR (1) *sb m – sg G*: komu by fie piérwý bronić/ czy Tátáróm od muru / czy Mnichóm od zony 13/9.
- MUSIEĆ (3) *vb impf – praes 3 sg*: musi 47/20, 48/2. 1 *pl*: mušimy 48/14.
- MY (9) *pron – N*: my 47/22, 49/19. *G*: nas 50/7. *D*: nam 48/10, 15, 49/3, 15. *A*: zá nas 50/1. *I*: z nami 50/8.
- MYSZKOWSKI (1) *n-pers m – sg N*: KSiądz Myfzkowłki/ Bikup Płocki 8/13.
- MYŚLIĆ (3) *vb impf – praet 1 sg m*: Dofycém ia ... myślił/ gdziem piéniedzý miał doftác 11/5. *imp 3 sg*: niechayże téż ón myśli zkąd mu ie [piéniedzé] záplácá 11/6. *con 3 sg m*: áby o tym myślił/ iákoby dlužnikowi záplácić 11/4.
- NA (32) *praep – cum A (24)*: ná 6/8, 7/6, 7, 8, 19, 21, 8/10, 9/5, 14, 15, 12/17, 13/13, 48/6, 7, 49/3, názád 8/3, ná ten czás 8/3, 12/10, 13, 13/12, nápoly 11/9, ná káždy dzień 11/10, náń 7/7, 13/1. *cum L (8)*: NA 12/4; ná 7/5, 12/6, 47/10, 20, 48/24, 25, 49/1. *Cf* NAPRZOD.
- NADZIEJA (1) *sb f – sg A*: że to w nádzieię przypodobánia iákiego/ álbo więc y oddánia czynićie 49/11.
- NAGOTOWAĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Co sobie Spyték (!) nágotuie/ to mu Pan Krácowłki zie 6/13.
- NAGRADZAC (1) *vb impf – inf*: áby ón fam zá nas/ którý tego ták dálece odfluzyć nie możem/ W. M. to hoynie pláćić/ y nágradzác raczył 50/2.
- NAPISAĆ (1) *vb pf – impers plusq*: té dwá wierfzyki ná ścienié bylo nápifano 12/7.
- NA POŁY *cf* NA, POŁ.
- NAPRZOD (1) *av* – Co wlytško Bogu naprzód/ á potym iego obmyśłowánium/ y przeftródze przypifác mušimy 48/13.
- NAROPIŃSKI (2) *n-pers m – sg N*: KSiądz Naropińłki 10/11. *V*: Kfze Naropińłki 10/15.
- NASZ (9) *pron – sg m G*: brátá náłzého 49/7, 17. *I*: zá tym ... przypadkiem náłzym 47/23. *f A*: ná náłzę to pżenice wróble 12/17, chudobę náłzę 48/10, záłość náłzę 49/4. *pl G*: rodzícóm náłzých 48/3, trudności náłzých 48/17. *A subst*: trudności náłżé 48/5.
- NATENCZAS *cf* CZAS, NA, TEN.
- NAUKA (2) *sb f – sg G*: żeby był w téy mierze według nauki fwéy fie záchował 47/ 11. *A*: iechawfzy ná náukę do Włóh 9/14.
- NAZAD (2) *cf* NA, ZAD.
- NAZAJUTRZ (1) *av – názáiułtrž* 6/7.
- NIC (3) *pron – A*: nic 10/13, 11/17, nic infzého 6/8.
- NIC (1) *pt* – Z káżdym fie zgodzę/ iedno z łákómyim nic 6/3.

NIE (45) *pt* – Nie 12/2, 13/7, nie 8/1, 9/12, 18, 10/3, 12/3, 3, 47/15, 48/9, 19, 50/1, nie był nikt infzy 5/7, nic infzého ... nie powiedział/ jedno to 6/8, iefzcie ... nie 6/9, żadnym obczyaiem nie 8/6, nie ... ieno 9/14, nigdy ... nie 10/9, nic nie 10/13, á nie ... nic 11/16, nie ... á 11/17, nie ... áni 47/5, nie bárzo 47/8, nietylko ... nie ... ále y 47/9, nie ... áni ... ále 47/16, żaden ... nie 47/17, nie ... ále 47/21, 49/17, nie ták ... iáko 48/2, nietylko ... ále y 48/4, 9, 50/6, áni ... áni ... nie mieli 48/13, nietylkoć ... ále 48/14, nie ... áni ... ále y 48/22, żaden ... nigdy nie 48/25, niepomátu 49/6, 20, nieledá 49/8, iuz nie 49/13, žádný wátpliwósci w tym nie mamy/ że ...49/13, nietylko ... ále 49/15; niemiał 7/1, niémamy 48/2. Cf NIEMASZ.

NIEBACZNIE (1) *av* – wyróciwłzy niebácznie fłowá 12/19.

NIEBYTNOŚĆ (1) *sb f* – *sg L*: nietylkoć w młódfzych lećićéh/ y w niebytnósci drugich nam był rádźien y pomocen 48/15.

NIECH (1) *pt* – niech 9/5.

NIECHAJ *cf* – NIECHAJBY, NIECHAJŻE.

NIECHAJBY (1) *pt* – niechayby 8/16.

NIECHAJŻE (1) *pt* – niechayże 11/6.

NIEDOBRZE (1) *av* – ieden z znáimych ... pytał/ iáko fie ma: powiedział: Nie dobrze 9/11.

NIEDZIELA (1) *sb f* – *pl G*: w kilká niedziél 11/20.

NIEJAKO (1) *pt* – około żony był nieiáko zelozus 13/2.

(NIEKTORY) *cf* NIKTORY.

NIEMAL (1) *pt* – niémal záwždy 10/12.

NIEMAŁO (1) *av* – między infzými zártý/ któрых było niemało 12/6.

NIEMAŁY (1) *ai* – *sg f A*: niemáłą liczbę káplánów biłkup 12/14.

NIEMASZ (2) *vb impf praes* – niemáľz 47/13; niemáľz ... ieno 11/14.

NIEMIŁO (1) *av* – *sg n N* – okazał że mu to niemiło 9/4.

NIEPRAWIE (1) *av* – niepráwie był poľug pilen 7/14.

NIESZCZĘŚCIE (2) *sb n* – *sg N*: że przygody/ niefcześćići/ y fmętki wfzelákie mogą człowiekowi nie bydź ciężkié/ áni silné 47/4. *G*: ták z niefcześćia/ y z przygody fráłowác fie muśi 47/19.

NIEŚĆ (1) *vb impf* – *praes 3 pl*: o doległósciách/ które wyfokié wrzędý zá fobá niolá 6/12.

NIEWYMOWNIE (1) *av* – śmiał fie niewymownie 8/10.

NIGDY (2) *av* – nigdy ... nie 10/9, żaden ... nigdy ... nie 48/25.

NIKT (2) *pron* – *N*: nikt infzy 5/8. *I*: znikim 48/12.

NIKTORY (1) *pron* – *pl N m pers*: niktórzý 7/15.

NIŻLI (3) *cn* – niżli 47/12, 49/5, 50/10.

NOSIĆ (1) *vb impf* – *praes 1 pl*: prze śmierć iego dźiś ná fobie ten vbiór nośimy 49/1.

NU (1) *int* – Nu 7/9.

O (3) *praep* – *cum A* (1): o 8/22. *cum L* (2): o 6/12, 11/4.

OBACZYĆ (3) *vb pf* – *part praet act*: Co ... obaczywłzy 7/9, 9/4, obaczywłzy potym co fie dźiało 8/9.

OBACZYĆ SIE (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: Biłkup obaczył fie/ że ... 5/12.

OBECY (1) *ai* – *pl G*: śilá obcych lúdzi 48/20.

OBEC (1) *sb f* – *sg A*: wľzytkim lúdzióm wobec 49/16.

OBIAD (2) *sb m* – *sg A*: prośil księdza (!) Krupkiégo ná obiad 8/11. *I*: przed obiadem 10/14.

OBLĄĆ (1) *vb pf* – *praet 3 sg m*: iedząc w niego oblał obrus 9/3.

OBMYŚLOWANIE (1) *sb n* – *sg D*: Co wľzytko Bogu naprzd/ á potym iego obmyślowaniu y przelftrodze przypilác muśimy 48/13.

OBRONA (1) *sb f* – *sg A*: z którégofmy y obroné domá/ y między lúdzmi dobrá fławę mieli 49/2.

OBRUS (3) *sb m* – *sg A*: kto v iego ftołu iedząc obrus kiedy oplufnáł 9/1, iedząc w niego oblał obrus 9/3, áby ten obrus vpráá 9/6.

- OBYCZAJ (3) *sb m – sg A*: miał ten obyczaj/ że ... 8/1, 9/20. *I*: żadnym obyczajem 8/6.
- OCHOTNIE (1) *av – N*: ksiądz Krupłki chciał Arcybiskupą ochotnie minąć 8/4.
- OCIESKI (1) *n-pers m – sg N*: Ociełki Kánclérz koronny 8/22.
- OD (6) *praep cum G* – od 8/1, 11/4, 12/22, 13/9, 10, 12.
- ODDAĆ (1) *vb pf – inf*: tego oddać już nie może 49/12.
- ODDANIE (1) *sb n – sg G*: że to w nadziei przypodobania iákiego/ álbo więc y oddania czynicie 49/11.
- ODDZIERAĆ (1) *vb impf – inf*: y pocznie okná co były záflonioné oddziérác 12/2.
- ODJADAĆ (1) *vb impf – inf*: idę ... fwoie pięć set złotych odjadác w księdzÁ Arcybiskupá 11/11.
- ODKŁADAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: A tę drugá [rzecz] odkłáda do ładného dnia 13/15.
- ODŁOŻYĆ (1) *vb pf – con sg m*: áby pewná sřprawę ... ná infzy dzień odłóżył 13/13.
- ODPOWIEDZIEĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Odpowiedział mu ieden: że ... 12/15.
- ODPRAWIĆ (1) *vb pf – impers con*: áby cię po méy śmierci dobrze odpráwiono 5/14.
- ODPRAWOWAĆ (1) *vb impf – impers con*: prosił áby to siedząc odpráwowano 8/15.
- ODPUŚCIĆ (1) *vb pf – fut 1 sg*: doby kto/ odpufczę 5/7.
- ODSŁUŻYĆ (1) *vb pf – inf*: którzy tego ták dálece odłóżyć nie mozem 50/1
- ODSTAWAĆ (1) *vb impf – praes 1 sg*: á ia zAs odstáwam 7/12.
- ODWIEŚĆ (1) *vb pf – inf*: á lzkápá iego lřanáł/ y zátárl fie z koniem Arcybiskupim ták/ że fie żádnym obyczajem nie dáł odwieść 8/6.
- ODWODZIC (1) *vb impf – inf*: KsiędzÁ Krupłkiego kón miał ten obyczaj/ że od koni nie dáł fie ládá iáko odwodzić 8/1.
- OFIAROWAĆ SIE (1) *vb pf – praet 3 sg m*: ofiárował mu fie z pořługá fwą 5/9.
- OJ (1) *int – Oy* 7/16.
- OJCIEC (4) *sb m – sg N*: oyciec 9/16, 50/5. *A*: A ftráciłifmy nie ták brátá/ iáko włáfnieý oycá 48/3.
L: po zmářłym oycu 48/6.
- OJCOWSKI (1) *ai – sg m I*: oycowłkim ftrychem fie sřprawuiác 49/21.
- OKAZAĆ (2) *vb pf – inf*: ZÁ ták wielká tedy lálkę którá W. M. temu zmářłému ciátu okazać raczył 49/24. *praet 3 sg m*: okazał że mu to niemilo 9/3.
- OKAZOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: iáko fámá rzecz okázuię 47/8.
- OKNO (2) *sb n – sg I*: wřlyfzawřzy żáká pod oknem 12/19. *pl A*: pocznie okná co były záflonioné oddziérác 12/1.
- OKOŁO (3) *praep cum G* – około 7/3, 13/2, 3.
- OKRESONY (1) *part praet pass pf – sg f N*: A tá więc iego godność ... niebyłá ták okréfona ábo wázka żeby fie tylko w domu iego fámym záwierác miáłá 48/19.
- OMIERZIC (1) *vb pf – inf*: Chcąc mu tedy to Król omierzić 10/13.
- OMYLIĆ SIE (1) *vb pf – praet 3 sg m*: że ná rádźie iego żaden fie nigdy nie omylił 48/25.
1. ON (82) *pron – sg m N*: ón 6/3, 19, 7/6, 11/6, 12/21, 48/4, 22, 50/1. *G*: Ie° M. 13/14; iego 5/8, 7/4, 8/5, 14, 9/1, 8, 11/10, 48/8, 13, 18, 20, 21, 24, 25, 49/16, 19, 20, 50/4; v niego 9/3, podle niego 13/7; v niegoř 13/3. *D*: mu 5/9, 14, 6/7, 8, 13, 17, 7/1, 2, 2, 7, 12, 9/4, 12, 10/13, 13, 18, 11/3, 6, 12/15, 48/9; przeciwko niemu 49/9, 14. *A*: go 7/2, 12/21, 13/8, 48/18; nań 7/7, 13/1. *G a A*: go 7/15, 9/9, 16, 10/14, 19, 11/10. *I*: z nim 8/6, 11, 49/17. *L*: przy nim 5/8. *n A*: ná nie 7/6. *L*: ná nim 7/5. *pl N m pers*: oni 50/5, 7. *G*: ich 10/2, 50/5; do nich 8/19. *D*: im 7/21. *A m pers*: ie 12/16. *subst*: ie 10/2, 5, 11/6; po nie 10/5. *I*: z nimi 48/7.
2. ON (4) *pron – sg m N*: ón owoc wiary (!) 49/18. *G*: z oného przeřtráchu 5/17. *pl D*: iáko fie onym zdáło 47/7. *A subst*: Wróćcie mi oné [pierscięnię] 10/6.
- OPATRZYĆ (1) *vb pf – inf*: iego godność/ którá go był Bóg opátrzyć raczył 48/19.
- OPLUSNAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: kto v iego ftołu iedząc obrus kiedy opluřnáł 9/1.
- OPOWIEDZIEĆ SIE (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Tám Gámrát zárázem opowiedział fie/ że ... 7/4.

- OSOBA (1) *sb f – pl G*: W. M. tak wiele/ y tak zacnych osób widzimy 49/8.
- OSTATNI (1) *ai – sg f L*: przy téy oštátniéy poštudze brátá náłżégo 49/6.
- OSTROŻNY (1) *ai – comp sg m N*: á fam po tym był ostrożniejszy 5/18.
- OTRZEŻWIEĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: dopiéro z onégo przełtráchu otrzeżwiał 5/17.
- OW (1) *pron – sg m N*: ów ... ten záś 11/16.
- OWOC (1) *sb m – sg N*: A toć iest ón owoc wiary (!)/ cnoty/ y godności iego 49/19.
- OŻENIĆ SIE (1) *vb pf – part praet act*: ZIemiánin ieden w Polfcze ożeniłwfy fie/ w kilká niedziel záłtał á zóná leży w połogu 11/20.
- PALEC (2) *sb m – pl G*: dawał pierścienié z pálców trzymác 9/21, zdéymuiác ... pierścienié z pálców 10/4.
- PAN (17) *sb m – sg N*: PAN Dębieniłki Káncłérz koronny 13/11; Pan wyżrzawłfy łługi ... 5/16, Pan Krákowłki 6/14, pan 5/9, pan Czérłki 9/4, pan iego 9/8, iz był pan hoyny 11/2. *G*: záwołał kilku łług do pána 5/16. *D*: Pánu Bogu bądź chwałá 48/11; pánu Wolłkiému Káłztelanowi Czérłkiému 9/1, záwždy którémukolwiek pánu/ álbo y kilkiem śiadác kazał 10/10. *G a A*: profząc PANá BOGá/ áby ... 49/25. *V*: Pánie 5/10; pánie Boże day tylko, áby ... 50/9. *pl N*: kiedy byli pánowie Litewłczy przed łłknczeniem (!) vniéy cicho wiecháłi 12/4. *D*: W. M. pánom fwym wielce dziékuujemy 49/25. *V*: moi łákwáwi Pánowie 47/3.
- PEWNY (2) *ai – sg f A*: był winien pewná fumnę piéniędzy X. 11/8, áby pewná łpráwę ... ná łnfzy dziéń odłóżył 13/12.
- PIĆ (5) *vb impf – inf*: kiedy fie tráfiło komu przez zdrowie czyiekolwiek v iego łtołu pić 8/14. *praes 3 sg*: kto pié 8/16. *3 pl*: do kogo piá 8/17, kiedy dwa do łiebie piá 8/18. *imp 2 pl*: piycie téz do mnie 8/19.
- PIECZA (1) *sb f – sg A*: włzyłtki trudności náłżé łpólne ... wził był na łwoié pieczá 48/7.
- PIENIĄDZ (1) *sb m – pl G*: gđziem piéniędzy miał dołtác 11/5, był winien pewná fumnę piéniędzy 11/8.
- PIERŚCIEN (2) *sb m – pl A*: dawał pierścienié z pálców trzymác ... którémukolwiek dworzáninowi 9/21, zdéymuiác tákże pierścienié z pálców 10/4.
- PIERWEJ (3) *av – każ tu komu piérwéy do mnie 5/13, Wróćcie mi oné [pierścienie] piérwéy/ com wam był ták rok dał trzymác 10/6, komuby fie piérwéy broníc/ czy Tátárom od muru/ czy Mníchóm od zony 13/9.*
- PIĘĆSET (1) *nm – A*: idę ... łwoié piéc łet złotył odiádác v ksiédzá Arcybłkupá 11/11.
- PILEN *cf* PILNY.
- PILNOŚĆ (1) *sb f – sg I*: zá pilnościá iego 48/7.
- PILNY, PILEN (1 + 1 = 2) *ai – sg m N*: niepráwie był połług pilen 7/15. *comp sg m N*: áby był pilniéłzy 7/16.
- PISARZ (1) *sb m – pl N*: A to ná ten czás byli dwa piárze Litewłczy 12/10.
- PŁACIĆ (1) *vb impf – inf*: áby ... to hoynie płácić y nágradzáć raczył 50/2.
- PŁOCKI (1) *ai – sg m N*: Ksiádz Myłłzkowłki/ Błkup Płocki 8/13.
- PO (15) *praep – cum D (3)*: mieli po łobie wywody wielkié/ y wáżné 47/7, niepómátu 49/6, 20. *cum A (1)*: po 10/5. *cum L (11)* po 5/14, 9/10, 48/3, 5, 50/5, 6, potym 5/18, 8/9, 9/9, 10/3, 48/13. *Cf* POSPOŁU.
- POCIECHA (1) *sb f – sg A*: które [serce] iáko rádość/ y poćiechę łwoié czuie/ ták z nielzcześciá/ y z przygody fráłowác fie muśi 47/19.
- POCIESZNY (1) *ai – comp pl L*: w potrzebách poćiełzniełzyłch/ niłzi tá iest 50/10.
- POCZĄĆ (2) *vb pf – fut 3 sg*: y pocznie okná co były záłłonioné oddziérác 12/1. *plusq 3 sg m*: Arcybłkup poczáł fie był z przodku gniewác 8/8.

- POD (1) *praep cum I* – pod 12/18.
- PODAĆ (1) *vb pf – plusq 3 sg m*: przepomniął ich [*piersciem*] v tego/ komu ie był podał 10/2.
- PODAGRA (1) *sb f – sg I*: będąc podągrą bárzo vdęczoney 5/4.
- PODAWANIE (1) *sb n – sg G*: że to *beneficium* / jęgo jest podawania 7/5.
- PODLE (1) *praep cum G* – siedząc podle niego 13/7.
- PODOBAĆ SIE (1) *vb impf – praet 3 sg f*: że mu fie łałata Włofka niepodobął 9/12.
- PODOBNO (3) *pt* – Ale ták podobno chciał tknąć kunktácięy 13/16, Ták podobno wżytko łałtwięy fłowy wyrzéc/ niżli rzeczą łamą wypelnić 47/11, Ale nam podobno teraz więcęy trzeba ná táką rzecż fie zdobywác 49/3.
- POHAMOWAĆ (1) *vb pf – inf*: że mądré/ y fzérokię wywody fmętku/ y żalości ludzkię pohamowác niemogą 47/14.
- POLAK (1) *n-ethn m – sg N*: POLak ieden 9/14.
- POLSKA (2) *n-loc f – sg L*: w Polfcze 11/15, 20.
- POŁ (1) *nm – pl A*: w któręy iż był iuz nápoły zwątpił 11/9.
- POŁOG (1) *sb m – sg L*: żoná leży w połogu 12/1.
- POŁOŻYĆ (1) *vb pf – inf*: kazał chłopcu fwému grofz ná stół položýć 9/5.
- POMNIEĆ (1) *vb impf – part praes act*: pomniąc co więc pan mówił 5/9.
- POMOC (1) *sb f – sg A*: ábych był miał pomoc z W. M. 7/11.
- POMOCEN (1) *ai – sg m N*: w niebytności drugich nam był rádzien/ y pomocen 48/16.
- POROŻE (1) *sb n – sg I*: Ale Gámrat porożem ná to bárzo wfrzął 7/8.
- PORUCZENIE (1) *sb n – sg A*: máiąc poruczenię od królá/ áby ... 13/11.
- POSŁUGA (3) *sb f – sg I*: ofiárował mu fie z poślugą fwą 5/9. *L*: przy téy ofstátnięy pośludze brátá náłżęgo 49/7. *pl G*: niepráwie był poślug pilen 7/15.
- POSPOLICIE (1) *av* – wżytki trudnoścí náłżę spólné/ którę więc po zmárłym oycu ná dzieći pospolićie przypadáią/ wziął był ná fwoię pieczę 48/6.
- POSPÓŁU (3) *av* – z nim poślpu 8/6, 49/17, poślpu známi 50/8.
- POŚWIECAĆ (1) *vb impf – praet 3 sg m*: niemáłá liczbę káplanów bikup poświewał 12/14.
- POTEŻNY (1) *ai – pl A subst*: mieli po fobie wywody wielkię/ y ważné/ iáko fie onym zdáło: ále iáko łamá rzecż okázue/ nie bárzo potężné 47/8.
- POTKAĆ SIE (1) *vb pf – part praes act*: podkawfzy fie z drugimi 8/2.
- POTOMSTWO (1) *sb n – sg N*: z któręgo ... potomftwo ięgo y przykád brác może 49/20.
- POTRZEBA (1) *sb f – pl L*: w potrzebách poćiełzniefzych/ niżli tá ięft 50/9.
- POTRZEBNY (1) *ai – pl D*: któręy [*radý*] ón nie funtem iścíe ... áni łókiem przedawá/ ále y dármo/ y hoynie wżytkim potrzebným wżyczał 48/23.
- POTYM *cf* – PO, TEN.
- POWIADAĆ (14) *vb impf – praes 3 sg*: powiáda 5/13, 7/16, 8/18, 10/15, 20, 11/5, 11, 12/3, 16, 20; powiáda (!) 5/10. *praet 3 sg m*: powiádał/ że ... 11/14, bo ów powiádał wżytko/ wiém/ á nie wiewiáł nic 11/16, gdy káždy fwé widzenie iáko w tákíęy trwodze powiádał 13/5.
- POWIEDZIEĆ (7) *vb pf – praet 3 sg m*: nic infzęgo ná to nie powiewiáł/ iedno to ... 6/8, téż to powiewiáł: ... 6/13, powiewiáł: ... 9/11, powiewiáł, że ... 9/16, 10/19, Témi fłowy powiewiáł: ... 13/13. *impers praet*: kiedy mu powiewiáno ... że ... 6/7.
- POWINIEN (1) *ai – pl N m pers*: zácofmy mu y dżís wielce powinni 48/9.
- POWINOWATY (2) *ai – pl N pers*: my powinowáci cieszyć fie niepómátu mamy 49/19–20. *D*: nietylko nam brácięy/ y powinowátým ięgo 49/15.
- POWOD (1) *sb m – sg I*: zá powodem nas téż łtárfzych 50/7.
- POZNAŃSKI (1) *ai – sg m N*: CZárnkowlki Bikup Poznánki 5/4.
- PRACZKA (1) *sb f – sg D*: niech to praczcze dádzá/ áby ten obrus vprátá 9/6.
- PRAWDA (3) *sb f – sg N*: prawdá fie znác muśi 48/2. *A*: zapráwdę 47/13, 50/3.

- PRAWDZIWY (1) *ai – sg m N*: iáko brát prawdziwy 48/17.
- PRAWIE (3) *av – tegóz dnia práwie 7/1, práwie iuž przed kámięnicą Arcybiskupią 7/21, iuž kiedy miał práwie zá stól fiadác 10/14. Cf NIEPRAWIE.*
- PRAWY (1) *ai – sg f G*: že to W. M. z vprzýmey (*!*)/ y práwéy chęci przeciwko niemu czynicie 49/14.
- PRECZ (1) *av – fzedł precz 7/12.*
- PROSIĆ (6) *vb impf – praes 2 sg*: ia ciebie zárežę/ iáko prošifz 5/12. 1 *pl*: ztrofkánéy małzonce iego žyczmy/ y prošimy/ áby ... 50/4. *praet 3 sg m*: prošif, áby ... 7/6, 8/14, prošif kšiedza (*!*) Kruplkiego ná obiad 8/10. *part praes act*: profžac PAná BOgá/ áby ... 49/25.
- PROZNO (1) *av – iž widžę že prózno 7/11.*
- PRZE (2) *praep cum A – Prze Bóg 5/6, prze 48/25.*
- PRZECIE (1) *pt – przecię 11/9.*
- PRZECIWKO (2) *praep cum D – nie ledá to znák ieft łálki W. M. przeciwko niemu 49/8, že to W. M. z vprzýmey (*!*)/ y práwéy chęci przeciwko niemu czynicie 49/14.*
- PRZED (10) *praep – cum A (1)*: wzięá tę radę przedšię 6/18. *cum I (9)*: przed 5/5, 7/22, 10/4, 14, 12/5, 13/13, 48/4, przed tym 10/5, przedtym 12/21.
- PRZEDAĆ (2) *vb pf – praet 3 sg m*: Iezus Iudařzá przedáá 12/20. *plusq 3 sg m*: bo go ón též był przedtym przedáá 12/21.
- PRZEDAWAĆ (1) *vb impf – praet 3 sg m*: którěy [*rady*] ón nie funtem išcie ... áni łókiem przedawá/ ále y dármo/ y hoynie wšytkim potrzebnym wžyčzáá 48/23.
- PRZEDSIĘWZIĄĆ *cf PRZED, SIĘ, WZIĄĆ.*
- PRZEDTYM *cf PRZED, TEN.*
- PRZEŁOMIĆ (1) *vb pf – con praet sg m*: ále y między láměmi rzadki/ którby to był ná łobie przelómił/ žeby był w téy mierze według náuki fwéy šie záchowáá 47/10.
- PRZEPOMNIEĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: przepomniaá ich [*piersien*] v tego/ komu ie był podáá 10/2.
- PRZEPUŚCIĆ (1) *vb pf – inf*: kaž mię wolno do hordy przepušćić 5/11.
- PRZESTRACH (1) *sb m – sg G*: z oněgo przeftráchu otrěžwiał 5/17.
- PRZESTROGA (1) *sb f – sg D*: Co wšytko Bogu naprzód/ á po tym iego obmyšłowániu/ y przefrodze przypifáć mušimy 48/14.
- PRZESTRZEGAĆ (1) *vb impf – praet 3 sg m*: trudnošci nářznych wšelákich przeftržęgáá/ y bróniá 48/17.
- PRZESZKADZAĆ (2) *vb impf – inf*: niěmiaá mu w tym przefřkadžáć 7/1. *praet 3 sg m*: w którým [*beneficium*] mu Gámrat Arcybiskup Gniěžnieńki przefřkadžáá 6/18.
- PRZEWIEDZIEĆ (1) *vb pf – plusq 3 sg m*: Kšiadz Naropińki przewiedžiał to był 10/11.
- PRZEZ (5) *praep cum A – przez 9/15, 17, 12/13, 48/16, kiedy šie tráfiá komu przez zdrowie czyiekołwiek v iego řtołu pić 8/14.*
- PRZODEK (1) *sb m – sg G*: poczáá šie był z przodku gniewáć 8/9.
- PRZY (4) *praep cum L – przy 5/8, 12/11, 13/2, 49/6.*
- PRZYCZYNA (1) *sb f – sg A*: bo cí/ iákołowiek iuž máia przyczynę do řtania 8/17.
- PRZYGODA (2) *sb f – sg G*: ták z niefcžšćia/ y z przygody řráfowáć šie mušif 47/19. *pl N*: že przygody/ niefcžšćie/ y smětki wšelákie mogá čłowiekowi nie bydž čięžkie/ áni šilné 47/4.
- PRZYJAŹŃ (1) *sb f – sg A*: nie tylko nam chudobę nářę wcále zachowáá/ ále y przyiažń řášiedžká 48/10.
- PRZYJECHAĆ (2) *vb pf – praet 3 sg m*: ná žimę przyiečáá záš do domu 9/15, czemu ták rychłó przyiečáá 9/16.
- PRZYKŁAD (1) *sb m – sg A*: z którěgo my powinowáć čiefžyc šie niepomááú mamy/ á potomřtwo iego y przykád brać može 49/21.

- PRZYNAMNIEJ (2) *pt* – tedy przynamniéy 8/16, przecię przynamniéy 11/9.
- PRZYPADAĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: wżyftki trudności náłzé spółné/ które więc po zmárłym oycu ná dzieći półpoliće przypadáia/ wziął był ná fwoię pieczą 48/6.
- PRZYPADEK (1) *sb m – sg I*: zá tym fortunnym teráznieylzym przypadkiem náłzym 47/23.
- PRZYPIŚAĆ (1) *vb pf – inf*: Co wżytko Bogu naprzód/ á potym iego obmyślowaniu i przeltrodge przypifać muśimy 48/14.
- PRZYPODOBANIE (1) *sb n – sg G*: w nádzieią przypodobania iákiego 49/11.
- PRZYPOMINAC (1) *vb impf – impers praet*: gdy mu przypominano od kogo/ áby ... 11/3.
- PRZYPOMNIEĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: ten téz nie przypomniał 10/3.
- PRZYRODZENIE (1) *sb n – sg I*: bo trudno ieft z przyrodzeniem walczyc 47/15.
- PRZYSIĘGA (1) *sb f – sg G*: bofmy do téy doby ... áni przysięgi żadný/ áni záłzia żadného znikim nie mieli 48/12.
- PRZYSTAĆ (2) *vb pf – praet 3 sg m*: że przytiał do tegóz Arcybikupá 6/18. *plusq 1 sg m*: iáciem dla tego był do W. M. przytiał 7/10.
- PRZYŚĆ (3) *vb pf – inf*: áby ... do tegóz záchowánia/ y dotéyze (!) dobréy flawy przyść kiedy mogli 49/23. *praet 3 sg n*: przytżło fie im miáác 7/21. *3 pl subst*: iż mu przytżły dwa królá 10/18.
- PSZENICA (1) *sb f – sg A*: ná náłzé to pżenicę wróble 12/17.
- PUŚCIC (1) *vb pf – impers con*: áby cię po méy śmierci dobrze odpráwiono/ y wolno pufczono 5/15.
- PYTAĆ (5) *vb impf – praet 3 sg m*: pytał/ iáko fie ma 9/10, kiedy go oyciec pytał/ czemu ... 9/16, kto go ieno pytał/ dokąd idzielz 11/10. *3 pl m pers*: kiedy go gracze pytali/ á trzeći gdzie? 10/19, pytali Siemienkiégo (!) á ty gdzie 13/6.
- RACZYĆ (4) *vb impf – praet 3 pl m pers*: lálkę którą W. M. temu zmárłému ciátu okazać raczyli 49/24. *plusq 3 sg m*: godność/ którą go był Bóg opátrzyć raczył 48/19. *con 3 sg m*: prośil/ áby raczył nań ták wzgląd mieć 7/6, áby ón lam zá nas ... W. M. to hoynie pláćić y nágradzáć raczył 50/2.
- RAD (2) *ai – sg m N*: rad fie náзад wracał 8/3, ten záś mówił rad/ ... 11/17.
- RADA (4) *sb f – sg G*: siła wdów i sirót vbogich rády iego wżywało 48/21. *A*: wziął tę ráde przedsię/ że ... 6/18. *L*: mówiąc w rádzie o doległościách 6/11, że ná rádzie iego żaden fie nigdy nie omylił 48/24.
- RADO (1) *av* – co zá tym więc rádo chodzi 11/3.
- RADOMSKI (2) *ai – sg f L*: Ciećierki w Rádomlkiéy ziemi 12/18, Siemienlki (!) w Rádomlkiéy ziemi 12/22.
- RADOŚĆ (1) *sb f – sg A*: którę [serce] iáko radość/ y poćiechę fwoię czuie 47/18.
- RADZIEN (1) *ai – sg m N*: nietylkoć w mlódfzych lećiéch/ y w niebytności drugich nam był rádzien y pomocen 48/16.
- RAZ (1) *av* – Tráfiło fie raz/ że ... 10/1.
- RAZ (1) *sb m – sg I*: Gámrat zárazem opowiedział fie/ że ... 7/4.
- REKA (3) *sb f – sg G*: ręki vmknął 10/5. *A*: kiedy mu rękę dał 7/2, dawfzy mu rękę 7/12.
- RODZIC (1) *sb m – pl G*: po zefzciu rodziców náłzych 48/3.
- ROK (2) *sb m – sg A*: Wrok potym 10/3, Wróćcie mi onę [piersienie] piérwéy/ com wam był ták rok dał trzymác 10/7.
- ROZKAZAĆ (1) *vb pf – fut 1 sg*: że mu rokkaże/ áby ... 5/14.
- ROZUM (2) *sb m – sg N*: ále temu wżytkiému rozum dobrze zdołać/ y wytrzymác może 47/6. *I*: máiać ón nietylko láty/ ále y rozumem przed infzą brácią 48/4.
- ROZUMIEĆ (2) *vb impf – praes 1 sg*: Rozumiém 12/16. *part praes act*: rozumieiąc/ że ... 6/19.

- RUSZYĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: iákiégo żadna trofká/ y żaden żal nie rufzy 47/17.
- RYCHŁO (2) *av – czemu* ták rychło przyiechał 9/16. *comp*: któraby [rzecz] żáłość náfzę rychléy léczyć ... niżli iátrzyć/ y fzerzyć moglá 49/4.
- RZADKI (1) *ai – sg m N*: ále y między lámémi rzadki/ któryby to był ná fobie przelómił/ 47/10.
- RZEC (4) *vb pf – inf*: miáfto tego co miał rzéc/ ... 13/16, że ták mam rzec (!) ... 48/22. *praet 3 sg m*: rzékł 7/9. *con 3 sg m*: iákoby rzékł/ ... 8/19.
- RZECZ (5) *sb f – sg N*: iáko lámá rzecz okázuie 47/8, iefliby to možna rzecz bylá 49/5. *A*: ná táká rzecz fie zdobywać/ któraby ... 49/4. *I*: Ták podobno wfzytko látwiéy flowy wyrzéc/ niżli rzeczą lámą wypelnić 47/12. *L*: W tój á w tój rzeczy 13/14.
- RZYM (2) *n-loc m – sg G*: tráfiwfzy fie do Rzymu 9/10. *L*: w Rzymie 9/8.
- SAŁATA (1) *sb f – sg N*: że mu fie sálatá Włofka niepodobála 9/12.
- SAM (9) *pron – sg m N*: lam 5/18, 10/9, 47/18, ón lam 50/1. *L*: tylko w domu iego lámym 48/20. *fN*: iáko lámá rzecz okázuie 47/8. *I*: rzeczą lámą 47/12. *pl N m pers*: Doświadczamy tego lámi ná fobie 47/20. *I*: między lámémi rzadki 47/10.
- SĄDNY (1) *ai – sg m G*: odkláda do fądnégo dnia 13/15.
- SĄDOWY (1) *ai – sg m G*: odkláda do fądnégo dnia/ miáfto tego co miał rzéc/ do fądowégo dnia 13/16.
- SĄSIEDZKI (1) *ai – sg f A*: nietylko nam chudobę náfzę wcále záchował/ ále y przyiaźń fąsiedzka 48/10.
- SEJM a. SJEM (1) *sb m – sg L*: NA féymie Lubelłkim 1569 12/4.
- SERCE (3) *sb n – sg N*: ferce człowiece nie ieft kámienné/ áni żelázne 47/16. *L*: ná fercu żal wielki mamy 49/1. *pl L*: że vczciwe záchowánié brátá náfzého nie vmárto z nim poľpoľu/ ále żywie w fercach W. M. cnotliwych ludźi 49/18.
- SĘDOMIERSKI (1) *ai – sg m A*: vpoiwfzy máłmázyią iednégo Kánoniká Sędomiérłkiégo 6/6.
- SIADĄĆ (4) *vb impf – inf*: iż nigdy lam nie śiadł do ftołu fwégo/ ále záváždy którémukolwiek pánu/ álbo y killkiem śiadąc kazał 10/11, iuż kiedy miał práwie zá ftól fiadąc 10/14. *praet 3 sg m*: ták iż niémal záváždy do królewłkiégo ftołu śiadał 10/12. *part praes act*: śiadaiąc iuż zá ftól 10/1.
- SIANO (1) *sb n – sg G*: że mię táb przez wfzytko láto trawą karmiono/ tákżem fie bał /żeby mi żimie śiáná nie dawano 9/18.
- SIECIECHOWSKI (1) *ai – sg m G*: miefzkáiąc w mili od kłafztorá/ ábo bliżéy Sieciechowłkiégo 13/1.
- SIEDZIEĆ (2) *vb impf – part praes act*: áby to śiedząc odpráwowano 8/15, śiedząc podle niego 13/7.
- SIEMIENSKI (3) *n-pers m – sg N*: Siemienłki (!) w Rádómłkiéy żiemie 12/22, Siemienłki (!) 13/8. *G. a. A*: pytáli Siemienłkiégo (!) 13/6.
- SIEMIKOWSKI (3) *n-pers m – sg N*: Siemikowłki 7/6, 9, KSiądz Siemikowłki 6/16.
- (SIEROTA) *cf* SIROTA.
- SIEŚĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: nigdy lam nie śiadł do ftołu fwégo 10/9.
- SIEŹ (13) *pron – G*: siebie 8/18. *D*: fobie 6/13, 47/2, 50/3, 9. *A*: fie 8/1, 6; wziął tę ráde przedsię 6/18. *I*: fobą 6/12. *L*: fobie 47/7, 10, 20, 49/1. *jako nieaglutynowany formant czasowników zwrotnych* (46): fie 5/7, 9, 12, 6/3, 7/4, 19, 21, 8/2, 2, 3, 5, 8, 9, 10, 11, 13, 22, 9/2, 10, 11, 12, 18, 21, 10/1, 4, 15, 11/20, 12/2, 3, 13/5, 9, 12, 47/7, 11, 13, 20, 48/2, 7, 19, 24, 49/4, 6, 10, 20, 21, 50/8.
- SIEGNAĆ SIE (1) *vb pf – praet 3 sg m*: sięgnął fie tenże po nie [pierscienie] 10/4.
- SILNY (1) *ai – pl N subtr*: że przygody/ niefczęścié/ y fmętki wfzelákié mogą człowiekowi nie byđ ciężkié/ áni siłné 47/5.

- SIŁA (3) *av* – Siła fobie ludzie mądrzy dawného wieku ... głowy vtrofkáli 47/2, siła obcych ludzi/ siła wdów y širót vbogich rády iego vzywálo 48/20–21.
- SIROTA (2) *sb m – pl G*: siła wdów y širót vbogich rády iego vzywálo 48/21. *D*: Tego zaprawdę y fobie/ y tym vbogim širotom/ tákže y téy vczčiwéy á ztrofkánéy małžonce iego žyczmy 50/3.
- SJEM *cf* SEJMJ.
- SKĄD (1) *av* – niechayže též ón myśli zkąd mu ié [*pieniądze*] záplácá 11/6.
- SKOŃCZENIE (1) *sb n – sg I*: przed lkonceniem (!) vniiey 12/5.
- SŁAWA (2) *sb f – sg G*: áby ... do tegóz zachovánia/ y do téyže dobréy sławy przyść kiedy mogli 49/22. *A*: z którégofmy y obroné domá/ y między ludźmi dobrá sławę mieli 49/2.
- SŁOWO (4) *sb n – pl A*: zwykł był ... té słowá mówić: ... 5/6, wywróciwly nieobácznie słowá 12/19. *I*: Témi słowy powiedział ... 13/13, wlytško łátwiey słowy wyrzéc/ niźli rzeczá fámaž wypelníc 47/12.
- SŁUGA (5) *sb m – sg N*: Tátáryzn Kámárády/ sługá iego 5/8. *D*: že ón iáko słudze iuz fwému niémiał mu y tym przelzkadzác 6/19. *A*: áby raczył nań ták wzgląd mieć/ iáko ná sługę iuz słwego 7/7. *pl G*: záwołał kilku sług do páná 5/16. *A*: vyžrzawly sługi 5/16.
- SŁUSZNI (1) *av* – Słuznie tedy prze šmierć iego džiš ná fobie ten vbiór nošmy 48/25.
- SŁUŽYĆ (2) *vb impf – inf*: wiémci ia/ iáko zá kopę słuzyc 7/17. *part praes act*: słuzác Szydłowieckiemu 7/14.
- SMEŤEK (2) *sb m – sg G*: že mądré/ y lzérokié wywody smętku/ y žálości ludzkiéy pohámowác niemogá 47/14. *pl N*: že przygody/ nieščęšćieć/ y smętki wšelákié mogá człowiekowi nie byđ ciężkié/ áni šilné 47/4.
- SMUTEK *cf* SMEŤEK.
- SPEŁNIĆ (1) *vb pf – plusq 3 sg m*: iz mu był ielzce jednéy niešpełnił 6/9.
- SPOLNY (1) *ai – pl A subst*: wlytški trudnošći nážé špólné ... wział był ná swoię pieczá 48/5.
- SPOŁU *cf* POSPOŁU.
- SPRAWA (1) *sb f – sg A*: áby pewná špráwę która sie ná ten czás toczyła przed królem ná infzy dzień odložyl 13/12.
- SPRAWIEDLIWOŠĆ (1) *sb f – sg L*: žeľmy zá pilnošćią iego žadného včzərbku w špráwiedliwošći fwéy nie wzięli 48/8.
- SPRAWOWAĆ SIE (2) – *vb impf – praet 3 sg m*: ták sie z nimi špráwował/ žeľmy ... 48/7. *part praes act*: oycowłkim štrychem sie špráwuiać 49/21.
- SPYTEK (2) *n-pers m – sg N*: SPYTEK Iordan/ Káľztelan Krákwłki 6/11; SPYTEK (!) 6/13.
- SPYTAĆ (2) *vb pf – fut 3 sg*: špyta coby ... 12/14. *praet 3 sg m*: špytał go ... iuz kiedy miał práwie zá ftót šiadác: ... 10/14.
- STAĆ (1) *vb impf – con 3 pl m pers*: niechayby či tylko itali/ kto pie/ y do kogo piiá 8/16.
- STANAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: lzkápá iego štanał 8/5.
- STANIE (1) *sb n – sg G*: bo či/ iákokolwiek iuz máiaž przyczyné do štania 8/17.
- STAŃCZYK (1) *n-pers m – sg N*: STAŃCZYK 11/14.
- STARAC SIE (1) *vb impf – fut 3 pl m pers*: oni zá powodem nas též štárfzých štarác sie pošpołu známi będa/ iákokobyľmy ... 50/8.
- STARY (1) *sb m – comp pl G*: zá powodem nas též štárfzých 50/7.
- STĄD (1) *av* – Iákóž niepomátu sie ztąd čieľzymy/ že ... 49/6.
- STOŁ (8) *sb m – sg G*: v iego stołu pić 8/14, v iego stołu iedzac 9/1, iz nigdy šam nie šiadł do stołu słwego 10/9, ták iz niemal záwždy do królewłkiégo stołu šiaďal 10/12, chodžil ná káždy dzień do iego stołu 11/10. *A*: kazał chłopcu fwému groľž ná ftót položyc 9/5, šiaďiać iuz zá ftót 10/2, iuz kiedy miał práwie zá ftót šiadác 10/14.
- STRACH (1) *sb m – sg I*: z wielkim štráchem y fráfunkiem księdzá Krupłkiégo 8/7.

- STRACIĆ (2) *vb pf – praet 1 pl m pers*: Abowiem ftráciłifmy w domu swoim tego/ iákiego drugiego ... niémamy 48/1, ftráciłifmy nie ták brátá/ iáko włáfnieý oycá 48/2.
- STROSKANY (1) *part praet pass pf – sg f D*: tákże y téy vczúiwéý á ztrofkanéý małżonce iego *życzymy/ y prošímy/ áby ...* 50/4.
- STRYCH (1) *sb m – sg I*: oycowłkim ftrychem fie fpráwuiác 49/21.
- STWORZONY (1) *part praet pass pf – sg n N*: ferce człowiecze nie ieft kámienné/ áni żelazné ... ále z téyże krwié/ co y fam człowiek/ y tegóz ciálá ftworzoné 47/18.
- SUMMA (1) *sb f – sg A*: TEnże był winien pewná fumnę pieniędzy X. 11/8.
- SWOJ (16) *pron – sg m G*: do ftołu fwégo 10/10. *D*: fłudze ... fwému 7/1, 9/5. *A*: ná fługę ... fwégo 7/7; przez wżytek wiek fwóy 48/16. *L*: w domu swoim 48/1. *f G*: według náuki fwéy 47/11. *A*: rádość y počiechę fwoię 47/19, ná fwoię pieczą 48/7. *I*: z poflugá fwá 5/10; z fwoią [żoną] 13/7. *L*: w fpráwiedliwości fwéy 48/8. *n G*: fwégo *beneficium* 7/3. *A*: fwoie pięć fet złotych 11/11; fwé widzenie 13/4. *pl D*: W. M. pánom fwym 49/25.
- (SZCZĘŚCIE) *cf* NIESZCZĘŚCIE.
- SZEROKI (1) *ai – pl N subst*: że mądré/ y szerokie wywody fmetku/ y żáłości ludzkieý pohámowác niemogá 47/14.
- SZERZYĆ (1) *vb impf – inf*: któraby [rzecz] żáłość náfzę rychléý léczyc ... niżli iátrzyć/ y fżrzyć moglá 49/5.
- SZKAPA (1) *sb m – sg N*: fzkápá iego ftańá 8/4.
- SZYDŁOWIECKI (1) *n-pers m – sg D*: fłuzác Szydłowieckieýmu 7/14.
- ŚCIANA (1) *sb f – sg L*: té dwa wierzłyki ná ścienié było nápiáno 12/7.
- ŚMIAĆ SIE (1) *vb impf – praet 3 sg m*: śmiał fie niewymownie 8/10.
- ŚMIERĆ (3) *sb f – sg A*: Słufnie tedy prze śmierć iego dziś ná fobie ten vbiór nošímy 48/25.
L: áby cię po méý śmierci dobrze odpráwiono 5/14, nie tylko zá żywotá/ ále y po śmierci 50/6.
- ŚPIEWAĆ (1) *vb impf – praet 3 sg m*: ták śpiewá: ... 12/19.
- ŚWIAT (1) *sb m – sg D*: chcác to śwíátu wywieść 47/3.
- ŚWIĘCIĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Akolitowie/ co ie Bifkup śwíeci 12/16.
- TAK (21) *av – Ták* 47/11; ták 8/6, 12/19, 13/14, 16, ták ... iáko 7/7, ták/ że ... 8/5, ták rychło 9/16, ták rok 10/7, ták iż ... 10/12, Dobrze ták 12/20, iáko ... ták 47/19, nie ták częftó 47/21, nie ták ... iáko 48/2, ták ... że ... 48/7, 24, że ták mam rzec (!) 48/22, ták wiele y ták zacnych ofób 49/7, ták wielką 49/23, ták dálece 50/1.
- TAKI (2) *pron – sg f A*: táká 49/3. *L*: w tákieý 13/5.
- TAKŻE (3) *pt – tákże* 10/4, ták że 9/17, y ... y ... tákże y ... 50/3.
- TAM (6) *av – Tám* 7/3; tám 7/15, 8/11, 9/14, 17, 13/4.
- TATARZYN (6) *n-ethn m – sg N*: Tátáryzn 5/15, Tátáryzn Kámárády 5/8, BAránczuch Tátáryzn 9/8. *A*: kazał Tátáryzná do wieże włádzic 5/17. *pl G*: około wtárgnieniu (!) Tátárów 13/4. *D*: Komuby fie piérwéý bronici/ czy Tátárom od muru/ czy Mnichóm od żony 13/9.
- TEDY (4) *cn – tedy* 8/16, 10/13, 48/25, 49/23.
- TEN (88) *pron – sg m N*: ten 5/9, 10/3, 11/17. *G*: v tego/ komu 10/2. *A*: tego 48/1; ten 8/1, 9/6, 20, 49/1, ná ten czás 8/3, 12/10, 13, 13/12. *I*: z tym 5/12, tym czáfem 9/21, zá tym ... przy-padkiem 47/22. *f N*: tá 48/18, 50/10. *G*: téy 50/5, do téy doby 48/11. *D*: téy 50/4. *A*: tę 6/18, 49/9, tę drugá 13/15. *L*: przy téy 49/6, W téy á w téy rzeczy 13/14, w téy mierze 47/11. *n N*: to 7/4, 9/4, 10/20, 12/10, 15, 17, 49/5, 8, to/ że ... 9/2, coby to zá ceremonie były 12/15, co to 47/23, toć ieft 49/18. *G*: Tego 50/3; tego 7/7, 47/9, 20, 49/12, 50/1, dla tego 7/10, miáftó tego co miał rzec 13/16. *D*: temu 47/5, 49/24. *A*: to 6/2, 8, 13, 13, 15, 9/3, 5, 10/11, 13,

- 13/1, 47/3, 10, 49/10, 12, 14, 15, 50/2, ná to 6/8, 7/8, o to 8/22. *I*: przed tym 10/5, przedtym 12/21, zá tym 11/2, zátym 13/8. *L*: potym 5/18, 8/9, 9/9, 10/3, 48/13, w tym 7/1, 49/13, o tym 11/4. *pl N m pers*: cí 8/16, 17. *D*: tym 50/3. *A subst*: té 5/6, 12/6. *In*: Těmi 13/13.
- TENZĚ (13) *pron – sg m N*: TEnže 6/6, 10/9, 18, 11/8; tenže 10/4. *G*: do tegóž 6/19, tegóž dnia 7/1. *f G*: dotěže (†) 49/22, z tėje 47/17. *L*: w tėje 5/7. *n G*: tegóž 47/18, do tegóž 49/22. *A*: Tóz 8/3.
- TERAZ (2) *av – teraz* 47/22, 49/3.
- TERAZNIEJSZY (1) *ai – sg m I*: zá tym fortunnym terážniejzym przypadkiem názym 47/22.
- TEŽ (11) *pt – též* 6/4, 13, 8/18, 19, 10/3, 5, 11/6, 12/21, 50/7, 7, též y 11/3.
- TKNAĆ (1) *vb pf – inf*: chćiał tknąć kunktáciéy 13/17.
- TOCZYĆ SIE (1) *vb impf – praet 3 sg f*: sřprawę która fie ná ten čas toczyła przed królem 13/12.
- TOWARZYSZ (1) *sb m – pl G*: niktórzy z towarzyszów 7/15.
- TRAFIAC SIE (1) *vb impf – praet 3 sg n*: częřto fie tráfiáło/ że ... 8/2.
- TRAFIĆ SIE (6) *vb pf – praet 3 sg n*: Tráfiło fie iż ... 5/7, Tráfiło fie raz/ że ... 10/1; tráfiło fie/ iż ... 7/20, kiedy fie tráfiło komu przez zdrowię czyiekolwiek w iego řtołu pic 8/13, tráfiło fie to/ że ... 9/2. *part praet act*: tráfiwřzy fie do Rzymu 9/10.
- TRAWA (2) *sb f – sg A*: trawę iěřz kák báran 9/11. *I*: že mię tám przez wřzytko láto trawą karmiono 9/17.
- TRĄBSKI (1) *n-pers m – sg N*: KSiądz Trąbřki 7/14.
- TROSKA (1) *sb f – sg N*: á ferce człowiecze nie ieft kámienné/ áni żelázné: iákiégo žádna trořká/ y žáden žal nie ruřzy 47/17.
- TRUDNO (1) *av – bo* trudno ieft z przyrodzeniem walczyc 47/15.
- TRUDNOŚĆ (2) *sb f – pl G*: trudnořci nářznych wzłelákich przelřzegał/ y bróni 48/17. *A*: wřzyřtki trudnořci nářz fpólne ... wřziął był ná fwoię pieczą 48/5.
- TRWOGA (1) *sb f – sg L*: w tákiéy trwodze 13/5.
- TRZEBA (1) *praed – Ale* nam podobno teraz więcý trzebá ná taką rzecz fie zdobywác 49/3.
- TRZECI (3) *nm – sg m N*: trzeći 8/18, 10/20, 20.
- TRZY (1) *nm – A*: powieřział/ że ma trzy króle 10/19.
- TRZYMAC (2) *vb impf – inf*: dawał pierřcienię z pálców trzymác tym czáfem któremukolwiek dworzáninowi 9/21, Wróćcie mi oné [pierřcienie] pierwý/ com wam był tak rok dał trzymác 10/7.
- TU (1) *av – tu* 5/13.
- TWOJ (1) *pron – sg n N*: nie twoieć 12/3.
- TY (4) *pron – N*: ty 13/6. *A*: ćiebie 5/11; ćię 5/14. *V*: ty 5/10.
- TYLKO (9) *pt – tylko* 8/16, 50/9, tylko w ... łámym 48/20, nietylko ... ále y 47/9, 48/4, 9, 50/6, nietylko ... ále 49/15, nietylko ... ále 48/14.
- TYMCZASEM *cf – CZAS, TEN*.
- U (6) *praep cum G – v* 8/14, 9/1, 3, 10/2, 11/11, 13/3.
- UBIOR (1) *sb m – sg A*: ná łobie ten vbiór nořimy 49/1.
- UBOGI (2) *ai – pl G*: řlá wdów y řirót vbogich 48/21. *D*: vbogim řirotom 50/3.
- UCZCIWOŚĆ (1) *sb f – sg A*: Kiedybyřcie W. M. komu żywému tę vczćiwořć czynili 49/10.
- UCZCIWY (2) *ai – sg f D*: vczćiwý á zřlořkánéy małżonce 50/4. *n N*: vczćiwé záchowánię brátá nářzého 49/16.
- UCZESNIK (1) *sb m – pl I*: áby oni tėje łářki W. M. ... mogli byđż též vczłelni 50/7.
- UCZYNIĆ (3) *vb pf – praet 3 sg m*: vczynił wzmiankę około łwégo *beneficium* 7/2, Tóz y ná ten čas vczynił 8/3. *impers praet*: vmyřlnię wzmiankę około wtárgnieniu (†) Tátářów vczyniono 13/4.

- UDAĆ SIE (1) *vb pf – inf*: gdzieby sie z żoną y z dziećmi vdąć 13/6.
- UDRĘCZONY (1) *part praet pass pf – sg m N*: podągrą bārzo vdręczony 5/5.
- UJECHAĆ (1) *vb pf – plusq 3 pl m pers*: NA łeymie Lubelskim 1569. kiedy byli pānowie Litewfzcy przed fkonczeniem (!) vniiey ćicho viechāli 12/5.
- UJŹRZEĆ (1) *vb pf – part praet act*: vyźrzawfzy flugi 5/16.
- UMARŁY (1) *part praet act – sg m D*: czyniāc to vmārłemu kwōli 49/12. Cf UMRZEĆ.
- UMKNAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Król rēki vmknāł 10/5.
- UMRZEĆ (2) *vb pf – praet 3 sg m*: powiedźiano nāzāiutrz/ że vmārł 6/7. *n*: vczciwē zāchowanē brātā nāłżego nie vmārło z nim połpołu/ āle żywie w fercach W. M. cnotliwych lūdźi 49/17.
- UMYĆ SIE (2) *vb pf – praet 1 sg m*: Kłże Naropińfki/ vmyliście sie?/ vmyl/ powiāda/ Miłōściwy Krōlu 10/15. 2 *pl m pers*: vmyliście sie? 10/15.
- UMYŚLNIE (1) *av – vmyflnie wzmiankę około wtārgnieniu (!)* Tātārów vczyniono 13/3.
- UMYWAĆ SIE (1) *vb impf – part praes act*: miał ten obyczay/ że zāvždy vmywāiāc sie/ dawał pierścieniē z pālców trzymāc tym czāsēm którēmukolwiek dworzāninowi 9/20.
- UNIJA (2) *sb f – sg G*: przed fkonczeniem (!) vniiey ćicho viechāli 12/5, Iākoby miāłto vniiey burdā y woynā 12/11.
- UPOIĆ (1) *vb pf – part praet act*: vpoiwfzy māmāzyiā jednego Kānonikā Sędomiērfkiēgo 6/6.
- UPOMINAC (1) *vb impf – praet 3 pl m pers*: tām gdy go niktōrzy z towarzyszōw vpomināli/ āby był pilnieyfzy 7/15.
- UPRAC (1) *vb pf – con sg f*: niech to praczce dādzą/ āby ten obrus vprāłā 9/6.
- UPRZEJMY (1) *ai – sg f G*: że to W. M. z vprzēymey (!)/ y prāwēy chęci przeciwko niemu czynicie 49/14.
- URZĄD (1) *sb m – pl N*: o doległōściāch/ którē wyfokiē vrzēdy zā fobā niofā 6/12.
- USŁYSZEĆ (1) *vb pf – part praet act*: vflyszawfzy zākā pod oknem 12/18.
- USZCZERBEK (1) *sb m – sg G*: żełmy zā pilnōściā iego żadnego vfczērbku w fprāwiedliwōści fwey nie wzięli 48/8.
- UTROSKAĆ (1) *vb pf – praet 3 pl m pers*: SIłā fobie lūdźie mādźry dawnēgo wieku ... głōwy vtrofkāli 47/3.
- UŻYCZAĆ (1) *vb impf – praet 3 sg m*: którēy [rady] ōn ... y dārmo/ y hoynie wfzytkim potrzebny m vżyczał 48/24.
- UŻYWAĆ (1) *vb impf – praet 3 sg n*: siłā wdōw y śirōt vbogich rādyy iego vżywāło 48/21.
- W (32) *praep – cum A* (5): Wrok potym 10/3; w 11/20, 47/9, 49/10, wfzytkim lūdźiōm wobec 49/16. *cum L* (27): W 13/14; w 5/7, 6/11, 17, 7/1, 20, 9/8, 11/8, 14, 20, 12/1, 18, 22, 22, 13/3, 5, 14, 47/11, 48/1, 8, 15, 15, 20, 49/13, 18, 50/9, wcāle 48/10.
- WALCZYĆ (1) *vb impf – inf*: bo trudno ieft z przyrodzeniem walczyć 47/15.
- WASZ (13) *pron – sg f G*: W. M. 7/10, 11. *sg f N a. pl N subst*: W. M. 49/9, 14, 24. *G*: W. M. 49/7, 8, 18, 50/5, 8. *D*: W. M. 49/24, 50/2. *L*: po W. M. 50/5.
- WAŻNY (1) *ai – pl A subst*: mieli po fobie wywōdy wielkiē/ y wāżnē 47/7.
- WAŹKI (1) *ai – sg f N*: A tā więc iego godnōść ... niebyłā tāk okrfōna ābo wāżka/ żeby sie tylko w domu iego fāmym zāvwiērāc miāłā 48/19.
- WĄTPLIWOŚĆ (1) *sb f – sg G*: żadnēy wātpliwōści w tym nie mamy/ że ... 49/13.
- WDOWA (1) *sb f – pl G*: siłā obcyh lūdźi/ siłā wdōw i śirōt vbogich rādyy iego vżywāło 48/21.
- WEDŁUG (1) *praep cum G* – według 47/11.
- WIARA (1) *sb f – sg G*: A toć ieft ōn owoc wiary (!)/ cnoty/ y godnōści iego 49/19.
- WIDZENIE (1) *sb n – sg A*: tām gdy kādzy fwe widzeniē iāko w tākiiy trwōdze powiādał/ gdzieby sie z żoną y z dziećmi vdąć 13/4.

- WIDZIEĆ (2) *vb impf – praes 1 sg*: iż widzę że prózno 7/11. *1 pl*: W. M. tak wiele/ y tak zacnych ofób widzimy 49/8.
- WIEDZIEĆ (8) *vb impf – praes 1 sg*: wiem 11/16, wiemci ia/ iáko zá kopę służyć 7/16, wierę niewiem 11/17, Niewiem gdzie indziéy/ ieno do kłafztorá [*udać się*] 13/7. *3 sg*: A wie go diabel/ komuby fie piérwéy bronić 13/8. *praet 3 sg m*: nie wiedział nic 11/17, wftytko wiedział 11/18. *3 pl m pers*: iż to ludźie nań wiedzieli/ że ... 13/2.
- WIEK (2) *sb m – sg G*: ludźie mądrzy dawného wieku 47/2. *A*: przez wftytek wiek fwóy 48/16.
- WIELCE (2) *av – zácofmy mu y dziś wielce powinni* 48/9, W. M. pánóm fwym wielce dziękuiemy 49/25.
- WIELE (1) *av – comp*: Ale nam podobno teraz wiécéy trzeba ná taką rzecz fie zdobywác 49/3.
- WIELE (1) *nm – A*: W. M. tak wiele/ y tak zacnych ofób widzimy 49/7.
- WIELKI (6) *ai – sg m A*: ná fercu žal wielki mamy 49/1. *I*: przed wielkim bólem 5/5–6, z wielkim ftráchem y fráfunkiem księdzá Krupłkiého 8/7. *f A*: zá tak wielką tedy łáfkę 49/23. *pl A subst*: mieli po fobie wywoody wielkié/ y wázné 47/7. *comp pl G*: niemálfz wjétfzycz łgárzów w Polfcze/ ieno ... 11/14.
- WIERĘ (1) *pt – wierę niewiem* 11/17.
- WIERNIE (1) *av – którém [rady]* ... y dárho/ y hoynie wftytkim potrzebnym wýczálf/ y tak wiernie/ że ná rádzie iego záden fie nigdy nie omylił 48/24.
- WIERSZYK (1) *sb m – pl A*: té dwa wierfzyki ná ścienie było nápiáno 12/6.
- WIEŻA (1) *sb f – sg G*: kazał Tátáryzná do wieże włádzic 5/17.
- WIĘC (6) *pt – więc* 47/22, 48/5, 18, co więc 5/9, co ... więc 11/2, álbo więc y 49/11.
- WINIEN (1) *ai – sg m N*: TEnże był winien pewną summę pieniędzy X. 11/8.
- WJACHAC (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Łzkápá iego łtaná/ y zátarł fie z koniem Arcybikupim ... áż tak z nim poľpołu do kámiénice wiácháł 8/7.
- WŁASNIE (1) *av – comp*: á ftráćiliľmy nie tak brátá/ iáko włáfińéy oycá 48/3.
- WŁOCHY (1) *n-loc pl t – G*: iechawfzy ... do Włóch 9/14.
- WŁOSKI (1) *ai – sg f N*: łálatá Włófka 9/12.
- WMOWIĆ (1) *vb pf – inf*: nietylko tego w ludźi wmwóić nie mogli/ ále y ... 47/9.
- WOBEC *cf* OBEC, W.
- WODA (1) *sb f – sg I*: zdémuiác tákże pierścienié z pálców przed wodá 10/4.
- WOJNA (1) *sb f – sg N*: iákoby miałto wniiéy burdá y woyná 12/12.
- WOLA (1) *sb f – sg D*: czyniac to vmárlému kwóli 49/12.
- WOLNO (2) *av – każ mię wolno do hordy przepuścić* 5/11, áby cię po méy śmierci dobrze odpráwiono/ y wolno pufczono 5/15.
- WOLSKI (1) *n-pers m – sg D*: pánu Wolłkiému Káfztelanowi Czérłkiému tráfiło fie to/ że ... 9/1.
- WRACAC SIE (1) *vb impf – praet 3 sg m*: Księdzá Krupłkiého kóń ... podkawfzy fie z drugimi/ rad fie náząd wracał 8/3.
- WROBL a WROBEL (1) *sb m – pl N*: ná náfzę to pfzenicę wróble 12/17.
- WROCIĆ (1) *vb pf – imp 2 pl*: Wróćcie mi oné [*pierscienie*] piérwéy/ com wam był tak rok dáł trzymác 10/6.
- WSADZIĆ (2) *vb pf – inf*: kazał Tátáryzná do wieże włádzic 5/18. *fut 3 sg*: áni zádného ná nim [*beneficium*] chce ciérpieć ieno kogo ón ná nié wládzí 7/6.
- WSTAC (1) *vb pf – fut 3 sg*: kiedy dwa do siebie piiá/ á trzeći téż do nich wftanie 8/19.
- WSTAWAC (1) *vb impf – inf*: á ieliby iuz wftawác/ tedy przynamniéy/ niechayby ci tylko ftali/ kto piié 8/15.
- WSTRZAŚAC (1) *vb impf – praet 3 sg m*: Ale Gámrát poróżem ná to bárzo wftzáfał 7/8.
- WSZELAKI (2) *pron – pl N subst*: przygody/ niefczcéścié/ y fmétki wfzelákié mogą człowiekowi nie bydź ciężkié 47/4. *G*: trudności náfzycz wfzelákich przeftrzágał/ y bróńił 48/17.

WSZYSTEK *cf* WSZYTEK.

WSZYTEK, WSZYSTEK (8 + 1 = 9) *pron - sg m A*: przez wżytek wiek 48/16. *n D*: temu wżytkiemu 47/5. *subst*: wżytko 11/17, 47/12, przez wżytko lato 9/17, Co wżytko 48/13. *pl D*: wżytkim potrzebnym wżyczał 48/23, wżytkim ludzióm wobec 49/16. *A subst*: wżytki trudności 48/5.

WSZYTKO (1) *av - ów* powiadał wżytko/ wiem 11/16.

WTARGNIENIE (1) *sb n -sg G*: około wtárgnieniu (!) Tátárov 13/3.

WY (1) *pron - D*: wam 10/6.

(WYMOWNIE) *cf* NIEWYMOWNIE.

WYNIĆ *a* WYNIŚĆ (1) *vb pf - praet 3 sg m*: Wyfzedł Tátáryzn 5/15.

WYNIŚĆ *cf* WYNIĆ.

WYPEŁNIĆ (1) *vb pf - inf*: Ták podobno wżytko łatwiéy fłowy wyrzéc/ niżli rzeczą fámą wypełnić 47/13.

WYRZEC (1) *vb pf - inf*: Ták podobno wżytko łatwiéy fłowy wyrzéc/ niżli rzeczą fámą wypełnić 47/12.

WYSOKI (1) *ai - pl N subst*: o doległościach/ którém wyfokié vrzędý zá fobá niofá 6/12.

WYTRZYMAĆ (1) *vb pf - inf*: ále temu wżytkiemu rozum dobrze zdolác/ y wytrzymác może 47/6.

WYWIEŚĆ (1) *vb pf - inf*: chcąc to świátu wywieśc/ że ... 47/3.

WYWOD (2) *sb m - pl N*: że mądré/ y fzérokié wywody fmętku/ y záłości ludzkiéy pohámowác niemogá 47/14. *A*: mieli po fobie wywody wielkié/ y wázné 47/7.

WYWROCIC (1) *vb pf - part praet act*: wywróciwłzy niebácznie fłowá 12/19.

WZGLĄD (1) *sb m - sg A*: áby raczył nań ták wzgląd mieć 7/7.

WZIAĆ (4) *vb pf - praet 3 sg m*: wziął tę rędę przedsié/ że ... 6/18, wziął grę 10/20. *1 pl m pers*: żeśmy zá pilnością iego żadného wczérbku w fpráwiedliwóści fwéy nie wzięli 48/9. *plusq 3 sg m*: wżytki trudności nálfzé fpólné ... wziął był ná swojé pieczá 48/6.

WZMIANKA (2) *sb f - sg A*: wczynił wmiánkę około fwégo *beneficium* 7/3, wmyflnie wmiánkę około wtárgnieniu (!) Tátárov wczyniono 13/3.

Z (32) *praep - cum G (15)*: z 5/16, 7/11, 15, 20, 9/10, 21, 10/4, 47/17, 19, 19, 48/11, 49/1, 19, z przodku 8/8, z wprzýmey (!) y práwéy chęci 49/14. *cum I (17)*: Z 6/3; z 5/9, 12, 6/3, 8/2, 5, 6, 7, 11, 13/5, 6, 6, 47/15, 48/7, 12, 49/17, 50/8.

ZA (16) *praep - cum G (1)*: zá żywotá 50/6. *cum A (8)*: Zá 49/23; zá 7/17, 10/2, 14, 48/9, 50/1, záprawdę 47/13, 50/3. *cum I (7)*: zá 6/12, 11/2, 47/22, 48/7, 50/7, zárazem 7/4, záтым 13/8.

ZA (1) *pt - co ...* zá 12/15.

ZACHOWAĆ (1) *vb pf - praet 3 sg m*: nietylko nam chudobę nálfzé wćále záchowál/ ále y przyziáźń fášiedzka 48/10.

ZACHOWAĆ SIE (1) *vb pf - con praet 3 sg m*: ále y między fámémi rzadki/ któryby to był ná fobie przelómił/ żeby był w téy mierze według náuki fwéy fie záchowál 47/11.

ZACHOWANIE (2) *sb n - sg N*: że wczúiwé záchowánié brátá nálfzého nie wmarło z nim pośpołu/ ále żywie w fercach W. M. cnotliwych ludzi 49/16. *G*: áby ... do tegóz záchowánia/ y dotéżyé (!) dobréy flawy przyśc kiedý mogli 49/22.

ZACNY (1) *ai - pl G*: W. M. ták wiele/ y ták zacnych ofób widzimy 49/7.

ZAD (1) *sb m - sg A*: rad fie náзад wracał 8/3.

ZAISTE (1) *pt - záifté* 47/21.

ZALECIC (1) *vb pf - impers praet*: kiedý mu go zálécono 7/2.

ZAMEK (2) *sb m - sg G*: Arcybiskup iechał z zamku 7/20. *A*: ksiádz Krupfki [*jechał*] ná zamek 7/21.

- ZAPŁACIĆ (1) *vb pf – inf*: iákoby dłużnikowi záplácić 11/4. *fut 3 pl*: niechayże téz ón myśli zkąd mu ie [pieniądze] záplacă 11/6.
- ZAPRAWDĘ *cf* PRAWDA, ZA.
- ZARAZEM *cf* RAZ, ZA.
- ZAREZAĆ (1) *vb pf – fut 1 sg*: każ mię wolno do hordy przepuścić/ á ia ciebie záreżę 5/11.
- ZASŁONIONY (1) *part praet pass pf – pl N subst*: y pocznie okná co były záślionioné oddzierác 12/2.
- ZASŁUGOWAĆ (1) *vb impf – con 1 pl m pers*: iákobyfmy łádkę W. M. fobie záflugowali 50/9.
- ZASTAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: ożeniwlzy fie/ w kilká niedziél zářał á żoná leży w połogu 12/1.
- ZASZCIE (1) *sb n – sg G*: áni przysięgi żadný/ áni zářćia żadného znikim nie mieli 48/12.
- ZASŚ (2) *av – záś 7/11, 9/15*.
- ZASŚ, ZASIEĆ (1 + 1 = 2) *cn – záś 11/17; záście 7/6*.
- ZATRZEĆ SIEĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: řzkápá iego řtanał/ y zářał fie z koniem Arcybiřkupim 8/5.
- ZATYM *cf* TEN, ZA.
- ZAWIERAĆ SIE (1) *vb impf – inf*: A tá więc iego godność ... niebyłá tak okřefona ábo wázka/ żeby fie tylko w domu iego łámy z áwierác miálá 48/20.
- ZAWOŁAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: y záwołá kilku řlug do páná 5/15.
- ZAWŹDY (3) *av – záwždy 9/20, 10/10, 12*.
- ZBYTNI (1) *ai – sg f N*: ták podobno chciał tknąć kunktáciiey/ która zbytnia byłá 13/17.
- ZDAĆ SIE (2) *vb impf i może pf – impf (1)*: *praet 3 sg n*: iáko fie onym zdáło 47/7. *impf a pf inf*: mogłoby fie iákokolwiek zdác/ że ... 49/10.
- ZDEJMOWAĆ (1) *vb impf – part praes act*: Wrok po tym zdéymuiąc tákże pierścienie z pálców 10/3.
- ZDOBYWAĆ SIE (1) *vb impf – inf*: Ale nam podobno teraz więcéy trzebá ná táką rzecz fie zdobywác 49/4.
- ZDOŁAĆ (1) *vb pf – inf*: ále temu wřzytkiému rozum dobrze zdołác/ y wytrzymác może 47/6.
- ZDROWIE (1) *sb n – sg A*: kiedy fie trářilo komu przez zdrowie czyiekolwiek w iego řtołu pić 8/14.
- ZELOZUS (1) *ai lat – sg m N*: około żony był nieiáko zelozus 13/2.
- ZESZCIE (1) *sb n – sg L*: po zefřćiu rodziców nářzych 48/3.
- ZGODZIĆ SIE (1) *vb pf – fut 1 sg*: z káždym fie zgodzę/ iedno z łákómy nic 6/3.
- ZIEMIA (2) *sb f – sg L*: w Rádomłkiéy żiemi 12/18, 22.
- ZIEMIANIN (2) *sb m – sg N*: Ziemiánin ieden 11/20, 12/13.
- ZIMA (2) *sb f – sg A*: nie był tá m ieno przez láto/ á ná żimę przyiechał záś do domu 9/15. *L*: że mię tá m przez wřzytko láto trawá karmiono/ tákżem fie bał/ żeby mi żimie řiáná nie dawano 9/18.
- ZJEDNAĆ SIEĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: prořil księdza (!) Krupłkiégo ná obiád/ y tá m fie z nim ziednáł 8/11.
- ZJEŚĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Co fobie Spyték (!) nágotuie/ to mu Pan Krákwłki zie 6/14.
- ZŁOTY (1) *sb m – pl G*: ide ... fwoie piéc řet złotych odiádác w księdzá Arcybiřkupá 11/11.
- ZMARŁY (2) *part praet act – sg m L*: po zmářłym oycu 48/6. *n D*: temu zmářlému ciátu 49/24.
- ZNAĆ (2) *vb impf – inf*: dáiac znác/ że ... 9/12, dáiac to nietylko nam bráciéy/ y powinowátym iego znác/ ále wřzytkim ludzióm wobec/ że ... 49/16.
- ZNAĆ SIEĆ (1) *vb impf – inf*: prawdá fie znác muři 48/2.
- ZNAJOMY (1) *ai – pl G*: ieden z znáimoych 9/10.
- ZNAK (1) *sb m – sg N*: Bo nie ledá to znák ieft łáki W. M. przeciřwko niemu 49/8.
- ZOSTAĆ (1) *vb pf – plusq 3 pl m pers*: dwá piřárze Litewřzy/ którzy byli przy Káncelláriiey zofłáli 12/11.
- ZWAŹPIĆ (1) *vb pf – plusq 3 sg m*: TENże był winien pewną fummę pieniędzy X., w którý iz był iuz nápoły zwařpil/ przeięć ... 11/9.

ZWYKNAĆ (3) *vb impf – plusq 3 sg m*: zwykł był częstokroć przed wielkim bólem té fłowá mówić 5/5, częstokroć zwykł to był mawiać 6/2, iáko to był zwykł 9/3.

ZYGMUNT (3) *n-pers m – sg N*: KRól Zygmunt 9/20, Król Zygmunt 10/9, 18.

ŻLE (1) *av – obaczył fie/ że z tym źle zártować (f) 5/12*.

-Ż (2) *pt – -ż 13/3; -fz 10/16*. Cf JAKOŹ.

ŻADEN (9) *pron – sg m N*: żaden 48/24, żaden žal 47/17, żaden fie nigdy nie omylił 48/24–25.

G: áni żadného ná nim [beneficium] chce ćierpieć 7/5, żadného včzərbku 48/8. I: żadnym obyczáiem 8/6. f N: żadna trofká 47/17. G: áni przysięgi żadný ... nie mieli 48/12, żadný wátpliwości w tym nie mamy 49/13. n G: áni zářčia żadného znikim nie mieli 48/12.

ŻAK (1) *sb m – sg A*: vřlyřzawřzy žaká pod oknem 12/18.

ŻAL (2) *sb m – sg N*: iákiego żadna trofká/ y żaden žal nie ruřzy 47/17. A: y ná fercu žal wielki mamy 49/1.

ŻAŁOŚĆ (3) *sb f – sg N*: czuiemy/ co to ieřt żałość 47/23. G: że mądré/ y řzérokié wywody řmętku/ y żałości ludzkiéy pohámowác niemogá 47/14. A: trzeba ná taką rzecz fie zdobywác/ któraby żałość nářze rychléy léczyć ... niřli iářzyc/ y řzérzyc mogła 49/4.

ŻART (1) *sb m – pl I*: między infžemi žarty 12/6.

ŻARTOWAĆ (1) *vb impf – inf*: obaczył fie/ że z tym źle zártować (f) 5/12.

ŻE (29) *cn – że 5/12, 14, 6/7, 18, 19, 7/4, 11, 8/1, 2, 6, 9/2, 4, 12, 17, 20, 10/1, 19, 11/14, 12/15, 13/2, 47/4, 13, 48/7, 22, 24, 49/6, 10, 13, 16*.

-ŻE cf NIECHAJŹE, TAKŹE, TENŹE

ŻEBY (3) *cn – żeby 9/18, 47/10, 48/19*.

ŻELAZNY (1) *ai – sg n N*: ferce człowiecze nie ieřt kámienné/ áni řelázné 47/16.

ŻONA (5) *sb f – sg N*: żoná leży w pólugu 12/1, żoná ležác/ Nie řráfuy fie/ powiáda 12/2. G: około żony był nieiáko zelozus 13/2, komuby fie piérwéy bronieć/ czy Tátárom od muru/ czy Mni-chóm od żony 13/10. I: gdzieby fie z żoná y z dziećmi vdác 13/5.

ŻYCZYĆ (2) *vb impf (I) – praes I pl*: Tego záprawdě y łobie/ y tym vbogim řirotom/ tákze y téy vczćiwéy á zřofkánéy małżonce iego řyczimy 50/4. pf (I) *con 3 sg m*: áby ... tego mu řyczyl 7/8.

ŻYĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: vczćiwé záchowánié brátá nářžego nie vmářlo z nim pořpořu/ ále řywie w fercach W. M. notliwych luřži 49/17.

ŻYWOT (1) *sb m – sg G*: nietylko zá řywotá/ ále y po řmierci 50/6.

ŻYWY (1) *ai – sg m D*: Kiedybyřcie W. M. komu řywému tę vczćiwóř czynili 49/9.

INDEKS WYRAZÓW I FORM W TEKŚCIE POETYCKIM

A (111) *cn – A 14/15, 15/1, 5, 13, 17, 16/4, 8, 11, 14, 18, 20, 25, 27, 17/10, 28, 18/11, 19/1, 7, 12, 17, 21, 30, 20/3, 7, 17, 26, 21/6, 19, 30, 22/31, 23/29, 24/7, 9, 16, 25/6, 17, 25, 26/3, 5, 17, 24, 27/1, 25, 28/1, 29/2, 6, 22, 30/10, 13, 23, 26, 39/21, 40/3, 8, 18, 41/1, 42/9, 43/15, 24, 29, 45/2, 46/19, 21, 22, 51/8, 14, 18, 24, 52/5, 12, 25, 30, 53/3, 17, 54/14, A ... zář 20/19, 54/20, A ono 24/20, A ... zářie 28/20, A ... tudžiefz 30/5, A též 30/9, A zář 42/13, A potym zář y 43/30, A náwet y 44/2; á 13/21, 14/9, 20, 15/8, 21, 19/20, 20/22, 21/12, 23/7, 24/25, 25/28, 26/8, 39/9, 41/8, 21, 43/17, 44/13, 45/3, 6, 24, 50/18, 21, 52/9, 53/7, 54/16, 22, á iuž 30/28*.

A (1) *pt – A odwiódež iá pod řiemię gęboká? 45/26*.

ABO *cf* ALBO

*ABOWIEM (1) *cn* – Bowiém (!) 27/3.

ABY (12) *cn* – Aby 14/29, 20/13, 30/24, 41/22, 50/22, 52/26, 53/13; áby 26/2, 30/27, 41/27, 42/1, 43/34.

ACH (1) *int* – ách żáłości 52/13.

ACHILLES (1) *n-pers m – sg N*: Męztwem Achilles ... łynie 17/9.

ACZ (2) *cn* – Acz 22/8, 41/18.

ADMET (2) *n-pers m – sg N*: Admet Może vsć śmierci 44/21. *A*: żeś Admetá śmierci Vchowál 45/12.

ADMETOW (2) *ai – sg m N*: Czemu dom vmilkł Admetów? 46/26. *V*: ADmetów domie 44/8.

AKSAMIT *cf* AKSAMITUS *Mac*.

ALBO, ABO (16 + 3 = 19) *cn* – Albo 16/13, 18/18, 41/6, 15, Albo ... Albo 14/1, 2, álbo ... Albo ... álbo 23/2, álbo ... Albo nákoniec 25/22, 28/19, álbo 18/1, 26/6, álbo ... Albo ... álbo 23/1, 2, álbo ... Albo nákoniec 25/21, 28/18, álbo y 52/1; ábo 14/29, 22/20, 52/29.

ALCESTIS (3) *n-pers f – sg N*: Toli Alceftis obiéráła 45/15, Moželz Alceftis tedy przyśc kftarości? 46/1, Zywa Alceftis 46/31.

ALCYDES (1) *n-pers m – sg N*: Męztwem Alcides do niebá fie doftál 17/11.

ALE (25) *cn* – Ale 14/7, 15/10, 21/27, 25/7, 39/15, 41/19, 42/33, 44/1, 45/4, 46/27, 51/12, 22, 54/4, Ale nie 14/12, Ale że 17/20, 27/26, Ale ... téż y 20/15, nierzkác ... Ale áni 21/13, nie ... Ale iednák 22/3, Ale y 22/27, Ale iż 40/9; ále 20/24, Nie ... ále 51/1, Nié: ále 45/29, nie ... ále (r) 51/3.

ALEKSANDER (1) *n-pers m – sg N*: Ná iego mieyfce wftąpił Alexándér sławny 44/3.

AMURAT (1) *n-pers m – sg I*: Którás [bitwę] miał z Amuratem przy niefzczęfný Wárnie 41/23.

ANI (8) *cn* – Ani ... áni ... Ieno 19/25, niefpofobny ... Ani 21/4, Nie ... Ani 21/23, nie ... áni 15/16, 18, 25/14, Ani ... áni 19/25, Nie ... áni téż 23/20.

ANI (3) *pt* – áni miślifz (!) o tym 20/14, áni wftál żywy 21/13, nie da nic naprzód áni Phofphorowi 21/17.

ANJOŁ (1) *sb m – sg D*: Anyołowi podobna bárziéy niż człowieku 25/27.

ANO (1) *cn* – Wfzytko fie boifz/ áno niémałz kogo 23/24.

AZA (1) *pt* – AZa nie lepiéy 39/5. *Cf* AZAŻ.

AZAŻ (1) *pt* – A zaż nielepiéy 17/7.

AŻ (3) *cn* – Aż 43/16, ták ... Aż 26/14, Aż ... nákoniec 28/24.

AŻ (2) *pt* – Aż do tych czáfów 44/17, Aż w ten czas 53/18.

BACZENIE (1) *sb n – sg L*: miec ná baczeniu (r) 54/9.

BAC SIE (5) *vb impf – inf*: Iáko fie nie bać 45/18. *praes 2 sg*: Wfzytko fie boifz/ áno niémałz kogo 23/24. *3 sg*: łufznie fie zły człowiek śmierci boi (r) 51/11. *imp 2 sg*: Niebóy fie krzywdy/ y gwałtu odemnie 45/17. *3 pl*: Niech fie nas boią pogáńkíe narody 29/21.

BAŁCHANY (1) *n-loc pl t – N*: Grób iego ieft Europá: łup śnieżné Bálchány (r) 43/7.

(BAŁKANY) *cf* BAŁCHANY.

BANIECZKA (1) *sb f – sg N*: Syná wždy skłána bánieczká nie minie 28/25.

(BARDZO) *cf* BARZO.

BARWA *cf* BARWA *Mac*.

BARZO (5) *av* – TákHzem ia bárzo niefortunna byłá 24/12, bárzo błądzá 18/9, to bárzo grzeczy 15/8. *comp*: Anyołowi podobna bárziéy niż człowieku 25/27, Ofzukáty fie królá Tefálkíego cory/ A oycá nieboraká iefzcze bárziéy 21/6.

BAWIĆ (1) *vb impf – praes 2 sg*: ty czym infzym dziś báwifz myśł fwoię 29/2.

- BAWOŁ** (1) *sb m – sg N*: Tego ná krésie czeka/ álbo trynóg drogi/ Albo prędkí kón/ álbo bawól złotorogi 23/2.
- BĄDŹ** (2) *cn – bądź ... bądź* 13/22.
- BERET** *cf* BERETUS *Mac.*
- BERNARD** *cf* BERNARDUS *Mac.*
- BEZ** (4) *praep cum G – bez* 15/4, 22/27, 38/23, 53/3.
- BEZPIECZNY** (1) *ai – sg n L*: odpoczynąc ... W ... befpiecznym fpáníu 15/6. *Cf* BEZPIECZNYUS *Mac.*, NIEBEZPIECZNY.
- BIADA** (6) *sb f – sg N*: Biádáfz mnie ná cię 23/14, 18, 22, 26, 30, 24/3.
- BIADAC** (1) *vb impf – praes 3 sg*: Támże y krzywdá/ y zazdrość przekłéta/ Przed którą biada zázwdy cnotá święta 14/24.
- BIAŁAGŁOWA** (2) *sb f – sg N*: fmutna białagłová (r) 24/10. *A*: który ... wydrzec tę gwałtem białagłowę 46/17.
- BIAŁY** *cf* BIAŁAGŁOWA, BIAŁUS *Mac.*
- BIĆ** (2) *vb impf – praet 3 sg m*: Wołochy bił/ y Tátary grómił 44/5. *part praes act*: biąc pogány 43/3.
- BIEDNY** (5) *ai – sg m L*: ná tym biédnym świecie 39/2. *f N*: twoiá biedna Hánná 52/20. *G*: Strzedz (!) od złych przygód/ íego biédny główy 17/16. *L*: ná defce biédny przyptáwiony 14/2. *V*: Biédna ftárości 39/20. *Cf* BIEDNUS *Mac.*
- BIEG** (3) *sb m – sg G*: v brzegu/ Gdzie dáleý niémáfz biegu (r) 14/4. *A*: [Słońce] lubo ráno wftáie/ Lubo ku wieczorowi prędkí bięg podáie 22/22, śmierć ... bięg twoiéý młodości zawiŃtnie przerwáá 51/8.
- BIESIADA** *cf* BIESIADA *Mac.*
- BIEŻEĆ** (2) *vb impf – praes 3 sg*: Wiłá bieży (r) 24/8, ftrumién fławnyé wody bieży (r) 28/4.
- BISKUP** (1) *sb m – sg V*: o Bifkupie fławny 28/26. *Cf* BISKUPUS *Mac.*
- BITWA** (1) *sb f – sg A*: twą fławną bitwę ... opifác 41/22.
- BLUSZCZ** (1) *sb m – sg I*: ławy krętnym blufzczem przyodziáné 28/9.
- BŁĄD** (1) *sb m – sg I*: Włzytko ná świecie idzie fwym pędem/ Nie omylnościá/ ábo zá błędem (r) 52/29. *Cf* BŁĘDUS *Mac.*
- BŁĄDZIĆ** (1) *vb impf – praes 3 pl*: iáko bárzo błądzą (r)/ Którzy cię niedbátym fładzą 18/9.
- BŁOGOSŁAWIĆ** (1) *vb impf – imp 2 sg*: Błogosław ziemi 29/24.
- BŁYSKAĆ** *cf* BŁYSKO *Mac.*
- BŁYSKAĆ SIE** (1) *vb impf – praet 3 pl subst*: Oczy twé/ iáko gwiazdy fie błýkály (r) 27/12.
- BO** (27) *cn – Bo* 15/12, 19/5, 20/16, 21/8, 22/11, 28, 23/8, 27/29, 29/17, 30/18, 38/15, 41/8, 42/16, 43/11, 45/21, 46/23, 50/24, 51/13; *bo* 20/22, 26/21, 40/16, 41/1, 43/3, 44/17, 29, 45/27, 53/6.
- BOBROWAĆ** (1) *vb impf – inf*: Zeby nieprzyfzłó nákoniec bobrowác (r) 14/14.
- BODAJ** (1) *pt – B*Odajci złé dni 23/12.
- BOG** (34) *sb m – sg N*: BOgżec záplác 40/23, Włzytko to Pan Bóg wywróci ná nicé (!) 16/15, Kłedyby kogo Bóg był fwémi fłowy Vpewnił/ że ... 17/14, Iedenże to Bóg 18/6, przécż go Bóg ślepoty niezbaWił 22/5, Bo nie ledá/ Bóg iáko fwych dárów rozdawa/ Tému łáfkáfzy/ komu ... 22/11, Bóg íeft łáfkáfwym tobie 22/14, tę [ziemię] Bóg ofzláchcił 22/28, komu to Bóg dáie 42/7, ftánáł Bóg zá fzkodę Y temu 43/31, Dałby to był Bóg/ áby ... 43/34, CO raz Bóg przyezrzał/ to iuz bydz muŃi 52/24, Tego y fám Bóg nie rad hámuie 52/31, Niechciál tego Bóg/ bych ... 53/5, dżiateczki Bóg pobrał 54/6, Co Bóg rzék/ to ták będzie 54/13. *G*: OKO śmiertelné Bogá niewidziáło 15/23, będąc od Bogá krolem (!) poftáwiony 43/25. *D*: Bogu známi fie niezdało Ták poftępowác 17/20, Bogu táiemné nie fá ludzkie fpráwy 24/24, Bogu część ma bydz ... dáná 41/7, Názbýt fzczeńliwy názbýt zdałé fie bydz Bogu (r) 52/17.

- A*: byfmy Bogá ználi 16/19, *GDY* będą bogá wftá wyznawáły 39/17. *I*: Y Pollux bogiem nieśmiertelnym zoftał 17/12, choćiam bogiem 44/8. *V*: Wzywálem cię wieczny Boże (*r*) 19/9, Którą [*pieczę*] zdarz Boże 29/9, Wieczny Boże 54/7. *pl G*: o nieznośna księżni Mdtych bogów 52/22. *D*: Ludzióm przeciwné/ y bogóm mierżioné [*obyczaje*] 46/11, bogóm ziemnym poświęcony 46/23. *A*: Czemu ielén piérzchliwy łákkáwłze ma bogi (*r*) 20/28, gdy cię w niebo między bogi wnieśie 30/10.
- BOGACIE** (1) *av* – Którą/ iáko nátura (*f*)/ ták y cnotá ... ták były bogácie nádáły 52/15.
- BOGATY** (2) *ai* – *sg m N*: kto ná fwym przeftał/ to bogaty (*r*) 39/15. *pl D*: Bogáтым kwóli práwo Phoebe ftáwiłz 46/6.
- BOGINI** (1) *sb f* – *pl G*: zá chęcią cnych bogiń/ imię twé wybáwię Z niepámieći niezczęfnéy 21/30. *Cf* **BOGINI** *Mac*.
- BOGOBOJNY** (1) *ai* – *comp sg m I*: Iefli ma bydż człowiekiem zwan bogoboynieyflzym (*r*) 42/25.
- BOHATER** (1) *sb m* – *sg A*: KTórégo Bohátérá ... wfpomnieć 41/5.
- BOJ** (4) *sb m* – *sg G*: Krzyżáki boiu (*r*) Ták nákarmit/ że ... 43/17. *I*: Krzyżáki ták ftárł iednym boiem (*r*)/ Ze ... 42/33. *L*: Cóż mię gorłżégo mogło podkáć w boiu (*r*) 25/3. *pl A*: Zacné Hetmány dáie/ y furowé boie (*r*) 54/24.
- BOJAŻŃ** (1) *sb f* – *sg G*: Tákem boiáźni prózen/ iáko y nádźieie 51/16.
- BOLEĆ** (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: Bo mię przygodá przyaciélfka boli 45/21.
- BOSKI** (2) *ai* – *sg n N*: z drógi fwéy nie zydzie Bożkié przyeżrzenie 18/2. *A*: Ná wieczné Bożkié zdánié 54/12.
- BOWIEM** (2) *cn* – Bowiém 19/23, 50/19. *Cf* **ABOWIEM**.
- BOŻY** (2) *ai* – *sg m N*: Człowiek choć wyraz Boży 21/3, Dar Boży tedy gładkość 23/7.
- BRAĆ** (4) *vb impf* – *praes 1 sg*: wietłżá chwałę biore 46/4. *3 sg*: oná [*śmierć*] ... Bierze ftaré y młodé 50/20, morze nie wzbierze/ Choć wfzytki rzéki w fwoie łono bierze (*r*) 16/10, czas ... iáko wfzytko nieśie/ ták záś wfzytko bierze (*r*) 20/17.
- BRÁT** (3) *sb m* – *sg N*: Po nim ná páńftwo wftąpił brát iego rodzony 43/9. *V*: ty mój bráćie 25/17. *pl G*: Komu tayné fá brátów Thebáńfkich niezgody? 41/13.
- BRODZIC** (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: Który [*lew*] po fzyię we krwi ludzkiéy brodzi (*r*) 17/4.
- BRONIC** (1) *vb impf* – *praes 2 sg m*: Pánie/ znáć żeś mię ty brónił (*r*) 19/19.
- BRON** (1) *sb f* – *sg A*: wnetes brón porwáła 40/17.
- BRZEG** (3) *sb m* – *sg N*: Szláchetné róty/ których martwé głowy Chowa/ y chowác będzie brzeg bugowy 30/21. *G*: Będę iednák v brzegu (*r*)/ Gdzie dáléy niémáż biegu: Lecz odpoczynek 14/3. *A*: Przyłzedłem ná brzég/ kédy Wiflá bieży 24/8.
- BUGOWY** (1) *ai* – *sg m N*: brzeg bugowy (*r*) 30/21.
- BULLA** *cf* **BULLA** *Mac*.
- BURZLIWY** (1) *ai* – *pl N subst*: myśli burzliwé wftály 43/16.
- BY** (11) *cn* – By 22/1, 23/13; by 16/19, 20/15, 25/16, 28/1, 29/14, 52/5, 18, 53/5, 24.
- BY** (1) *pt* – by ten naieznik ták młody/ Niepopadł iákiéy znákomitéy fzkody 17/1.
- BYĆ** (92) *vb impf* – *inf*: bydż 15/26, 17/25, 18/5, 19/8, 21/24, 24/14, 27/26, 41/7, 42/12, 14, 25, 45/28, 46/12, 52/17, 24, 53/8. *praes 1 sg*: -em 51/16; -ém 13/21, 19/3; -m 25/11, 40/11, 44/8. *2 sg*: -eś 23/17; -ś 19/5, 27/26, 40/14, 42/19, 46/13, 53/2. *3 sg*: iefł 15/9, 25, 19/4, 22/10, 14, 27, 26/12, 42/11, 43/7, 45/24, 50/23, 54/4. *3 pl*: fá 23/9, 24/24, 39/8, 41/13, 43/6. *praes 1 sg m*: byłćim 27/25. *f*: -m ... byłá (*r*) 24/12. *2 sg m*: byleś 19/12. *3 sg m*: Był 42/32, 43/27; był 21/22, 43/21, 33. *f*: byłá 21/33, 25/26, (*r*) 27/9, (*r*) 40/3, (*r*) 52/19. *n*: bylo 24/20, 28/8. *fut 1 sg*: Będę 14/3; będę 22/9, (*r*) 25/22, 46/18. *2 sg*: będziéłz 30/7. *3 sg*: będzie 25/16, 29/10, (*r*) 30/23, (*r*) 38/17, 40/21, 41/5, 51/5, 53/14, (*r*) 54/13. *imp 2 sg*: bądź 15/20, 29/12, 30/26. *3 sg*: niechay będzie 29/16. *3 pl*: niech ... będą 16/25. *con 1 sg m*: bych ... był 45/2, 53/23. *3 sg m*: by

... był 29/7, 43/34, 52/5. *f*: by ... była (*r*) 29/5. *n*: by 53/24, by ... było (*r*) 21/13. 3 *pl* *subst*: by ... Były 30/25. *part praes act*: Będąc 42/28, 46/17; będąc 15/17, 43/25. *Jako nieaglutynowane słowo posilkowe*: *w plusq 1 sg m*: -m był 27/24. 3 *sg m*: był 19/21, 22/6, 43/14. 3 *pl* *subst*: były 52/15. *w fut 1 sg*: Będę 20/1; będę 25/15, 28/2. 2 *sg*: będziesz 27/27, 46/19. 3 *sg*: Będzie 21/32; będzie 30/15, 21, 38/21, 51/4. 3 *pl*: będą 39/17. *w con praet 1 sg m*: bych był 53/5. 2 *sg m*: byś był 52/18. 3 *sg m*: By ... był 22/1; by ... był 17/14, 43/34, by był 22/2.

CAŁ, CAŁY (2 + 1 = 3) *ai* – *sg m L*: w okręcie całym doniesiony 14/1. *petr sg n L*: A związki ftaradawné wcale nam zoftaly 43/15, Slawá kwitnie/ y kwitnacé zawnždy będzie wcale (*r*) 51/4.

CAŁY *cf* CAŁ.

CEL (1) *sb m* – *sg N*: wżem przygodóm iáko cël/ bydz mamy 17/25.

CHCIEĆ (20) *vb impf* – *praes 1 sg*: chcę 52/4. 2 *sg*: chcesz 18/12, 23/12, 45/22, 30. 3 *sg*: chce 14/30, 24/21, 25/24, 39/11, 44/27. 2 *pl*: chcecie (*r*) 21/20. 3 *pl*: chcą 38/24. *praet 2 sg f*: żeś ... chciála (*r*) 27/26. 3 *sg m*: Niechciał tego Bóg 53/5. *imp 2 sg*: chćiey 29/22, 54/9. *con 3 sg m*: by ... chciał 44/23. 3 *pl m pers*: Iakoby ... chćieli (*r*) 38/23. *part praes act*: chcąc 26/2, 43/28.

CHCIWOŚĆ (1) *sb f* – *sg N*: Tu chćiwość niełzcześliwa/ Zbiéra/ á nie żywa 14/19.

CHCIWY (1) *ai* – *sg m N*: iáko był ku wielkim rzeczóm zawnždy chćiwy (*r*) 43/33.

CHĘĆ (2) *sb f* – *sg A*: chęć twoię widzę 45/30. *I*: zá chęćią cnych bogiń 21/30. *Cf* CHUĆ.

CHLEB *cf* CHLEBUS *Mac*.

CHLEW *cf* CHLEWUS *Mac*.

CHŁUBA (3) *sb f* – *sg N*: PRóżna twa chłubá 27/6, Wielka chłubá ... komu to Bóg dáie 42/7, Tobie tá chłubá/ Królu/ łuży 42/15.

CHŁUBIĆ SIE (2) *vb impf* – *inf*: OKO śmiertelné Bogá niewidziáło/ Próżnoby fie tym kiedy chłubić miało 15/24. *imp 3 pl*: Niech fie więcęcy niechłubią ftarodawné láta/ Z swoimi Helenámi 26/11.

CHMURA (1) *sb f* – *pl A*: Iedenże to Bóg/ co y chmury zbiéra 18/6.

CHOCIA *cf* CHOĆ.

CHOĆ, CHOCIA (6 + 2 = 8) *cn* – Choć 16/10; choć 18/3, 21/3, 40/20, 41/28, 46/7; chocia 44/8, 46/13.

CHODZIĆ (4) *vb impf* – *inf*: Móy to obyczay zawnždy z łukiem chodzić 45/19. *praes 3 sg*: Zá czyią fpráwą wednie łońce chodzi? (*r*) 16/3. *imp 3 pl*: Niechay źli we złoćie chodzą (*r*) 18/25. *part praes act*: chodząc po targu 28/21.

CHOINA *cf* CHOINA *Mac*.

CHOROBA (1) *sb f* – *sg G*: w dobrym zdrowiu będąc choroby niewpómni 15/17.

CHOWAĆ (4) *vb impf* – *praes 3 sg*: Szláchetné róty/ których martwé głowy Chowa/ y chować będzie brzég bugowy 30/21. *praet 1 sg m*: Piérweiem (!) zawnždy źzeląg nád potrzebę chował (*r*) 40/24. 3 *sg m*: Kędy łmok nieuľpiony złoté runo chował? (*r*) 41/12. *fut 3 sg m*: chować będzie 30/21. *Cf* CHOWO *Mac*.

CHRONIĆ SIE (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: czuyna ieśień przed zimą fie chróni (*r*) 16/8.

CHROST *cf* CHROSTUS *Mac*.

(CHRZEŚCIJANIN) *cf* KRZEŚCIJANIN.

(CHRZEŚCIJAŃSKI) *cf* KRZEŚCIJAŃSKI.

CHUĆ (2) *sb f* – *sg A*: powolność y chuć práwą czuieľz 27/19. *I*: Pomoż mi chućią fwoią 41/21. *Cf* CHEĆ.

CHUDY (1) *ai* – *pl D*: odpoczynek/ y fen nieprzelpány/ Tak pánóm/ iáko chudym zgotowány 14/6.

CHWALIĆ (1) *vb impf* – *inf*: chwalić nie omieľzkam/ co ieft godno chwały 22/10.

- CHWALNY (1) *ai – comp pl N m pers*: tyli wietfzǎ cześć małz z wielkich przodków fwoich/ czyli oni chwalnieyfzy z wyfokich cnót twoich 42/18.
- CHWAŁA (4) *sb f – sg N*: Chwałá trwác będzie iego fpraw/ y mocy 30/15, TObie bądź chwałá/ pánie włzego światá/ Ześ ... 29/12. *G*: chwalić nie omiełzkał/ co ielt godno chwały (r) 22/10. *A*: Kiedy mrǎ młodźá/ wietfzǎ chwałę biorę 46/4.
- CHWILA (3) *sb f – sg G*: W tym żáłołnym przypadku téy niezczęłnéy chwile (r) 51/29. *A*: bądź zá dłuǵá/ bądź zá krótkǎ chwilę (r) 13/22. *L*: Pochwili 38/18.
- CHWYTAĆ SIE (1) *vb impf – inf*: fłów fie próżno chwytáć (r) 24/21.
- CHYBA (1) *cn – chyba gdy* 14/30.
- CHYBIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg n*: Kiedy fłóńce fwégo wfchodu/ Albo chybito zachodu? 18/18.
- CHYTRY (2) *ai – sg n N*: chytré morze 14/15. *G*: Morzá chytrégo zdrády 15/3. *Cf* CHYTRUS *Mac*.
- CIAŁO (1) *sb n – sg G*: kiedy [*dusza*] próżna będzie ciáłá (r) 53/14.
- CIĄGNAĆ (2) *vb impf – praes 1 sg*: włzytko mi fie zda/ że ciągnę kotá 23/29. *3 sg*: Niewola ciągnie 18/3.
- CICHO (1) *av – Czemu ták cicho we dworze* 46/25.
- CIEN (5) *sb m – sg A*: Iéy gwóli piękne drzewá/ dáia cién fowity 26/1, Którá [łákę] zewfzǎd rozliczne drzewá otoczył/ Podawáiać ku ziemi cién w goráco miły 28/7. *L*: próżno siedząc w cieniu wiek fwóy tráwić 17/8, próżno siedząc w cieniu wiek fwóy tráwić 39/6. *pl G*: o nieznośna księni Mdłych bogów/ y pod ziemiǎ miełzkáiających cięni (r) 52/22.
- CIERPIEĆ (3) *vb impf – praes 1 sg*: Cóż mié gorzfégo mogło podkáć w boiu/ Náđ to co ciérpieł/ niebogá/ w pokoiu? 25/4. *1 pl*: A cokolwiek czynimy/ Y cokolwiek ciérpimy (r)/ Włzytko pochodzi z niebá 54/14. *part praes act*: ciérpiąc w fercu ták nieznośną ráńę 53/17.
- CIERPLIW (1) *ai – sg m N*: bądź ciérpliw 15/20.
- CIESZYĆ (2) *vb impf – inf*: ciebie cieszyć mam 51/28, Działkiłz mié cieszyć máia? 54/5.
- CIESZYĆ SIE (1) *vb impf – imp 3 sg*: Niech fie tym cieszył/ że ... 24/22.
- CIĘŻKI (5) *ai – sg m A*: Ná fwóy ciężki plácz 53/4. *L*: KTo mié w mym ciężkim fráfunku rátuie? 53/11. *f A*: léczyć twoię ciężká ráńę 52/2, Ná ... ciężká żáłość fwoię 53/4. *L*: Iedněz mam wolność w fwéy ciężkiéy niewoli 24/28.
- CIOSAĆ (1) *vb impf – praes 2 pl*: wy/ co mármór ciéłzećie (r) 21/19.
- CIOSANY (1) *part praet pass impf – pl A subst*: Táń było widáć ftoły z kámięniá ciołáné (r) 28/8.
- CISNAĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg*: Ciśnie fie we drzwi 41/27.
- CNOTA (13) *sb f – sg N*: zazdrość przekłéta/ Przed którá biáda záwždy cnotá święta 14/24, iáko nátura (!) ták y cnotá 52/14. *G*: Cnoty nikt niéma/ ieno łam od siebie 30/8; KRóm dobréy fławy/ którá z cnoty rośćie 30/2, cnoty náłzładowáć fynu nie przefławay 51/18, Człowieká cnoty (!) wielkiéy/ y wielkiéy godności 50/14. *D*: Cnoćie niebo zapłátá/ y wieczné wefele 51/19. *A*: prze cnotę/ y żywot fwóy święty 42/27. *I*: fwa cnotá ták świeći/ że ... 42/9, Nie láty/ ále cnotá żywot mierzyć mamy 51/1. *pl N*: froga śmierći/ to ty Vmiełz vgodzić/ gđzie nawysze cnoty (r) 53/9. *G*: oni chwalmieyfzy z wyfokich cnót twoich 42/18. *A*: prze fwé cnoty (r)/ Y prze mełztwoś osiągnáł w niebie stolec złoty 41/19.
- CNOTLIWY (3) *ai – sg m N*: cnotliwy fyn 30/16. *f N*: żoná cnotliwa (r) 54/5. *V*: Cnotliwa Teleyllo 40/16. *Cf* CNOTLIWY *Mac*.
- CNY (3) *ai – sg f G*: AZa nie lepiéy fławy cnéy popráwić 39/5. *A*: Dułzē cnǎ wylał przez poczcziwé rány 30/19. *pl G*: zá chęćia cnych bogiń 21/30.
- CO (1) *cn – To comći fłużył/ niech iuż wniwecz idzie* 27/28.
- CO (58) *pron – N*: Co to ielt 50/23; co 17/22, 22/10, 25/19, 28/16, 46/12, 52/30, 54/23. *G*: CZego 38/20; Czego 14/13, 27/20, 22; czego 18/13, 28/20, 42/8, 45/14, 30. *D*: Czemu ielén pierzchlwy łáfkáwfe ma bogi 20/28, Czemu wáż fortunnieyfzy 21/1, Czemu ták cicho we

- dworze/ Czemu dom vmilkł Admetów? 46/25, 26. *A:* CO 20/12, 45/9, CO ... to 52/23; Co 15/20, 19/28, Co ... to 54/13; co 20/7, 22/5, 12, 25/4, 13, 13, 41/17, 42/2, 43/10, 45/9, co ... To 19/21, 22/3, To ... co 23/3, Wfzytko ... co 24/31, wfzytkoć ... co 27/7, to/ co 40/4; przecz 22/5, kto by miał zac 46/8. *I:* czym 42/31, czym infzym 29/2, 38/18. *indecl:* co 15/10, 18/6, 7, 21/14, 19, 44/23, 25, 46/28, co to 23/25, ten/ co 50/16. *Cf* COKOLWIEK, COŻ *pron.*
- COKOLWIEK (4) *pron* – *N:* cokolwiek 17/27, 50/24. *A:* cokolwiek ... Y cokolwiek ... Wfzytko 54/14.
- CORA (1) *sb f* – *pl N:* Ofzukały fie królá Tefállkię cory (*r do* który) 21/5.
- COŻ (2) *pron* – *N:* Cóz 25/3. *A:* Przeczże 45/24.
- COŻ (1) *pt* – To tákię co widzimy. Cóz gdzie náfzē oczy Dościac niemoga? 23/3.
- CUDNY (1) *ai* – *sg f D:* Przypátruiać fie twę cudný poftáwie 23/16.
- CUDZY *cf* CUDZUS *Mac.*
- CYKLOP (1) *sb m* – *pl A:* Zá którym gniewem pobílem Cyklopy 44/12.
- CZAPKA (1) *sb f* – *sg A:* pás kupić: álbo czapkę nową 28/18. *Cf* CZAPKA *Mac.*
- CZAR *cf* CZARY.
- CZAROWAĆ (2) *vb impf* – *praes 2 sg:* ieno mię czáruiefz (*r*) 23/15, (*r*) 24/4.
- CZAROWNICA (1) *sb f* – *sg N:* Potym go czárownicá w koćiel wrzácy wody Wrzuciłá między ziółá 21/11.
- CZARY (1) *sb pl t* – *A:* Czegom zbyć nie mógl przez ziółá/ przez czáry/ (*r*) To lam dziś wyznam ná fie z práwý wiary 27/22.
- CZAS (19) *sb m* – *sg N:* iefli téz po tému Czas kiedy będzie 29/10; Muśi czas bydz 19/8, Bo czas nie da trwác żadný rzeczy w iedný mierze 20/16, czas ... przydzie 27/29. *G:* Kto fie zá czáfu tego nie nápie 16/21, że miał czáfu wfzelákię Strzedz (!) od złych przygód/ iego biedný głowy 17/15, Dálfzégó czáfu móže niezámierzác sobie 26/9, Wfzytko to iáko trawá czáfu fwégo minie 51/21. *A:* Czekaiać twégo Pfáltérzá czas dawny 28/27, Wfzytká ná ten czas twoiá piecza o tym 29/8, práwie wczás przyzłá 45/6, zły mniema/ że wfzytek iuz ná wieki ginie/ A dobry práwie w ten czás do portu przyplynie 51/14, Aż w ten czás plákác/ gdy y żyć/ przefstánę 53/18. *I:* Czáfem bych rádá zálość fwą pokryłá 25/5; Ze nád niewinnym czásem zły przewodzi 16/12, Tym czáfem chodząc po targu kupuie 28/21, Aż zá czáfem y myśli burzliwé wfály 43/16. *pl G:* Tóz nam y ziemiá zeznawa/ Która pewnych czáfów dawa/ Zbozá w wielkię obfitości 18/22, tegóm ftrzégł domu Aż do tych czáfów 44/17.
- CZASEM *cf* CZAS.
- CZECH (1) *n-ethn m* – *pl D:* A stárzy wíęc Włodzilfaw Czechóm rokázował 43/29.
- CZEKAĆ (2) *vb impf* – *praes 3 sg:* Tego ná krésie czeka/ álbo trynog drogi/ Albo prędkí kón/ álbo bawól zlotorogi 23/1. *part praes act:* Czekaiać twégo Pfáltérzá czas dawny 28/27. *Cf* CZEKAĆ *Mac.*
- CZEMU *cf* CO *pron.*
- CZEŚĆ (5) *sb f* – *sg N:* Tu siedzi/ złotem/ cześć koronována 14/17, Bogu cześć ma bydz ... dáná 41/7. *D:* Ku czći dziedziczny fwoiá włafná przydał 30/17. *A:* tyli wíętfzá cześć małz z przodków fwoich/ Czyli oni chwalnięszy z wyfokich cnót twoich 42/17, y ia cześć rad widzę 46/2.
- CZŁEK (1) *sb m* – *sg D:* oyćiec mię zá to Przymusił fluzyc człeku śmiertelnému 44/14. *Cf* CZŁOWIEK, LUDZIE.
- CZŁOWIECZY (2) *ai* – *sg m N:* Iáki liścia/ táki iefł rodzay y człowieczy (*r*) 15/9, Niemoże tego poiać mdly rozum człowieczy (*r*) 23/6.
- CZŁOWIEK (20) *sb m* – *sg N:* Człowiek choć wyraz Boży/ niefpobny ná to/ Ani náłazi fortétu ná fzedziwé láto 21/3, Co Bóg rzekł/ to ták będzie/ Człowiek tego niezbędzie 54/13, Człowiek (!) ná świećie niepobożny ziię 16/22; Wíęc iefli człowiek iednę fláte (!) minie/ Wnet ná to

miejfce ná infzú náplynie 14/25, W tymże práwie y człowiek/ á w gorfzym 20/22, Iáko fá infzé rzeczy/ których człowiek może/ Zá fwym stárániém doftác 23/9, KRóm dobréy flawy ... Nie posiadł człowiek nic trwálégo próście 30/3, ZNác/ że fie człowiek nie ná rofkosz rodzi 38/14, flusnie fie zły człowiek śmierci boi 51/11, iáko człowiek twému Pláczu má kres (!) zámierzác tak fpráwiedliwému? 52/5, o to człowiek prózno fie kuśi 52/25. G: KAÍprá Kochánowlkiégo tu fchowano kości/ Człowieká cnóty (!) wielkiéy i wielkiéy godności 50/14; pátrzáiac ... Ná fzcześnie zlégo człowieká (r) 19/2, Przed którym niémam milfzého człowieká 24/17. D: ále człowiekowi (r) ... gefta wiofná minie/ Niżli ... 20/24; Anyołowi podobna bárziéy niż człowieku (r) 25/27. A: cokolwiek ná człowieká przydźcie 17/27. I: Bo káždégo fwa włafna nádźcieá wwodźi/ A ledwie fie z człowiekiem zázaz nieurodzi 15/13, człowiekiem tak władnie iáko flońce wonnym Návrotém 26/5, Iefli ma bydź człowiekiem zwan bogoboyniefzym 42/25. Cf CZŁEK, CZŁOWIEKUS Mac. LUDZIE.

CZUĆ (4) *vb impf – inf*: by iedno nieczuć żalu fwégo 53/24. 2 *sg*: gdzie powolność y chuć práwą czuiefz (r) 27/19. 3 *sg*: Gładka Wenus/ gładfzą czuie (r) 26/18. *part praes act*: vpad fwóy czuiać 53/23.

CZUĆ SIE (2) *vb impf – praes 3 sg*: Moia tak łączną dużá fie nieczuie (r)/ Aby ... 53/12. *con 1 sg m*: Bych fie czuł/ móglćibych iuż podziękowác 23/13.

CZUJNY (1) *ai – sg f N*: czuyna ieień przed żimá fie chróni 16/8.

CZY (4) *pt – Czy* 52/11; *czy* 46/7, 30, 54/5. Cf CZYLI.

CZYJ (1) *pron – sg f I*: Zá czyiá fpráwą wednie flońce chodźi? 16/3.

CZYLI (2) *pt – li ... Czyli* 42/18, Iefli ... Czyli 42/26.

CZYN (1) *sb m – sg N*: Który [Bóg] iáko ozdobe y piękność fzácuie/ Ten czyn/ niezmierzonégo świátá okázuie/ Tak pięknie zbudowány 22/16.

CZYNIC (5) *vb impf – praes 2 sg*: co tu Phoebe czynifz? 45/9. 3 *sg*: potomftwu imię czyni flawné 42/10, Iágełto/ który vmył czyni mi wąpłiwy 42/24. 1 *pl*: cokolwiek czynimy (r) 54/14. *praet 3 sg m*: Albo iáko Herkules/ kwóli pánu złému/ Przeciw frogim żwiérzétóm czynił dofyć fwému? 41/16.

CZYSTY cf CZYSTUS Mac.

-Ć (5) *pt – -ć* 16/19, 25/21, 27/7, 45/28. Cf TAKŻEC.

DAĆ (20) *vb pf – inf*: Dác gárdto muśiał 21/7; KTo mi wiary (!) dác niechce 25/24, tym śmierć dác/ którym przyłtoi 45/29. *fut 1 sg*: dam pokóy równiefzym 42/32. 3 *sg*: Bo czás nie da trwác żadný rzeczy y iedný mierze 20/16, wdźięczný krały fwoiéy: Która nie da nic naprzód áni Phosphorowi 21/17, Bo iefli go [daru Bożégo] ten nie da/ z inąd nie nábyty 23/8, Tu fie naprzód da widźcie twóy prádźiad 42/23. *praet 2 sg m*: Ześ nam doczekác dał nowégo látá 29/13. *f*: nie dáłás welfzia Nieprzyiaćiółóm frogim w miálto 40/19. 3 *sg m*: Piérwly dzień (Bóg) dał káždému Y oftátni 54/16, zá się żonę dał/ po któráś przyłzedł 45/25. *imp 2 sg*: Day fie/ Hánno/ nápatrzyć wdźięczný krały fwoiéy 21/16, Daybyłny (!) fie y fámi odnowili 29/14, Day wfzytko dobré 29/27. 3 *sg*: KTo mi wiary (!) dác niechce/ day iá oku fwému 25/24. 2 *pl*: To wychowánié fynóm wáfzym daycie (r) 16/24. *con 2 sg f*: COby ty/ vrodziwa Hánno/ ná to dáłá/ (r) Aby tá twoia gładkość wiecznie ztoba trwálá? 20/12. *con praet 3 sg m*: Dałby to był Bóg/ áby ... 43/34. *part praet act*: Admet Može wśc śmierći/ dawfzy ná fwé miefyce Kogo infzého/ coby zań chćiał vmrzéc 44/22. Cf DAN.

DALEKI (4) *ai – petr sg n G*: pátrzáiac z dáleká (r) 19/1, ten gdzieś siedząc nárzeka zdáleká (r) 24/16. *comp sg m G*: Dálfzého czáfú może niezámierzác fobie 26/9. *pl G*: do dálfzych niefnázek drogę był zágrodził 43/14.

- DALEKO (4) *av* – *comp*: Dáléy nie będziefz ze mnie flugę miała 27/27; v brzegu/ Gdzie dáléy niémáfz biegu 14/4, Im dáléy/ tymém pewnieyfy 19/3, Nie karmże mię iuz tą nádzieią dáléy (r) 24/1. Cf NIEDALEKO.
- DAN (1) *part praet pass pf* – *sg f N*: Bogu cześć ma bydz/ napród y nákoniec/ dáná (r) 41/7. (DANY) cf DAN.
- DAR (7) *sb m* – *sg N*: Dar Boży tedy gładkość/ á dar známienity 23/7; dar niepořpolity 22/26. *pl G*: Bo nie ledá/ Bóg/ iáko fwych dárów rozdawa 22/11, Hánno vrodziwa ... Z twoich dárów znáć/ że Bóg ieft lákáwym tobie 22/14. *A*: Niech vważamy twé prawdziwé dáry (r) 29/19. *I*: iefczem pochwaloná: Y z vczčíwémi dáry do domu wroconá 40/12.
- DAROWAĆ (1) *vb impf* – *praes 1 sg*: Sobótká pánióm fluzy: gracze odpráwuię Száchámi: á wefóle pieśniámi dáruię (r) 54/22.
- DAWAĆ (6) *vb impf* – *praes 1 sg*: Tobie/ Lalki ... Zaczne Hetmány dáie/ y furowé boie 54/24. *3 sg*: Którá [ziemia] pewnych czáfów dawa/ (r do zeznawa) Zbozá w wielkiéy obfítóści/ Synóm ludzkim ku żywności 18/22, Bóg ... Tému lákáwfy/ komu co nád ludzi dawa (r) 22/12; Wielka chłubá záprawdę/ komu to Bóg dáie/ (r) Ze ... 42/7. *3 pl*: Iéy gwóli piękne drzewá/ dáiać ciéń fowity 26/1. *imp 3 sg*: Błogoflaw ziemi/ z twéy łczodrobliwóści/ Niechay nam dawa doftátek żywności 29/25.
- DAWNO (1) *av* – Których [mężów] kości iuz dawno w prochu nieznáć 51/3.
- DAWNY (3) *ai* – *sg m G*: Táka iefcze niebyłá zá dawného wieku/ Anyołowi podobna 25/26. *A*: Czekaiać twégo Pfáltérzá czás dawny (r) 28/27. *pl A m pers*: A fwą cnotą ták świcieć/ że y przodki dawné/ (r) Rozświéca 42/9.
- DĄB cf DĘBUS *Mac*.
- DĄBIE cf DĄBIE *Mac*
- (DBAŁY) cf NIEDBAŁY.
- DESKA (1) *sb f* – *sg L*: Albo w okrécie cáłym donieřony: Albo ná defce biédný przypláwiony 14/2.
- DIABEŁ cf DIABLUS *Mac*.
- DLA (4) *praep cum G* – Dla 21/34; dla 21/7, 53/16, 54/20.
- DŁUGI (5) *ai* – *sg m N*: twóy wiek będzie długi (r) 51/5. *A*: porzuć fwóy gniew długi (r) 26/16. *L*: odpoczynać po tym żeglowániu/ w długim pokoioi/ y beřpiecznym řpániu 15/6. *f A*: bađż zá dłuęá/ bađż zá krótká chwilę 13/22. *pl D*: przeciw długim látóm fie záłtáwię 21/29. Cf DŁUGUS *Mac*.
- DŁUGO (1) *av* – Ten zápách będzie w łobie długo miałá 38/21. Cf NIEDŁUGO.
- DO (19) *praep cum G* – Od ... Do 46/16; do 15/11, 17/11, 19/29, 28/15, 40/12, 41/1, 11, 42/21, 29, 43/14, 46/22, 51/14, 25, do kréfu żywotá 15/20, do woléy 22/21, do woli 24/29, do řmierci 30/9, Aż do tych czáfów 44/17.
- DOBRY (17) *ai* – *sg m N*: Iáko nákoniec zły przeięć wypada/ A dobry w iego máieřtaćie řiada 16/18, zły mniema/ że wřzytek iuz ná wieki ginie/ A dobry práwie w ten czás do portu przyřpynie 51/14. *D*: fluznie fie zły człowiek řmierci boi/ Ale fie iéy dobrému lękać nieprzyřtoi 51/12. *f N*: Nádzieia dobra ferća niech podpiéra 18/4. *G*: KRóm dobréy řlawy 30/2. *A*: mam dobrá nádzieię 53/15. *n G*: nic dobrého nie vczynim fámi 29/17. *A*: Day wřzytko dobre 29/27. *L*: w dobrym zdrowiu będać 15/17. *pl N m pers*: że gorřy/ řwiat powoli máia/ A do-brzy rychléy niedořtátek znáia 16/14, Ze cię do-brzy řtrózem máia 20/6, Z do-brzych do-brzy fie rodzá 43/1. *G*: Z do-brzych 43/1, řráłzki záś dla do-brzych towarřyřzów piřze 54/20. *I m*: Mam nádzieię/ że z miřtrzmi porównam do-brzmi (r) 21/28. *comp sg f A*: Czáfem bych ráda záłoř fwą pokryłá/ A ná lepřzá fie pořtáwe zdobyłá 25/6. *pl I m*: Niechay řli we złoćie chodzá/ Y nád lepřzemi przewodzá 18/26. Cf DOBRY *Mac*.

- DOBRZE (7) *av* – Ale byś téz y dobrze myśliłá/ nic potym 20/15, tufz dobrze 22/13, mnie fie dobrze dzieie 51/15. *comp*: A zaż nielepiéy flawy fwéy popráwić 17/7, ono było lepiéy fercá pytác 24/20, AZA nie lepiéy flawy cnéy popráwić 39/5, Snadźby lepiéy/ by ... 53/24.
- (DOBYTY) *cf* NIEDOBYTY.
- DOCZEKAĆ (2) *vb pf – inf*: Ześ nam doczekác dał nowégo látá 29/13. *con 3 sg m*: Aby kto Neftorowéy doczekał ftárości 50/22.
- DOJĆ *cf* DOJŚĆ.
- DOJŚĆ *a. DOJĆ a. DOŚĆ* (2) *vb pf – praet 1 sg m*: Dofzedłem portu 39/24. *con praet 2 sg m*: byś był ... Swych lat oftátnich dofzedł 52/19.
- DOŁ (1) *sb m – sg A*: Wypadł oknem nádól z gmáchu 19/24.
- DOM (13) *sb m – sg N*: A ten/ czego dom zásię potrzebuie/ Tym czáfem chodząc po targu kupiue 28/20, Czemu dom vmikł Admetów? 46/26. *G*: tegóm strzégł domu 44/16, iefczem pochwaloná: Y z wczéiwémi dáry do domu wróconá 40/12, idąc do domu (*r*) 41/1, póyde do dómu twégo 19/29. *D*: temu domá [*lege*: domu] nieślufznie pomagác 45/20. *A*: ten wdzięczny dom zoftáwié 45/3, Tákí tu przyjdzie mąż w dom Feretowy 46/14. *I*: CO przed tym domem ... czyniż? 45/9. *L*: vrodziwłzy fie w ták znákomitym domu (*r*) 42/16, po domu teraz mdlá niebogę/ Ná rękú nofzą 44/28. *V*: ADmetów domie 44/8.
- DOMA (2) *av* – W Iákíey telknicy domá pozoftáły/ Wygláda oycá miłégo/ fyn máty 28/12, Iákoby domá śpráwiedliwośc byłá/ A ná gránicách gotowośc y siłá 29/5. *Cf* DOMA *Mac*.
- DONIESIONY (1) *part praet pass pf – sg m N*: Albo w okrécie cáłym doniešiony: (*r*) Albo ná defce biédny przypłáwiony: Będę jednák v brzegu 14/1.
- DOPIERAĆ SIE (2) *vb impf – praet 3 sg m*: Ale iż fie mnie znowu dopiérał król frogi/ Wydano mié 40/9.
- DOPOMAGAĆ (1) *vb impf – inf*: A ty nas niechćiey odftepowác pánie: Y owfzem/ rácz nam dopomagác ná nie [*pogańskie narody*] 29/23.
- DOPUŚCIĆ (1) *vb pf – imp 2 sg*: Między którémí dopuśc tym téz iábłkóm pływác 42/5.
- DOROSŁY (1) *part praet act – sg f N*: Niech wzdycha żoná meźnégo Tiránná/ Pátrząc nań z murów: y dorofła Pánná 16/30.
- DOROŚĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: A fkoró który dorofście fwéy miáry: Niechay fie w polách vgnia z Tátáry 16/27.
- DOSIĄĆ (1) *vb pf – inf*: Cóz gđzie náfzé oczy Došiac niemoga? 23/4.
- DOSTAĆ (3) *vb pf – inf*: infzé rzeczy/ którých człowiek może/ Zá fwym ftárániém doftác 23/10. *fut 1 sg*: Gđzie rzeczy/ álbo y ftów ták władnych doftáne (*r*) 52/1. *3 sg*: Naydá fie ... Którym ku twéy ozdobie wymowy doftánie (*r*) 42/4.
- DOSTAĆ SIE (4) *vb pf – praet 1 sg f*: Sámám fie w ręce okrutné doftálá (*r*) 25/2. *3 sg m*: kto do niebá Doftał fie raz/ tego iuz plákác niepotrzebá 51/26, Męztwem Alcides do niebá fie doftał (*r*) 17/11, tegóm strzégł domu Aż do tych czáfów: bo fie pánu doftał Świétobliwému 44/17.
- DOSTATEK (1) *sb m – sg A*: Błogoślaw ziemi ... Niechay nam dáwa doftátek żywności 29/25. *Cf* NIEDOSTATEK.
- DOSTAWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: czego z przodków (!) niéma/ śam przez fie doftáie (*r do dáie*) 42/8.
- DOSYĆ (3) *av* – plácząc/ że mu fie nie zftáło Dofyć/ ták zacnéy obietnicy iego 17/19, Mam z sobá wiécéy niż dofyć kłopotá 23/28, iáko Herkules/ kwóli pánu złému/ Przeciw frogim zvíérzétóm czynił dofyć fwému? 41/16.
- DOŚĆ *cf* DOJŚĆ.
- DOTKNAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg n*: Czy cię podobno fczęścié pomálu dotknéło (!) (*r do wyięło*) 52/11.

- DOWCIP (2) *sb m – sg N*: Acz mój dowcíp trudno ma w to vgodzić práwie 41/18. *A*: Lubo téz chcę vważyć ten fwóy dowcíp rowny 52/4.
- DOWIEŚĆ (1) *vb pf – inf*: widzę ... Księnią vmártych/ która iá pod nińką Ziemię ma dowieść 45/6.
- DREWNIANY *cf* DREWNIANUS *Mac*.
- DROGA (5) *sb f – sg G*: z drógi fwéy nie zydzie Bozkie przeýzrzenie 18/1, Kiedy mieśiác iáńne rogi/ Skłónit od fwéy zwykłyé drógi? (*r do rogi*) 18/20. *A*: idąc w drogę (*r*) Obiecáná 42/19, do dálńzych niefnażek drogę był zagrodził 43/14. *pl G*: kto ták głupi żywie/ Zeby nieprágnął przeiechác szczęśliwie/ Dróg niebezpiecznych 14/9. *Cf* DROGA *Mac*.
- DROGI (1) *ai – sg m N*: trynóg drogi (*r*) 23/1.
- DROGO (1) *av – com* nie ták drogo (*r*) Szácowálá 40/4.
- DRUGI (4) *pron – sg m N*: Drugiby przyśiágl/ iżeś mu iuż práwie 23/17, Pochwili drugi nád czym infzym śiędźie 38/18. *A*: Y chczefz mi odiać y tego drugiego [*człowieka*] 45/22, IVno/ porzuc fwóy gniew długi/ A ty Pállás tákże drugi (*r*) 26/17.
- DRZEWO (4) *sb n – pl N*: bo kwiáty/ Y drzewá/ w rok wetuiá záwždy fwéy vtráty 20/23, Iéy gwóli piękne drzewá/ dáia cién fowity 26/1, Láká ... Którą zewłząd rozliczne drzewá otoczyły 28/6. *A*: Y drzewá/ które teraz odziały fie w liście/ Złupi z tego vbioru/ mroźnéy žimy przyłżcie 20/20.
- DRZWI (1) *sb pl t – A*: Ciśnie fie we drzwi 41/27.
- DUCH (2) *sb m – sg N*: póki duch wemnie 27/3. *V*: Szláchetny duchu 53/16.
- DUCHOWNY *cf* DUCHOWNUS *Mac*.
- DUSZA (8) *sb f – sg N*: Co wyznawá (!) dużá moia 19/28, Moia ták łączná dużá fie nieczuie/ Aby ... 53/12. *A*: Dużę cńá wyláł przez pocziwé rány 30/19, iáko grzech mierżi moie dużę (*r*) 24/15, vmrzéc przydźie/ y dużę polożyć 45/1, Przedsię nie weźmiełz ieno iednę dużę 46/3, dużę tylko przy mnie zořtáwivłzy 53/22. *V*: NIewinna dużo/ owaś ty iuż w niebie 53/2.
- DUSZKA *cf* DUSZKA *Mac*.
- DWA (1) *nm – G f*: Król dwu korón 43/3.
- DWOR (1) *sb m – sg L*: Czemu ták čicho we dworze 46/25. *Cf* DWOR *Mac*.
- DWORSKI *cf* DWORSKUS *Mac*.
- DWORZANIN *cf* DWORZANIN *Mac*.
- DZIAĆ SIE (2) *vb impf – praes 3 sg*: Ze fie to dzieie wfzytko z Páńłkiéy rady 16/6, mnie fie dobrze dzieie (*r*) 51/15.
- DZIAD (2) *sb m – sg N*: Tym twóy dźiad Firléy/ Mikołáiu fłynie 30/12, To był twóy dźiad 43/21.
- DZIAŁAĆ (1) *vb impf – praet 3 pl subst*: Pierśi twé śniegu fromotę dźiałáły (*r*) 27/13.
- DZIATECZKI (1) *sb pl – A*: Y dźiateczki Bóg pobrał/ y mátká nie żywa 54/6.
- DZIATKI (3) *sb pl – N*: Dźiatkifz mié čiefzyć máia? Czy žoná cnotliwa? 54/5. *G*: Tego fwych dźiatek ftárfzy náuczayćie 16/23. *V*: Nie długo/ dźiatki/ téy gry wáłżéy będzie 38/17.
- DZIECI (2) *sb pl – D*: hárdé Krzyżáki ták ftárl iednym boiem/ Ze ie niémál zwalczoné podał dźiecióm swoiem 42/34. *I*: Fortuná známi igra iáko z dźiećmi (*r*) 30/6.
- DZIEDZICZNY (3) *ai – sg m A*: tym dźiedziczny vřząd/ y gróm lotny zdawa 43/24. *f D*: Ku čći dźiedzicznéy 30/17, ku flawie dźiedzicznéy 43/2.
- DZIELNOŚĆ (2) *sb f – sg G*: Zeby mógl fławny m bydż zwan y króm fwéy dźielności (*r*) 42/12. *A*: imieniem/ które Prze dźielność/ y wyfoki rozum idzie wzgóré (!) 41/30.
- DZIELNY (1) *ai – comp sg m I*: Iełfi ma bydż człowiekiem zwan bogoboyniełzym/ Czyli w rzezczach rycérkkih hetmáném dźielniełzym (*r*) 42/26.
- DZIEŃ (9) *sb m – sg N*: dźień z wielkiéy wyltępuie morzá 24/7, gdy dźień náchodźi 26/27. *G*: bo iéy dźiśieyřzého Dnia vmrzéc przydźie 45/1. *D*: Która [*křasa*] nie da nic napřód áni Phosphorowi/ Kiedy napięknéy z morzá wynika ku dniowi (*r*) 21/18. *A*: Pilnuiać ná ten

dziéh/ kiedy ma vmrzec 45/7, Piérwfy dzień dał káždému Y oftátni 54/16. *L*: wednie 16/3, wednie y w nocy 51/25. *pl N*: BOdayci złé dni 23/12.

DZIESIĄTY *cf* DZIESIĄTY *Mac*.

DZIEWKA (1) *sb f – sg V*: Sliczna dżiévko 26/22.

DZIEKOWAĆ (1) *vb impf – fut 1 sg m*: Będęc mój Pánie dżiękował (*r*) ... żeś mię záchował 20/1.

DZISIEJSZY (1) *ai – sg m G*: bo iéy dżiśieyfyżégo Dniá vmrzec przydżie 44/29.

DZIŚ (11) *av – Dżis pánem bédżiefz/ iutro śiaday z kmiećmi 30/7; dżis 20/5, 25/16/ 27/23, 29/2, 41/1, 6, 42/19, 51/2, że złé dżis/ ma złé bydż y po tym? 18/5, Iákoby rząd był y dżis/ y na potym 29/7.*

DZIWNY (1) *ai – pl I m*: Bo y tę [*ziemię*] Bóg ofzláchcił dżiwnými fpofoby 22/28.

DZIWOWAĆ SIE (1) *vb impf – praes 1 pl*: Dżiwuiem fie y fercu/ y wczynóm twoim 40/15.

ERYCYNA (1) *n-pers f – sg N*: Iábtko złoté položyla Erycyna 26/21.

EUROPA (1) *n-loc f – Grób iego [Włodzislawa] ielt Europá 43/7.*

EWRYSTEUS (1) *n-pers m – sg G*: Tákí tu przydżie mąż w dom Feretowy/ Od Ewrijfthea po konie połány Do żimnéy Thráby [*lege*: Thraki] 46/15.

FAŁD *cf* FAŁDUS *Mac*.

FARBA (1) *sb f – pl L*: Ia ná fárbách málárkich nic fie nierozumiém 21/25.

FEBUS (2) *n-pers m – sg V*: co tu Phoebe czyniż? 45/9, Bogáтым kwóli práwo Phoebe stáwifz 46/6.

FERETOWY, FERYTOWY (1 + 1 = 2) *ai – sg m D*: bo fie pánu doštał Świétobliwému/ y lam świétobliwy Feritowému fynu 44/19. *A*: Tákí tu przydżie mąż w dom Feretowy 46/14.

FERYTOWY *cf* FERETOWY.

FIDYJAS (1) *n-pers m – sg N*: Niebył ... Zewxis w takim podżiwieniu: Ani zacny Phidiás iáko wy móżećie ... fławni bydż ná świećie 21/23.

FIRLEJ (2) *n-pers m – sg N*: Tym twóy dżiad Firléy/ Mikołáiu flynie 30/12. *V*: Firleiu 30/26.

FLAGA (1) *sb f – pl N*: O którą by [*skale*] fie wiecznie morfkié rozbiáły Flagi 54/2.

FLUS *cf* FLUSUS *Mac*.

FOLGOWAĆ (1) *vb impf – inf*: Bowiém oná [*śmierć*] nikomu niezwyklá folgowáć (*r*) 50/19.

FORTEŁ (1) *sb m – sg G*: Człowiek choć wyraz Bóży/ niefopobny ná to/ Ani nálazł fortélu ná fzedżiwé láto 21/4.

FORTUNA (3) *sb f – sg N*: Fortuná známi igra iáko z dżiećmi 30/6, Fortuná światem nie nas [*lege*: nasz] rozum/ rzádzi 39/12, Ale fortuná záwždy iego rády proła 44/1. *Cf* FORTUNA *Mac*., NIEFORTUNA.

FORTUNNY (1) *ai – comp sg n N*: Czemu wąż fortunnieyfyzy 21/1. *Cf* NIEFORTUNNY.

FOSFOR (1) *n-pers m – sg D*: Day fie/ Hánno/ nápatrzyć wdżięcznéy krafy fwoiéy: Która nie da nic naprzód áni Phołphorowi/ (*r*) Kiedy napięknéy z morzá wynika ku dniowi 21/17.

FRASUNEK *a*. FRASUNK (2) *sb m – sg L*: Iac álbo zdrowia w tym fráfunku zbędę/ Albo ... 25/21, KTo mię w mym ciężkim fráfunku rátuie? 53/11.

FRASUNK *cf* FRASUNEK.

FRASZKA (1) *sb f – pl A*: PSálmy fyłam/ gđzie kogo nabożnégo ftyfżę: A fráfzki zás dla dobrych towarzyszów piłżę 54/20.

G *cf* KU.

GADKA *cf* GADKA *Mac*.

- GANIĆ (1) *vb impf – inf*: Bóg ... Stezychorą o wzrok był przyprawił/ Ze też ifta [Helenę trojańską] śmiał ganić rymem w/czypliwym 22/7.
- GARDŁO (1) *sb n – sg A*: Dać gárdło musiał 21/7.
- GARNIEC (1) *sb m – pl A*: chodząc po targu kupuie: Tu fol/ tu gárnce/ tu koćiel miedziány 28/22.
- GDAŃSKI *cf* GDAŃSKUS *Mac*.
- GDY (12) *cn – GDy* 39/11, 17; Gdy 28/15, 46/5; gdy 24/21, 26/27, 42/11, 50/24, chyba gdy 14/30, A gdy 30/10, gdy ... wnet 40/16, Aż w ten czas ... gdy y 53/18.
- GDZIE (16) *av – Gdzie* 14/4, 23/5, 40/11, 41/24, 52/1; gdzie 17/3, 23/3, 4, 28/4, 44/8, 53/9, 25, 54/19, tám gdzie 25/28, Tám/ gdzie 27/19, 30/29. *Cf* GDZIEŚ.
- GDZIE (1) *cn – Niepodobać* fie złośliwy. A ielli mu tu niepláćifz/ Muśi czas bydz/ gdzie go ftráćifz 19/8.
- GDZIEŚ (1) *av – A ten gdzieś* siedząc nárzeka zdáléká 24/16.
- GEŚTY (1) *ai – sg f N*: geřta wiofná minie 20/26.
- GINAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Bo zły mniema/ że włyzytek iuz ná wieki ginie (r) 51/13.
- GŁADKI (5) *ai – sg f N*: Gładka Wenus/ gładfzą czuie 26/18, Nie byłá wiecznie gładka ławna páni oná 21/33. *pl I m*: Ale wiérřzem ozdobyńm/ y rymy gładkiém/ Mam nádzieie/ że z miřtrzmi porównam dobrémi 21/27. *comp sg f A*: Dálřzého czáfu moze niezámierzać łobie/ Iżby kiedy miał gładfzą oglédáć po tobie 26/10, gładfzą 26/18.
- GŁADKOŚĆ (4) *sb f – sg N*: Aby tá twoiá gładkość wiecznie ztożą trwálá 20/13, Dar Boży tedy gładkość 23/7. *A*: Siłę y gładkość/ látá precz odnořzą 30/4. *I*: ieft zá tego řwiátá/ Którá gładkością włyzytki piérwřzé ták minéłá 26/13.
- GŁĘBOKI (1) *ai – sg f A*: A odwiódeř iá pod ziemię gęboká? 45/26.
- GŁÓD (1) *sb m – sg G*: Vchoway głodu/ y powietrza złégo 29/26.
- GŁOWA (10) *sb f – sg N*: Ná które [řłowa] nigdy niezwalálá głowá (r) 24/19. *G*: Strzedz (!) od złych przygód/ iego biedný głowy (r) 17/16, geřta wiofná minie/ Niřli z głowy przeiębléy ten zimny rok zginie 20/27, wybić ... z głowy (r) 27/21, Bo to iuz bogóm ziemnym pořwięcony/ Komu ia kołá włos wřtrzyę z głowy 46/24. *A*: rzadki/ coby tę powieřć Homerowe/ Przypuřćiwřy do wřzu/ wlepił łobie w głowę (r) 15/11, to mi głowę pľuieř 23/14, 24/3, Niechćiał tego Bóg/ bych był głowę twoię Ia piérwéy záléęł 53/5. *pl A*: řzláchetné róty/ których martwé głowy (r) Chowá/ y chowác będzie brzęg bugowy 30/20. *Cf* BIAŁAGŁOWA, GŁOWA *Mac*.
- GŁUPI (2) *ai – sg m N*: Ale ná řwiećie kto ták głupi żywie/ Zeby ... 14/7. *f G*: dla ich głupięy pobožnořći 21/7.
- GMACH (1) *sb m – sg G*: Wypadł oknem nádól z gmáchu (r) 19/24.
- GNIEŚĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Moźnieyřly závářdy podlezyřzého gniećie (r) 39/3.
- GNIEW (2) *sb m – sg A*: IVno/ porzuc řwóy gniew dľugi 26/16. *I*: Zá którym gniewem pobiełm Cyklopy 44/12.
- GNIEWLIWY (1) *ai – sg n A*: Gniewliweř morze řmiećhem wřmiérzátá 27/14.
- GODNOŚĆ (1) *sb f – sg G*: Człowieká cnóty (!) wielkięy/ y wielkięy godnořći (r) 50/14.
- GODZIEN (2) *ai – sg m N*: Tákíe řyny zoftáwił/ że kářdy korony Był z nich godzien 43/27. *n N*: Ze chwálíc nie omieľzkał/ co ieft godno chwały 22/10.
- GOŁY (1) *ai – sg f L*: Niech przywykiáia řpác ná gołéy ziemi 16/26. *Cf* GOŁUS *Mac*, ZGOŁA.
- GONIĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: Iego porządkiem láto wiofné góni (r) 16/7. *praet 3 sg m*: Vćiekl/ á nikt go niegónił (r) 19/20.
- GORA (1) *sb f – pl I*: Bo y tę [ziemię] Bóg ofřláchćił dźiwńemi řpofoby: To górámi/ to láfy/ to kryřtalowémi Řzékámi: to łákámi 22/29. *Cf* WZGORE.
- GORĄCO (1) *sb n – sg A*: ćień w goráco miły 28/7.
- GORSZY *cf* ZŁY.

- GORZEC (1) *vb impf – praes 3 sg*: ná nim złoty płaucz y złoty wieniec Perlámi przeplátány/ goré
znákomity 22/25.
- GOSPODA (1) *sb f – sg L*: Włzyfcy w niepewný gófpodzie mieżkamy 17/23.
- GOSPODARZ (1) *sb m – sg D*: páłłem woły Gófpodarzowi 44/16.
- GOŚCINA (1) *sb f – sg L*: w gościnie Będąc 46/16.
- GOŚCINIEC (1) *sb m – sg A*: wróće fie zaś ná gościniec piérwfy 42/22. Cf GOŚCIŃCUS *Mac*.
- GOTOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Nowy śąd Paris gotuie (r) 26/19.
- GOTOWOŚĆ (1) *sb f – sg N*: Iákoby domá śpráwiedliwość byłá/ A ná gránicach gotowość y śilá
29/6.
- GOTOWY cf GOTOWUS *Mac*.
- GRA (1) *sb f – sg G*: Nie długo/ dźiatki/ téy gry wáłżéy będzie 38/17.
- GRACZ (1) *sb m – pl A*: gracze odpráwuie Száchami 54/21.
- GRANICA (1) *sb f – pl L*: Iákoby domá śpráwiedliwość byłá/ A ná gránicach gotowość y śilá 29/6.
- GREK (1) *n-ethn m – pl G*: Komu táyné śą brátów Thebáńfkich niezgody? Y krzywdá zacnych
Gréków/ y Troiáńfkíe źzkody? 41/14.
- GROB (3) *sb m – sg N*: Grób iego [Włodzisławá] iest Europá 43/7. *I*: A wdzięczniéy mi vczynińż/
niżby nád mym grobem (r) Plákał 51/24. *L*: Kości nie śą w oyczytym grobie położóné 43/6.
- GROM (1) *sb m – sg A*: Który prędkim piórunem śluząc Iowifzowi/ Tákíe potomśtvo ná świát/
iáki śam podawa/ A tym dźiedziczny vřząd/ y gróm lotny zdawa 43/24.
- GROMIĆ (1) *vb impf – praes 3 sg m*: Wołochy bił/ y Tátary grómił (r) 44/5.
- GROMNY (1) *ai – pl A m pers*: Zá którym gniewem pobítem Cyklopy/ Kowale grómné 44/13.
- GROZA (1) *sb f – sg G*: miáło grozy ielczem pochwalóná 40/11.
- GROŹNY (2) *ai – sg m I*: czego tu z gróznym łukiem ftrzeżelż? 45/14. *comp sg m I*: czym ón tym
gróźnielżym (r) Był śwym nieprzyaciólóm 42/31.
- GRUNT (2) *sb m – sg N*: Toć grunt wżytkiégo/ byfmy Bogá ználi 16/19. *G*: mocna Troia (r)
z gruntu wywróconá 21/34.
- GRZECH (2) *sb m – sg N*: Ze temu gwóli bydź niebogá muźe/ Który iáko grzech mierzi moie
dużé 24/15. *A*: Daybyfmy (r) fie y fámí odnowili/ Grzech porzuciwłzy/ w niewinności żyli
29/15. Cf GRZECH *Mac*.
- GRZECZY cf KU, RZECZ.
- GWOLI cf KU, WOLA.
- GWALT (5) *sb m – sg G*: Niebóy fie krzywdy/ y gwałtu odemnie 45/17. *I*: iż mi ma poczćiwość
gwałtem wziętá byłá 40/3, łupy náłżé gwałtem wydzieráiąc 45/11, Włzákem y tego gwałtem
ći nie wydárł 45/23, który ... wydrzeć tę gwałtem białugłowé 46/17.
- GWIAZDA (4) *sb f – pl N*: Przeciwko nim świádczą niebá: Świádczą gwiazdy niezliczoné/ Ná
powietrzu zápalóné 18/15, Oczy twé/ iáko gwiazdy fie blykály 27/12. *I*: Kto władnie niebem?
kto gwiazdami rządzí? 16/1, kto fklepowi temu/ Nadobnémi gwiazdami ślicznie śádzonému/
Nádzíwować fie może? 22/18.
- HAFTKA cf HAFTKA *Mac*.
- HAMOWAĆ (2) *vb impf – inf*: Iáko lzy ma hámowáć? 52/7. *praes 3 sg*: A co z przyczyny wieczný
złtepuie/ Tego y śam Bóg nie rad hámuie (r) 52/31.
- (HAMOWNY) cf NIEHAMOWNY.
- HANNA (4) *n-pers f – sg N*: w pól kréfu nie byłá/ Kiedy ćię twoiá biedna Hánná vpuściłá 52/20.
V: Háнно 21/16, vrodziwa Háнно 20/12, Háнно vrodziwa 22/13.
- HARABURDA (1) *n-pers m – sg A*: Litwá známi vniią vczyniła ftroyná: Vćiekli/ zoftáwiwłzy
Háráburdę z Woyną 12/9.

- HARDY** (1) *ai – pl A m pers*: Ale hárdé Krzyżaki ták ftárl jednym boiem, Ze ... 42/33.
- HEKTOR** (1) *n-pers m – sg N*: Mężtwem Achilles/ mężtwem Hektor łynie 17/9.
- HELENA** (1) *n-pers f – pl I*: Niech sie więcéy niechłubią ftárodawné látá/ Z swoimi Helenámi 26/12.
- HERKULES** (1) *n-pers m – sg N*: iáko Hekules/ kwóli pánu złému/ Przeciw frogim zwierzętóm czynił dofyc fwému? 41/15.
- HETMAN** (2) *sb m – sg I*: Ieśli ma byđz człowiekiem zwan bogoboynieyfzym/ Czyli w rzeczach rycérłkich hetmáném dziélnieyfzym 42/26. *pl A*: Tobie/ Łalki/ co włáfnie záwołánié twoie/ Zacné Hetmány dáię y furowé boie 54/24.
- HOJNIE** (1) *av – comp*: Gdy ftáro vmrze/ hojniéy iá pogrzebá 46/5.
- HOŁDOWAĆ** (2) *vb impf – inf*: Służyć/ y hołdowác tobie/ Kládę ia zá fczęścić fobie 26/28. *praes 3 sg*: Temu žiemiá hołduie/ y nawátné morze 41/10.
- HOMEROW** (1) *ai – sg f A*: Ale rzadki/ coby tę powieść Homerowé/ (r) Przypuściwłzy do wfzu/ wlepił fobie w głowę 15/10.
- HUCZNY** (1) *ai – sg n G*: Twárdá fkláá gđzie ftánać śród morzá huczného (r) 53/25.
- HUF** (1) *sb m – sg A*: zá fobá zakładny huf pánieńłki wiodę 40/8.
- I** (94) *cn – Y* 14/10, 17/12, 18/26, 19/18, 29, 20/20, 23, 24/11, 25/9, 27/2, 18, 29/4, 40/12, 41/20, 42/31, 44/21, 45/11, 20, 46/32, 51/15, 54/14, 16, y ... Y 18/6–7, Y ... y 41/14, 54/6, y 14/5, 21, 22, 31, 15/6, 19, 16/30, 20/19, 21/8, 19, 21, 27, 22/9, 15, 24, 23/5, 25/18, 29, 26/28, 27/8, 19, 28/9, 29/6, 20, 26, 30/4, 15, 21, 40/19, 41/7, 9, 10, 30, 42/27, 43/12, 24, 44/4, 5, 16, 18, 25, 27, 45/1, 16, 17, 30, 46/2, 11, 19, 50/14, 15, 20, 51/4, 19, 25, 52/22, 54/2, 24, y ... y 14/23, 23, 29/7, 7, 40/15, 15, 42/9, 10.
- I** (40) *pt – Y* 17/6, 26/4, 28/2, 43/32, 45/22, Y owfzem 29/23, y 15/9, 18/5, 21, 20/22, 21/32, 22/28, 24/27, 27/30 (*wyraz zbędny*), 39/11, 18, 41/1, 42/12, 43/2, 34, 45/22, 23, 53/18, więc y 20/9, téż y 20/15, Ale y 22/27, Aż y 26/14, y fámi 29/14, Więc y 30/16, Aż ... y 43/16, A potom záš y 43/30, A náwet y 44/2, Lecz y 44/6, iuż y 45/4, y ... iefcze 51/2, Ták ... iáko y 51/16, Ale ... y 51/22, álbo y 52/1, iáko ... ták y 52/14, y fám 52/31, nie tylko ... lecz y 54/9.
- IĆ** (11) *vb impf – praes 1 sg*: idę do nieý przeżegnác iá kofá 46/22. *3 sg*: Niewola ciągnie/ choć kto nie rad idźie (*r do przydźie i zydźie*) 18/3, kiedy kto idźie przelożony 41/26, wyfoki rozum idźie wzgóre (!) 41/30, Wfzytko ná świcie idźie fwym pędem 52/28. *1 pl*: k fwému Końcowi włzyłcy idźiem (*r do nieprzydźiem*) 54/17. *imp 2 sg*: Idź 45/27. *3 sg*: To comći służył/ niech iuż wniwecz idźie (r) 27/28. *part praes act*: Idąc wieczór ná fwé łoże 19/10; idąc do domu 41/1, idąc w drogę Obiecáná 42/19.
- IGRAĆ** (1) *vb impf – praes 3 sg*: Fortuná známi igra iáko z dziećmi 30/6.
- ILE** (2) *pron – ile ...* Tyle 14/15, ile możefz 15/21.
- IM** (1) *cn – Im* dáléy, tymém pewniełzy 19/3.
- IMIĘ** (4) *sb n – sg N*: twé imię bęđzie ná wieki pomnioné 40/21. *A*: imię twé wybáwię Z niepámięci niefczeńny 21/30, fwą cnotá ták świeci/ że y przodki dawné/ Rozświeca/ y potomstwa imię czyni sławné 42/10. *I*: ia/ o zacy królu/ twym imieniem ... Swé podłé rymy zdobię 41/29.
- IMO** (1) *praep cum A* – imo twé załługi 51/6.
- INACZEJ** (7) *av – Ináczy niewiem (!) ieno ...* 23/15, Ináczy niewiem 23/19, 23, 27, 31, Ináczy niewiem/ ieno ... 24/4, nie ináczy ieno iáko 52/8.
- INĄD** *cf ZINĄD*.
- INSZY** (9) *pron – sg m G*: infzého (r) 43/19. *A*: infzy 43/28, Kogo infzého 44/23. *f G*: infzých 28/17. *A*: infzá 14/26; *n I*: czym infzym 29/2, 38/18. *pl N subst*: infz 23/9. *G*: infzých 39/24.
- ISTY** (1) *ai – sg f A*: téż iftá 22/7.
- (IŚĆ) cf IĆ**.

IŻ (6) *cn* – Iż 45/25, A iż 18/11, 40/3, iżés 23/17, Ale iż 40/9, Ták iż fnadz 14/27. *Cf* IŻBY.
IŻBY (2) *cn* – Izby 28/10, Iż bych 53/23.

JA (96) *pron* – *N*: IA 40/7, 51/28; Ia 21/25, 22/9, 24/26, 25/14, 21, 53/6; ia 19/1, 20/18, 21/29, 24/12, 13, 26/29, 28/1, 26, 41/17, 29, 42/19, 44/8, 19, 45/2, 46/2, 24, 53/3. *G*: mnie 40/9, zemnie (*r*) 27/4, ze mnie 27/27, odemnie 45/17, wedla mnie 46/31. *D*: mi 19/12, 16, 23/14, 29, 24/2, 3, 18, 31, 25/10, 14, 16, 24, 27/11, 20, 40/3, 41/21, 42/24, 44/10, 21, 45/22, 46/9, 51/24, wiérz mi 46/13; mnie 19/21, 23/14, 18, 22, 26, 30, 24/3, 51/15. *A*: mię 20/2, 23/12, 15, 21, 24/4, 22, 30, 25/3, 27/8, 40/2, 10, 44/13, 45/21, 53/11, 54/5, 7, 10, przez mię 27/8, nád mię 53/7, ná mię 52/3, mie (*!*) 46/19, 53/21; mnie 25/9. *G a. A*: mię 19/19, 25, 24/1, 25/11, 30/28, 51/17; mnie 25/12. *I*: nádemną (*r*) 19/13, 51/17, zemną (*r*) 19/14. *L*: wemnie (*r*) 27/3, przy mnie 53/22.

JABŁKO (2) *sb n* – *sg A*: Iáblko złoté položyla Erycyna 26/20. *pl D*: dopuść tym téz iáblkóm pływác 42/5.

JAGIEŁŁO (1) *n-pers m* – *sg N*: twój prądziad vczciwy Iágełło 42/24.

JAK *cf* JAKO *cn*.

JAKI (6) *pron* – *sg m N*: Iáki ... táki 15/9, Tákíe potomftwo ná świát/ iáki lam/ podawa 43/23. *f N*: iáka 54/4. *G*: iákiéy 17/2. *A*: iáka 53/13. *L*: W Iákiéy 28/12.

JAKO (23) *av* – Iáko 15/19, 20/9, 27/10, 45/18, 52/7, Iákoś rzékł? 46/7; iáko 14/13, 17/25, 18/9, 19/15, 21/23, 24/15, 27/12, 30/6, 41/11, 15, 51/21, 52/5, nie ledá ... iáko 22/11, ták ... iáko 26/5, równie iáko 39/8, iákoć fie tu widzi 39/23, nie ináčéy ieno iáko 52/8. *Cf* IAKOBY *av*.

JAKO, JAK (10 + 1 = 11) *cn* – Iáko 23/9, Iáko nákoniec 16/17, Iáko więc ... Ták 41/25, Ták ... iáko 14/6, iáko ... ták zás 20/17, iáko żyw 21/22, iáko ... y 22/15, iáko ... ták ... y 43/33, Ták ... iáko y ... 51/16, iáko ... ták y ... 52/14; iák żyw 27/25. *Cf* JAKOBY *cn*, JAKOKOLWIEK, JAKOŻ.

JAKOBY (3) *av* – Iakoby 38/23, iákoby 21/13, Profto iákoby 22/32.

JAKOBY (2) *cn* – Iákoby 29/5, 7.

JAKOKOLWIEK (1) *cn* – twój wiek będzie długi/ Iáko cię kolwiek nagle ... Sroga/ nieubłagana śmierć opánowała 51/6.

JAKOŻ (1) *cn* – Tákíe fyny zoftáwił/ że káždy korony Był z nich godzien iákóž téz wzyficy królowáli (!) 43/27.

JARMARK (1) *sb m* – *sg A*: kupić iármárk obiecował 28/14.

JASNY (1) *ai* – *pl A subst*: Kiedy mieściac iáfné rogi/ Skłónił od fwéy zwykléy drógi? 18/19.

JASON (1) *n-pers m* – *sg N*: iáko Iáfón do Kolchów żeglował 41/11.

JEDEN (4) *nm* – *sg m I*: hárdé Krzyżaki ták ftárl iednym boiem/ Ze ... 42/33. *f A*: Iednęž mam wolność w fwéy ciężkiéy niewoli/ Ze ... 24/28, nie weźmiefz ieno iedną dużę 46/3. *n I*: Iednym słowem/ niémáłz nic 50/25.

JEDEN (3) *pron* – *sg m N*: Iedenže to Bóg/ co y chmury zbiéra: Y co rozświéca niebo słońcem złotym 18/6. *f A*: ielli człowiek iedną fkáte (!) minie/ Wnet ná to mieyfce ná infzą naplynie 14/25. *L*: Bo czas nie da trwác żadný rzeczy w iedný mierze 20/16.

JEDNAK (5) *cn* – Iednák 18/27, 54/8, iednák 40/11, 43/13, Ale iednák 22/3.

JEDNAK (2) *pt* – iednák 14/3, 27/29.

JEDNO *cf* JENO *pt*.

JELEŃ (1) *sb m* – *sg N*: ielén piérzchliwy 20/28.

JENO (2) *cn* – Ani ... áni ... Ieno 19/27, Nie ... áni též ... Ieno 23/21.

JENO, JEDNO (9 + 1 = 10) *pt* – Ieno 16/16, że ón inféy spráwy niéma/ Ieno pás kupić 28/18, Ináčéy niewiem (!) ieno mię czáruiefz 23/15, Ináčéy niewiém/ ieno mię czáruiefz 24/4,

Niémafz/ ieno flugę zemnie 27/4, bych ieno o tobie niewiedział 28/1, Cnoty nikt niéma/ ieno lam od siebie 30/8, Przedsię nie weźmiesz ieno iednę dużę 46/3, nie ináčýy ieno 52/8; Snadźby lepiýy/ by iedno nie czuć żalu śwęgo 53/24.

JESIEN (1) *sb f – sg N*: czyzna iešien przed žimą fie chróni 16/8.

JESLI (8) *cn – Iefli 17/3, 21/20; iefli 19/7, 23/8, 29/9, iefli ... Wnet 14/25, iefli komu 27/25, 42/15.*

Cf JESLIBY.

JESLI (3) *pt – Iefli ... Czyli 42/25, Iefli ... czy 46/29; iefli 45/27.*

JESLIBY (1) *cn – Iefliby 24/27.*

JESZCZE (6) *pt – Iefcze 25/26, 26/24, 40/11; iefcze bárziýy 21/6, Iefli iuż ... czy iefcze 46/30, dziś iefcze 51/2.*

JEŚĆ *cf* IADO *Mac.*

JOWISZ (2) *n-pers m – sg N*: Iuppiter/ który mi Syná piorunem zabił předkolotnym 44/10.

D: předkim piorunem flużac Iowiżowi (*r*) 43/22.

JUNO (1) *n-pers f – sg V*: IVno/ porzuc fwóy gniów długi 26/16.

JUPPITER *cf* JOWISZ.

JUTRO (1) *av – Dżis panem będziefz/ iutro śiaday z kmiećmi 30/7.*

JUTRZENKA (1) *sb f – sg N*: ráno wfchodži Iutrzenká 26/27.

JUŻ (19) *pt – Iuż 45/30, 53/8; iuż 23/13, 17, 24/1, 27/28, 45/4, 46/21, 23, 51/26, 52/16, 24, 53/2, 54/17, á iuż 30/28, iuż więc 39/24, Iefli iuż ... czy iefcze 46/29, iuż dawno 51/3, iuż ná wieki 51/13.*

K *cf* KU.

KABAT *cf* KABATUS *Mac.*

KAMIENNY (1) *ai – sg n A*: Kámiennes ferce flowy przenikála 27/15.

KAMIEN sb m a. KAMIENIE sb n (2) – *sg G*: ftoły z kámieniá cíořané 28/8. *L*: rzeźcie w kámieniu (*r do podźiwieniu*) 21/21.

KAPA *cf* KAPA *Mac.*

KAPICA *cf* KAPICA *Mac.*

KAPLICA (1) *sb f – sg G*: fklónię piérwýy nogę Do káplice twych pzedkóów 42/21.

KAPŁAN *cf* KAPŁANUS *Mac.*

KAPŁAŃSTWO *cf* KAPŁAŃSTWO *Mac.*

KARAĆ (1) *vb impf – praes 2 sg*: Boże/ flufźnie mię karzefz zá mé złości 54/7.

KARMIC (1) *vb impf – imp 2 sg*: Nie karmże mię iuż tą nádzieią dálý 24/1.

KASPER (1) *n-pers m – sg G*: KAřprá Kochánówfkiego tu fchowano kości 50/13.

KAZIMIERZ (1) *n-pers m – sg N*: Po nim [Włodźisławie] ná páńřtvo wfřapil brát rodzony Káźimiérz 43/10.

KĄŻDY (7) *pron – sg m N*: Káždy 16/5, káždy 43/26, Nie káždyć 23/25. *D*: káždému (*r*) 54/16.

A: káždęgo 15/12, Czemu wáź fortunnieyfzy który z przyrodzenia/ Káždy rok wiotché láta ná młoda pęc mienia? 21/2. *f N*: Káźda 52/15. *Cf* KĄŻDUS *Mac.*

KĄSAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Nie káždyć kářa/ co to pářza frogo 23/25.

KĄT *cf* KĄTUS *Mac.*

KĘDY (2) *av – Kędy 41/12; kędy 24/8.*

KIEDY (7) *av – Kiedy 18/17, 19; kiedy 15/24, 26/10, 29/10, 30/25, 53/20. Cf* KIEDYŻKOLWIEK.

KIEDY (12) *cn – Kiedy 17/14, 24/6; Kiedy 20/25, 21/18, 46/4, 52/20; kiedy 16/4, 41/26, 45/7, 15, 53/14, kiedy ... to 39/21.*

KIEDYŻKOLWIEK (1) *av – kiedyźkolwiek 27/29.*

KILKA (1) *nm – G*: na ... słów kílka pzedmówienié 19/18.

- KŁAĆĆ (1) *vb impf – fut 2 sg m*: A ty wczyniŹ tóŹ/ y kłać mie (!) będziefz 46/19.
 KŁAĆTWA *cf* KŁAĆTWA *Mac*.
 KLEJNOT (1) *sb m – sg N*: Sliczna dzieŹwko/ ták tuŹ fobie/ Klęynot ten naleŹy tobie 26/23.
 KLELIJA (1) *n-pers f – sg N*: IA to Klelia plynę przez Tybrową wodę 40/7.
 KŁANIAĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg*: Temu fie niebo kłania/ y ognifte zorze 41/9.
 KŁAŚĆ (1) *vb impf – praes 1 sg*: SłuŹyć y hołdować tobie/ Klądę ia zá fczęśćię fobie 26/29.
 KŁOPOT (3) *sb m – sg G*: Strzegąc fie/ ile moŹelz/ troŹki á kłopotá (*r do żywotá*) 15/21, Mam z łobą więcý niŹ doŹyć kłopotá (*r do kotá*) 23/28. *pl A*: Vmárl ten/ co ná pieczy wáŹłé miał kłopoty (*r*) 50/16.
 KŁOPOTAĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg*: Więc fie kłopoce/ co tám oycá trzyma 28/16.
 KMIEĆ (1) *sb m – pl I*: Dziś panem będziefz/ iutro śiaday z kmiećmi (*r*) 30/7.
 KNAFEL *cf* KNAFLUS *Mac*.
 KOCHAĆ SIE (1) *vb impf – imp 2 sg*: PRózna twa chłubá/ niekochay fie w fobie 27/6.
 KOCHANIE (1) *sb n – sg G*: Rázem mie (!) fczęśćię mégo wŹytkięgo kochánia (*r*) Zbáwilo 53/21.
 KOCHANOWSKI (1) *n-pers m – sg G*: KAŹprá KochánowŹkięgo tu Źchowano kości 50/13.
 KOCIEŁ (2) *sb m – sg A*: Potym go czarownicá w koćiel wrzácý wody Wrzuciłá międy Źiolá 21/11, chodząc po targu kupuie: Tu fol/ tu gárnce/ tu koćiel miedŹiány 28/22.
 KOLCHY (1) *n-loc pl t – G*: Iáko Iálfón do Kolchów Źęglował 41/11.
 KOLET *cf* KOLETUS *Mac*.
 -KOLWIEK *cf* COKOLWIEK, JAKOKOLWIEK, KIEDYŹKOLWIEK.
 KONAC (1) *vb impf – praes 3 sg*: á ta [*woda*] niewŹtracona Srzodkiem nieofufzonęy łáki swój pław kona (*r*) 52/10.
 KONIEC (7) *sb m – sg D*: k fwęmu Końcowi wŹyŹfcy idziem 54/17. *A*: nákoniec 14/14, 16/17, 28/24, Albo nákoniec 25/22, 28/19, naprzód y nákoniec 41/7.
 KOŃ (2) *sb m – sg N*: Tego ná krésie czeka/ álbo trynóg drogi/ Albo prędki kón/ álbo bawól złoto-rogi 23/2. *pl A*: Táki tu przydzie maŹ w dom Feretowy/ Od Ewrifthea po konie poŹłány Do Źimný Thráby [*lege*: Thraki] 46/15.
 KOPA *cf* KOPA *Mac*.
 KORONA (3) *sb f – sg G*: Tákié lyny zoŹtáwił/ ze káŹdy korony (*r*) Był z nich godzien 43/26. *I*: przegłádał trudnoŹci/ któré nád koroná (*r*) WiŹiáły 43/11. *pl G*: Król dwu korón WłodŹiŹlaw 43/3.
 KORONOWANY (1) *part praes pass impf a. pf – sg f N*: Tu Źiedzi/ złotem/ czeŹć koronowána (*r do przyodziana*) 14/17.
 KOSA (2) *sb f – sg I*: A idę do nięy przeŹegnác iá koŹá/ Bo to iuŹ bogóm Źiemnym poŹwięcony/ Komu ia koŹá włos wŹtrzyę z głowy 46/22, 24.
 KOSZTOWNY (1) *ai – sg n N*: iákoby to było KolŹtowné Źiele 21/14.
 KOŚĆ (3) *sb f – pl N*: iego poŹwięconé Kości nie łá w oyczyłym grobie połoŹoné 43/6. *G*: zacné męŹe ... Których kości iuŹ dawno w prochu nieznác 51/3. *A*: KAŹprá KochánowŹkięgo tu Źchowano kości (*r*) 50/13.
 KOT (1) *sb m – sg A*: A wŹytko mi fie zda/ Źe ciągnę kotá (*r*) 23/29.
 KOWAL (1) *sb m – pl A*: Zá którym gniewem pobitem Cyklopy/ kowale grómné 44/13.
 KRAJ (1) *sb m – sg A*: PrzyŹedŹy tedy w ten kray 44/15.
 KRAKOW *cf* KRAKOWUS *Mac*.
 KRASA (1) *sb f – sg G*: Day fie/ Háнно/ nápatrŹyć wdŹięczný kraŹy Źwoięy 21/16.
 KRASNY *cf* KRASNY *Mac*.
 KRES (4) *sb m – sg G*: bađŹ ciérpliw do kręfu żywotá 15/20, w pół kręfu nie byłá 52/19. *A*: iáko człowiek twému Pláczu ma kres (!) zámierzác 52/6. *L*: Tego ná krésie czeka/ álbo trynóg drogi/ Albo ... 23/1.

- KREW (5) *sb f – sg D*: Vczyń! co twęgi krwi zfláchetný przyftoi 25/19. *A*: fpolnie go zábyli/ Zeby wrzczy ftárá krew’ z niego wycédzili 21/10, fwá wláfná krew’ przelałam frogo 40/5. *L*: Który [lew] po fzyię we krwi ludzkięgi brodzi 17/4, We krwi nieprzyjácielfkięgi wpađł zmordowany 43/4.
- KREWKOŚĆ (1) *sb f – pl A*: Iednák nie tylko pátrzay ná moie krewkości (r) 54/8.
- KRĘTNY (1) *ai – sg m I*: Widáć y láwy krętnym blufczem przyodziáné 28/9.
- KROJ (1) *sb m – sg A*: chodząc po targu kupuie ... Tu króy/ tu łęmielz/ tu wóz okowany 28/23.
- KROL (11) *sb m – sg N*: Król dwu korón Włodziflaw 43/3; król frogi 40/9. *G*: Ofzukały fie królá Tefálkięgi cory 21/5, że páná infzęgi Niemieli znác ná wieki/ prócz królá Polłkięgi 43/20. *A*: KTóręgi Bohátérá ... Albo królá/ dżiś wfpmnieć 41/6. *I*: będąc od Bogá krolem (!) poftáwiony 43/25. *V*: Królu 42/15, o Królu 40/23, 43/21; ty święty królu 41/19, o zacny królu 41/29.
- KROLEWIC (1) *sb m – sg V*: zły królewicze 40/4.
- KROLESTWO (1) *sb n – sg A*: Będąc z wielkięgi księftwá ná króleftwo wzięty 42/28.
- KROLEWSKI *cf* KRÓLEWSKUS *Mac*.
- KROLOWA (1) *sb f – sg G*: Ielli iuz wmarłéy plákác Krowoléy (!) mamy 46/30.
- KROLOWAĆ (1) *vb impf – praet 3 pl m pers*: iákoż téż wfzyfcy krolowali (!) (r)/ Oprócz którzy ftan infzy chcąc fobie obráli 43/27.
- KROM (7) *praep cum G – KRóm* 30/2; króm 14/10, 15/28, 16/5, 42/3, 12, 13.
- KROTKI (1) *ai – sg f A*: bądź zá dlugá/ bądź zá krótká chwilę 13/22.
- KRYSZTAŁOWY (1) *ai – pl I f*: Bo y tę [ziemię] Bóg ofzláchcił dżiwnými fposoby: To górámi/ to láfy/ to kryftałowými (r) Rżékámi 22/29.
- KRZEŚCIJANIN (1) *sb m – pl I*: Grób ięgi [Włodziflaw] ięft Europá: ftup śnieżné Bálchány: Napis/ wieczná pámiátká między Krześciány (r)-43/8.
- KRZEŚCIJAŃSKI (1) *ai – sg f A*: że fprofność pogáńfká Porzuciwfzy/ przyięli wiárę krześciánfká (!) (r) 42/30.
- KRZYW (1) *ai – sg m N*: Ten [Bóg] z niebá widzi/ kto krzyw/ á kto práwy 24/25.
- KRZYWDA (6) *sb f – sg N*: Támże y krzywdá/ y zazdrość przekléta 14/23, krzywdá zacnych Gréków/ y Troiánfkie fzkody 41/14. *G*: Ia niemam komu krzywdy fwéy powiedzic 24/26, Pomści méy krzywdy/ y zelzenia fwęgi 25/18, Niebóy fie krzywdy/ y gwałtu odemnie 45/17, O práwo krzywdy pełne 52/21. *Cf* KRZYWDA *Mac*.
- KRZYWDZIĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Ná nowé krzywdzifz łamiąc náfzé práwá 45/10. (KRZYWY) *cf* KRZYW.
- KRZYŻ *cf* KRZYŻUS *Mac*.
- KRZYŻAK (2) *sb m – pl A*: hárdé Krzyżaki ták ftárl iednym boiem/ Ze ... 42/33, Krzyżaki boiu Ták nákarmit/ że ... 43/17.
- KSIĄDZ *cf* KSIĘDZUS *Mac*.
- KSIENI (2) *sb f – sg A*: śmierć widzę niedáleko/ Księniá wmarłych 45/5. *V*: o nieznośná księni (r) Mdtych bogów/ y pod ziemiá mielzkiáięcych cięni 52/21.
- KSIĘSTWO (1) *sb n – sg G*: Będąc z wielkięgi księftwá ná króleftwo wzięty 42/28.
- KSIĘŻA *cf* KSIĘŻA *Mac*.
- KSZTAŁT (1) *sb m – pl N*: Gdżie fáiná piękność świeći/ y kftałty wfzecz 23/5.
- KTO (40) *pron – N*: KTo 25/24, 53/11, 20; Kto 15/27, 16/1, 21, 41/11; kto 14/7, 15/27, 16/1, 16, 18/2, 3, 22/17, 19, 24/25, 25, 26/7, 39/14, 15, 41/25, 26, 42/11, 45/28, 46/8, 50/20, 22, 51/25. *G*: kogo (r) 23/24. *D*: Komu 41/13, 46/24; komu 22/12, 24/26, 27/25, 42/7, (r) 15. *A*: Kogo infzęgi 44/23; kogo 14/30, 17/14, 54/19.
- KTORĘDY (1) *av – którędy* 25/28.

- KTORY (59) *pron – sg m N*: Który 17/4, 22/15, 24/15, 28/14, 29/1, 43/22; który 16/27, 21/1, 21/6 (*r do cory*), 41/19, 42/24, 44/10, 46/16. *G*: którego 53/16. *D*: Któremu 20/29; któremu 41/25. *A*: Którego 41/5; którego 44/19; Który 43/19; który 15/2. *I*: którym 24/17, 44/12. *f N*: Która 18/22, 21/17, 26/13, 25; która 23/4, 30/2, 44/26, 45/5. *G*: której 21/34. *A*: Która 28/6, 29/9, 41/23, 44/28, 52/14; którą 27/18, 45/25, 54/1. *I*: którą 14/24. *n N*: Które 24/21; które (*r*) 41/29. *pl N m pers*: Którzy 18/10, 20/4, 38/24, którzy 43/28. *subst*: Które 25/10; które 20/20, 43/11. *G*: Których 51/3; których 23/9, 30/20. *D*: Którym 42/4; którym 45/29. *A m pers*: które 42/21. *subst*: które 24/19, 52/7. *I m*: którymi 42/5. *n*: Którymi 52/2.
- KU, K, G (9 + 5 + 3 = 17) *praep cum D* – Ku 30/17; ku 18/24, 19/12, 21/18, 22/22, 28/7, 42/4, 43/2, 33; ktemu 25/15, kwóli pánu złému 41/15, kftárości 46/1, Bogátym kwóli 46/6, k fwému Końcowi 54/16; grzeczy 15/8, temu gwóli 24/14, Iéy gwóli 26/1.
- KUCHARKA *cf* KUCHARKA *Mac*.
- KUKLA (1) *sb f – sg A*: kupić ... kuklę fzelagową 28/19.
- KUPIĆ (3) *vb pf – inf*: kupić iármárk 28/14, pás kupić: álbo czapkę nową 28/18. *con 3 sg m*: Kupiłby/ kto by miał zac/ ftárym vmrzec 46/8.
- KUPOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: chodząc po targu kupuie: (*r*) Tu fol/ tu gárnce/ tu koćiel miedziány 28/21.
- KURWA *cf* KURWA *Mac*.
- KUSIĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg*: o to człowiek prózno fie kuśi (*r*) 52/25.
- KWIAT (2) *sb m – sg A*: Widziałem ia poránu piękny kwiat przyiemny/ A widziałem zaś wieczór zwiędły/ y nিকczemny 20/18. *pl N*: bo kwiaty/ (*r*) Y drzewá/ w rok wetuią záwždy fwéy wtráty 20/22.
- KWITNĄCY (1) *part praes act – pl I f*: tę [ziemię] Bóg ofzláchcił ... łákami pięknie kwitnącemi (*r*) 22/30.
- KWITNĄĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: Sławá kwitnie/ y kwitnąć záwždy będzie wcale 51/4. *fut 3 sg f*: kwitnąć ... będzie 51/4.
- KWOLI *cf* KU, WOLA.
- (LADA) *cf* LEDA.
- LAS (2) *sb m – pl I*: tę [ziemię] Bóg ofzláchcił dziwnemi spofoby: To górámi/ to láfy/ to kryfztałowémi Rzékámi 22/29. *L*: w puptych leśiéch sam rad będę siedział 28/2.
- LATO (12) *sb n – sg N*: Iego porządkiem láto wiofnę góni/ A czuyna ieśién przed zimą fie chróni 16/7. *G*: Ześ nam doczekác dał nowego látá (*r*) 29/13. *A*: Ani nálazł fortétu ná lzedziwé láto (*r*) 21/4. *L*: By iá [Helenę trojańską] był Párys poznał w lzóftymdziestym lećie (*r*) 22/1. *pl N*: Niech fie więcéy niechłubią ftárodawné látá (*r*)/ Z swoimi Helenámi 26/11, Siłę y głádkość/ látá precz odnołzą 30/4. *G*: życząc mu nowych lat/ y piérwłzýy młodości 21/8, Kofztowné ziele/ coby fto lat wypárzyło 21/14, byś był w tym towarzyfztwie/ progu Swych lat oftátnich dołzedł 52/19. *D*: Témi ia przeciw długim látom fie zástáwię 21/29. *A*: Czemu wąż fortunnieyłzy, który ... Káždy rok wiotché látá ná młodą pteć mienia? 21/2. *I*: Nie latty/ ále cnotą żywot mierzyć mamy 51/1.
- LEC (1) *vb pf – praes 3 pl subst*: Którąś [bitwę] miał z Amuratem przy niefczęfnéy Wárnie/ Gdzie twé przednie zwycięztwá legły ztożą marnie 41/24.
- LECIEĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Táki przedewłzytkimi/ polem rozmierzonym/ Leći obrzym wdátny pędem niewściágnionym 22/34.
- LECZ (8) *cn* – Lecz 14/5, 15/25, 42/11, 43/2, Lecz tylko 14/11, Lecz y 44/6, nietylko ... Lecz y 54/9; lecz 42/19.
- LECZYĆ (1) *vb impf – inf*: léczyć twoię ciężką ránę 52/2.

- LEDA (1) *pt* – nie ledá ... iáko 22/11.
- LEDWE, LEDWIE (1 + 1 = 2) *av* – co vczynil ledwé námówiony 43/10, Bo káždého fwa włafna nádzieiá vwodzi/ A ledwie fie z człowiekiem zaráz nieurodzi 15/13.
- LEDWIE *cf* LEDWE.
- LEKKI (2) *ai* – *sg f N*: Póki zákwitla młodość ftoi w fwoiéy mierze/ Lekka myśl/ niepodobné rze-
czy przed się bierze 15/15. *n I*: Tu lekkim piórem flawá przyodziana 14/18.
- LELIJA (2) *sb f* – *sg N*: Zá iéy ftopámi róza wftawa/ y lelija (*r*) 25/29, Iáko lelija rózą przeplatána 27/10.
- LEMIESZ (1) *sb m* – *sg A*: chodząc po targu kupuie: To fol/ tu gárnce/ tu kociel miedziány: Tu króy/ tu lémiełz/ tu wóz okowány 28/23.
- LEPIEJ *cf* DOBRZE.
- LEPSZY *cf* DOBRY.
- LETNI (1) *ai* – *sg m N*: Iéy gwóli piękne drzewá/ dáia cién fowity/ Niechcąc áby iá letni zégl ogień obfity 26/2.
- LEW (1) *sb m* – *sg A*: Iefli gdzie ná Lwá nieborak vgodzi 17/3.
- LEŻEĆ (1) *vb impf* – *praes 3 sg*: PóD Párnázem/ gdzie ftrumién flawnéy wody bieży/ Láka práwie ná zachód pochodzila leży (*r*) 28/5.
- ŁĘKAĆ SIE (2) *vb impf* – *inf*: flufnie fie zły człowiek śmierci boi/ Ale fie iéy dobrému łękać nie-
przyftoi 51/12. *praes 3 pl*: Sądu twégo fie łękáią (*r*) 18/28.
- LI (1) *cn* – A przepuścifzli co ná nie/ Zlituiefz fie za się/ Panie 20/7.
- LI (2) *pt* – li 45/15, li ... Czyli 42/17.
- LICHWIĆ *cf* LICHWIO *Mac*.
- LIŚCIE (2) *sb n* – *sg G*: Iáki lišcia/ táki iefť rodzaj y człowieczy 15/9. *A*: drzewá/ które teraz odziały fie w lišcie (*r do przyfzcie*) 20/20.
- LITWA (4) *n-ethn f* – *sg N*: Litwá známi vniiá vczynila fťroyną 12/8. *G*: Bo przegládał trudnošci/ które nád koroną Wišiały/ prze fpór ludzki/ y myśl rozdwoiona/ Litwy ... z Polaki 43/13. *D*: Ten Polakóm/ y Litwie zwiázek fťrádawny Odnowil 44/4. *A*: Przywiódl Litwę do tego/ že fťprofnóšć pogańfka Porzuciwfzy/ przyieli wiárę krzešćiiánfka (!) 42/29.
- LOTNY (1) *ai* – *sg m A*: Tákie potomftwo ná ŗwiát/ iáki fam podawa/ A tym dziedziczny vrząd/ y gróm lotny zdawa 43/24.
- LUBO (4) *cn* – lubo ... Lubo 22/21–22, lubo ... Lubo též 52/3–4.
- LUBY (1) *ai* – *sg f N*: luba rofkołz 14/21.
- LUDZIE (3) *sb pl* – *N*: ludzie zápamiętáli 20/3. *D*: [obyczaje] Ludzióm przeciwné/ y bogóm mieržioné 46/11. *A*: Bóg ... Tému láfkáwfzy/ komu co nád ludzi dawa 22/12. *Cf* CZŁEK, CZŁOWIEKUS, LUDZIE *Mac*.
- LUDZKI (6) *ai* – *sg m N*: Szalony ludzki rozum 15/18. *A*: prze fpór ludzki 43/12. *f A*: Wcifnać fie w ludzká pámiéć 42/2. *L*: Który [lew] po fzyię we krwi ludzkiéy brodzi 17/4. *pl N subst*: Bogu táiemné nie fá ludzkie fpráwy 24/24. *D*: Która [ziemia] ... dawa/ Zbožá w wielkiéy obfitošci/ Synóm ludzkim ku żywnošci 18/24. *Cf* LUDZKUS *Mac*.
- LUKRECJA (1) *n-pers f* – *sg I*: LVkreciá mié zwano 40/2.
- LUTNIA (1) *sb f* – *sg V*: KTórého bohátérá/ będzie wola twoiá/ Albo królá/ dziš wfpomnieć/ złota lutni moiá? 41/6.
- ŁACZNY (1) *ai* – *sg f I*: Moiá ták łączną dužá fie niecuie/ Aby poćiechę iáką przyiáć miałá 53/12.
- ŁAKOMY (1) *ai* – *sg m N*: co iéy [Helenie trojańskie] wiek łakomy vłzkodził/ To fwym pímem žyczliwy poéta nágrodził 22/3.
- ŁAMACĆ (1) *vb impf* – *part praes act*: łamiąc náłzé práwá 45/10.

ŁANCUCH *cf* ŁANCUCHUS *Mac*.

ŁASKA (8) *sb f – sg N*: Láłká twa święta 29/16, Láłká páńłka nádemną 51/17, łczéra łáłká twoiá 19/27. *G*: z łáłki łwéy 14/32, Będęc móy Pánie dżiękował Z łáłki twéy 20/2, z twéy łáłki 29/1, Węc mi téy łáłki tedy nie wczyniłz? 46/9. *I*: Láłką łwoiá mię twiérđżąc w moim wtrapieniu 54/10. *Cf* ŁASKA *Mac*.

ŁASKAWY (3) *ai – sg m I*: że Bóg ieft łáłkávym tobie 22/14. *comp sg m N*: Bóg ... Tému łáłkávŷy/ komu co nád ludźi dawa 22/12. *pl A m pers*: Czemu ielén piérzchliwy łáłkávŷe ma bogi 20/28.

ŁASKI (1) *n-pers m – sg V*: Láłki 54/23.

ŁAWA (1) *sb f – pl A*: Tám było widáć łtoły z kámiénia ćiołáné/ Widáć y łáwy krętnym blufczem przyodźiáné 28/9.

ŁĄKA (3) *sb f – sg N*: POd Párnázem/ gđzie łtrumién łławnéy wody bieży/ Łąká práwie ná záchód pochodźiła leży 28/5. *G*: Wodę z łkály zdróy pędźi/ á tá niewłracona Szrodkiem nieofufzonéy łáki łwóy pław kona 52/10. *pl I*: tę [ziemię] Bóg ofłłáchcił dźiwnémi łpofoby: To górámi/ to łáły/ to kryłżałowémi Rżékámi: to łákámi piéknie kwitnącémi 22/30.

ŁONO (1) *sb n – sg A*: Ten opátruie/ że morze nie wzbierze/ Choć włżytki rzéki w łwoié łono bierze 16/10.

ŁOŻE (1) *sb n – sg A*: Idąc wieczór ná łwé łóże (r) 19/10.

ŁOŻNICA (1) *sb f – sg G*: z łwéy łóźnice (!) 22/23.

ŁUK (2) *sb m – sg I*: Teraz czego tu z groźnym łukiem łtrzeżelz? 45/14, Móy to obyczay závždy z łukiem chodźić 45/19.

ŁUP (1) *sb m – pl A*: łupy náłżé gwałtem wydźieráiąc 45/11.

ŁZA (2) *sb f – pl N*: Y mnie niełczęfná łzy moie wydáią/ Któré mi z oczu płynąc nieprzełtáią 25/9. *A*: Iáko łzy ma hámwówać? które źal ferdeczny wyciłłka (!) 52/7.

MAGNES (1) *sb m – sg N*: A człowiekiem ták włádnie iáko łłonce wonnym Náwrotem: álbo Má-gnes żelázem niełkłonnym 26/6.

MAJESTAT (2) *sb m – sg A*: áby mógl ... Páńłki máiełtat widźieć 41/28. *L*: dobry w iego [Boga] máiełtacie łiada 16/18.

MAKOWY *cf* MAKOWY *Mac*.

MALARSKI (1) *ai – pl L*: Ia ná fárbách máłárłkich nie łie nierozumiém 21/25.

MALARZ (1) *sb m – pl V*: wy máłárze/ y wy/ co mármór ćiełżećie 21/19.

MALOWAĆ (1) *vb impf – imp 2 pl*: Máłuyćie tę piékná twarz/ y rzeźćie w kámieniu 21/21.

MALOWANY (1) *part praet pass impf – sg f N*: Iáko leliia róźá przeplatána/ Zdáłá mi łie twarz twoiá máłwána (r) 27/11.

MAŁO (3) *av* – Máłóš miał ná tym/ żeš Admetá łmierći Vchowáł 45/12, co mnie był nágotował/ To łam máłó niełkłofłtował 19/22. *sup*: A to nas námniey niechay nie obchodźi/ Ze ... 16/11.

MAŁY, MAŁ (1 + 1 = 2) *ai – sg m N*: Wygláda oycá miłégo/ łyn máły 28/13. *petr sg m D*: Czy ćie podobno łczęśćie pomátu dotkńéto (!) 52/11.

MARMOR (2) *sb m – sg A*: A wy máłárze/ y wy/ co mármór ćiełżećie 21/19. *I*: Ia ná fárbách máłárłkich nie łie nierozumiém/ Tákże wiele z mármórem połłępować wmiém 21/26.

MARNIE (1) *av* – Gđzie twé przednie zwycięztwá łegły złobá marnie (r) 41/24.

MARTWY (1) *ai – pl A subs*: Szłáchetné róty/ których martwé łłowy Chowá/ y chowáć bęđźie brzég bugowy 30/20.

MATKA (3) *sb f – sg N*: Y dźiateczki Bóg pobrał/ y máłká nie żywa 54/6. *G*: Oyczyzny niełmam/ máłłkim ofłradáłá 25/1. *A*: Włżytki obłzedłzy tedy przyiáćioły/ Oycá/ y máłkę/ co go wrodźiła 44/25.

- MADRY (2) *ai – sg m N*: czy fie niepominifz/ choć mądry 46/7. *sup sg m D*: namędrfzému (*r do temu*) Trudno pogodzić temu/ Aby ... 14/27. *Cf* MĄDRY *Mac*. NIEMĄDRY.
- MAŻ (4) *sb m – sg N*: Taki tu przyidzie mąż w dom Feretowy 46/14. *D*: mężowi ... nawierniey[za 46/32. *A*: Záltapic mężá/ y vmrzéc zań 45/16. *pl A*: Z téy [*cnoty*] ony zacné męze y dziś ielcze znany 51/2. *Cf* MEŻUS *Mac*.
- MDLEĆ (1) *vb impf – praes 1 sg*: Szláchetny duchu/ dla którego mdleię (*r*) 53/16.
- MDŁY (3) *ai – sg m N*: mdły rozum człowieczy 23/6. *f A*: po domu teraz mdłą niebogę/ Ná rękę nofzą 44/28. *pl G*: o nieznośna księni Mdłych bogów 52/22.
- MEŚTWO (5) *sb n – sg N*: Sławna śmierć wáfzá: fławné męztwo wfzędzie 30/22. *A*: prze fwé cnoty/ Y prze męztwoś ośięgnął w niebie ftoleć złoty 41/20. *I*: Męztwem Achilles/ męztwem Hektor ftynie ... / Męztwem Alcides do niebá fie doftał 17/9–11.
- MEŻNIE (1) *av – męźnie* z plácu fpiéráiac pogány 30/18.
- MEŻNY (1) *ai – sg m G*: Niech wzdycha zóná męzného Tiráná 16/29.
- MIARA (5) *sb f – sg G*: A fkoró który doroście fwéy miáry (*r*) 16/27. *I*: żadną miárą 27/21. *L*: w fwoiý mierze (*r*) 15/14, w iednéy mierze (*r*) 20/16, w téy mierze 52/16.
- MIASTO (1) *praep cum G* – miáfto grozy ielczem pochwaloná 40/11.
- MIASTO (2) *sb n – sg G*: Gdy fie do miáftá ráno wypráwował 28/15. *A*: nie dáftá wfelcía Niepryziációlóm frogim w miáfto choć zwalczoné 40/20.
- MIECZ (1) *sb m – sg N*: Ani miecz/ áni mię filá/ Zléy przygody obrónilá 19/25.
- MIEĆ (63) *vb impf – inf*: iż práwie żadnéy rzeczy/ Niechczfz mięć ná fwoiý pieczy 18/12, Iáko-by téż rok bez wiofny mięć chćielé 38/23, Lecz y mióšierdzie fwé chćielé mięć ná baczeniu 54/9. *praes 1 sg*: Mam nádzieię/ że ... 21/28, Mam z fobą więcyé niż dofýć kłopotá 23/28, Przed którym niémam milfżého człowieká 24/17, Iá niémam komu krzywdy fwéy powiedzieć 24/26, Iednęž mam wolnoś w fwéy ciężkiéy niewoli 24/28, Oyczyzny niémam/ mátkim oftradáá 25/1, Niémam mu zá złé 25/12, IÁž to ciebie ćiefzyć mam 51/28, Tám ćię oględác mam dobrá nádzieię 53/15. *2 sg*: Niémafz/ ieno flugę zemnie 27/4, tyli wfętfzá cześ mafz z przodków fwoich 42/17, Próżno mafz o to ftać 46/12. *3 sg*: Niéma ſwiát nic trwáłego 15/8, że złe dziś/ ma złe bydź y potym? 18/5, Czemu ielén piérzchliwy fálkáfwe ma bogi 20/28, że mię ma w niewoli 24/22, że ón infzý fpráwy niéma (*r do trzyma*) Ieno ... 28/17, Cnoty nikt niéma/ ieno ... 30/8, Nie kto ma złoto/ ma perły/ ma fzáty 39/14, Bogu cześ ma bydź/ naprzód y nákoniec dáná 41/7, á fam niéma páná 41/8, Acz mój dowcip trudno ma w to wgodzić práwie 41/18, czego z przodków (!) niéma/ fam przez fię doftáie 42/8, Ielli ma bydź człowiekiem zwan bogoboyniey[zym 42/25, która [šmierć] iá pod niłką Ziemię ma dowieść 45/6, kiedy ma vmrzéc 45/7, Stráćić kto ma bydź ftrácón 45/28, iáko człowiek twemu Pláczu ma kres (!) zámierzác? Iáko lzy ma hámowác? 52/6–7. *1 pl*: wfzem przygodóm/ iáko cél/ bydź mamy (*r*) 17/25, Ielli iuž vmárleý plákác Krolowéy (!) mamy 46/30, cnotą żywot mierzyć mamy (*r*) 51/1. *3 pl*: ſwiát powoli máiá (*r*) 16/13, złé funnienié máiá (*r*) 18/27, Ze ćię dobrzy stróžem máiá 20/6, Dziátkifz mię ćiefzyć máiá? 54/5. *praet 1 sg f*: Wfzýtko mi záraz com miáftá/ pobráło 24/31. *2 sg m*: Którás [*bitwę*] miał z Amuratem 41/23, Máłoś miał ná tym/ żeš ... 45/12. *3 sg m*: Kto miał rozumu/ kto ták wiele mocy? 15/27, że miał ... Strzedz (!) od złych przygód 17/15, Który [*psalterz*] z twéy fálki miał przyść w rękę moię 29/1, Vmárł ten/ co ná pieczy wáfze miał kłopoty 50/16, KTo kiedy miał flufzniey[szą przyczynę plákánia? 53/20. *3 pl m pers*: że páná infzého Niemieli znác ná wieki/ prócz króla Polkiého 43/20. *subst*: Ze w téy mierze iuž więcyé (!) przydáć nic nie miály (*r*) 52/16. *fut 2 sg f*: Dáléy nie będziefz ze mnie flugę miáftá (*r*) 27/27. *3 sg f*: CZego zá ſwięzá fkorupá náwrzáłá/ Ten zapách będzie w fobie dlúgo miáftá (*r*) 38/20. *con 1 sg m*: Gdzie rzeczy/ álbo y flów ták włádných doftánę/ Którémibych miał léczyć twoię ciężká ránę? 52/2. *f*: Iá niémam komu krzywdy fwéy powiedzieć/

- Ieilibych miála/ y to trudno wiedzieć 24/27, bych dziś vmrzeć miála (r) 25/16. 3 sg m: Miałby przyczynę/ żałować fie fwęgo Niefczęścia 17/17, Aby przynamniéy więznać/ ábo zbłędzić Niemiał 14/30, Iżby kiedy miał gładfzą oględac po tobie 26/10, Kupiłby/ kto by miał zac ftarym vmrzeć 46/8. f: A żadna iefcze niewftatá/ któraćby go [klejnot] odiać miála (r) 26/25, Aby poćiechę iáka przyiać miála (r) 53/13. n: OKo śmiertelné Bogá niewidziáło/ Próznoby fie tym kiedy chłubić miało (r) 15/24. Cf NIEMASZ.
- MIEDZIANY (1) ai – sg m A: kupuie ... tu gárnce/ tu koćiel miedzianý (r) 28/22.
- MIEJSCE (3) sb n – sg A: iefli człowiek iednę lkáte (!) minie/ Wnet ná to mieyfce ná infzú náplynie 14/26, Ná iego mieyfce wftapił Alexánder ftawny 44/3, Može vśc śmierći/ dawfzy ná fwé mieyfce Kogo infzého/ coby zań chćiał vmrzeć 44/22.
- MIENIAĆ (1) vb impf – praes 3 sg: Czemu waż ... Káżdý rok wiotché látá ná młodą plec mienia? (r) 21/2.
- MIERZIEĆ (1) vb impf – praes 3 sg: Ze temu gwóli bydż niebogá mużę/ Który iáko grzéch mierzi moię dużę 24/15.
- MIERZIONY (1) part praet pass impf – pl N a. A subst: wfzák wiéřz moie obyczáie. Ludzióm przeciwné/ y bogóm mierzioné 46/11.
- MIERZYĆ (1) vb impf – inf: Nie láty/ ále cnotá żywot mierzyć mamy 51/1.
- MIESIĄC (3) sb m – sg N: Zá czyjá fpráwą wednie ftóńce chodzi? A mieśiać świéći/ kiedy noc nádochodzi? 16/4, Kiedy mieśiać iálné rogi/ Skłónił od fwéy zwykléy drógi? 18/19. G: Kto nocoświétného Mieśiaćá/ ábo ftóńcá niespracowaného/ Nápatrzył fie do woléy 22/20.
- MIESZKAĆ (1) vb impf – praes 1 pl: Wfzyfcy w niepewný gofpodzie mieřzkamy (r) 17/23.
- MIESZKAJĄCY (1) part praes act – pl G: o nieznośna księni Mdłych bogów y pod ziemiá mieřkaiących ćieni 52/22.
- MIEDZY (4) praep – cum A (2): między 21/12, 30/10. cum I (2): Między 42/5; między 43/8.
- MIJĄĆ (1) vb impf – praes 3 sg: którędy miia/ (r) Zá iéy ftópami roża wftawa/ y leliia 25/28.
- MIKOŁAJ (1) n-pers m – sg V: Mikołáiu 30/12.
- MIŁ cf MIŁY.
- MIŁOSIERDZIE (2) sb n – sg G: Day wfzytko dobré/ z miłosierdzia fwęgo 29/27. A: Lecz y miłosierdzie fwé chćieý mieć ná baczeniu 54/9.
- MIŁOŚĆ (3) sb f – sg N: Miłość przy tobie nieomylna ftoi 25/20, Miłość mię zwiodłá 27/8. L: nie-dobité (!) ferćá zwycięża miłościá (r) 26/4.
- MIŁOWAĆ (2) vb impf – inf: niechcelz mię miłować (r) 23/12. praes 3 sg: Tegom też (!) pewná/ że mię nie miłuie (r) 25/11.
- MIŁY, MIŁ (6 + 1 = 7) ai – sg m N: Mił mi nie będzie 25/16. G: Wygláda oycá miłego fyn máły 28/13. A: Podawiaiąc ku ziemi ćień w goráco miły (r) 28/7. V: móý miły 24/2. comp sg m G: Przed którym niémam miřzého człowieká 24/17. f G: Stradałé ... ze wfzech miřzéy żony 52/13. sup sg f G: Iego zewfzech namiřzéy dar niepořpolity 22/26. Cf MIŁY Mac.
- MINĄĆ (1) vb pf – fut 3 sg: iefli człowiek iednę lkáte (!) minie (r) 14/25, gęfta wiofna minie (r) 20/26, Syná wfdy skłana bánićzká nie minie (r) 28/25, Bierze ftaré y młodé/ kto fie iéy nawinie: Ten piérwéy/ á ów poznieý: przedsię nikt nieminie (r) 50/21, Wfzytko to iáko trawá czáfu fwęgo minie (r) 51/21. praet 3 sg f: Która gładkościá wfzytki piérwfzé ták minéłá (r)/ Aż y przyřfłym nádzieię ná wieki odiełá 26/13. n: cokolwiek minéło (r) 50/24.
- MIOD cf MIODUS Mac.
- MISTRZ (1) sb m – pl I: Mam nádzieię/ że z miřtrzmi porównam dobrémi 21/28.
- MŁODOŚĆ (4) sb f – sg N: Póki zákwitlá młodość ftoi w fwoieý mierze 15/14, Iáko młodość y żywot předko wplywiaią 15/19. G: życząc mu nowych lat/ y piérwfzéy młodości (r) 21/8, śmierć ... biég twoieý młodości zawiftnie przerwála 51/8.

- MŁODY** (7) *ai – sg m N*: naieznik ták młody (r) 17/1, á ten nierzkąc młody (r)/ Ale áni wftał żywy 21/12. *L*: w tym wieku młodym 20/14. *f A*: wiotché látá ná młodą plec mienia 21/2. *pl N m pers*: żeby młodzi nie fzałeli 38/24, Kiedy mrą młodzi/ wietfzą chwałę biorę 46/4. *A m pers*: [Śmierć] bierze ftaré y młodé 50/20. *Cf* MŁODUS *Mac*.
- MNICH** *cf* MNICH *Mac*.
- MNIEMAC** (2) *vb impf – praes 3 sg*: zły mniema/ że ... 51/13. *part praes act*: Mniémiając/ że ... 28/17.
- MNOŻYĆ** (1) *vb impf – imp 2 sg*: Mnóż w nas nádzieie/ przyfpórz práwéy wiary 29/18.
- MOC** (2) *sb f – sg G*: Kto miał rozumu/ kto ták wiele mocy? (r) 15/27, Chwałá trwác będzie iego fpraw/ y mocy (r) 30/15.
- MOC** (31) *vb impf – praes 1 sg*: mogę 24/29, Niemogę 46/10. *2 sg*: ile możelfz 15/21, możelfz ty 42/6. *3 sg*: Może 44/22, Możelfz Alceftis tedy przyść kftárości? 46/1; może 22/19, 23/9 (r), 26/9, 54/3, niemoże 15/26, (r) 17/5, 46/12, Niemoże 23/6, 46/2, nie może 53/8. *2 pl*: wy możecie (r) 21/23. *3 pl*: niemogą 23/4. *praet 1 sg m*: Czegom zbyć niemógł 27/22. *3 sg m*: Mógł 19/14; mógł 24/23. *n*: mogło 25/3. *3 pl subst*: Niemogły 27/21. *con 1 sg m*: mogłibych 23/13, Abych ... mogł 41/22; ábych mógł 42/1. *3 sg m*: Mógłby 42/14; áby mógł 41/27, Zeby mógł 42/12. *n*: Aby ... Mogło 52/27. *1 pl m pers*: moglibyfmy 15/2.
- MOCNY** (1) *ai – sg f N*: mocna Troia (!) z gruntu wywróconá 21/34.
- MOJ** (29) *pron – sg m N*: Mój to obyczay 45/19; mój dowcip 41/18. *I*: nád mym grobem 51/24. *L*: w mym ciężkim fráfunku 53/11. *V*: mój Pánie 20/1, mój miły 24/2, mój brácie 25/17, SYnu mój 51/11. *f N*: Moią ták łączną dużá fie niecuie 53/12; dużá moią (r) 19/28, Równy podobno rozum rádźic może fzkodźie/ Ale iáka ieft moią/ nie zdoła przygodzie 54/4; ma poczciwość 40/3. *G*: pomści méy krzywdy/ y zelzenia fwégo 25/18, méy śmierci nie płacz 51/15. *A*: iáko grzech mierzi moię dużę 24/15, w rękę moię (r) 29/1. *L*: o méy vprzémóści 27/1. *V*: złota lutni moią (r) 41/6. *n G*: mégo wfzytkiego kochánia 53/21. *A*: ná piérwłzé mé ocknienié 19/17. *L*: w moim vtrapieniu 54/10. *pl N subst*: Y mnie niefczefną tzy moje wydáią 25/9. *G*: Tyś mych rymów dźiś wódzem 42/19. *D*: bądź życzliwy moim (r) Nowotnym rymóm 30/26. *A subst*: wiélfz moje obyczáie 46/10, nietylko pátrzay ná moje krewkości 54/8, wfpomniawfzy y (!) ná mé powolności 27/30, fufznie mię karzefz zá mé złości 54/7. *L*: w mych oczách 27/16.
- MORSKI** (2) *ai – pl N subst*: o którą by [skatę] fie wiecznie morfkie rozbiáły Flagi 54/1. *A subst*: Vkróm ... morfkie nawatności 14/32.
- MORZE** (9) *sb n – sg N*: chytre morze 14/15, morze nie wzbierze 16/9, Temu ziemiá hołduie/ y nawálné morze (r) 41/10. *G*: moglibyfmy tego Morzá chytrégo zdrády Przebydź 15/3; Która [krasa] nie da nic naprzód áni Phosphorowi/ Kiedy napiękniez z morzá wynika ku dniowi 21/18, A dzień z wielkiego wyftępuie morzá (r) 24/7, Twardá fkáłá gdzie ftanáć fźród morzá huczného 53/25. *A*: Gniewliweś morze śmiechem všmierzáłá 27/14. *I*: A w poly iá [ziemię] przepafał morzem wrównány 22/31.
- MOST** (1) *sb m – sg A*: żeś ten moft zbudował 40/23.
- MOWIĆ** (3) *vb impf – praes 1 sg*: mówię 43/13. *praet 3 sg f*: Miłość mię zwiodłá/ y przez mię mówiła (r) 27/8. *part praes act*: wiele mówiąc 46/20.
- MOŻNY** (1) *ai – comp sg m N*: Moźnieyfzy závády podleyfzego gniecie 39/3.
- MROŻNY** (1) *ai – sg f G*: mroźný žimy przylfzcie 20/21.
- MRZEĆ** (1) *vb impf – praes 3 pl*: Kiedy mrą młodzi/ wietfzą chwałę biorę 46/4.
- MUR** (1) *sb m – pl G*: Pátrząc ... z murów 16/30.
- MUSIEĆ** (8) *vb impf – praes 1 sg*: mużę (r) 24/14. *2 sg*: Muśifz 27/31. *3 sg*: Muśi 19/8; muśi 16/5, (r) 52/24. *praet 1 sg m*: gđziem ... muśiał 44/9. *3 sg m*: muśiał 21/7. *3 pl m*: muśieli 43/18.

- MUSZKA (1) *sb f – sg A*: Wróbił fie przebiei/ á ná mufzkę winá 39/9.
- MY (17) *pron – G*: nas 16/11, 29/21, 22. *D*: nam 17/22, 18/21, 29/13, 20, 23, 25, 43/15, 46/28, 54/15. *I*: známi 12/8, 17/20, (*r*) 29/16, 30/6. *L*: w nas 29/18. *Cf* NASZ *sg m N*.
- MYLIĆ SIE (1) *vb impf – praes 1 sg*: nic fie niemylę 13/21.
- MYŚL (8) *sb f – sg N*: Lekka myśl/ niepodobné rzeczy przed się bierze 15/15, gdzie myśl/ która niebem toczy 23/4. *G*: Ręce mógł związáć/ myśli nie zniewoli 24/23. *D*: prózno nárzékamy Ze fie co przeciw myśli nam przydáło 17/22. *A*: myśl wfpániáią znofząc z wkładnością 26/3, ty czym infzym dziś bawifz myśl swoię 29/2, prze fpór ludzki/ y myśl rozdwoioną 43/12. *pl N*: myśli burzliwé wftály 43/16.
- MYŚLIĆ (4) *vb impf – praes 2 sg*: áni miślifz (*I*) o tym 20/14. *3 sg*: O ftárości nie myśli 15/16, On wie co myśli 25/13. *con 2 sg f*: bys téz y dobrze myśliłá/ nic potym 20/15. *Cf* MYŚLO *Mac*.
- MYŚLIWIEC (1) *sb m – pl N*: WSzytko myśliwcy ná tym biednym świećie 39/2.
- MYTO (1) *sb n – sg A*: Iáko więc y złym fowito/ Plácifz zátrzymáné myto (*r*) 20/10.
- NA (85) *prae p – cum A* (60): Ná 15/2, 19/2, 24/19, 44/3, 53/4, 54/12, Ná nowé 45/10; ná 14/26, 15/16, 17/3, 27, 19/10, 17, 20/7, 12, 21/2, 3, 4, 23/14, 18, 22, 26, 30, 24/3, 8, 25/6, 6, 27/23, 30, 29/23, 38/14, 15, 39/9, 42/22, 28, 43/9, 23, 44/22, 45/7, 50/18, 52/3, 54/8, nákoniec 14/14, 16/17, 25/22, 28/19, 24, 41/7, ná to mieyfce 14/26, nádól 19/24, ná oko 20/5, ná wieki 26/14, 40/21, 43/20, 51/13, ná záchód 28/5, ná ten czas 29/8, ná południe 30/14, názád 54/17, nań 16/30. *cum L* (25): Ná 17/26, 44/29, Ná powietrzu 18/16, Náprędce 42/22; ná 14/2, 16/26, 18/12, 20/25, 21/25, 22/24, 23/1, 24/9, 29/6, 39/15, 45/12, 24, 50/16, 54/9, ná świećie 14/7, 16/22, 21/24, 22/2, 52/28, ná pótnocy 30/14, ná tym biédnym świećie 39/2. *cum av* (1): ná potym 29/7. *Cf* NA NICE, NAPRZOD, NAZBYT.
- NABOŻNY (1) *ai – sg m A*: PSálmy fyłam/ gdzie kogo nabożnégo ftyfzę 54/19.
(NABYTY) *cf* NIENABYTY.
- NAD, NADE (10 + 2 = 12) *prae p – cum A* (5): Nád 25/4; nád 22/12, nád cię 27/9, nád potrzebę 40/24, nád mię 53/7. *cum I* (7): nád 16/12, 18/26, 38/18, 43/11, 51/24; nádemną 19/13, 51/17.
- NADAĆ (1) *vb pf – plusq 3 pl subst*: Którą [żonę]/ iáko nátura (*I*)/ ták y cnotá/ z ftrony Káżdá fwoięy/ ták były bogáćie nádály (*r*)/ Ze w téy mierze iuz więcęcy (*I*) przydáć nic nie miály 52/15.
- NADCHODZIĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: A mieściác świeći/ kiedy noc nádchodzi (*r*) 16/4, Równie táka ráno wfchodzi Iutrenká/ gdy dzień nádchodzi (*r*) 26/27.
- NADOBNY (1) *ai – pl I f*: kto fklepowi temu/ Nadobnémi gwiazdami ślicznie fádzonému/ Nádziiwować fie może? 22/18.
- NADZIEJA (9) *sb f – sg N*: Nádzieia dobra fercá niech podpiéra 18/4, Bo káżdého fwa włafna nádzieia wvodzi 15/12. *G*: Tákem boiáźni prózen/ iáko y nádzieie (*r*) 51/16. *A*: Bo życząc mu nowych lat/ y piérwłzý młodości/ W nádzieię ziół zchwalonych/ fpólnie go zábiły 21/9, Mam nádzieię/ ze ... 21/28, Która gładkością wzytki piérwłze ták minęłá/ Aż y przyłzłym nádzieię/ ná wieki odiełá 26/14, Mnóz w nas nádzieię/ przyfpórz práwéy wiáry 29/18, Tám cię oglédác mam dobrą nádzieię (*r*) 53/15. *I*: Nie karmze mię iuz tą nádzieią daléy 24/1.
- NADZIWOWAĆ SIE (1) *vb pf – inf*: kto fklepowi temu/ Nadobnémi gwiazdami ślicznie fádzonému/ Nádziiwować fie może? 22/19.
- NAGLE (1) *av – Iáko cię kolwiek nagle ... Sroga/ nieubłágána śmierć opánowála* 51/6.
- NAGOTOWAĆ (1) *vb pf – plusq 3 sg m*: A co mnie był nágotował (*r*)/ To fám máło niefkofztował 19/21.
- NAGRODA (1) *sb f – sg A*: wziął oyczyfté páńftwo zá nagrodę (*r*) 43/32.

- NAGRODZIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: co iéy wiek lákomy vřzkodzil/ To fwym pifmem žyczliwy poétá nágrodzil (r) 22/4.
- NAJEZNIK (1) *sb m – sg N*: naiecznik ták mlódy 17/1.
- NAKARMIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Krzyżaki boiu Ták nákarmit/ ze prořić muřieli pokoiu 43/18.
- NALEŹĆ (2) *vb pf – praet 3 sg m*: Ani nálažil fortélu ná řzedživé láto 21/4, Wřzytki obřzedřly tedy przyiaćioty/ Oycá/ y mátkę/ ... Nie nálažil/ okróm žony/ która žywot Zań chce polożyć 44/26.
- NALEŹĆ SIE (1) *vb pf – fut 3 pl*: Naydá fie ... Którym ku twéy ozdobie wymowy dořtánie 42/3.
- NALEŹEĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Kléynot ten należy tobie 26/23.
- NAMOWA (1) *sb f – pl N*: Czego mi tedy řtáteczné namowy (r)/ Niemogly wybić żadná miára z głowy ... To ... 27/20.
- NAMOWIĆ (1) *vb pf – fut 1 sg*: iefli cię námówię 45/27. Cf NAMOWIONY.
- NAMOWIONY (1) *part praet pass pf – sg m N*: co vczynil ledwe námówiony (r) 43/10.
- NA NICE (1) *av – Wřzytko to Pan Bóg wywróci ná nicé (!) (r do táiemnice)* 16/15.
- NAPATRZYĆ SIE (2) *vb pf – inf*: Day fie/ Háno/ nápatrzyć wdzięczný krały fwoiéy 21/16. *praet 3 sg m*: kto nocořwiétnégo Mieřiacá/ ábo řlońcá nieřpracówanégo/ Nápatrzył fie do woléy 22/21.
- NAPIĆ SIE (1) *vb pf – fut 3 sg*: Kto fie zá czáfu tego nie nápiie (r) 16/21.
- NAPIS (1) *sb m – sg N*: Grób iego ieft Europá: řlup řnieżné Bálchány: Napis/ wieczna pámiátká między Krzeřćiańy 43/8.
- NAPŁAKAĆ SIE (1) *vb pf – inf*: Ze fie wđzy mogę náplákáć do woli 24/29.
- NAPLYNAĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Więc iefli człowiek iednę řkáte (!) minie/ Wnet ná to mieyfce ná inřzá náplynie (r) 14/26.
- NA POTYM cf NA, PO, TEN.
- NAPRĘDCE cf NA, PRĘDKI.
- NAPRZOD (3) *av – naprzód* 21/17, 42/23, naprzód y nákoniec 41/7.
- NAROD (1) *sb m – pl N*: Niech fie nas boiá pogáńłki narody (r) 29/21.
- NARZEKAĆ (4) *vb impf – inf*: pocnie z pláczem nárzékáć w té řłowá 24/11. *praes 3 sg*: ten gđzieř siedząc nárzéka zdáleká 24/16. *1 pl*: próžno nárzékamy (r) Ze ... 17/21, Biedna řtárořci/ wřzyfcy cię řádamy/ A kiedy przydźiefel/ to zář nárzékamy (r) 39/21.
- NASTUŁKA cf NASTUŁKA Mac.
- NASZ (6) *pron – sg m N*: Fortuná řwiatem/ nie nas [lege: nasz] rozum/ rządzí 39/12. *L*: po nářzym řchodzie 21/32. *n N*: PRóžné nářzé řtáránie 54/12. *pl N subst*: gđzie nářzé oczy Dořiac niemo-gá? 23/3. *A subst*: łamiąc nářzé práwá: Y łupy nářzé gwałtem wydźieráiac 45/10–11.
- NASZLADOWAĆ (2) *vb impf – inf*: cnoty nářzládownáć řynu nie przetaway 51/18. *praes 3 sg*: mnie w tym nářzláduie (r) 25/12.
- NATENCZAS cf CZAS, NA, TEN.
- NATURA (1) *sb f – sg N*: Stradałéř ... ze wřzech milřzéy žony/ Która/ iáko nátura (!)/ ták y cnotá/ z řtrony Káżdá fwoiéy/ ták były bogáćie nádáty/ Ze ... 52/14. Cf NATURA Mac.
- NAUCZAĆ (1) *vb impf – imp 2 pl*: Tego řwych dźiatek řtářzy náuczayćie (r) 16/23.
- NAUCZONY (1) *ai – sg m I*: Nie tylkoř náuczonym řlawná rymem fwoim 40/14.
- NAWAŁNOŚĆ (1) *sb f – pl A*: Wkróm ... morřkié nawáłnořci (r) 14/32.
- NAWAŁNY (1) *ai – sg n N*: Temu žiemiá řoľduie/ y nawáłné morze 41/10.
- NAWET (1) *pt – A nawet y ...* 44/2.
- NAWINAĆ SIE (1) *vb pf – fut 3 sg*: [řmierć] Bierze řtaré y mlóde/ kto fie iéy náwinie (r) 50/20.
- NAWROT (1) *sb m – sg I*: A człowiekiem ták władnie iáko řlońce wonnym Náwrotem 26/6.
- NAWRZEĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f*: CZego zá řwiéżá řkorupá náwrzálá (r)/ Ten zapáç będzie w łobie dlógo miáłá 38/20.

NAZAD *cf* NA, ZAD.

NAZBYT (4) *av* – Názbyt szczęśliwy názbyt zdaleś fie bydz Bogu Rádziwile 52/17, niech nie będą názbyt piefczonémi 16/25, żebyfmy ... w niefortunie názbyt nie teŃknili 17/28.

NESTOROW (1) *ai* – *sg f G*: Aby kto NeŃtorowéy doczekał ftárości 50/22.

NĘDZA (1) *sb f* – *sg N*: Tu luba roŃkołz/ y zbytek wyrzutny/ Pod niémi nędza pędka/ y žal Ńmutny 14/22. *Cf* NĘDZA *Mac*.

NĘDZNY (1) *ai* – *sg n A*: człowiek ... z płączem ná ten nędzny Ńwiat przychodzi 38/15.

NIC (3) *av* – nic 13/21, 21/17, 25.

NIC (11) *pron* – *N*: nic potym 20/15, tu nic niepomoże 23/10. *N a G*: nic 28/24, 50/25. *G a A*: nic 15/8, 29/17, 30/3, 46/18, 20, 52/16. *A*: niech iuż wniwecz idźie 27/28.

NIE (161) *pt* – Nie ... Ale 39/14, NIe tylko 40/14, NIéma 15/8, Nie 18/12, 13, 19/6, 21/22, 33, 23/6, 43/20, 44/26, 45/17, 46/2, 10, 52/29, 53/5, NieŃtetyfz ... Nie 17/2, Nie ... áni téż 23/20, Nie káżdyc 23/25, Nie ... iuż ... dáley 24/1, Niechcá 26/2, Nie wŃzytko 27/7, Nie ... žádna miára 27/21, Nie ... nic 30/3, Niewiedźie 42/17, Nie ... ále 51/1, NIémiál 14/30, NIémiám 25/12, NIémafz 27/4, NIé: ále 45/29; nie 14/8, 14, 15/16, 17, 23, 26, 16/9, 21, 25, 17/6, 10, 18, 20, 28, 18/1, 1, 19/7, 16, 20/4, 22/5, 5, 9, 10, 27, 23/4, 8, 12, 24/2, 21, 23, 24, 25/8, 10, 11, 16, 24, 26/9, 27/2, 6, 22, 26, 27, 28/25, 29/22, 30/9, 16, 23, 38/14, 24, 39/11, 12, 18, 40/4, 19, 41/2, 11, 28, 43/1, 6, 45/2, 18, 23, 27, 46/3, 7, 9, 12, 51/15, 17, 18, 52/19, 53/8, 12, 54/4, 13, 15, nic ... nie 13/21, 21/25, 29/17, Ale nie 14/12, á nie 14/20, 45/24, ledwie ... nie 15/13, žádna nigdy nie 16/2, namniéy ... nie 16/11, žáden ... nie 17/5, nielepiéy 17/7, nikt ... nie 19/20, máto nie 19/22, nie ... žádnéy 20/16, Nierzká 21/12, nie ... nic ... áni 21/17, Nigdy ... nie 22/2, nie ledá ... iáko 22/11, nic nie 23/10, 46/18, 20, Ináczéy nie 23/15, 19, 23, 27, 31, 24/4, nigdy nie 24/19, niemám 24/26, nie ... áni 25/14, iefcze nie 25/26, więcéy nie 26/11, žádna iefcze nie 26/24, nigdy ... nie 27/9, nie raz 27/31, ieno ... nie 28/1, iuż ... nie 30/28, 51/26, 54/17, nie lepiéy 39/5, nikomu nie 50/19, nikt nie 50/21, nie ... ále 51/3, Ale ... nie 51/12, nie ináczéy ieno 52/8, A nie 52/12, iuż więcéy ... nic nie miály 52/16, iedno nie 53/24, nie tylko ... Lecz y 54/8; niémiám 24/17, 25/1, że on inŃzéy Ńpráwy niéma/ Ieno ... 28/17, nikt niéma/ ieno ... 30/8, niéma 41/8, 42/8. *Cf* NIEMASZ.

NIEBEZPIECZNY (1) *ai* – *pl G*: Zeby nieprágnął ... przeiecháć szczęŃliwie/ Dróg niebezpiecznych 14/9.

NIEBO (12) *sb n* – *sg N*: Temu fie niebo klánia 41/9, Cnoćie niebo zapláta 51/19. *G*: do niebá fie doŃtał 17/11, Ten z niebá widźi/ kto krzyw/ á kto práwy 24/25, kto do niebá (*r*) DoŃtał fie raz 51/25, WŃlytko pochodzi z niebá (*r*) 54/15. *A*: co rozŃwiéca niebo Ńlońcem złotym 18/7, gdy ćie w niebo między bogi wnieŃie 30/10. *I*: Kto władnie niebem? 16/1. *L*: prze męztwoŃ oŃiegnął w niebie Ńtoleć złoty 41/20, NIewinna duŃzo/ owaŃ ty iuż w niebie (*r*) 53/2. *pl N*: Przeciwko nim Ńwiádczá niebá (*r*) 18/14. *Cf* NIEBUM *Mac*.

NIEBOGA (3) *sb f* – *sg N*: niebogá 24/14, 25/4. *A*: Którá po domu teraz mdlá nieboge/ Ná rękú nołzá 44/28.

NIEBORAK (2) *sb m* – *sg N*: nieborak 17/3. *A*: Ofzukały fie królá TeŃŃálŃkiégo cory/ A oycá nieboraká iefcze bárziéy 21/6.

NIECH, NIECHAJ (10 + 6 = 16) *pt* – Niech 16/26, 29, 24/22, 26/11, 29/19, 21, 41/17; niech 16/25, 18/4, 27/28; Niechay 16/28, 18/25, 20/5, 29/25; niechay 16/11, 29/16.

NIECHAJ *cf* NIECH, NIECHAJBY.

NIECHAJBY (1) *pt* – Niechayby 39/18.

NIEDALEKO (1) *av* – Ale iuż y Ńmierć widzę niedáleko 45/4.

NIEDBAŁY (1) *ai* – *sg m I*: Pánie/ iáko bárzo błádzá/ Którzy ćie niedbáłym Ńładzá 18/10.

NIEDŁUGO (1) *av* – NIe długo/ dźiatki/ téy gry wáłzéy będzie 38/17.

- NIEDOBYTY (1) *ai – pl A subst.*: niedobité (!) fercá zwycięža miłością 26/4.
- NIEDOSTATEK (1) *sb m – sg A*: dobrzy rychléy niedostátek znáią 16/14.
- NIEFORTUNA (1) *sb f – sg L*: żebyfmy ... w niefortunnie názbyt nie tesknili 17/28.
- NIEFORTUNNY (1) *ai – sg f N*: Tákžem ia bárzo niefortunna bylá? 24/12.
- NIEHAMOWNY (1) *ai – sg m N*: twój žal niehamowny (r) 52/3.
- NIEMAL (1) *pt* – hárdé Krzyżáki ták ftárł iednym boiem/ Ze ie niémal zwalczoné podáł dźcieióm fwoiem 42/34.
- NIEMASZ (5) *vb impf* – nigdźiéy ... Niémáż 46/28; niémáż 14/4, nic nákoniec niémáż 28/24, niémáż nic 50/25, Wfzytko fie boifz/ ano niémáż kogo 23/24.
- NIEMĄDRY (1) *ai – sg f L*: Zem był zábładził w fwéy niemádréy fpráwie 27/24. Cf NIEMĄDRY Mac.
- NIENABYTY (1) *ai – sg m N*: Dar Boży tedy gładkość/ á dar známienity: Bo iefli go ten [Bóg] nie da/ z inąd nie nábyty (r) 23/8.
- NIEOKROTNY (1) *ai – pl N subst.*: O którąby [skatę] fie wiecznie morfkié rozbiáły Flagi/ y nieokrotné wiátry vderzály 54/2.
- NIEOMYLNÝ (1) *ai – sg f N*: Miłość przy tobie nieomylna ftoi 25/20.
- NIEOSUSZONY (1) *ai – sg f G*: [woda] Szrodkiem nieofufzonéy láki fwóy ptaw kona 52/10.
- NIEPAMIEĆ (1) *sb f – sg G*: imię twé wybáwié Z niepámieci niefczefnéy 21/31.
- NIEPEWNY (1) *ai – sg f L*: Wfzyfcy w niepewnéy gofpodzie miefzkamy 17/23.
- NIEPOBOŻNY (1) *ai – sg m N*: Człowiek (!) ná świecie niepobożny žiie 16/22.
- NIEPODOBNY (1) *ai – pl A subst.*: Lekka myśl/ niepodobné rzeczy przed się bierze 15/15.
- NIEPOGODA (1) *sb f – sg G*: Zeby nieprágnął przeiechác szczęśliwie/ Dróg niebefpiecznych/ á wśc niepogody (r) 14/9.
- NIEPOSPOLITY (1) *ai – sg m N*: dar niepořpolity (r) 22/26.
- NIEPOTRZEBNY cf NIEPOTRZEBNUS Mac.
- NIEPR (1) *n-loc m – sg N*: póki Wiflá/ póki Nieper [lege: Niepr] popłynie 30/13.
- NIEPRZESPANY (1) *ai – sg m N*: odpoczynek/ y fen nieprzefpány (r) 14/5.
- NIEPRZYJACIEL (3) *sb m – sg N*: Nieprzyciáciél ftál nádemną 19/13. *pl D*: nie dáłás wefćcia Nieprzyciációlóm frogim w miáfto choć zwalczoné 40/20, tym groźniefzym (!) Był fwym nieprzyciációlóm 42/32.
- NIEPRZYJACIELSKI (1) *ai – sg f L*: We krwi nieprzyciácielfkiéy vpadł zmordowány 43/4.
- NIERAD (2) *ai – sg m N*: Niewola ciągnie/ choć kto nie rad idźie 18/3, Tego y fam Bóg nie rad hámuie 52/31.
- NIERAZ cf NIE, RAZ *av*.
- NIESKŁONNY (1) *ai – sg m I*: A człowiekiem ták włádnie iáko fłońce wonnym Náwrotem: álbo Mágnes żelázem nieskłonny (r) 26/6.
- NIESŁUSZNIÉ (1) *av* – Y temu domá [lege: domu] nieřłufnie pomagác 45/20.
- NIESNAŻKA (1) *sb f – pl G*: do dálfzych niefnażek dróge był zágrodził 43/14.
- NIESPOSOBNY (1) *ai – sg m N*: Człowiek choć wyraz Boży/ nieřpofobny ná to/ Ani náłazł fortélu ná fzedźiwé láto 21/3.
- NIESPRACOWANY (1) *ai – sg n G*: kto nocořwiétnégo Mieřáciá/ ábo fłońcá nieřpracowánégo/ (r) Nápatrzył fie do woléy 22/20.
- NIESTETYŻ (1) *int* – Nieřtetyż 17/1.
- NIESZCZĘSNY (5) *ai – sg m N*: iam tu zořłá nieřczefny bez ciebie 53/3. *f G*: imię twé wybáwié Z niepámieci nieřczefnéy 21/31, IÁż to ciebie cieřzyć mam ... W tym żálořnym przypádku téy nieřczefnéy chwile? 51/29. *A*: mnie nieřczefną łzy moje wydáią 25/9. *L*: Którář [bitwé] miał z Amuratem przy nieřczefnéy Wářnie 41/23.

- NIESZCZĘŚCIE (2) *sb n – sg G*: żałować fie fwégo Nieczczęścia 17/18. *L*: żebych przy tym nieczczęściu nie był 45/2.
- NIESZCZĘŚLIWY (2) *ai – sg f N*: Tu chciwość nieczczęśliwa (*r*)/ Zbiéra/ á nie wżywa 14/19. *comp sg m N*: Iż bych wpad fwoy czuiąc/ tym był nieczczęśliwfy (*r*) 53/23.
- NIEŚĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: A iáko [czas] wlytko niešie/ ták zaś wlytko bierze 20/17.
- NIEŚMIERTELNY (1) *ai – sg m I*: Pollux bogiem nieśmiertelnym zořał 17/12.
- NIEUBŁAGANY (1) *ai – sg f N*: Iáko cię kolwiek nagle/ imo twé zařlugi/ Sroga/ nieubłagána śmierć opánowála 51/7.
- NIEUSPIONY (1) *ai – sg m N*: Kędy fmok nieufpiony złoté runo chował 41/12.
- NIEWDZIĘCZNOŚĆ (1) *sb f – sg N*: Obłudné ferce wlytko pokážiřo/ Y twa niewdzięczność 27/18.
- NIEWDZIĘCZNY (1) *ai – sg m N*: A řadny wiek ták niewdzięczny niebędźie/ Aby ... 30/23. *Cf NIEWDZIĘCZNUS Mac*.
- NIEWIASTA (2) *sb f – sg N*: tá niewiářtá póydźie iuż pod ziemię 46/21. *pl G*: Ze wfzech niewiařt nawiernieyřa 46/33.
- NIEWIEŚCI (1) *ai – sg f N*: wlytka płeć niewieřcia (*r do welfćia*) Rzućila fie zá tobá 40/18.
- NIEWINNOŚĆ (1) *sb f – sg L*: Daybyřmy (!) ... Grzėch porzućiwlyř/ w niewinności żyli 29/15.
- NIEWINNY (2) *ai – sg m I*: Ze náđ niewinnym czářem zły przewođiř 16/12. *f V*: Niewinna duřo 53/2.
- NIEWOLA (3) *sb f – sg N*: Niewola ćiaęnie/ choć kto nie rad idźie 18/3. *L*: że mię ma w niewoli (*r*) 24/22, Iednęž mam wolność w fwéy ćiężkię niewoli (*r*) 24/28.
- NIEWSTRĄCONY (1) *ai – sg f N*: Wodę z lkáły zdrojy pędźi/ á tá niewřřracona (*r*) Sřzodkiem nieofuřonęý łáki fwóy pław kona 52/9.
- NIEWŚCIAęNIONY (1) *ai – sg m I*: Leći obrzym wdátny pędem niewśćiaęnionym (*r*) 22/34.
- NIEZBEDNY *cf NIEZBEDNUS Mac*.
- NIEZGODA (3) *sb f – pl N*: Komu táyné fá brátów Thebáńłkich niezgody? (*r*) 41/13.
- NIEZLICZONY (1) *ai – pl N subst*: Przeciřwko nim řwiádczá niebá: řwiádczá gwiazdy niezliczoné (*r*) 18/15.
- NIEZMIERNY (1) *ai – sg f D*: Co to ieřt przeciř onęý niezmiernęý wieczności? 50/23.
- NIEZMIERZONY (1) *ai – sg m G*: niezmiernozęno řwiatá 22/16.
- NIEZNACZNY (1) *ai – sg m N*: Iáko więc kto nieznáczny/ któřemu zámkniony Páńłki páłac/ kiedy kto idźie przełozony/ Ciřnie fie we drzwi 41/25.
- NIEZNOŚNY (2) *ai – sg f A*: ćierpiác w fercu ták nieznořną ránę 53/17. *V*: O práwo krzywdy peńné/ o nieznořna křięni Mdlych bogów y pod ziemiá mieřzkáiącyh ćięni 52/21.
- NIEŻYWY (1) *ai – sg f N*: Y dźiateczki Bóg pobrař/ y mářká nie żywa (*r*) 54/6.
- NIGDY (4) *av – Nigdy ... nie 22/2; řadna nigdy nie 16/2, nigdy nie 24/19, nigdy ... nie 27/9.*
- NIGDZIEJ (1) *av – nigdźieý przyaćielá Niémářz 46/27.*
- NIKCZEMNY (1) *ai – sg m A*: Widźiałem ia poránu piękny kwiářt przyięmny/ A widźiałem zaś wieczór zwiędłty/ y nikkzemny (*r*) 20/19.
- NIKT (5) *pron – N*: nikt 19/20, 30/8, 50/21. *D*: nikomu (*r*) 41/2, 50/19.
- NISKI (1) *ai – sg f A*: pod niřką Ziemię 45/5.
- NIŻ (4) *cn – Niř 17/8, 39/6; niř 23/28, 25/27. Cf NIŘBY, NIŘLI.*
- NIŘBY (1) *cn – niřby 51/24.*
- NIŘLI (1) *cn – Niřli 20/27.*
- NOC (2) *sb f – sg N*: kiedy noc náđchodźi? 16/4. *L*: Płákař wednie y w nocy 51/25.
- NOCOŚWIETNY (1) *ai – sg m G*: kto nocořwiętnęno (*r*) Mieřięcá ... Nápátryřł fie do wolęý 22/19.

- NOGA (1) *sb f – sg A*: przyftoynie fklónię piérwéy nogę (r) Do káplice twych przodków 42/20. *Cf* NOGA *Mac*.
- NOSIĆ (2) *vb impf – praes 3 pl*: Którá po domu teraz mdłą niebogę/ Ná ręku nofzą 44/29. *con 1 pl m pers*: żebyfmy nošili (r) Skromnie/ cokolwiek ná człowieká przyidzie 17/26.
- NOWOTNY (1) *ai – pl D*: bądź życzliwy moim Nowotnym rymóm 30/27.
- NOWY, NOW (6 + 2 = 8) *ai – sg m N*: Táki więc z fwéy lóznice (!) nowy oblubieniec Wychodzi 22/23. *A*: Nowy ład Paris gotuie 26/19. *f A*: Ieno pás kupić: álbo czapkę nową (r) 28/18. *n G*: Zeš nam doczekác dał nowego láta 29/13. *A*: Ná nowe krzywdziš łamiąc náłze práwá 45/10. *pl G*: życząc mu nowych lat 21/8. *petr sg n G*: znowu 20/24, 40/9.
- O (8) *int – O* 52/21; o 26/7, 28/26, 40/23, 41/29, 43/21, 51/5, 52/21.
- O (17) *praep – cum A* (6): O 51/23, 54/1; o 22/6, 25/13, 46/12, 52/25. *cum L* (11): O 15/16, 40/17; o 19/11, 20/14, 21/31, 27/1, 2, 7, 28/1, 29/8, 41/17.
- OBACZYĆ *cf* OBACZO *Mac*.
- OBCHODZIĆ (1) *vb impf – imp 3 sg*: A to nas namniéy nechay nie obchodzi (r) 16/11.
- OBEJĆ (1) *vb pf – part praet act*: Wšytki obłzedfzy tey przyacióty/ Oycá/ y mátkę 44/24. (OBEJŚĆ) *cf* OBEJĆ.
- OBFITOŚĆ (1) *sb f – sg L*: Zbożá w wielkiéy obfitości (r) 18/23.
- OBFITY (1) *ai – sg m N*: Niechcąc áby iá letni żégł ogién obfity (r) 26/2.
- OBIECANY (1) *part praet pass pf – sg f A*: idąc w drogę Obiecáną 42/20.
- OBIECOWAĆ (2) *vb impf – praes 2 sg*: Nieobiecuielz/ áni též odmawiałz 23/20. *praet 3 sg m*: Wygláda oycá miłégo fyn máły/ Który mu kupić iármárk obiecował (r) 28/14.
- OBIERAĆ (1) *vb impf – praet 3 sg f*: Toli Alceftis obierála 45/15.
- OBIETNICA (1) *sb f – sg D*: że mu fie nie sftáło Dofyc/ ták zacnéy obietnicy iego 17/19.
- OBLUBIENIEC (1) *sb m – sg N*: Táki więc z fwéy lóznice (!) nowy oblubieniec (r do wieniec) Wychodzi 22/23.
- OBLĄDZIĆ SIE (1) *vb pf – fut 3 sg*: kto gwiazdami rządzí? Ze fie z nich żadna nigdy nieoblądzi (r) 16/2.
- OBLUDNY (1) *ai – sg n N*: Obludné ferce wšytko pokáziło 27/17.
- OBRAĆ (1) *vb pf – praet 3 pl m pers*: iákož též wšyfcy krolowali (!)/ Oprócz którzy ftan infzy chcąc fobie obráli (r) 43/28.
- OBRONIĆ (2) *vb pf – praet 1 sg m*: którégom iá Obrónił śmierci 44/20. *3 sg f*: Ani miecz/ áni mie šilá/ Zléy przygody obróniłá (r) 19/26.
- OBRZYM (1) *sb m – sg N*: Táki przedewšytkimi/ polem rozmierzonym/ Leći obrzym wdátny pędem niewšciágnionym 22/34.
- OBYCZAJ (2) *sb m – sg N*: Móy to obyczaj záváždy z łukiem chodzić 45/19. *pl A*: wšák wiéłz moje obyczáie 46/10.
- OCKNIENIE (1) *sb n – sg n A*: ná piérwšzé mé ocknienie (r) 19/17.
- OD, ODE (8 + 1 = 9) *praep cum G*: Od 46/15; od 17/16, 18/20, 19/23, 27/31, 30/8, 41/2, 43/25; odemnie 45/17.
- ODJĄĆ (3) *vb pf – inf*: Kléynot ten należy tobie: A żadna iefcze niewftálá/ Któračby go odiać miálá 26/25, Y chcelz mi odiać y tego drugiégo 45/22. *praet 3 sg f*: iefł zá tego šwiátá/ Którá gládkościá wšytki piérwšzé ták minétá/ Áz y przyłzłym nádzicie ná wieki odiełá (r) 26/14.
- ODMAWIAĆ (1) *vb impf – praes 2 sg*: Nieobiecuielz/ áni též odmawiałz (r) 23/20.
- ODMŁADZAĆ SIE (1) *vb impf – part praes act*: bo kwiaty/ Y drzewá/ w rok wetuiá záváždy fwéy vtráty/ Odmładzáiąc fie znowu 20/24.
- ODNOSIĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: Siłę y gládkość/ láta precz odnołzą (r) 30/4.

- ODNOWIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Ten Polakóm/ y Litwie związek ftarádawny Odnowił 44/5.
 ODNOWIĆ SIE (1) *vb pf – con 1 pl m pers*: Daybyłmy (!) fie y fámi odnowili (r) 29/14.
 ODOPOZYNAĆ (1) *vb pf – inf*: odpoczynąc po tym żeglowaniu/ W długim pokoiu/ y bępiecznym łpániu 15/5.
 ODOPOZYNEK (1) *sb m – sg N*: odpoczynek/ y fen nieprzełpány/ Ták pánóm iáko chudym zgotowany 14/5.
 ODPRAWOWAĆ (1) *vb impf – praes 1 sg*: gracze odpráwuie (r) Száchámi 54/21.
 ODSTĘPOWAĆ (1) *vb impf – inf*: A ty nas niechćiey odstępować pánie 29/22.
 ODWIEŚĆ (1) *vb pf – fut 1 sg*: A odwiodeż ią pod ziemię głęboką? 45/26.
 ODWOŁAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Acz to potym odwołał piórem ofobliwym 22/8.
 ODZIAĆ SIE (1) *vb pf – praet 3 pl subst*: drzewá/ które teraz odziały fie w liście 20/20.
 OGIEN (2) *sb m – sg N*: Niechcąc áby ią letni żęgl ogién obfity 26/2. A: A podnieś ogién portu zbawienného 15/1.
 OGLEDAĆ (3) *vb impf – inf*: Iżby kiedy miał gładźlą oględać po tobie 26/10, Tám cię oględać mam dobrą nádźieie 53/15. *praet 3 sg m*: kto ciebie Oglądał 26/8.
 OGNISTY (1) *ai – sg n N*: Temu fie niebo klánia y ognifté zorze 41/9.
 OJCIEC (7) *sb m – sg N*: oyciec 44/13. G: Wygláda oycá miłého fyn máty 28/13, fyn oycá nie wydał 30/16, 43/1. A: Włzytki obłzedłzy tedy przyiaćioły/ Oycá/ y mátkę 44/25, Ołzukały fie królá Tefálłkiého cory/ A oycá nieboraká iefcze bárzye 21/6, co tám oycá trzyma 28/16.
 OJCZYSTY (3) *ai – sg m L*: w oyczyłtym grobie 43/6. f G: strzegąc pilnie oyczyłtý fwobody 29/4. n A: wzięł oyczyłtę páńftwo zá nagrodę 43/32.
 OJCZYŻNA (1) *sb f – sg G*: Oyczyżny niémam/ mátkim oftradála 25/1.
 OKAZOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Który [Bóg] iáko ozdobę y piękność łzácuie/ ten czyn/ niezmierného świátá okázue (r) 22/16.
 OKNO (1) *sb n – sg I*: Wypadł oknem nádól z gmáchu 19/24.
 OKO (9) *sb n – sg N*: OKO śmiertelné Bogá niewidziáło 15/23. D: KTo mi wiary (!) dáć niechce/ day ią oku fwému 25/24. A: Niechay dziś ná oko znáią 20/5. pl D: Wiele oczóm powinien 26/7. L: Teraz w mych oczách włzytko fie zmienilo 27/16. du N: Oczy twé/ iáko gwiazdy fie błýkály 27/12, Cóż gđzie náłże oczy (r) Dośiać niemoga? 23/3. G: Ia ztąd oczu nie fráće 22/9, Y mnie nieczęfną łzy moje wydaia/ Które mi z oczu płynąc nieprzełtáią 25/10.
 OKOWANY (2) *part praet pass pf – sg m A*: chodząc po targu kupuie ... tu łmielz/ tu wóz okowány (r) 28/23. n I: w poły ią [ziemię] przepałał morzem wórnány/ Profto iákoby pálem śrębrem okowány (r) 22/32.
 OKRĘT (1) *sb m – sg L*: Albo w okręćie cáłym donieśiony: Albo ná defce biédnéy przypláwiony 14/1.
 OKROM (1) *praep cum G*: Włzytki obłzedłzy tedy przyiaćioły/ Oycá y mátkę ... Nie nálazł/ okróóm żony/ która żywot Zań chce położyć 44/26.
 (OKROTNY) cf NIEOKROTNY.
 OKRUTNY (1) *ai – pl A subst*: Sámám fie w ręce okrutné doftála 25/2.
 OLBRACHT (1) *n-pers m – sg G a. A*: potym záś y Węgróm walecznym panował/ Olbráchtá wbiezawłzy 43/31.
 (OLBRZYM) cf OBRZYM.
 OMIESZKAĆ (1) *vb pf – fut 1 sg*: Ze chwalić nie omiełzkam/ co ieft godno chwały 22/10.
 OMYLNOŚĆ (1) *sb f – sg I*: Włzytko ná świecie idzie fwym pędem/ Nie omylnościa/ ábo zá błędem 52/29.
 OMYLNY (1) *ai – sg m V*: Omylly świecie 39/23. Cf NIEOMYLNY.
 ON (76) *pron – sg m N*: On 19/16, 25/13, 42/27; ón 15/25, 28/17, 42/31, 43/25. G: Iego 16/7, 22/26; iego 16/16, 18, 17/16 (r do wfzelákiého i fwého) 19, 30/15, 43/5, 7, 9, 44/1, 3, 52/26;

- go 19/20, 22/5, 23/8, 25/14, 39/18; z niego 21/10. *D:* iemu 16/20; mu 17/18, 19/7, 21/8, 23/17, 25/12, 28/14, 44/2. *A:* go 19/8, 21/9, 11, 26/25, 44/25; nań 16/30; Zań 44/27; zań 44/23, 45/16. *L:* ná nim 22/24; Po nim 43/9. *f N:* oná 25/28, 26/3, 30/14, 50/19. *G:* iéy 25/29, 51/12; do niéy 46/22. *D:* Iéy 26/1; iéy 22/3, 44/29, 50/20. *A:* iá 22/1, 31, 25/24, 26/2, 45/5, 26, 46/5, 22. *pl N m pers:* oni 15/18, 42/18. *G:* ich 17/10, 21/7, 42/6; z nich 16/2, 43/27. *D:* Przeciwno nim 18/14. *A m pers:* ie 42/34; ná nie (r) 20/7, (r) 29/23. *I f:* Pod niemi 14/22.
- ON (3) *pron – sg f N:* oná (r) 21/33, *D:* onéy 50/23. *pl A m pers:* ony 51/2.
- ONO (1) *pt – A* ono było lepiéy fercá pytać 24/20.
- OPANOWAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f:* Iáko cię kolwiek nagle ... Sroga/ nieubłágána śmierć opánowała (r) 51/7.
- OPATROWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg:* Ten opátruie/ że ... 16/9.
- OPISAĆ (1) *vb pf – inf:* Abych twą sławną bitwę mógł opisać słowy 41/22.
- OPROZC (1) *praep – iákóz téż wżycy krolowali (!)* Oprócz którzy ftan infzy chcąc fobie obráli 43/28.
- ORZEŁ (1) *sb m – sg D:* To był twóy dziad ... podobien orłowi (r) 43/21. *Cf* ORŁUS *Mac.*
- OSIĘGNAĆ (1) *vb pf – praet 2 sg m:* Y prze mężtwoś osiągnął w niebie stołec złoty 41/20.
- OSOBLIWY (1) *ai – sg n I:* Acz to potym odwołał piórem osobliwym (r) 22/8.
- OSTATEK (1) *sb m – sg N:* Bo gdy ostatek przyydzie/ cokolwiek minęło/ Iednym słowem/ niémálfz nic/ wżytko wplynęło 50/24.
- OSTATNI (2) *ai – sg m A:* Piérwży dzień dał každému Y oftátni 54/16. *pl G:* progú Swych lat oftátnich dożdeł 52/19.
- OSTRADAĆ (1) *vb pf – praet 1 sg f:* Oyczyzny niémam/ mátkim oftradała (r) 25/1.
- OSTRY *cf* OSTRUS *Mac.*
- (OSUSZONY) *cf* NIEOSUSZONY.
- OSZLACHCIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m:* Bo y tę [ziemię] Bóg ofzláchcił dziwnémi sfofoby: To górámi/ to lály 22/28.
- OSZUKAĆ SIE (1) *vb pf – praet 3 pl subst:* Ofzukały fie królá Tefállkíego cory 21/5.
- OTOCZYĆ (1) *vb pf – praet 3 pl subst:* Którá [ląkę] zewfząd rozliczné drzewá otoczyły (r) 28/6.
- OTRZYMAĆ (1) *vb pf – praet 2 pl m pers:* prosić muśieli pokoioi: Który ták otrzymáli/ że ... 43/19.
- OW (1) *pron – sg m N:* Ten ... á ów 50/21.
- OWA (1) *pt – N*ewinna dużfo/ owaś ty iuż w niebie 53/2.
- OWSZEM (1) *pt – Y* owfzem 29/23.
- OZDOBA (3) *sb f – sg G:* Ale y ziemiá nie iest bez fwoiéy ozdoby (r) 22/27. *D:* ku twéy ozdobie 42/4. *A:* Który [Bóg] iáko ozdobe y pięknoś fzácuie 22/15.
- OZDOBNY (1) *ai – sg m I:* wiérfzem ozdobnym/ y rymy gładkiémi/ Mam nádźiciej/ że z miłtrzmi porównam dobrémi 21/27.
- OŻENIĆ SIĘ *cf* OŻENIO *Mac.*
- PACHARZYNA (1) *sb f – sg L:* Aż nic nákoniec niémálfz w páchárzynie (r) 28/24.
- PACIERZ *cf* PACIERZUS *Mac.*
- PAJĘCZYNA (1) *sb f – sg N:* PRáwá fá równie iáko páięczyná (r) 39/8.
- PALLAS (1) *n-pers f – sg V:* IVno/ porzuć fwóy gniew długi/ A ty Pállás tákże drugi 26/17.
- PAŁAC (1) *sb m – sg N:* którému zámkniony Páńfki páłac 41/26.
- PAMIĄTKA (2) *sb f – sg N:* ich pámiątká wiecznie niezáginie 17/10, wieczna pámiątká między Krześciány 43/8.
- PAMIEĆ (1) *sb f – sg A:* Wćfnać fie w ludzká pámięć 42/2. *Cf* NIEPAMIEĆ.
- PAN (16) *sb m – sg N:* gdy kogo Pan chce rzędzić 14/30, Wżyftko to Pan Bóg wywróci ná nicé (!) 16/15, żeś ty Pan sfprawiedliwy 19/5. *G:* Bo ten [Bóg] wżytek świát rzádzi/ á fá m niéma páná

- (r) 41/8, że páná infzého Niemieli znać ná wieki/ prócz królá Polfkiego 43/19. *D:* kwóli pánu zlému 41/15, bo fie pánu dostał Świętobliwému 44/17. *I:* Dżiś pánem będziefz/ iutro śiaday z kmiećmi 30/7. *V:* PANIE 18/8, Pánie 19/19, (r) 20/8, mój Pánie 20/1; pánie (r) 29/22, pánie wżzego świátá 29/12, wielowladny (!) pánie (r) 42/3. *pl D:* sen nieprzespány/ Ták pánóm/ iáko chudym zgotowány 14/6.
- PANI (3) *sb f – sg N:* Nie byłá wiecznie gládka sławna páni oná/ Dla której mocna Troia (!) z gruntu wywróconá 21/33. *V:* o Páni 26/7. *pl D:* Sobótká pánióm fluży 54/21. *Cf* PANI *Mac.*
- PANIENSKI (1) *ai – sg m A:* zá sobą zakládny huf pánieńki wiodę 40/8.
- PANNA (1) *sb f – sg N:* dorosta Pánná (r) 16/30.
- PANOWAĆ (2) *vb impf – praes 3 sg:* póki pánuie wiofná w twarzy twoioy 21/15. *praet. 3 sg m:* Czechóm rokázował/ A potym zá s Węgróm walecznym pánował (r) 43/30.
- PAŃSKI (4) *ai – sg m N:* któremu zámkniony Páńki páłac 41/26. *A:* Páńki máiefat widzieć 41/28. *f N:* Láłká páńka nádemná 51/17. *G:* Ze fie to dzieie wżytko z Páńkiéy rády 16/6.
- PAŃSTWO (2) *sb n – sg A:* Po nim ná páńftwo wftąpił brát iego rodzony Kázimiérz 43/9, wziął oyczytę páńftwo zá nagrodę 43/32.
- PARA *cf* PARA *Mac.*
- PARKA (2) *sb f – pl A:* wblagawfzy Párki 44/20, Párki zdrádliwé [*lege:* zdradliwie] podfzedfzy 45/13.
- PARNAZ (1) *n-loc m – sg I:* POd Párnázem/ gdzie strumién sławnyéy wody bieży 28/4.
- PARYS (2) *n-pers m – sg N:* By iá był Párys poznał w fzóftymdziefnym lećie 22/1, Nowy fąd Paris gotuie 26/19.
- PAS (2) *sb m – sg A:* Ieno pás kupić: álbo czapkę nowá 28/18. *I:* A w poly iá [*ziemię*] przepafał morzem wrównány/ Profto iákoby páfem śrębrem okowány 22/32.
- PAŚĆ (1) *vb impf – praet 1 sg m:* páflem woły Gospodarzowi 44/15.
- PATRZAĆ (3) *vb impf – praes 3 sg:* Nie káždyć káfa/ co to pátrza frogo 23/25, *imp 2 sg:* nietylko pátrzą ná moie krewkości 54/8, *part praes act:* pátrzáiąc z dáleká/ Ná częścicie złégo czlowieka 19/1.
- PATRZYĆ (2) *vb impf – part praes act:* Pátrząc nań z murów 16/30, Ná który pátrząc ... 15/2.
- PĄD (2) *sb m – sg I:* Wfzytko ná świećie idzie fwym pędem (r) 52/28, Leći obrzym wdátny pędem niewściágnionym 22/34.
- PEGAZOW (1) *ai – sg m N:* Tám/ gdzie Pegázów sławny zdrojý wychodzi 30/29.
- PEŁNY (1) *ai – sg n V:* O práwo krzywdy pełné 52/21.
- PERŁA (2) *sb f – pl A:* Nie kto ma złoto/ ma perły/ ma fzáty/ Ale ... 39/14. *L:* ná nim złoty płáfcz y złoty wieniec Perlámi przeplátány 22/25.
- PEWIEN *cf* PEWNY.
- PEWNY, PEWIEN (2 + 2 = 4) *ai – sg m N:* PEwieniem tego/ á nic fie nie mylę/ Ze ... 13/21. *f N:* Tegom też (!) pewná/ ze ... 25/11. *pl G:* pewnych czáfów 18/22. *comp sg m N:* Im dáłéy/ tymém pewnieyfzy/ Ze ... (r) 19/3. *Cf* NIEPEWNY, PEWNUS *Mac.*
- (PĘD) *cf* PĄD.
- PĘDZIĆ (1) *vb impf – praes 3 sg:* Wodę z fkáły zdrojý pędzi 52/9.
- PHOEBUS *cf* FEBUS.
- PIECZA (3) *sb f – sb N:* Wfzytká ná ten czas twoiá piecza o tym 29/8. *L:* iż práwie żadný rzeczy/ Nie chcef mieć ná swoioy pieczy (r) 18/12, ten/ co ná pieczy wáfzć miał kłopoty 50/16.
- PIENIĄDZ *cf* PIENIĄDZUS *Mac.*
- PIERŚ (2) *sb f – pl N:* Oczy twé/ iáko gwiazdy fie błytkáty/ Pierśi twé śniegu fromotę dżiáłáły 27/13. *G:* A nie pół práwie fercá z pierśi twych wyięło? 52/12.
- PIERWEJ (4) *av – Pierweiem (!) závždy fzeląg nád potrzebę chował: A dżiś y teném przepił 40/24, przyftoynie fklónię piérwéy nogę Do káplice twych przodków/ które pozdrowiwfzy*

- Nápředce/ wróće fie zás ná gošćiniec piérwfy 42/20, Ten piérwéy/ á ów pozniéy 50/21, bych był głowę twoię Ia piérwéy zálégł 53/6.
- PIERWSZY (5) *nm – sg m A*: Piérwfy dzień dał káždému Y ofátni 54/16, idąc w drogę Obiecáną/ przyftoynie fklónię piérwéy nogę Do káplice twych przodków/ którę pozdrowiwłzy Nápředce/ wróće fie zás ná gošćiniec piérwfy (*r do pozdrowiwłzy*) 42/22. *f G*: žycząc mu nowych lat/ y piérwžéy młodości 21/8. *n A*: ná piérwszē mé ocknieniē 19/17. *pl A subst*: Niech fie więcęy niechłubią fćarodawné látá/ Z fwoimi Helenámi: ieft zą tego świátá/ Która gładkością włzytki piérwszē ták minélá/ Až y przyfłžým náđžięię ná wieki odiéłá 26/13.
- PIERZCHLIWY (2) *ai – sg m N*: ielēm piérzchliwy 20/28. *D*: Y piérzchliwému prędkość nie pomoże 17/6.
- PIESZCZONY (1) *part praet pass pf – pl I m*: [*Synowie*] niech nie bęđą nážbyt piefczonemi (*r do žiemi*) 16/25.
- PIEŚŃ (1) *sb f – pl I*: gracze odpráwuię Száchámi: á wefolę pieśniámi dáruię 54/22.
- PIĘKNIE (3) *av – Który [Bóg]* iáko ozdobę y piękność fżáciu/ Ten czyn/ niezmierzonęgo świátá okáziue/ Ták pięknie zbudowány 22/17, łákámi pięknie kwitnąćemi 22/30, *sup*: Która [*krasa*] nie da nic naprzód áni Phofphorowi/ Kiedy napięknięy z morzáz wynika ku dniowi 21/18.
- PIĘKNOŚĆ (2) *sb f – sg N*: Gdžie fámá piękność świéći/ y kłżtałty włżech rzeczy? 23/5. *A*: [*Bóg*] ozdobę y piękność fżáciu 22/15.
- PIĘKNY (4) *ai – sg m A*: Widžiałem ia poránu piękny kwiat przyiemny/ A widžiałem zás wieczór zwiędył/ y nikczemny 20/18. *f A*: Máluycię tę piękną twarz 21/21. *n D*: przypátrž fie ftworzeniu pilnie ták pięknému (*r*) 25/25. *pl N subst*: Ięy gwóli piękne drzewá/ dáia ćięń fowity 26/1.
- PIJANY (1) *ai – pl G*: Trzeźwi/ w piiánych fprawy nieugodži 25/8.
- PILNIE (2) *av – przypátrž fie ftworzeniu pilnie ták pięknému 25/25, ftrżegąc pilnie oyczyfłęy fwbody 29/4.*
- PILNOWAĆ (1) *vb impf – part praes act*: Pilnując ná ten dzień/ kiedy ma vmrzeć 45/7.
- PIORO (2) *sb n – sg I*: Tu lekkim piórem flawá przyodziana 14/18, Acz to potym odwołáł piórem ofobliwym 22/8. *Cf PIORUM Mac.*
- PIORUN (2) *sb m – sg I*: prędkim piorunem fluząc Iowifżowi 43/22, Iuppiter/ który mi Syná pionunem zabił prędkolotnym 44/11. *Cf PIORONUS Mac.*
- PISAC (2) *vb impf – praes 1 sg*: fráfżki zás dla dobrych towarzylżów pilżę (*r*) 54/20. *praet 1 sg m*: Nie włżytkoć prawdá/ com piłáł o tobie 27/7.
- PISMO (1) *sb n – sg I*: co ięy wiek łákomy włżkodžil/ To fwym piłmem žyczliwy poétá nágrodził 22/4.
- PLAC (1) *sb m – sg G*: z plácu fpiéráiąc pogány 30/18.
- PLESZ *cf PLESZUS Mac.*
- PŁACIĆ (3) *vb inf – praes 1 sg*: od przewozy nie płácę nikomu 41/2. *2 sg*: Iáko więcę y złym fowito/ Płáciłž záttrzymánē myto 20/10, A ielłi mu tu niepláciłž (*r*) 19/7.
- PŁACZ (4) *sb m – sg D*: iáko człowiek twému Płáczu ma kres (*f*) zámierzác ták fpráwiedliwému? 52/6. *A*: Ná fwóy ciężki płácz 53/4. *I*: pocznie z płáczem nárzékác 24/11, człowiek ... z płáczem ná ten nędzny świát przychodži 38/15.
- PŁAKAĆ (9) *vb impf – inf*: vmártęy plákác Krolowéy (*f*) 46/29, tego iuz plákác niepotrzebá 51/26, Až w ten czás plákác/ gdy y žyć/ przefćánę 53/18. *imp 2 sg*: Płácz álbo nie płácz 18/1, 1, ty méy śmierći nie płácz 51/15. *2 pl*: Płáććie 50/15. *con 2 sg m*: A wdžięcznięy mi wczynifž/ nižby náđ mým grobem Płákał wednie y w nocy 51/25, *part praes act*: pláćząc/ że ... 17/18.
- PŁAKANIE (1) *sb n – sg G*: KTo kiedy miał flufżnieyłżá przyczynę plákánia? (*r*) 53/20.
- PŁASZCZ (2) *sb m – sg N*: ná nim złoty płáczcz y złoty wieniec 22/24. *I*: Siłá ich fwoim płáfczem możefž ty pokrywác 42/6.

- PŁAW** (1) *sb m – sg A*: Wodę z fłaký zdroj pędzi/ á tá niewftracona Srzodkiem nieofufzonéy łaki fwoy pław kona 52/10.
- PŁEĆ** (2) *sb f – sg N*: wfzýtká płeć niewiešcia Rzućilá sie zá tobá 40/18. *A*: Czemu wáż fortunneylyzý który z przyrodzenia/ Káždy rok wiotché látá ná młodá płeć mienia? 21/2.
- PŁUG** *cf* PŁUGUS *Mac*.
- PŁYNAĆ** (2) *vb impf – inf*: lzy ... Któré mi z oczu płynáć nie przeftáią 25/10. *praes 1 sg*: IA to Klelia płynę przez Tybrowá wodę 40/7.
- PŁYWAĆ** (1) *vb impf – inf*: Między którémí dopuść tym téż iábłkóm pływáć (r) 42/5.
- PO** (22) *praep – cum D*: poránu 20/18, iefli téż po tému/ Czás kiedy będzie 29/9, Czy cię podobno fczęšćie pomátu dotknéto (!) 52/11. *cum A (3)*: po 17/4, 45/25, 46/15. *cum L (16)*: Po 43/9, Potym 21/11, Pochwili 8/18; po 15/5, 21/32, 26/10, 28/21, 30/11, 44/28, 51/22, świát powoli máią 16/13, potym (r) 18/5, (r) 20/15, 22/8, (r) 29/7, 43/30.
- POBIĆ** (1) *vb pf – praet 1 sg m*: Zá którym gniewem pobitém Cyklopy 44/12.
- POBŁADZIC** (1) *vb pf – fut 3 sg*: GĐy fczęšćie niechce/ y rádá pobładzi (r) 39/11.
- POBOŻNOŚĆ** (1) *sb f – sg G*: dla ich głupiéy pobożności (r) 21/7.
- (POBOŻNY) *cf* NIEPOBOŻNY.
- POBRAC** (2) *vb pf – praet 3 sg m*: dźiateczki Bóg pobráł 54/6. *n*: Wfęc mié to zewfząd fczęšćie pokaráto/ Wfzýtko mi záraz/ com miáłá/ pobráło (r) 24/31.
- POCHODZIC** (1) *vb impf – praes 3 sg*: Wfzýtko pochodzi z niebá 54/15. *Cf* POCHODZONY.
- POCHODZISTY** (1) *ai – sg f N*: Láká práwie ná záchód pochodzišta leży 28/5.
- POCHODZONY** (1) *part praet pass pf – pl A subst*: Czemu ielén piérzchliwy łáfkáwsze ma bogi/ Którému wolno zrzucić pochodzoné rogi? 20/29.
- POCHWALON** (1) *part praet pass pf – sg f N*: miáfto grozy iefzczem pochwaloná (r) 40/11.
- POCIECHA** (1) *sb f – sg A*: Moią ták łączná dufzá fie nieczuie/ Aby póciechę iáká przyiáć miáłá 53/13.
- POCZAĆ** (1) *vb pf – fut 3 sg*: Y pocznie z płáczem nárzékáć w té fłowá 24/11.
- POCZCIWOŚĆ** (1) *sb f – sg N*: iż mi ma poczćiwošć gwálfem wfziétá byłá 40/3.
- POCZCIWY** (2) *ai – sg f N*: fławá poczćiwa y po šmierci fłynie 51/22. *pl A subst*: Dufżę cná wylát przez poczćiwé rány 30/19.
- POD** (9) *praep – cum A (3)*: pod 45/5, 26, 46/21, *cum I (6)*: Pod 28/4, Pod 14/22; pod 14/16, 17/24, 45/24, 52/22.
- PODAC** (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Ale hárdé Krzyżaki ták ftárl iednym boiem/ Ze ie niémál zwalczoné podát dźiećióm fwoiem 42/34.
- PODAWAĆ** (3) *vb impf – praes 3 sg*: Tákié potomftwo ná świát/ iáki fám podawa (r do zdawa) 43/23, kto nocofwiétnégo Miešáćá/ ábo fłonćá niefpracowánégo/ Nápátrzył sie do woléy/ lubo ráno wfłáié/ Lubo ku wieczorowi pędki biég podáié? (r) 22/22. *part praes act*: Którá [łákę] zewfząd rozliczne drzewá otoczyly/ Podawáiáć ku ziemi ćiefń w goráco miły 28/7.
- (PODEJŚĆ) *cf* PODYĆ.
- PODJAĆ** (1) *vb pf – part praet act*: Podiáwfzy rękę 24/10.
- PODŁY** (2) *ai – pl A subst*: Šwé podłé rymy zdobię 42/1. *comp sg m A*: Moźnieylyzý záfwdzy podylżégo gniećie 39/3.
- PODNIEŚĆ** (1) *vb pf – imp 2 sg*: A podnieš ogiēń portu zbfáwiennégo 15/1.
- PODOBAĆ SIE** (1) *vb impf – praes 3 sg*: Bo żeš ty Pan fprawiedliwy/ Niepodbóáć fie złošliwy 19/6.
- PODOBIEN, PODOBNY** (1 + 1 = 2) *ai – sg m N*: podobien orłowi 43/21. *f N*: Anyołowi podobná bárziéy niż człówieku 25/27.
- PODOBNO** (2) *pt –* Czy cię podobno fczęšćie pomátu dotknéto (!) 52/11, Równéy podobno rozum rádzic može fzkodzie 54/3.
- PODOBNY** *cf* NIEPODOBNY, PODOBIEN, PODOBNUS *Mac*.

- PODPIERAĆ (1) *vb impf – imp 3 sg*: Nádzieia dobra fercá niech podpiéra (r) 18/4.
- PODYĆ (1) *vb pf – part praet act*: Párki zdradliwé [*lege*: zdradliwie] podzfedzfy 45/13.
- PODZIĘKOWAĆ (1) *vb pf – inf*: móglćibych iuz podziękowác (r) 23/13.
- PODZIWIENIE (1) *sb n – sg L*: Niebył iáko żyw Zewxis w tákim podziwieniu (r *do kámiéniu*) 21/22.
- POETA (1) *sb m – sg N*: To fwym pifmem życzliwy poetá nágradził 22/4.
- POGANIN (2) *sb m – pl A*: z plácu fpieráiac pogány (r) 30/18, biać pogány (r) 43/3.
- POGAŃSKI (2) *ai – sg f A*: fprosnóść pogáńfką (r) Porzuciwłzy/ przyięli wiárę krześciánfką (!) 42/29. *pl N subst*: Niech fie nas boia pogáńfkíe narody 29/21.
- POGODA (1) *sb f – sg I*: zá tą pogodą (r) 41/27. *Cf NIEPOGODA*.
- POGODZIĆ (1) *vb pf – inf*: Ták iż fnađz namędrfzému Trudno pogodzić temu/ Aby ... 14/28.
- POGRZEŚĆ (1) *vb pf – fut 3 pl*: Gdy ftáro vmrze/ hoyniýy iá pogrzebą 46/5.
- POJAĆ (1) *vb pf – inf*: Niemoże tego poiać mdly rozum człowieczy 23/6. *Cf POJMO Mac*.
- POJĆ a. POJŚĆ a. POŚĆ (3) *vb pf – fut 1 sg*: Póydę precz 45/3; póydę do dómu twęgo 19/29. 3 *sg*: tá niewiáftá póydzie iuz pod ziemię 46/21.
- POJŚĆ *cf* POJĆ.
- POJŹRZENIE (1) *sb n – sg I*: kto ciebie Ogládał/ á wćiefzył twym poyżrzeniem siebie 26/8.
- POKARAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg n*: Więć mię to zewłżąd fczęśćie pokaráło (r) 24/30.
- POKAZIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg n*: Obludné ferce włżytko pokáziło (r) 27/17.
- POKAZOWAĆ (1) *vb impf – praes 2 sg*: twa niewdżięczność/ którá pokázuiefz (r) 27/18.
- POKI (5) *cn – Póki* 15/13; póki 21/15, 27/3, póki ... póki 30/13, 13.
- POKŁADAĆ (1) *vb impf – inf*: W rolkofzách śwíatá tego źle pokłádác wiele 51/20.
- POKOJ (5) *sb m – sg G*: Vżycz pokoiu nam: y śwíetýy zgody 29/20, prośić muśieli pokoiu (r) 43/18. *A*: dam pokóy rownieyfzym 42/32. *L*: odpoczynać po tym żeglowániu/ W długim pokoiu/ y bęfpiecznym fpániu 15/6, Cóż mię gorzżęgo mogło podkáć w boiu/ Náđ to co cięrpie/ niebogá/ w pokoiu? (r) 25/4. *Cf POKOJUS Mac*.
- POKRYĆ (1) *vb pf – con 1 sg f*: Czáfem bych rádá zátość swą pokryłá (r) 25/5.
- POKRYWAĆ (1) *vb impf – inf*: Mięđzy którémi dopuść tym tēz iábłkóm pływác/ Siłá ich swoim páfzczem możefz ty pokrywác (r) 42/6.
- POLAK (2) *n-ethn m – pl D*: Ten Polakóm/ y Litwie zwiázek ftárádawny Odnowił 44/4. *I*: prze fpór ludzki/ y myśl rozdwoiona/ Litwy ... z Polaki 43/13.
- POLE (2) *sb n – sg I*: polem rozmierzoným/ Leći obrzym wdátny 22/33. *pl L*: Niechay fie w polách vgania z Tátáry 16/28.
- POLEWKA *cf* POLEWKA *Mac*.
- POLLUKS (1) *n-pers m – sg N*: Męztwem ... Pollux bogiem nieśmiertelným zoftál 17/12.
- POLSKA (1) *n-loc f – sg I*: Przywióđł Litwę do tego/ że ... zbráćili fie z Polfką 42/31.
- POLSKI (1) *ai – sg m G*: że pána infżęgo Niemieli znác ná wieki/ prócz króla Polfkiego (r) 43/20.
- POŁ (3) *nm – sg A*: Czy cię podobno fczęśćie pomátu dotknęto (!) *A* nie pól práwie fercá z pierśi twych wyięto? 52/12, w pól kręfu nie byłá 52/19. *pl A*: w poły iá [*ziemię*] przepafał morzem wrównány 22/31.
- PÓLNOĆ (2) *sb f – sg L*: Wzywałem cię o pótnocy (r) 19/11, Ten ná południe/ oná ná pótnocy (r) 30/14.
- POŁOŻONY (1) *part praet pass pf – pl N subst*: Kości nie fá w oyczyftým grobie położóné (r) 43/6.
- POŁOŻYĆ (3) *vb pf – inf*: którá żywot Zań chce položýć 44/27, vmrzéc przyiđzie/ y dużę položýć 45/1. *praet 3 sg f*: Iábłko złoté položýłá (r) Erycyná 26/20.
- POŁUDNIE (1) *sb n – sg A*: Ten ná południe/ oná ná pótnocy (r) 30/14.
- POMAGAĆ (1) *vb impf – inf*: Y temu domá [*lege*: domu] nieflufznie pomagác 45/20. *Cf POMAGO Mac*.

POMAŁU *cf* MAŁY, PO.

POMNIEĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: O ftárości nie myśli/ ani ná śmierć pómni (*r do niewfpomni*) 15/16.

POMNIEĆ SIE (1) *vb impf – praes 2 sg*: czy fie niepomniłz/ choć mądry 46/7.

POMNIONY (1) *part praet pass impf – sg n N*: Przeto twé imię będzie ná wieki pomnioné (*r*) 40/21.

POMOC (2) *sb f – sg G*: Ze świat poftáwił krom żadnéy pomocy (*r*) 15/28. *D*: byłeś mi ku pomocy (*r*) 19/12.

POMOC (3) *vb pf – fut 3 sg*: Y piérzchliwému prędkość nie pomoże (*r*) 17/6, Iáko są infzē rzeczy/ których człowiek może/ Zá fwym ftarániém doftác: tu nic niepomůže (*r*) 23/10. *imp 2 sg*: Pomóż mi chucią swoią 41/21.

POMŚCIC (1) *vb pf – imp 2 sg*: Pomści méy krzywdy/ y zelżenia fwégo 25/18.

PONIEWAŻ (1) *cn –* Ponieważ 22/6.

PONIEWOLNY (1) *ai – pl N subst*: Slub mi przywodzą poniewolné fłowá 24/18.

POPAŚĆ (1) *vb pf – con 3 sg m*: by ten naieżnik ták młody/ Niepopadł iákiéy znakomitéy fzkody 17/2.

POPŁYNAĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: póki Wiłtá/ póki Nieper [*lege*: Niepr] popłynie (*r*) 30/13.

POPRAWIC (2) *vb – inf*: A zaż nie lepiéy flawy fwéy poprawić (*r*) 17/7, AZa nie lepiéy flawy cnéy poprawić (*r do trawic*) 39/5.

PORADA *cf* PORADA *Mac*.

PORAŻKA (1) *sb f – sg L*: gdyś wftylzálá O wielkiéy fwych porażce/ wnetés brón porwálá 40/17.

PORÓWNAĆ (1) *vb pf – fut 1 sg*: Ale wiérzłem ozdobytm/ y rymy gładkiémi/ Mam nádzieię/ że z miłtrzmi porównam dobrémi 21/28.

PORT (3) *sb m – sg G*: podnieś ogién portu zbáwiennégo 15/1, Dofzedłem portu 39/24, zły mniema/ że wftytek iuz ná wieki ginie/ A dobry práwie w ten czas do portu przyplynie 51/14.

PORWAĆ (1) *vb pf – praet 2 sg f*: gdyś uftylżálá O wielkiéy fwych porażce/ wnetés brón porwálá (*r*) 40/17.

PORZĄDEK (1) *sb m – sg I*: Iego porządkiem láto wiofnę góni 16/7.

PORZUCIC (3) *vb pf – imp 2 sg*: IVno/ porzuc fwóy gniéw długi 26/16. *part praet act*: Iprosność pogáńnká Porzuciwłzy/ przyięli wiárę krześciánká (!) 42/30, Grzech porzuciwłzy 29/15.

POSIEŚĆ (2) *vb pf – praet 3 sg m*: Nie pośiadł człowiek nic trwałégo proście 30/3, Prułká ziemię pośiadł 43/17.

POŚLANY (1) *part praet pass pf – sg m N*: Od Ewriřthea po konie poślány Do żimnéy Thráby [*lege*: Thraki] 46/15.

POŚLUGA (1) *sb f – pl N*: Aby poślugi wáłzē znakomité Były potomkóm przyłżłym kiedy fkryté 30/24.

POSPOLITY (1) *ai – sg f G*: vchodząc popolitéy trwogi 40/10. *Cf* NIEPOSPOLITY.

POSTANOWIC SIE (1) *vb pf – fut 3 sg*: Kiedy fie raz ná twarzy żimá poftánowi (*r*) 20/25.

POSTAWA (2) *sb f – sg D*: Przypátruiąc śie twéy cudnéy poftáwie (*r*) 23/16. *A*: bych rádá żáłość fwą pokryłá/ A ná lepszą fie poftáwę zdobylá 25/6.

POSTAWIC (1) *vb pf – praet 3 sg m*: świat poftáwił krom żadnéy pomocy 15/28. *Cf* POSTAWIONY.

POSTAWIONY (1) *part praet pass pf – sg m N*: będąc od Bogá krolem (!) poftáwiony (*r*) 43/25.

POSTĘPOWAĆ (2) *vb impf – inf*: że Bogu známi śie niezdáto Ták poftępowác 17/21, Tákże wiele z mármórem poftępowác vmiém 21/26.

POŚĆ *cf* POJĆ.

POŚLEDNI (1) *ai – comp sg m N*: Im dáléy/ tymém pewniéyfy/ Ze ieft żywot pośledniéyfy (*r*) 19/4.

POŚRZOD *cf* WPOŚRZOD.

POŚRZODEK (1) *sb m – sg L*: w pośrzedku zboru wżego 19/30.

POŚWIĘCONY (2) *part praet pass pf – sg m N*: Bo to iuz bogóm ziemnym poświęcony/ Komu ia kofą włos wtrzygę z głowy 46/23. *pl N subst*: iego poświęconé Kości nie fą w oyczytym grobie położoné 43/5.

POTKAC (1) *vb pf – inf*: Cóż mię gorżłego mogło podkac w boiu 25/3.

POTOMEK (1) *sb m – pl D*: Aby poślugi wążé znakomité Były potomkóm przyślzym kiedy fkryste 30/25.

POTOMSTWO (2) *sb n – sg D*: potomftwu imię czyni fawné 42/10. *A*: Takié potomftwo ná swiát/ iáki fám podawa 43/23.

POTRZEBA (1) *praed* – tego iuz plákac niepotrzebá (r) 51/26.

POTRZEBA (1) *sb f – sg A*: Piérweiem (!) zawný fzelag nád potrzebę chował 40/24.

POTRZEBOWAC (1) *vb impf – praes 3 sg A*: A ten/ czego dom zásię potrzebuie (r)/ Tym czáfem chodząc po targu kupuie 28/20.

POTYM *cf* PO, TEN.

POWAGA *cf* POWAGA *Mac*.

POWIEDZIEĆ (4) *vb pf – inf*: Ia nie mam komu krzywdy fwéy powiedzieć (r) 24/26. *imp 1 sg*: Niech ia téż co o tobie powiem 41/17. *2 sg*: Rączéy mi powiedź/ mój miły niezáléy 24/2. *con 3 sg m*: Niémáfz/ co by nam powiedział/ Iefli iuz wmarléy plákac Krolowéy (!) mamy 46/28.

POWIEŚĆ (1) *sb f – sg A*: rzadki/ coby tę powieść Homerowé/ Przypuściwfzy do wřzu/ wlepił fobie w głowę 15/10.

POWIETRZE (2) *sb n – sg G*: Vchoway głodu/ y powietrza zlégo 29/26. *L*: gwiazdy niezliczoné/ Ná powietrzu zápaloné 18/15.

POWINIEN (2) *ai – sg m N*: Wiele oczóm powinien ... kto ciebie Ogládał 26/7, Więc ci powinien przedsię nic nie będe 46/18.

POWOLNOŚĆ (2) *sb f – sg A*: gdzie powolność y chuc práwą czuiefz 27/19. *pl A*: wfpomniawfzy y (!) ná mé powolności (r) 27/30.

POWOLNY *cf* POWOLNUS *Mac*.

POZDROWIĆ (1) *vb pf – part praet act*: które [przodki] pozdrowifzy (r do piérwfzy) 42/21.

POZNAĆ (2) *vb pf – praet 3 pl m pers*: ludzie zápamiętáli/ Którzy fpraw twych niepoználi (r) 20/4. *con praet 3 sg m*: By ia był Párys poznał w fzóftymdziefnym lecie 22/1.

POZNO (2) *av – comp*: Ten piérwéy/ á ów pozniéy 50/21. *sup*: idac do domu Napozniéy 41/2.

POZNY (1) *ai – sg m N*: o twéy wrodzie/ Będzie wiek pozny wiedział 21/32.

POZOSTAŁY (1) *part praet act – sg m N*: W iákiéy telknicy domá pozostály (r)/ Wygláda oycá milégo fyn máły 28/12.

POZWOLIĆ (1) *vb pf – praet 3 pl subst*: [Parki] pozwoliły mi tego/ że ... 44/21.

PRADZIAD (1) *sb m – sg m N*: Tu fie naprzód da widzieć twóy prádziad wczúiy 42/23.

PRAGNAĆ (2) *vb impf – praes 1 pl*: Lecz tylko że prágniemy/ (r do nierozumiemy) Ale nierozumiemy 14/11. *con 3 sg m*: kto ták głupi żywie/ Zeby nieprágnął przeiechác fczęśliwie/ Dróg niebefpiecznych 14/8.

PRAWDA (3) *sb f – sg N*: Nie wfztykoć prawdá/ com pifał o tobie 27/7. *A*: záprawde 42/7, 27.

PRAWDZIWY (2) *ai – sg m V*: Wódu prawdziwy 14/31. *pl A subst*: Niech wważamy twé prawdziwé dáry 29/19.

PRAWIE (8) *av* – práwie żadný rzeczy 18/11, Drugi by przyślgił/ iżeś mu iuz práwie (r) 23/17, A byłcim/ iefli komu/ iák żyw práwie (r) 27/25, práwie ná záchód 28/5, Acz mój dowcip trudno ma w to wgodzić práwie (r) 41/18, práwie wczás 45/6, práwie w ten czás 51/14, pół práwie fercá 52/12.

- PRAWO (6) *sb n – sg A*: Bogątym kwóli prawo Phoebe ftawifz 46/6. *I*: Wfzyfcyfmy pod tym prawem fie zrodzili 17/24. *L*: W tymże prawie y człowiek/ á w gorfzym 20/22. *V*: O prawo krzywdy pełne 52/21. *pl N*: PRÁwá fą równie iáko páięczyná 39/8. *A*: łamiąc náłzé práwá 45/10.
- PRAWY (4) *ai – sg m N*: kto krzyw/ á kto práwy (*r*) 24/25. *f G*: To lam dziś wyznam ná fie z prawéy wiary 27/23, Mnóz w nas nádzicie/ przyfpórz prawéy wiary 29/18. *A*: Tám/ gdzie powolność y chuc práwá czuiefz 27/19.
- PRE CZ (2) *av – Siłę y głádkóść/ látá precz odnofzá 30/4, Póydę precz 45/3.*
- PRĘDKI (5) *ai – sg m N*: prędkí kón 23/2. *A*: ku wieczorowi prędkí bięg podáie 22/22. *I*: Który prędkim piorunem fluząc Iowifzowi 43/22. *f N*: nędzá prędká 14/22. *petr sg n L*: Náprędcé 42/22.
- PRĘDKO (2) *av – Iáko mlódość/ y żywot prędko wpływáią 15/19, Lecz y tego prędko fen żelázny wfkrómił 44/6.*
- PRĘDKOLOTNY (1) *ai – sg m I*: Iuppiter/ który mi Syná piorunem zábił prędkolotnym 44/11.
- PRĘDKOŚĆ (1) *sb f – sg N*: Y piérzchliwému prędkóść nie pomoże 17/6.
- PROCH (1) *sb m – sg L*: Których kości iuz dawno w prochu nieznać 51/3.
- PRO CZ (1) *praep cum G*: że páná infzého Niemieli znác ná wieki/ prócz królá Polfkiego 43/20.
- PROĆ (1) *vb impf – praet 3 sg f*: Ale fortuná záwždy iego rády prołá (*r do zgółá*) 44/1.
- PROG (1) *sb m – sg G*: progú (*r*) fwych lat oftátnich dołzedł 52/18.
- PROŚIĆ (1) *vb impf – inf*: Krzyżáki boiu Ták nákarmit/ że prośić muśieli pokoiu 43/18.
- PROSTO (1) *av – w poły iá [ziemię] przepáfał morzem wrównánym/ Profto iákoby pásem sřbřem okowánym 22/32. Cf PROŚCIE.*
- PROSTY (1) *ai – sup sg m D*: ieft ták znákomity/ Ze naproftfzému nie może byđz fkryt 15/26.
- PROŚCIE (1) *av – KRóm dobréy sláwy/ która z cnoty roście/ Nie pośiadł człowiek nic trwálého proście (*r*) 30/3. Cf PROSTO.*
- PROZEN *cf* PROZNY.
- PROZNO (8) *av – Próžno mařz o to ftać/ co byđz niemoże 46/12, OKO śmiertelné Bogá niewidziáło/ Próznoby fie tym kiedy chłubić miáło 15/24; próžno śiedząc 17/8, 39/6, próžno nárzékamy Ze ... 17/21, próžno fiektó (!) zdziéra 18/2, flów fie próžno chwytać 24/21, o to człowiek próžno fie kuśi 52/25.*
- PROZNY, PROZEN (5 + 1 = 6) *ai – sg m N*: Tákem boiázni prózen/ iáko y nádzicie 51/16. *f N*: PRóżná twa chłubá 27/6; STára fkárgá/ á prózna 50/18, kiedy [*dusza*] prózna bęđzie ciálá 53/14. *n N*: PRóżné náłzé ftaránié/ Ná wieczné Bożkié zdánié 54/12. *pl I n*: Ieno mię flowy próznemi zábawiafz 23/21.
- PRUSKI (1) *ai – sg f A*: Ten Pруfká ziemię pośiadł 43/17.
- PRZE (11) *praep cum A*: Prze 41/30, Przeto 21/15, 22/13, 40/21; prze 41/19, 20, 42/14, 27, 43/12; Przécze ná ziemi ieft 45/24, přecz go Bóg ślepoty niezbáwił 22/5.
- PRZEBIĆ SIE (1) *vb pf – fut 3 sg*: Wróbl fie przebiie 39/9.
- PRZEBYĆ (1) *vb pf – inf*: moglibyfmy tego Morzá chytrého zdrády Przebyđz/ bez wfzelkiéy wády 15/4.
- PRZECIĘ *cf* PRZEDSIĘ.
- PRZECIW (4) *praep cum D*: Przeciw 41/16; przeciw 21/29, 50/23, Ze fie co przeciw myśli nam przydáło 17/22.
- PRZECIWKO (1) *praep cum D*: Przeciwko 18/14.
- PRZECIWNY (1) *ai – pl N a. A subst*: wřák wiefz moie obyczáie. AP. Ludzióm przeciwné/ y bogóm mierżioné 46/11.
- PRZECZ *cf* CO *pron*. PRZE.
- PRZECZŻE *cf* COŻ *pron*. PRZE.

- PRZEĆ SIE (1) *vb impf – con 3 pl subst*: GDy będą bogá wftá wyznawáły/ Niechayby fie go y fpráwy nieprzáły (r) 39/18.
- PRZED, PRZEDE (5 + 1 = 6) *praep – cum I (6)*: Przed 14/24, 17/5, 24/17; przed 16/8, 45/9; przedewlzytkimi 22/33.
- PRZEDE *cf* PRZED.
- PRZEDNI (1) *ai – pl N subst*: przy niezczęfnéy Wárníe/ Gdzie twé przednie zwycięstwá legły z tobá mármie 41/24.
- PRZEDSIĘ, PRZECIĘ (4 + 1 = 5) *pt – Przedsię* 46/3; przedsię 46/18, 20, 50/21; przeciw 16/17.
- PRZEDSIĘBRAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Lekka myśl/ niepodobné rzeczy przed się bierze 15/15.
- PRZEGLĄDAĆ (1) *vb impf – praet 3 sg m*: przeglądał trudności/ które nád koroną Wiśiáły 43/11.
- PRZEJECHAĆ (1) *vb pf – inf*: kto ták głupi żywie/ Zeby nieprágnął przeiecháć szczęśliwie/ Dróg niebezpiecznych 14/8.
- PRZEJŹRZEĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: CO raz Bóg przeżyřzał/ to iuz byđż muśi 52/24.
- PRZEJŹRZENIE (1) *sb n – sg N*: z drógi fwéy nie zydźie Bozkié przeżyřzenie 18/2.
- PRZEKAŻAĆ *cf* PRZEKAŻO *Mac*.
- PRZEKŁĘTY (1) *part praet pass pf – sg f N*: Támże y krzywdá/ y zazdrość przekłéta (r) 14/23.
- PRZEKŁADAĆ *cf* PRZEKŁADO *Mac*.
- PRZELAĆ (1) *vb pf – praet 1 sg f*: Iwá włafną krew’ przelaám frogo 40/5.
- PRZEŁOŻONY (1) *part praet pass pf – sg m N*: Iáko więc kto nieznáczny/ któremu zámkniony Páńlki páłac/ kiedy kto idźie przełożony (r)/ Ciśnie fie we drzwi/ áby mógl zá tą pogodá/ Páńlki máieftat widźieć 41/26.
- PRZEMOWIENIE (1) *sb n – sg A*: ná piérwizé mé ocknienié/ Y słów kilká przemówienié (r) 19/18.
- PRZENIKAĆ (1) *vb impf – praet 2 sg f*: Kámiennés ferce słowy przenikáá (r) 27/15.
- PRZEPASAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: A w poly iá [ziemié] przepałał morzem wrównánym 22/31.
- PRZEPIĆ (1) *vb pf – praet 1 sg m*: Piérweiem (!) záwždy źelag nád potrzebę chował: A dziś y teném przepił 41/1.
- PRZEPLATANY (2) *part praet pass impf – sg m N*: złoty wieniec Perlámi przeplátány 22/25. *f N*: Iáko leliia rózá przeplátána (r) 27/10.
- PRZEPUSZCIEĆ (1) *vb pf – fut 2 sg*: przepuścisłi co ná nie 20/7.
- PRZERWAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f*: Iáko cię kolwiek ... Sroga/ nieublagána śmierć opánowáá A biég twoiéy mlódości zawiłtnie przerwáá (r) 51/8.
- (PRZESPANY) *cf* NIEPRZESPANY.
- PRZESTAĆ (2) *vb pf – fut 1 sg*: Aż w ten czas plákáć/ gdy y żyć/ przeltánę (r) 53/18. *praet 3 sg m*: kto ná fwym przeltał/ to bogáty 39/15.
- PRZESTAWAĆ (2) *vb impf – praes 3 pl*: łzy ... Które mi z oczu płynáć nieprzeftáią (r) 25/10. *imp 2 sg*: cnoty náźládowáć fynu nie przeltaway (r) 51/18.
- PRZETO *cf* PRZE, TEN.
- PRZEWINIĆ (1) *vb pf – praet 1 sg f*: Tákżem iá wiele szczęściu przewiniá? (r) 24/13.
- PRZEWODZIC (2) *vb pf – praes 3 sg*: Ze nád niewinnym czáfem zły przewodźi (r) 16/12. *imp 3 pl*: Niechay źli we złoćie chodzá/ Y nád lepźemi przewodźá (r) 18/26.
- PRZEWOZ (1) *sb m – sg G*: od przewozu nie pláć nikomu 41/2.
- PRZEZ (7) *praep cum A*: Przez cię 40/4; przez 27/22, 22, 30/19, 40/7, przez mié 27/8, przez się 42/8.
- PRZEZIEBŁY (1) *part praet act – sg f G*: gęłta wiosná minie/ Niźli z głowy przeźiebły ten źimny rok zginie 20/27.
- PRZEŻEGNAĆ (1) *vb pf – inf*: idę do niéy przeżegnáć iá kofá 46/22.
- PRZOD *cf* NAPRZOD.

- PRZODEK (7) *sb m – pl G*: gdy kto ieft przodków téy zacności 42/11, króm przodków fwyh fławy/ Mógłby zawnždy bydź znácznym przez fwé tylko fpráwy 42/13, tyli wíetszą cześć mafz z przodków fwoich 42/17, Do káplice twych przodków 42/21, Wielka chłubá záprawde/ komu to Bóg dáie/ Ze czego z przodkow (f) niéma/ lam przez fię doftáie 42/8. *D*: ábych przodkóm twoim Tym fnádníey fłużył 30/27. *A*: A fwá cnotą ták świeci/ że y przodki dawné/ Rozświéca/ y potomftwu imię czyni fławné 42/9.
- PRZY (5) *praep cum L – przy 25/20, 41/23, 42/1, 45/2, 53/22*.
- PRZYCHODZIĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: Ale fmutnému trudno śmiech przychodzi (r) 25/7, [człowiek] z płacem ná ten nędzny świat przychodzi (r) 38/15.
- PRZYCZYNA (4) *sb f – sg G*: co z przyczyny wieczny zftępuje 52/30. *A*: Miałby przyczynę/ żáłowác fie fwégo Niefczécia 17/17, KTo kiedy miał fłufzniefzą przyczynę plákánia? 53/20. *I*: Przyczyną tego Iuppiter 44/10.
- PRZYDAĆ (3) *vb pf – inf*: Ze w téy mierze iuz wícey (f) przydáć nic nie miały 52/16. *praet 3 sg m*: Ku czci dżiedzicznéy fwoię włáfną przydał (r) 30/17, ku fławie dżiedzicznéy y fwá włáfną przydał (r) 43/2.
- PRZYDAĆ SIE (1) *vb pf – praet 3 sg n*: prózno nárzékamy Ze fie co przeciw myśli nam przydało (r) 17/22.
- PRZYGODA (5) *sb f – sg N*: Bo mię przygodá przyaciélfka boli 45/21. *G*: Ani miecz/ áni mię siłá/ Zléy przygody obróniła 19/26. *D*: Równéy podobno rozum rádzic może szkodzié/ Ale iáka ieft moiá/ nie zdoła przygodzie (r) 54/4. *pl G*: że miał czáfu wfzelákiego Strzedz (f) od złych przygód iego biednéy głowy 17/16. *D*: Ze włzem przygodóm/ iáko cél/ bydź mamy 17/25.
- PRZYJACIEL (2) *sb m – sg G*: Ale nigdżiey przyaciéla Niémáłz 46/27. *pl A*: Wfzytki obfzedfzy tedy przyacióły 44/24. *Cf NIEPRZYJACIEL*.
- PRZYJACIELSKI (1) *ai – sg f N*: Bo mię przygodá przyaciélfka boli 45/21. *Cf NIEPRZYJACIELSKI*.
- PRZYJĄĆ (2) *vb pf – inf*: Aby poćiechę iáka przyjáć miała 53/13. *praet 3 pl m pers*: fprofnóść pogáńfką Porzuciwłzy/ przyięli wfé krześciánfką (f) 42/30.
- PRZYJEMNY (1) *ai – sg m A*: Widziałem ia poránu piękny kwiat przyiemny (r) 20/18. (PRZYJŚCIE) *cf PRZYSZCIE*. (PRZYJŚĆ) *cf PRZYŚĆ*.
- PRZYKŁAD (1) *sb m – sg I*: A twym śmiałym przykładem/ wfzytká płec niewieścia Rzuciłá fie zá tobą 40/18.
- PRZYMOWKA *cf PRZYMOWKA Mac*.
- PRZYMUSIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: oyciec mię zá to Przymusił fłużyć człeku śmiertelnému 44/14.
- PRZYNAMNIEJ (1) *pt – przynamniéy 14/29*.
- PRZYNOSIĆ *cf PRZYNOSZO Mac*.
- PRZYODZIANY (2) *part praet pass pf – sg f N*: Tu lekkim piórem fławá przyodziana (r do koronowana) 14/18. *pl A subst*: Widác y łáwy krętnym blufczem przyodziané (r) 28/9.
- PRZYPADEK (1) *sb m – sg L*: IAż to ciebie ćiefzyc mam ... W tym żáłofnym przypadku téy niefzczéfnéy chwile? 51/29.
- PRZYPAŚĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: włos śniegiem przypádnie 20/26.
- PRZYPATROWAĆ SIE (1) *vb impf – part praes act*: Przypátruiác fie twéy cudnéy poltáwie 23/16.
- PRZYPATRZYĆ SIE (1) *vb pf – imp 3 sg*: przypátrz fie ftworzeniu pilnie ták pięknému 25/25.
- PRZYPISAC (1) *vb pf – con 3 pl m pers*: Toć grunt wfzytkiego/ byfmy Bogá ználi/ A iemu spráwę wfzého przypifáli (r) 16/20.
- PRZYPLAWIONY (1) *part praet pass pf – sg m N*: Albo w okrécie cáłym doniešiony: Albo ná defce biednéy przypłáwiony (r) 14/2.

- PRZYPLYNĄĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Bo zły mniema/ że wżytek iuz ná wieki ginie/ A dobry práwie w ten czas do portu przyplynie (r) 51/14.
- PRZYPRAWIĆ (1) *vb pf – plusq 3 sg m*: Ponieważ Stezychorá o wzrok był przyprawił (r) 22/6.
- PRZYPUŚCIĆ (1) *vb pf – part praet act*: rzadki/ coby tę powieść Homerowę/ Przypuściwly do wżu/ wlepił fobie w głowę 15/11.
- PRZYRODZENIE (1) *sb n – sg G*: Czemu wąż fortunniejszy który z przyrodzenia (r)/ Káždy rok wiotché látá ná młodą płeć mienia? 21/1.
- PRZYŚIĄC (1) *vb pf – con 3 sg m*: Drugiby przyśiągl/ iżeś mu iuz práwie 23/17.
- PRZYSPORZYĆ (2) *vb pf – imp 2 sg*: Mnóz w nas nádzieię/ przyśpórz práwéy wiary 29/18, Pomoż mi chucią fwoią/ á przyśpórz wymowy 41/21.
- PRZYSTAĆ (4) *vb pf – praes 3 sg*: Ia go nie śądźę/ áni mi przytfoi (r) 25/14, co twéy krwi fzláchetný przytfoi (r) 25/19, tym śmierć dáć/ którym przytfoi (r) 45/29, Ale fie iéy [śmierci] dobrému lękác nieprzytfoi (r) 51/12.
- PRZYSTOJNIE (1) *av – przytfoynie fklónię piérwéy nogę* Do káplice twych przodków 42/20.
- PRZYSZCIE (1) *sb n – sg N*: drzewá ... Złupi z tego ubioru [z liści] mrozný žimy przyżćie (r do liście) 20/21.
- PRZYSZŁY (3) *part praet act – sg m D*: Iefli przyżłému wieku záchowác fie chcecie 21/20. *pl D*: Która gładkością wżytki piérwsze tak minęła/ Aż y przyżłým nádzieię ná wieki odieła 26/14, Aby posługi wáżé znákomité/ Były potomkóm przyżłým kiedy fkrtyé 30/25.
- PRZYŚĆ (14) *vb pf – inf*: Możefz Alceftis tedy przyść kftárości? 46/1, Który [psalterz] z twéy łáki miał przyść w rękę moię 29/1. *fut 2 sg*: Biedna ftkárości/ wżyfcy cię żądamy/ A kiedy przydziefz/ to zaś nárzékamy 39/21. *3 sg*: cokolwiek ná czlowieká przydzie (r do zydzie i idzie) 17/27, bo iéy dziśiefzého Dniá vmrzéc przydzie 45/1, Ták tu przydzie mąż w dom Feretowy 46/14, gdy ofáték przydzie 50/24, Bo iednák ten czas kiedyżkolwiek przydzie (r do idzie) Ze ... 27/29. *1 pl*: Żkąd iuz názad nieprzydzie (r do idziem) 54/17. *praet 1 sg m*: Przyzedłem ná brzég 24/8. *2 sg m*: Iż zá się żonę dał/ po któráś przyzedł 45/25. *3 sg f*: á práwie wczás przyżłá 45/6. *con 3 sg n*: Zeby nie przyżłó nákoniec bobrowác 14/14. *part praet act*: Przyzedły tedy w ten kray 44/15.
- PRZYWIEŚĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Przywiódl Litwę do tego/ że ... 42/29.
- PRZYWODZIĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: Slub mi przywodzą poniewolné fłowá 24/18.
- PRZYWYKAĆ (1) *vb impf – imp 3 pl*: Niech przywykáią spác ná gołéy ziemi 16/26.
- PSALM (1) *sb m – pl A*: PSálmy fyłám/ gdzie kogo nabożného ftyżę 54/19. *Cf PSALMUS Mac*.
- PSALTERZ (1) *sb m – sg G*: Czekáiąc twégo Pfáltérzá czas dawny 28/27.
- PSOWAĆ (2) *vb impf – praes 2 sg*: Biádálz mnie ná cię/ to mi głowę pfuiefz (r) 23/14, Biádálz mnie ná cię/ to mi głowę pfuiefz (r) 24/3.
- (PSUĆ) *cf PSOWAĆ*.
- PUSTY (1) *ai – pl L*: w puptych leśiéch fam rad będę siedział 28/2.
- PUŚCIĆ SIE (1) *vb pf – fut 3 sg*: A téż do śmierci [cnota] nie puści fie ciebie 30/9.
- PYTAĆ (1) *vb impf – inf*: A ono było lepiéy fercá pytać (r) 24/20.
- RACZEJ (1) *av – Rączéy 24/2*.
- RACZYĆ (1) *vb impf – imp 2 sg*: rácz nam dopomagác ná nie 29/23.
- RAD (3) *ai – sg m N*: w puptych leśiéch fam rad będę siedział 28/2, y ia cześć rad widzę 46/2. *f N*: Czálém bych rádá żáłość fwá pokrylá 25/5. *Cf NIERAD*.
- RADA (3) *sb f – sg N*: GDY fczęśćie niechce/ y rádá pobładzi 39/11. *G*: Ze fie to dzieie wżytko z Páńfkiéy rády (r) 16/6. *pl A*: Ale fortuná záváždy iego rády prolá 44/1. *Cf RADA Mac*.
- RADZIĆ (1) *vb pf – inf*: Równéy podobno rozum rádźic może fzkodzie 54/3.

- RADZIWIŁ (2) *n-pers m – sg V*: Rádźiwile 52/18, IAż to ćiebie ćiefzyć mam/ fńętny Rádźiwile (r) 51/28.
- RAJ (1) *sb m – sg N*: Ray tám gdzie oná siedi 25/28.
- RANA (4) *sb f – sg G*: On mi nieśmiał zádác rány (r) 19/16. *A*: álbo y flów ták włádných doftáne/ Którémi bych miał léczyć twoię ciężką ránę (r) 52/2, ćierpiąc w fercu ták nieznośną ránę (r) 53/17. *pl A*: Dufzę cną wylał przez pocźwiwé rány (r) 30/19.
- RANO (3) *av – [Słońce]* lubo ráno wftáie/ Lubo ku wieczorowi přędkí bięg podáie 22/21, Równie táká ráno wfchodźi Iutrzenká/ gdy dzień nádchodźi 26/26, Gdy fie do miáftá ráno wypráwo-wał 28/15.
- RANO (1) *sb n – sg D*: Widziałem ia poránu piękny kwiát przyiemny 20/18.
- RANY (1) *ai – pl N subst*: KIedy fie ráné zápaláią zorzá 24/6.
- RATOWAĆ (1) *vb impf – fut 3 sg*: KTO mię w mym ciężkim fráfunku rátuie? (r) 53/11.
- RAZ (4) *av –* Kiedy fie raz ná twarzy zímá poftánowi 20/25, Muśifz záplákác nie raz od záłostí 27/31, kto do niebá Doftał fie raz 51/26, CO raz Bóg przeyźrzał/ to ... 52/24.
- RAZ (3) *sb m – sg A*: A ledwie fie [nadzieja] z człowiekiem záraz nieurodźi 15/13, Wfzytko mi záraz/ com miáł/ pobráło 24/31. *I*: Rázem mie (!) fczęśćie mégo wfzytkiego kochánia Zbáwi-ło 53/21.
- RAZEM *cf* RAZ *sb*.
- REWERENDA *cf* REWERENDA *Mac*.
- REKA (5) *sb f – sg A*: Który [psalterz] z twéy láłki miał przyść w rękę moię 29/1, Podiáwfyz rękę 24/10. *du A*: Ręce mógl zwięzác/ myśli nieznewoli 24/23, Sámám fie w ręce okrutné doftála 25/2. *L*: Którá po domu teraz mdłą niebogę/ Ná rękę nofzą 44/29.
- ROBOTA *cf* ROBOTA *Mac*.
- RODZAJ (1) *sb – sg N*: Iáki liścia/ táki ieft rodzaj y człowieczy 15/9.
- RODZIĆ SIE (3) *vb impf – praes 3 sg*: ZNác/ że fie człowiek nie ná rofkofz rodźi (r) 38/14. *3 pl*: Z dobrych dobrzy fie rodzą 43/1. *praet 1 sg f*: w Rzymbiem fie rodźiła (r) 40/2.
- RODZONY (1) *part praet pass impf – sg m N*: brát iego rodzony (r) 43/9.
- ROG (2) *sb m – pl A*: Kiedy mieśiac iáfné rogi (r)/ Skłónił od fwéy zwykły drógi? 18/19, Czemu ielén piérzchliwy láłkáfwe ma bogi/ Którému wolno zrzucić pochodzone rogi? (r) 20/29.
- ROK (4) *sb m – sg N*: gęfta wiofná minie/ Niźli z głowy przezięblý ten zímny rok zginie 20/27. *A*: bo kwiáty/ Y drzewá/ w rok wetuią záwždy fwéy wtráty 20/23, Czemu wąż ... Káždy rok wiotché látá ná młodą pęc mienia? 21/2, IAKoby téz rok bez wiofny mieć chćieli 38/23.
- ROŚĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: KRóm dobréy flawy/ która z cnoty rośćie (r) 30/2.
- ROTA (1) *sb m – pl V*: Szláchetné róty/ których martwé głowy Chowa/ y chowác będzie brzég bugowy 30/20.
- ROWNIE (2) *av –* Równie táká ráno wfchodźi Iutrzenká 26/26, PRáwá fą równie iáko páięczyná 39/8.
- ROWNY (3) *ai – sg m A*: Lubo téz chcę wvazyć ten fwóy dowćip rowny (r do niehámony) 52/4. *f D*: Równéy podobno rozum rádźić może fzkodźie 54/3. *comp pl D*: dam pokóy rownieyfzym (r) 42/32.
- ROZBIJAĆ SIE (1) *vb impf – con 3 pl subst*: O którą by [skatę] fie wiecznie morłki rozbiáły (r) Flagi 54/1.
- ROZDAWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Bo nie ledá/ Bóg/ iáko fwych dárów rozdawa (r do dawa) 22/11.
- ROZDWOJONY (1) *part praes pass pf – sg f A*: prze fpór ludzki/ y myśl rozdwoioná (r) 43/12.
- ROZGANIAĆ *cf* ROZGANIO *Mac*.
- ROZKAZOWAĆ (1) *vb impf – praet 3 sg m*: A ftáfzy więc Włodźiflaw Czechóm rofkázował (r) 43/29.

- ROZKOSZ (4) *sb f – sg N*: Tu luba rofkofz/ y zbytek wyrzutny 14/21. *A*: ZNác/ że fie człowiek nie ná rofkofz rodzi 38/14. *I*: žáóść tudziéfz w tropy zá rofkofzá (*r*) 30/5. *pl L*: W rofkofzách świátá tego źle pokládác wiele 51/20.
- ROZLICZNY (1) *ai – pl N subst*: Którá [łákę] zewłżąd rozliczné drzewá otoczyły 28/6.
- ROZMIERZONY (1) *part praet pass pf – sg n I*: Táki przedewfzytkimi/ polem rozmierzonym (*r*)/ Leći obrzym vdátny 22/33.
- ROZMYŚL *cf* ROZMYŚLUS *Mac*.
- ROZMYŚLAĆ *cf* ROZMYŚLO *Mac*.
- ROZNIEŚĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Sławę po świećie fzeroko roznieśie (*r*) 30/11.
- ROZSTAĆ SIE (1) *vb pf – inf*: okróm żony/ która żywot Zań chce położyć/ y rozłtác fie z świátém 44/27.
- ROZŚWIECAĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: fwą cnotą ták świeći/ że y przodki dawné/ Rozświeća 42/10, Iedenże to Bóg/ co y chmury zbiéra: Y co rozświeća niebo fłońcem złotym 18/7.
- ROZUM (6) *sb m – sg N*: Szalony ludzki rozum 15/18, Niemoże tego poiąć mdły rozum człowieczy 23/6, Fortuná świátém nie nas [*lege*: nasz] rozum rządzí 39/12, Równy podobno rozum rádzić może fzkodzie 54/3. *G*: Kto miał rozumu/ kto ták wiele mocy? 15/27. *A*: Prze dźielność y wyfoki rozum 41/30. *Cf* ROZUMUS *Mac*.
- ROZUMIEĆ (1) *vb impf – praes 1 pl*: Ale nie rozumiemy (*r do* prágniemy)/ Czego fie trzymác 14/12.
- ROZUMIEĆ SIE (1) *vb impf – praes 1 sg*: Ia ná fárbách málarfkich nic fie nie rozumiém (*r*) 21/25.
- ROŻA (2) *sb f – sg N*: Zá iéy ftopámi roża wfława/ y leliia 25/29. *I*: Iáko leliia rózá przeplatána 27/10.
- RUNO (1) *sb n – sg A*: Kędy fmk nieufpiony złoté runo chował? 41/12.
- RYCERSKI (1) *ai – pl L*: w rzeczach rycérfkich 42/26.
- RYCHŁO (1) *ac – comp*: A dobrzy rychléy niedofłátek znáią 16/14.
- RYM (6) *sb m – sg I*: Ze téż iftá śmiał gánić rymem wfzcypliwym 22/7, Nfie tylkoś náuczonym fławna rymem fwoim 40/14. *pl G*: Tyś mych rymów dźíz wódzem 42/19. *D*: bądź życzliwy moim Nowotnym rymóm 30/27. *A*: Swé podłé rymy zdobie 42/1. *I*: wiérłzem ozdobnym/ y rymy gładkiemi/ Mam nádźicie/ że z miłtrzymi porównam dobrémi 21/27.
- RZADKI (1) *ai – sg m N*: rzadki/ coby tę powieść Homerowe/ Przypuściwfzy do wfzu/ wlepił fobie w głowę 15/10.
- RZĄD (1) *sb m – sg N*: Iákoby rząd był y dźíz/ y ná potym 29/7.
- RZĄDZIĆ *cf* RZĄDZO *Mac*., RZĘDZIĆ.
- RZEC (5) *vb pf i impf – pf (4)*: *praet 2 sg m*: Iákos rzékł? 46/7. *3 sg m*: Co Bóg rzékł/ to tak będzie 54/13. *f*: Toli ALceftis obiérálá kiedy Záftapic mężá/ y vmrzéc zań rzékłá? 45/16. *impers praet*: toć fie rzékło 45/28. *impf (1)*: *part praes act*: á ten nierzkác młody/ Ale ... 21/12.
- RZECZ (11) *sb f – sg N*: Ná tym rzecz wfzytká/ żebyfmy ... 17/26. *G*: iż práwie żadnéy rzeczy (*r*)/ Niechcefz mieć ná fwoiéy pieczy 18/11. *D*: á to bárzo grzeczy (*r*) 15/8, Bo czas nie da trwác żadnéy rzeczy w iednéy mierze 20/16. *L*: Zeby wrzeczy ftará krew' z niego wycédźily 21/10. *pl N*: Iáko fą infzé rzeczy 23/9. *G*: Gdźie kfztałty wfzech rzeczy? (*r*) 23/5, Gdźie rzeczy/ álbo y flów ták władnych doftané 52/1. *D*: iáko był ku wielkim rzeczóm záwždy chćiwy 43/33. *A*: niepodobné rzeczy przed fie bierze 15/15. *L*: w rzeczach rycérfkich 42/26.
- RZEKA (2) *sb f – pl A*: że morze nie wzbierze/ Choć wfzytki rzéki w fwoié łono bierze 16/10. *I*: tę [ziemię] Bóg ofzláchćił dźiwnémi sposoby: To górámi/ to lásy/ to kryfztałowémi Rzekámi/ to łákámi pięknie kwitnacémi 22/30.
- RZEZĄC (1) *vb impf – imp 2 pl*: Málucie tę piękną twarz/ y rzeźćie w kámiéniu 21/21.
- RZĘDZIĆ (4) *vb impf – inf*: chybá gdy kogo Pan chce rzedzić (*r*) 14/30. *praes 3 sg*: Kto władnie niebem? kto gwiazdami rządzí? (*r*) 16/1, Fortuná świátém nie nas [*lege*: nasz] rozum rządzí (*r*) 39/12, Bo ten [Bóg] wfzytek świát rządzí/ á fam niéma páná 41/8. *Cf* RZĄDZO *Mac*.

RZUCIĆ SIE (1) *vb pf – praet 3 sg f*: wżytká plec niewieścía Rzuciłá fie zá tobą 40/19.
 RZYM (1) *n-loc m – sg L*: w Rzymiem fie rodziłá 40/2.

SADZONY (1) *part praet pass pf – sg m D*: kto fklepowi temu/ Nadobnémi gwiazdami ślicznie
 ładzonému (*r do temu*)/ Nádźiwować fie może? 22/18.

SAM (14) *pron – sg m N*: fam 19/22, 27/23, 28/2, 41/8, 43/23, 44/18, fam od siebie 30/8, fam
 przez fie 42/8, Tego y fam Bóg nie rad hámuie 52/31. *f N*: Sámá 25/2; fámá 23/5. *G*: Z tye
 tylko fáméy fztuki 21/24. *pl N m pers*: fámí 29/14, (*r*) 17.

SAD (2) *sb m – sg G*: Sądu twégo fie lękáią 18/28. *A*: Nowy fąd Paris gotuie 26/19.

SADZIĆ (2) *vb impf – praes 1 sg*: Ia go nie fądzę 25/14. *3 pl*: iáko bárzo błądzá/ Którzy cię nie-
 dbáły fądzą (*r*) 18/10.

SCHOD (1) *sb m – sg L*: po náfzym fchodzie (*r*) 21/32.

SCHOWAĆ (1) *vb pf – impers praet*: Káfprá Kochánowfkiego tu fchowano kości 50/13.

SCHRONIĆ SIE (1) *vb pf – inf*: Przed śmiercią żaden fchrónić fie nie może 17/5.

SCHWALONY (1) *part praet pass pf – pl G*: W nádźieię żiół zchwalonych 21/9.

SEN (2) *sb m – sg N*: odpoczynek/ y fen nieprzeřpány/ Ták pánóm/ iáko chudym zgotowány 14/5,
 y tego přędko fen żeláznym vłkrómił 44/6.

SERCE (8) *sb n – sg N*: Obludné ferce wżytko pokáziło 27/17. *G*: Nádźieią dobra fercá niech
 podpiéra 18/4, A ono było lepiéy fercá pytác 24/20, A nie pół práwie fercá [*szczęście*] z pierśi
 twych wyięło? 52/12. *D*: Dźiwuiem fie y fercu y vczyńkóm twoim 40/15. *A*: Kámienné ferce
 fowy przenikálá 27/15. *L*: ćierpiąc w fercu ták nieznošną ránę 53/17. *pl A*: I niedobité (!)
 fercá zwycięża miłostíą 26/4.

SERDECZNY (1) *ai – sg m N*: Iáko tzy ma hámowác? które žal ferdeczny (*r*) wyciłka (!) 52/7.

SIADAC (2) *vb impf – praes 3 sg*: A dobry w iego [*Boga*] máieftacie śiada (*r*) 16/18. *imp 2 sg*: Dźiś
 pánem będziefz/ iutro śiaday z kmiećmi 30/7.

SIEDZIEĆ (7) *vb impf – praes 3 sg*: Tu siedził/ złotem/ cześć koronowána 14/17, Ray tám/ gdzie
 oná siedzi 25/28. *praet 3 sg f*: tám siedziálá ... fmutna białągłowá 24/9. *fut 1 sg m*: w puřtych
 leśiéch fam rad będę siedziál (*r*) 28/2. *part praes act*: prózno siedząc 17/8, 39/6, ten gdzieś
 siedząc nárzéka 24/16.

SIEŚĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Pochwili drugi nád czym infzym siędzie (*r*) 38/18.

SIEĆ (17) *pron – G*: fam od siebie (*r*) 30/8. *D*: fobie 15/11, (*r*) 22/13, (*r*) 26/9, (*r*) 22, (*r*) 29, (*r*)
 42/2, 43/28. *A*: ná fie 27/23, fam przez fie 42/8, zá fie 45/25, Tu fie napřród da widzieć twóy
 přádziad 42/23, siebie (*r*) 26/8. *I*: z fobą 23/28, zá fobą 40/8. *L*: w fobie (*r*) 27/6, 38/21.
Jako nieaglutynowany formant czasowników zwrotnych i form impers (89): fie 13/21, 14/13,
 13, 15/13, 21, 24, 16/2, 6, 8, 21, 28, 17/5, 11, 17, 18, 20, 22, 24, 18/2, 28, 19/6, 20/8, 20,
 24, 25, 21/5, 16, 20, 25, 29, 22/19, 21, 23/13, 16, 24, 29, 24/6, 21, 22, 29, 25/2, 6, 15, 25,
 26/11, 27/6, 11, 12, 16, 28/15, 16, 29/10, 14, 21, 30/9, 38/14, 39/9, 18, 23, 40/2, 9, 15, 19,
 41/9, 27, 42/2, 3, 16, 22, 31, 43/1, 44/17, 27, 45/17, 18, 28, 46/7, 50/18, 20, 51/11, 12, 15,
 23, 26, 52/17, 25, 53/12, 54/1. *Cf* PRZEDSIE, ZASIE.

SIŁA (1) *av – Siłá ich fwoim płáčzem możefz ty pokrywác 42/6.*

SIŁA (3) *sb f – sg N*: Ani miecz/ ani mię siłá (*r*)/ Złéy przygody obróniła 19/25, Iákoby domá
 fprawiedliwość byłá/ A ná gránicách gotowość y siłá (*r*) 29/6. *A*: Siłę y głádkość látá precz
 odnoszą 30/4.

SIROTA (1) *sb m a. f – pl V*: Płáčcie vbogię wdowy/ y fmetné siroty (*r*) 50/15.

SKAŁA (4) *sb f – sg G*: Wodę z fkały zdróy pędzi 52/9. *A*: Więc iefli człowiek iednę fkałe (!) minie/
 Wnet ná to mieyfce ná infzą náplynie 14/25. *I*: Twardą fkałą gdzie ftnącá śřród morzá hucz-
 négo 53/25. *pl G*: chytré morze/ ile znákomitych/ Tyle pod wodą żywi fkał zákřytych 14/16.

SKARB *cf* SKARBUS *Mac*.

SKARGA (1) *sb f – sg N*: STára lkárgá/ á prózna ná śmierć fie żałować 50/18.

SKĄD (1) *av – k fwému Końcowi wżyfcy idźiem/ Skąd iuż názd nieprzydźiem* 54/17.

SKLEP (1) *sb m – sg D*: kto fklepowi temu/ Nadobnėmi gwiazdami ślicznie fądzonėmu/ Nądźiwować fie może? 22/17.

SKŁONIĆ (2) *vb pf – fut 1 sg*: przyfyoynie fklńię piėrwę nogę Do káplice twych przodków 42/20. *praet 3 sg m*: Kiedy mieřiac iáfné rogi/ Skłńił od śwęzy zwyklęj drógi? 18/20.

(SKŁONNY *cf* NIESKŁONNY).

SKORO (1) *cn – lkoro* 16/27.

SKORUPA (1) *sb f – sg N*: CZego żá świeżá fkorupá náwrzálá/ Ten zapách będzie w fobie długo miálá 38/20.

SKOSZTOWAĆ (2) *vb pf – inf*: ADmetów domie/ gđziem ia ... Skofztować miűiał ťluzebnego ftołá 44/9. *praet 3 sg m*: A co mnie był nágotował/ To ťam máto niefkofztował (r) 19/22.

SKROMNIE (1) *av – zebyfmy nořli Skromnie/ cokolwiek ná człowieká przydźie* 17/27.

SKRYTY (2) *part praet pass pf – sg m N*: Lecz ón w fwych fpráwach ieft ták znákomity/ Ze náprofťżemu niemoże byđ fkrity (r do znákomity) 15/26. *pl N subst*: Aby pořlugi wáťze znákomitė Były potomkóm przyřlyżym kiedy fkrytė (r) 30/25.

SŁAWA (9) *sb f – sg N*: Których ... Sławá kwitnie/ y kwitnąć záwždy będzie wćále 51/4; Tu lek-kim piórem ťlawá przyodźiana 14/18, Ale ťlawá poczćiwa y po śmierći flynie 51/22. *G*: A żá nie lepięj ťlawy fwęzy popráwić 17/7, KRóm dobrej ťlawy 30/2, AZa nie lepięj ťlawy cnęzy popráwić 39/5, króm przodków fwych ťlawy (r do fpráwy) 42/13. *D*: ku ťlawie dźiedzicznęzy y fwą włáfná przydál 43/2. *A*: Sławę po ťwiećie ťżéroko roznieřie 30/11.

SŁAWNY (12) *ai – sg m N*: Tám/ gđzie Pegázów ťlawny zdroj wychodźi 30/29, Ná iego mieysce wftápił Alexánder ťlawny (r) 44/3. *I*: Zeby mógl ťlawnym byđ zwan 42/12. *V*: O Bfkupie ťlawny (r) 28/26. *f N*: Sławna śmierć wáťá 30/22, NIe tylkoř náuczonym ťlawna rymem wywroćoná 21/33. *G*: POd Párnázem/ gđzie ftrumiėn ťlawny wody bieży 28/4. *A*: Abych twá ťlawná bitwę mógl opiřáć ťlowy 41/22. *n N*: ťlawné [wasze] męztwo wędździe 30/22. *A*: że y przodki dawné Rozřwiećá/ y potomftwu imię czyni ťlawné (r) 42/10. *pl N m pers*: iáko wy możećie/ Z téy tylko ťámęzy fztuki/ ťlawni byđ ná ťwiećie 21/24.

SŁOŃCE (5) *sb n – sg N*: Żá czyiá fpráwą wednie ťłońce chodźi? A mieřiac ťwieći/ kiedy noc nádochodźi? 16/3, Kiedy ťłońce fwęgo wćhodu/ Albo chybiło zachodu? 18/17, A człowiekiem ták władnie iáko ťłońce wonnym Náwrotem 26/5. *G*: kto nocořwićnego Mieřiacá/ ábo ťłońcá niefprácowánęgo/ Nápátrzył ťie do wołę/ lubo ráno wftáie/ lubo ku wieczorowi předki bieğ podáie? (r) 22/20. *I*: co rozřwieća niebo ťłońcem złotým 18/7.

SŁOWO (10) *sb n – sg I*: Iednym ťłowem: niemáťz nic 50/25. *pl N*: ťlub mi przywodzą poniewolné ťłowá (r) 24/18. *G*: ná ... ťłów kilká přemówieniė (r) 19/18, ťłów ťie prózno chwyřáć 24/21, Gđzie rzecz/ álbo y ťłów ták władnych dořtánę 52/1. *A*: pocznie z pláczem nářżekáć w té ťłowá (r) 24/11. *I*: KIedy by kogo Bóg był fwėmi ťlowy (r) Vpewnił/ że ... 17/14, Ieno mieř ťlowy próžnėmi zábawiał 23/21, Kámiennę ferce ťlowy přzenikálá 27/15, przyřpóřz wymoy/ Abych twá ťlawná bitwę mógl opiřáć ťlowy (r) 41/22, *cf* SŁOWUM *Mac*.

SŁUCHAĆ *cf* SŁUCHO *Mac*.

SŁUGA (3) *sb m – sg D*: ťiřć fie ťludze fwėmu 29/10. *A*: Niemáťz/ ieno ťlugę zemnie 27/4, Dálęzy nie będzieřz ze mnie ťlugę miálá 27/27.

SŁUP (1) *sb n – sg N*: Grób iego ieft Europá: ťłup ťnieźné Bálchány 43/7.

SŁUSZNIĘ (2) *av – ťluznie fie žly człowiek śmierći boi* 51/11, ťluznie mię karzeřz żá mé złořći 54/7. *cf* NIESŁUSZNIĘ.

SŁUSZNY (1) *ai – comp sg f A*: KTO kiedy miál ťluznieřz přczynę plákánia? 53/20.

SŁUŻBA *cf* SŁUŻBA *Mac*.

SŁUŻEBNY (1) *ai – sg m G*: gđziem ia/ choćiam bogiem/ Skoľztowác mušiał ųlubeźnego ųtołá 44/9.

SŁUŻYĆ (7) *vb impf – inf*: Służyć/ y hoľdowác tobie/ Kłáde ia zá ľczęšćie fobie 26/28, oyciec mié zá to Przymušiał ųluzć czľeku śmiertelnému 44/14. *praes 3 sg*: Tobie tá chľuba ... ųluzy 42/15, Sobótká pánióm ųluzy 54/21. *praet 1 sg m*: To comći ųluzyl/ niech iuz wniwecz idzie 27/28. *con 1 sg m*: ábych przodkóm twoim Tym fnádniey ųluzyl 30/28. *part praet act*: prędkim piorunem ųluzác Iowifzowi 43/22.

SŁYNAĆ (3) *vb impf – praes 3 sg*: Męztwem Achilles/ męztwem Hektor ųlynie (r) 17/9, Tym twój dźiad ... ųlynie (r) 30/12, ųlawá poczćiwa y po śmierći ųlynie (r) 51/22.

SŁYSZEĆ (1) *vb impf – praes 1 sg*: PŚalmy ųylam/ gđzie kogo naboźnego ųylżę (r) 54/19.

SMĘTNY (2) *ai – sg V*: IAż to ćiebie ćiefzyć mam/ ųmętny Rádźiwile 51/28. *pl V subst*: Płáczćie vbogię wdowy/ y ųmętné śiroty 50/15. *Cf* SMUTNY.

SMOK (1) *sb m – sg N*: Kędy śmok nieuľpiony złoté runo chowác? 41/12.

SMUTNY (3) *ai – sg m N*: pod niemi nędzá prędká y žal ųmutny (r) 14/22. *D*: ųmutnému trudno śmiech przychodźi 25/7. *f N*: ųmutná biaľagłowá 24/10, *cf* SMĘTNY.

SNADNIE (1) *av – comp*: ábych przodkóm twoim Tym fnádniey ųluzyl 30/28.

SNADŹ (2) *pt – Snadźby* 53/24; ųnadź 14/27.

SOBOTKA (1) *sb f – sg N*: Sobótká pánióm ųluzy 54/21.

SOL (1) *sb f – sg A*: chodząc po targu kupuie: Tu sol/ tu gárnce/ tu koćiel miedźiány 28/22.

SOWITO (1) *av – Iáko więć y złym ųowito (r)*/ Płáćiľż zátřzymáné myto 20/9.

SOWITY (1) *ai – sg m A*: Iéy gwóli piękne drzewá dáia ćień ųowity (r) 26/1.

SPAĆ (2) *vb impf – inf*: Niech przywykáiá ųpác ná gołéy źiemi 16/26. *praet 1 sg m*: Spałem iáko zárzezány 19/15.

SPANIE (1) *sb n – sg L*: odpoczynác po tym źęglowániau/ W dľugim pokoiau/ y beľpiecznym ųpániau (r) 15/6.

SPIERAĆ (1) *vb impf – part praes act*: męźnie z plácu ųpiéráiác pogány 30/18.

SPOLNIE (1) *av – ųpólnie go [ojca]* zábily 21/9.

SPOR (1) *sb m – sg A*: prze ųpór ludzki/ y myšľ rozdwoioná 43/12.

SPOSOB (2) *sb m – sg I*: O tę [ślawę] ųie ųynu ųtáray wųzelákim ųpofobem (r) 51/23. *pl I*: Bo y tę [ziemię] Bóg ofzłáchćil dźiwnými ųpofoby (r) 22/28.

(SPOSOBNY) *cf* NIESPOSOBNY.

(SPRACOWANY) *cf* NIESPRACOWANY.

SPRAWA (10) *sb f – sg G*: że ón inľżéy ųpráwy niéma/ Ieno pás kupić 28/17. *I*: Zá czyiá ųpráwą wednie ųlońce chodźi? 16/3. *L*: Zem był zábłáďził w ųwéy niemádréy ųpráwie (r) 27/24. *pl N*: Bogu táiemne nie ųá ludzkie ųpráwy (r) 24/24, Niechayby ųie go [Boga] y ųpráwy nieprzály 39/18. *G*: ųpraw twych niepoználi 20/4, Chwałá trwác bęďzie iego ųpraw/ y mocy 30/15. *A*: Trzeźwi/ w piiánych ųpráwy nieugodźi 25/8, Mógłby zázwdy byďż znácznym przez ųwé tyľko ųpráwy (r do ślawy) 42/14. *L*: ón [Bóg] w ųwých ųpráwach ięľt ták znakomity/ Ze ... 15/25.

SPRAWIEDLIWOŚĆ (1) *sb f – sg N*: Iákoby domá ųpráwiedliwość byłá/ A ná gránicach gotowość y śilá 29/5.

SPRAWIEDLIWY (2) *ai – sg m N*: żeś ty Pan ųpráwiedliwy (r) 19/5. *D*: iáko człowiek twému Płáczu má kres (!) zámierzác ták ųpráwiedliwému? (r) 52/6.

SPRAWOWAĆ SIE (1) *vb impf – inf*: Czego ųie trzymác/ iáko ųie ųprawowác (r) 14/13.

SPROSNOŚĆ (1) *sb f – sg A*: Przywiódl Litwę do tego/ że ųpřofność pogáńńká Porzuciłwlyż/ przyięli wiárę krzešćiiáńńká (!) 42/29.

SREBRO *cf* ŚREBRO.

- SROGI (6) *ai – sg m N*: król frogi (r) 40/9. *f N*: Sroga/ nieubłagana śmierć 51/7. *V*: froga śmierci 53/8. *pl G*: vśc niepogody/ Y Izturmów frogich 14/10. *D*: nie dalaś weźcia Nieprzyaciółom frogim w miałto 40/20, kwóli paniu złému/ Przeciw frogim zwierzętom czynił dofyć fwému 41/16. *Cf* SROGUS *Mac*.
- SROGO (2) *av* – Nie káždyć kařa/ co to pátrza frogo (r) 23/25, fwą wřafną krew' przelałam frogo 40/5.
- SROMOTA (1) *sb f – sg A*: Pierři twé řniegu fromotę dźiałły 27/13.
- STACĆ (5) *vb impf – inf*: Próżno mařz o to řtać/ co bydź niemoże 46/12. *praes 3 sg*: Póki ząkwitła młodość řtoi w fwoiéy mierze 15/14, řwiádóm o co řtoi (r) 25/13, Miłość przy tobie nieomylna řtoi (r) 25/20. *praet 3 sg m*: Nieprzyaciół řtał nádemną 19/13.
- (STACĆ SIE) *cf* ZSTACĆ SIE.
- STAŁY (1) *ai – sg m N*: w tym będę řtały (r)/ Ze ... 22/9.
- STAN (1) *sb m – sg A*: którzy řtan infzy chcąc fobie obráli 43/28. *Cf* STANUS *Mac*.
- STANAĆ (2) *vb pf – inf*: Twardą řkącą gđzie řtanać řród morza huczńego 53/25. *praet 3 sg m*: řtanał Bóg zą řzkodę Y temu 43/31.
- STARACĆ SIE (1) *vb impf – imp 2 sg*: O tę [řlawę] řie řynu řtarař wřelákim řpofobem 51/23.
- STARADAWNY, STARODAWNY (3 + 1 = 4) *ai – sg m A*: Ten Polakóm/ y Litwie związek řtarádawny (r) Odnowił 44/4. *f L*: řzukáiąc w wierze řtarádawny řgody 29/3. *pl N subst*: zwiąřki řtarádawne wcale nam zořtały 43/15, Niech řie więcéy niechłubią řtaródařne látá/ Z řwoimi Helenámi 26/11.
- STARANIE (3) *sb n – sg N*: Aby nawięřłże iego řtaránié (r)/ Mogło ząřzymać to wieczńe zdánié 52/26, PRóźńe nářze řtaránié (r)/ Ná wieczńe Bořkié zdánié 54/12. *I*: infźe rzczyć/ któřych człówiek może/ Zą řwym řtarániém dořtać 23/10.
- STARO (1) *av* – Gđy řtáro vmrze/ hojniéy ią pogrzebą 46/5.
- STARODAWNY *cf* STARADAWNY.
- STAROŚĆ (4) *sb f – sg G*: Aby kto Neřtorowéy dořcekał řtárořci (r) 50/22. *D*: Mořeřz Alceftis tedy przyřć křtárořci? 46/1. *L*: O řtárořci nie myřli 15/16. *V*: Błedna řtárořci 39/20.
- STARY (6) *ai – sg m I*: Kupiřby/ kto by miał zacc/ řtářym vmrzcć 46/8. *f N*: řTára řkargá/ á próřna/ ná řmierć řie żálówać 50/18. *A*: Zeby wrzczy řtára krew' z niego wycęđżyły 21/10. *pl A m pers*: [řmierć] bierze řtaré y młodé 50/20. *comp sg m N*: A řtářzy więc Włóđziřław Czeřóm rořkázował 43/29. *pl V m pers*: Tego řwych dźiatek řtářzy náuczayćie 16/23.
- STATECZNOŚĆ (1) *sb f – sg L*: ty o méy vprzęymořci/ Y niewąřp o řtáteczořci (r) 27/2.
- STATECZNY (1) *ai – pl N subst*: řtátecźńe nářowy 27/20.
- STAWIĆ (1) *vb impf – praes 2 sg*: Bogářym k wóli práwo Phoebe řtáwifz 46/6.
- STĄD (1) *av* – Ia zřąd oczu nie řtráćę 22/9.
- STEZYCHOR (1) *n-pers m – sg A*: řtezychorá o wřrok był przyřpáwił (r) 22/6.
- STO (1) *nm – A*: Iákoby to było Kofztowné źiele/ coby řto lat wypářżyło 21/14.
- STOLEC (1) *sb m – sg A*: Y prze męřtwoř ořiagnał w niebie řtolec (ř) żłoty 41/20.
- STOŁ (2) *sb m – sg G*: gđziem ia/ chořiam bogiem/ řkofztować muřiał řtuzebńego řtołá 44/9. *pl A*: Tám było widać řtoły z kámięniá ćiořané 28/8.
- STOPA (1) *sb f – pl I*: Zą iéy řtopámi roża wřtawa/ y leliia 25/29.
- STRACH (1) *sb m – sg G*: Bowiém od wielkiego řtráču (r)/ Wypađł oknem náđól z gmáču 19/23.
- STRACIĆ (5) *vb pf – inf*: řtrácić kto ma bydź řtrácón 45/28. *fut I sg*: Ia zřąd oczu nie řtráćę 22/9. *3 sg*: Muři cżas bydź/ gđzie go řtráciřz (r) 19/8. *praet I sg m*: řtrácićem wřzytko 53/7. *part praet act*: ćiebie řtráciřszy (r) 53/6. *Cf* STRACON.
- STRACON (1) *part praet pass pf – sg m N*: řtrácić kto ma bydź řtrácón 45/28.

- STRADAĆ (1) *vb pf – praet 2 sg m*: Stradałeś ... ze wżech milżęzy żony 52/13.
- STROJNY (1) *ai – sg f A*: Litwá známi vniá vczyniła ťtroyną (r) 12/8.
- STRONA (2) *sb f – sg G*: Z tēy ťrony 51/5, z ťrony (r) Káżdą fwoiēy 52/14.
- STROŻ (1) *sb m – sg I*: Ze cię dobrzy ťróżem máiá 20/6.
- STRUMIEN (1) *sb m – sg N*: PóD Párnázem/ gđzie ťtrumiēn ťlawny wody bieży 28/4.
- STRYJ (1) *sb m – sg G*: wzorem Striiá twęgo 25/17.
- STRZEC (4) *vb impf – inf*: Strzedz (!) od złych przygód/ iego biedny głowy 17/16. *praes 3 sg*: czego tu z groźnym łukiem ťrzedzisz? 45/14. *praet 1 sg m*: tegóm ťrzedził domu 44/16, *part praes act*: ťtrzedząc pilnie oyczyťtēy ťwobody 29/4.
- STRZEC SIE (1) *vb impf – part praes act*: Strzedząc ťie/ ile możeťz/ troťki á kłopotá 15/21.
- STWORZENIE (1) *sb n – sg D*: przypátrż ťie ťtworzeniu pilnie ták piēknému 25/25.
- SUCHY *cf* SUCHUS *Mac*.
- SUKNIA *cf* SUKNIA *Mac*.
- SUKNICA *cf* SUKNICA *Mac*.
- SUMNIENIE (1) *sb n – sg A*: Iednák złē sumniēniē máiá 18/27.
- SUROWY (1) *ai – sg f N*: chociaś to ťurowa 46/13. *pl A subs*: Tobie ... Zaczē hetmány dáię/ y surowē boie 54/24.
- SWOBODA (1) *sb f – sg G*: ťtrzedząc pilnie oyczyťtēy ťwobody (r) 29/4.
- SWOJ (69) *pron – sg m G*: ťwęgo 18/17, (r) 53/24, czáťu ťwęgo 51/21. *D*: ťwému (r) 29/10, (r) 54/16. *A*: ťwóy 17/8, 26/16, 39/6, 42/27, 52/4, 10, 53/4, 23. *I*: ťwym 22/4, 52/28; ťwoim (r) 40/14, 42/6. *f N*: ťwa wláťna 15/12. *G*: ťwéy 14/10, 32, 16/27, 17/7, 18/1, 20, 20/23, 22/23, 24/26, 42/12; ťwoiēy (r) 21/16, 22/27, 52/15. *A*: ťwoię (r) 29/2, (r) 53/4, ťwoię wláťną 30/17; ťwá 25/5, 40/5, 43/2. *I*: ťwoiá 41/21, 54/10; ťwá 42/9. *L*: w ťwoiēy 15/14, na ťwoiēy 18/12; w ťwéy 24/28, 27/24. *n G*: ťwęgo (r *do* wťzelákięgo i ięgo) 17/17, (r) 25/18, (r) 29/27. *D*: ťwému (r) 25/24, (r) 41/16. *A*: ťwé 19/10, 44/22, 54/9; ťwoiē 16/10. *I*: ťwym 23/10. *L*: kto ná ťwym przeťtał/ to bogáty 39/15. *pl G*: Swych 52/19; ťwych 16/23, 22/11, 40/17, 42/13; ťwoich (r) 42/17. *D*: ťwym 42/32; ťwoiem (r *do* boiem) 42/34. *A subs*: Swē 42/1; ťwé 41/19, 42/14. *I f*: Z ťwoimi Helenámi 26/12. *n*: ťwēmi 17/14. *L*: w ťwych 15/25, *cf* SWOJUS *Mac*.
- SYŁAĆ (1) *vb impf – praes 1 sg*: PŚálmý ťylám/ gđzie kogo nabożného ťylęz 54/19.
- SYN (12) *sb m – sg N*: Wygláda oycá miłęgo/ ťyn máty 28/13, cnotliwy ťyn oycá nie wydał 30/16, ťyn oycá nie wydał 43/1. *G*: Syná wđzy ťklána bánieczká nie minie 28/25. *D*: bo ťie pánu doťtał ... Feritowému ťynu 44/19. *A*: Iuppiter/ który mi Syná piornem zábił prędkolotnym 44/11. *V*: SYnu móy 51/11; ťynu 51/18, 23. *pl D*: Którá [ziēmia] pewnych czáťów dáwa/ Zbożá w wielkiēy obťitości/ Synóm ludzkim ku żywności 18/24; To wychowániē ťynóm wáťzym dáycie 16/24. *A*: Tákíē ťyny zoťtáwił/ że káždy korony Był z nich godzien 43/26.
- SZACHY (1) *sb pl t – I*: gracze odpráwuię Száchámi 54/22.
- SZACOWAĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: Który [Bóg] iáko ozdobę y piēkność ťzácuiē (r) 22/15. *praet 1 sg f*: com nie ták drogo Szácowáta 40/5.
- SZALEĆ (2) *vb impf – imp 2 sg*: móy miły nieťzáley (r) 24/2. *con 3 pl m pers*: żeby młodzi nie ťzáleli (r) 38/24.
- SZALONY (1) *part praet pass impf – sg m N*: Szalony ludzki rozum 15/18.
- SZARY *cf* SZARUS *Mac*.
- SZATA (1) *sb f – pl A*: NIē kto ma złoto/ ma perły/ ma száty (r)/ Ale ... 39/14.
- SZCZERY (1) *sg f N*: ťczēra láťká twoiá 19/27.
- (SZCZĘSNY) *cf* NIESZCZĘSNY.
- SZCZĘŚCIE (7) *sb m – sg N*: Więc miē to zewťząd ťczēściē pokaráło 24/30, GDy ťczēściē niechce/ y rádá pobładzi 39/11, Czy cię podobno ťczēściē pomálu dotknęto (!) 52/11, Rázem miē (!)

fczęścić mégo wftytkiego kochánia Zbáwiło 53/21. *D:* Tákżem ia wiele fczęściu przewiniłá? 24/13. *A:* pátrzáiác z dáleká Ná fczęścić zlégo człówieká 19/2, Służyc/ y hołdowác tobie/ Kládę ia zá fczęścić fobie 26/29. *Cf* NIESZCZĘŚCIE.

SZCZĘŚLIWIE (1) *av* – Zeby nieprágnął przeiechác fczęśliwie (*r*)/ Dróg niebelpiecznych 14/8.

SZCZĘŚLIWY (2) *ai* – *sg m N:* iáko był ku wielkim rzeczóm zázwdy chćiwy/ Dałby to był Bóg/ áby ták był y fczęśliwy (*r*) 43/34, Názbyt fczęśliwy názbyt zdaleś fie bydż Bogu 52/17. *Cf* NIESZCZĘŚLIWY.

SZCZODROBLIWOŚĆ (1) *sb f* – *sg f G:* z twéy fczodroblowości (*r*) 29/24.

SZEDZIWY (1) *ai* – *sg n A:* Ani nálażł fortélu ná fzedziwé láto 21/4.

SZELAĞ (1) *sb m* – *sg A:* Piérweiem (*l*) zázwdy fzeląg nád potrzebę chował 40/24.

SZELAĞOWY (1) *ai* – *sg f A:* pás kupić: álbo czapkę nową; Albo nákoniec kukłę fzelągową (*r*) 28/19.

SZEMRAĆ *cf* SZEMRO *Mac.*

SZEROKO (1) *av* – Sławę po świećie fzeroko roznieśie 30/11.

SZEROKI *cf* SZEROKUS *Mac.*

SZKODA (5) *sb f* – *sg G:* króm fwéy znácznéy fzkody (*r*) 14/10, by ... Niepopadł iákiéy znákomitéy fzkody (*r*) 17/2. *D:* Równéy podobno rozum rádzić może fzkodzie (*r*) 54/3. *A:* Itánał Bóg zá fzkodę (*r*) Y temu 43/31. *pl N:* Y krzywdá zacnych Gréków/ y Troiánłkié fzkody (*r*) 41/14.

SZLACHETNY (3) *ai* – *sg m V:* Szláchetny duchu 53/16. *f D:* Vczyń/ co twéy krwi szláchetnéy przyfłoi 25/19. *pl V subst:* Szláchetné róty/ których martwé głowy Chowa/ y chowác będzie brzég bugowy 30/20.

SZOSTYDZIESTY (1) *nm* – *sg n L:* By iá [*Helene*] był Párys poznał w fzóftymdzieftym lećie 22/1.

SZPADA *cf* SZPADA *Mac.*

SZTUKA (1) *sb f* – *sg G:* iáko wy możecie/ Z téy tylko fáméy fztuki/ fławni bydż ná świećie 21/24.

SZTURM (1) *sb m* – *pl G:* všc niepogody/ Y fzturmów frogich 14/10.

SZUKAĆ (1) *vb impf* – *part praes act:* Szukáiąc w wierze ftarádawnéy zgody 29/3.

SZYDZIĆ (1) *vb impf* – *imp 2 sg:* iuz wíeć z infzych fzydži (*r*) 39/24.

SZYJA (1) *sb f* – *sg A:* Iełli gđzie ná Lwá nieborak vgodži/ Który po fzyje we krwi ludzkiéy brodzi 17/4.

ŠKLANY (1) *ai* – *sg f N:* Syná wđdy šklána bánieczká nie minie 28/25.

ŠLEPOTA (1) *sb f* – *sg G:* przéc go Bóg šlepoty niezbáwił 22/5.

ŠLEPY *cf* ŠLEPUS *Mac.*

ŠLICZNIE (1) *av* – kto fklepowi temu/ Nadobnémi gwiazdami šlicznie fádzonému/ Nádzíwować šie może? 22/18.

ŠLICZNY (1) *ai* – *sg f V:* Šliczna dźiówko 26/22.

ŠLUB (1) *sb m* – *sg A:* Šlub mi przywodzá poniewolné fłowá 24/18.

ŠMIAŁY (1) *ai* – *sg m I:* twym šmiáłym przykładem 40/18.

ŠMIECH (2) *sb m* – *sg N:* Ale fmutnému trudno šmiech przychodži 25/7. *I:* Gniewliweś (*l*) morze šmiechem všmierzáł 27/14.

ŠMIEĆ (2) *vb impf* – *praet 3 sg m:* On mi nie šmiál zádác rány 19/16, Ze téż iftá šmiál gánić rymem vřczypliwym 22/7.

ŠMIERĆ (15) *sb f* – *sg N:* Sławna šmierć wászá 30/22, Iáko cię kolwiek nagle ... Sroga/ nieublágána šmierć opánowála 51/7. *G:* A téż do šmierci nie puści fie ciebie 30/9, zeš Admetá šmierci Vchował 45/12, řlufnie fie zły człówiek šmierci boi 51/11, ty méy šmierci nie plác 51/15. *D:* którégom ia Obrónił šmierci 44/20, Može všc šmierci 44/22. *A:* O ftárości nie myšli/ áni ná šmierć pómnii 15/16, Ale iuz y šmierć widzę niedálekó 45/4, ále tym šmierć dáć/ którym przyfłoi 45/29, ŠTára fkárgá/ á prózna ná šmierć fie záłowác 50/18. *I:* Przed šmierciá

- zaden schronić fię niemoże 17/5. *L*: Ale flawá poczciwa y po śmierci flynie 51/22. *V*: froga śmierci/ 53/8.
- ŚMIERTELNY (2) *ai – sg m D*: á oyciec mię zá to Przymusił fluzyc czleku śmiertelnému 44/14. *n N*: OKO śmiertelné Bogá niewidziało 15/23. *Cf* NIEŚMIERTELNY.
- ŚNIEG (2) *sb m – sg D*: Pierśi twé śniegu fromotę dзиаłály 27/13. *I*: włos śniegiem przypadnie 20/26.
- ŚNIEŻNY *ai – pl N subst*: śnieżné Bálchány 43/7.
- ŚPIEWAĆ *cf* ŚPIEWO *Mac*.
- ŚREBRO (1) *sb n – sg I*: A w poły ią [ziemię] przepafał morzem wrównánym/ Profto iákoby páfem śrębrem okowánym 22/32. *Cf* SREBRUM *Mac*.
- ŚRZOD (1) *praep cum G*: szród 53/25.
- ŚRZODEK (1) *sb m – sg I*: á tá [woda] niewfrażona Śrzdkiem nieofufzonéy łąki fwóy pław kona 52/10.
- ŚWIADCZYĆ (2) *vb impf – praes 3 pl*: Przeciwko nim świadczą niebá: Świadczą gwiazdy niezliczoné 18/14–15.
- ŚWIADOM (1) *ai – sg m N*: świadom o co ftoi 25/13.
- ŚWIAT (20) *sb m – sg N*: NIé ma świat nic trwálégo 15/8. *G*: Który [Bóg] iáko ozdobę y piękność fzácuię/ Ten czyn/ niezmierzonégo światá okázuię 22/16, ieft zá tego światá/ (*r*) Która gląd-kością wfzytki piérwsze ták minęła 26/12, pánie wfzého światá (*r*) 29/12, W rofkofzách światá tego złe pokládác wiele 51/20. *A*: Kto miał rozumu/ kto ták wiele mocy? Ze świat postáwił krom żadnéy pomocy? 15/28, gorfzy świat powoli máiá 16/13, [człowiek] z pláczem ná ten nędzny świat przychodzi 38/15, Bo ten [Bóg] wfzytek świat rządzí 41/8, Tákíe potomftwo ná świat/ iáki lam podawa 43/23. *I*: Fortuná światem/ nie nas [lege: nasz] rozum/ rządzí 39/12, rozftác fię z światem 44/27. *L*: Ale ná świecie kto ták głupi żywie 14/7, Człowiek (!) ná świecie niepobożny žiie 16/22, iáko wy możecie/ Z téy tylko láméy fztuki/ flawni bydź ná świecie (*r*) 21/24, Nigdy by był téy trwogi nie wzbudził ná świecie (*r*) 22/2, Sławę po świecie fżeroko roznieście 30/11, WSzytko myśliwcy ná tym biédnym świecie (*r*) 39/2, Wfzytko ná świecie idzie fwym pędem 52/28. *V*: OMylny świecie 39/23. *Cf* ŚWIATUS *Mac*.
- ŚWIATŁOŚĆ (1) *sb f – sg V*: Wódu prawdziwy/ y wieczna światłości (*r*) 14/31.
- ŚWIECIC (3) *vb impf – praes 3 sg*: miesiąc świeci/ kiedy noc nádchodzi? 16/4, Gdzie lámá piękność świeci 23/5, A fwą cnotą ták świeci/ że ... 42/19.
- ŚWIETCKI *cf* ŚWIETCKUS *Mac*.
- ŚWIEŻ (1) *ai – sg m G*: CZego zá świeżá fkorupá náwrzázá 38/20.
- ŚWIĘTOBLIWY (2) *ai – sg m N*: y lam świętobliwy 44/18. *D*: bo fię pánu doftał Świętobliwému 44/18.
- ŚWIĘTY (5) *ai – sg m A*: przez cnotę/ y żywot fwóy święty (*r*) 42/27. *V*: ty święty królu 41/19. *f N*: zazdrość przekłęta/ Przed którą biáda záwždy cnotá święta (*r*) 14/24, Láfká twa święta niechay będzie známi 29/16. *G*: Wżycz pokoju nam: y świętý zgody 29/20. *Cf* ŚWIĘTY *Mac*.
- TAJEMNICA (1) *sb f – pl A*: kto weyrzy (!) w iego [Boga] táimnice (*r do* ná nicé (!)) 16/16.
- TAJEMNY (1) *ai – pl N subst*: Bogu táimné nie fá ludzkie fprawy 24/24.
- TAJNY (1) *ai – pl N subst*: Komu táyné są brátów Thebáńskich niezgody? 41/13.
- TAK (35) *av – Tak* 22/17, 43/25, Ták ... iáko 14/6, Ták iż ... 14/27, Ták ... Ze ... 17/21, iáko więc ... Ták 41/29, Ták ... że ... 43/18, Ták ... iáko y 51/16; ták 14/7, 17/1, 19, 25/25, 26/22, 42/16, 46/2, 25, 52/1, 6, 53/12, 17, 54/13, ták ... Ze ... 15/25, 42/33, 52/15, ták wiele 15/27, iáko ... ták záś 20/17, ták ... iáko 26/5, ták ... Aż y 26/13, ták ... Aby ... 30/23, nie ták 40/4, ták ... że ... 42/9, 13, 43/19, iáko ... ták ... y 43/34, iáko ... ták y 52/14. *Cf* TAKŻE *av*, TAKŻEC.

- TAKI (11) *pron – sg m N*: Tąki 22/23, 33, 46/14; Iąki ... tąki 15/9. *I*: tákim 45/18. *fN*: Tąka 25/26; tąka 26/26. *n N*: tąkié 23/3. *A*: Tąkie ... iąki 43/23. *L*: w tákim 21/22. *pl A m pers*: Tąkié ... że ... 43/26.
- TAKŹE (3) *av* – Tąkze wiele 21/26, Tąkzem ia bårzo niefortunna byłå? Tąkzem ia wiele częściu przewinilå? 24/12–13.
- TAKŹE (1) *pt* – tąkze 26/17.
- TAKŹEĆ (1) *av* – Tąkzeć 28/26.
- TAM (7) *av* – Tåm 28/8, 53/15, Tåm/ gdzie 27/19, 30/29; tåm 24/9, 28/16, tåm gdzie 25/28. *Cf* TAMŹE.
- TAMŹE (1) *av* – Tåmze 14/25.
- TARG (1) *sb m – sg L*: chodząc po targu 28/21.
- TATAR, TATARZYN (2) *n-ethm m – pl A*: Wołochy bił/ y Tåtåry grómił 44/5. *I*: Niechay fie w polåch vgania z Tåtåry (r) 16/28.
- TEBAŃSKI (1) *ai – pl G*: Komu tåyné så bråtów Thebåńskich niezgody? 41/13.
- TEDY (6) *cn* – tedy 23/7, 27/20 44/15, 24, 46/1, 9.
- TELEZYLLA (1) *n-pers f – sg V*: Cnotliwa Telezyllø 40/16.
- TEN (157) *pron – sg m N*: Ten 16/9, 22/16, 24/25, 30/14, 43/17, 33, 44/4, Ten ... ów 50/21; ten 17/1, 20/27, 21/12, 23/8, 24/16, 26/23, 27/29, 28/20, 41/8, ten/ co ... 50/16. *G*: Tego 23/1; tego 20/21, 45/23, zå czåfu tego 16/21, zå tego świåtå 26/12, tego drugiégo 45/22, świåtå tego 51/20, kto ... tego 51/26; tegóm strzegł domu 44/16. *D*: Temu 41/9, 10, Tému ... komu 22/12; temu (r do namędrfzému) 14/28, (r do fådzonému) 22/17, 43/32, 45/20, temu gwóli ... Który ... 24/14. *A*: tego 44/6; Ten 38/21; ten 40/23, 41/1, 44/15, 45/3, 52/4, nå ten czås 29/8, nå ten nędzny świåt 38/15, nå ten dzień 45/7, w ten czås 51/14, 53/18. *I*: Tym czåfem 28/21; tym 45/9. *L*: w tym 20/14, 25/21, W tym 51/29, nå tym biédnym świećie 39/2. *fN*: tå 20/13, 42/15, 46/21, 52/9. *G*: tøy 22/2, 38/17, 42/11, 46/9, 51/2, 5, 29, Z tøy tylko fåmém fztuki 21/24. *A*: tøy 15/10, 21/21, 22/28, 46/17, 51/23. *I*: tå 24/1, 41/27. *L*: w tøy mierze 52/16. *n N*: To 16/19, 43/21, co ... To ... 19/22, To ... co ... 23/3, To co ... 27/28; to 15/8, 16/6, 11, 24/30, 42/11, 45/19, 51/21, 52/3, to ... co ... 18/6, 21/13, Bo to iuz bogóm ziemnym poświęcony/ Komu ia kofå włos wftrzygę z głowy 46/23, Co to ieft 50/23, CO ... to 52/24, Co ... to 54/13. *G*: Tego 16/23, 25/11, co ... Tego 52/31; tego 13/21, (r do zbåwiennégo) 15/2, 23/6, 27/26, 42/29, 44/10, 21, 53/5, 54/13. *D*: ktemu 25/15; tému (r do fwému) 29/9. *A*: To 16/24, 45/15, co ... To ... 22/4, Czegom zbyć niemógł ... To fåm dziś wyznam 27/23; to 16/15, 22/8, 24/27, 42/7, 43/34, 45/28, 51/25, 52/27, nå to mieylce 14/26, nå to 20/12, (r) 21/3, Przeto 21/15, 22/13, 40/21, Nåd to co 25/4, to/ com 40/4, w to 41/18, 43/13, zå to 44/13, o to 46/12, 52/25. *I*: Tym 30/12; tym 15/24, 24/22, pod tym 17/24. *L*: po tym żeglowåniu 15/5, Nå tym rzecz wfzytkå/ żebyfmy ... 17/26, potym (r) 18/5, (r) 20/15, 22/8, 43/30, o tym (r) 20/14, (r) 29/8, Potym 21/11, w tym 22/9, 25/12, y dziś/ y nå potym (r) 29/7, przy tym niefczęściu 45/2, Måłoś miał nå tym/ żeś ... 45/12, w tym towarzystwie 52/18, W tym 54/15. *pl G*: Åż do tych czåfów 44/17. *D*: tym 42/5, 43/24, 45/29. *A subst*: w tå fłowå 24/11. *I m*: Tými 21/29. *Cf* TENŹE, TYM *av*, TYM *pt*.
- TENŹE (4) *pron – sg f A*: tęż iftå 22/7. *n A*: Tóz 18/2; tófz 46/19. *L*: w tymże 20/22.
- TERAZ (4) *av* – Teraz 27/16, 45/14; teraz 20/20, 44/28.
- TESKNICA (1) *sb f – sg L*: W Iåkiéy tefknicy domå pozoftåty/ Wyglåda oycå miłégo fyn måły 28/12.
- TESKNIC (2) *vb impf – praes 1 sg*: Tąkzeć ia tefknię 28/26. *con 1 pl m pers*: żebyfmy ... w niefortunie nåzbyt nie tefknili (r) 17/28.
- TESSALSKI (1) *ai – sg m G*: Ofzukåty fie królå Teffåłkiégo cory 21/5.

- TEŻ (12) *pt* – téz 41/17, 42/5, byś téz y 20/15, Nie ... áni téz 23/20, iefli téz 29/9, A téz 30/9,
 Iakoby téz 38/23, że téz 42/13, iákóz téz 43/27, by téz 52/5, Lubo téz 52/4; też (!) 25/11.
- TEŃCZYŃSKI (1) *n-pers m – sg V*: o Tęczyńki 51/5.
- TŁUSTY *cf* TŁUSTUS *Mac*.
- TO (6) *cn* – To ... to ... to ... to 22/29–30, Ale ... to 39/15, kiedy ... to 39/21.
- TO (8) *pt* – Zaż to 18/5, Biądáfz mnie ná cie/ to mi głowę pfuiefz 23/14, 24/3, Nie káždyc káfa/ co
 to pátrza frogo 23/25, IA to Klelia płynę przez Tybrową wodę 40/7, chociaś to surowa 46/13,
 IAż to ciebie cieřzyc mam 51/28, froga śmierci/ to ty (r) Vmiéřz vgodzić 53/8.
- TOCZYĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: gdzie myśl/ która niebem toczy (r) 23/4.
- TOWARZYSTWO (1) *sb n – sg L*: w tym towarzyřtwie 52/18.
- TOWARZYSZ (1) *sb m – pl G*: A frářzki záś dla dobrych towarzyřzów piřez 54/20.
- *TRAKA (1) *n-loc f – sg G*: Od Ewriřthea po konie pořány Do źimný Thráby [*lege*: Thrakii] 46/15.
- TRAWA (1) *sb f – sg N*: Wřzytko to iáko trawá czáfu řwego minie 51/21.
- TRAWIĆ (2) *vb impf – inf*: w cieniu wiek řwóy trawic (r) 17/8, w cieniu wiek řwóy trawic (r do
 poprąwić) 39/6.
- TROJA (1) *n-loc f – sg N*: řlawna páni oná/ Dla której mocna Troia (!) z gruntu wywřóconá 21/34.
- TROJAŃSKI (1) *ai – pl N subst*: Komu táyné są brátów Thebáńskich niezgody? Y krzywdá zac-
 nych Gréków/ y Troiáńkie řzkody (r) 41/14.
- TROP (1) *sb m – pl A*: A żáłořć tudźiefz w tropy zá rořkofzą 30/5.
- TROSKA (1) *sb f – sg G*: Strzegąc fie ... trořki á kłopotá 15/21.
- TROSKLIWY (1) *ai – comp sg m N*: á nád mié trořkliwřzy (r) Iuź byđz nie moźe 53/7.
- TRUDNO (4) *av* – Trudno pogodźić temu/ Aby ... 14/28, to trudno wiedźić 24/27, řmutnému
 trudno śmieř przychodźi 25/7, Acz móy dowcip trudno ma w to vgodźić práwie 41/18.
- TRUDNOŚĆ (1) *sb f – pl G a. A*: Bo przegłádał trudnořći/ które nád koroną Wiřáły 43/11.
 (TRUDNY) *cf* TRUDZIEN.
- TRUDZIEN (1) *ai – sg f N*: Trudná to ná mié 52/3.
- TRWAĆ (3) *vb impf – inf*: Bo czas nie da trwác żadný řzeczy w iedný mierze 20/16. *fut 3 sg f*:
 Chwátá trwác będzie iego řpraw/ y mocy 30/15. *con 3 sg f*: Aby tá twoiá gładkořć wiecznie
 ztobą trwátá (r) 20/13.
- TRWAŁY (2) *ai – sg n G*: nic trwátégo 15/8, 30/3.
- TRWOGA (2) *sb f – sg G*: Nigdy by był téy trwogi nie wzbudźil ná řwiećie 22/2, vchodząc pořpo-
 litéy trwogi (r) 40/10.
- TRYNOG (1) *sb m – sg N*: Tego ná kréřie czeka/ álbo trynóg drogi/ Albo ... 23/1.
- TRZEBA (2) *praed* – czego więcéy trzebá (r) 18/13, W tym nam wętpić nie trzebá (r) 54/15.
- TRZEWIK *cf* TRZEWIKUS *Mac*.
- TRZEŹWI (1) *ai – sg m N*: Trzeźwi/ w piiánych řprawy nieugodźi 25/8.
- TRZYMAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: co tám oycá trzyma (r do niéma) 28/16.
- TRZYMAĆ SIE (1) *vb impf – inf*: Czego fie trzymáć/ iáko fie spráwowác 14/13.
- TU (20) *av* – Tu 14/17, 18, 19, 21, 28/22, 23, 42/23; tu 19/7, 23/10, 28/22, 22, 23, 23, 39/23,
 45/9, 14, 46/14, 16, 50/13, 53/3.
- TUDZIEŹ (1) *av* – Się y gładkořć/ látá precz odnořzą: A żáłořć tudźiefz w tropy zá rořkofzą 30/5.
- TURECKI (1) *ai – sg f G*: W pořród źiemi Tureckięy 43/5.
- TUSZYĆ (2) *vb impf – imp 2 sg*: Przeto tufz dobrze/ Háńno vrodźiwa/ łobie 22/13, Sliczna
 dźiówko/ ták tufz łobie 26/22.
- TWARDY (1) *ai – sg f I*: Twardá řkátá gdzie řtáńąc 53/25.
- TWARZ (4) *sb f – sg N*: Zdátá mi fie twarz twoiá máłowána 27/11. *A*: Málućie tę piékną twarz/
 y rzeźćie w kámiéńiu 21/21. *L*: Kiedy fię raz ná twarzy źimá pořtánowi 20/25, póki pánuie
 wiořná w twarzy twoiéy 21/15.

- TWIERDZIĆ** (1) *vb impf – part praes act*: Lálką fwoią mię twierdząc w moim vtrapieniu 54/10.
- TWOJ** (51) *pron – sg m N*: twóy 30/12, 42/23, 43/21, 51/5, 52/3. *G*: twégo 18/28 (*r do wżego*) 19/29, (*r*) 25/17, 28/27. *D*: twému (*r*) 52/5. *I*: twym 40/18. *f N*: twa 27/6, 18, 29/16; twoiá (*r*) 19/27, 20/13, 27/11, 29/8, (*r*) 41/5, 52/20. *G*: twéy 20/2, 29/1, 24; twoiéy 51/8. *D*: twéy 23/16, 25/19, 42/4. *A*: twoię 45/30, 52/2, 53/5; twą 41/22. *I*: twoią 25/22. *L*: o twéy 21/31; w ... twoiéy (*r*) 21/15. *n N*: twoie (*r*) 54/23; twé 40/21. *A*: twé 21/30. *I*: twym 26/8, 41/29. *pl N subst*: twé 27/12, 13, 41/24. *G*: twych 20/4, 42/21, 52/12; twoich 22/14, (*r*) 42/18. *D*: twoim (*r*) 30/27, (*r*) 40/15. *A subst*: twé 29/19, 51/6. *Cf* TWOJUS *Mac*.
- TY** (74) *pron – N*: Ty 42/19, 46/20; ty 19/5, 19, 20/12, 27/30, 29/2, 42/2, 6, 17, 46/19, 53/2, to ty (*r*) 53/8. *G*: ciebie (*r*) 30/9, (*r*) 53/3. *D*: TObie 29/12; Tobie 42/15, 54/23; tobie (*r*) 22/14, (*r*) 26/23, (*r*) 28; ci 23/12, 13, 27/25, 28, 45/23, 46/18; -ć 19/6, 20/1, 26/25, 39/23, 40/23, 46/17. *A*: ciebie (*r*) 26/7, 45/18, 51/28, 53/6; cię 18/10, 19/9, 11, 20/6, 30/10, 39/20, 45/27, 51/6, 52/11, 20, 53/15, ná cię 23/14, 18, 22, 26, 30, 24/3, nád cię 27/9, Przez cię 40/4. *I*: zto-bą 20/13, 41/24, zá tobą 40/19. *L*: o tobie (*r*) 27/7, 28/1, 41/17, po tobie (*r*) 26/10, przy tobie 25/20, (*r*) 42/1. *V*: ty 15/20, 25/17, 26/17, 27/1, 29/22, 30/26, 41/19, 51/15, 17.
- TYBROWY** (1) *ai – sg f A*: przez Tybrową wodę 40/7.
- TYLE** (1) *nm – A*: chytré morze/ ile znákomitych/ Tyle pod wodą żywi lkał zákrytych 14/16.
- TYLKO** (6) *pt – tylko* 42/14, 53/22, tylko że ... 14/11, tylko sáméy 21/24, Nie tylko 40/14, nie-tylko ... Lecz y 54/8.
- TYM** (4) *av – Tym* Inadniéy 30/28; Im ... tym 19/3, czym ón tym groźniefzym (1) Był fwym nie-przyacióólóm 42/31, tym był nieczęśliwzy 53/23.
- TYMCZASEM** *cf* CZAS, TEN.
- TYRAN** (1) *sb m – sg G*: Niech wzdycha żoná męzného Tiránná (*r*) 16/29.
- U** (1) *praep cum G*: v 14/3.
- UBIEŻEĆ** (1) *vb pf – part praet act*: Olbráchtá vbieżawfzy 43/31.
- UBIOR** (1) *sb m – sg G*: drzewá/ które teraz odziały fie w liście Złupi z tego vbioru/ mroźnéy zimy przyfzcie 20/21.
- UBLĄGĄĆ** (1) *vb pf – part praet act*: vblągawfzy Párki 44/20.
- (UBLĄGANY)** *cf* NIEUBLĄGANY.
- UBOGI** (1) *ai – pl V subst*: Płáczcie vbogie wdowy 50/15.
- UCHO** (1) *sb n – du G*: rzadki/ coby tę powieść Homerowé/ Przypuściwfzy do vfzu/ wlepił fobie w głowé 15/11.
- UCHODZIĆ** (1) *vb impf – part praes act*: vchodząc poſpolitéy trwogi 40/10.
- UCHOWAĆ** (2) *vb pf – praet 2 sg m*: żeś Admetá ſmierci Vchowáł 45/13. *imp 2 sg*: Vchoway głodu/ y powietrza zlégo 29/26.
- UCIEC** (2) *vb pf – praet 3 sg m*: Vciékl/ á nikt go niegónił 19/20. *3 pl m pers*: Litwá známi vniá vczyniá ftroyną: Vciekli/ zoftáwifzy Háráburdę z Woyną 12/9.
- UCIESZYĆ** (1) *vb pf – praet 3 sg m*: kto ciebie Ogłádał/ á vciéfzył twym poyżrzeniém ſiebie 26/8.
- UCZCIWY** (2) *ai – sg m N*: twóy práđziad vczciwy (*r*) Iágełło 42/23. *pl I m*: iefczem ... z vczciwé-mi dáry do domu wróconá 40/12.
- UCZYNEK** (1) *sb m – pl D*: Dżiwuiem fie y fercu/ y vczynkóm twoim 40/15.
- UCZYNIC** (9) *vb pf – inf*: Nieprzyaciél ... Mógl vczynić wſzytko zemná 19/14. *fut 2 sg*: Więc mi téy lalki tedy nie vczynifz? 46/9, ty vczynifz tóż 46/19, wdzięczniéy mi uczynifz/ niżyb ... 51/24. *1 pl*: nic dobrého nie vczynim ſámi 29/17. *praet 3 sg m*: co vczynił ledwé námówiony 43/10. *f*: Litwá známi vniá vczyniá ftroyną 12/8. *imp 2 sg*: Vczyń/ co twéy krwi fzláchetnéy przyftoi 25/19, Idź/ vczyń 45/27.
- UDATNY** (1) *ai – sg m N*: obrzym vdátny 22/34.

- UDERZAĆ (1) *vb impf – con 3 pl subst*: O którąby [skale] fie wiecznie morfkie rozbiiały Flagi/ y nieokrotne wiatry vderzały (r) 54/2.
- UGANIAĆ SIE (1) *vb impf – imp 3 sg*: Niechay fie w polách vgnania z Tátary 16/28.
- UGODZIĆ (5) *vb pf – inf*: Acz mój dowcip trudno ma w to vgodzić prawie 41/18, Sroga śmierci/ to ty Vmiełz vgodzić/ gdzie nawysłze cnoty 53/9. *fut 3 sg*: Iefli gdzie ná Lwá nieborak vgodzi (r) 17/3, Trzeźwi/ w piianých sřrawy nieugodzi (r) 25/8. *praet 3 sg m*: iednak w to vgodził (r)/ Ze do dálznych niefnażek drógę był żagrodził 43/13.
- UKŁADNOŚĆ (1) *sb f – sg I*: myśl wřpániała znofzac z vkladnořcią (r) 26/3.
- UMARŁY (2) *part praet act – sg f G*: Iefli iuż vmárłey plákác Krolowey (!) mamy 46/29. *pl G*: Ale iuż y řmierć widzę niedáleko/ Křięnią vmárlych 45/5.
- UMIEĆ (2) *vb impf – praes 1 sg*: Tákze wiele z mármórem poltępować vmiém (r) 21/26. 2 *sg*: Sroga śmierci/ to ty Vmiełz vgodzić/ gdzie nawysłze cnoty 53/9.
- UMILKNAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Czemu dom vmilkł Admetów? 46/26.
- UMRZEĆ (8) *vb pf – inf*: dawłzy ná fwé mieyłce Kogo infzęgo/ coby zań chciał vmrzéc 44/23, bo iey džiřieyłzęgo Dniá vmrzéc przydzie/ y dułzę polożyc 45/1, Toli Alceftis obiérála kiedy Záltapic meżál/ y vmrzéc zań rzekła? 45/16, Kupiłby/ kto by miał zacł/ ftárym vmrzéc 46/8; bych džiř vmrzec miała 25/16, Piłnuiac ná ten džiř/ kiedy ma vmrzec 45/7. *fut 3 sg*: Gdy ftáro vmrze/ hoynięy ią pogrzeba 46/5. *praet 3 sg m*: Vmárł ten/ co ná pieczy wáłzë miał kłopoty 50/16. *Cf*UMARŁY.
- UMYSŁ (1) *sb m – sg A*: Iágiello/ który vmył czyni mi wąpliwy 42/24. *Cf*UMYSŁUS *Mac*.
- UNIJA (1) *sb f – sg A*: Litwá známi vniią vczyniła ftroyną 12/8.
- UPAD (1) *sb m – sg A*: vpad fwóy czuiac 53/23.
- UPAŚĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: We krwi nieprzyacielkięy vpadł zmordowány/ W pořród ziemi Tureckięy 43/4.
- UPEWNIĆ (1) *vb pf – con praet 3 sg m*: Kiedy by kogo Bóg był fwémi słowy Vpewnił/ że ... 17/15.
- UPLYNAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg n*: niemász nic/ wřzytko vplynęło (r) 50/25.
- UPLYWAĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: Iáko młodość/ y żywot přędko vplywáią (r) 15/19.
- UPRZEJMOŚĆ (1) *sb f – sg L*: A ty o méy vprzëymořci/ Y niewątp o ftátecznořci 27/1.
- UPUŚCIC (1) *vb pf – praet 3 sg f*: w pół kręfu nie byłá/ Kiedy cię twoiá biedná Hánná vpuřciła (r) 52/20.
- URODA (1) *sb f – sg L*: o twęy vrodzic/ Będzie wiek pozny wiedział 21/31.
- URODZIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f*: mátkę/ co go vrodziła 44/25.
- URODZIĆ SIE (2) *vb pf – fut 3 sg*: káždęgo řwa włafna nádzieiá vvodzi/ A ledwie fie z człowiekiem zaráz nieurodzi (r) 15/13. *part praet act*: vrodziwłzy fie w tak znakomitym domu 42/16.
- URODZIWIY (2) *ai – sg f V*: vrodziwa Háнно 20/12, Háнно vrodziwa 22/13.
- UROWNANY (1) *part praet pass pf – sg n I*: w poly ią [ziemię] przepałał morzem vrownány (r) 22/31.
- URZĄD (1) *sb m – sg A*: tym [potomřtwu] dziedziczny vřząd/ y gróm lotny zdawa 43/24.
- USKROMIĆ (2) *vb pf – praet 3 sg m*: Lecz y tego přędko řen żelázny vřkromił (r) 44/6. *imp 2 sg*: Vřkrom ... morfkie nawałnořci 14/32.
- USŁYSZEĆ (1) *vb pf – praet 2 sg f*: gdyř vřlyřzáła (r) O wielkięy řwych porażce 40/16.
- USTA (1) *sb pl t – N*: GDy będą bogá vřta wznawáły 39/17.
- USTAC (2) *vb pf – fut 2 sg*: Vřtániefz wiérzmi/ choiás to řurowa 46/13. *praet 3 pl subst*: Aż zá czáfem y myřli burzliwé uřtály (r) 43/16.
- USTRZYC (1) *vb pf – fut 1 sg*: Bo to iuż bogóm žiemnym poświęcony/ Komu ia kołá włos vřtrzyge z głowy 46/24.
- USZCZYPLIWY (1) *ai – sg m I*: Ze też ifta řmiał gánic řymem vřzczypliwym 22/7.

USZKODZIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: co iéy wiek łakomy vřzkodził/ To fwym pifmem życzliwy poétá nágrodził 22/3.

UŚĆ (2) *vb pf – inf*: Zeby nieprágnął przeiechác szczęśliwie/ Dróg niebezpiecznych/ á vsć niepogody 14/9, Może vsć śmierci 44/22.

UŚMIERZAĆ (1) *vb impf – praet 2 sg f*: Gniewliweś morze śmiechem všmierzáłá (r) 27/14.

(UŚPIONY) *cf* NIEUSPIONY.

UTRAPIENIE (1) *sb n – sg L*: Láfká fwoiá mié twiérđząc w moim vtrapieniu (r) 54/10.

UTRATA (1) *sb f – sg G*: bo kwiátý/ Y drzewá/ w rok wetuiá závždy fwéy vtráty (r) 20/23.

UWAŻAĆ (1) *vb impf – imp 1 pl*: Niech vważamy twé prawdziwe dáry 29/19.

UWAŻYĆ (1) *vb pf – inf*: Lubo téż chcę vważyć ten fwóy dowcip rowny 52/4.

UWODZIĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: káždégo fwa włafna náđziéiá vwodzi (r) 15/12.

UŻYCZYĆ (1) *vb pf – imp 2 sg*: Vżycz pokoiu nam: y świętýy zgody 25/20.

UŻYWAĆ (1) *vb pf – praes 3 sg*: Tu chciwość nieczczęśliwa/ Zbiéra/ á nie vżywa (r) 14/20.

W, WE (85 + 9 = 94) *praep – cum A (29)*: W 21/9; w 15/11, 16/10, 16, 20/20, 21/11, 24/11, 25/2, 8, 28/7, 29/1, 30/5, 10, 40/20, 41/18, 42/2, 19, 43/13, 44/15, 46/14, w rok 20/23, w poły 22/31, wniwecz 27/28, wczas 45/6, w ten czás 51/14, 53/18, w pól 52/19; we 41/27. *cum L (65)*: W 15/6, 20/22, 28/12, 51/20, 29, 54/15; w 14/1, 15/14, 17, 25, 16/18, 28, 17/8, 23, 28, 18/23, 19/30, 20/14, 16, 22, 21/15, 21, 22, 22/1, 9, 24/22, 28, 25/3, 4, 12, 21, 27/6, 16, 24, 28/2, 24, 29/3, 15, 18, 38/21, 39/6, 40/2, 41/20, 42/16, 26, 43/6, 46/16, 51/3, 25, 52/16, 18, 53/2, 11, 17, 54/10, wrzeczy 21/10, wćále 43/15, (r) 51/4; We 43/4; we 17/4, 18/25, 46/25, wednie 16/3, 51/25, wemnie (r) 27/3. *Cf* WPOŚRZÓD.

WADA (1) *sb f – sg G*: moglibyfmy tego Morzá chytrégo zdrády Przebyđz/ bez wfzelkiéy wády (r) 15/4.

WALECZNY (1) *ai – pl D*: potym záś y Węgróm walecznym pánował 43/30.

WARA *cf* WARO *Mac*.

WARNA (1) *n-loc f – sg L*: Któráś [bitwé] miał z Amuratem przy nieczczętnéy Wárnie (r) 41/23.

WASZ (5) *pron – sg f N*: wáżná 30/22. *G*: wáżný 38/17. *pl N subst*: wáżné 30/24. *D*: wáżnym 16/24.

A subst: wáżné 50/16.

(WAŹPIĆ) *cf* WĘPIĆ.

WAŹPIENIE (1) *sb n – sg G*: króm wáżpienia 42/3.

WAŹPLIWY (1) *ai – sg m A*: Iágiełło/ który vmył czyni mi wáżliwy: (r) Iefli ma byđz człowiekiem zwan bogoboinieyfzym/ Czyli w rzeczech rycérfkich hetmáném dziełnieyfzym 42/24.

WAŹ (1) *sb m – sg N*: Czemu wáż fortunnieyfzy który z przyrodzenia/ Káždy rok wiotché látá ná młódu pęc mienia? 21/1.

WCISNAĆ SIE (1) *vb pf – inf*: ábych mógl przy tobie/ Wćifnáć fie w ludzká pámiéć 42/2.

WCZAS *cf* CZAS, W.

WDOWA (1) *sb f – pl V*: Płáćcie vbogię wdowy/ y fmętné široty 50/15.

WDZIĘCZNIIE (1) *av – comp*: wdzięczniéy mi uczynifz/ niźby ... 51/24.

(WDZIĘCZNOŚĆ) *cf* NIEWDZIĘCZNOŚĆ.

WDZIĘCZNY (4) *ai – sg m A*: Póyde precz/ á ten wdzięczny dom zostáwié 45/3. *f N*: Ale żeś tego wdzięczna byđz niechćiáłá/ Dáley nie bęđziefz ze mnie flugę miáłá 27/26. *G*: Day fie ... nápatrzyć wdzięcznéy krafy fwoiéy 21/16. *comp sg f N*: Miłość mié zwiodłá y przez mié mówiłá/ Ze náđ cié nigdy wdzięcznieyfza nie byłá 27/9. *Cf* NIEWDZIĘCZNY.

WE *cf* W.

WEDŁA (2) *praep cum G*: wedla 46/31, 32.

WEJZRZEĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: kto weyżrzy (!) w iego [Boga] táiemnice 16/16.

- WENUS (1) *n-pers f – sg N*: Gładka Wenus/ gładką czuie 26/18.
- WESELE (1) *sb n – sg N*: Cnoćie niebo zaplátá/ y wieczné wefele (r) 51/19.
- WESOŁY (1) *ai – pl A m pers*: gracze odpráwuię Száchámi: á wefolę pieśniámi dáruię 54/22, cf WESOŁUS Mac.
- WESZCIE (1) *sb n – sg G*: y nie dáłás wefzcia (r do niewieścia) Nieprzyaciólóm frogim w miáfto 40/19.
- WETOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 pl*: kwiáty/ Y drzewá/ w rok wetuiá záwzdy fwéy vtráty 20/23.
- WEZBRAĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Ten opátruię/ że morze nie wzbierze (r) 16/9.
- WĘGIER (1) *n-ethn m – pl D*: Włodzilfaw Czechóm rofkázował/ A potym zás y Węgróm walczy-
nym pánował 43/30.
- WĘTPIĆ (2) *vb impf – inf*: W tym nam wętpić nie trzeba 54/15. *imp 2 sg*: ty o méy vprzéymości/
Y niewątp o ftáteczności 27/2.
- WIARA (5) *sb f – sg G*: To łam dżiś wyznawam ná fię z práwéy wiary (r) 27/23, przyfpórz práwéy
wiary (r) 29/18, KTo mi wiary (!) dáć niechce/ day iá oku fwému 25/24. *A*: Iprosność po-
gánfká Porzuciłwzy/ przyięli wiárę krześciánfká (!) 42/30. *L*: Szukáiac w wierze ftarádawnyę
zgody 29/3.
- WIATR (1) *sb m – pl N*: O któraby [skále] ... nieokrotne wiátry vderzáły 54/2. Cf WIATRUS Mac.
- WIDĄĆ (2) *vb impf – inf*: Tým było widáć ftoly z kámięniá ciosánę/ Widáć y ławy krętnym bluf-
czem przyodzianę 28/8–9.
- WIDZIEĆ (11) *vb impf – inf*: áby mógl ... Pánłki máiefat widzięć 41/28, Tu fię naprzód dá
widzięć twóy prádziađ wczciwy Iágełto 42/23. *praes 1 sg*: Ale iuz y śmierć widzę niedáleko
45/4, Iuz znam czego chcełz: y chęć twoię widzę 45/30, y ia chęść rad widzę 46/2. *3 sg*: Ten
[Bóg] z niebá widzi/ kto krzyw/ á kto práwy 24/25. *1 pl*: To takię co widziemy 23/3. *praet 1 sg
m*: Widziałem ia poránu piękny kwiát przyiemny/ A widziałem zás wieczór zwięđty/ y nik-
czemny 20/18–19. *3 sg n*: Oko śmiertelné Bogá niewidziało (r) 15/23. *part praes act*: Iáko fię
nie bać/ takim ciębie widząc 45/18.
- WIDZIEĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg*: Omyłny świećie/ iákoć fię tu widzi (r) 39/23.
- WIECZNIE (4) *av – A* ich pámiątká wiecznie niezáginie 17/10, Aby tá twoiá gładkość wiecznie
ztozą trwála 20/13, Nie byłá wiecznie gładka ławna páni ona 21/33, O któraby [skále] fię
wiecznie morłkié rozbiiały Flagi 54/1.
- WIECZNOŚĆ (1) *sb f – sg D*: Co to ięft przeciw onéy niezmiernéy wieczności? (r) 50/23.
- WIECZNY (9) *ai – sg m N*: iáko wieczny (r)/ Wodę z fkały zdróy pędzi 52/8. *V*: Wieczny Boże
54/7; wieczny Boże 19/9. *f N*: wieczna pámiątká między Krześciány 43/8. *G*: A co z przyczy-
ny wieczny zftępuie/ Tego y łam Bóg nie rad hámuie 52/30. *V*: Wóđu prawdziwy/ y wiecz-
na świátłóści 14/31. *n N*: Cnoćie niebo zaplátá y wieczné wefele 51/19. *A*: Aby nawetfzē ięgo
[człowieka] ftaránię/ Mogło zátzymáć to wieczné zdánię 52/27, PRÓzne náłzē ftaránię/ Ná
wieczné Bozkié zdánię 54/12.
- WIECZOR (2) *av –* Idąc wieczór ná fwé łóże 19/10, Widziałem ia poránu piękny kwiát przyiem-
ny/ A widziałem zás wieczór zwięđty y niktzemny 20/19.
- WIECZOR (1) *sb m – sg D*: lubo [słónce] ráno wftáie/ Lubo ku wieczorowi pędki bięg podáie?
22/22.
- WIEDZIEĆ (19) *vb impf – inf*: Ia niemam komu krzywdy fwéy powiedzięć/ Ięlibych miáłá/ y to
trudno wiedzięć (r) 24/27, Niewiedzięć/ tyli wietfzā chęść małz z przodków fwoich/ Czyli
... 42/17. *praes 1 sg*: Nie wiém/ czego więcýy trzeba 18/13, Zá co/ niewiém/ przęc go Bóg
ślepoty niezbáwił 22/5, Ináčýy niewiém 23/19, 23, 27, 31, Ináčýy niewiém/ ięno mię czáruiełz
24/4, bo niewiém (!) ięlli cię námówię 45/27, ináčýy niewiém (!) ięno mię czáruiełz
23/15. *praes 2 sg*: włzák więłz moie obyczáie 46/10. *3 sg*: On wię co myśli 25/13, Kto niewię/
iáko Iáfón do Kolchów żęglował? 41/11. *fut 3 sg m*: że o twéy vrodzię/ Będzię wiek pozny

wiedział y po nalfzym fchodzie 21/32. *imp 2 sg*: tak wiedz 46/2, to wiedz 51/25. *con 1 sg m*: bych ieno o tobie niewiedział (r) 28/1. *part praes act*: Co ty wiedząc/ bądź ciérpliw do kréfu żywota 15/20.

WIEK (13) *sb m – sg N*: że o twéy vrodzie/ Będzie wiek pozny wiedział y po nalfzym fchodzie 21/32, co iéy wiek łakomy vřzkodził/ To fwym piřmem žyczliwy poetá nágrodził 22/3, A řadny wiek tak niewdzięczny niebędzie/ Aby ... 30/23, twóy wiek będzie długi 51/5. *G*: zá dawného wieku (r) 25/26. *D*: Iefli przyszłému wieku záchować fie chcecie 21/20. *A*: prózno siedząc w ćieniu wiek fwóy tráwić 17/8, w ćieniu wiek fwóy trawić 39/6. *L*: w tym wieku młodym 20/14. *pl A*: Aż y przyřlym nárdzieię na wieki odiełá 26/14, Przeto twé imię będzie ná wieki pomnioné 40/21, że páná infzého Niemieli znać ná wieki/ prócz króla Polřkiého 43/20, zły mniema/ że wřzytek iuż ná wieki ginie 51/13.

WIELE (9) *av –* Wiele oczóm powinien/ o Páni/ kto ćiebie Ogládał 26/7; Ia ná fábách málářřkich nic fie nierozumiém/ Tákże wiele z mármóřem pořtepowáć umiém 21/26, Tákžem ia bárzo niefortunna byłá? Tákžem ia wiele řczęściu przewiniłá? 24/13, wiele mówiąc 46/20, W rořkofzách řwiátá tego źle pokłádać wiele (r) 51/20. *comp*: czego więcýy trzebá 18/13, Mam z fobá więcýy niź dořyć kłopotá 23/28, Niech fie więcýy niechłubiá řřarodawné látá/ Z řwoimi Helenámi 26/11; Ze w téy mierze iuż więcýy (!) przydáć nic nie miáły 52/16. *Cf* WIELE *Mac*.

WIELE (1) *nm – A*: Kto miał rozumu/ kto ták wiele mocy? 15/27.

WIELKI (14) *ai – sg m G*: od wielkiego řřráchu/ Wypadł oknem 19/23. *f N*: Wielka chłubá záprawde/ komu to Bóg dáie 42/7. *G*: Człowieká cńoty (!) wielkiéy/ y wielkiéy godności 50/14, 14. *L*: Zboża w wielkiéy obřitości 18/23, gdyř vřlyřzáłá O wielkiéy fwych porářce 40/17. *n G*: dźieź z wielkiego wyřtepuie morzá 24/7, z wielkiego křięřtwa na króřeltwo wźięty 42/28. *pl D*: iáko był ku wielkim rzecřóm záwřdy chćiwy 43/33. *comp sg f N*: to wiewřza/ gdy ... 42/11. *A*: tyli wiewřzá chćeř mafz z przodków řwoich/ Czyli ... 42/17, Kiedy mrá młodzi/ wiewřzá chwałę biore 46/4. *sup sg m N*: by též był nawiewřzy [dowcip] 52/5. *n N*: Aby nawiewřzė iego řřaránié/ Mogło zářřzymáć to wieczné zdánié 52/26. *Cf* WIELKUS *Mac*.

WIELOWŁADNY (1) *ai – sg m V*: wielowładny (!) pánie 42/3.

WIENIEC (1) *sb m – sg N*: ná nim złoty płářcz y złoty wieniec (r do oblubieniec)/ Perłámi przeplátány 22/24.

WIERNY (1) *ai – sup sg f N*: Alceřtis ... męřzowi Ze wřřech niewiařł nawiernieyřza 46/33.

WIERSZ (1) *sg m – sg I*: wiewřřzem ozdobnym/ i rymy gládkieimi/ Mam nárdzieię/ że z miřřřzmi porównám dobrémi 21/27.

WIERZYĆ (2) *vb impř – praes 1 sg*: Wierzę w tym wieku młodym áni miřřliř (!) o tym 20/14. *imp 2 sg*: Vřřánieřř wiewřřmi 46/13.

WIEŚĆ (1) *vb impř – praes 1 sg*: zá fobá zakłádný huf pánieřřłki wiodę (r) 40/8.

WIEŻA (1) *sb f – sg L*: tám řiedziátá na wyřłokiey wieży (r) ... řmutná białářłowá 24/9.

WIĘC (7) *cn –* Więc 14/25, 24/30, 28/16, 30/16, 39/24, 46/9, 46/18.

WIĘC (4) *pt –* więc 22/23, 43/29, Iáko więc 20/9, 41/25.

WIEŻNAĆ (1) *vb impř – inf*: Aby przynamniéy wiewřřnáć/ ábo zbłędzić Niemiał 14/29.

WINA (1) *sb f – sg N*: Wřóbl fie przebiei/ á ná muřřkę winá (r) 39/9.

(WINNY) *cf* NIEWINNY.

WIOSNA (4) *sb f – sg N*: gęřta wiosná minie/ Niźli z głowy przeźiębłýy ten řimny rok zginie 20/26, póki pánuie wiofná w twarzy twoięy 21/15. *G*: Iáko by též rok bez wiořny mieć chćieli 38/23.

A: Iego [Boga] porządkiem láto wiosnę góni/ A czyuina ieřięř przed řimá fie chřóni 16/7.

WIOTCHY (1) *ai – pl A subst*: Czemu wář fortunnieyřly który z przyřrodzenia/ Káždý rok wiořché látá ná młodá pęc mienia? 21/2.

WIRZCH *cf* WIERZCHUS *Mac*.

- WISIEĆ (1) *vb impf – praet 3 pl subst*: Bo przeglądał trudności/ które nád koroną Wiśiwały 43/12.
- WISŁA (2) *n-loc f – sg N*: Przyzłem na brzég/ kędy Wiłá bieży 24/8, póki Wiłá/ póki Nieper [lege: Niepr] popłynię 30/13.
- WLEPIĆ (1) *vb pf – con 3 sg m*: rzadki/ coby tę powieść Homerowe/ Przepuściwłzy do wfu/ wlepił łobie w głowę 15/11.
- WŁADNAĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: Kto władnie niebem? kto gwiazdami rządzí? 16/1, A człowiekiem tak władnie iáko słońce wonnym Návrotom 26/5.
- WŁADNY (1) *ai – pl G*: Gdzie rzeczyl/ ábo y słów tak władnych doftáne 52/1.
- WŁASNIE (1) *av – Tobie/ Łalki/ co włafnie záwołánié twoie/ Zaczé Hetmány dáie/ y furowe boie 54/23*.
- WŁASNY (4) *ai – sg f N*: kázdého fwa włafna nádzieiá wvodzi 15/12. *A*: Ku czci dziedzicznéy fwoię włafną przydał 30/17, fwą włafną krew’ przelátám frogo 40/5, ku sławie dziedzicznéy y fwą włafną przydał 43/2. *Cf* WŁASNUS *Mac*.
- WŁODZISŁAW (3) *n-pers m – sg N*: Król dwóch korón Włodziłlaw 43/3, Włodziłlaw Czechóm rofkázował/ A potym záś y Węgróm walecznym pánował 43/29. *V*: Włodziłlawie (*r*) 41/17.
- WŁOS (2) *sb m – sg N*: włos śniegiem przypadnie 20/26. *A*: Bo to iuż bogóm ziemnym poświęcony/ Komu ia kofá włos wfrzygę z głowy 46/24.
- WNET (2) *cn – iefli ... Wnet 14/26; gdyś ... wnetés 40/17*.
- WNIEŚĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: gdy cie w niebo między bogi wnieśie (*r*) 30/10.
- WNIWECZ *cf* NIC, W.
- WODA (5) *sb f – sg G*: Potym go czárownicá w kociel wrzácyé wody (*r*) Wrzuciłá 21/11, POD Párnázem/ gdzie strumién sławnéy wody bieży 28/4. *A*: Wodę z kłáty zdróy pędzi 52/9; IA to Klelia płynę przez Tybrowá wodę (*r*) 40/7. *I*: A chytré morze/ ile znakomitych/ Tyle pod wodá żywi kłak zákrytych 14/16. *Cf* WODA *Mac*.
- WODZ (2) *sb m – sg I*: Tyś mych rymów dziś wódzem 42/19. *V*: Wódzu prawdziwy/ y wieczna światłóści 14/31.
- WODZIC (1) *vb impf – imp 2 sg*: iuż mię niewodzi (*r*) Tám/ gdzie ... 30/28.
- WOJEWODA (1) *sb m – sg I*: áby mógl ... Páńki máiefat widzieć/ choć nie Woiewodá (*r*) 41/28. *Cf* WOJEWODA *Mac*.
- WOJNA (1) *n-pers m – sg I*: Litwá ... Vćiekli/ zoftáwifwzy Háráburdę z Woyná (*r*) 12/9.
- WOLA (8) *sb f – sg N*: KTórégo Bohátérá/ będzie wola twoiá/ Albo królá/ dziś wśpomnieć/ złota lutni moiá? 41/5. *G*: kto nocoświétnégo Mieśiácá/ ábo słońcá niepracowanégo/ Nápátrzył fie do woléy 22/21; Ze fie wždy mogę náplákác do woli (*r*) 24/29. *D*: Ze temu gwóli bydź niebogá mułzę 24/14, Iéy gwóli piękne drzewá/ dáia cién fowity 26/1, iáko Herkules/ kwóli pánu złemu/ Przeciw frogim zvíérzétóm czynił dofyć fwému? 41/15, Bogátym k wóli práwo Phoebe stáwifz 46/6. *L*: Albo że gorfzy/ świat powoli máia/ A dobrzy rychléy niedoftátek znáia 16/13.
- WOLNO (1) *praed* – Czemu ielén piérzchliwy łáfkáwsze ma bogi/ Którému wolno zrzucić pochodzone rogi? 20/29.
- WOLNOŚĆ (1) *sb f – sg A*: Iednęż mam wolność w fwéy ciężkiéy niewoli/ Ze fie wždy mogę náplákác do woli 24/28.
- WOLNY *cf* WOLNUS *Mac*.
- WOŁ (1) *sb m – pl A*: páłlem woły Gólpodarzowi 44/15.
- WOŁOCH (1) *n-ethn m – pl A*: Wołochy bił/ y Tátary grómił 44/5.
- WONNY (1) *ai – sg m I*: człowiekiem tak władnie iáko słońce wonnym (*r*) Návrotom 26/5.
- WOZ (1) *sb m – sg A*: kupuie: Tu sol/ tu gárnce/ tu kociel miedziany: Tu króy/ tu łemiefz/ tu wóz okowány 28/23.

- W POŁ *cf* POŁ, W.
 W POŁY *cf* POŁ, W.
 WPOŚRZOD (1) *praep cum G*: We krwi nieprzyjaciółki wpał z mordowany/ W pośród ziemi Tureckiej 43/5.
 W POŚRZODKU *cf* POŚRZODEK, W.
 WROBL (1) *sb m – sg N*: PRawa są równie iako pąięczyná/ Wróbl fie przebieie/ á ná mułkę winá 39/9.
 WROCIĆ SIE (1) *vb pf – fut 1 sg*: wróć fie zás ná gościniec piérwłzy 42/22.
 WROCON (1) *part praet pass pf – sg f N*: ielczem pochwaloná: Y z wczłiwemi dáry do domu wróconá (r) 40/12.
 WRZĄCY (1) *part praes act – sg f G*: Po tym go czarównicá w koćiel wrzácý wody Wrzuciłá 21/11.
 WRZUCIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f*: Po tym go czarównicá w koćiel wrzácý wody Wrzuciłá międu ziołá 21/12.
 WSCHOD (1) *sb m – sg G*: Kiedy słońce fwęgo wfchodu (r)/ Albo chybiłó zachodu? 18/17.
 WSCHODZIĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Równie táka ráno wfchodzi (r) Iutrzenka 26/26.
 WSPANIAŁY (1) *ai – sg f A*: myśl wlpániáłá znołzác z wkládnóciá 26/3.
 WSPINAC SIE *cf* WSPINO ME *Mac*.
 WSPOMNIEĆ (3) *vb pf – inf*: KTóręgo Bohátérá/ będzie wola twoiá/ Albo królá/ dziś wfpomnieć/ złota lutni moiá? 41/6. *fut 3 sg*: w dobrym zdrowiu będąc choroby niewfpomni (r do pómnii) 15/17. *part praet act*: wfpomniawłzy y (!) ná mé powolności 27/30.
 WSTAĆ (2) *vb pf – praet 3 sg m*: áni wfłáł żywy 21/13. *f*: A żadna ielcze niewłłá (r)/s Któraçby go [klejnot] odiác miáłá 26/24.
 WSTAWAĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: Zá iędy stopámi roza wfława/ y leliá 25/29; lubo [słońce] ráno wfłáie (r) 22/21.
 WSTĄPIĆ (2) *vb pf – praet 3 sg m*: Po nim ná páńłtwo wfłapił brát iego rodzony Kázimierz 43/9, Ná iego mieyłce wfłapił Alexánder łlawny 44/3.
 (WSTRĄCONY) *cf* NIEWSTRĄCONY.
 WSZAK (2) *pt – Włzák 45/23; włzák 46/10*.
 WSZAKOŻ (1) *cn – Włzákóž 25/15*.
 WSZELAKI (3) *pron – sg m G*: czáfu wfzelákięgo (r do fwęgo i ięgo) 17/15. *I*: wfzelákim fpofobem 51/23. *f G*: króm wfzelákię zwády 16/5.
 WSZELKI (1) *pron – sg f G*: bez wfzelkię wády 15/4.
 *WSZEN (8) *pron – sg m G*: w pośrzedku zboru wfzęgo (r do twęgo) 19/30, pánie wfzęgo świátá 29/12. *n G*: byfmy ... iemu fpráwę wfzęgo przypifáli 16/20. *pl G*: Ięgo zewłzecz namilłzý dar niepołpolity 22/26, kłztałty wfzecz rzęczy 23/5, męžowi Ze wfzecz niewiáłt nawiernieyłza 46/33, Stradałę ... ze wfzecz milłzý zony 52/13. *D*: Włzyłcyfmy pod tym práwem fie zrodziłi/ Ze wfzem przygodóm/ iáko cęł/ bydž mamy 17/25.
 WSZĘDZIE (1) *av – Sławna śmierć wálzá: sławne męžtwo wszędzie (r) 30/22*.
 WSZYSTEK *cf* WSZYTEK.
 WSZYTEK, WSZYSTEK (27 + 6 = 35) *pron – sg m N*: zły mniema/ że wfzytek iuž ná wieki ginie 51/13. *A*: Bo ten [Bóg] wfzytek świát rządzi 41/8. *f N*: Włzytká ná ten czás twoiá piecza o tym 29/8; Ná tym rzęcz wfzytká/ żebyfmy ... 17/26, wfzytká płęc niewieścia Rzuciłá fie zá tobá 40/18. *n N*: Wszystko myśliwcy ná tym biednym świećie 39/2; Włzytko to iáko trawá czáfu fwęgo minie 51/21, Włzytko ná świećie idžie fwym pędem 52/28, Włzytko pochodzi z niebá 54/15; Ze fie to dzieie wfzytko z Páńłkię rady 16/6, Nie wfzytkoć prawdá/ com pifáł o tobie 27/7, Teraz w mych oczách wfzytko fie zmieniłó 27/16, wfzytko wplynęłó 50/25. *G*: Toć

- grunt wżytkiego/ byfmy Bogá ználi 16/19, Rázem mie (!) fczęście mégo wżytkiego kochánia Zbáwiło 53/21. *A*: Więc mię to zewfząd fczęście pokaráło/ Wżytko mi zaráz/ com miátá/ pobráło 24/31, Mógł czynić wżytko zemną 19/14, A iáko wżytko niešie/ ták zás wżytko bierze 20/17, Obludne fercé wżytko pokáziło 27/17, Day wżytko dobré 29/27, Stráciłem wżytko 53/7; Wżytko to Pan Bóg wywróci ná nicé (!) 16/15. *pl N m pers*: Wżyfcy w niepewnéy gofpodzie miefzkamy/ Wżyfcyfmy pod tym práwem fie zrodzili/ Ze ... 17/23–24; Biedna ftárości/ wżyfcy cię zádamy 39/20, iákóz téz wżyfcy krolowáli (!) 43/27, k fwému Końcowi wżyfcy idziem 54/17. *G*: wedla mnie/ *Y* wedla wżytkich 46/32, *A m pers*: Wżytki obfzedfzy tedy przyácioty 44/24. *subst*: morze nie wzbierze/ Choć wżytki rzéki w fwoié łono bierze 16/10, ieft zá tego świátá/ Która gładkością wżytki piérwsze ták minęła 26/13. *I m*: Táki przedewżytkimi/ polem rozmierzonym/ Leći obrzym wdátny 22/33.
- WSZYTKO (2) *av* – Wżytko fie boifz/ áno niémałz kogo 23/24, Mam z sobá więcý niż dofyć kłopotá/ A wżytko mi fie zda/ że ciągnę kotá 23/29.
- (WŚCIAĞNIONY) *cf* NIEWŚCIAĞNIONY.
- WTENCZAS, *cf* CZAS, TEN, W.
- WY (3) *pron* – *N*: wy 21/23. *V*: wy 21/19, 19.
- WYBAWIĆ (1) *vb pf – fut 1 sg*: imię twé wybáwię (*r*) Z niepámieci niefczefny 21/30.
- WYBIĆ (1) *vb pf – inf*: wybić ... z głowy 27/21.
- WYBIERAĆ *cf* WYBIERO *Mac*.
- WYCEDZIĆ (1) *vb pf – con 3 pl subst*: fpólnie go zábili/ Zeby wrzeczy ftará krew’ z niego wy-cédzili (*r*) 21/10.
- WYCHODZIĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: Táki więc z fwéy lóznice (!) nowy oblubieniec Wychodzi 22/24, Tám/ gdzie Pegázów ławny zdróy wychodzi 30/29.
- WYCHOWANIE (1) *sb n – sg A*: To wychowánié fynóm wáfzym dáycie 16/24.
- WYCISKAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: które [tzy] žal ferdeczny wyćilka (!) 52/8.
- WYDAĆ (3) *vb pf – praet 3 sg m*: fyn oycá nie wydał (*r*) 30/16, (*r*) 43/1. *impers praet*: Wydano mię 40/10.
- WYDAWAĆ (2) *vb impf – praes 3 pl*: *Y* mnie niefczefną tzy moie wydáią (*r*) 25/9. *imp 2 sg*: ty mię nie wydawy (*r*) 51/17.
- WYDRZEĆ (2) *vb pf – fut 3 sg*: który tu w gościnie Będąc/ wydrzeć tę gwałtem białugłowę 46/17. *praet 1 sg m*: Wfzákem y tego gwałtem ci nie wydárł 45/23.
- WYDZIERAĆ (1) *vb impf – part praes act*: lupy náłzé gwałtem wydziériąc 45/11.
- WYGLĄDAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: W Iákiéy tefknicy domá pozofotáy/ Wygláda oycá miłego/ fyn máły 28/13.
- WYJAĆ (2) *vb pf – praet 3 sg n*: Czy cię podobno fczęście pomátu dotknéło (!)/ A nie póť práwie fercá z pierśi twych wyięło? (*r do* dotknéło) 52/12. *part praet act*: Aby poćiechę iáká przyjác miátá/ Wyjáfwy kiedy prózna będzie ciátá 53/14.
- WYLAĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Dufzę cną wylał przez poczciwé rány 30/19.
- WYMOWA (2) *sb f – sg G*: Pomóz mu chuciá fwoiá/ a przypórz wymowy (*r*) 41/21, Naydá fie ... Którym ku twéy ozdobie wymowy dostanie 42/4.
- WYNIKAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: krały ... Która nie da nic naprzód áni Phofphorowi/ Kiedy napiękníy z morzá wynika ku dniowi 21/18.
- WYPADAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: zły przećię wypada (*r*)/ A dobry w iego máieftacie fiada 16/17.
- WYPARZYĆ (1) *vb pf – con 3 sg n*: Iákoby to było Kofztowné źiele/ coby fto lat wyparzyło (*r*) 21/14.
- WYPAŚĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: od wielkiego ftráchu/ Wypadł oknem nádót z gmáchu 19/24.
- WYPRAWOWAĆ SIE (1) *vb impf – praet 3 sg m*: Gdy fie do miáltá ráno wypráwował (*r*) 28/15.
- WYRAZ (1) *sb m – sg N*: Człowiek choć wyraz Boży/ niefpofobny ná to 21/3.

- WYRZUTNY (1) *ai – sg m N*: Tu luba rofkofz/ y zbytek wyrzutny (r) 14/21.
- WYSŁUCHAĆ *cf* WYSŁUCHO *Mac*.
- WYSOKI (4) *ai – sg m A*: Prze dzielność y wyfoki rozum 41/30. *f L*: A tám siedziála na wyfokiéy wiezy ... fmutna bialaglowá 24/9. *pl G*: oni chwalnieyzy z wyfokich cnót twoich 42/18. *sup pl N subst*: Vmiézf vgodzić/ gdzie nawyszfé cnoty 53/9. *Cf* WYSOKUS *Mac*.
- WYSTĘPOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: dzień z wielkiego występuie morzá 24/7.
- WYWRÓCIĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Wfzytko to Pan Bóg wywróci ná nicé (!) 16/15.
- WYWRÓCON (1) *part praet pass pf – sg f N*: fławna páni oná/ Dla którój mocna Troia (!) z gruntu wywróconá (r) 21/34.
- WYZNAĆ (1) *vb pf – fut 1 sg*: To lam dziś wyznam ná fię z prawěj wiary: Zem ... 27/23.
- WYZNAWAĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: Co wyznawá (!) dufzá moiá 19/28. *fut 3 pl subst*: GDy będą bogá wfá wyznawáły (r) 39/17.
- WZBUDZIĆ (1) *vb pf – con praet 3 sg m*: Nigdy by był [Parys] téy trwogi nie wzbudził ná świećie 22/2.
- WZDYCHAĆ (1) *vb impf – imp 3 sg*: Niech wzdycha zóná męzného Tiránná 16/29.
- WZGOREĆ (1) *av – twym imieniem/ którè* Prze dzielność/ y wyfoki rozum idzie wzgóré (!): (r do którè) Swé podlé rymy zdobieć 41/30.
- WZIAĆ (3) *vb pf – fut 2 sg*: Przedsié nie weźmiezf ieno jednę dużę 46/3, przedsié nic nie weźmiezf 46/20. *praet 3 sg m*: wzięł oyczytńe páńftwo zá nágródę 43/32.
- WZIĘT, WZIĘTY (1 + 1 = 2) *part praet pass pf – sg m N*: Będąc z wielkiego księftwa na królestwo wzięty (r) 42/28. *f N*: iż mi ma poczćiwóść gwałtem wziętá bylá 40/3.
- WZOR (1) *sb m – sg I*: wzorem Striíá twého 25/17.
- WZROK (1) *sb m – sg A*: Stezychorá o wzrok był przypráwił 22/6.
- WZYWAĆ (2) *vb impf – praet 1 sg m*: Wzywałem cię wieczny Boże 19/9, Wzywałem cię o północy 19/11.
- WŹDY (2) *pt – wždy* 24/29, 28/25.
- Z, ZE (73 + 6 = 79) *praep – cum G (54)*: Z 21/24, 31, 22/14, 43/1, 51/2, 5, Z fálki twéy 20/2; z 16/2, 30, 18/1, 19/24, 20/21, 27, 21/10, 18, 22/23, 24/7, 25, 25/10, 27/21, 28/8, 29/24, 27, 30/2, 18, 39/24, 42/8, 42/11, 17, 18, 28, 43/27, 46/24, 52/9, 12, 14, 54/15, z fálki fwéy 14/32, z Páńfkiéy rády 16/6, z dáleká 19/1, zdáleká 24/16, znowu 20/24, 40/9, z przyrodzenia 21/1, z gruntu 21/34, z prawěj wiary 27/23, z twéy fálki 29/1, z przyczyny wieczný 52/30; Ze wfzecz 46/33; zewfzecz 22/26, zemnie (r) 27/4, ze mnie 27/27, ze wfzecz 52/13. *cum I (26)*: Z 26/12; z 12/9, 15/13, 16/28, 21/26, 28, 23/28, 24/11, 26/3, 30/6, 38/15, 40/12, 41/23, 42/31, 43/13, 44/27, 45/14, 19, známi 12/8, 17/20, (r) 29/16, 30/6, ztobá 20/13, 41/24, zemná (r) 19/14. *Cf* ZEWSZĄD, ZGOŁA, ZINĄD.
- ZA (33) *praep – cum G (4)*: zá czáfu tego 16/21, zá dawného wieku 25/26, zá tego swiátá 26/12, zá swiézá 38/20. *cum A (18)*: Zá 22/5, Zań 44/27; zá 13/22, 22, 26/29, 43/31, 32, 54/7, záraz 15/13, 24/31, zá złé 25/12, záprawdę 42/7, 27, zá to 44/13, zá się 45/25, zań 44/23, 45/16, zac 46/8. *cum I (11)*: Zá 16/3, 23/10, 25/29, 44/12; zá 21/30, 30/5, 40/8, 19, 41/27, 52/29, zá czáfem 43/16.
- ZABAWIAĆ (1) *vb impf – praes 2 sg*: Ieno mię fowy próznemi zabawiafz (r) 23/21.
- ZABIĆ (2) *vb pf – praet 3 sg m*: Iuppiter/ którój mi Syná piorunem zábił prędkolotnym 44/11. *3 pl subst*: [Króla tessalskiego cory] fpolnie go [ojca] zábiły (r) 21/9.
- ZABŁĄDZIĆ (1) *vb pf – plusq 1 sg m*: To lam dziś wyznam ná fię z prawěj wiary: Zem był záblądził w fwéy niemádréy fprawie 27/24.
- ZACHOD (2) *sb m – sg G*: Kiedy fłonce fwého wfchodu/ Albo chybito zachodu? (r) 18/18. *A*: Láka práwie ná záchód pochodzifá lezy 28/5.

- ZACHOWAĆ (1) *vb pf – praet 2 sg m*: Będęc mój Pánie dziękował Z łátki twéy/ żeś mię záchował (r) 20/2.
- ZACHOWAĆ SIE (1) *vb pf – inf*: Iefli przyłżłému wieku záchowác fie chcecie 21/20.
- ZACNOŚĆ (1) *sb f – sg G*: gdy kto iefł zprzodków téy zacności (r)/ Zeby mógł fławnyim byđż zwan 42/11.
- ZACNY (6) *ai – sg m N*: zacny Phidiás 21/23. *V*: o zacny królu 41/29. *f D*: płáczać/ że mu fie nie sftáło Dofyc/ ták zacnéy obietnicy iego 17/19. *pl G*: krzywdá zacnych Gréków 41/14. *A m pers*: Zacné Hetmány dáię 54/24, Z téy [cnoty] ony zacné mżé y dziś iefczé znamy 51/2.
- ZAD (1) *sb m – sg A*: á k fwému Końcowi wfzyfcy idżiem/ Zkąd iuz náząd nieprzydżiem 54/17.
- ZADAĆ (1) *vb pf – inf*: On mi nieśmiał zádác rány 19/16.
- ZAGINAĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: A ich pámiątká wiecznie niezáginie (r) 17/10.
- ZAGRODZIĆ (1) *vb pf – plusq 3 sg m*: Ze do dálższych niefnażek drogę był zágrodził (r) 43/14.
- ZAJRZRZEĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f*: Ale fortuná zázwdy iego rády prołá/ A náwet y żywotá zay-żrzáá mu zgołá 44/2.
- ZAKŁADNY (1) *ai – sg m A*: A zá fobą zakłádný huf pánieńki wiodę 40/8.
- ZAKON *cf* ZAKONUS *Mac*.
- ZAKRYTY (1) *part praet pass pf – pl G*: A chytré morze/ ile znákomitych/ Tyle pod wodą żywi fłkáł zákrytych (r) 14/16.
- ZAKWITŁY (1) *part praet act – sg f N*: Póki zákwitła młodość ftoi w fwoiéy mierze 15/14.
- ZALEC (1) *vb pf – con praet 1 sg m*: Niechciał tego Bóg/ bych był głowę twoię Ia piérwéy zálęł 53/6.
- ZALECAĆ *cf* ZALECO *Mac*.
- ZAMIERZAĆ (2) *vb impf – inf*: iáko człówiek twemu Płáczu ma kres (f) zámierzác ták sprawie-dliwému? 52/6; Dálżégo czáfu może niezámierzác fobie 26/9.
- ZAMKNIONY (1) *part praet pass pf – sg m N*: którému zámkniony (r) Páńfki páłac 41/25.
- ZAPACH (1) *sb m – sg N*: Ten zapách bęđżie ... miáá 38/21.
- ZAPALAĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 pl*: Kiedy fie ráné zápalaia zorzá 24/6.
- ZAPALONY (1) *part praet pass pf – pl N subst*: Swiádczą gwiazdy niezliczoné/ Ná powietrzu zápaloné (r) 18/16.
- ZAPAMIĘTAŁY (1) *part praet act – pl N m pers*: ludzie zápamiętáli (r) 20/3.
- ZAPŁACIĆ (1) *vb pf – imp 3 sg*: BOgżec zápłác 40/23
- ZAPŁAKAĆ (1) *vb pf – inf*: Muśiłz zápłákác nie raz od żátości 27/31.
- ZAPŁATA (1) *sb f – sg N*: Cnocie niebo zápłátá 51/19.
- ZARAZ (3) *cf* RAZ *sb, ZA*.
- ZARZEZANY (1) *part praet pass pf – sg m N*: Spałem/ iáko zárzezány (r) 19/15.
- ZASIEĆ *av, cn cf* ZAŚ.
- ZASŁUGA (1) *sb f – pl A*: imo twé załfugi (r) 51/6.
- ZASTAWIĆ SIE (1) *vb pf – fut 1 sg*: Témi [rymy *gładkiemi*] iá przeciw długim látóm fie záfławię (r) 21/29.
- ZASTAPIĆ (1) *vb pf – inf*: záfłapic mżá 45/16.
- ZASĆ, ZASIEĆ (3 + 1 = 4) *av – zás* 20/19, 42/22, 54/20; zásię 20/8.
- ZASĆ, ZASIEĆ (4 + 1 = 5) *cn – iáko ... ták zás* 20/17, kiedy ... to zás 39/21, A zás 42/13, A potym zás 43/30; A ... zásię 28/20.
- ZATRZYMAC (1) *vb pf – inf*: Aby nawiętfżé iego ftáránié/ Mogłó zátzymác to wieczné zdánié 52/27.
- ZATRZYMANY (1) *part praet pass pf – sg n A*: Iáko więc y złým fowito/ Płácifz zátzymáné myto 20/10.

- ZAWISTNIE (1) *av* – Iáko cię kolwiek ... Sroga/ nieublagána śmierć opánováła A bieg twoiéy młodości zawitnie przerwála 51/8.
- ZAWOŁANIE (1) *sb n – sg N*: Lałki/ co włafnie záwołánié twoie 54/23.
- ZAWSZE (1) *av* – záwłże 25/15.
- ZAWŹDY (9) *av* – záwłždy 14/24, 20/23, 39/3, 40/24, 42/14, 43/33, 44/1, 45/19, 51/4.
- ZAZDROŚĆ (1) *sb f – sg N*: Támże y krzywdá/ y zazdrość przekłéta 14/23.
- ZAŻ (1) *pt* – Zaż to, że źle dziś, ma źle bydź y potym? 18/5. *Cf* AZAŻ.
- ZBAWIĆ (2) *vb pf – praet 3 sg m*: przęcz go Bóg ślepoty niezbawił (r) 22/5. *n*: Rázem mie (!) łczęśćie mego włzytkiégo kochania Zbáwiło 53/22.
- ZBAWIENNY (1) *ai – sg m G*: podnieś ogień portu zbawiennego (r do tego) 15/1.
- ZBIERAĆ (2) *vb impf – praes 3 sg*: Tu chciwość niełczęśliwa/ Zbiéra/ á nie wzywa 14/20; Iedenże to Bóg/ co y chmury zbiera: (r) Y co rozświéca niebo łóńcem złotym 18/6. *Cf* ZBIERO *Mac*.
- ZBŁĘDZIĆ (1) *vb pf – inf*: Aby przynamniéy więznać/ ábo zbłędzić (r) Niémiał 14/29.
- ZBOR (1) *sb m – sg G*: w pośrzedku zboru włżego 19/30.
- ZBOŻE (1) *sb n – sg G*: Którá [ziemia] pewnych czálów dawa/ Zboża w wielkiéy obfitości 18/23.
- ZBRACIĆ SIE (1) *vb pf – praet 3 pl m pers*: [Litwa] zbráciłi sie z Polłką 42/31.
- ZBUDOWAĆ (1) *vb pf – praet 2 sg m*: BOgżec zapłać/ o Królu/ żeś ten moft zbudował (r) 40/23.
- ZBUDOWANY (1) *part praet pass pf – sg m N*: Ten czyn/ niezmierzonego swiáta ... Ták pięknie zbudowány 22/17.
- ZBYĆ (3) *vp pf – inf*: Czegom zbyć nie mógl/ przez źioła/ przez czary 27/22. *fut 1 sg*: Iac álbo zdrowia w tym fráfunku zbęde (r)/ Albo ... 25/21. *3 sg*: Co Bóg rzékł/ to ták będzie/ Człowiek tego niezbędzie (r) 54/13.
- ZBYT *cf* NAZBYT.
- ZBYTEK (1) *sb m – sg N*: Tu luba rołkofz/ y zbytek wyrzutny 14/21.
- ZDAĆ SIE (4) *vb pf – fut 3 sg*: A włzytko mi sie zda/ że áiągnę kotá 23/9. *praet 2 sg m*: Názbyt łczęśliwy názbyt zdałé sie bydź Bogu Rádziwile 52/17. *3 sg f*: Iáko leliia róža przeplatána/ Zdáła mi sie twarz twoiá máłowána 27/11. *3 sg n*: Ale że Bogu známi sie niezdáło (r) Ták poftępować 17/20.
- ZDANIE (2) *sb n – sg A*: Aby nawiętżé iego ftaránié/ Mogło zátrzymác to wieczne zdánié (r) 52/27, PRÓzne náłże ftaránié/ Ná wieczne Bozkié zdánié (r) 54/12.
- ZDARZYĆ (1) *vb pf – imp 2 sg*: twoiá piecza o tym/ Którá zdarz Boże 29/9.
- ZDAWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: A tym dziedzičný wrząd/ y gróm lotny zdawa (r) 43/24.
- ZDOBIĆ (1) *vb impf – praes 1 sg*: Swé podłé rymy zdobię 42/1.
- ZDOBYĆ SIE (1) *vb pf – con 1 sg f*: Czálém bych ... ná leplzá sie poftawę zdobyła (r) 25/6.
- ZDOŁAĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Równéy podobno rozum rádzić może łzkodzie/ Ale iáka iest moiá/ nie zdoła przygodzie 54/4.
- ZDRADA (1) *sb f – pl A*: moglibyfmy tego Morzá chytrégo zdrády (r) Przebydź 15/3.
- *ZDRADLIWIE (1) *av* – Párki zdrádliwé [*lege*: zdradliwie] podfedłzy 45/13.
- ZDROJ (2) *sb m – sg N*: Tám/ gdzie Pegázów łlawny zdroj wychodzi 30/29, Wodę z łkáy zdroj pędzi 52/9.
- ZDROWIE (2) *sb n – sg G*: Iac albo zdrowia w tym fráfunku zbęde/ Albo ... 25/21. *L*: w dobrym zdrowiu będąc choroby niewłpomni 15/17.
- ZDZIERAĆ SIE (1) *vb impf – praes 3 sg*: próžno łiektó (!) zdziéra (r) 18/2.
- ZE *cf* Z.
- (ZEJŚĆ) *cf* ZYŚĆ.
- ZELŻENIE (1) *sb n – sg G*: Pomści méy krzywdy/ y zelżenia swégo 25/18.
- ZETRZEĆ (1) *vb pf – praet 3 sg m*: hárdé Krzyżaki ták ftárl iednym boiem 42/33.

- ZEWKSIS (1) *n-pers m – sg N*: Niebył iáko żyw Zewxis w takim podziwieniu 21/22.
- ZEWSZĄD (2) *av – zewsząd* 24/30, 28/6.
- ZEZNAWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: Tóž nam y žiemiá zeznawa (r) 18/21.
- ZGINAĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: gęfta wiofná minie/ Nižli z głowy przeżięblęý ten žimny rok zginie (r) 20/27.
- ZGODA (2) *sb f – sg G*: Szukáiąc w wierze ftárádawnęý zгоды (r) 29/3, Vžycz pokoiu nam: y świętęý zгоды (r) 29/20. Cf NIEZGODA.
- ZGOŁA (1) *av – fortuná zawždy iego rady prołá/ A nawet y żywota zayžrzálá mu zgoła* (r) 44/2.
- ZGOTOWANY (1) *part praet pass pf – sg m N*: Ien nieprzełpány/ Ták pánomí/ iáko chudym zgotowány (r) 14/6.
- ZIELE (4) *sb n – sg N*: iákoby to było Kofztowné žiele/ coby fto lat wypárzyło 21/14. *pl G*: W náđzieię žiół zchwalonych/ fpólnie go zabiły 21/9. *A*: Potym go czárownicá w kočiel wrzacęý wody Wrzuciłá między žiołá 21/12, Czegom zbyć nie mógl/ przez žiołá/ przez czáry 27/22.
- ZIEMIA (14) *sb f – sg N*: Tóž nam y žiemiá zeznawa 18/21, Ale y žiemiá nie ieft bez swoiéý ozdoby 22/27, Temu fie niebo klánia y ogništé zorze/ Temu žiemiá hołduie/ y nawálné morze 41/10. *G*: wpał zmordowany W pošrždž žiemi Tureckięý 43/5. *D*: Którá [łákę] zewsząd rozlicznę drzewa otoczył/ Podawáiąc ku žiemi cién w goráco miły 28/7, Błogołlaw žiemi 29/24. *A*: Ale iuž y śmierce widzę ... która iá pod niłką Žiemię ma dowieść 45/6, Ten Prufká žiemię pošiádł 43/17, A odwiodež iá pod žiemię głęboká? 45/26, tá niewiáftá póýdžie iuž pod žiemię 46/21. *I*: Przeczcze ná žiemi ieft/ á nie pod žiemią? 45/24, o niežnošna kšięni Mdłých bogów/ y pod žiemią miežkáciácych cięni 52/22. *L*: Niech przywykáia fpác ná gołéý žiemi (r do piełczonémi) 16/26, ná žiemi 45/24. Cf ZIEMIA Mac.
- ZIEMIANIN cf ZIEMIANIN Mac.
- ZIEMIAŃSKI cf ZIEMIAŃSKUS Mac.
- ZIEMIENSTWO cf ZIEMIENSTWUM Mac.
- ZIEMNY (1) *ai – pl D*: Bo to iuž bogóm žiemnym pošwięcony/ Komu ia kołá włos vftrzyge z głowy 46/23.
- ZIMA (3) *sb f – sg N*: Kiedy fie raz ná twarży žimá poštánowi 20/25. *G*: mrožnéý žimy przyfzćie 20/21. *I*: A czuyna iešień przed žimá fie chróni 16/8.
- ZIMNY (2) *ai – sg m N*: gęfta wiofná minie/ Nižli z głowy przeżięblęý ten žimny rok zginie 20/27. *f G*: Ták tu przydžie máž w dom Feretowy/ Od Ewriřthea po konie poštány Do žimnéý Thráby [lege: Thraki] 46/16.
- ZINĄD (1) *av – z inąd* 23/8.
- ZIŚCIC SIE (1) *vb pf – imp 2 sg*: iefli též po tému Czás kiedy będzie/ ziść fie ftudze fwému 29/10.
- ZJEDNAĆ (1) *vb pf – praet 2 sg*: coś ty zjednał łobie 42/2.
- ZLITOWAĆ SIE (1) *vb pf – fut 2 sg*: A przepušćifzli co ná nie/ Zlitiuełz fie zášie/ Pánie 20/8.
- ZŁOŚĆ (1) *sb f – pl A*: fłufznie mię karzełz zá mé złošći (r) 54/7.
- ZŁOŚLIWY (1) *ai – sg m N*: Bo żeš ty Pan fpráwiedliwy/ Niepodoabać fie złošliwy (r) 19/6.
- ZŁOTO (3) *sb n – sg A*: Nie kto ma złoto/ ma perły/ ma fžáty/ Ale ... 39/14. *I*: Tu šiedži/ złotem/ czešć koronowana 14/17. *L*: Niechay žli we złošće chodžá 18/25. Cf ZŁOTUM Mac.
- ZŁOTOROGI (1) *ai – sg m N*: bawót złotorogi (r) 23/2.
- ZŁOTY (7) *ai – sg m N*: ná nim złoty płałcz y złoty wieniec 22/24, 24. *A*: prze fwé cnoty/ Y prze męztwoš ošięgnáł w niebie stolec złoty (r) 41/20. *f V*: złota lutni moiá 41/6. *n A*: Iábłko złoté polożyłá Erycyná 26/20, Kędy fmkoc nieufpiony złote runo chowáł? 41/12. *I*: co rozšwieća niebo fłonceł złotym (r) 18/7. Cf ZŁOTY Mac.
- ZŁUPIĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Y drzewa/ które teraz odžiáły fie w lišćie/ Złupi z tego wbiuru/ mrožnéý žimy przyfzćie 20/21.

- ZŁY (18) *ai – sg m N*: Ze nád niewinnym czáfem zły przewodzi 16/12, nákoniec zły przećię wypada/ A dobry w iego máieftacie śiada 16/17, łufznie fie zły człowiek śmierći boi/ Ale fie iéy dobrému lękáć nieprzyłtoi: Bo zły mniema/ że wżytek iuz ná wieki ginie/ A dobry prawie w ten czás do portu przyplynie 51/11–13. *G*: pátrzáiąc z dáleká/ Ná łczęśćię zlégo człowieka 19/2. *D*: kwóli pánu złému (*r*) 41/15. *V*: zły królewicze 40/4. *f G*: Ani miecz/ ani mię śilá/ Złéy przygody obrónilá 19/26. *n G*: Vchoway głodu/ y powietrza zlégo (*r*) 29/26. *A*: Iednák złé fumnienie máią 18/27, Niémam mu zá złé 25/12. *pl N m pers*: Niechay źli we złoćie chodzã/ Y nád lepfźemi przewodzą 18/25. *subst*: BÓdayci złé dni 23/12. *G*: Strzedz (!) od złych przygód 17/16. *D*: Iáko więc y złym fowito/ Pláćifz zátzymáné myto 20/9. *comp sg n G*: Cóz mię gorzłého mogło podkáć w boiu/ Náđ to 25/3. *L*: W tymże prawie y człowiek/ á w gorzłym 20/22. *pl N m pers*: Albo że gorzly/ świát powoli máią 16/13.
- ZMIENIĆ SIE (1) *vb pf – praet 3 sg m*: Teraz w mych oczách wżytko fie zmienilo (*r*) 27/16. (ZMIERZONY) *cf* NIEZMIERZONY.
- ZMORDOWANY (1) *part praet pass pf – sg m N*: We krwi nieprzyaciellkiéy wpađł zmordowány (*r*) 43/4.
- ZNACZNY (2) *ai – sg m I*: Móglby záfwdy byđł znacznym przez fwé tylko łprawy 42/14. *f G*: króm fwéy znaczný łzkody 14/10. *cf* NIEZNACZNY.
- ZNAĆ (12) *vb impf i moze pf – impf (10) inf*: ZNáć/ że fie człowiek nie ná rołkołz rodzi 38/14; znać żeś mię ty brónil 19/19, Z twoich darów znać/ że Bóg iest łáfkáwym tobie 22/14, páná infzého Niemieli znać ná wieki/ prócz króla Polłkiégo 43/20, Których kości iuz dawno w prochu nieznáć 51/3. *praes 1 sg*: Iuz znam czego chcełz 45/30. *1 pl*: Z téy [cnoty] ony zacné męze y dziś iefcze znamy (*r*) 51/2. *3 pl*: áni oni znáią (*r*)/ Iáko ... 15/18, A dobrzy rychléy niedořtátek znáią (*r*) 16/14. *con 3 pl m pers*: Toć grunt wżytkiégo/ byfmy Bogá ználi (*r*) 16/19. *pf a. impf (2) inf*: Káždy znać (!) muři ... Ze ... 16/5. *imp 3 pl*: Niechay dziś ná oko znáią (*r*)/ Ze ... 20/5.
- ZNAĆ SIE (1) *vb impf – fut 1 sg f*: Wfzákóž fie ktemu záfwdze bęđé ználá (*r*) 25/15.
- ZNAKOMITY (6) *ai – sg m N*: Lecz ón w fwych łpráwách iest ták znákomy (*r*)/ Ze ... 15/25, ná nim zloty pláfcz y zloty wiéniec Perlámi przełátány/ goré znákomy (*r*) 22/25. *L*: wrodziłwly fie w ták znákomitym domu 42/16. *f G*: by ten náieznik ták mlódy/ Niepopađł iákiéy znákomyté łzkody 17/2. *pl N subst*: Aby połtugi wáfzé znákomité (*r*) Był potomkóm przyłzłym kiedy łkryté 30/24. *G*: A chytré morze/ ile znákomytych (*r*)/ Tyle pod wodą żywi łkał zákrytych 14/15.
- ZNAMIENTY (1) *ai – sg m N*: Dar Bóży tedy gládkość/ á dar známienity (*r*) 23/7.
- ZNIEWOLIĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: Ręce mógl zwiéżáz/ myśli niezniewoli (*r*) 24/23.
- ZNOSIĆ (1) *vb impf – part praes act*: myśl wfpániáią znofzác z wkláđnośćią 26/3. (ZNOŚNY) *cf* NIEZNOŚNY.
- ZNOWU *cf* NOWY, Z.
- ZORZE (2) *sb n – sg N*: Temu fie niebo klánia/ y ognifité zorze (*r*) 41/9. *pl N*: Kiedy fie ráné zápaláią zorzá (*r*) 24/6.
- ZOSTAĆ (3) *vb pf – praet 1 sg m*: NIEWinna duřzo/ owaś ty iuz w niebie/ A iam tu zořtał niefczłfny bez ćiebie 53/3. *3 sg m*: Męztwem ... Pollux bogiem nieśmiertelnym zořtał (*r*) 17/12. *3 pl subst*: A zwiáłki řtarádáwné wcale nam zořtály (*r*) 43/15.
- ZOSTAWIĆ (4) *vb pf – fut 1 sg*: Póyđę precz/ á ten wdźięczny dom zořtáwię 45/3. *praet 3 sg m*: Tákíe łfny zořtáwił/ że ... 43/26. *part praet act*: Vćiekli/ zořtáwiwly Háráburdę z Woyná 12/9, duřzę tylko przy mnie zořtáwiwly (*r*) 53/22.
- ZRODZIĆ SIE (1) *vb pf – praet 1 pl m pers*: Wfzyfcyfmy pod tym práwem fie zrodzili (*r*) 17/24.
- ZRZUCIĆ (1) *vb pf – inf*: Czemu ielén pierzchliwy łáfkáwłze ma bogi/ Któremu wolno zrzucić pochodzoné rogi? 20/29.
- ZSTAĆ SIE (1) *vb pf – praet 3 sg n*: plácząc/ że mu fie nie zřtáło (*r*) Dořyc/ ták zacnéy obietnicy iego 17/18.

- ZSTĘPOWAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: A co z przyczyny wieczny zftępuie (r)/ Tego y lam Bóg nie rad hámuie 52/30.
- ZWAĆ (1) *vb impf – impers praet*: LVkrecią mię zwano 40/2.
- ZWADA (1) *sb f – sg G*: króm wżelákiéy zwády (r) 16/5.
- ZWALAĆ (1) *vb impf – praet 3 sg f*: poniewolné fłowá/ Ná które nigdy niezwaláá głowá 24/19.
- ZWALCZONY (2) *part praet pass pf – sg n A*: nie dáłás welfcía Nieprzyaciólóm frogim w miáfto choć zwalczoné (r) 40/20. *pl A n pers*: Ale harde Krzyżaki ták ftárl iednym boiem/ Ze ie niémal zwalczoné podát dziecióm fwoiem 42/34.
- ZWAN (2) *part praet pass impf – sg m N*: Zeby mógl ftawnym bydż zwan 42/12, Iefli ma bydż czlowiekiem zwan bogoboynieyfzym 42/25.
- (ZWĄTPIC) *cf* ZWĘTPIC.
- ZWĘTPIC (1) *vb pf – praet 3 sg f*: Iáblko zloté položyla Erycyná/ bo zwątpila (r) 26/21.
- ZWIĄZEK (2) *sb m – sg A*: Polakóm y Litwie zwiázek ftárádawny Odnowil 44/4. *pl N*: zwiátki ftárádawné wcale nam zoftály 43/15.
- ZWIEŚĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f*: Miłość mię zwiodla 27/8.
- ZWIEDŁY (1) *part praet act – sg m A*: Widzialem ia poránu piékný kwiat przyiemny/ A widzialem záś wieczór zwiédly/ y nikzemny 20/19.
- ZWIEŻAĆ (1) *vb pf – inf*: Ríce mógl zwiézáć 24/23.
- ZWYCIESTWO (1) *sb n – pl N*: przy niefczfény Wármie/ Gdzie twé przedniesss zwycięztwá legly ztobá márnie 41/24.
- ZWYCIEŻAĆ (1) *vb impf – praes 3 sg*: niedobite (!) fercá zwycięża miłościá 26/4.
- ZWYKŁY (1) *part praet act – sg f G*: Kiedy miešiac iálné rogi/ Sklónil od fwéy zwyklyéy drógi? 18/20.
- ZWYKNAĆ (1) *vb impf – praet 3 sg f*: Bowiém ona nikomu niezwykła fólgowáć 50/19.
- ZYŚĆ (1) *vb pf – fut 3 sg*: z drógi swéy nie zydzie (r do przydzie i idzie) Boskié przyézzrenié 18/1.
- ŻLE (3) *av – Zaž to/ že źle dziś/ ma źle bydż y potým?* 18/5, 5, W rofkolzách šwiata tego źle pokládác wiele 51/20.
- ŻWIERZE (1) *sb n – pl D*: iáko Herkules/ kwóli pánu złému/ Przeciw frogim zwiézzetóm czynil dofyc fwému? 41/16.
- Ż, -ZE (11 + 3 = 14) *pt – ž* 24/28, 45/26, 51/28; -ż 23/14, 18, 22, 26, 30, 24/3, 46/1, 54/5; -že 18/6, 24/1, 40/23. *Cf* AZAŻ, COŻ *pron*, COŻ *pt*, JAKOŻ, KIEDYŻKOLWIEK, NIESTE-TYŻ, TAKŻE, TAKŻEC, TAMŻE, TENŻE, WSZAKOŻ, ZAŻ.
- ŻADEN, ŻADNY (1 + 7 = 8) *pron – sg m N*: żaden 17/5; żadny 30/23. *f N*: żadna 16/2, 26/24. *G*: żadný 18/11, króm żadný pomocy 15/28. *D*: żadný 20/16. *I*: żadną miárą 27/21.
- ŻADNY *cf* ŻADEN.
- ŻAK *cf* ŻAKUS *Mac*.
- ŻAL (4) *sb m – sg N*: Pod niemi nędzá pędka/ y žal fímutny 14/22, które [lzy] žal ferdeczny wycifka (!) 52/7. *G*: by iedno nie czuc żalu fwégo 53/24. *A*: lubo twóy žal niehámony/ Lub též chcę wważyć ten fwoy dowcip rowny 52/3.
- ŻAŁOSNY (1) *ai – sg m L*: W tym żálofnym przypadku téy niefczfény chwile 51/29.
- ŻAŁOŚĆ (5) *sb f – sg N*: A żáłość tudziefz w tropy zá rofkolżá 30/5. *G*: Musilż záplákác nie raz od żáłości (r) 27/31. *A*: Czáfem bych rádá żáłość fwá pokrylá 25/5, Ná fwóy ciężki plácz/ ciężká żáłość fwoie 53/4. *V*: ách żáłości 52/13.
- ŻAŁOWAĆ SIE (2) *vb impf – inf*: żálowác fie fwégo Niefczészcia 17/17, STára fkárgá/ á prózna/ ná śmierć fie żálowác (r) 50/18.
- ŻADAĆ (1) *vb impf – praes 1 pl*: Biedna ftárošci/ wżyfcy cię żádamy (r) 39/20.

ŻE (5I) *cn* – Ze 13/22, 15/26, 28, 16/2, 6, 12, 17/22, 25, 19/4, 20/6, 22/7, 10, 24/14, 29, 27/9, 24, 30, 29/13, 42/8, 34, 43/14, 52/16; że 16/9, 13, 17/15, 18, 18/5, 19/5, 19, 20/2, 21/28, 31, 22/14, 23/29, 24/22, 25/11, 28/17, 38/14, 40/23, 42/9, 13, 29, 43/18, 19, 26, 44/21, 45/12, 51/13, tylko że 14/11, Ale że 17/20, 27/26.

-ŻE *cf* -Ż.

ŻEBY (7) *cn* – Zeby 14/8, 14, 21/10, 42/12; żeby 17/26, 38/24, 45/2.

ŻEC (I) *vb impf – con 3 sg m*: Iéy gwóli piękne drzewá/ dáia ciéń fowity/ Niechcąc áby iá letni zégł ogién obfity 26/2.

ŻEGLOWAĆ (I) *vb impf – praet 3 sg m*: iáko Iáfón do Kolchów żeglował (r) 41/11.

ŻEGLOWANIE (I) *sb n – sg L*: 3poczynąc po tym żeglowaniu (r) 15/5.

ŻELAZNY (I) *ai – sg m N*: fen żelázny 44/6.

ŻELAZO (I) *sb n – sg I*: człowiekiem ták władnie iáko flońce wonnym Návrotem: álbo Mágnes żelázem niełkónnym 26/6.

ŻOŁĄDŹ *cf* ŻOŁĘDZIUS *Mac*.

ŻOŁTY *cf* ŻOŁTUS *Mac*.

ŻONA (6) *sb f – sg N*: Niech wzdycha zóná mężnégo Tiránná 16/29, Dżiatkiż mię ciéfzyć máia? Czy zóná cnotliwa? 54/5. G: Wfzytki obfzedfzy tedy przyiaćioły/ Oycá/ y mátkę/ co go vrodziłá/ Nie nálażł/ okróm zony/ która żywot Zań chce położyć 44/26, Stradałéś ... ze wfzech milfzý zóny (r) 52/13. A: Iż zá się zónę dał 45/25. I: nákoniec twoiá zóná będę 25/22. *Cf* ŻONA *Mac*.

ŻONATY *cf* ŻONATUS *Mac*.

ŻYCZLIWY (2) *ai – sg m N*: co iéy wiek iákomy vfzkodził/ To fwym pífmem życzliwy poétá ná-grodził 22/4, bądź życzliwy moim Nowotnym rymóm 30/26.

ŻYCZYĆ (I) *vb impf – part praes act*: życząc mu nowych lat/ y piérwfzý młodości 21/8. *Cf* ŻYCZO *Mac*.

ŻYC (5) *vb impf – inf*: w ten czás plákác/ gdy y żyć/ przeftaná 53/18. *praes 3 sg*: A zás ták żyie/ że ... 42/13; Człowiek (!) ná świecie niepobożny žiie (r) 16/22; Ale ná świecie kto ták głupi żywie (r do fcześliwie)/ Zeby ... 14/7. *con 1 pl m pers*: Daybyfmy (!) fie y iámi odnowili/ Grzéch porzućiwfzy/ w niewinności żyli (r) 29/15.

ŻYW *cf* ŻYWY.

ŻYWIĆ (I) *vb impf – praes 3*: A chytré morze/ ile znákomitych/ Tyle pod wodą żywi fkał zákrytych 14/16.

ŻYWNOŚĆ (2) *sb f – sg G*: Błogoław žiemi ... Niechay nam dawa doftátek żywności (r) 29/25.

D: Która [*ziemia*] dawa/ Zbożá w wielkiéy obfitości/ Synóm ludzkim ku żywności (r) 18/24.

ŻYWOT (7) *sb m – sg N*: Iáko młodość/ y żywot pędko wpływáia 15/19, tymém pewnieyfzy/ Ze ieft żywot poślednieyfzy 19/4. G: bądź ciérpliw do kréfu żywota (r) 15/20, Ale fortuná zázwdzy iego rády prołá/ A náwet y żywotá zayżrzála mu zgołá 44/2. A: okróm zony/ która żywot Zań chce położyć/ y rozftác fie z świátem 44/26, przez cnotę/ y żywot fwóy świéty 42/27, Nie láty/ ále cnotá żywot mierzyć mamy 51/1. *Cf* ŻYWOTUS *Mac*.

ŻYWY, ŻYW (2 + 2 = 4) *ai – sg m N*: Ale áni wftał żywy 21/13; Niebył iáko żyw Zewxis w takim podżiwieniu 21/22, A byłćim/ iefli komu/ iák żyw práwie 27/25. *f N*: Zywa Alceftis 46/31. *Cf* NIEŻYWY.

INDEKS WYRAZÓW I FORM – CARMEN MAKARONICUM

A *cf* AB.

AB, A (4 + 1 = 5) *praep cum Ab* – ab 31/20, 32/25, 33/2, 34/16; A 38/10.

- ABERRO (1) *vb* – *con plusq 1 sg*: Fors et aberrassem 34/1.
 ABIGO (1) *vb* – *praes 1 sg*: curas abigo 38/5.
 ABRIPPIO (1) *vb* – *fut 3 sg*: cum foemis alios fortuna procellis Abripiet 33/5.
 ACCIDO (1) *vb* – *praes 3 sg*: Sic et in humanis ... rebus Accidit/ vt ... 33/12.
 ACCOMODUS (1) *ai* – *sg f N*: fed tu wybierare memento Vitam/ naturae quae fit accommoda/
 twoie (!) 36/19.
 AD (5) *praep cum A* – Ad 31/17, 37/17; ad 33/12, 34/5, 12.
 ADDO (1) *vb* – *imp 2 sg*: Adde/ quod ... 35/12.
 ADEO (1) *av* – Non adeo timuisse potest 33/15.
 ADMONEO (1) *vb* – *con praes 3 pl*: dum te Bernardus/ et ipsi Admoneant dobzy per talia fomnia
 diui 34/19.
 ADSUM (1) *vb* – *inf*: mihi in fomnis ... Vifus adesse pater bialo Bernardus amictu 34/9.
 ADVENTO (1) *vb* – *inf*: mezos video aduentare quaternos 31/11.
 AEUOR (1) *sb n* – *sg Ab*: tua labetur tuto oeuore nauis 33/5.
 AETAS (1) *sb f* – *sg N*: Nam mea ter quinos oetas cum tangeret annos 33/19.
 AEVUM (1) *sb n* – *sg Ac*: procul bespicznum dirigere oeuum 32/21.
 AGE (1) *av* – Fare age 32/11.
 AGER (1) *sb m* – *pl Ac*: cum fuchos torreat Syrius agros 31/7.
 AKSAMITUS (1) *sb m* – *sg G*: Tertius induerat multi kapam (!) áxámity (!) 31/21.
 ALIQUANDO (1) *av* – vt fzára tectum te aliquando kápica (!) Afpiciam 35/18.
 ALIQUIS (1) *pron* – *sg m Ac*: Nec tibi nostra aliquem pariat difsenfio błędum 36/13.
 ALIUS (6) *pron* – *sg f Ac*: Inuenies aliam ... drogám (!) 36/6. *n Ac*: Sin aliud natura iubet 36/23.
pl m D: neque wefolas (!) aliis pomagare biefiadas/ Nec potis est mlodám (!) ... choware
 kucharkám (!) 35/10. *Ac*: Ante alios/ fowis fic me compellat amicis 32/6, cum foemis alios
 fortuna procellis Abripiet 33/4. *Ab*: fwoiumque zywtom Przekladant aliis 37/15.
 ALITER (1) *av* – Non aliter splendens quam 34/10.
 ALO (1) *vb* – *praes 3 sg*: aro ziemiam/ quoe me fultentat/ alitque 38/1.
 ALTER (1) *pron* – *sg m N*: Ad talos alter fukniám (!) demiferat imos 31/17.
 ALTUM (1) *sb n* – *sg Ab*: fic coepit frater ab alto 32/25.
 ALTUS (2) *ai* – *sg f N*: Alta reuerendi dixit prudentia patris 34/25. *pl f Ac*: vt qui se powagás (!)
 wfpinát (!) ad altas 33/12.
 AMBIO (2) *vb* – *inf*: cur noftro tempore wiefcy Expediat swietckum/ quam ftanum ambire du-
 chownu 37/3. *praes 1 sg*: Nec Woiewodarum fellas/ orlumque potentem Ambio 32/15.
 AMICTUS (1) *sb m* – *sg Ab*: Vifus adesse pater bialo Bernardus amictu 34/9.
 AMICUS (1) *ai* – *pl n Ab*: fowis fic me compellat amicis 32/6.
 AMPLE (1) *av* – *comp*: misoe nulli proeftantur honores Amplius 34/22.
 AN (1) *pt* – Hoc inquirendum potius/ dworfkumne zywtom/ An tibi conducat ftanum wybierare
 ziemiánfkum 37/11.
 ANIMA (1) *sb f* – *sg Ac*: Non expono animam wiátris 37/22.
 ANIMUS (3) *sb m* – *sg N*: neque enim impugnare zakonum Est animus 35/15. *Ab*: nefcio quas
 animo te uoluerit curas 32/8, Macte animo iuuenis 33/1.
 ANNOSUS (1) *ai* – *pl f N*: Annofoe citius uertantur turbine quercus 33/8.
 ANNUS (1) *sb m* – *pl Ac*: Nam mea ter quinos oetas cum tangeret annos 33/19.
 ANTE (1) *praep cum Ac*: Ante 32/6.
 APERTUS (1) *part perf pass* – *sg n D*: coeloque immittet aperto 34/17.
 APPAREO (1) *vb* – *praes 3 sg*: Apparet fili/ quod ... 32/7.
 ARBITRIUM (1) *sb n* – *sg Ab*: non cum fimplice turba Sortis ab arbitrio pendes/ fleepaque bogi-
 nia/ Sed ... 33/2.

- ARGENTEUS (1) *ai – sg f N*: argentea pará Háftkarum 32/2.
 ARO (1) *vb – pares 1 sg*: włafnámque (!) paternis Bobus aro žiemiam 38/1.
 ASPICIO (1) *vb – con praes 1 sg*: vt lżára tectum te aliquando kápica (!) Aspiciam 35/19.
 AT (1) *cn – At 33/17*.
 ATQUE (3) *cn – Atque 37/2, 38/9; atque 36/11*.
 AUDIO (2) *vb – perf 2 sg*: Audifiti mnichos/ wyflucháftique (!) káplanos 36/9. *imp 2 sg*: Audi igitur 33/6.
 AULA (2) *sb f – sg G*: ftare ingratoe niewdzięcznum limen ad auloe 34/5. *pl Ac*: Vnde obaczare potes/ laudari forfitan aulas 37/18.
 AUSONIUS (1) *ai – pl f Ab*: bereto Texerat/ Aufonijs quales przynofzántur (!) ab oris 31/20.
 AUT (2) *cn – Aut 34/5; aut 35/19*.
 AUTEM (1) *cn – autem 31/11*.
- BARWA (1) *sb f – sg Ab*: mężos video aduentare quaternos/ Difsimiles habituq; oris/ et difpare bárwá (!) 31/12.
 BEATUS (1) *ai – sg f Ac*: ille videtur Omnino vitam tibi non žyczare beatam 38/11.
 BERETUS (2) *sb m – sg G*: Tertius induerat multi kapam (!) áxámity (!) ... lżpadám (!)/ piórumque berety (!) 31/23. *Ab*: Huic quoque plefzus erat/ fed eum nutante bereto Texerat 31/19.
 BERNARDUS (2) *n-pers m – sg N*: Vifus adefse pater biało Bernardus amictu 34/9, dum te Bernardus/ et ipfi Admoneant dobrzy per talia fomnia diui 34/18.
 BEZPIECZNUS (2) *ai – sg n Ac*: procul befpiecznum dirigere oeuum 32/21. *pl m Ac*: befpiecznos dormio fomnos 38/4.
 BIAŁUS (1) *ai – sg m Ab*: Vifus adefse pater biało Bernardus amictu 34/9.
 BICEPS (1) *ai – sg f N*: Biłkupos male czapká biceps/ male ftula (!) tuetur 36/1.
 BIEDNUS (1) *ai – sg m Ac*: neque occido biednum lichwiándo (!) człowiekum 37/23.
 BIESIADA (1) *sb f – pl Ac*: Nam neque wefolas (!) aliis pomagare bieśiádas/ Nec potis eft młodám (!) ... choware kuchárkám (!) 35/10.
 BISKUPUS (1) *sb m – pl Ac*: Biłkupos male czapká biceps/ male ftula (!) tuetur 36/1.
 BLANDUS (1) *ai – sg m Ac*: Sed neque per blandum contraxi debita flufum 32/16.
 BŁĘDUS (1) *sb m – sg Ac*: Nec tibi noſtra aliquam pariat diſenſio błędum 36/13.
 BŁYSKO (1) *vb – imperf 3 sg*: Olli lummo ingens blyłkabát (!) vertice plefzus 31/15.
 BOGINIA (1) *sb f – sg Ab*: non cum ſimplice turba Sortis ab arbitrio pendes/ ſlepaque boginia/ Sed te rozmyſlo (!) fulcis/ dobraque porádá (!) 33/2.
 BONUS (3) *ai – comp sg f Ac*: Sed mihi donarunt meliorem numina mentem 34/7. *sup sg m N*: Non hoc finiat optimus ille Iuppiter/ vt ... 35/17. *f N*: fwoius res optima kaęus 37/19.
 BOS (1) *sb m – pl Ab*: włafnámque (!) paternis Bobus aro žiemiam 38/1.
 BREVIS (1) *ai – sg m N*: Extremus labor eft/ atque hic breuis/ vt ... 36/11.
 BULLA (1) *sb f – pl N*: Sed neque te manicis capiat reuerenda lżeroęys (!) Nec Canonicorum buloe (!) dżeśiátaque kopá 35/21.
- CAELUM (1) *sb n – sg D*: coeloque immittet aperto 34/17.
 CAETERUS (1) *ai – pl n Ac*: twoiá (!) tu coetera difcute głowá (!) 35/15.
 CALCO (1) *vb – imperf 3 sg*: Et nogá drewniánum calcabat nuda trzewikum 31/16.
 CALIGA (1) *sb f – pl Ac*: Tertius induerat multi kapam (!) áxámity (!) Zóttóm (!) kábatum/ et caligas/ zóttómque (!) koletum 31/22.
 CALLIDUS (1) *ai – sg f N*: Callida nec noſtrum verſát páni duſzká rozumum 32/17.

- CANICULA (1) *n-pers f – sg N*: cum fuchos torreret Syrius agros/ Et rozganiaret non mądra Canikula żakos 31/8.
- CANONICUS (1) *sb m – pl G*: Sed neque te manicis capiat reuerenda fzerocys (!) Nec Canoniorum buloe (!) dżieżiątaque kopá 35/21.
- CAPIO (1) *vb – con praes 3 sg*: Sed neque te manicis capiat reuerenda fzerocys (!) 35/20.
- CAPUT (1) *sb n – sg D*: vt żonam nobis poymare liberet Et niepotrzebnám (!) capiti fuperaddere curam 34/4.
- CAREO (1) *vb – praes 3 pl*: habent fua commoda dwory: Nec żemiańńie carent 36/18.
- CELEBER (1) *ai – sup sg f N*: ESt prope wyfokum celeberrima fylua Krákouum 31/3.
- CELEBRO (1) *vb – praes 1 pl*: Et kńięża/ et mńiłzy mńfzas celebramus easdem 35/7.
- CELLA (1) *sb f – pl Ac*: Sekretasque tui cellas fcrutare rozumy (!) 32/23.
- CENSEO (1) *vb – praes 1 sg*: Hoc quoque chare tibi faciendum cenfeo fili 34/13.
- CENTUM (1) *nm – Sukńńiam (!) faldorum centum* 31/18.
- CERNO (2) *vb – inf*: Malim te kńiędzum/ quam gołum cernere mńichum 35/3. *praes 2 sg*: Cernis vt ... 33/7.
- CERTE (1) *av – Inferior certe coram mortalibus ille eft* 35/9.
- CEU (1) *pt – ceu nos* 35/11.
- CHARUS (2) *ai – sg m V*: chare ... fili 34/13. *sup sg m V*: fili charifsimie 33/11.
- CHLEBUS (2) *sb m – sg Ac*: chlebum iadare duchownum 35/2, chlebum noli curare duchownum 36/5.
- CHLEWUS (1) *sb m – sg D*: Cumque humili parcat Iouis indignatio chleuo 33/9.
- CHOINA (1) *sb f – sg Ab*: vt incolumi chrófto/ młodaque choiná (!) Annofoe citius vertantur turbine quercus 33/7.
- CHOWO (2) *vb – inf*: młodám (!) ... choware kuchárkám (!) 35/11, kurwám (!) choware kuchárkám (!) 37/8.
- CHROSTUS (1) *sb m – sg Ab*: Cernis vt incolumi chrófto/ młodaque choiná (!) Annofoe citius vertantur turbine quercus 33/7.
- CHYTRUS (1) *ai – sg m N*: iam me chytrus tentare diablus Coeperat 34/2.
- CITO (1) *av – comp*: Annofoe citius vertantur turbine quercus 33/8.
- CNOTLIWUS *cf* CNOTLIWY.
- CNOTLIWY, CNOTLIWY *a*. CNOTLIWUS (1 + 1 = 2) *ai – sg f N*: epulas nati/ cnotliwaque żoná miniftrat 38/2. *Ac*: Effe fcelus kńiędzo cnotliwą ducere żonam 37/7.
- COEPIO (3) *vb – perf 3 sg*: fic coepit frater ab alto 32/25, coepit fic deinde káplanus 34/22. *plusq 3 sg*: iam me chytrus tentare diablu Coeperat 34/3.
- COLOR (1) *sb m – sg G*: Sukńńiam faldorum centum/ nigrique coloris 31/18.
- COMMODUM (1) *sb n – pl Ac*: habent fua commoda dwory 36/17.
- COMPELLO (1) *vb – con praes 3 sg*: fłowis fic me compellat amicis Funiger 32/6.
- CONCEDO – *cf* CONCESSUS.
- CONCESSUS (1) *part perf pass – sg n N*: nobis tamen effe żonatis Concefsum eft 37/5.
- CONCUTTIO (1) *vb – imp 2 sg*: fzerokám concute káppám (!) 32/22.
- CONDICIO (2) *sb f – sg N*: monachus fieri/ fierique káplanus Non mala conditio eft 36/17. *Ab*: multum de conditione żywoty (!) Deque ftatu witoe mecum myśłádo (!) futuroe 31/9.
- CONDUCO (1) *vb – con praes 3 sg*: Hoc inquirendum potius dworłkumne żywotum/ An tibi conducat ftanum wybiérare żemiańńikum 37/11.
- CONFERO (1) *vb – inf*: lanam conferre porádám (!) 32/24.
- CONFUNDO (1) *vb – inf*: świetckos confundere ftanos 34/23.
- CONGREDIOR (1) *vb dep – praes 3 pl*: Congredimur 32/5.

- CONTENTUS (1) *ai – sg m N*: Contentus fum forte mea 37/25.
- CONTICEO *a*. CONTICESCO *a*. CONTICISCO (1) *vb – perf 3 sg*: Conticuit tandem 35/16.
- CONTRAHO (1) *vb – perf 1 sg*: Sen neque per blandum contraxi debita flufum 32/16.
- CORAM (2) *av – Cumque pares fimus coram/ qui niebá (!) gubernat/ Inferior certe coram mortalibus ille eft 35/8, 9.*
- CREDO (1) *vb – con perf 1 sg*: crediderim potius 38/7.
- CUCULLUS (1) *sb m – sg Ab*: ineft lzáro quoque rádá cucullo 32/11.
- CUDZUS (1) *ai – sg m Ac*: Dum fwoium laudat/ dum cudzum quisque żywotum Improbat 36/14.
1. CUM (6) *cn – cum 31/7, 33/4, 19, 34/20, 37/15, 38/6. Cf CUMQUE.*
2. CUM (3) *prae p cum Ab – mecum 31/10, 38/3, cum fimplici turba 33/1.*
- CUMQUE (2) *cn – Cumque 33/9, 35/8.*
- CUNCTANS (1) *part praes act – sg m Ac*: Hic me cunctantem świetckás (!) deponere curas Iufsit 34/11.
- CUNCTO *cf CUNCTANS.*
- CUPIDO (1) *sb f – sg N*: Non me ... frebry (!)/ złotyque (!) cupido ... tenet 32/12.
- CUR (1) *av – cur 37/2.*
- CURA (7) *sg f – sg N*: Non me ... frebry (!)/ złotyque (!) cupido/ Zbiérándyque (!) tenet niezbednos cura pieniaǰzos 32/13, vnica cura eft Hoec mea/ quo ... 32/19. *Ac*: vt żonam nobis poymare liberet Et niepotrzebnám (!) capiti fuperaddere curam 34/4. *pl Ac*: nefcio quas animo te voluere curas 32/8, quas te video nunc voluere curas 33/20, Hic me cunctantem świetckás (!) deponere curas Iufsit 34/11, curas abigo 38/5.
- CURO (1) *vb – inf*: chlebum noli curare duchownum 36/5.
- CZAPKA (2) *sb f – sg N*: Bilkupos male czapká biceps/ male ftula (!) tuetur 36/1. *Ac*: Wirzchorum czapkám (!) quoque nolo duorum 32/15.
- CZEKAĆ (1) *vb – praes 2 sg*: Sed fruŕtra czekaŕz/ dum ... 34/18.
- CZŁOWIEKUS (1) *sb m – sg Ac*: neque occido biednum lichwiándo (!) człowiekum 37/23. *Cf LUDZIE.*
- CZYSTUS (1) *ai – sg m Ac*: potes czyŕtum verbis iurare żywotum 36/20.
- DATUS (1) *part perf pass – pl f Ab*: dextrisque datis 32/5.
- DĄBIE (2) *n-pr n – sg N*: Dąbie nomen habet 31/6. *Ac*: Dąbie dixère priores 31/6.
- DE (3) *prae p cum Ab*: De 31/10, 36/12; de 31/9.
- DEBITUM (1) *sb n – pl Ac*: Sed neque per blandum contraxi debita flufum 32/16.
- DEINDE (1) *av – deinde 34/22.*
- DEMITTO (1) *vb – plusq 3 sg*: Ad talos alter fukniám (!) demiferat imos 31/17.
- DENIQUE (3) *av – Denique 31/24; denique 38/5, vndique ... denique 33/17.*
- DEPONO (1) *vb – inf*: Hic me cunctantem świetckás (!) deponere curas Iufsit 34/11.
- DESIDERO (1) *vb – praes 1 sg*: Non habeo wielkos/ fed nec defydero (!)/ fkárbos 37/24.
- DESPICIO (1) *vb – praes 3 sg*: non cum ieunia ŕwiátus Despicit 34/21.
- DEUS (3) *sb m – sg N*: Adde/ quod ipŕe Deus kapłanos primus in orbe Inŕtituit 35/12. *pl D*: dijs fit gratia 32/18. *Ac*: Tu ne lude deos 37/1.
- DEXTER (1) *ai – pl f Ab*: dextrisque datis 32/5.
- DĘBUS (1) *sb m – pl Ac*: Sic olim vixiŕŕe homines ... crediderim potius/ quam ... dębos mioum roráŕŕe (!) gotoum 38/8.
- DIABLUS (2) *sb m – sg N*: iam me chytrus tentare diablus Coeperat 34/2. *pl N*: neque diabli forŕfitan Iam metuunt krzyżos 36/2.
- DICENS (1) *part praes act – sg m Ac*: vt žiemíáninum De fwoio fluches dicentem pauca žiemieńftwo 36/12.

- DICO (3) *vb – perf 3 sg*: Alta reuerendi dixit prudentia patris 34/25. 3 *pl*: Dąbie dixère priores 31/6. *con perf pass 3 pl*: Atque hoc pro stano paucis sint dicta ziemiąńko 38/9. *Cf* DICENS.
- DILIGO (1) *vb – praes 3 sg*: qui katum diligit vnum 33/14.
- DIRIGO (1) *vb – inf*: procul bezpiecznum dirigere oeuum 32/21.
- DISCO (1) *vb – inf*: libeat modo difcere 36/6.
- DISCUTIO (1) *vb – imp 2 sg*: twoiá (!) tu coetera difcute głowá (!) 35/15.
- DISPAR (1) *ai – sg f Ab*: difpare bárwá (!) 31/12.
- DISSENSIO (1) *sb f – sg N*: Nec tibi noſtra aliquem pariat difſenſio błędum 36/13.
- DISSIMILIS (1) *ai – pl m Ac*: męzos video aduentare quaternos/ Difsimiles habituq; oris/ et difpare bárwá (!) 31/12.
- DIVUS (1) *sb m – pl N*: dum te Bernardus/ et ipſi Admoneant dobrzy per talia fomnia diui 34/19.
- DŁUGUS *a*. DŁUGO (1) *ai a. av – pl m Ac*: Nam etſi prodeſt długóz (!) fzemrare paćierzos 35/4.
- DO *cf* DATUS.
- DOBRUS *cf* DOBRY.
- DOBRY *a*. DOBRUS (1 + 1 = 2) *ai – sg f Ab*: Sed te rozmyſlo (!) fulcis/ dobraque porádá (!) 33/3. *pl N m pers*: dum te Bernardus/ et ipſi Admoneant dobrzy per talia fomnia diui 34/19.
- DOMA (1) *av* – Sed miłe domá peti 37/19.
- DONO (1) *vb – perf 3 pl*: Sed mihi donarunt meliorem numina mentem 34/7.
- DORMIO (1) *vb – praes 3 sg*: bezpiecznos dormio fomnos 38/4.
- DREWNIANUS (2) *ai – sg m Ac*: Et nogá drewniánum calcabat nuda trzewikum 31/16. *pl m Ac*: drewniános geftare trzewikos 35/19.
- DROGA (1) *sb f – sg Ac*: Inuenies aliam ... drogám (!) 36/6.
- DUCHOWNUS (4) *ai – sg m Ac*: Vt velis omnino chlebum iadare duchownum 35/2, chlebum noli curare duchownum 36/5; cur ... więcéy Expediat ſwietckum/ quam ſtanum ambire duchownū 37/3. *f Ac*: Quoque tibi poterant vitam zálécare duchownám (!) 34/24.
- DUCO (1) *vb – inf*: Effe ſcelus kſiędzo cnotliwą ducere żonam 37/7.
- DUM (3) *cn* – Dum ... dum 36/14; dum 34/18, Dum ... dum 36/14.
- DUO (1) *nm – m G*: Wirzchorum czapkám (!) quoque nolo duorum 32/15.
- DUSZKA (1) *sb f – sg N*: Callida nec noſtrum verſat páni duſzká rozumum 32/17.
- DWOR *a*. DWORUS (1) *sb m – pl N*: habent ſua commoda dwory 36/17.
- DWORSKIUS (2) *ai – sg m Ac*: Hoc inquirendum potius/ dworſkunne żywotum/ An tibi conducat ſtanum wybiérare ziemiąńkum 37/10. *f Ac*: dworſkám (!) forbere poléwkám (!) 34/6.
- DWORUS *cf* DWOR.
- DWORZANIN, DWORZANINUS (1 + 2 = 3) *sb m – sg N*: Dworzáninus 35/17. *Ac*: dworzáninum facientem verba tulifti 36/10. *pl N*: Tu modo quid faciant/ non quid dworzánie loquantur/ Videris 37/13.
- DWORZANINUS *cf* DWORZANIN.
- DZIESIĄTUS *cf* DZIESIĄTY. DZIESIĄTY *a*. DZIESIĄTUS (1) *nm – sg f N*: neque te manicis capiat reuerenda źłrocys (!) Nec Canonicorum buloe (!) dźieſiątaque kopá 35/21.
- ECCE (1) *pt* – Ecce 31/11.
- EGO (13) *pron – N*: ego 31/7, 32/25. *D*: mihi 32/24, 34/7, 8, 38/5. *Ac*: me 32/6, 12, 34/2, 11, 38/1. *Ab*: mecum 31/10, 38/3.
- ENIM (1) *cn* – enim 35/14.
- EPULAE (1) *sb f pl t – Ac*: Ipſi epulas nati/ cnotliwaque żoná miniftrat 38/2.
- ERGO (1) *cn* – Ergo 33/4.

- ET (33) *cn* – Et 31/8, 16, 32/9, 34/4, 15, 36/10, 21, 37/8, Et ... Et ... et ... Et ... et 35/5, 6, 7; et 31/12, 22, 32/3, 7, 33/11, 15, 34/1, 2, 6, 12, 18, 21, 36/15, 16, 17, 22, 37/1, 6, 16, 38/8, Et ... Et ... et ... Et ... et 35/6, 7.
- ETSI (1) *cn* – etfi 35/4.
- EXCELSUS (1) *ai* – *pl f N*: Excellōe frogo feriuntur fulmine turres 33/10.
- EXPEDIO (1) *vb* – *con praes 3 sg*: cur ... więcý Expediat świetckum/ quam Ńtanum ambire duchownũ 37/3.
- EXPONO (1) *vb* – *praes 1 sg*: Non expono animam wiátris 37/22. Cf EXPOSITUS.
- EXPOSITUS (1) *part perf pass* – *sg m N*: Fortunoe expositus 33/18.
- EXTER *a*. EXTERUS (2) *ai* – *sup sg m N*: Extremus labor est ... vt ... 36/11. *D*: Extremo mákowa fuit fuknicá 32/1.
- FACIENDUS (1) *part fut pass* – *sg n Ac*: Hoc ... tibi faciendum cenfeo 34/13.
- FACIENS (1) *part praes act* – *sg m Ac*: dworzáninum facientem verba tulifti 36/10.
- FACIO (1) *vb* – *con praes 3 pl*: Tu modo quid faciant/ non quid dworzánie loquantur/ Videris 37/13. Cf FACIENDUS, FACIENS, FACTUS.
- FACTUS (2) *part perf pass* – *sg m Ab*: factoque hic fine quieuit 35/16. *f N*: fuknicá/ fine vllo Facta magifterio 32/2.
- FALDUS (1) *sb m* – *pl G*: Sukniám (!) faldorum centum 31/18.
- FARIOR (1) *vb dep* – *imp 2 sg*: Fare age 32/11.
- FATEOR (1) *vb dep* – *praes 3 sg*: quod te ipŃe fatetur Vultus 32/7.
- FERIO (1) *vb* – *praes pass 3 pl*: Cumque humili parcat Iouis indignatio chleuo/ Excellōe frogo feriuntur fulmine turres 33/10.
- FERO (2) *vb* – *perf 2 sg*: dworzáninum facientem verba tulifti 36/10. *con praes 3 sg*: Omne gotowa pati mecum quodcumque ferat fors 38/3.
- FILIUS (3) *sb m* – *sg V*: fili 32/7, 34/13, fili charifŃime 33/11.
- FINIS (1) *sb m* – *sg Ab*: Conticuit tandem/ factoque hic fine quieuit 35/16.
- FIO (3) *vb* – *inf*: ForŃitan et monachus fieri/ fierique káptanus Non mala conditio est 36/16, 16. *praes 3 pl*: Ad plugum tandem redeunt/ fiuntque žiemíanie 37/17.
- FLECTO (1) *vb* – *praes 1 sg*: Nulli flecto genu 37/20.
- FLUMEN (1) *sb n* – *pl Ac*: Sic olim vixiŃse homines ... crediderim potius/ quam flumina lacte Manaffe 38/7.
- FLUSUS (1) *sb m* – *sg Ac*: Sed neque per blandum contraxi debita flufum 32/16.
- FORS (1) *sb f* – *sg N*: Fors 34/1. Cf FORTE.
- FORSAN (2) *av* – forŃan 32/9, 11.
- FORSITAN (3) *av* – ForŃitan 36/16; forŃitan 36/2, 37/18.
- FORTE (2) *av* – Si mihi forte queas Ńanam conferre porádám (!) 32/24, Quod Ńi forte tuam fubit hoec Ńententia glówám (!) 35/1.
- FORTUNA (4) *sb f* – *sg N*: cum Ńoeuis alios fortuna procellis Abripiet 33/4. *G*: qui Ńe powagás (!) wŃpinát (!) ad altas/ Fortunoe mage Ńit telis obnoxius oŃtris 33/13; Paupertas tua te tutum proeŃtabit ab omni Krzywdá (!) fortunoe 34/17. *D*: minus ipŃi denique viuas Fortunoe expositus 33/18.
- FRATER (1) *sb m* – *sg N*: Ńic coepit frater ab alto 32/25.
- FRUSTRA (1) *av* – Sed fruŃtra czekafz 34/18.
- FULCIO (1) *vb* – *praes 2 sg*: Sed te rozmyŃlo (!) fulcis/ dobraque porádám (!) 33/3.
- FULMEN (1) *sb n* – *sg Ab*: Excellōe frogo feriuntur fulmine turres 33/10.
- FULVUS (1) *ai* – *pl n N*: fulua vt Ńint omnia 31/24.

- FUNIGER (1) *sb m – sg N*: flowis fic me compellat amicis Funiger 32/7.
 FUNIS (1) *sb m – sg Ab*: Proecinctus tluftum nodofo fune żywotum 31/14.
 FUTURUS (1) *ai – sg f G*: multum de conditione żywoty (!) Deque fratu vitoe mecum myślán-
 do (!) futuroe 31/10.
- GADKA (1) *sb f – sg N*: noftri non eft hoec gaddá rozumy (!) 37/9.
 GAUDIUM (1) *sb n – pl A*: fentire ... venturoe gaudia vitoe 34/15.
 GAUDEO (1) *vb – praes 1 sg*: Gaudeo libertate mea 37/21.
 GDAŃSKUS (1) *ai – sg m Ac*: Iftuleam fpectans wodám (!)/ Gdąńskumq. gościńcum 31/5.
 GENU (1) *sb n – sg Ac*: Nulli flecto genu 37/20.
 GERO (1) *vb – praes 1 sg*: Omnibus his vacuum gero ... pectus 32/18.
 GESTO (1) *vb – inf*: drewniánoo geftare trzewikoo 35/19.
 GŁOWA (2) *sb f – sg Ac*: fi forte tuam lubit hoec fententia głowám (!) 35/1. *Ab*: twoiá (!) tu coe-
 tera difcute głowá (!) 35/15.
 GOŁUS (1) *ai – sg m Ac*: gołum cernere mnichum 35/3.
 GOŚCIŃCUS (1) *sb m – sg Ac*: Iftuleam fpectans wodám (!)/ Gdąńskumq. gościńcum 31/5.
 GOTOWUS, GOTOWUS a. GOTOWY (1 + 1 = 2) *ai – sg m Ac*: Sic olim vixiſe homines ...
 crediderim potius/ quam flumina lacte Manaffe/ et deĳos miodum rorálſe (!) gotouum 38/8.
f N: epulas nati/ cnotliwaque żoná miniftrat/ Omne gotowa pati mecum/ quodcumque ferat
 fors 38/3.
 GOTOWY *cf* GOTOWUS.
 GRATIA (1) *sb f – sg N*: dijs fit gratia 32/18.
 GRZECH (1) *sb m – sg N*: folos grzéch eft ożeniare káplános 37/5.
 GUBERNO (1) *vb – praes 3 pl*: qui niebá (!) gubernat 35/8.
- HABEO (6) *vb – inf*: fwoium káżdus te vellet habere 36/15. *praes 1 sg*: Non habeo wielkos ...
 lkárbos 37/24. *2 sg*: fi quid habes 32/22, fi quid iuuenis lub pectore fanoe Mentis habes 36/5.
3 sg: Daĳie nomen habet 31/6. *3 pl*: habent fua commoda dwory 36/17.
- HABITUS (1) *sb m – sg Ab*: meżos video aduentare quaternos/ Difſimiles habituq; oris 31/12.
 HAFTKA (1) *sb f – pl G*: argentea pará Háftkarum 32/3.
 HIC (18) *pron – sg m N*: Hic 34/11; hic 35/16, 36/11. *D*: Huic 31/19. *f N*: Hoec 32/20; hoec 35/1,
 37/9. *Ac*: Hanc ego ... Ingredior 31/7. *Ab*: hac tempeftáte (!) 35/22. *n N*: Hoc 37/10; hoc
 37/2. *Ac*: Hoc 34/13; hoc 35/17. *Ab*: hoc 32/19. *pl f Ac*: Has 33/20. *n N*: hoec 38/9. *Ac*: hoec
 34/22. *Ab*: his 32/18.
- HOMO (1) *sb m – pl Ac*: Sic olim vixiſe homines ... crediderim potius/ quam flumina lacte Ma-
 naffe 38/6.
 HONOR (1) *sb m – pl N*: miſſoe nulli proeftantur honores Amplius 34/21.
 HUMANUS (2) *ai – pl f Ab*: Sic et in humanis ... rebus Accidit 33/11. *n N*: quoe funt humana
 nie maĳdré Ingenia 34/1.
 HUMILIS (1) *ai – sg m D*: Cumque humili parcat Iouis indignatio chleuo 33/9.
 HUMUS (1) *sb f – sg G*: qui ferpit humi 33/14.
- IACTO (1) *vb – perf 3 pl*: cum ... láłkám (!) iactarunt vfque krolewłkám (!) 37/16.
 IAM (2) *av – iam* 36/3; iam 34/2.
 IDEM (2) *pron – pl m Ac*: eosdem 35/6. *f Ac*: easdem 35/7.
 IEIUNIUM (1) *sb n – pl Ac*: cum ieiunia ſwiátus Defpicit 34/20.
 IGITUR (1) *cn – igitur* 33/6.
 ILLE (4) *pron – sg m N*: ille 35/9, 17, 38/10. *pl m N*: illi 37/14.

- IMMITTO (1) *vb – fut 3 sg*: Paupertas tua te tutum proestabit ab omni Krzywdá (!) fortunoe/ coeloque immittet aperto 34/17.
- IMPUGNO (1) *vb – inf*: Plura loqui nolo/ neque enim impugnare zakonum Eft animus 35/14.
- IMPROBO (1) *vb – praes 3 sg*: Dum swoium laudat/ dum cudzum quisque żywotum Improbat 36/15.
- IMUS *cf* INFERUS.
- IN (5) *praep – cum Ac (1)*: in 32/19. *cum Ab (4)*: In 37/12; in 33/11, 34/8, 35/12.
- INCOLUMIS (1) *ai – sg m Ab*: Cernis vt incolumi chrófto/ mlódaque choiná (!) Annofoe citius vertantur turbine quercus 33/7.
- INDIGNATIO (1) *sb f – sg N*: Iouis indignatio 33/9.
- INDUO (1) *vb – plusq 3 sg*: Tertius induerat multi kapam (!) áxamity (!) 31/21.
- INFERUS *a. INFER (3) ai – comp sg m N*: Inferior certe coram mortalibus ille eft 35/9. *sup sg m Ab*: Audi igitur/ fenfuque imo mea verba reponas 33/6. *pl m Ac*: Ad talos alter fukniám (!) demiferat imos 31/17.
- INGENIUM (1) *sb n – pl N*: quoe funt humana nie mądré Ingenia 34/2.
- INGENS (1) *ai – sg m N*: ingens ... plełzus 31/15.
- INGRATUS (1) *ai – sg f G*: ftare ingratoe niewdzięcznum limen ad auloe 34/5.
- INGREDIOR (1) *vb dep – praes 1 sg*: Ingredior 31/9.
- INQUIRENDUS (1) *part fut pass – sg n N*: Hoc inquirendum potius 37/10.
- INQUIRO *cf* INQUIRENDUS.
- INSIGNIS (1) *ai – sg f N*: Est prope wyfokum celeberrima fylua Krákouum/ Quercubus insignis 31/4.
- INSISTENS (1) *part praes act – sg m N*: Inuenies aliam ... drogám (!) Qua infiltens pofsis profefse tibi que tuisque 36/7.
- INSISTO *cf* INSISTENS.
- INSTITUO (1) *vb – perf 3 sg*: Adde/ quod ipfe Deus kapłanos primus in orbe Infittuit 35/13.
- INSUM (1) *vb – praes 3 sg*: ineft Izáro quoque rádá cucullo 32/11.
- INVENIO (1) *vb – fut 2 sg*: Inuenies aliam ... drogám (!) 36/6.
- INVIDIA (4) *sb f – sg D*: non nego quosdam Tales efse ftanos/ vbi/ fi non vnidque tutus/ At minus inuidioe/ minus ipfi denique viuas Fortunoe expofitus 33/17. *G*: Inuenies aliam ... drogám (!) Qua infiltens pofsis profefse tibi que tuisque/ Nec tantum inuidioe fubeas/ ludzkásque (!) przymowkás (!) 36/8. *Ab*: Inuidiaque procul befpiecznum dirigere oeuum 32/21; Sum procul inuidia 38/4.
- IOVIS *cf* IUPPITER.
- INVISUS (1) *ai – sg n N*: Nil magis inuifum eft ... káplanis 35/22.
- IPSE (7) *pron – sg m N*: ipfe 32/7, 35/12. *D*: ipfi 33/17. *f Ab*: re ipfa 36/21. *pl m N*: Ipsi 38/2; ipfi 34/18, 36/2.
- IS (2) *pron – sg m Ac*: eum 31/19. *n N*: id 32/10.
- ISTE (1) *pron – sg n N*: iftud 34/20.
- ISTULEUS (1) *ai – sg f Ac*: fylua ... Iftuleam fpectans wodám (!) 31/5.
- ITIDEM (1) *av* – Has itidem/ quas te video nunc voluere curas 33/20.
- IUBEO (2) *vb – praes 3 sg*: Sin aliud natura iubet/ quam święté káplánftwo 36/23. *perf 3 sg*: Hic me cunctantem świetckás (!) deponere curas Iufit 34/12.
- IUPPITER (2) *n-pers m – sg N*: optimus ille Iuppiter 35/18. *G*: Iouis indignatio 33/9.
- IURO (2) *vb – inf*: verbis iurare 36/20. *perf 2 sg*: quod iurasti 36/21.
- IUS (1) *sb n – sg Ab*: iure podobno 37/6.
- IUVENIS (2) *sb m – sg V*: iuuenis 33/1, 36/4.

IUVENTA (1) *sb f – sg N*: nefcio quas animo te voluere curas/ Et niepotrzebnás (!) forfan/ quoe veftra iuuenta eft 32/9.

JADO (1) *vb – inf*: chlebum iadare duchownum 35/2.

KABATUS (1) *sb m – sg Ac*: Tertius induerat ... Zóltóm (!) kábatum 31/22.

KAPA (2) *sb f – sg Ac*: Tertius induerat multi kapam (!) áxámity (!) 31/21, fzerokam concute káppám (!) 32/22.

KAPICA (2) *sb f – sg Ab*: Quorum vnus fzára veftribat terga kápicá (!) 31/13, vt fzára tectum te aliquando kápicá (!) Alpiciam 35/18.

KAPŁANUS (7) *sb m – sg N*: hoec mnichus: coepit fic deinde káplanus 34/22, et monachus fieri/ fierique káplanus Non mala conditio eft 36/16, káplanus Sis licet 36/21. *pl Ac*: Adde/ quod ipfe Deus kapłanos primus in orbe Inftituit 35/12; Audifti mnichos/ wyflucháftique (!) káplanos 36/9, folos grzéch eft ózeniare káplanos 37/5. *Ab*: Nil magis inuifum eft ... káplanis/ Nil monachis toto videas odiofius orbe 35/22.

KAPŁAŃSTWO (1) *sb n – sg Ac*: Sin aliud natura iubet quam świętę kápláńftwo 36/23.

KAPPA *cf* KAPA.

KAZDUS (1) *pron – sg m N*: fwoium kázdus te vellet habere 36/15.

KĄTUS (2) *sb m – sg N*: fwoius res optima kątus 37/19. *Ac*: qui kątum diligit vnum 33/14.

KŁĄTWA (1) *sb f – pl N*: Nil profunt kłątfoe 36/2.

KNAFLUS (1) *sb m – pl N*: leni penderent marginoe (!) knáfli 32/3.

KOLETUS (1) *sb m – sg Ac*: Tertius induerat multi kapam (!) áxámity (!)/ Zóltóm (!) kábatum/ et caligas/ zóltómque (!) koletum 31/22.

KOPA (1) *sb f – sg N*: Sed neque te manicis capiat reuerenda fzerocys (!)/ Nec Canonicorum buloe (!)/ dziefiątaque kopá 35/21.

KRAKOWUS (1) *n-loc m – sg Ac*: ESt prope wyfokum celeberrima fylua Krákouum 31/3.

KRASNY (1) *ai – pl N subst*: Krafné lumina Phoebi 34/10.

KROLEWSKUS (1) *ai – sg f Ac*: łáfkám (!) iactarunt vfque krolewfkám (!) 37/16.

KRZYWDA (1) *sb f – sg Ab*: Paupertas tua te tutum proeftabit ab omni Krzywdá (!) fortunoe 34/17.

KRZYŻUS (1) *sb m – pl Ac*: neque diabli forfitan ipfi Iam metuunt krzyżos 36/3.

KSIĘDZUS (3) *sb m – sg D*: Effę fcelus księdzo cnotliwą ducere żonam 37/7. *Ac*: Malim te księdzum/ quam gołum cernere mnichum 35/3. *pl Ac*: Deus kapłanos primus in orbe Inftituit/ księdzosque fuo proefecit ouili 35/13. *Cf* KSIĘŻA.

KSIĘŻA (2) *sb f a. pl t – N*: Et księża/ et mnifzy pfalmos fpięwamus eosdem/ Et księża/ et mnifzy miřsas celebramus eadsem 35/6, 7.

KUCHARKA (2) *sb f – sg Ac*: Nec potis eft młodám (!) ... choware kuchárkám (!) 35/11; non effę fcelus kurwám (!) choware kuchárkám (!) 37/8.

KURWA (1) *sb f – sg Ac*: non effę fcelus kurwám (!) choware kuchárkám (!) 37/8.

LABO (1) *vb – con praes pass 3 sg*: tua labetur tuto oequore nauis 33/5.

LABOR (2) *sb m – sg N*: Nofter in hoc omnis pofitus labor/ vnica cura eft Hoec mea/ quo ... 32/19, Extremus labor eft ... vt ... 36/11.

LAC (1) *sb n – sg Ab*: Sic olim vixifse homines ... crediderim potius/ quam flumina lacte Manaffe 38/7.

LAUDO (3) *vb – praes 3 sg*: Dum fwoium laudat/ dum cudzum quisque żywotum Improbát 36/14. *3 pl*: illi quidem laudant/ fwoiumque żywotum Przekładant aliis 37/14. *inf pass*: Vnde obaczare potes/ laudari forfitan aulas 37/18.

LIBET (2) *vb impers – con praes*: libeat modo discere 36/6. *imperf*: vt zōnam nobis poymare liberet 34/3.

LIBERTAS (1) *sb f – sg Ab*: Gaudeo libertate mea 37/21.

LICET (1) *vb impers – praes*: káplanus Sis licet 36/22.

LICHWIO (1) *vb – gerundium Ab*: neque occido biednum lichwiándo (!) człōwiekum 37/23.

LIMEN (1) *sb n – sg Ac*: ftare ingratoe niewdzięcznum limen ad auloe 34/5.

LONGINQUUS (1) *ai – pl n Ac*: Non expono animam wiátris/ longinqua petendo Lucra 37/22.

LOQUOR (4) *vb dep – inf*: Plura loqui nolo 35/14. *perf 3 pl*: fed cum funt multa loquuti Magnifice 37/15. *con praes 1 pl*: In qua parte quidem non est/ quod multa loquamur 37/12. *3 pl*: Tu modo quid faciant/ non quid dworzánie loquantur/ Videris 37/13.

LUCRUM (1) *sb n – pl Ac*: Non expono animam wiátris/ longinqua petendo Lucra 37/23.

LUDO (1) *vb – imp 2 sg*: Tu ne lude deos 37/1.

LUDZIE (1) *sb pl t – N*: Omnes ludzie fumus 37/4. *Cf CZŁOWIEKUS*.

LUDZKUS (1) *ai – sg f Ac*: Nec tantum inuidioe fubeas/ ludzkásque (!) przymowkás (!) 36/8.

LUMEN (1) *sb n – pl N*: Krafné lumina Phoebi 34/10.

LUX (1) *sb f – sg N*: noftroe lux religionis 34/8.

ŁANCUCHUS (1) *sb m – sg Ac*: Tertius induerat multi kapam (!) áxámity (!)/ Zóttóm (!) kábatum ... łáncuchum ... złotum 31/24.

ŁASKA (1) *sb f – sg Ac*: łáلكám (!) iactarunt vfque krolewfkám 37/16.

MACTUS (1) *ai – sg m Ab*: Macte animo iuuenis 33/1.

MAGE, MAGIS (2 + 1 = 3) *av – mage res pretiofa* 32/4, Fortunoe mage fit telis obnoxius oftris 33/13, Nil magis inuifum est ... káplanis 35/22.

MAGIS *cf* MAGE.

MAGISTERIUM (1) *sb n – sg Ab*: mákowa fuit fuknicá/ fine vilo Facta magifterio 32/2.

MAGNIFICE (1) *av – cum funt multa loquuti Magnifice* 37/16.

MAKOWUS *cf* MAKOWY.

MAKOWY a. MAKOWUS (1) *ai – sg f N*: Extremo mákowa fuit fuknicá 32/1.

MALE (2) *av – Bifkupos male czapká biceps/ male ftula (!) tuetur* 36/1, 1.

MALO (1) *vb – con praes 1 sg*: Malim te księdzum/ quam gołum cernere mnichum 35/3.

MALUS (1) *ai – sg f N*: Non mala conditio est 36/17.

MANICA (1) *sb f – pl Ab*: Sed neque te manicis capiat reuerenda lzérocys (!) 35/20.

MANO (1) *vb – inf perf*: Sic olim uixifse homines ... crediderim potius/ quam flumina lacte Mannaffe 38/8.

MARGO (1) *sb f – sg Ab*: feni penderent marginoe (!) knáfli 32/3.

MAĐRUS *cf* MAĐRY.

MAĐRY a. MAĐRUS (1) *ai – sg f N*: rozganiaret non mađra Canikula žakos 31/8. *Cf NIEMAĐRY*.

MELIOR *cf* BONUS.

MEMINI (1) *vb – imp 2 sg*: tu wybiérare memento Vitam 36/18.

MENS (3) *sb f – sg G*: fi quid ... fub pectore fanoe Mentis habes 36/5. *Ac*: mihi donarunt meliorem numina mentem 34/7. *Ab*: Mente volutabam tota/ totoque rozumo 33/21.

METUO (1) *vb – perf 3 pl*: neque diabli forfitan ipfi Iam metuunt krzyżos 36/3.

MEUS (5) *pron – sg f N*: vnica cura est Hoec mea 32/20, Nam mea ter quinos oetas cum tangeret annos 33/19. *Ab*: Contentus fum forte mea 37/25, Gaudeo libertate mea 37/21. *pl n Ac*: fenfuque imo mea verba reponas 33/6.

MEŻZUS (1) *sb m – pl Ac*: Ecce autem meżos video aduentare quaternos 31/11.

- MIŁY (1) *ai – sg n Ac*: Sed miłé domá peti 37/19.
- MINISTRO (1) *vb – praes 3 sg*: Ipfi epulas nati/ cnotliwaque žoná miniftrat 38/2.
- MINUS *cf* PARUM.
- MIODUS (1) *sb m – sg Ac*: Sic olim vixisse homines ... crediderim potius/ quam flumina lacte Manasse/ et dębos miodum rorasse (!) gotouum 38/8.
- MIRANDUS (1) *ai – sg f N*: fylua ... multo miranda żołędzio 31/4.
- MIROR (1) *vb dep – inf*: Quanquam mirari poſsis 37/6.
- MISSA (3) *sb f – sg D*: miſſoe nulli proeftantur honores Amplius 34/21. *pl N*: poſunt miſſoe wielkum recludere niebum 35/5. *Ac*: Et księża/ et mniſzy miſſas celebramus easdem 35/7.
- MŁODUS (2) *ai – sg f Ac*: Nec potis eft młodám (!) ... choware kuchárkám (!) 35/11. *Ab*: Cernis vt incolumi chróſto/ młodaque choiná (!)/ Annoſoe citius vertantur turibine quercus 33/7.
- MNICH, MNICHUS (2 + 3 = 5) *sb m – sg N*: mnichus 34/22. *Ac*: Malim te księdzum/ quam gołum cernere mnichum 35/3. *pl N*: Et księża/ et mniſzy pſalmos ſpięwamus eosdem/ Et księża/ et mniſzy miſſas celebramus easdem 35/6, 7. *Ac*: Audifti mnichos/ wyłŕucháſtique (!) káplanos 36/9.
- MNICHUS *cf* MNICH.
- MODO (2) *av – libeat modo difcere* 36/6, tu modo quid faciant/ non quid dworzánie loquantur/ videris 37/13.
- MONACHUS (2) *sb m – sg N*: Forſitan et monachus fieri/ fierique káplanus Non mala conditio eft 36/16. *pl Ab*: Nil magis inuifum eft ... káplanis/ nil monachis toto videas odioſius orbe 35/23.
- MONEO (1) *vb – praes 1 sg*: Te moneo 36/4.
- MORTALIS (1) *ai – pl M Ab*: Cumque pares fimus coram/ qui niebá (!) gubernat/ Inferior certe coram mortalibus ille eft 35/9.
- MULTUM (1) *av – multum de conditione żywoty (!)/ Deque ſtatu vitoe mecum myſłándo (!) futuroe* 31/9.
- MULTUS (5) *ai – sg m G*: Tertius induerat multi kapam (!) áxámity (!) 31/21. *Ab*: fylua ... multo miranda żołędzio 31/4. *pl n Ac*: In qua parte quidem non eft/ quod multa loquamur 37/12, ſed cum funt multa loquuti Magnifice 37/15. *comp pl n Ac*: Plura loqui nolo 35/14.
- MYŚŁO (1) *vb – gerundium Ab*: multum de conditione żywoty (!)/ Deque ſtatu vitoe mecum myſłándo (!) futuroe 31/10.
- NAM (3) *cn – Nam* 33/19, 35/4, 10.
- NAMQUE (1) *cn – Namque* 34/8.
- NASTUŁKA (1) *sb f – sg Ac*: Itare ingratoe niewdzięcznum limen ad auloe Naftułkámque (!) lequi 34/6.
- NATURA (2) *sb f – sg N*: Sin aliud natura iubet/ quam 36/23. *D*: ſed tu wybierare memento Vitam/ naturoe quoe ſit accommoda/ twoie (!) 36/19.
- NATUS (1) *sb m – pl N*: Ipfi epulas nati/ cnotliwaque žoná miniftrat 38/2.
- NAVIS (1) *sb f – sg N*: tua labetur tuto oequore nauis 33/5.
1. NE (1) *cn – Hoc inquirendum potius/ dworłkumne żywotom/ An tibi conducat ſtanum wybierare žemiánłkum* 37/10.
2. NE (1) *pt – Tu ne lude deos* 37/1.
- NEC (8) *cn – Nec* 36/13, Non ... Nec 32/14, 36/17, neque ... Nec 35/11, 21, Nec tantum 36/8; Sed neque ... nec 32/17, Non ... ſed nec 37/24.
- NEGLIGO (1) *vb – imp 2 sg*: ſwietckos ... neglige ſtanos 36/22.
- NEGO (1) *vb – praes 1 sg*: non nego quosdam 33/15.
- NEMPE (1) *av – Nempe* 36/20.

NEQUE (6) *cn* – neque 35/14, Sed neque ... nec 32/16, Nam neque ... Nec 35/10, Sed neque ... Nec 35/20, Nil ... neque 36/2, Non ... neque 37/23.

nescio (1) *vb* – *praes 1 sg*: nescio quas animo te voluere curas 32/8.

NEĐZA (1) *sb f* – *sg Ac*: Si nolis neđzám (!) proefentis nofcere űwiáti 34/14.

NIEBO *cf* NIEBUM.

NIEBUM, NIEBUM *a*. NIEBO (1 + 1 = 2) *sb n* – *sg Ac*: pofsunt miűsoe wielkum recludere niebum 35/5. *pl Ac*: qui niebá (!) gubernat 35/8.

NIEMĄDRY (1) *ai* – *pl N subst*: quoe funt humana nie mądré Ingenia 34/1. *Cf* MĄDRY.

NIEPOTRZEBNUS (2) *ai* – *sg f Ac*: niepotrzebnám (!) capiti fuperaddere curam 34/4. *pl f Ac*: nescio quas animo te voluere curas/ Et niepotrzebnás (!) 32/9.

NIWDZIECZNUM (1) *ai* – *sg n Ac*: ftare ingratoe niwdzięcznum limen ad auloe 34/5.

NIEZBEDNUS (1) *ai* – *pl m Ac*: Zbiérandyque (!) tenet niezbednos cura pieniędzos 32/13.

NIGER (1) *ai* – *sg m G*: Sukniám (!) fałdorum centum/ nigrique coloris 31/18.

NIHIL (1) *pron* – Spero nihil 38/5.

NIL (3) *pron* – Nil magis inuifum eft ... káplanis/ Nil monachis toto videas odiofius orbe 35/22, 23, Nil ... neque 36/2.

NODOSUS (1) *ai* – *sg m Ab*: Proecinctus tłuftum nodofo fune żywotum 31/14.

NOGA (1) *sb f* – *sg N*: nogá drewniánum calcabat nuda trzewikum 31/16.

NOLO (4) *vb* – *praes 1 sg*: Wirzchorum czapkám (!) quoque nolo duorum 32/15, Plura loqui nolo 35/14. *imp 2 sg*: chlebum noli curare duchownum 36/5. *con praes 2 sg*: Si nolis neđzám (!) proefentis nofcere űwiáti 34/14.

NOMEN (1) *sb n* – *sg Ac*: Dąbie nomen habet 31/6.

NON (18) *pt* – Non 35/17, Non ... Nec 32/12, Non ... et non 33/15, Non aliter ... quam 34/10, Non mala conditio eft/ et habent űua commoda dwory: Nec źiemianie carent. fed tu wybiérare memento Vitam 36/17, Non ... neque 37/22, Non ... fed nec 37/24; non 33/1, 34/20, 37/9, 12, 13, 38/11, non mądra Canikula 31/8, űi non 32/2, Non ... et non 33/15, űi non ... At 33/16, non ... Sed 37/8.

NOS (3) *pron* – *N*: nos 35/11. *D*: nobis 34/3, 37/4.

NOSCO (1) *vb* – *inf*: Si nolis neđzám (!) proefentis nofcere űwiáti 34/14.

NOSTER (6) *pron* – *sg m N*: Nofter in hoc omnis potius labor 32/19. *G*: noftri non eft hoec gadká rozumy (!) 37/9. *Ac*: Callida nec noftrum verfat páni duűzká rozumum 32/17. *f N*: Nec tibi noftra aliquem pariat difűenfio błędum 36/13. *f G*: noftroe lux relligionis 34/8. *n Ab*: nofthro tempore 37/2.

NUDUS (1) *ai* – *sg f N*: nogá drewniánum calcabat nuda trzewikum 31/16.

NULLUS (3) *pron* – *sg m D*: Nulli flecto genu/ fum wolnus 37/20; űeruo nulli 37/20. *pl N*: miűsoe nulli proeftantur honores Amplius 34/21.

NUMEN (1) *sb n* – *pl N*: Sed mihi donarunt meliorem numina mentem 34/7.

NUNC (1) *av* – nescio quas te video nunc voluere curas 33/20.

NUTANS (1) *part praes act* – *sg m Ab*: fed eum nutante bereto Texerat 31/19.

NUTO *cf* NUTANS.

OBACZO (1) *vb* – *inf*: Vnde obaczare potes 37/18.

OBNOXIUS (1) *ai* – *sg m N*: vt qui űe powagás (!) wűpinát (!) ad altas/ Fortunoe mage űit telis obnoxius olftris 33/13.

OCCIDO (1) *vb* – *praes 1 sg*: neque occido biednum lichwiándo (!) człowiekum 37/23.

ODIOSUS (1) *ai* – *comp sg n N*: Nil magis inuifum eft hac tempeűtáte (!) káplanis/ Nil monachis/ toto videas odiofius orbe 35/23.

- OLIM (3) *av* – Olim/ olim 34/20; olim 38/6, Olim/ olim 34/20.
 OLLUS (1) *pron* – *sg m D*: Olli fummo ingens blyfkabát (!) vertice plefzus 31/15.
 OMNINO (2) *av* – Omnino 38/11; omnino 35/2.
 OMNIS (7) *pron* – *sg m N*: Nofter in hoc omnis pofitus labor 32/19. *f Ab*: ab omni Krzywdá (!) fortunoe 34/16. *n Ac*: cnotliwaque zóná miniftrat/ Omne gotowa pati mecum/ quodcunque ferat fors 38/3. *pl m N*: Omnes ludźie fumus 37/4. *n N*: Omnia quoe poterant świetckos confundere ftanos 34/23; fulua vt fint omnia 31/24. *Ab*: Omnibus his vacuum gero ... pectus 32/18.
 OPTIMUS *cf* BONUS.
 ORA (1) *sb f* – *pl Ab*: Aufonijs quales przynofzántur (!) ab oris 31/20.
 ORBIS (2) *sb m* – *sg Ab*: quod ipfe Deus kapłanos primus in orbe Infituit 35/12, toto ... orbe 35/23.
 ORLUS (1) *sb m* – *sg Ac*: Nec Woiewodarum fellas/ orłumque potentem Ambio 32/14.
 OS (1) *sb n* – *sg G*: Diśsimiles habituq; oris 31/12.
 OSTRUS (1) *ai* – *pl n D*: Fortunoe mage fit telis obnoxius oftris 33/13.
 OVILE (1) *sb n* – *sg D*: quod ipfe Deus kapłanos primus in orbe Infituit/ księdzozosque fuo proefcit ouili 35/13.
 OŻENIO (1) *vb* – *inf*: folos grzéch eft ożeniare kápłanos 37/5.
- PACIERZUS (1) *sb m* – *pl Ac*: Nam etfi prodeft długóž (!) fzemrre paćierzos 35/4.
 PACTUM (1) *sb n* – *sg Ab*: quo pacto poślim rządzare żywotum 32/20.
 PANI (1) *sb f* – *sg N*: Callida nec noftrum verfat páni dułżká rozumum 32/17.
 PAR (1) *ai* – *pl m N*: Cumque pares fimus coram/ qui niebá (!) gubernat 35/8.
 PARA (1) *sb f* – *sg N*: argentea pará Háftkarum 32/2.
 PARCO (1) *vb* – *con praes 3 sg*: Cumque humili parcat Iouis indignatio chleuo 33/9.
 PARIO (1) *vb* – *con praes 3 sg*: Nec tibi noftra aliquem pariat diśsenfio błędum 36/13.
 PARS (1) *sb f* – *sg Ab*: In qua parte 37/12.
 PARUM (2) *av* – *comp*: fi non undique tutus/ At minus inuidioe/ minus ipfi denique viuas Fortunoe expofitus 33/17, 17.
 PATER (2) *sb m* – *sg N*: Vifus adefse pater biało Bernardus amictu 34/9. *G*: Alta reuerendi dixit prudentia patris 34/25.
 PATERNUS (1) *ai* – *pl m Ab*: włafnámque (!) paternis Bobus aro ziemiám 37/25.
 PATIOR (1) *vb dep* – *inf*: Omne gotowa pati mecum 38/3.
 PAUCUS (2) *ai* – *pl n D*: Atque hoec pro ftano paucis fint dicta ziemiáńfko 38/9. *Ac*: vt ziemiánum De swoio fluches dicentem pauca ziemińńftwo 36/12.
 PAUPERTAS (1) *sb f* – *sg N*: Paupertas tua te tutum proeftabit ab omni Krzywdá (!) fortunoe 34/16.
 PECTUS (2) *sb n* – *sg Ac*: Omnibus his vacuum gero ... pectus 32/18. *Ab*: fi quid ... fub pectore fanoe Mentis habes 36/4.
 PENDEO (2) *vb* – *praes 2 sg*: non cum fimplici turba Sortis ab arbitrio pendes/ ślepaque boginia 33/2. *con imperf 3 pl*: feni penderent marginoe (!) knáfli 32/3.
 PER (2) *praep cum Ac* – *per* 32/16, 34/19.
 PETO (2) *vb* – *inf pass*: Sed miłé domá peti 37/19. *gerundium Ab*: Non expono animam wiátris/ longinqua petendo Lucra 37/22.
 PEWNUS (1) *ai* – *sg m Ab*: Gaudeo libertate mea/ pewnoque pokoio 37/21.
 PHOEBUS (1) *n-pers m* – *sg G*: Krafné lumina Phoebi 34/10.
 PIENIĄDZUS (1) *sb m* – *pl Ac*: Zbiérándyque (!) tenet niezbednos cura piniądzos 32/13.

- PIORONUS (1) *sb m – sg Ac*: Tu ne lude deos/ et frogum wárá (!) piorónum 37/1.
 PIORUM (1) *sb n – sg Ac*: Tertium induerat ... Zóltos trzewikos/ łzpadám (!) piórumque berety (!) 31/23.
 PLESZUS (2) *sb m – sg N*: Olli fummo ingens blyfkabát (!) vertice plefzus 31/15, Huic quoque plefzus erat 31/19.
 PŁUGUS (1) *sb m – sg Ac*: Ad pługum tandem redeunt 37/17.
 PODOBNO *cf* PODOBNUS.
 PODOBNUS *a. PODOBNO* (1) *ai a. av – sg n Ab*: Quanquam mirari pofsis/ et iure podobno/ Effé scelus księdzo cnotliwą ducere żonam 37/6.
 POJMO (1) *vb – inf*: vt żonam sobie poymare liberet 34/3.
 POKOJUS (1) *sb m – sg Ab*: Gaudeo libertate mea/ pewnoque pokoio 37/21.
 POLEWKA (1) *sb f – sg Ac*: dworfkám (!) forbere poléwkám (!) 34/6.
 POMAGO (1) *vb – inf*: Nam neque wefolas (!) aliis pomagare bieśiádas 35/10.
 PONDUS (1) *sb n – sg Ab*: feni penderent marginoe (!) knáfli/ Pondere/ quam wielka mage res pretiofa robotá (!) 32/4.
 PONO *cf* POSITUS.
 PORADA (2) *sb f – sg Ac*: Si mihi forte queas fanam conferre porádám (!) 32/24. *Ab*: Sed te rozmyflo (!) fulcis/ dobraque porádá (!) 33/3.
 POSITUS (1) *part perf pass – sg m N*: Nofter in hoc omnis positus labor 32/19.
 POSSUM (9) *vb – praes 2 sg*: potes 36/20, 37/18. *3 sg*: potest 33/15. *3 pl*: posfunt 35/5. *imperf 3 pl*: poterant 34/23, 24. *con praes 1 sg*: pofsim 32/20. *2 sg*: pofsis 36/7, 37/6.
 POTENS (1) *ai – sg m Ac*: Nec Woiewodarum fellas/ orłumque potentem Ambio 32/14.
 POTIS (3) *ai – sg m N*: Nec potis est 35/11. *comp n N*: Hoc inquirendum potius 37/10, crediderim potius 38/7.
 POTRZEBNUS *cf* NIEPOTRZEBNUS.
 POWAGA (1) *sb f – pl Ac*: vt qui fe powagás (!) wfpínát (!) ad altas 33/12.
 POWOLNUS (1) *ai – sg f Ab*: dexterisque datis/ fluzbáq; (!) powolna 32/5.
 PRAECINCTUS (1) *part perf pass – sg m N*: Proecinctus tluftum nodofo fune żywotum 31/14.
 PRAECINGO *cf* PRAECINCTUS.
 PRAEFICIO (1) *vb – perf 3 sg*: Deus kapłanos primus in orbe Infituuit/ księdzosque fuo proefecit ouili 35/13.
 PRAESENS (1) *ai – sg m G*: Si nolis nędzám (!) proefentis nolcere Źwiáti 34/14.
 PRAESTO (3) *vb – inf*: potes czyftum verbis iurare żywotum/ Et quod iurasti re ipfa proeftare 36/21. *fut 3 sg*: Paupertas tua te tutum proeftabit ab omni Krzywdá (!) fortunoe 34/16. *praes pass 3 pl*: miffoe nulli proeftantur honores Amplius 34/21.
 PRETIOSUS (1) *ai – sg f N*: mage res pretiofa 32/4.
 PRIMUS (1) *nm – sg m N*: primus 35/12.
 PRIORES (1) *sb m pl t – N*: Dąbie dixere priores 31/6.
 PRO (1) *praep cum Ab – pro* 38/9.
 PROCELLA (1) *sb f – pl Ab*: cum foeuis alios fortuna procellis Abripiet 33/4.
 PROCUL (2) *av – Inuidiaque* procul 32/21, sum procul inuidia 38/4.
 PROPE (1) *praep cum Ac – ESt* prope wyfokum celeberrima fylua Krákouum 31/3.
 PROPERO (1) *vb – inf*: ad facrofancum properare zakonum 34/12.
 PROSUM (3) *vb – inf*: prodese tibi que 36/7. *praes 3 sg*: Nam etfi prodest długóz (!) łezmrare paćierzos 35/4. *3 pl*: Nil profunt klątfoe 36/2.
 PRUDENTIA (1) *sb f – sg Ab*: Alta reuerendi dixit prudentia patris 34/25.
 PRZEKAŻO (1) *vb – praes 3 sg*: wolnum tibi quod przekázát (!) vmyflum 32/10.

- PRZEKŁADO (1) *vb – praes 3 pl*: fwoiūmque żywotum Przekładant aliis 37/15.
- PRZYMOWKA (1) *sb f – pl Ac*: Inuenies aliam ... drogám (!) / Qua inifitens pofis prodelfe tibi-
que tuisque/ Nec tantum inuidioe fubeas/ ludzkásque (!) przymowkás (!) 36/8.
- PRZYŃOSZO (1) *vb – praes pass 3 pl*: fed eum nutante bereto Texerat/ Aufonijš quales przy-
nołżántur (!) ab oris 31/20.
- PSALMUS (1) *sb m – pl Ac*: Et księża/ et mnifzy pfallmos Ńpiéwamus eosdem 35/6.
- QUALIS (1) *pron – pl m N*: quales 31/20.
- QUAM (6) *av*: quam 32/4, 35/3, 36/23, 38/7, Non aliter ... quam 34/10, więcéy ... quam 37/3.
- QUANQUAM (1) *cn*: Quanquam 37/6.
- QUARE (1) *av*: Quare 32/22.
- QUATERNI (1) *nm – m Ac*: mężos video aduentare quaternos 31/11.
- QUE (35) *cn – que* 31/10, 18, 22, 23, 32/14, 21, 23, 33/2, 3, 6, 7, 21, 34/1, 17, 24, 35/13, 16, 21,
36/8, 9, 16, 37/14, 17, 21, 25, 38/1, 2, que ... q; 32/5, que ... que 32/12, 13, 36/7, 7, que ...
et 34/6; q; 31/5; q; 31/12, que ... q; 32/5. Cf ATQUE, CUMQUE, DENIQUE, NAMQUE,
QUISQUE, QUOQUE, UNDIQUE, USQUE.
- QUEO (1) *vb – con praes 2 sg*: Si mihi forte queas fanam conferre porádám (!) 32/24.
- QUERCUS (2) *sb f – pl N*: Annofoe citius vertantur turbine quercus 33/8. *Ab*: fylua ... Quercubus
inifgnis 31/4.
- QUI (23) *pron – sg m N*: qui 33/1, 12, 14, 14, 35/8. *Ab*: quo 38/10. *f N*: quoe 36/19, 38/1. *Ab*: Qua
36/7; qua 37/12. *n Ac*: quod 32/7, 10, 36/21, 37/12. *Ab*: quo 32/20. *pl m G*: Quorum 31/13.
f N: quoe 32/9. *Ac*: quas 32/8, 33/20. *n N*: Quoe 34/24; quoe 34/1, 23. *Ac*: Quoe 33/14.
- QUICUNQUE (1) *pron – sg n Ac*: quodcunque 38/3.
- QUIDAM (1) *pron – pl m Ac*: quosdam 33/15.
- QUIDEM (2) *av – quidem* 37/12, 14.
- QUIESCO (1) *vb – perf 3 sg*: Conticuit tandem/ factoque hic fine quieuit 35/16.
- QUINI (1) *nm – m Acc*: quinos 33/19.
- QUIS (4) *pron – n Ac*: quid 32/22, 36/4, 37/13, 13.
- QUISQUAM (1) *pron – sg m N*: quisquam 38/10.
- QUISQUE (1) *pron – sg m N*: quisque 36/14.
- QUISQUIS (1) *pron – sg n N*: Quicquid 32/10.
- QUOD (2) *cn – Quod* 35/1; quod 35/12.
- QUOQUE (4) *av – quoque* 31/19, 32/11, 15, 34/13.
- RADA (1) *sb f – sg N*: ineft lzáro quoque rádá cucullo 32/11.
- RECLUDO (1) *vb – inf*: pofunt miłfoe wielkum recludere niebum 35/5.
- REDEO (1) *vb – praes 3 pl*: Ad plugum tandem redeunt/ fiuntque ziemiánie 37/17.
- RELLIGIO (1) *sb f – sg G*: nołtroe lux relligionis Vifus adelfe pater 34/8.
- REPONO (1) *vb – con praes 2 sg*: Audi igitur/ lenfuque imo mea verba reponas 33/6.
- RES (4) *sb f – sg N*: wielka mage res pretiofa robotá (!) 32/4, fwoiūs res optima kátus 37/19. *Ab*:
re ipfa 36/21. *pl Ab*: Sic et in humanis ... rebus Accidit 33/11.
- RESPONDEO (1) *vb – perf 1 sg*: refpondi 32/12.
- REVERENDUS (1) *ai – sg m G*: Alta reuerendi dixit prudentia patris 34/25.
- REWERENDA (1) *sb f – sg N*: neque te manicis capiat reuerenda lzérocys (!) 35/20.
- RORO (1) *vb – inf perf*: Sic olim wixifse homines ... crediderim potius/ quam flumina lacte Ma-
naffe/ et dębos miodum roráfse (!) gotouum 38/8.
- ROBOTA (1) *sb f – sg Ab*: wielka mage res pretiofa robotá (!) 32/4.

- ROZGANIO (1) *vb – con imperf 3 sg: cum fuchos torreret Syrius agros/ Et rozganiaret non mądra Canikula żakos 31/8.*
- ROZMYSŁUS (1) *sb m – sg Ab: Sed te rozmyfło (!) fulcis/ dobraque porádą (!) 33/3.*
- ROZMYŚŁO (1) *vb – praes 1 sg: Sic ego rozmyfło 32/25.*
- ROZUMUS (4) *sb m – sg G: fżérokam concute káppám (!) Sekretasque tui cellas fcrutare rozumy (!) 32/23, noftri non eft hoec gadká rozumy (!) 37/9. Ac: Callida nec noftrum verfat páni dużká rozumum 32/17. Ab: Mente volutabam tota/ totoque rozumo 33/21.*
- RZĄDZO (1) *vb – inf: rżądzare żywotum 32/20.*
- SACROSANCTUS (1) *ai – sg m Ac: ad facrofancum properare zakonum 34/12.*
- SAEVUS (1) *ai – pl f Ab: cum foemis alios fortuna procellis Abripiet 33/4.*
- SANUS (2) *ai – pl f Ab: fi quid ... fub pectore fanoe Mentis habes 36/4. Ac: Si mihi forte queas fanam conferre porádám (!) 32/24.*
- SCELUS (2) *sb n – sg N: Effe fcelus kśiędzo cnotliwą ducere żonam/ Et non effe fcelus kurwám (!) choware kuchárkám (!) 37/7, 8.*
- SCRUTOR (1) *vb dep – imp 2 sg: fżérokam concute káppám (!) Sekretasque tui cellas fcrutare rozumy (!) 32/23.*
- SE *cf WSPINO ME.*
- SECLUM (1) *sb n – pl N: cum złoté fuerunt Secula 38/7.*
- SECRETUS (1) *ai – pl f Ac: fżérokam concute káppám (!) Sekretasque tui cellas fcrutare rozumy (!) 32/23.*
- SECURUS (1) *ai – sg m N: káplanus Sis licet/ et świetckos fecurus neglige ftanos 36/22.*
- SED (11) *cn – Sed 33/3, 34/7, 18, 37/9, 19, Sed neque 32/16, 35/20; fed 31/19, 36/18, 37/15, sed nec 37/24.*
- SELLA (1) *sb f – pl Ac: Nec Woiewodarum fellas/ orłumque potentem Ambio 32/14.*
- SENI (1) *nm – m N: feni penderent marginoe (!) knáfli 32/3.*
- SENSUS (1) *sb m – sg Ab: Audi igitur/ fenfuque imo – mea verba reponas 33/6.*
- SENTENTIA (1) *sb f – sg N: fi forte tuam fubit hoec fententia głowám (!) 35/1.*
- SENTIO (1) *vb – inf: fentire tamen venturoe gaudia vitoe 34/15.*
- SEQUOR (1) *vb dep – inf: ftare ingratoe niewdżięcznum limen an auloe Nafułkámque (!) fequi 34/6.*
- SERPO (1) *vb – praes 3 sg: qui ferpit humi 33/14.*
- SERVIO (1) *vb – praes 1 sg: feruio nulli 37/20.*
- SEVOCO (1) *vb – praes 3 sg: A quo [stano ziemiańsko] fi quisquam te feuocat 38/10.*
- SI (8) *cn – Si 32/24, 34/14; fi 32/2, 22, 33/16, 35/1, 36/4, 38/10.*
- SIC (6) *av – Sic 32/25, 33/11, 38/6; fic 32/6, 25, 34/22.*
- SIMPLEX (1) *ai – sg f Ab: cum fimplice turba 33/1.*
- SIN (1) *cn – Sin 36/23.*
- SINE (1) *praep cum Ab – fine 32/1.*
- SINO (1) *vb – con praes 3 sg: Non hoc finat optimus ille Iuppiter/ vt ... 35/17.*
- SKARBUS (1) *sb m – pl Ac: Non habeo wielkos ... fkárbos 37/24.*
- SŁOWUM (1) *sb n – pl Ab: ftowis fic me compellat amicis 32/6.*
- SŁUCHO (1) *vb – con praes 2 sg: vt żiemianinum De swoio ftuches dicentem pauca żiemieńftwo 36/12.*
- SŁUŻBA (1) *sb f – sg Ab: dextrisque datis/ ftużbąq; (!) powolna 32/5.*
- SOLUS (1) *pron – pl m Ac: folos grżęch eft ożeniare káplanos 37/5.*
- SOMNIUM (2) *sb n – pl Ac: frufta czekafz/ dum te Bernardus/ et ipfi Admoneant dobrzy per talia fomnia diui 34/19. Ab: Numque mihi in fomnis/ noftroe lux relligionis Vifus adefse pater 34/8.*

- SOMNUS (1) *sb m – pl Ac*: *befpiecznos dormio fomnos* 38/4.
- SORBEO (1) *vb – inf*: *dworfkám (!) forbere poléwkám (!)* 34/6.
- SORS (3) *sb f – sg N*: *Omne gotowa pati mecum/ quodcunque ferat fors* 38/3. *G*: *non cum fim-plice turba Sortis ab arbitrio pendes/ ślepaque boginia* 33/2. *Ab*: *Contentus fum forte mea* 37/25.
- SPECTANS (1) *part praes act – sg f N*: *fylua ... Iftuleam fpectans wodám (!)* 31/5.
- SPECTO *cf* SPECTANS.
- SPERO (1) *vb – praes 1 sg*: *Spero nihil* 38/5.
- SPLENDENS (1) *part praes act – sg m N*: *pater bialo Bernardus amictu/ Non aliter fplendens quam Krafné lumina Phoebi* 34/10.
- SPLENDEO *cf* SPLENDENS.
- SREBRUM *a*. ŚREBRUM (1) *sb n – sg G*: *Non me ... frebry (!) złotyque (!) cupido ... tenet* 32/12.
- SROGUS (2) *ai – sg m Ac*: *Tu ne lude deos/ et frogum wárá (!) piorónum* 37/1. *n Ab*: *Cumque humili parcat Iouis indignatio chleuo/ Excelfoe frogo feriantur fulmine turres* 33/10.
- STANUS (6) *sb m – sg Ac*: *więcý Expediat świetckum/ quam fтанum ambire duchownū* 37/3, *dworfkumne żywotum/ An tibi conducat fтанum wybieráre ziemiáńńkum* 37/11. *Ab*: *Atque hoec pro fтанo paucis fint dicta ziemiáńńko* 38/9. *pl Ac*: *Tales efse fтанos* 33/16, *Omnia quoe poterant świetckos confundere fтанos/ Quoeque tibi poterant vitam zálécare duchownám (!)* 34/23, *káplanus Sis licet/ et świetckos fecurus negligé fтанos* 36/22.
- STATUS (1) *sb m – sg Ab*: *multum de conditione żywoty (!) Deque fтанu witoe mecum myślándo (!) futuroe* 31/10.
- STO (1) *vb – inf*: *Itare ingratoe niewdzięcznum limen ad auloe* 34/5.
- STUŁA (1) *sb f – sg N*: *Bilkupos male czapká biceps/ male ftula (!) tuetur* 36/1.
- SUB (1) *praep cum Ab – fub* 36/4.
- SUBEO (2) *vb – praes 3 sg*: *fí forte tuam fubit hoec fententia głowám (!) 35/1. con praes 2 sg: Nec tantum inuidioe fubeas/ ludzkásque (!) przymówkás (!) 36/8.*
- SUCHUS (1) *ai – pl m Ac*: *cum fuchos torreret Syrius agros* 31/7.
- SUKNIA (2) *sb f – sg Ac*: *Ad talos alter fukniám (!) demiferat imos/ Sukniám (!) faldorum centum/ nigrique coloris* 31/18; *fukniám (!) 31/17.*
- SUKNICA (1) *sb f – sg N*: *Extremo mákowa fuit fuknicá* 32/1.
- SUM (33) *vb – inf*: *Effé* 37/7; *effé* 37/4, 8; *efse* 33/16. *praes 1 sg*: *Sum* 38/4; *fum* 37/20, 25. *3 sg*: *Est* 31/3; *Eft* 35/15; *eft* 32/9, 10, 19, 35/11, 22, 36/11, 17, 37/2, 5, 5, 9, 12. *1 pl*: *fumus* 37/4. *3 pl*: *funt* 34/1. *perf 3 sg*: *fuit* 32/1. *3 pl fuerunt* 38/6. *imperf 3 sg*: *erat* 31/19, 34/20. *con praes 2 sg*: *Sis* 36/22. *3 sg*: *fit* 32/18, 33/13, 36/19. *1 pl*: *fimus* 35/8. *3 pl*: *fint* 31/24. *řako nieaglutynowane słowo posiłkowe* (2): *w dep perf 3 pl*: *funt* 37/15. *w con perf pass 3 pl*: *fint* 38/9.
- SUMMUS (1) *ai – sg m Ab*: *Olli fummo ingens błyskabát (!) vertice plefzus* 31/15.
- SUPERADDO (1) *vb – inf*: *vt žonam nobis poymare liberet Et niepotrzebnám (!) capiti fuperaddere curam* 34/4.
- SUSTENTO (1) *vb – praes 3 sg*: *aro žiemiám/ quoe me fuftentat/ alitque* 38/1.
- SUUS (2) *pron – sg n D*: *fuo* 35/13. *pl n Ac*: *fua* 36/17.
- SWOJUS (5) *pron – sg m N*: *fwoius res optima katus* 37/19. *Ac*: *Dum fwoium laudat/ dum cudzum quisque żywotum Improbát* 36/14, *fwoium káždus te vellet habere* 36/15, *illi quidem laudant/ fwoiumque żywotum Przekładant aliis* 37/14. *n Ab*: *vt žiemiáńinum De fwoio řuches dicentem pauca žiemięńńtwo* 36/12.
- SYLVA (1) *sb f – sg N*: *Est prope wyřokum celeberrima sylua Krákouum* 31/3.
- SYRIUS (1) *n-pers m – sg N*: *cum fuchos torreret Syrius agros* 31/7.
- SZARUS (3) *ai – sg m Ab*: *ineft fżáro quoque rádá cucullo* 32/11. *f Ab*: *Quorum vnus fżára veftibat terga kápicá (!) 31/13, vt fżára tectum te aliquando kápicá (!) Afpiciam* 35/18.

- SZEMRO (1) *vb – inf:* Nam etfi prodeft długóz (!) fzemrare paćierzos 35/4.
- SZEROKUS (2) *ai – sg f Ac:* fżérokam concute káppám (!) 32/22. *Ab:* neque te manicis capiat reuerenda fżérocys (!) 35/20.
- SZPADA (1) *sb f – sg Ac:* Tertius induerat ... Zółtos trzewikos/ fżpadám (!)/ piórumque berety (!) 31/23.
- ŚLEPUS (1) *ai – sg f Ab:* non cum fimplíce turba Sortis ab arbitrio pendes/ ślepaque boginia 33/2.
- ŚPIEWO (1) *vb – praes 1 pl:* Et księża/ et mnifzy pńalnos śpiéwamus eosdem 35/6.
- ŚREBRUM *cf* SREBRUM.
- ŚWIATUS (2) *sb m – sg N:* non cum ieiunia świátus Despicit 34/20. *G:* Si nolis nędzám (!) proefentis nofcere świáti 34/14.
- ŚWIETCKUS (4) *ai – sg m Ac:* więcý Expediat świetckum/ quam fťanum ambire duchownń 37/3. *pl m Ac:* Omnia quoe poterant świetckos confundere stanos 34/23, káplanus Sis licet/ et świetckos fecurus neglige fťanos 36/22. *f Ac:* Hic me cunctantem świetckás (!) deponere curas Iuľsit 34/11.
- ŚWIĘTY (1) *ai – sg n Ac:* Sin aliud natura iubet/ quam święte káplánftwo 36/23.
- TALIS (2) *pron – pl m Ac:* Tales 33/16. *n Ac:* talia 34/19.
- TALUS (1) *sb m – pl Ac:* Ad talos alter fukniám (!) demiferat imos 31/17.
- TAMEN (2) *av – tamen* 34/15, 37/4.
- TANDEM (2) *av – tandem* 35/16, 37/17.
- TANGO (1) *vb – con imperf 3 sg:* Nam mea ter quinos oetas cum tangeret annos 33/19.
- TANTUM (1) *av – Nec tantum* 36/8.
- TECTUS (1) *ai – sg m Ac:* vt fżára tectum te aliquando kápicá (!) Afpiciam 35/18.
- TEGO (1) *vb – plusq 3 sg:* eum nutante bereto Texebat 31/20.
- TELUM (1) *sb n – pl D:* Fortunoe mage fit telis obnoxius oftris 33/13.
- TEMPESTAS (1) *sb f – sg Ab:* hac tempeltáte (!) 35/22.
- TEMPUS (1) *sb n – sg Ac:* noľtro tempore 37/2.
- TENEO (1) *vb – praes 3 sg:* Non me ... frebry (!)/ złotyque (!) cupido ... tenet 32/13.
- TENTO (1) *vb – inf:* iam me chytrus tentare diablu Coeperat 34/2.
- TER (1) *nm – ter* 33/19.
- TERGUM (1) *sb n – pl Ac:* Quorum vnus fżára weftibat terga kápicá (!) 31/13.
- TERTIUS (1) *nm – sg m N:* Tertius induerat multi kapam (!) áxámity (!) 31/21.
- TIMEO (1) *vb – inf perf:* qui ferpit humi/ qui kaťum diligit vnum/ Non adeo timuľse poteft 33/15.
- TŁUSTUS (1) *ai – sg m Ac:* Proecinctus tľuftum nodoľo fune żywotum 31/14.
- TORREO (1) *vb – com imperf 3 sg:* cum fuchos torreret Syrius agros 31/7.
- TOTUS (3) *ai – sg m Ab:* Mente volutabam tota/ totoque rozumo 33/21, Nil monachis toto videas odioľius orbe 35/23. *f Ab:* Mente volutabam tota 33/21.
- TRZEWIKUS (3) *sb m – sg Ac:* nogá drewniánum calcabat nuda trzewikum 31/16. *pl Ac:* Tertius induerat ... Zółtos trzewikos 31/23, drewniános geťare trzewikos 35/19.
- TU (22) *pron – N:* Tu 37/1, 13; tu 35/15, 36/18. *D:* tibi 32/10, 34/13, 24, 36/7, 13, 37/11, 38/11. *Ac:* Te 36/4; te 32/8, 33/3, 30, 34/16, 18, 35/3, 18, 20, 36/15, 38/10.
- TUEOR (1) *vb dep – praes 3 sg:* Biľkupos male czapká biceps/ male ftula (!) tuetur 36/1.
- TUM (1) *cn – Tum* 35/17.
- TURBA (1) *sb f – sg Ab:* non cum fimplíce turba Sortis ab arbitrio pendes 33/1.
- TURBO (1) *sb m – sg Ab:* Annofoe citius vertantur turbine quercus 33/8.
- TURRIS (1) *sb f – pl N:* Excelfoe frogo feriuntur fulmine turres 33/10.

- TUTUS (3) *ai – sg m N*: non nego quosdam Tales efse ftanos/ vbi/ fi non vndique tutus/ At minus inuidioe/ minus ipfi denique viuas Fortunoe expositus 33/16. *Ac*: Paupertas tua te tutum proestabit ab omni Krzywdá (!) fortunoe 34/16. *n Ab*: tua labetur tuto oequore nauis 33/5.
- TUUS (5) *pron – sg m G*: tui 32/23. *f N*: tua 33/5, 34/16. *Ac*: tuam 35/1. *pl m D*: tuis 36/7.
- TWOJUS (2) *pron – sg f D*: naturoe ... twoie (!) 36/19. *Ab*: twoiá (!) tu coetera difcute głowá (!) 35/15.
- UBI (1) *av – vbi* 33/16.
- ULLUS (1) *pron – sg n Ab*: fine vllō ... magisterio 32/1.
- UMYŚLUS (1) *sb m – sg Ac*: wolnum tibi quod przekázát (!) vmyślum 32/10.
- UNDE (1) *av – Vnde* 37/18.
- UNDIQUE (1) *av – vndique* 33/16.
- UNICUS (1) *ai – sg f N*: vnica cura est Hoec mea/ quod 32/19.
- UNUS (3) *nm – sg m N*: vnus 31/13. *Ac*: vnū 33/14. *n N*: vnū 37/2.
- USQUE (1) *av – vŕque* 37/16.
- UT (7) *cn – Vt* 35/2; *vt* 31/24, 33/7, 12, 34/3, 35/18, 36/11.
- VACUUS (1) *ai – sg n Ac*: Omnibus his vacuum gero ... pectus 32/18.
- VALEO (1) *vb – con praes 3 sg*: valeat 37/9.
- VENTURUS (1) *part fut act – sg f G*: lentire tamen venturoe gaudia vitoe 34/15.
- VERBUM (3) *sb n – pl Ac*: fenŕque imo mea verba reponas 33/6, dworzáninum facientem verba tulifti 36/10. *Ab*: verbis iurare 36/20.
- VERSO (1) *vb – praes 3 sg*: Callida nec noŕtrum verfat páni duŕzká rozumum 32/17.
- VERTEX (1) *sb m – sg Ab*: Olli summo ingens bŕŕkabát (!) vertice pleŕsus 31/15.
- VERTO (1) *vb – con praes pass 3 pl*: Annofoe citius vertantur turbine quercus 33/8.
- VESTER (1) *pron – sg f N*: quoe veŕtra iuuenta est 32/9.
- VESTIO (1) *vb – imperf 3 sg*: Quorum vnus Izára veŕtibat terga kápica (!) 31/13.
- VIDEO (5) *vb – praes 1 sg*: meŕos video aduentare quaternos 31/11, Has itidem/ quas te video nunc voluere curas 33/20. *con praes 2 sg*: Nil monachis toto videas odioŕius orbe 35/23. *con perf 2 sg*: Tu modo quid faciant/ non quid dworzánie loquantur/ Videris 37/14. *praes pass 3 sg*: ille videtur Omnino vitam tibi non ŕczare beatam 38/10. *Cf VISUS*.
- VISUS (1) *part perf pass – sg m N*: in lomnis ... Viŕus adefse pater ... Bernardus 34/9.
- VITA (5) *sb f – sg G*: multum de conditione ŕywoty (!) Deque ftatu vitoe mecum myŕlándō (!) futuroe 31/10, gaudia vitoe 34/15. *Ac*: tu wybierare memento Vitam 36/19; Quoēque tibi poterant vitam zálécare duchownám (!) 34/24, ille ... vitam tibi non ŕczare beatam 38/11.
- VIVO (3) *vb – inf perf*: Sic olim vixiŕŕe homines ... crediderim potius/ quam flumina lacte Manaffe 38/6. *praes 1 sg*: mihi denique viuo 38/5. *con praes 2 sg*: non nego quosdam Tales efse ftanos/ vb/ fi non vndique tutus/ At minus inuidioe/ minus ipfi denique viuas Fortunoe expositus 33/17.
- VOLO (2) *vb – con praes 2 sg*: Vt velis omnino chlebum iadare duchownum 35/2. *con imperf 3 sg*: ŕwoium kázdus te vellet habere 36/15.
- VOLUTIO (1) *vb – imperf 1 sg*: Mente volutabam tota/ totoque rozumo 33/21.
- VOLVO (2) *vb – inf*: nefcio quas animo te voluere curas 32/8, quas te video nunc voluere curas 33/20.
- VULTUS (1) *sb m – sg N*: quod et ipŕŕe fatetur Vultus 32/8.
- WARO (1) *vb – imp 2 sg*: frogum wára (!) piorónum 37/1.
- WDZIECZNUS *cf NIEWDZIECZNUS*.

- WESOŁUS (1) *ai – pl f Ac*: Nam neque wefolas (!) aliis pomagare bieśiadas 35/10.
 WIATRUS (1) *sb m – pl D*: Non expono animam wiátris 37/22.
 WIELE (1) *av – comp*: więcéy 37/2.
 WIELKUS (3) *ai – sg f Ab*: wielka mage res pretiofa robotá (!) 32/4. *n Ac*: pofsunt miśoe wielkum recludere niebum 35/5. *pl m Ac*: Non habeo wielkos ... lkárbos 37/24.
 WIĘCEJ *cf* WIELE.
 WIRZCHUS (1) *sb m – pl G*: Wirzchorum czapkám (!) quoque nolo duorum 32/15.
 WŁASNUS (1) *ai – sg f Ac*: włafnámque (!) paternis Bobus aro źiemiam 37/25.
 WODA (1) *sb f – sg Ac*: łylua ... łtuleam łpectans wodám (!) 31/5.
 WOJEWODA (1) *sb m – pl G*: Nec Woiewodarum fellas/ orłumque potentem Ambio 32/14.
 WOLNUS (2) *ai – sg m N*: fum wolnus 37/20. *Ac*: Quicquid id eft/ wolnum tibi quod przekázát (!) vmyłtum 32/10.
 WSPINO ME (1) *vb – praes 3 sg*: qui fe powagás (!) włpinát (!) ad altas 33/12.
 WYBIERO (2) *vb – inf*: tu wybiérare memento Vitam 36/18, łtanum wybiérare źiemiańłkum 37/11.
 WYŚLUCHO (1) *vb – perf 2 sg*: Audifti mnichos/ wyłłucháftique (!) káplanos 36/9.
 WYSOKUS (1) *ai – sg m Ac*: Est prope wyłokum celeberrima łylua Krákouum 31/3.
- ZAKONUS (2) *sb m – sg Ac*: ad łacrofanctum properare zakonum 34/12, neque enim impugnare zakonum Eft animus 35/14.
 ZALECO (1) *vb – inf*: Quoque tibi poterant vitam zálécare duchownám (!) 34/24.
 ZBEDNUS *cf* NIEZBEDNUS.
 ZBIERO (1) *vb – gerundium G*: Non me ... łrebry (!)/ złotyque (!) cupido/ Zbiéráńdyque (!) tenet niezbednos cura pieniađzos 32/13.
 ZIEMIA (1) *sb f – sg Ac*: włafnámque (!) paternis Bobus aro źiemiam 38/1.
 ZIEMIANIN, ZIEMIANINUS (2 + 1 = 3) *sb m – sg Ac*: vt źiemiańinum De swoio łłuches dicentem pauca źiemieńłtwo 36/11. *pl N*: Nec źiemiańie carent 36/18, Ad plugum tandem redeunt/ fiuntque źiemiańie 37/17.
 ZIEMIANINUS *cf* ZIEMIANIN.
 ZIEMIAŃSKUS (2) *ai – sg m Ac*: łtanum wybiérare źiemiańłkum 37/11. *Ab*: łtano paucis łint dicta źiemiańłko 38/9.
 ZIEMIEŃSTWUM (1) *sb n – sg Ab*: vt źiemiańinum De swoio łłuches dicentem pauca źiemieńłtwo 36/12.
 ŻŁOTUM (1) *sb n – sg G*: Non me ... łrebry (!)/ złotyque (!) cupido ... tenet 32/12.
 ŻŁOTUS *cf* ŻŁOTY.
 ŻŁOTY, ŻŁOTUS (1 + 1 = 2) *ai – sg m Ac*: Tertius induerat ... Żłotos trzewikos/ łzpadám (!)/ piórumque berety (!)/ Denique łáńłuchum ... złotum 31/24. *pl N subst*: cum złoté fuerunt Secula 38/6.
- Ż (1) *pt – ž* 35/4.
 ŻAKUS (1) *sb m – pl Ac*: rozganiaret non mađra Canikula źakos 31/8.
 ŻOLEĐZIUS (1) *sb m – sg Ab*: łylua ... multo miranda żoleđžio 31/4.
 ŻOŁTUS (3) *ai – sg m Ac*: Tertius induerat multi kapam (!) axámity (!)/ Żóltóm (!) kábatum/ et caligas/ żóltómque (!) koletum/ Żóltos trzewikos 31/22, żóltómque (!) koletum 31/22. *pl m Ac*: Żóltos trzewikos 31/23.
 ŻONA (3) *sb f – sg N*: łpli epulas nati/ cnotliwaque żoná miniftrat 38/2. *Ac*: vt żonam nobis poyomare liberet 34/3, Effe łcelus księđzo cnotliwą ducere żonam 37/7.
 ŻONATUS (1) *ai – pl m D*: nobis tamen effe żonatis Concełsum eft 37/4.

ŻYCZO (1) *vb – inf*: ille videtur Omnino vitam tibi non žyczare beatam 38/11.
 ŻYWOTUS (7) *sb m – sg G*: multum de conditione żywoty (!) Deque ftatu vitoe mecum myślądo (!) futuroe 31/9. *Ac*: Proecinctus tftutum nodofo fune żywotum 31/14, vnica cura est Hoec mea/ quo pacto pořsim rżądzare żywotum 32/20, Dum fwoiwm laudat/ dum cudzum quisque żywotum Improbat 36/14, Nempe/ potes czyftum verbis iurare żywotum 36/20, Hoc inquirendum potius/ dworkumne żywotum/ An tibi conducat ftanum wybierare žiemiańfkum 37/10, illi quidem laudant/ fwoiwmque żywotum Przekładant aliis 37/14.

INDEKS WYRAZÓW I FORM W TYTUŁACH, ŻYWEJ PAGINIE
 I OPRAWIE EDYTORSKIEJ

ABO, ALBO (1 + 1 = 2) *cn – Abo 13 kust; álbo kt/2*.
 *ALCESTIS (1) *n-pers f – sg N*: <Alceftis mżą od řmierci żąftapilą> 44/7.
 AMURAT (1) *n-pers m – sg I*: Frągment bitwy z Amuratem v Wąrny 41/3.
 APOFTEGMATA (5) *sb pl t – N*: APOPHTEGMATA IANA KOCHANOWSKIEGO 5/1;
 Apophtegmata Ianą Kochąnowskiego (!) 6 żp, 8 żp, 10 żp, 12 żp.
 ALBO *cf* ABO.
 APOLLO (15) *n-pers m – sg N*: APOLLO 44/7, 45/17; AP. 45/19, 21, 23, 25, 27, 29, 46/1, 3, 5, 7, 9, 11, 13.
 ARCYBISKUP (1) *sb m – sg G*: Do Iego M. X. Arcybiskupą Gniźnienskiego 28/10.

 BACZYĆ (1) *vb impf – inf*: Wielkiemu pánu nie wřzytkiego baczyc 8/21.
 BAĆ SIE (1) *vb impf – inf*: řmierci fie nie bac, cnoty nářzlądowác 51/9.
 (BARDZO) *cf* BARZO.
 BARZO (1) *av – Niepořpolitowác fie bårzo z pány 10/8*.
 BITWA (1) *sb f – sg G*: Frągment bitwy z Amuratem v Wąrny 41/3.

 CEREMONIJA (1) *sb f – pl N subst*: Niepotrzebne caeremonie 8/12.
 CHORUS (1) *sb m – sg m N*: CHORus 46/25.
 CIERPLIWY *ai – sg f N*: Ciérpliwa pámieć 9/19.
 CNOTA (1) *sb f – sg G*: řmierci fie nie bac, cnoty nářzlądowác 51/9.
 CZAS (1) *sb m – sg A*: Żárt nie ná czås 6/5.

 DATEK (1) *sb m – sg G*: Wedle datku řlżbą 7/13.
 (DŁUGI) *cf* NIEDŁUGI.
 DŁUŻNIK (1) *sb m – sg N*: Niepewny dłuźnik 11/1.
 DO (3) *praep cum G*: Do 28/10, 30/1; do 54/18.
 DOCHOD (1) *sb m – sg N*: Tytuł wielki, dochód máły 6/10.
 DRUKARNIA (2) *sb f – sg G*: Z Drukárnie Lázárzowéy *ku/6*. *L*: w Drukárni Lázárzowéy [55]/3.
 DWA (1) *nm – A m*: Dwu kotu w ieden wór zle řadzác 6/1.

 EPITAFIJUM (4) *sb n – sg N*: Epitaphium (!) 52/23, 52 *kust*, 54/11, Epitaphium (!) Kářprą Kochąnowłkié° 50/11.

 FIRLEJ (1) *n-pers m – sg G*: Do Ie° M. páná Mikołaią Firleią 30/1.
 FRAGMENT (18) *sb m – sg N*: Frągment bitwy z Amuratem v Wąrny 41/3, Frągment nagrobku 51/27; Fragment (!) 28/3. *pl N*: FRAGMENTA álbo pozofłtálé Piřmą IANA KOCHANOW-

SKIEGO *kt/1*; Frágmentá 54 źp, Frágmentá Ianá Kochánowlkiego (!) 28 źp, 30 źp, 32 źp, 34 źp, 36 źp, 38 źp, 40 źp, 42 źp, 44 źp, 46 źp, 48 źp, 50 źp, 52 źp.

GŁUPI (!) *ai* – *sg m I*: Z głupim zle zártowác 5/3.

GNIĘŻNIENSKI (!) *ai* – *sg m G*: Do Iego M. X. Arcybikupá Gniężnienskiego 28/11.

JAN (27) *n-pers m* – *sg G*: FRAGMENTA álbo pozoftálé Pífmá IANA KOCHANOWSKIEGO *kt/3*, AOPHTEGMATA IANA KOCHANOWSKIEGO 5/2, PIESNI KILKA IANA KOCHANOWSKIEGO 13/19; Apophtegmatá Ianá Kochánowlkiego (!) 7 źp, 9 źp, 11 źp, 13 źp, Pieśni Ianá Kochánowlkiego (!) 15 źp, 17 źp, 19 źp, 21 źp, 23 źp, 25 źp, 27 źp, Frágmentá Ianá Kochánowlkiego (!) 29 źp, 31 źp, 33 źp, 35 źp, 37 źp, 39 źp, 41 źp, 43 źp, 45 źp, 47 źp, 49 źp, 51 źp, 53 źp.

JEDEN (!) *nm* – *sg m A*: Dwu kotu w ieden wór zle řadzác 6/1.

KASPER (!) *n-pers m* – *sg G*: Epitaphium (!) Kářprá Kochánowlkié° 50/11.

KILKA (!) *nm* – *N subst*: PIESNI KILKA IANA KOCHANOWSKIEGO 13/18.

KLELIJA (!) *n-pers f* – *sg G*: Ná obraz Kleliiéy 40/6.

KOCHANOWSKI (28) *n-pers m* – *sg G*: FRAGMENTA álbo pozoftálé Pífmá IANA KOCHANOWSKIEGO *kt/4*, AOPHTEGMATA IANA KOCHANOWSKIEGO 5/2, PIESNI KILKA IANA KOCHANOWSKIEGO 13/19; Epitaphium (!) Kářprá Kochánowlkié° 50/11; Apophtegmatá Ianá Kochánowlkiego (!) 7 źp, 9 źp, 11 źp, 13 źp, Pieśni Ianá Kochánowlkiego (!) 15 źp, 17 źp, 19 źp, 21 źp, 23 źp, 25 źp, 27 źp, Frágmentá Ianá Kochánowlkiego (!) 29 źp, 31 źp, 33 źp, 35 źp, 37 źp, 39 źp, 41 źp, 43 źp, 45 źp, 47 źp, 49 źp, 51 źp, 53 źp.

KOLEĐA (!) *sb f* – *sg N*: Kołędá 29/11.

KOT (!) *sb m* – *du A*: Dwu kotu w ieden wór zle řadzác 6/1.

KRAKOW (2) *n-loc m* – *sg L*: W KRAKOWIE, w Drukárni Lázářzowéy [55]/2, W Krakowie/ Z Drukárnie Lázářzowéy *kt/5*.

KSIĄDZ (!) *sb m* – *sg G*: Do Iego M. X. Arcybikupá Gniężnienskiego 28/10.

KSIĘGI (!) *sb pl* – *A*: Ná řwé księgi, do Łalkiégo 54/18.

KU (2) *praep cum D*: Ku temuz 9/13, 11/7.

LUDZKI (!) *ai* – *sg m G*: Ná XII. tablic ludzkiego zywotá 38/12.

LUKRECYJA (!) *n-pers f* – *sg G*: Ná obraz Lukreciíéy 40/1.

ŁASKI (!) *n-pers m* – *sg G*: Ná řwé księgi, do Łalkiégo 54/18.

ŁAZARZÓW (2) *ai* – *sg f G*: Z Drukárnie Lázářzowéy *kt/6*. *L*: w Drukárni Lázářzowéy [55]/3.

ŁGARZ (!) *sb m* – *pl N*: Lgarze 11/13.

MAŁY (!) *ai* – *sg m N*: Tytuł wielki, dochód mály 6/10.

*MAŹ (!) *sb m* – *sg A*: <Alceftis męžá od řmierci zářtapitá> 44/7.

MEŹNY (!) *ai* – *sg f A*: Ná męžną Telezylę 40/13.

MIKOŁAJ (!) *n-pers m* – *sg G*: Do Ie° M. páná Mikołáíá Firleíá 30/1.

MIŁOŚĆ (2) *sb f* – *sg G*: Do Ie° M. X. Arcybikupá Gniężnienskiego 28/10, Do Ie° M. páná Mikołáíá Firleíá 30/1.

MOST (!) *sb m* – *sg A*: Ná mořt Wářřáwłki 40/22.

NA (7) *praep cum A*: Ná 38/12, 40/1, 6, 13, 22, 54/18, Zárt nie ná čas 6/5.

NAGROBEK (2) *sb m* – *sg N*: Nagrobek Tęczynłkiému 50/17. *G*: Frágment nagrobku 51/27.

- NASZLADOWAĆ (1) *vb impf – inf*: Śmierci fie nie bac, cnoty náfzladować 51/10.
 NIE (5) *pt* – Nie 10/8; nie 51/9, nie ná czás 6/5, nie wlfzytkiego 8/20; Odpowiedź niespodziewána 11/19.
 NIEDŁUGI (1) *ai – sg m N*: Niedługi rozmysł 6/15.
 NIEPEWNY (1) *ai – sg m N*: Niepewny dtuznik 11/1.
 NIEPOTRZEBNY (1) *ai – pl N subst*: Niepotrzebné caeremonie 8/12.
 NIEPRZYRODZONY (1) *ai – pl N subst*: Potrąwy nieprzyrodzoné 9/7.
 NIESPODZIEWANY *cf* NIE, SPODZIEWANY.
 NIEUMYŚLNY (1) *ai – sg n N*: Ziednáníe nieumyslné 7/18.
- OBRAZ (2) *sb m – sg A*: Ná obraz Lukreciiéy 40/1, Ná obraz Kleliiéy 40/6.
 *OD (1) *praep cum G*: <Alceftis mężá od śmierci záftapilá> 44/7.
 ODPOWIEDŹ (1) *sb f – sg N*: Odpowiedź niespodziewána 11/19.
 ON (2) *pron – sg m G*: Do Iego M. 28/10; Do Ie° M. 30/1.
- PAMIĘĆ (1) *sb f – sg N*: Ciérpliwa pámiéc 9/19.
 PAN (3) *sb m – sg G*: Do Ie° M. páná Mikołáiiá Firleiiá 30/1. *D*: Wielkiému pánu nie wlfzytkiego baczyc 8/20. *pl I*: Niepófpolitowác fie bárzo z pány 10/8.
 PAŃSKI (3) *ai – sg m N*: Zárt páńfki 10/17. *G*: Roku Páńfkiego/ 1590 *kt*/7, Roku páńskiego, 1590 [55]/3.
 (PEWNY) *cf* NIEPEWNY.
- PIEŚŃ (22) *sb f – sg N*: Piefń 53/1, 10, 19, Piefń II 15/7, Piefń III 15/22, Piefń IIII 17/13, Piefń V 18/8, Piefń VI 20/11, Piefń VII 23/11, Piefń VIII 24/5, Piefń IX 25/23, Piefń X 26/15, Piefń XI 27/5; Piesń I 13/20. *pl N*: Piesni Ianá Kochánowfkiego (!) 14 źp, 16 źp, 18 źp, 20 źp, 22 źp, 24 źp, 26 źp. *G*: PIESNI KILKA IANA KOCHANOWSKIEGO 13/18.
 PISARZ (1) *sb m – sg G*: Epitaphium (!) Kálfprá Kochánowfkié° Pifarzá Sandomierskiego 50/12.
 PISMO (1) *sb n – pl N*: FRAGMENTA álbo pozofálté Pifmá IANA KOCHANOWSKIEGO *kt*/2.
 POGRZEB (1) *sb m – sg L*: Przy pogrzebie rzecz 47/1.
 *POŁOWA (1) *sb f – sg N*: POŁO. 46/27.
 POSPOLITOWAĆ SIE (1) *vb impf – inf*: Niepófpolitowác fie bárzo z pány 10/8.
 POTRAWA (1) *sb f – pl N*: Potrąwy nieprzyrodzoné 9/7.
 (POTRZEBNY) *cf* NIEPOTRZEBNY.
 POZOSTAĆ *cf* POZOSTAŁY.
 POZOSTAŁY (1) *part praet act – pl N subst*: FRAGMENTA álbo pozofálté Pifmá IANA KOCHANOWSKIEGO *kt*/2.
 PRZEMOWA (1) *sb f – sg N*: Przemowá 4 źp.
 PRZY (1) *praep cum L* – Przy 47/1.
 (PRZYRODZONY) *cf* NIEPRZYRODZONY.
- ROK (2) *sb m – sg G*: Z Drukárnie Lázárzowéy/ Roku Páńfkiego/ 1590 *kt*/6, w Drukárni Lázárzowéy, Roku páńskiego, 1590 [55]/3.
 ROZMYŚL (1) *sb m – sg N*: Niedługi rozmysł 6/15.
 RZECZ (1) *sb f – sg N*: Przy pogrzebie rzecz 47/1.
- SADZAĆ (1) *vb impf – inf*: Dwu kotu w ieden wór zle fadzác 6/1.
 SĘDOMIERSKI (1) *ai – sg m G*: Epitaphium (!) Kálfprá Kochánowfkié° Pifarzá Sandomierskiego 50/12.
 [SIE *jako nieaglutynowany formant czasowników zwrotnych* (2): fie 10/8, 51/9].

SŁUŻBA (1) *sb f – sg N*: Wedle datku służbá 7/13.

SPODZIEWANY (1) *part praet pass impf – sg f N*: Odpowiedz niepodziewána 11/19.

SWOJ (1) *pron – pl A subst*: Ná fwé księgi, do Łalkiego 54/18.

ŚMIERĆ (17) *sb f – sg N*: SMIERC 45/8, 18; SM. 45/20, 22, 24, 26, 28, 30, 46/2, 4, 6, 8, 10, 12, 20. G: Smierci fie nie bac 51/9, <Alceftis mężá od śmierci záftapilá> 44/7.

TABLICA (1) *sb f – pl G*: Ná XII. tablic ludzkiego zywotá 38/12.

TELEZYLLA (1) *n-pers f – sg A*: Ná mężną Telezylłę 40/13.

TENŹE (2) *pron – sg m a. n D*: Ku temuz 9/13, 11/7.

TEŹCZYŃSKI (1) *n-pers m – sg D*: Nagrobek TeźczynŃkiemu 50/17.

TYTUŁ (1) *sb m – sg N*: Tytuł wielki, dochód máły 6/10.

U (1) *praep cum G – v* 41/4.

(UMYŚLNY) *cf* NIEUMYŚLNY.

W (4) *praep – cum A (1)*: w 6/1. *cum L (3)*: W kt/5, [55]/2; w [55]/3.

WARNA (1) *n-loc f – sg G*: Frágment bitwy z Amuratem v Wárny 41/4.

WARSZAWSKI (1) *ai – sg m A*: Ná moft WárfzawŃki 40/22.

WEDLE (1) *praep cum G – Wedle* 7/13.

WIELKI (2) *ai – sg m N*: Tytuł wielki, dochód máły 6/10. D: Wielkiemu pánu nie wfzytkiego baczyc 8/20.

WOR (1) *sb m – sg A*: Dwu kotu w ieden wór zle fadzác 6/1.

WSZYSTEK *cf* WSZYTEK.

WSZYTEK (1) *pron – sg n G*: Wielkiemu pánu nie wfzytkiego baczyc 8/20.

Z (4) *praep – cum G (1)*: Z kt/6. *cum I (3)*: Z 5/3; z 10/8, 41/3.

*ZASTAPIĆ (1) *vb pf – praet 3 sg f*: <Alceftis mężá od śmierci záftapilá> 44/7.

ZJEDNANIE (1) *sb n – sg N*: Ziednání nieumyslné 7/18.

ŻŁE (2) *av – Z* głupim zle zártowác 5/3, Dwu kotu w ieden wór zle fadzác 6/1.

ŻART (2) *sb m – sg N*: Żárt nie ná czás 6/5, Żárt pánlki 10/17.

ŻARTOWAĆ (1) *vb impf – inf*: Z głupim zle zártowác 5/3.

-ŹE *cf* TENŹE.

ŻYWOT (1) *sb m – sg G*: Ná XII. Tablic ludzkiego zywotá 38/12.

INDEKS WYRAZÓW I FORM ŁACIŃSKICH W OPRAWIE EDYTORSKIEJ

CAETERUS (8) *ai – pl m N*: etc. 23/18, 19, 22, 23, 26, 27, 30, 31.

CARMEN (1) *sb n – sg N*: Carmen Makaronicum De eligendo vitę genere 31/1.

CUM (1) *praep cum Ab – Cum gratia et Priuilegio* [55]/1.

DE (1) *praep cum Ab – Carmen Makaronicum De eligendo vitę genere* 31/2.

ELIGENDUS (1) *part fut pass – sg n Ab*: Carmen Makaronicum De eligendo vitę genere 31/2.

ELIGO *cf* ELIGENDUS.

ET (9) *cn* – *etc.* 23/18, 19, 22, 23, 26, 27, 30, 31, Cum gratia et Priuilegio [55]/1.

GENUS (1) *sb n* – *sg Ab*: De eligendo vitę genere 31/2.

GRATIA (1) *sb f* – *sg Ab*: Cum gratia et Priuilegio S. R. M. [55]/1.

MACARONICUS (1) *ai* – *sg n N*: Carmen Makaronicum De eligendo vitę genere 31/1.

MAIESTAS (1) *sb f* – *sg G*: Cum gratia et Priuilegio S. R. M. [55]/1.

PRIVILEGIUM (1) *sb n* – *sg Ab*: Cum gratia et Priuilegio S. R. M. [55]/1.

REGIUS (1) *ai* – *sg f G*: Cum gratia et Priuilegio S. R. M. [55]/1.

SACER (1) *ai* – *sg f G*: Cum gratia et Priuilegio S. R. M. [55]/1.

VITA (1) *sb f* – *sg G*: Carmen Makaronicum De eligendo vitę genere 31/2.

INDEKS FREKWENCYJNY WYRAZÓW TEKSTU WIERSZOWANEGO

Uwaga: Pierwsza liczba (lub dwie liczby połączone półpauzą) informuje o randze hasła (lub grupy haseł o identycznej frekwencji). Druga zaś informuje o liczbie haseł z daną frekwencją, a trzecia – o frekwencji hasła.

1	1	161	nie
2	1	157	ten
3	1	111	a <i>cn</i>
4	1	95	ja
5–6	2	94	i <i>cn</i> , w we
7	1	92	być
8	1	85	na
9	1	79	z/ze
10	1	76	l. on
11	1	74	ty
12	1	69	swój
13	1	63	mieć
14	1	59	ktory
15	1	58	co <i>pron</i>
16–17	2	51	twój, że
18–19	2	40	i <i>pt</i> , kto
20	1	35	tak
21	1	34	Bog
22–23	2	33	wszytek wszystek, za
24	1	31	moc <i>vb</i>
25	1	29	moj
26	1	27	bo
27	1	25	ale

INDEKSY FREKWENCYJNE

28	1	23	jako <i>av</i>
29	1	22	po
30–33	4	20	chcieć, człowiek, świat, tu
34–39	6	19	albo abo, czas, dać, do, już, wiedzieć
40–41	2	18	się, zły
42–45	4	17	dobry, ku k g, my, o <i>praep</i>
46–48	3	16	gdzie <i>av</i> , niech niechaj, pan
49	1	15	śmierć
50–54	5	14	przyść, sam, wielki, ziemia, -ź -że
55–56	2	13	cnota, wiek
57–67	11	12	aby, dom, gdy, kiedy <i>cn</i> , lato, nad nade, niebo, sławny, syn, też, znać
68–76	9	11	dziś, ić, jako jak <i>pron</i> , krol, nic <i>pron</i> , prze, rzecz, taki, widzieć
77–81	5	10	by <i>cn</i> , głowa, jeno jedno <i>pt</i> , słowo, sprawa
82–94	13	9	dzień, inszy, morze, nadzieja, od ode, oko, płakać, pod, sława, uczynić, wieczny, wiele <i>av</i> , zawsze
95–111	17	8	ani <i>cn</i> , choć chocia, dusza, jeśli <i>cn</i> , lecz, łaska, musieć, myśl, nowy now, o <i>int</i> , prawie, prozno, przez, serce, to <i>pt</i> , umrzeć, wola, wszen, żaden/żadny
112–132	22	7	dar, dobrze, inaczej, każdy, kiedy <i>av</i> , koniec, krom, miły mił, minąć, młody, ojciec, przed przede, przodek, siedzieć, służyć, szczęście, tam, więc <i>cn</i> , złoty, żeby, żywot
133–151	19	6	biada, dawać, iż, jaki, jeszcze, krzywda, ludzki, nasz, prozny prozen, rozum, rym, srogi, stary, tedy, to <i>cn</i> , tylko, zacny, znakomity, żona
152–194	45	5	bać się, barzo, biedny, brać, cień, ciężki, cześć, czynić, -ć, długi, droga, gładki, gwałt, jednak <i>cn</i> , krew, męstwo, miara, nie masz, nieszczęsny, nikt, pierwszy, poki, pokoj, prędko, przedsię przecie, przy, przygoda, ręka, rzec, słońce, stać, stracić, szkoda, święty, ugodzić, wasz, wiara, więc <i>pt</i> , woda, zaś/zasię <i>cn</i> , żałość, żyć
195–260	66	4	bez, boj, chodzić, chować, chwała, cokolwiek, czuć, czy, daleki, daleko, dla, dostać się, drugi, drzewo, gładkość, gwiazda, Hanna, imię, jeden <i>nm</i> , kres, Litwa, lubo, mąż, między, młodość, myśleć, narzekać, nazbyt, nigdy, niż, pański, pewny/pewien, pierwej, piękny, płacz, powiedzieć, prawo, prawy, przeciw, przyczyna, przystać, rana, raz <i>av</i> , rok, rozkosz, rzędzić, skała, staradawny/starodawny, starość, strzec, tenże, teraz, trudno, twarz, tym, wdzięczny, wiecznie, wiosna, własny, wysoki, zaś/zasię <i>av</i> , zdać się, ziele, zostawić, żal, żywy żyw
261–347	89	3	Alcestis, ani <i>pt</i> , aż <i>cn</i> , bieg, brat, brzeg, cał cały, chłuba, chwila, cierpieć, cnotliwy, cny, dawny, dostać, dosyć, dziatki, dziedziczny, fortuna, grob, jakoby <i>av</i> , jeden <i>pron</i> , jeśli <i>pt</i> , kłopot, korona, kość, kupić, ludzie, łaskawy, łąka, mało, matka, mdły, miejsce, miesiąc, miłość, mówić, naprzod, nic <i>av</i> , nieboga, nieprzyjaciel, niewola, odjąć, oglądać, ojczysty, 2. on, ozdoba, pani, patrzeć, piecza, pięknie, płacić, podawać, pojąć, poł, położyć, pomoc <i>vb</i> , port, porzucić, prawda, przydać, przyszły, rad, rada, rano <i>av</i> , raz <i>sb</i> , rodzić się, rowny, 2. siła, sługa, słysząc, smutny, staranie, szlachetny, świecić,

- 348–599 249 2 także *av*, trwać, Włodzisław, wspomnieć, wszelaki, wy, wydać, wziąć, zbyć, zima, złoto, zostać, źle
 acz, Admet, Admetow, aż *pt*, bądz, białogłowa, bić, bieżeć, bogaty, boski, bowiem, boży, chęć, chlubić się, chuć, chytry, ciągnąć, cieszyć, *I. cóż*, czarować, czekać, człowieczy, czuć się, czyli, doczekać, dojsć, doma, dowcip, duch, dziać się, dziad, dzieci, dzielność, Febus, Feretowy | Ferytowy, Firlej, frasunek, głupi, gniew, godzien, gonić, groźny, grunt, grzech, hamować, hetman, holdować, ile, iżby, jabłko, jakoby *cn*, jednak *pt*, jeno *cn*, Jowisz, kamień, kędy, kociel, koń, kosa, Krzyżak, ksieni, kwiat, kwitnąć, las, ledwie | ledwie, lekki, lelija, lękać się, li *pt*, liście, łuk, łaza, majestat, mały | mały, marmor, mądry, miasto *sb*, miłosierdzie, miłować, mniemać, moc *sb*, morski, nadchodzić, należeć, napatrzeć się, naszladować, nieborak, nierad, nieszczęście, nieszczęśliwy, niewiasta, niewinny, nieznośny, noc, nosić, obiecować, obronić, obyczaj, ogień, okowany, ostatni, pamiątka, panować, państwo, Parka, Parys, pas, patrzeć, pąd, perła, pierść, pierzchliwy, piękność, pilnie, pioro, piorun, pisać, płaszcz, płeć, płynąć, pobrać, poczcwy, podły, podobien | podobny, podobno, poganin, pogański, Polak, pole, północ, pomoc *sb*, poprawić, posieść, postawa, postępować, poświęcony, potomstwo, powietrze, powinien, powolność, poznać, pozno, pragnąć, prawdziwy, precz, prędko, przeplatany, przestać, przestawać, przewodzić, przychodzić, przyjaciel, przyjąć, przyodziany, przysporzyć, psować, Radziwił, rog, równie, rozświecać, roża, rzeka, sąd, sądzić, sen, siadać, skłonić, skosztować, skryty, słusznie, smętny, snadź, spać, sposób, sprawiedliwy, srogo, stanąć, stoł, strona, surowy, szacować, szaleć, szczęśliwy, śmiech, śmieć, śmiertelny, śnieg, świadczyć, świętobliwy, Tatarzyn, tesknąć, trawić, trwały, trwoga, trzeba, tuszyć, uchować, uciec, uczciwy, umarły, umieć, urodzić się, urodziwy, uskromić, ustać, uść, wedla, wętpić, widać, wieczór *av*, wierzyć, Wisła, władnąć, włos, wnet, wodz, wstać, wstawać, wstąpić, wszak, wszystko, wychodzić, wydawać, wydrzeć, wyjąć, wymowa, wyznawać, wzięt/wzięty, wzywać, wždy, zabić, zachod, zamierzać, zbawić, zbierać, zdanie, zdroj, zdrowie, zewsząd, zgoda, zimny, znaczny, zorze, zwalczony, zwan, związek, żałować się, życzyliwy, żywność.
- 600–1527 929 1 a *pt*, abowiem, ach, Achilles, Alcydes, Aleksander, Amurat, anjoł, ano, aza, azaż, baczenie, Bałchany, baniecza, bawić, bawoł, bezpieczny, biadać, biskup, bitwa, bluszcz, bład, błądzić, błogostawić, błyskać się, bobrować, bodaj, bogacie, bogini, bogobojny, bohater, bojaźń, boleć, brodzić, bronić, broń, bugowy, burzliwy, by *pt*, cel, chciwość, chciwy, chmura, choroba, chronić się, chudy, chwalić, chwalny, chwytac się, chyba, chybić, ciało, cicho, ciepłiwy, cieszyć się, ciosać, cisnąć się, co *cn*, cora, coż *pt*, cyklop, czapka, czarownica, czary, Czech, człek, czujny, czyj, czyn, dan, darować, dawno, deska, długo, doł, doniesiony, dopierać się, dopomagać, dopuścić, dorosły, dorość, dosiść, dostatek, dostawać, dotknąć, dowieść,

drogi, drogo, drzwi, dwa, dwor, działać, dziecięcki, dzielnny, dziewczka, dziękować, dzisiejszy, dziwny, dziwować się, Erycyna, Europa, Ewrysteus, farba, Fidyjas, flaga, folgować, fortel, fortunny, Fosfor, fraszka, ganić, gardło, garniec, gdzie *cn*, gdzieś, gęsty, ginać, głęboki, głód, gmach, gnieść, gniewliwy, godność, goły, gora, gorąco, gorzeć, gospoda, gospodarz, gościna, gościniec, gotować, gotowość, gra, gracz, granica, Grek, grom, gromić, gromny, groza, Haraburda, hardy, Hektor, Helena, Herkules, hojnie, Homerow, huczny, huf, igrać, im, imo, isty, Jagiełło, jakokolwiek, jakoż, jarmark, jasny, Jazon, jeleń, jesień, jesliby, Juno, jutro, jutrzeńka, kamienny, kaplica, karać, karmić, Kasper, Kazimierz, kąsać, kiedykolwiek, kilka, kłać, klejnot, Klelija, kłaniać się, kłaść, kłopotać się, kmieć, kochać się, kochanie, Kochanowski, Kolchy, konać, koronowany, kosztowny, kot, kowal, kraj, krasa, krewkość, krętny, kraj, krolewicz, krolestwo, krolowa, krolować, krotki, kryształowy, krześcijanin, krześcijański, krzyw, krzywdzić, księstwo, kształt, ktorędy, kukła, kupować, kusić się, kwitnący, lec, lecieć, leczyć, leda, lemiesz, letni, lew, leżeć, li *cn*, lotny, luby, Lukrecyja, lutnia, łączny, łakomy, łamać, Łaski, ława, łono, łożo, łożnica, łup, magnes, malarski, malarz, malować, malowany, marnie, martwy, mdleć, mężnie, mężny, miasto *praep*, miecz, miedziany, mieniać, mierzić, mierziony, mierzyć, mieszkać, mieszkający, mijać, Mikołaj, mistrz, mnożyć, mocny, most, możny, mroźny, mrzeć, mur, muszka, mylić się, myśliwiec, myto, nabożny, nadać, nadobny, nadziwować się, nagle, negować, nagroda, nagrodzić, najeznik, nakarmić, należeć się, należeć, namowa, namowić się, namowiony, na nice, napić się, napis, napłakać się, napłynąć, narod, natura, nauczać, nauczony, nawałność, nawałny, nawet, nawinać się, nawrot, nawrzeć, Nestorow, nędza, nędzny, niebezpieczny, niechajby, niedaleko, niedbały, niedługo, niedobyty, niedostatek, niefortuna, niefortunny, niehamowny, niemal, niemądry, nienabyty, nieokrotny, nieomylny, nieosuszony, niepamięć, niepewny, niepobożny, niepodobny, niepogoda, niepospolity, Niepr, nieprzespany, nieprzyjacielski, nieraz, nieskłonny, niesłusznie, niesnażka, niesposobny, niespracowany, niestetyż, nieść, nieśmiertelny, nieubłagany, nieuspiony, niewdzięczność, niewdzięczny, niewieści, niewinność, niewstrącony, niewściągniony, niezgoda, niezliczony, niezmierny, niezmierny, nieznaczny, nieżywy, nigdzie, nikczemny, niski, niżby, niżli, nocoświatny, noga, nowotny, obchodzić, obejść, obfitość, obfity, obiecany, obierać, obietnica, oblubieniec, obłudzić się, obłudny, obrać, obrzym, ocknienie, odmawiać, odmładzać się, odnosić, odnowić, odnowić się, odpoczynek, odpoczynąć, odprawować, odstępować, odwieść, odwołać, odziać się, ognisty, ojczyzna, okazować, okno, okręt, okrom, okutny, Olbracht, omieszkać, omylność, omylny, ono, opanować, opatrować, opisać, oprócz, orzeł, osiągnąć, osobliwy, ostatek, ostradać, oszlachcić, oszukać się, otoczyć, otrzywać, ow, owa, owszem,

ozdobny, pacharzyna, pajęczyna, Pallas, pałac, pamięć, panięński, panna, Parnaz, paść, pegazow, pełny, pędzić, pieszczony, pieśń, pijany, pilnować, pismo, plac, płakanie, pław, pływać, pobić, po-
 błądzić, pobożność, pochodzić, pochodzisty, pochodzony, pochwalon, pociecha, począć, poczciwość, podać, podjąć, podnieść, podobać się, podpierać, podyć, podziękować, podziwienie, poeta, pogoda, pogodzić, pogrześć, pojąć, pojrzenie, pokarać, pokazać, pokazywać, pokładać, pokryć, pokrywać, Polluks, Polska, polski, położony, południe, pomagać, pomnieć, pomnieć się, pomniony, ponieważ, poniewolny, popaść, popłynąć, porażka, porównać, porwać, porządek, posłany, posługa, pospolity, postanowić się, postawić, postawiony, pośledni, pośrzodek, potkać, potomek, 1. potrzeba, 2. potrzeba, potrzebować, powieść, pozdrowić, pozny, pozostały, pozwolić, pradziad, prędkolotny, prędkość, proch, procz, proć, prog, prosić, prosto, prosty, proście, pruski, przebić się, przebyć, przeciwko, przeciwny, przeciw się, przedni, przeglądać, przejechać, przejrzeć, przejście, przeklęty, prze-
 lać, przełożony, przemowienie, przenikać, przepasać, przepić, przepuścić, przerwać, przewinić, przewoz, przeziębły, przeżegnać, przydać się, przyjacielski, przyjemny, przykład, przymusić, przynajmniej, przypadek, przypaść, przypatrować się, przypatrzeć się, przypisać, przyplawiony, przyplynać, przyprawić, przypuścić, przyrodzenie, przysiąc, przystojnie, przyszcie, przywieść, przywo-
 dzić, przywykać, psalm, psalterz, pusty, puścić się, pytać, raczej, raczyć, radzić, raj, rano *sb*, rany, ratować, razem, rodzaj, rodzony, rość, rota, rozbijać, rozdawać, rozdwojony, rozkazować, rozliczny, rozmierzony, roznieść, rozstać się, rozumieć, rozumieć się, runo, rycerski, rychło, rzadki, rząd, rzezać, rzucić się, Rzym, sadzony, schod, schować, schronić się, schwalony, serdeczny, sieść, 1. siła, sirota, skarga, skąd, sklep, skoro, skorupa, skromnie, słup, słuszny, służebny, słyszeć, smok, snadnie, sobotka, sol, sowito, sowity, spanie, spierać, spolnie, spor, sprawiedliwość, sprawować się, sprośność, sromota, stały, stan, starać się, staro, stateczność, stateczny, stawić, stąd, Stezychor, sto, stolec, stopa, strach, stracon, stradać, strojny, stroż, strumień, stryj, strzec się, stworzenie, sumnienie, swoboda, sylać, szachy, szalony, szata, szczery, szczę-
 śliwie, szczodrośliwość, szedziwy, szeląg, szelagowy, szeroko, szostydziesiąty, sztuka, szturm, szukać, szydzić, szyja, śklany, ślepotą, ślicznie, śliczny, ślub, śmiały, śnieżny, srebro, srod, srodek, świadom, światłość, śwież, tajemnica, tajemny, tajny, także *pt*, takżeć, tamże, targ, tebański, Telezylla, tesknica, tessalski, Tęczyński, toczyć, towarzystwo, towarzyszyć, *Traka, trawa, Troja, trojański, trop, troska, troskliwy, trudność, trudzien, trynog, trzeźwi, trzymać, trzymać się, tudzież, turecki, twardy, twierdzić, tybrowy, tyle, tyran, u, ubieżeć, ubiór, ubłagać, ubogi, ucho, uchodzić, ucieszyć, uczynek, udatny, uderzać, uganiania się, układ-
 ność, umilknąć, umysł, unija, upad, upaść, upewnić, upłynąć,

upływać, uprzejmość, upuścić, uroda, urodzić, urownany, urząd, usłyszeć, usta, ustrzyc, uszczypliwy, uszkodzić, uśmierzać, utra-
 pienie, utrata, uważać, uważyc, uwodzić, użyczyć, używać, wada,
 waleczny, Warna, wątpienie, wątpliwy, wąż, wcisnąć się, wdowa,
 wdzięcznie, wejźrzeć, Wenus, wesele, wesoly, weszcie, wetować,
 wezbrać, Węgier, wiatr, widzieć się, wieczność, wieczor *sb*, wiele
nm, wielowładny, wieniec, wierny, wiersz, wieść, wieża, więznąć,
 wina, wiotchy, wisieć, wlepić, władny, własnie, wnieść, wodzić,
 wojewoda, Wojna, wolno, wolność, woł, Wołoch, wonny, woz,
 wpośzrod, wrobl, wrocić się, wrocon, wrzący, wrzucić, wschód,
 wschodzić, wspaniały, wszakoż, wszelki, wszędzie, wybawić, wy-
 bić, wycedzić, wychowanie, wyciskać, wydzierać, wyglądać, wylać,
 wynikać, wypadać, wyparzyć, wypaść, wyprawować się, wyraz, wy-
 rzutny, występować, wywrocić, wywrocon, wyznać, wzbudzić,
 wzdychać, wzgórze, wzor, wzrok, zabawiać, zablądzić, zachować,
 zachować się, zacność, zad, zadać, zaginać, zagrozić, zajźrzeć,
 zakładny, zakryty, zakwitły, zalec, zamknięty, zapach, zapalać się,
 zapalony, zapamiętały, zapłacić, zapłakać, zapłata, zarzezany, za-
 sługa, zastawić się, zastąpić, zatrzymać, zatrzymany, zawistnie,
 zawołanie, zawsze, zazdrość, zaż, zbawienny, zblędzić, zbor, zbo-
 że, zbracić się, zbudować, zbudowany, zbytek, zdarzyć, zdawać,
 zdobyć, zdobyć się, zdołać, zdrada, zdradliwie, zdzierać się, zelze-
 nie, zetrzeć, Zewksis, zeznawać, zginać, zgoła, zgotowany, ziem-
 ny, zinać, ziścić się, ziść, zjednać, zlitować się, złość, złośliwy,
 złotorogi, złupić, zmienić się, zmordowany, znać się, znamienity,
 zniewolić, znosić, zrodzić się, zrzucić, zstać się, zstępować, zwać,
 zwada, zwałać, zwątpić, zwieść, zwiędły, związać, zwycięstwo,
 zwyciężać, zwykły, zwyknąć, zwierzę, żalony, żądać, żec, żegło-
 wać, żeglowanie, żelazny, żelazo, życzyć, żywić.

INDEKS FREKWENCYJNY
 WYRAZÓW POLSKICH I MAKARONICZNYCH
 W *CARMEN MAKARONICUM*

1-2	2	7	kapłanus, żywotus
3	1	6	stanus
4-5	2	5	mnich mnichus, swojus
6-9	4	4	duchownus, fortuna, rozumus, świetekus
10-17	8	3	dworzanin dworzaninus, księdzus, szarus, trzewikus, wielkus, ziemianin ziemianinus, żoltus, żona
18-51	34	2	beretus, Bernardus, bezpiecznus, chlebus, chowo, cnotliwy cnot- liwy <i>a</i> . cnotliwus, czapka, Dąbie, diablus, dobry/dobrus, drew- nianus, dworskus, głowa, gotowus gotowus <i>a</i> . gotowy, kapa, ka- pica, kątus, księża, kucharka, młodus, niebum niebum <i>a</i> . niebo, niepotrzebnus, pleszus, porada, srogus, suknia, szerokus, światus, twojus, wolnus, wybiero, zakonus, ziemiańskus, złoty zlotus

52–182	131	1	aksamitus, barwa, białus, biednus, biesiada, biskupus, błędus, błysko, bogini, bulla, chlewus, choina, chrostus, chytrus, cudzus, czekać, człowiekus, czystus, dębus, długus <i>a.</i> długo, doma, droga, duszka, dwor <i>a.</i> dworus, dziesiąty <i>a.</i> dziesiątus, fałdus, flusus, gadka, gdańskus, gołus, gościńcus, grzech, haftka, jado, kabatus, kapłaństwo, kaźdus, kłątwa, knaflus, koletus, kopa, Krakowus, krasny, krolewskus, krzywda, krzyżus, kurwa, lichwio, ludzie, ludzkus, lancuchus, łaska, makowy <i>a.</i> makowus, mądry <i>a.</i> mądrus, mężus, miły, miodus, myśło, nastułka, natura, nędza, niemądry, niewdzięcznus, niezbednus, noga, obaczo, orłus, ostrus, ożenio, pacierzus, pani, para, pewnus, pieniądzus, pioronus, piorum, pługus, podobnus <i>a.</i> podobno, pojmo, pokojus, polewka, pomago, powaga, powolnus, przekażo, przekłado, przymowka, przynoszo, pslamus, rada, rewerenda, robota, rozganio, rozmysłus, rozmyśło, rządzo, skarbus, słowum, słucho, służba, stuła, suchus, suknicza, szemro, szpada, ślepus, śpiewo, srebrum, święty, tłustus, umysłus, waro, wesolus, wiatrus, wiele, wirzchus, woda, wojewoda, wspino me, wysłucho, wysokus, zaleco, zbiero, ziemia, ziemiaństwum, złotum, żakus, żołędzius, żonatus, życzo
--------	-----	---	--

INDEKS FREKWENCYJNY
WYRAZÓW TEKSTU PROZAICZNEGO

1	1	88	ten
2	1	82	<i>l.</i> on
3	1	51	<i>i cn</i>
4	1	45	nie
5–6	2	33	<i>a cn</i> , być
7–9	3	32	na, w, z
10	1	29	że
11	1	25	do
12–14	3	22	ale, ktory, mieć
15–16	2	17	co, pan
17–18	2	16	swoj, za <i>praep</i>
19	1	15	po
20–23	4	14	ja, ksiądz, miłość, powiadać
24–28	5	13	aby, i <i>pt</i> , się, tenże, wasz
29	1	12	kto
30–34	5	11	jako <i>av</i> , kiedy <i>cn</i> , krol, moc, też
35–38	4	10	bo, dać, iż, przed
39–46	8	9	arcybiskup, już, my, nasz, sam, tylko, wszytek/wszystek, żaden
47–50	4	8	chcieć, jeden <i>pron</i> , stoł, wiedzieć
51–55	5	7	Bog, jeno jedno <i>pt</i> , ludzie, mówić, powiedzieć
56–68	13	6	ani, biskup, Gamrat, gdzie, Krupski, od, prosić, tam, Tatarzyn, trafić sie, u, wielki, więc
69–84	16	5	czas, czynić, -ć ci, dom, drugi, dzień, ić, inszy, kazać, lato, pić, przez, pytać, rzecz, sługa, żona

85–106	21	4	a <i>pt</i> , albo albo, brat, dawać, dobrze, dwa, frasować się, jeść, kilka, łaska, ojciec, 2. on, przy, raczyć, rada, rzecz, siadać, słowo, tedy, ty, wziąć
107–150	43	3	barzo, beneficium <i>lat a.</i> beneficjum, gdy, gniwać się, jaki, kanclerz, każdy, koń, koronny, krakowski, leżeć, między, musieć, myśleć, nic <i>pron</i> , niżli, o, obaczyć, obrus, obyczaj, około, pierwej, podobno, posługa, pospołu, prawda, prawie, przyść, rad, ręka, serce, Siemieński, Siemikowski, siła, śmierć, także, trzeci, uczynić, zawždy, zwyknać, Zygmunt, żalność, żeby
151–262	111	2	arcybiskupi, bracia, caeterus <i>lat</i> , chodzić, ciało, cieszyć się, Czernski, często, częstokroć, człowiek, czuć, czy, dobry, doświadczać, dzieci, dziś, et <i>lat</i> , godność, hojnie, jako <i>cn</i> , jakoby <i>av</i> , jakkolwiek, jechać, jeden <i>nm</i> , jesliby, Kamarady, kamienica, kasztelan, kiedy <i>av</i> , klasztor, ktorykolwiek, lada leda, litewski, mały, mądry, miasto, miłościwy, moj, Naropiński, nauka, nie masz, nieszczęście, nigdy, nikt, obiad, okazać, okno, palec, pewny, pieniądz, pierścień, pilny/pilen, począć, Polska, powinowaty, prawo, prze, przeciwko, przedać, przeszkadzać, przygoda, przyjechać, przynajmniej, przystać, radomski, rok, rozum, rozumieć, rychło, Rzym, siedzieć, sirota, sława, służyć, smętek, sprawować, Spytek, spytać, stracić, taki, teraz, trawa, trudność, trzymać, ubogi, uczciwy, umrzeć, umyć się, unija, widzieć, wiek, wiele, wolno, wsadzić, wszelaki, wywód, wzmianka, zachowanie, zamek, zapłacić, zaś <i>av</i> , zaś zasię <i>cn</i> , zdać się, ziemia, ziemianin, zima, zmarły, znać, -ż, żal, życzyć
263–667	406	1	abowiem, akolit, aż, bachmat, bać się, baran, Barańczuch, biesiada, blisko, ból, brać, bronić, bronić się, burda, cał, ceremonija, chęć, chłopiec, choć, choroba, chudoba, chwała, cicho, Ciecierski, cierpieć, ciężki, cnota, cnotliwy, controversus <i>lat</i> , cudny, Czarnkowski, człowieczy, czyjkolwiek, dajby, dalece, darmo, darować, dawny, dekret, Dębiński, diabeł, dla, dłużnik, dłużny, doba, dobić, dokąd, doległość, doma, dopiero, dostać, dosyć, doznawać, dworzanin, dziać się, dziękować, dziwnie, dziwować się, flus, fortunny, frasunek, funt, głowa, gnieźniński, gospodarz, gra, gracz, grać, grosz, hojny, horda, indziej, iście, jakoby <i>cn</i> , jakoby <i>pt</i> , jakoż, jątrzyć, jedno <i>cn</i> , jeszcze, Jezus, Jordan, Judasz, k, kak, kamienny, kancellaryja, kanonik, kapłan, kardynał, karmić, kopa, kościół, Krakow, krew, krolewski, kunktacja, leczyć, liczba, lubelski, ludzki, łakomy, łaskawy, łatwie, łgarz, łokieć, Maciejowski, małmazija, małżonka, mawiać, miara, mieszkać, mijać się, mila, minąć, młody, mnich, możny, mur, Myszkowski, nadzieja, nagotować, nagradzać, napisać, naprzod, nazajutrz, nic <i>pt</i> , niebacznie, niebytność, niech, niechajby, niechajże, niedobrze, niedziela, niejako, niemal, niemało, niemały, niemiło, nieprawie, nieść, niewymownie, niktory, nosić, nu, obaczyć się, obcy, obec, oblać, obmyślowanie, obrona, obrotnie, ochetnie, Ocieski, oddać, oddanie, oddziarać, odjadać, odkładać, odłożyć, odpowiedzieć, odprawić, odprawować, odpuścić, odsłużyć, odstawać, odwieść,

odwodzić, ofiarować się, oj, ojcowski, okazować, okieszony *a.* okieszony, omierzyć, omylić się, opatrzeć, oplusnąć, opowiedzieć się, osoba, ostatni, ostrożny, otrzeźwieć, ow, owoc, ożenić się, piecza, pięćset, pilność, pisarz, płacić, płocki, pociecha, pocieszny, pod, podać, podagra, podawanie, podle, podobać się, pohamować, Polak, poł, poług, położyć, pomnieć, pomoc, pomocen, poroże, poruczenie, pospolicie, poświęcać, potężny, potkać się, potomstwo, potrzeba, potrzebny, powinien, powód, poznański, praczka, prawdziwy, prawy, precz, prozno, przecię, przedawać, przełomić, przepomnieć, przepuścić, przestrach, przestroga, przestrzegać, przewidzieć, przodek, przyczyna, przyjaźń, przykład, przypadać, przypadek, przypisać, przypodobanie, przypominać, przypomnieć, przyrodzenie, przysięga, pszenica, puścić, radość, radzien, raz *av*, raz *sb*, rodzic, rozkazać, ruszyć, rzadki, sałata, sądny, sądowy, sąsiedzki, sejm *a.* sjem, sędmierski, siano, sieciechowski, sieść, sięgnąć się, silny, skąd, skończenie, słusznie, spełnić, spolny, sprawa, sprawiedliwość, stać, stanąć, stanie Stańczyk, starać się, stary, stąd, strach, stroskany, strych, stworzony, summa, szeroki, szerzyć, szkapa, Szydłowiecki, ściana, śmiać się, śpiewać, świat, święcić, terazniejszy, tknąć, toczyć się, towarzysz, trafiać się, Trąbski, troska, trudno, trwoga, trzeba, trzy, tu, twój, ubior, uczciwość, uczesnik, udać się, udręczony, ujechać, ujźrzeć, umarły, umknąć, umyślnie, umywać się, upoić, upominać, uprać, uprzejmy, urząd, usłyszeć, uszczerbek, utroskać, użyzczać, używać, walczyć, ważny, wąski, wątpliwość, wdowa, według, wiara, widzenie, wiele *av*, wiele *nm*, wierę, wiernie, wierszyk, wieża, winien, wjechać, właśnie, Włochy, włoski, wmówić, woda, wojna, wola, Wolski, wracać się, wrobił *a.* wrobel, wrocić, wstać, wstawać, wstrząsać, wszytko, wtargnienie, wy, wynić, wypełnić, wyrzec, wysoki, wytrzymać, wywieść, wywrocić, wzgląd, za *pt*, zachować, zachować się, zacny, zad, zaiste, zalecić, zareznać, zasłoniony, zasługować, zastać, zaszcie, zatrzeć się, zawierać się, zawołać, zbytni, zdejmować, zdobywać się, zdołać, zdrowie, zelozus *lat*, zeszczie, zgodzić się, zjednać się, zjeść, złoty, znać się, znajomy, znak, zostać, zwątpić, źle, żak, żart, żartować, żelazny, żyć, żywot, żywy.

Spis treści

Wstępy wydawców	5
Wprowadzenie (E. Buszewicz, W. Ryczek)	7
Wybór przekazu i charakterystyka wydania (Z. Zawadzki, E. Buszewicz, W. Ryczek)	10
Cechy gramatyczne <i>Fragmentów</i> Kochanowskiego (Z. Zawadzki)	20
Aneks 1: Zmiany tekstowe w poszczególnych wydaniach (Z. Zawadzki)	53
Wykaz błędów druku (Z. Zawadzki)	65
Rozwiązanie skrótów utworów zawartych we <i>Fragmentach</i>	69
Tekst. Reprodukacja fototypiczna. Transkrypcja	71
Aneks 2. Wiersz makaroniczny o wyborze drogi życiowej	182
Objaśnienia	187
Źródła i literatura (E. Buszewicz, W. Ryczek)	189
Komentarze (E. Buszewicz, B. Milewska-Ważbińska, W. Ryczek, K. Wilczewska)	198
Indeksy (Z. Zawadzki)	347
Indeks wyrazów i form w tekście prozaicznym	349
Indeks wyrazów i form w tekście poetyckim	373
Indeks wyrazów i form – <i>Carmen Makaronicum</i>	441
Indeks wyrazów i form w tytułach, żywej paginie i oprawie edytorskiej	462
Indeks wyrazów i form łacińskich w oprawie edytorskiej	465
Indeks frekwencyjny wyrazów tekstu wierszowanego	466
Indeks frekwencyjny wyrazów polskich i makaronicznych w <i>Carmen Makaronicum</i>	471
Indeks frekwencyjny wyrazów tekstu prozaicznego	472

NARODOWY PROGRAM ROZWOJU HUMANISTYKI

Publikacja finansowana w ramach programu Ministra
Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy
Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2019–2023
nr projektu 11H18 0246 86, kwota dofinansowania
1 790 520,00 zł.

Recenzenci naukowci

Jarosław Jakielaszek, Paweł Stępień

Redaktor naukowy

Ewa Deptuchowa

Opracowanie graficzne okładki

na podstawie projektu Jacka Sikorskiego

Redakcja techniczna i komputerowe

przygotowanie do druku

Bogdan Hojdis

Korekta i adiustacja

Ewa Cybulska-Bohuszewicz, Krystyna Kajtochowa,

Krzysztof Porosło, Krzysztof Smólski

W publikacji wykorzystano skany dwóch egzemplarzy pierwodruku *Fragmentów* Jana Kochanowskiego (Kraków, Drukarnia Łazarzowa 1590) przechowywanych w Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (31023 I) oraz w ELTE University Library and Archives, Budapest (University Library, Ant. 6861, pp. 34-42).

© Copyright by Instytut Badań Literackich
Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2022

ISSN 0519-864X

ISBN 978-83-66448-87-2

Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich
Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2022

Druk i oprawa:

Zakład Poligraficzny SINDRUK
ul. Firmowa 12, 45-594 Opole